

กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน
GENDER AND EMPOWERMENT IN WOMEN'S LEADER ISAN CULTURE

เกศรี วิวัฒนปฐพี

**งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๘**

ประกาศคุณูปการ

ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณมูลนิธิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ที่มอบทุนการศึกษา ขอรกราบขอบพระคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่สนับสนุนงบประมาณในการวิจัยครั้งนี้

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จลงได้ด้วยความรู้จากบุคคลากรหลายท่าน โดยเฉพาะผู้วิจัย ขอรกราบขอบพระคุณประธานคณะกรรมการวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ จารุวรรณ ธรรมวัตร ที่ได้กรุณาปูพื้นฐานระบบความคิด ให้คำปรึกษา คำแนะนำ พร้อมทั้งวิพากษ์และปรับปรุงแก้ไข เพื่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความความสมบูรณ์ ขอรกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ที่กรุณาเป็นกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้คำชี้แนะอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย และขอรกราบขอบพระคุณ ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ที่วางพื้นฐานด้านทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัยที่มีประโยชน์ในการพัฒนาหัวข้อวิจัย จนกระทั่งเสร็จสิ้นการวิจัย

ขอรกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร.ชยันต์ วรรณะภูติ รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภคม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อรรถ นันทจักร ดร. บุญสม ยอดมาลี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บัวพันธ์ พรหมพักพิง ศาสตราจารย์ สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ ดร. พัฒนา กิตติอาษา ที่ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ทำให้วิทยานิพนธ์มีคุณค่ายิ่งขึ้น

ขอรกราบขอบพระคุณ อาจารย์ปรีชา ศิริมาศ หัวหน้ากลุ่มนิเทศและติดตามผลการประเมินการศึกษาที่กรุณาให้ผู้วิจัยได้ทำงานวิจัยอย่างเต็มที่ และขอรกราบขอบพระคุณ ดร. ปรีชา อรัญวาริ อาจารย์สุภลักษณ์ ภูหาทอง อาจารย์ธนพล ไชยบุตร และอาจารย์เกียรติศักดิ์ ขาวโคตร ศึกษาานิเทศก์กลุ่มงานนิเทศติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา ที่เป็นกัลยาณมิตรทั้งพี่และเพื่อนร่วมงานที่ให้ความกรุณาตรวจแก้ไข รวมทั้งศึกษานิเทศก์สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 1 จังหวัดอุดรธานีทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

ขอขอบคุณ พี่ เพื่อน น้อง ชาวไทศึกษาทุกคนให้คำแนะนำ และขอขอบคุณอาจารย์นรินทร์ พุดลา โรงเรียนยางตลาดวิทยาคาร ที่เป็นทั้งผู้ช่วย และสร้างประเด็นถกเถียง วิพากษ์ในระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอขอบคุณ อาจารย์ธวัช วิวัฒนปฐพี ที่เป็นกำลังใจในทุกด้าน และสนับสนุนการวิจัยจนสำเร็จสมบูรณ์

หากคุณค่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้พึงมี ผู้วิจัยขอบอบแด่ สตรีอีสาน ผู้กล้าและพร้อมที่จะเป็นพลังสำคัญ ในการเป็นผู้นำการขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงสังคม

เกศรี วิวัฒนปฐพี

ชื่อเรื่อง	กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน Gender And Empowerment in Women's Leader Isan Culture
ผู้วิจัย	เกศรี วิวัฒนปฐพี
กรรมการควบคุม	รองศาสตราจารย์จ้าวรรณ ธรรมวัตร รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์
ปริญญา	ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา
มหาวิทยาลัย	มหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2549

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน และเพื่อศึกษาปัจจัยที่เป็นภาวะคุกคามและภาวะส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน โฟกัสในการวิจัยคือ อะไรคือพลังของผู้นำสตรีอีสาน กระบวนการสร้างพลังเกิดขึ้นได้อย่างไรในสถาบันครอบครัวและชุมชน ปัจจัยใดบ้างเป็นภาวะคุกคาม และส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน กรอบแนวคิดในการศึกษาคือ สตรีมีความสามารถไม่แตกต่างจากบุรุษหากสังคมให้โอกาส และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ควบคุมกับประวัติศาสตร์บอกเล่า โดยการสัมภาษณ์

สังเกต บันทึกชีวประวัติ โดยมุ่งศึกษาชีวิตสตรีในบทบาทผู้นำทางการเมืองและผู้นำทางการศึกษา จำนวน 16 ท่าน มีพื้นที่อยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด มหาสารคาม สกลนคร ศรีสะเกษ และจังหวัดขอนแก่น

ผลการศึกษาพบว่า พลังของผู้นำสตรีคือความสามารถในการเปลี่ยนแปลงตนเอง เปลี่ยนแปลงผู้อื่น และเปลี่ยน แปลงสังคม และเป็นพลังของคนที่มีศักยภาพภายในตนเอง สามารถทำให้ผู้อื่น เชื่อฟังยอมรับปฏิบัติตาม พลังเกิดขึ้นได้กับทุกคน แต่เกิดขึ้นในระดับที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขของสังคม ซึ่งต้องใช้ความอดทน อดกลั้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้สัมฤทธิ์ผล และสามารถควบคุมพฤติกรรมคนอื่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถควบคุมพฤติกรรมคนอื่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เลือกรับปฏิบัติต่อผู้บังคับบัญชา และผู้ตามอย่างชาญฉลาด การได้เป็นผู้นำเพราะสร้างบารมี และคุณความดีให้สังคมโดยรวม ดังนั้นการเป็นผู้นำที่แท้จริงจึงหมายถึงความสามารถให้ผู้อื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสานมีขั้นตอน 5 ขั้นตอน

1. ต้นทุนชีวิตแรกเริ่มจากวัยเด็กผ่านการเรียนรู้และสังสรรค์ประสบการณ์ และได้รับความไว้วางใจภายในครอบครัว มีแวพผู้นำ มีพลังในการคิดตัดสินใจ อคติตน เสียสละ การได้รับการศึกษาที่ดี มีความพร้อมด้านฐานะเศรษฐกิจก็มีส่วนสนับสนุนให้มีโอกาสเป็นผู้นำ
2. การสืบสร้างบทบาทผู้นำทางการเมืองจากการสะสมบารมีของคั่นตระกูลหรือบรรพบุรุษเป็นนักการเมือง หรือบิดามารดาเป็นผู้นำท้องถิ่นทั้งได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมืองและทุนนิยมท้องถิ่นในระบบอุปถัมภ์ ส่วนผู้บริหารมีการสืบสร้างบทบาทผู้นำเป็นไปตามลำดับขั้นของความสำเร็จในชีวิต การมีโอกาสรับการศึกษา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบสูง ใช้แบบแผนการเรียนรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เรียนรู้การอยู่ร่วมกันและใช้พลังอย่างชอบธรรม
3. ยุทธศาสตร์การเป็นผู้นำมุ่งประชาชนในระดับรากหญ้า สร้างกระแสศรัทธาและความเชื่อมั่นผลักดันเข้าสู่บทบาทผู้นำและมีพลังควบคู่กันไป การเตรียมความพร้อม การสร้างฐานพลังและการสร้างคะแนนนิยมให้ประชาชนยอมรับด้วยการออกหาเสียงด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นวิธีการเจาะตลาดประชาชนในระดับรากหญ้า และข้าราชการระดับกลาง
4. ศักยภาพผู้นำเป็นความสามารถในการทำงาน ซึ่งเกิดจากความรู้ ประสบการณ์ และความศรัทธา ผู้บริหารเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำใช้ระบบเส้นสาย พรรคพวก ส่วนนักการเมือง ใช้ทรัพย์สินเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าสู่ตำแหน่ง ผู้นำสามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้ตามใช้ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ และผู้นำมีหลักการบริหารงานสร้างทีมงานเข้มแข็ง รูปแบบการบริหารงานใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์บริหารงานแบบการมีสัมพันธภาพอันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตาม เป็นที่พึ่งของผู้ใต้ บังคับบัญชา ประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ยึดมั่นในคุณธรรมความถูกต้อง ติดตามงาน มีความละเอียดรอบคอบ
5. ความสำเร็จของผู้นำได้แก่ การได้รับการยอมรับในบทบาทผู้นำทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และความสามารถทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ถือว่าประสบผลสำเร็จ

ปัจจัยคุกคามการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน ได้แก่ ค่านิยมดั้งเดิมทำให้ประสบปัญหาการยอมรับความสามารถ ฐานะทางเศรษฐกิจก็ไม่ดีไม่มีโอกาสได้เป็นผู้นำ การสร้างภาพไม่น่าเชื่อถือจากฝ่ายตรงข้ามในการหาเสียงเลือกตั้ง การขาดความรู้และประสบการณ์ เมื่อได้เป็นผู้นำแล้วปัญหาอุปสรรคคือการสูญเสียความเป็นส่วนตัวคือ การทุ่มเททำงานหนักจนไม่มีเวลาพักผ่อน มีเวลาให้ครอบครัวน้อย ทำให้เกิดปัญหาครอบครัว ความขัดแย้งก็เป็นปัญหาอุปสรรคในการบริหารงาน ความสับสนระหว่างบทบาทการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ขาดทักษะผู้นำ และขาดแบบอย่างที่ดีในการแนะนำ

ปัจจัยส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรี ได้แก่ การมีฐานะครอบครัวดี มีโอกาสได้รับการศึกษา การมีทักษะผู้นำ ได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายและบริบทแวดล้อม มีพี่เลี้ยงดี มีฐานข้อมูลจำเป็นต่อการบริหารงานทั้งด้านการเมืองและการศึกษา ได้รับแบบอย่างแนวคิดและพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างบทบาทผู้นำในสังคม

Title : Gender and Empowerment in Women's Leader Isan Culture
Researcher: Kessaree Wiwattanapatapi
Advisory committee: Asso. Prof. Jaruwan Thammavat
Asso. Prof. Dr. Somsak Srisuntisuk
Dr. Preecha Piumphongsarn
Degree: Doctor of Philosophy (Tai Study)
University: Mahasarakham University, Printed year : 2549

Abstract

The study on Gender and Empowerment in Women's Leader Isan Culture aims to study gender and empowerment in women's leader Isan culture and factors that threatening and encouraging. The research questions are: what is the power of women's leader? How empowerment can emerge in families and communities institutions? What are the threatening and encouraging factors on empowerment in women's leader Isan culture? The conceptual framework is that female has no distinguish competence than male if chance were given by the society. The study using qualitative method together with narrative history by interview, observation, and biography records with focus on women's lives in political leaders and educational leaders roles, 16 subjects, in the provinces of Kalasin, Ubon Ratchathani, Mahasarakham, Sakon Nakhon, Si Sa Ket, and Khonkean.

Research results found that the power of women's leader is the ability to changes themselves, others and society and is an inherent potential that can convince others to follow. Such power can be seen in everyone but differ in levels, depend on social conditions together with endurable and restraining to achieve the task and directly and indirectly control other people behavior effectively and efficiently as well as treated with superior and subordinate wisely. Being the leader, perfection and goodness creations for society as a whole is a necessity, therefore the actual leader means the ability to change other people's behavior.

There are 5 steps in women's leader Isan culture empowerment process:

- 1) starting from childhood by learning and experience gaining and received trust from family with leadership sign, insight thinking, decisive, endurable and devotion. Well educated and being can also enhance the chance to be a leader.

2) To succeed the political leader role from accumulative perfection of the ancestor that support by political party or local patronage system while administrator to succeed the leader role following life successfulness steps.

3) Leadership strategy focus on grassroots people by creating faith and trust to leverage into leadership role together with readiness preparation, power base and popularity creations such as penetration in grassroots community and intermediate level civil services.

4) Leadership potential is an ability in working which obtained from knowledge, experiences, and faiths. Administrator entered leadership by relations and friends while political leader using properties as main factors into position. Leader can lead the followers by inspiration both science and arts techniques with good relationship with subordinate and to be a model in persist in fairness.

5) The success of leader included the acceptance in leadership role and helpful for others people

The threatening factor on empowerment in women's leader Isan culture includes traditional social value that face unaccepted ability, economic status, unreliable image created by opposition. After being the leader, the problem is the lack of personalization from devoting themselves without rest and no time spend for family which caused some conflicts in administration as well as confusion in leadership and follower roles.

The encouraging on empowerment in women's leader Isan culture includes the well-being, well educated, having leadership skills, gain support from relatives, having good coach with necessary database on political and education aspects to gain the typical idea and behavior that helpful for leadership role in society.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	6
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	6
คำถามหลักในการวิจัย.....	6
ความสำคัญในการวิจัย.....	7
กรอบแนวคิดทฤษฎี.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	21
ระเบียบวิธีในการวิจัย.....	22
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	25
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	27
1. เพศและความสัมพันธ์ระหว่างเพศ (Gender and Relationship).....	28
2. พลังและการสร้างพลังอำนาจ (Power and Empowerment).....	33
3. ผู้นำและแนวทางการศึกษาผู้นำ (Leader and Leadership Education).....	43
4. การศึกษาบทบาทผู้นำสตรี (Women Leadership Development).....	56
2 สตรีในโครงสร้างสังคมอีสาน.....	62
สภาพสังคมอีสานในอดีตก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.....	63
บทบาทของสตรีอีสานในครอบครัว.....	68
บทบาทของสตรีอีสานในชุมชน.....	77
สภาพสังคมอีสานหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.....	73
ปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงสตรีอีสาน.....	75
การพัฒนาการศึกษา.....	76
การพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม.....	79
การพัฒนาการเมือง.....	82
พัฒนาการสตรีอีสานกับการก้าวสู่บทบาทผู้นำ.....	84
พัฒนาการผู้นำสตรีอีสานด้านการเมือง.....	85
พัฒนาการผู้นำสตรีอีสานด้านการศึกษา.....	102
สรุป.....	108

การบริหารงานแบบก้าวหน้า.....	218
จุดเปลี่ยนด้านเพศสภาพในองค์กร.....	219
สิทธิสตรีในกฎหมายรัฐธรรมนูญ.....	224
สรุป.....	227
6 ข้อค้นพบความรู้ ความจริงในบทบาทผู้นำสตรีอีสาน.....	230
สตรีก้าวสู่บทบาทผู้นำสะท้อนการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม.....	230
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจผู้นำสตรีอีสาน.....	233
กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีอีสานเกิดจากบุญบารมีในระบบอุปถัมภ์.....	235
ตัวตนผู้นำสตรีมีลักษณะร่วมและลักษณะต่างสะท้อนความเป็นผู้นำสตรีท่ามกลางการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง.....	242
สรุป.....	244
7 สรุปอภิปรายผล.....	245
 บรรณานุกรม.....	258
 ภาคผนวก.....	279
ก.ประวัติผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	280
ข.แบบสัมภาษณ์ผู้นำสตรีอีสาน.....	281
ค.แบบสัมภาษณ์เพื่อนร่วมงาน.....	287
ง.แบบสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดในครอบครัว.....	290
จ.แสดงการจัดกระทำต่อข้อมูล.....	293
ฉ.รายชื่อผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด.....	296
ช.หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล.....	298
 ประวัติผู้วิจัย.....	299

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงผู้บอกข้อมูลหลัก.....	24
2 แสดงจำนวน ส.ส.จำแนกตามเพศ จากการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2475 - 2548.....	91
3 แสดงข้อมูลการเข้าสู่ตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาตั้งแต่ปี 2475 - 2535.....	93
4 แสดงรายชื่อสตรีที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาตั้งแต่ปี 2516 - 2548.....	95
5 แสดงรายชื่อสตรีที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาตั้งแต่ปี 2516 - 2548.....	98
6 จำนวนสมาชิกวุฒิสภาอีสานปี 2543 (จากจำนวนสมาชิกวุฒิสภาทั่วประเทศ).....	99
7 เปรียบเทียบจำนวนสมาชิกวุฒิสภาจำแนกตามเพศ ตั้งแต่ปี 2475 - 2548.....	101
8 พื้นฐานการกล่อมเกลา.....	103
9 จำนวน ส.ส.สตรีอีสาน พ.ศ. 2475 - 2548.....	148
10 เปรียบเทียบจำนวน ส.ส.อีสานจำแนกตามเพศ จากการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2544 - 2548.....	154
11 การเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่การเมืองของสว.สตรี.....	175
12 การสร้างภาพทางการเมืองของนักการเมืองสตรี.....	176
13 ผลงานกระทู้ถามของ ส.ส.สตรีอีสานช่วงปี 2543 - 2548.....	187
14 บทบาทส.ส.สตรีอีสานในการนำเสนอปัญหาสามัญทั่วไป/เป็นพิเศษ.....	188
15 แสดงบทบาทส.ส.สตรีอีสานด้านการติดตามการทำงานของรัฐบาล ในสมัย การประชุมสามัญทั่วไป.....	189
16 ผลงานด้านสังคมสงเคราะห์แก้ไขปัญหาและช่วยเหลือประชาชน.....	192
17 บทบาทสมาชิกวุฒิสภาสตรีสมัยการประชุมสามัญทั่วไป ปี 2546 - 2548.....	202
18 การเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรี.....	231
19 แสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ.....	234
20 แสดงบทบาทชีวิตผู้นำสตรี.....	236

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

หน้า

1	กรอบแนวคิดกระบวนการสร้างพลังอำนาจผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน.....	20
2	พัฒนาการบทบาทสตรีอีสาน.....	108
3	การสร้างทายาททางการเมือง.....	156
4	การสร้างบทบาทผู้นำ.....	181
5	ยุทธศาสตร์การสร้างวัฒนธรรมองค์กร.....	207
6	โครงสร้างการเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรี.....	228
7	แบบแผนบุคลิกภาพผู้นำสตรีอีสาน.....	239
8	คุณลักษณะผู้นำสตรี.....	242
9	การสืบสร้างชีวิตผู้นำสตรีอีสาน.....	247

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

หลังการปฏิวัติทางปัญญาภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมในสังคมตะวันตกตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ถือเป็นยุคเปลี่ยนผ่านสังคมจารีตไปสู่สังคมอุตสาหกรรมใหม่¹ เป็นช่วงเวลาของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อปรับตัว บนพื้นฐานการแข่งขันช่วงชิงและเข้าถึงทรัพยากร ผู้มีบทบาทในสังคมมักเป็นผู้ไร้พลังควบคุมให้ผู้อื่นกระทำตามความต้องการของตน ในขณะที่สังคมดั้งเดิมถือว่าผู้หญิงเป็นผู้สนองตอบทางอารมณ์ของผู้ชาย และถูกกคขี่ ข่มเหง รังแก ถูกเอาเปรียบมาโดยตลอดจึงเป็นเหตุให้มีการต่อสู้เรียกร้องการมีโอกาสนในสังคมจนเกิดโศกนาฏกรรมกลายเป็นบทเรียนอันล้ำค่าจากการสูญเสียพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันแม้สังคมมองว่าผู้ชายมีอิทธิพลเหนือผู้หญิง แต่ผู้หญิงก็มีพลังในการแสวงหาความร่วมมือเพื่อให้เกิดสันติสุข มิใช่ควบคุม หรือครอบงำใคร ดังนั้นผู้หญิงก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ จุดหมายในการไร้พลังในทิศทางสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดความสามัคคี ลดความขัดแย้ง ซึ่งเกิดจากความรับผิดชอบต่อสังคมและความเสียสละอันยิ่งใหญ่ บนฐานของกรอบคร้วให้การสนับสนุนรวมทั้งเครือข่าย องค์กรทางสังคม การได้รับการศึกษา ประสบการณ์สภาวะแวดล้อมเอื้อต่อการก้าวขึ้นสู่บทบาทสำคัญจนเกิดการยอมรับในสังคม

อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบบทบาทสำคัญของผู้หญิงและผู้ชายกับจำนวนประชากรของประเทศ ซึ่งในปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนประชากรเป็นผู้หญิงจำนวน 32.27 ล้านคน และเป็นผู้ชายจำนวน 31.95 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 50.40 และ 49.60 ตามลำดับ² จากข้อมูลประชากรดังกล่าว จะเห็นว่าจำนวนประชากรเป็นผู้หญิงและผู้ชายไม่แตกต่างกันมากนัก เมื่อพิจารณาแบ่งงานกันทำในสังคมดั้งเดิมจะพบว่าการแบ่งแยกงานตามเพศระหว่างหญิงกับชายนั้นคือ ผู้ชายขาดอำนาจต่อรอง และทำงานหนัก ดังนั้นผู้หญิงเป็นแรงงานสำคัญทั้งในแง่ของกิจกรรมการผลิต (Production) เช่น การเก็บหาอาหาร การทำงานในไร่นา เป็นต้น และในแง่ของการเจริญพันธุ์ (Reproduction)³ กล่าวได้ว่าผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลิตและการผลิตซ้ำ แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากบทบาทที่เคยจำกัดอยู่ภายในบ้านและทำงานในภาคเกษตร ไม่ได้รับค่าตอบแทน แรงงานผู้หญิงเหล่านี้ก็เคลื่อนตัวเข้าสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่มีทุนนิยมเป็นอำนาจ แต่ผลการประมวล

¹ วัลลภี ทิทธิกุล. "ผู้หญิงกับเทคโนโลยีข่าวสาร" ใน สตรีศึกษา 2 ผู้หญิงในประเด็นต่าง ๆ. 2535. หน้า 223 - 224.

² ข้อมูลจาก www.data.pusri.chula.ac.th/population/stat/002.htm. เมื่อ สิงหาคม 2548.

³ ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. 2544. หน้า 80 - 81.

โดยภาพรวมพบว่า แรงงานผู้หญิงเหล่านี้ถูกเลือกปฏิบัติโดยมิได้รับผลประโยชน์เท่าเทียมกับแรงงานผู้ชายและกีดกันโอกาสด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจแบบใหม่กลับเอื้อประโยชน์ให้ผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจึงถูกมองข้ามความสามารถที่แท้จริง และกลายเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบให้ผู้หญิงไม่มีบทบาทในสังคม และเป็นแรงงานที่ถูกเอาเปรียบ ด้วยเหตุนี้เองประเทศจะพัฒนาได้ต้องให้ผู้หญิงและผู้ชายปรับพื้นที่จักรวาลความคิดมีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาจึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

แม้ในปัจจุบันสังคมไทยมักมีทัศนะว่า ผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชายทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ และสติปัญญา ผู้ชายจึงมีฐานะเป็นผู้นำและผู้หญิงเป็นผู้ตาม การแสดงบทบาทของผู้ชายมักเกี่ยวข้องกับงานนอกบ้าน ส่วนผู้หญิงต้องรับภาระงานในบ้านเท่านั้น จึงเกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคมและอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ⁴ ทั้ง ๆ ที่ในปัจจุบันมีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยได้พิสูจน์ตนเองว่ามีทั้งความรู้ และความสามารถไม่ต่างจากผู้ชาย ด้วยการเข้าสู่ตำแหน่งสำคัญในฐานะผู้ปฏิบัติงานจนถึงผู้บริหารหรือผู้จัดการทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถ จนได้รับการยอมรับ⁵ ผู้หญิงจึงไม่ใช่ด้อยความสามารถแต่อย่างใด แต่เป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญในการถ่ายทอดคุณธรรมให้สมาชิกในครอบครัวได้ปฏิบัติตาม ดังนั้นองค์ความรู้ในบริบทของผู้หญิงก็คือ ผู้หญิงประสบความสำเร็จทั้งในชีวิตส่วนตัวและชีวิตการงาน อีกทั้งเป็นผู้ที่ก้าวขึ้นสู่บทบาทสำคัญ โดยเฉพาะเป็นผู้ผู้นำในชุมชนเข้มแข็ง มีหลักการ แนวคิด วิธีการในการทำงานกับชุมชน มีความสามารถเหนือผู้หญิงทั่วไป และมีจิตสำนึกสาธารณะในการช่วยเหลือผู้อื่น สร้างความเชื่อถือ ศรัทธาจนได้รับการยอมรับในความรู้ความสามารถ⁶ ดังนั้นการนิยามพลังอำนาจของผู้หญิงทำงาน จึงกล่าวได้ว่าเป็นการสะท้อนศักยภาพของผู้หญิงในการควบคุมสังคมได้ดีเท่าเทียมผู้ชาย อย่างไรก็ตามแม้ว่าผู้หญิงมีความสามารถมากเพียงใดก็ตาม แต่ไม่ปรากฏว่าได้มีการกล่าวถึงความสำคัญของผู้หญิง จึงต้องค้นหาวิธีการสร้างพลังให้ตนเองเพื่อให้มีบทบาทสำคัญ และได้รับการยอมรับในสังคม

อย่างไรก็ดีเพื่อให้เกิดความเข้าใจบทบาทของผู้หญิงไทยบนฐานของความเป็นจริง จำเป็นต้องกล่าวถึงวิถีชีวิตที่มีการคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสาขาของผู้ชายด้วยการมองลักษณะสังคมไทยดั้งเดิมเป็นสังคมมาดารีปไคย คือให้ความสำคัญแก่ผู้ชายไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงชนชั้นสูง เช่นสมเด็จพระศรีสุริเยศฯ ท้าวสุรนารี หรือท้าวเทพกษัตรีศรี และท้าวศรีสุนทร แม้มีฐานะเป็นผู้ตามและ ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่เมื่อยามบ้านเมืองอยู่ในภาวะคับขัน

⁴ วิสุทธิ จำรัสพันธุ์ และคณะ. แนวคิด บทบาท และปัญหาในการพัฒนาของผู้บริหารชนบทอีสาน. 2535. หน้า 1 - 2.

⁵ ประทีป จงสืบทธรรม. ผู้นำสตรีในการปกครองระดับท้องถิ่นของไทย : ศักยภาพบทบาทความเป็นผู้นำของกำนัน - ผู้ใหญ่บ้านสตรี ทั่วประเทศ พ.ศ. 2528. หน้า 36 - 40.

⁶ อานันท์ กาญจนพันธุ์ เอ็นพูนังญา. 2545. หน้า 44 - 58.

ก็สามารถรวมพลังกันต่อสู้เพื่อปกป้องบ้านเมืองและมีบทบาทสำคัญในช่วงภาวะวิกฤต ส่วนผู้หญิงชั้นกลางถึงชนชั้นต่ำระบบครอบครัวและการสืบทอดมรดกให้ความสำคัญแก่ญาติพี่น้องฝ่ายหญิง แม้แต่ในด้านของความเชื่อเกี่ยวกับผีปดาก็แสดงให้เห็นถึงอุดมคติการยกย่องฝ่ายหญิงและฝ่ายชายให้มีความสำคัญเท่า ๆ กันในสังคม และผู้หญิงมักมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรม เช่น หมอขวัญ หมอคำแหง สิ่งเหล่านี้มีส่วนเกื้อกูลให้ผู้หญิงไทยมีพลังของการคงอยู่หรือผลักดันสังคมให้ตนเองเท่าเทียมผู้ชาย ดังนั้นลักษณะผู้หญิงไทยในอดีตไม่ได้ไร้พลังเท่านั้น แต่มีลักษณะขัดแย้งกันระหว่างบทบาทเหนือกว่าและบทบาทค้อยกว่าในฐานะผู้นำและผู้ตาม ปรากฏให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน กล่าวคือเรามักเห็นภาพของผู้หญิงถูกกดขี่ แต่ในขณะเดียวกันก็จะมีภาพของผู้หญิงในระดับผู้นำได้รับการยอมรับ มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจปรากฏซ้อนทับกันอยู่

ดังนั้นเมื่อสังคมก้าวสู่การพัฒนาภายใต้อิทธิพลทุนนิยม นำไปสู่ภาวะทันสมัย มีผลให้ผู้หญิงแบกรับภาระหนักทั้งงานในบ้านและงานนอกบ้าน กล่าวได้ว่าเป็นบทบาทเชิงอำนาจอย่างหนึ่งของผู้หญิง เมื่อเป็นเช่นนั้นบทบาทผู้หญิงในระบบทุนนิยมแม้มีภาพถูกครอบงำโดยเพศชายแต่ในขณะเดียวกันภาพของผู้หญิงได้รับการยอมรับบทบาททางสังคมก็ปรากฏขึ้นเช่นกัน โดยเฉพาะผู้หญิงในกลุ่มวัฒนธรรมองค์กรการศึกษาเช่น นางประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ ในฐานะเคียวกอน เลิบบโตในสลัมคลองเตย ให้การศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาสในสลัมโดยเก็บค่าเรียนวันละบาท และก่อตั้งมูลนิธิดวงประทีปเพื่อช่วยเหลือชุมชนแออัด เขตคลองเตย กรุงเทพฯ โดยไม่หวังค่าตอบแทน ได้ประกอบคุณงามความดีจนได้รับรางวัลแมกไซไซสาขาบริการชุมชนปี 2521 และเยาวชนดีเด่นของโลกในปี 2523⁷ ต่อมาได้รับการยอมรับให้มีบทบาทสำคัญทางการศึกษาและมีส่วนร่วมทางการเมืองในโอกาสต่อมาแสดงให้เห็นถึงผู้หญิงมีพลังเนื่องจากทำคุณประโยชน์และเสียสละเพื่อสังคม

เมื่อพิจารณาบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายในมติดการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในสถานะเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้วงจรชีวิตผู้หญิงก็เปลี่ยนไปจากอดีต ผู้หญิงในสังคมไทยมีโอกาสดำเนินการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองมากขึ้น เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดหญิงคนแรกคือนางจรัสศรี ทิพย์วิเศษ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครนายก ได้รับเลือกเป็นสตรีดีเด่นในปีพ.ศ. 2536 ขณะนี้มีผู้ว่าราชการจังหวัดหญิง 2 คนจาก 75 จังหวัด⁸ และต่อมาในปี 2539 ก็ได้แต่งตั้งนายอำเภอหญิงคนแรกคือนางประสม คำวิชัย ตำแหน่งนายอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสาคร⁹ อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างผู้นำผู้หญิงและผู้นำผู้ชายแล้วพบว่า ผู้หญิงดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญอยู่ในระดับต่ำกว่าผู้ชายมากจากข้อมูลในปี 2538 คือ ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดหญิง

⁷ นวลจันทร์ รัตนกร. คนดีคนเด่น เนื่องในโอกาสปีเยาวชนสากล 2528. 2528. หน้า 70 - 73.

⁸ สุวิทย์ รุ่งวิสัย. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement). 2542. หน้า 147.

⁹ กัสสร ลิมานนท์. บทบาทเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา. 2544. หน้า 87.

ร้อยละ 2.7 จากจำนวนทั้งหมด 75 จังหวัด ผู้พิพากษาและอัยการหญิง ร้อยละ 7 จากจำนวน ผู้พิพากษาทั้งหมด นายอำเภอหญิงร้อยละ 0.1 จากจำนวน 774 คน สมาชิกสภาจังหวัดหญิง ร้อยละ 0.2 จากจำนวนทั้งหมด 7,877 คน สมาชิกสภาเทศบาลหญิง 8.2 จากจำนวนสมาชิกสภา เทศบาลทั้งหมด คำนันหญิง ร้อยละ 1.4 จากจำนวนคำนันทั้งหมด และ ผู้ใหญ่บ้านหญิง ร้อยละ 1.8 คน จากจำนวนผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด¹⁰ ส่วนในปีพ.ศ. 2539 มีจำนวนผู้หญิงได้รับเลือกเป็นสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลทั่วประเทศร้อยละ 7.9 เป็นชาย 39,339 และเป็นหญิง 3,389 คน¹¹ แม้ สังคมเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นก็ตาม แต่ปรากฏว่าผู้หญิงยังไม่ได้รับการ สนับสนุนการเลือกตั้งในระดับประเทศมากนักเมื่อเทียบกับสัดส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็น ผู้ชาย ดังนั้นในปี 2492 หลังจากประกาศใช้กฎหมายเลือกตั้งฉบับแรกนานถึง 16 ปี จึงมีผู้หญิง ได้รับการเลือกตั้งเพียงคนเดียวคือ นางอรพินท์ ไชยกาล และต่อมาในปี 2531 - 2539 มีผู้หญิง ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนร้อยละ 4¹² แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลานานถึง 61 ปีที่ประเทศ ไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจะมีผู้หญิงเพียง 110 คนเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชาย 4,005 คนที่ได้รับ เลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสัดส่วนน้อยกว่านั้นคือกลุ่มวุฒิสมาชิกหญิงจากแรกเริ่มจนถึง ก่อนการใช้รัฐธรรมนูญใหม่ปี พ.ศ. 2540 มีเพียง 100 คนในขณะที่วุฒิสมาชิกชายมีถึง 5,038 คน¹³ ส่วนในด้านอุตสาหกรรม ถึงแม้รัฐจะกำหนดค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ แต่การจ้างงานในประเภทเดียวกัน คนงานหญิงจะได้รับค่าตอบแทนแรงงานน้อยกว่าคนงานชาย กลุ่มผู้หญิงทำงานด้านการบริการต้อง เปลี่ยนงานเพราะเงินเดือนน้อยไม่พอกับรายจ่ายในแต่ละเดือน¹⁴ และถึงแม้สังคมประชาธิปไตยแบบ ทุนนิยมเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายคือความสำเร็จ ในชีวิตและครอบครัว แต่ผู้หญิงยังไม่สามารถสร้างพลังเท่าเทียมกันได้ในทุกกลุ่ม

ชุมชนอีสานมีประชากรหลักคือกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเมืองและชนบท และได้มีการพัฒนาบ้านเมืองมาโดยตลอดโดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2¹⁵ ส่วนใหญ่ประกอบ

¹⁰ ข้อมูลสำนักงานสถิติแห่งชาติ (National Statistical Office, 1997)

¹¹ มันทนา สามารถ. "กลยุทธ์ในการเพิ่มจำนวนสตรีในองค์การบริหารส่วนตำบล" ใน ผู้หญิงอีสาน : ทางเลือกศักยภาพและแนวทางการพัฒนา. 2541. หน้า 148.

¹² ข้อมูลสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส). ปฏิญญาปักกิ่งและ แผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี. 2540. หน้า 2-4.

¹³ ข้อมูลสถาบันวิจัยและพัฒนา อังไฉน ภัสสร ลิมานนท์. บทบาทเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา. 2544. หน้า 86.

¹⁴ จรรยา เศรษฐบุตร และอุมาภรณ์ ภักธวณิชย์. รายงานการวิจัยความรับผิดชอบด้านครอบครัวและ การทำงานที่มีผลต่อสุขภาพและความมั่นคงในชีวิตของสตรีผู้บริหารหญิง. 2541. หน้า บทคัดย่อ.

¹⁵ ศรีศักร วัลลิโภคม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. 2546. หน้า 104 - 108.

อาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และผูกพันกับธรรมชาติ ดังนั้นคติความเชื่อของชาวอีสานในยุคแรกจึงเป็นการนับถือผีและเชื่อโชคลาง เมื่อพิจารณารูปแบบการใช้แรงงานด้านเศรษฐกิจ ผู้หญิงอีสานมีความรับผิดชอบต่อการครัวสูง เพราะมีบทบาทในการผลิต นำสินค้าไปขายตลาด มีความสามารถหารายได้เพิ่มมากขึ้น เป็นผู้ควบคุมการใช้จ่ายในครัวเรือนพร้อมเก็บรักษาทรัพย์สินสมบัติ และเงินตรา¹⁶ แต่เมื่อแต่งงานแล้วผู้ชายต้องอยู่ภายใต้อำนาจกลุ่มเครือญาติฝ่ายหญิง เนื่องจากต้องย้ายมาอยู่ในครอบครัวฝ่ายหญิง กลุ่มเครือญาติทำหน้าที่สำคัญแก่ญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงเรียกว่า เจ้าโคตรทำหน้าที่แทนกลุ่มตระกูล ชุมชน หรือสังคม ซึ่งประกอบด้วยญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงคอยอบรมสั่งสอนในการใช้ชีวิตคู่ รวมทั้งตัดสินใจกล่าวเมื่อสามีภรรยาทะเลาะกัน ปรากฏในฮีตสิบสองคองสิบสี่ ถือเป็นการจัดระเบียบสังคมดั้งเดิม ส่วนการสืบทอดมรดกทรัพย์สินที่เป็นบ้านและที่ดินมักสืบทอดแก่ฝ่ายหญิง ทรัพย์สินมิใช่ที่ดินจะแบ่งเท่ากันในจำนวนลูกสาวและลูกชาย¹⁷ กล่าวได้ว่าชุมชนอีสานในอดีตผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการสร้างพลังทางการเมืองแบบต่อรอง สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจซ่อนเร้นอยู่ในชุมชน

ต่อมาเมื่อสภาพเศรษฐกิจสังคมเปลี่ยนแปลงไป มีผลต่อโครงสร้างสังคมอีสานตลอดจนวิถีชีวิตผู้หญิงและธรรมเนียมปฏิบัติเปลี่ยนแปลงไปด้วย มีการรวมกลุ่มองค์กรในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งหลายรูปแบบและเกิดผู้นำกลุ่มการผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มเกษตรกร แม่หญิงทอผ้าพื้นเมือง มีผู้นำกลุ่มผู้หญิงคนสำคัญได้แก่ ขายคำสอน จันทร์อ่อน อำเภอลำมั่ง จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้รับรางวัลผ้าทอพระราชทาน หรือกลุ่มออมทรัพย์หนองน้ำเกลี้ยง ตำบลสำราญ อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้นำกลุ่มคือนางคำปลิว คือค้น จัดสวัสดิการให้ชาวบ้านและชักชวนให้ชาวบ้านรู้จักการออมจนทำให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น¹⁸ และกลุ่มผู้หญิงทอผ้าพื้นเมืองอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้นำกลุ่มคือนางสมภาร จันทร์แดง มีเครือข่าย 3 จังหวัดคือ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สุรินทร์ รวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาการค้า การผลิต พัฒนาความรู้ความสามารถจนเกิดทักษะความชำนาญ และจัดสวัสดิการมาปณิกคุ้มครองกรณีเสียชีวิต¹⁹ ส่วนบทบาทของผู้หญิงแก่งอีกคนหนึ่งได้แก่

¹⁶ วิฑูรย์ จำรัสพันธุ์ และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องแนวคิด บทบาท และปัญหา ในการพัฒนาผู้นำสตรี ชนบทอีสาน. 2535. หน้า 18.

¹⁷ บัณฑิต พรหมพักพิง. "ความสัมพันธ์ทางทรัพย์สินในสังคมชนบทอีสาน" ใน สังคมศาสตร์ วารสารวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม - มิถุนายน 2542. หน้า 50.

¹⁸ ประเมษฐ์ กาญจนวรางกูร. การพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองสำหรับสตรี. 2541. หน้า 123.

¹⁹ อภิญา เวชชัย. "เครือข่ายคัดค้านและพัฒนาศรีอีสาน กลุ่มแม่หญิง" ใน สวัสดิการโดยภาคชุมชน กลุ่มเหยือกน้ำ. 2544. หน้า 62 - 63.

นางจิวรรณ (คำเนิน) พันธุ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงปี 2536 เป็นผู้มีความสามารถในการแต่งกลอนลำ และออกแบบท่ารำ มีไหวพริบปฏิภาณเฉียบแหลม เป็นผลให้ได้รับการยกย่องจากชุมชน และประสบผลสำเร็จในวิชาชีพสูง²⁰ แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงสามารถเป็นผู้นำชุมชนมีความสามารถในการปลุกจิตวิญญาณชุมชนให้มีพลังเข้มแข็ง วิธีการดำเนินชีวิตวัฒนธรรมชาวอีสานจึงมีลักษณะเด่นคือศูนย์กลางของชีวิตคนไม่ได้อยู่ที่หมู่บ้านเกษตรกรรมในรูปแบบคังเคิมอีกต่อไป แต่เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นทางการและเป็นระเบียบเฉพาะกลุ่ม ถือเป็นพลังใหม่ในชุมชนที่ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทสำคัญ และปฏิบัติหน้าที่จนเกิดการยอมรับในสังคม

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงให้ความสำคัญบทบาทของผู้นำสตรีและได้รับการยอมรับสูงว่าเป็นผู้หญิงเก่ง มีความสามารถพิเศษเหนือผู้หญิงทั่วไป โดยเฉพาะผู้หญิงในกลุ่มนักการเมือง และกลุ่มนักการศึกษา เพื่อค้นหาฐานของพลังอำนาจผลักดันให้ผู้หญิงก้าวข้ามผ่านจากผู้หญิงธรรมดาไปสู่ความเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จทั้งชีวิตส่วนตัวและชีวิตเพื่อส่วนรวม แม้ภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับผู้หญิงเก่งในแง่ภูมิการมีความสามารถเท่าเทียมผู้ชายและได้รับการยอมรับจากสังคมยังไม่ค่อยปรากฏ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาผู้นำสตรีประสบผลสำเร็จและต้องการค้นหาพลังที่แท้จริงว่าปรากฏอยู่ในรูปแบบแตกต่างกันนั้น สตรีสามารถแสดงบทบาทอย่างไร การศึกษากระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสานจึงเป็นการศึกษากระบวนการที่ทำให้ผู้หญิงมีพลังและสังคมให้การยอมรับว่าเป็นผู้หญิงเก่ง และประสบความสำเร็จเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตเพื่อก้าวสู่ความเท่าเทียมกันในสังคม

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เป็นภาวะคุกคามและภาวะส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรีใน

วัฒนธรรมอีสาน

คำถามหลักในการวิจัย

1. พลังของผู้นำสตรีมีความหมายอย่างไรต่อชีวิตสตรี
2. กระบวนการสร้างพลังของผู้นำสตรีเกิดขึ้นได้อย่างไรในวัฒนธรรมอีสาน
3. ปัจจัยใดบ้างเป็นภาวะคุกคามหรือเป็นภาวะส่งเสริมต่อการสร้างพลังผู้นำสตรีใน

วัฒนธรรมอีสาน

²⁰ สกุลไทย. (2371): มีนาคม 2543. หน้า 73 - 74.

ความสำคัญของการวิจัย

1. ผลการวิจัยจะทำให้มีความรู้ มีความเข้าใจกระบวนการได้มาซึ่งพลัง และกระบวนการสร้างพลังของสตรีบทบาทผู้นำด้านการเมืองและการศึกษา และเห็นความสำคัญของบทบาทผู้นำสตรีในท้องถิ่นเพื่อค้นหาพลังที่แท้จริงของผู้นำสตรีอีสาน ตลอดจนการรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง การมีศักดิ์ศรี คุณค่าแห่งคนยอมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการพัฒนา

2. ผลการวิจัยทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคของสตรีอีสานที่ก้าวขึ้นมาเป็นบทบาทสำคัญในสังคม และเงื่อนไขทำให้ผู้หญิงประสบผลสำเร็จในชีวิต ภายใต้ฐานคิดและพฤติกรรมที่แสดงออกมีผลต่อวิถีชีวิตของผู้หญิงในวัฒนธรรมอีสาน สะท้อนให้เห็นถึงสังคมกคคคหรือเสริมสร้างความสามารถของผู้นำสตรีอีสานที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิตทั้งในโลกส่วนตัวและโลกเพื่อส่วนรวม

3. ผลการวิจัยเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคมของสตรีในวัฒนธรรมอีสาน สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถและความเข้มแข็งของผู้นำสตรีในการต่อสู้ชีวิต เพื่อขจัดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

กรอบแนวคิดหลักมี 3 ประการคือ 1. บทบาทสำคัญของสตรีในการพัฒนาสังคม 2. กระบวนการสร้างพลังของผู้นำสตรี 3. ปัจจัยเหตุที่เป็นภาวะคุกคามและภาวะส่งเสริมให้สตรีมีพลัง ซึ่งทั้งสามประเด็นนี้ได้บูรณาการทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 6 ทฤษฎี คือทฤษฎีสตรีนิยม (Feminism) ทฤษฎีผู้นำ (Theories of Leader) ทฤษฎีบทบาท (Theories of Role) ทฤษฎีการพัฒนา (Theories of Development) ทฤษฎีพลัง (Theories of Power) และทฤษฎีการสร้างพลัง (Theories of Empowerment) ดังนี้

1. บทบาทสำคัญของผู้หญิงในสังคม

การศึกษาบทบาทสำคัญของผู้หญิงในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมใดก็ตาม ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการยอมรับของบุคคลเกี่ยวกับบทบาทนั้นคงไม่พ้นแนวคิดทฤษฎีบทบาท (Role Theory) แต่การอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทอย่างเดียวโดยไม่พิจารณาฐานของการแสดงบทบาทนั้น ๆ คงจะได้คำตอบไม่ตรงประเด็นนัก ด้วยเหตุนี้เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษาบทบาทสำคัญของผู้หญิงจึงต้องนำแนวคิดทฤษฎีผู้นำ แนวคิดทฤษฎีสตรีนิยม แนวคิดทฤษฎีการพัฒนา และแนวคิดบทบาทมาเป็นกรอบในการอธิบายบทบาทสำคัญของผู้หญิง ซึ่งนักจิตวิทยา นักมานุษยวิทยา และนักสังคมวิทยาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทไว้หลายประการดังนี้

แม้ว่าแนวคิดของ โคลีแมน (Coleman) เห็นว่าบทบาททางเพศคือชุดแห่งมาตรฐานพฤติกรรมเหมาะสมระหว่างเพศชายและเพศหญิงในบริบทของสังคม²¹ แต่ ทัลคอต พาร์สัน (Talcott Parson) ก็เสนอว่าการจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาท (Role Differentiation) เป็นแนวทางสำคัญในการศึกษากลุ่มสังคมทุกกลุ่มเท่านั้น แต่การจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาทในหน้าที่ทางสังคมสืบทอด กันมา เป็นการกำหนดบทบาทในสถานภาพหนึ่ง ๆ ทางสังคมชัดเจนขึ้น²² ส่วน โบรวเวอร์แมน (Broverman) นิยามบทบาททางเพศว่าเป็นลักษณะพฤติกรรมของเพศชายและหญิง โดยพบว่าลักษณะทั่วไปของเพศชายจะมีความก้าวร้าว รักความเป็นอิสระ มีความกระตือรือร้น ชอบการแข่งขัน มีเหตุผลรักความก้าวหน้า ตัดสินใจเด็ดขาด มีความเป็นผู้นำ เชื้อมั่นในตนเอง มีความทะเยอทะยาน ไม่ชอบพึ่งพิง มีความคิดว่าผู้ชายอยู่เหนือผู้หญิง ส่วนลักษณะพฤติกรรมของเพศหญิงจะมีลักษณะไม่ก้าวร้าว เอาแต่อารมณ์ ถูกครอบงำง่าย คินคินในวิกฤตการณ์ ไม่มีเหตุผล ไม่ค่อยเป็นผู้นำ ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสุภาพอ่อนโยน ได้รับความรู้ลึกของผู้อื่น²³ เมื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมทั้งสองเพศจะเห็นว่าผู้ชายมีความคิดรอบคอบในบางเรื่อง เช่นการบริหารงานทั่วไป การเมืองและสังคม รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ และชอบคิดในเรื่องที่ใหญ่ ๆ ส่วนผู้หญิงคิดละเอียดถี่ถ้วนและรอบคอบในเรื่องของการบ้านการเรือนและการเงิน แม้แต่ในด้านการตัดสินใจผู้ชายกล้าตัดสินใจได้รวดเร็วกว่าผู้หญิงจึงเหมาะสมเป็นผู้บริหารหรือเป็นผู้นำ ส่วนผู้หญิงตัดสินใจช้ากว่าผู้ชายและต้องการข้อมูลประกอบการตัดสินใจ บางครั้งถึงเลและหวาดวิตกในการตัดสินใจอย่างเห็นได้ชัดจึงเหมาะเป็นผู้ตามมากกว่า

ลักษณะพฤติกรรมดังกล่าวทำให้ความแตกต่างทางเพศ เป็นสาเหตุให้เกิดการแบ่งแยกบทบาทหน้าที่ทางสังคมและกำหนดบทบาทสถานภาพความเป็นหญิงชายชัดเจนคือ เพศชายเป็นผู้นำ ในขณะที่เพศหญิงเป็นผู้ตามและคอยสนับสนุน ซึ่ง เจมส์ตัน วิลเลียม (Gamson William A. Madigliani Andre) ได้สรุปรูปแบบชีวิตหญิงชายไว้ว่า ผู้หญิงอุทิศชีวิตสู่การเป็นแม่บ้าน หรือบางครั้งอาจทำงานบางอย่าง เช่น ครู เลขาณูการ นักสังคมสงเคราะห์ พยาบาล ในขณะที่ผู้ชายใช้ชีวิตของตัวเองในลักษณะต้องมีการต่อสู้ ทำธุรกิจ เป็นนักการเมือง เป็นแนวทางสู่ความก้าวหน้าในสถานภาพต่าง ๆ²⁴ ส่วน จีทวิน เจมส์ และ ฮาร์ทเน็ต โอนาช (Chetwynd Jame and Hartnett Oonagh) กล่าวถึงบทบาท

²¹ Coleman John C. *The nature Adolescence*. New York : Methuen publication, 1980. P 21.

²² Talcott Parson, *Social Structure and Personality*. New York : The Macmillan Company, 1968. P.64.

²³ Broverman Inge K. and Raymond Susan Vogel. "Sex - role Stereotypes : A Current Appraisal" *Journal of Social Issues* 28, 1972. P 61 - 64.

²⁴ Gamson William A. Madigliani Andre. *Conception of Social Life : A Text Reader for Social Psychology*. (Boston : Little Brown and Company), 1974. P 151.

ทางเพศ (Sex - role System) เป็นระบบความเชื่อที่มีอำนาจเป็นส่วนสำคัญเกิดจากการจัดเกลาทางสังคมทำให้บุคคลเข้าใจลักษณะบทบาทเฉพาะว่า ใครเป็นใคร มีพฤติกรรมอย่างไร มีค่านิยมและความเชื่ออย่างไร ระบบบทบาททางเพศประกอบด้วยข้อกำหนดพื้นฐานเพศหญิงและชาย การแบ่งแยกแรงงานบนพื้นฐานทางเพศ และการครอบงำในอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ให้ค่านิยมผู้ชายสูงกว่าผู้หญิง²⁵

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าความแตกต่างทางเพศทำให้เกิดการแบ่งแยกบทบาทหน้าที่ทางสังคมโดยผ่านกระบวนการจัดเกลาบทบาททางเพศก่อให้เกิดความคิด การรับรู้ ทัศนคติไปคาบบทบาทเพศนั้นและเมื่อเชื่อมโยงบทบาทผู้หญิงในการพัฒนาโดยให้ผู้หญิงสวมบทบาทผู้นำในสังคม ปรากฏว่าผู้หญิงมีความเหมาะสมน้อยกว่าผู้ชาย เนื่องจากผู้หญิงมีความอ่อนแอ ตัดสินใจไม่แน่นอน และขาดการเป็นผู้นำ ดังนั้นจากความคิดความเชื่อดังกล่าวน่าจะเป็นอุปสรรคสำคัญให้สตรีก้าวสู่การเป็นผู้นำทางสังคม

การศึกษารูปแบบของสตรีในการพัฒนาด้วยการมองปรากฏการณ์ในสังคมผ่านกรอบการเปรียบเทียบระหว่างหญิงและชายทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความเท่าเทียมกันของสตรี หรืออีกนัยหนึ่งความเป็นสตรีนิยม (Feminism) คือการยอมรับทั้งเพศชายและเพศหญิงอย่างเท่าเทียมกัน ถ้าหากไม่กล่าวถึงแนวคิดสตรีนิยมอาจไม่ได้กรอบแนวคิดชัดเจนและครอบคลุมตรงประเด็นนักซึ่งต้องทบทวนความเป็นมาและพัฒนาการของสตรีนิยม (Feminist) ก่อนนำไปสู่กรอบบทบาทสำคัญของสตรีในการพัฒนาสังคม

รากฐานสำคัญในการสร้างบทบาทสำคัญทางสังคมอาจพิจารณาจากพฤติกรรมหลายแนวคิด ข้างขึ้นและตีความได้หลากหลายมุมมอง เช่น ผู้หญิงก้าวเข้ามาในบทบาทสำคัญเนื่องจากถูกกีดกัน (Excluded People) สิทธิควรจะได้รับในสังคม อาทิ กลุ่มสตรี กลุ่มคนพิการ แนวคิดของ ชายและ ไตติ (Singh and Titi) ระบุว่า การได้มาซึ่งพลังในการกำหนดบทบาทนั้นควรเปลี่ยนมาเป็นการให้พลังกับตนเอง (Self Empowerment) จึงเหมาะสมกับการอธิบายปรากฏการณ์ของกลุ่มด้อยอำนาจและถูกกีดกันในประเทศกำลังพัฒนา ส่วนการพัฒนาภายใต้การสร้างบทบาทสำคัญ เป็นการมองว่าบุคคลหรือกลุ่มถูกกีดกันทำให้ต้องต่อสู้เรียกร้องสิทธิและผลักดันให้เกิดการยอมรับในการดำรงอยู่ (Viability) มีสิทธิประโยชน์ได้ผลเป็นน่าพอใจ (Profitability) ภายใต้กลไกตลาดโลกมีทุนนิยมกำกับได้แผ่อิทธิพลครอบงำและส่งผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ทุกระดับชั้น กลุ่มถูกกีดกันจึงมีความต้องการให้สังคมยอมรับและถ้าได้รับโอกาสให้ร่วมคิดและแสดงพลังของกลุ่มก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงสังคม²⁶

²⁵ Chetwynd Jame and Hartnett Oonagh. *The Sex role System*. London : Routhledgr S Kegan Paul, 1978. P 79 - 80.

²⁶ Singh, N., & Titi, V. *Empowerment for sustainable development : Toward operational strategies*. London : Zed Books. 1995. P 400.

การศึกษาแนวโน้มสู่ศึกษาการสร้างบทบาทสำคัญในระดับชุมชนหรือท้องถิ่นมากกว่าระดับภูมิภาคเพื่อวิเคราะห์การเกิดพลังและบทบาทสำคัญของกลุ่มผู้หญิงในชุมชนเป็นหลัก

ส่วนบทบาทสำคัญของสตรีในการพัฒนาสังคม ตามแนวคิดของ เฟรลด์ (Friedl อ้างใน Nelson, Cynthia) สรุปว่า การพัฒนามีแนวคิดมาจากผู้หญิงถูกเอาเปรียบหรือมีฐานะด้อยกว่าผู้ชาย ผู้หญิงจึงพยายามสร้างพลังโดยมองว่า หากพลังจำกัดอยู่เฉพาะกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ผู้ชายย่อมเป็นผู้มีพลังและมีบทบาทในที่สาธารณะ แต่ถ้าหากพลังหมายถึงความสามารถในการให้กำเนิด การสร้างหรือกำหนดคุณภาพ การปลูกฝังค่านิยมให้ความรักหรือความเกลียดแก่สมาชิกในครอบครัว การมีชีวิตอยู่รอดหรือไม่ดีเป็นพลังอยู่ในมือของผู้หญิง²⁷ กล่าวได้ว่าผู้ชายสร้างพลังในพื้นที่สาธารณะ ส่วนผู้หญิงสร้างพลังพื้นที่ในบ้าน สะท้อนให้เห็นการแบ่งบทบาทและความสัมพันธ์ของชายหญิงในการพัฒนาสังคม ผู้หญิงและผู้ชายต้องมีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาประเทศจึงจะประสบผลสำเร็จ อย่างไรก็ตามเมื่อก้าวถึงการพัฒนา ซึ่ง โจ โรแลนด์ (Jo Rowlands) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง "Questioning Empowerment : working the Women in Honduras" ว่าแนวคิดในการพัฒนาศักดิ์ศรีมนุษย์เกิดขึ้นจากการสร้าง "ทฤษฎีการเจริญเติบโตใหม่" ในการต่อต้านอำนาจรัฐ โดยเน้นการพัฒนาจากบนลงล่าง (Top - down) ไปสู่การพัฒนาจากล่างไปด้านบน (bottom - up)²⁸ กล่าวได้ว่ากระแสความก้าวหน้าพัฒนาจากผู้มีความพร้อมกว่าไปยังผู้ด้อยกว่า การพัฒนาในบริบทนี้คือการครอบงำแล้วไร้อำนาจ นอกจากนั้นแนวคิดการพัฒนาเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม มีความจำเป็นเร่งด่วนต้องพัฒนา ด้วยเหตุนี้จึงถือเป็นจุดเปิดสำคัญยิ่งในการศึกษาวิเคราะห์โดยถือเอาวิธีการสังเกตและอาศัยประสบการณ์เป็นหลัก ก่อให้เกิดพลังหรือการเสริมสร้างพลังของกลุ่ม

นอกจากนั้นผู้หญิงมีความเหลื่อมล้ำในสังคม แองเกล (Engels) สรุปว่า การพัฒนาการผลิตสัมพันธ์กับการถือครองทรัพย์สิน ความแตกต่างด้านรายได้ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม มีสาเหตุจากทางเศรษฐกิจและการแบ่งชั้นในสังคมแต่ละยุคคือผู้หญิงยุคโบราณ ใช้ชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ เก็บของป่าล่าสัตว์ มีสิทธิเท่าเทียมกับเพศชายทั้งด้านเศรษฐกิจและการตัดสินใจ และผู้หญิงในสังคมชนเผ่า มักถูกกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วม สาเหตุมาจากการแลกเปลี่ยนและความสามารถเฉพาะทาง ผู้ชายมีบทบาทในการล่าสัตว์ ดัดดองการค้ากับคนภายนอก บทบาทของผู้หญิงจึงลดความสำคัญลง ส่วนผู้หญิงในสังคมก่อนอุตสาหกรรม มีภารกิจจับซื้อและมีอิสระมักจะประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว รวมทั้งผู้หญิงในสังคมก่อนอุตสาหกรรม ถูกเอาเปรียบจาก

²⁷ Nelson, Cynthia. "Public and private politics : Woman in the Middle Eastern world" *American Ethnologist*. vol.d1, No.3 (August) 1974. P 27.

²⁸ Jo Rowlands. *Questioning Empowerment Working with Women in Honduras*. Oxfam UK and Ireland is a registered charity no. 202918, and is a member of Oxfam International. 1997. P.3-7.

ผู้ชาย²⁹ ชีวิตเริ่มต้นของผู้หญิงใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ผู้ชายเป็นศูนย์กลางการพัฒนา จึงมีอำนาจกำหนดเงื่อนไขทางสังคมรวมทั้งกีดกันการมีสิทธิของผู้หญิง แม้แต่บทบาทของผู้หญิงก็ยังถูกจำกัดอยู่ในหน้าที่ดั้งเดิมได้แก่ การเป็นมารดา ภรรยา และบุตรเป็นหลัก ส่วนบทบาทในฐานะผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีน้อยมาก ผู้หญิงไม่อยู่ในฐานะมีอำนาจในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ทรัพยากรเหล่านั้นผู้หญิงเป็นผู้จัดหาเป็นส่วนใหญ่ เช่น ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรพืชพันธุ์ ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิต แต่พลังในการจัดสรรทรัพยากรจะอยู่ที่ผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงเกิดแนวคิดในการพัฒนาบทบาทผู้หญิงให้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนา (Women in Development) จำแนกได้ 3 ประเด็น คือ 1. บทบาทการผลิต (Production) 2. บทบาทการสืบทอดเผ่าพันธุ์ (Reproduction) 3. บทบาทเพื่อชุมชน (Community management) บทบาทสำคัญของผู้หญิงในการพัฒนาสังคมเป็นความสามารถตามความถนัดและความพอใจของคน สังคมจึงผลักดันบทบาทผู้หญิงภายในบ้านและบทบาทผู้ชายภายนอกบ้าน จึงต้องให้ความสำคัญบทบาทในครอบครัว การศึกษา ศาสนา การเมืองเป็นต้น แนวทางการพัฒนาผู้หญิงจึงต้องพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงในทุกมิติ และพัฒนาจิตสำนึกแบบวิเคราะห์มากกว่าจิตสำนึกแบบครอบงำ แล้วจึงพัฒนาศักยภาพการใช้ชีวิตในชุมชน³⁰ ด้วยเหตุนี้สังคมมักให้คุณค่าผู้หญิงน้อยมาก ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทจำกัด การวิเคราะห์บทบาทผู้หญิงและผู้ชายขึ้นอยู่กับผลกระทบจากนโยบาย ระเบียบข้อบังคับ หรือวัฒนธรรมตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นทั้งผู้หญิงและผู้ชายเพื่อให้เห็นถึงพลังอีกด้านหนึ่งของผู้หญิง

จุดเด่นของการพัฒนาในความหมายนี้คือ มองถึงความเป็นมา การสืบเนื่องและการดำรงอยู่ของสังคม เน้นส่งเสริมบทบาทสำคัญและศักยภาพของผู้หญิงด้วยการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงและผู้ชายมีส่วนร่วมทุกกิจกรรม เกิดภาวะผู้นำ เป็นหัวหน้าหน่วยงานหรือชุมชน การเข้าถึงทรัพยากรรวมความหลากหลายแทนการกีดกันโดยนำความแตกต่างมาใช้ให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน

ดังนั้นการศึกษารอบบาทสำคัญของผู้หญิงในการพัฒนาสังคม ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดทฤษฎีสตรีนิยมอธิบายฐานคิดและ โครงสร้างการเคลื่อนไหวของสตรีเกี่ยวกับบทบาททางการเมือง ส่วนทฤษฎีบทบาทใช้เป็นกรอบในการอธิบายบทบาททางเพศ บทบาททางสังคมวัฒนธรรม รวมถึงทฤษฎีผู้นำและทฤษฎีการพัฒนาอธิบายถึงบทบาทสำคัญของสตรีในสังคมโดยสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิด

²⁹ Engels, F. *The Origin of the Family, Private Property and the State*. New York : International Publishers. 1972. P. 13 - 21.

³⁰ โคทม อารียา. "แนวทางการพัฒนาสตรี" ใน บทความเสนอการประชุมสัมมนาเรื่อง การพัฒนาสถานภาพสตรีไทย : งานวิจัยและนโยบาย. 2527. หน้า 1 - 3.

ในการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการก้าวเข้ามาสู่การเป็นผู้นำชุมชน มีรูปแบบและโครงสร้างพลังอำนาจของผู้หญิงในวัฒนธรรมชุมชน และต้องใช้มุมมองหลายมิติในการวิเคราะห์เพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนขึ้น

2. กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรี

การศึกษากระบวนการสร้างพลังของผู้สตรี ใช้แนวคิดทฤษฎีผู้นำ แนวคิดทฤษฎีการสร้างพลังหลอมรวมกันเป็นกรอบคิดเพื่อเป็นแนวทางอธิบายการสร้างพลังผู้นำสตรีเกิดขึ้นได้อย่างไร ใครเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ผู้หญิงเป็นผู้นำ ซึ่งแนวคิดการเสริมสร้างพลังเริ่มใช้ในช่วงทศวรรษ 1960 เป็นชุดคิดเชิงอุดมการณ์ทางสังคม (Social Action Ideology) ในช่วงทศวรรษ 1970 เริ่มเกิดขบวนการช่วยเหลือตนเอง (Self help) จนกระทั่งในวงการแพทย์กระตุ้นผู้ป่วยมีพลังในการต่อสู้โรคภัยไข้เจ็บ ส่วนในประเทศไทยเริ่มใช้กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่นกลุ่มสร้างพลัง (Empowerment) เกี่ยวกับการพิทักษ์สิทธิสตรีและหญิงอาชีพพิเศษ แต่แท้จริงแล้วได้มีการใช้คำนี้ในกลุ่มนักเคลื่อนไหวทางการเมืองมาก่อนแล้ว³¹

การนิยามความหมายของการสร้างพลังอำนาจจำเป็นต้องพิจารณาว่ารากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Potere (to be able) หรือหมายความว่า เราทำได้ (Empowerment) เป็นได้ทั้งกระบวนการและผลผลิตมีคุณภาพหรือมีคุณสมบัติเหมาะสม โดยทั่วไปเป็นกระบวนการที่บุคคล องค์กรหรือสังคมสามารถจัดการกับชีวิตของตนได้โดยอิสระขึ้นอยู่กับความต้องการของบุคคลและความพยายามช่วยเหลือบุคคลอื่นรวมทั้งการปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อม เน้นการแก้ปัญหาที่ตนเองเผชิญมากกว่ารอความช่วยเหลือจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพลัง 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มที่มองการเสริมสร้างพลังให้กับกลุ่มคนด้อยโอกาสในสังคมหรือถูกกดขี่ ได้แก่ กลุ่มนักสตรีนิยม แนวคิดนี้มองว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้สะท้อนความคิดให้ตนเอง ทุกคนควรได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน โดยมีอิสระในตนเอง ดังนั้นสถาบันทางสังคมต้องให้พลังอำนาจแก่คนกลุ่มนี้³²

2. แนวคิดกลุ่มองค์กรและการจัดการ กลุ่มนี้มองพลังในรูปแบบของกระบวนการเคลื่อนไหวด้วยเทอราพีและการจัดการเกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่ อำนาจจะถูกกระจายในระดับต่าง ๆ ขององค์กร โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ผลผลิตและประสิทธิภาพขององค์กร แนวคิดนี้ไม่เน้น

³¹ Rappaport, J. Studies in empowerment: Introduction to the Issue. Prevention in Human Service. 1984. P 1 - 7.

³² Kuokkanen & Leino - Kilpi, H. Power and Empowerment in Nursing: Three theoretical Approaches. Journal of Advanced Nursing. 2000. 31 (1): P 235 - 241.

คุณสมบัติและความสามารถของปัจเจกบุคคล แต่ให้ความสำคัญการจัดโครงสร้างองค์กรเพื่อให้เกิดแรงจูงใจ และอุทิศตนเพื่อองค์กร สิ่งสำคัญคือภาวะผู้นำและการเคลื่อนย้ายถ่ายเทเพื่อการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ³³

3. แนวคิดกลุ่มจิตวิทยาสังคม มองมนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคล การสร้างพลังอำนาจเป็นการเจริญเติบโตและพัฒนาของมนุษย์แต่ละคน ซึ่ง เคียฟเฟอร์ นักวิชาการกลุ่มแรกมองว่า การสร้างพลังอำนาจเป็นสัมพันธภาพต่อสิ่งแวดล้อม และศึกษาการมีส่วนร่วมต่อสังคมไม่ใช่การแข่งขันหรือแบ่งปัน รวมทั้งไม่ใช่เครื่องมือควบคุมหรือใช้อิทธิพลต่อผู้อื่น แต่เป็นเรื่องของการเรียนรู้และพัฒนาในตัวบุคคลโดยมีพื้นฐานจากแรงจูงใจอุทิศตนเพื่อชุมชนสามารถจัดการกับชีวิตของตนเองได้³⁴

แนวคิดทั้งสามกลุ่มทำให้เกิดแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่เป้าหมายกำหนดไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกแนวคิดของกลุ่มองค์กรและการจัดการ การสร้างพลังองค์กรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อยู่ในรูปแบบเครือข่ายอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นความสามารถจัดการให้ภาระงานต่าง ๆ เชื้อต่อการทำงาน และอุทิศตนเพื่อองค์กร โดยมีจุดเน้นภาวะผู้นำและการเปลี่ยนแปลงอย่างมีคุณภาพ

อย่างไรก็ตามการสร้างพลังสตรีถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ และผู้มีความสามารถบันดาลให้เกิดผลสำเร็จตามความต้องการควรคำนึงถึงลักษณะของผู้นำ ภาวะความเป็นผู้นำ เงื่อนไขความสำเร็จของผู้นำ³⁵ ส่วนหนึ่งนั้นมาจากระบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนแบบผลประโยชน์ หรือแบบตอบแทน หรือบริวารเชื่อมโยง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง พ่อกับลูก อากับหลาน เป็นต้น นอกจากนั้นเป็นบุคคลที่ได้รับเลือกจากกลุ่มชนให้เป็นผู้สามารถช่วยเหลือผู้อื่น สามารถจูงใจผู้อื่นเชื่อฟังและทำตาม³⁶ ส่วนบุคลิกลักษณะของผู้นำตามความหมายของ ออร์เวย์ ทีด (Ordway Tead) มี 3 ลักษณะคือ 1. ผู้นำโดยการสร้างตนเอง มีบุคลิกลักษณะเข้มแข็ง 2. ผู้นำเลือกโดยหมู่คณะเกิดจากการเลือกในหมู่คณะเดียวกันแล้วเสริมสร้างอิทธิพลในฐานะเป็นผู้นำขึ้น 3. ผู้นำเข้าสู่ตำแหน่งโดยการแต่งตั้งจากผู้มีพลังเหนือ³⁷ ดังนั้นการเป็นผู้นำทำให้เกิดพลังและอิทธิพลต่อ

³³ Rodwell, C.M. An analysis of the concept of empowerment. Journal of Advanced Nursing Studies. 1996. P 23, 305 - 315.

³⁴ Kieffer C. Citizen Empowerment : A development perspective. Prevention in Human Service. 1984. P. 3 : 9 - 36.

³⁵ Jack C. Plano, Milton Greenbury, Ray Olton and Robert E. Riggs, Political Sciences Dictionary (Minsdale, Illinois : The Dryden Press, 1973), p 134.

³⁶ ประทีป จงลีขรรณ. ผู้นำสตรีในการปกครองระดับท้องถิ่นของไทย : ศึกษาบทบาทความเป็นผู้นำของกำนัน - ผู้ใหญ่บ้านสตรีทั่วประเทศ พ.ศ. 2528. 2529. หน้า 22.

³⁷ Ordway Tead, The Art of Leadership, 7th ed. (New York : McGraw Hill Book) 1963. P 20 - 25.

บุคคลหรือองค์กรด้วย ส่วนรูปแบบความสัมพันธ์ (Relational Context) เป็นปัจจัยหรืออุปสรรคในการได้มาซึ่งพลังของผู้หญิง

โดยเฉพาะความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย อัทธ (Aithal) กล่าวว่า ผู้หญิงก้าวสู่การมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมก็เท่ากับว่าผู้หญิงได้รับโอกาส ต้องนำประเด็นรูปแบบมิติของพลังมาพิจารณาอย่างรอบด้าน (dimension of Power) พลังในมุมมองของนักสตรีนิยมมี 4 ลักษณะ คือ 1. พลังเหนือกว่า (Power over) หมายถึงการควบคุมพลังเหนือคนอื่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีความเห็นเป็นอย่างเดียวกัน การชักชวน หรือการขู่ 2. พลังที่จะกระทำ (Power to) หมายถึงการสร้างพลังใหม่โดยปราศจากการครอบงำ 3. พลังที่มาจากความเชื่อในกลุ่ม (Power with) หมายถึงการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างพลังซึ่งเชื่อว่าจะสามารถเกิดประสิทธิภาพในการบรรลุเป้าหมายมากกว่าปัจเจกบุคคล 4. พลังจากภายใน (Power from within) หมายถึงความรู้สึกรับรู้ตัวเองของแต่ละบุคคลซึ่งเกิดจากการยอมรับและเชื่อมั่นในตนเองนำมาซึ่งความเท่าเทียมกันในแต่ละบุคคลอีกด้วย

ส่วนแนวความคิดของ เคอร์คแพทริก (Kirkpatrick) กล่าวว่า การสร้างบทบาทสำคัญให้เกิดขึ้นในสังคมก็คือการสร้างพลังในการตัดสินใจซึ่งต้องมาจากพลังภายใน พลังจิต และพลังสติปัญญาด้วยการสามารถรู้เท่าทันผู้อื่น คิดได้เหมือนผู้อื่น มองเห็นเหมือนผู้อื่น ต้องทำได้เช่นเดียวกับผู้อื่น หรือทำได้ดีกว่าผู้อื่นเป็นต้น³⁸ สอดคล้องกับแนวคิดของคลัทเทอร์บัค และ เคมาแแกรม (Clutterbuck and Kemagham) กล่าวว่า บุคคลมีพลังสูงหรือได้รับการเสริมพลัง จะเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองมาก มีความรู้สึกรู้เกี่ยวกับตนเองในด้านดี รู้ถึงพลังงานที่ตนมีอยู่ ถ้าแสดงออก มีความกระตือรือร้น มีความต้องการและมีความพร้อมในการกระทำต่าง ๆ ประณามความสำเร็จในชีวิต สามารถคิดสร้างสรรค์ในตนเองมาใช้ประโยชน์ และมีความรับผิดชอบสูงต่อบุคคลและองค์กร สามารถสร้างเครือข่ายการทำงานได้ และมีการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตามการพัฒนาให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยนัยดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความสามารถเสริมสร้างพลังให้ผู้ชายและผู้ด้อยโอกาสเพราะเป็นการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพที่ตนดำรงอยู่ให้ดีขึ้น ความเป็นมาของการสร้างพลังดังกล่าวเริ่มเกิดขึ้นในสังคมอุตสาหกรรม ส่วนผู้หญิงในประเทศโลกที่สามฐานะยากจนและด้อยโอกาสก็ประสบปัญหาการถูกเอาเปรียบจากเพศชายด้วยเหมือนกัน จึงรวมตัวกันพัฒนาตนเองด้วยการสำรวจศักยภาพ คุณสมบัติหรือความสามารถตลอดทั้งทรัพยากรที่ตนเองครอบครองเพื่อสร้างโอกาส ขณะเดียวกันก็ท้าทายอำนาจภายนอกบงกชและปิดกั้นโอกาสตน

³⁸ Aithal, v. Empowerment and global action of women : Theory and practice. 1999. P 4.

³⁹ Kirkpatrick Jean J. Political Women. New York : The Eagleton Institute of Politics, Rutgers University, 1974.

อาจกล่าวได้ว่าการเริ่มต้นเข้ามามีบทบาทสำคัญเกิดจากพลังขับเคลื่อนทางสังคมจะต้องเสริมสร้างพลังในตนเอง และต้องเริ่มต้นจากการตระหนักในสภาพของตนเองทุกมิติ แล้วหาพลังสนับสนุนจากคนใกล้ชิด เครือญาติ พรรคการเมือง หลังจากนั้นจึงลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาสอดคล้องกับ แคโรลีน โมเซอร์ (Caroline Moser's) เสนอว่า การสร้างให้ผู้หญิงมีศักยภาพพึ่งตนเองเพิ่มประสิทธิภาพตนเองเพื่อเลือกทางเลือกของคนรวมทั้งการควบคุมทรัพยากร⁴⁰ เจเน็ต (Janet Price) เสนอว่า การสร้างพลังมิใช่หมายความว่าแค่การเปลี่ยนแปลงบทบาทและการพัฒนาเท่านั้น หากแต่มีความหมายมากกว่าการเปลี่ยนแปลงคือการก้าวกระโดดไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการค้นพบตนเอง⁴¹ ดังนั้นตามความหมายโดยนัยนี้จึงเป็นการสร้างพลังอำนาจสัมพันธ์กันระหว่างความรู้สึกชีวิตจิตใจภายในบุคคลกับโครงสร้างภายนอกสังคม ลักษณะการเสริมสร้างพลังคือการสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง มีศักยภาพ เป็นความสามารถในการเจรจาต่อรอง ประสานสัมพันธ์ และการตัดสินใจอยู่ภายใต้บริบทนั้น ๆ ที่หลายคนมุ่งมั่นทำงานด้วยกันเพื่อเป้าหมายอันเดียวกัน สิ่งที่ต้องการเน้นคือในการเสริมสร้างพลังตนเองจะต้องเข้าใจบทบาทตนเอง รู้จักตนเองจึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการมีส่วนร่วมและการสร้างความมั่นใจ

ตามความคิดเห็นของ จอห์นสัน (Johnson) การสร้างพลังต้องใช้กิจกรรมสาธารณะ โดยการแยกกลุ่มตามเพศหรืออาชีพ ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว การเสริมสร้างพลังอาจเริ่มจากการค้นหาพลังภายในตนเอง สุดท้ายก็จะกระทบโครงสร้างพลังของสังคม⁴² การกำหนดบทบาทและการสร้างพลังจะต้องมาจากการค้นหาพลังสูงสุดในตนเองไม่ว่าจะเป็นพลังเกิดจากความเฉลียวฉลาด การมีทักษะ การมีพลังกาย พลังจิตเหนือจริงให้ผู้อื่นเห็นคล้อยตาม รู้จักตนเองโดยเริ่มจากจุดเล็ก ๆ และขยายเป็นวงกว้างในเวลาต่อมาโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ การได้รับการสนับสนุน การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการณรงค์ การดำเนินกิจกรรมการเมือง การวางแผนเป็นต้น

จุดเด่นของการสร้างพลังผู้หญิงในความหมายนี้คือการก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญทางสังคม ด้วยการเป็นผู้นำ เป็นหัวหน้ากลุ่ม หัวหน้าองค์กรภาครัฐ จนเกิดการยอมรับในชุมชนต้องประกอบด้วยปัจจัยหลายอย่าง เช่น การค้นหาพลังความสามารถในตนเองและช่วยเหลือผู้อื่น มีผู้ให้การสนับสนุนสืบทอดพลัง มีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าแสดงออก มีการตัดสินใจ มีบุคลิกดี มีความรู้ มีความเข้มแข็ง ประสพผลสำเร็จในชีวิต และเข้าถึงทรัพยากรการผลิต

⁴⁰ Caroline Moser's. *Gender Planning in the Third World : Meeting Practical and strategic Gender Needs' in World Development*. 1999 - 1825. P 17 - 19.

⁴¹ Janet Price. *Women's Development : Welfare Projects or Political Empowerment?*. Amsterdam Conference. P 1977.

⁴² Johnson, *Feminist as Radical Humanism*. Boulder, Co : Westview Press. 1987. P 18.

ดังนั้นการศึกษาระบบการสร้างพลังของผู้หญิงอีสาน ผู้วิจัยได้นำสาระสำคัญทฤษฎีอำนาจ เป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายรูปแบบของพลังที่ปรากฏในบทบาทผู้หญิงที่เป็นผู้นำ และพิจารณา ประเด็นความแตกต่างระหว่างเพศ ส่วนทฤษฎีการสร้างพลังใช้เป็นกรอบในการอธิบายกระบวนการ สร้างพลังเกิดขึ้นได้อย่างไรในสถาบันครอบครัวและชุมชนเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงพลังแท้จริงของผู้นำ ผู้หญิง ภายใต้ฐานคิดและพฤติกรรมนั้น

3. ปัจจัยเหตุที่เป็นภาวะคุกคาม และภาวะส่งเสริมให้ผู้หญิงมีพลัง

แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อว่าผู้หญิงและผู้ชายต่างก็เป็นกำลังสำคัญและ มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากสภาพสังคมปัจจุบันมีนักการเมืองและนักการศึกษาประสบความสำเร็จในชีวิตการงานโดยส่วนใหญ่เป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้หญิงบางคนก้าวขึ้นมาสู่บทบาทสำคัญในสังคมจนเกิดการยอมรับนั้นมีปัจจัยอะไรบ้างสนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้หญิงประสบความสำเร็จ และมีปัจจัยอะไรบ้างทำให้ผู้หญิงเสียเปรียบผู้ชายและขาด โอกาสซึ่งถือได้ว่าเป็นภาวะคุกคามให้ผู้หญิงพลาดโอกาสสำคัญในสังคม

จากผลงานวิจัยของ Douglas Mille เรื่อง "Capitalism and The Structure of Yao Descent Units in Pulangka" ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยทำให้ผู้หญิงขาดโอกาสในการก้าวเข้ามามี บทบาทสำคัญ เนื่องจากการพัฒนาของรัฐมุ่งส่งเสริมทุนนิยมให้แผ่ขยายเข้ามาในสังคมส่งผลต่อ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ชี้ติดกับวิถีการผลิตแบบเดิม แต่มีบางสิ่งคล้ายคลึง กันคือ โครงสร้างอำนาจรัฐสมัยใหม่ในระบบทุนนิยมเปรียบเสมือนร่างทรงของอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วจากปัจจัยเงื่อนไขหลายประการอันส่งผลให้ผู้ชายได้เปรียบใน การเข้าถึงทรัพยากรข้อมูลข่าวสาร และการจัดการเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่⁴³ ในขณะที่ผู้หญิงใน ครัวเรือนกลับขาดอำนาจในการต่อรองแม้ว่าพยายามทำงานหนักเพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะรวมกลุ่มกัน ช่วยเหลือกับเครือญาติหรือเครือข่ายทางสังคมก็ตาม

ดังนั้นการเสียเปรียบของผู้หญิงในแง่ของการเข้าถึงปัจจัยการผลิตแล้ว ต้องตกอยู่ภายใต้ กระบวนการจัดระเบียบสังคมควบคุมพฤติกรรมผู้หญิงได้แก่ค่านิยม จารีตประเพณีแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงต้องทำงานบ้านให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรเท่านั้น แม้ว่าในภาวะปัจจุบันผู้หญิงต้องทำงานนอก บ้านเหมือนกับผู้ชายแต่ก็ไม่ละเลยมบทบาทหน้าที่งานภายในบ้าน ในทำนองเดียวกันสังคมกลับมี

⁴³ Mille, Douglas. "Capitalism and The Structure of Yao Descent Units in China and Thailand : a comparison of Youling (1993) and Pulangka (1968)" in Gehan Wijeyewardene (ed), *Ethnic Groups across National Boundaries in mainland Southeast Asia* (pp. 133 - 141), Singapore : Institute of Southeast Asia Studies. 133 1993. Pp. 133 – 134.

ทัศนคติว่างานเหล่านี้เป็นงานไม่เกิดมูลค่ารายได้และไม่มีคุณค่าทางสังคม นโยบายรัฐในการพัฒนาแรงงาน และคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งที่รัฐและสังคมทุนนิยมให้ความสำคัญน้อย ดังนั้นผลการวิจัยที่ผ่านมาในประเด็นการพัฒนาไร้ดุลยภาพระหว่างผู้หญิงและผู้ชายจึงมักประสบความล้มเหลว เนื่องจากทัศนคติการพัฒนา ยังคงเน้นการจัดการแบบบนลงล่าง ถึงแม้ว่าเริ่มเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมภายใต้เงื่อนไขของเวลาและการแสดงความเห็นในที่ประชุม ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ไม่ถนัดในการประชุม และไม่สามารถสะท้อนความรู้สึกและความต้องการของตนเองรวมทั้งความเป็นจริงของตนเอง นอกจากนั้นนักวิชาการยังมีทัศนะแบบแยกส่วน (Isolated Category) ในประเด็นของความยากจน ความรุนแรง ความไม่เท่าเทียมทางเพศ และเพศสภาพของผู้หญิงโดยแยกออกจากบริบทโครงสร้าง อิทธิพลรัฐและสถาบันทางสังคม โดยเฉพาะความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นในพื้นที่ส่วนตัว เช่น ในบ้าน ในห้องนอน ในครัวเรือน ทำให้มองไม่เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจซ้อนทับกันอยู่ ส่วนทัศนะเรื่องการขาดความเสมอภาค และความไม่เท่าเทียม ความคืบหน้าโอกาส โดยมีนโยบายมุ่งพัฒนาทักษะและเสริมสร้างช่องทางในการทำงานนอกบ้านในสังคมสมัยใหม่ (Modernity) ด้วยการแข่งขันในตลาด แรงงาน จ้างจ้องและถือครองกรรมสิทธิ์แบบปัจเจกชน⁴⁴ แต่รัฐกลับมองข้ามสวัสดิการและสิทธิมนุษยชนที่ผู้หญิงต้องได้รับโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ จึงขาดโอกาสสำคัญก้าวเข้ามาสู่การแสดงบทบาทและความสามารถให้สังคมยอมรับ สาเหตุเพราะความเชื่อ ค่านิยม และวัฒนธรรมในอดีตมุ่งเน้นบทบาทดั้งเดิมในฐานะเป็นแม่และภรรยา มากกว่าบทบาทสร้างมูลค่าการผลิตทางเศรษฐกิจ

อีกสาเหตุหนึ่งที่ผู้หญิงถูกจำกัดบทบาททางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ก็คือขดัก (Kirkpatrick) เสนอว่า เกิดจากข้อจำกัดทางกายภาพ (Physiological constraints) เกี่ยวกับความเชื่อว่า สตรีมีเพศชายและสตรีมีลักษณะแตกต่างกันโดยธรรมชาติ อันเป็นเหตุผลจำกัดบทบาทความเป็นผู้นำของผู้หญิงในชุมชน และข้อจำกัดทางวัฒนธรรม (Cultural constraints) เชื่อว่าวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดบทบาทและพฤติกรรมผันแปรไปตามรูปแบบของวัฒนธรรมสังคม ส่วนข้อจำกัดทางด้านบทบาท (Role constraints) เป็นข้อจำกัดความเป็นผู้หญิงในฐานะแม่และภรรยาแตกต่างกันในบทบาทและตำแหน่งทางสังคม⁴⁵ อาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงมีบทบาทสำคัญทางการเมืองไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเหมือนผู้ชาย รวมทั้งไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับบทบาทความเป็นแม่หรือภรรยา ผู้หญิงธรรมดาแต่งงานมีครอบครัว มีบุตร ก็สามารถประสบความสำเร็จใน

⁴⁴ Katy Gardner and David Lewis "New Directions - Practice and Change" in *Anthropology, Development and Post-Modern Challenge* (London and Sterling, Virginia : Pluto Press). 1996. P 122 - 123.

⁴⁵ Kirkpatrick, Jean J. *Political Woman*. New York : The Eagleton Institute of Politicals, Rutgers University, 1974. p 8 - 20.

ชีวิตได้ด้วยการพัฒนาทักษะความชำนาญ ความรู้ความสามารถ พร้อมเผชิญหน้าและสามารถปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาททางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับปัจจัยส่งเสริมให้ผู้หญิงประสบความสำเร็จแม้มีการยอมรับกันว่าความเชื่อค่านิยม และวัฒนธรรมตลอดจนการพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถ จนมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้หญิง แต่ในปัจจุบันผู้หญิงยุคใหม่มีความต้องการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ มีความคิดสร้างสรรค์ มัธยัสถ์ อดออม มานะอดทน ขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์สุจริต โอบอ้อมอารี มีคุณธรรม มีความกตัญญู มีสติจะรักษาระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ เสียสละ กล้าตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังในสิ่งที่เหมาะสม กล่าวได้ว่าคุณลักษณะเหล่านี้เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้หญิงในทุกอาชีพต้องการประสบความสำเร็จในชีวิตซึ่ง แฮโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Lasswell) ซึ่งให้เหตุผลว่าบุคลิกภาพของสตรีในสังคมสมัยใหม่เป็นผู้นำที่มีความเชื่อมั่นตนเอง มีความมั่นคงทางจิตใจ มีทักษะและความรอบรู้กว้างขวาง มีความเป็นอิสระและกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยเที่ยงตรง และมีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมทางการเมืองและสังคมอย่างเต็มที่⁴⁶ สอดคล้องกับแนวคิดของ ฮอดเกตส์ และคูราตโก (Hodgetts and Kuratko) ได้กล่าวว่า คุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จประกอบด้วยความรู้ความสามารถด้านวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ความสามารถในการรับรู้และเข้าใจเหตุการณ์ การมีมนุษยสัมพันธ์ และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์⁴⁷ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าคุณสมบัติของผู้หญิงที่จะประสบความสำเร็จต้องมีความหนักแน่น อดทน มีความจริงใจ มีความรู้ดี ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่องรวมทั้งต้องมีความขยันหมั่นเพียร มีความกระตือรือร้น มีมนุษยสัมพันธ์ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีประสบการณ์และมีสุขภาพดีเป็นต้น นอกจากนั้นยังต้องเข้าใจถึงปัจจัยการเข้าสู่ธุรกิจของผู้หญิงเพราะปัจจัยเริ่มต้นของการเข้าสู่ตลาดทุนนิยมเป็นส่วนประกอบสำคัญในการกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของธุรกิจได้แก่ ปัจจัยแวดล้อม ประกอบด้วยครอบครัว แหล่งทุน เทคโนโลยีและการเลือกใช้ นโยบายของรัฐและ ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย ความเชื่อมั่นในตนเอง การกล้าตัดสินใจ การมีพื้นฐานการศึกษาดี การมีมนุษยสัมพันธ์ ความขยันอดทน ความมุ่งมั่นในผลสำเร็จหวังผลเลิศ ความซื่อสัตย์สุจริตมีสติจะ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความรับผิดชอบ และมีความเป็นผู้นำเป็นต้น

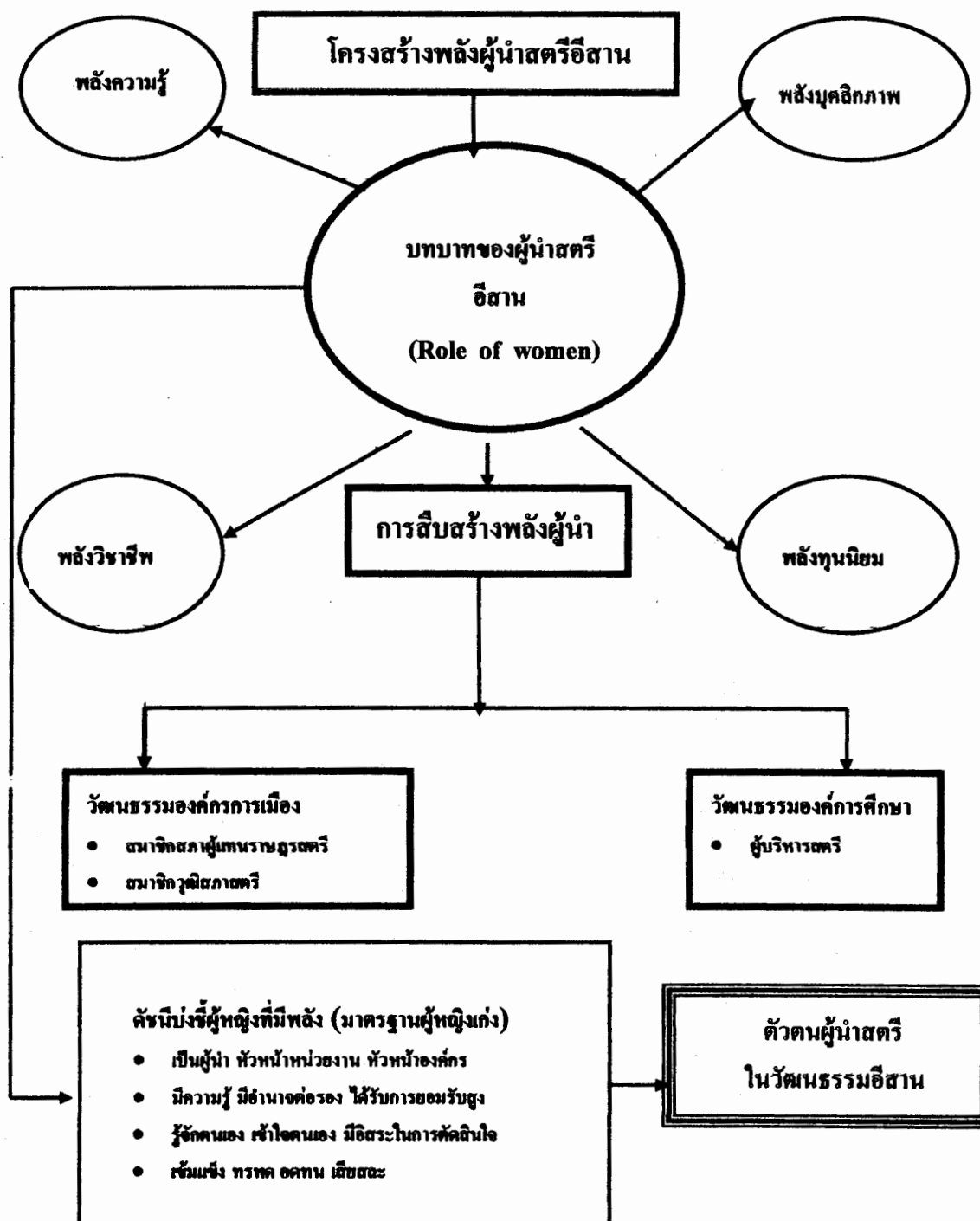
⁴⁶ Harold Lasswell, Toward a General Theory of Directed Value Accumulation and Institution Development," *Comparative Theories of Social Change*. Michigan : 1966, P 12 - 13.

⁴⁷ Hodgetts and Kuratko. อ้างถึงใน บุญบง ชัยเจริญวัฒนะ และวันชัย ธรรมสังการ. รายงานการวิจัยเรื่องปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้สตรีประสบความสำเร็จในทางธุรกิจกรณีศึกษาภาคใต้ของประเทศไทย. 2535. หน้า 6 - 7.

จุดเด่นของการศึกษาภาวะคุกคามและภาวะส่งเสริมให้สตรีมีพลังจึงอยู่ที่อุดมการณ์สังคม ควบคุมพฤติกรรมผู้หญิงให้อยู่ในกรอบบรรทัดกำหนด จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าวัฒนธรรมอีสานกคคคหรือ ส่งเสริมให้ผู้หญิงมีบทบาทหรือขาดโอกาสสำคัญทางสังคม ซึ่งรวมไปถึงพื้นที่การยึดครองทรัพยากร และการเข้าถึงทรัพยากรนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและสร้าง โอกาสให้ตนเองขึ้นหวัคในสังคมอย่างมั่นคง

จากทฤษฎีทั้งหมดผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดและใช้วิธีการวิเคราะห์แนว สตรีนิยม (Feminist Anthropology) โดยมีทัศนะว่า ผู้หญิงไม่มีพลัง มีเพียงบทบาทหน้าที่ แต่พยายาม แสดงให้สังคมปรากฏว่าแท้จริงแล้วผู้หญิงก็มีพลัง ด้วยความเป็นหญิงสังคมกำหนดให้เป็นหญิง ดังนั้น ตัวตนของผู้หญิงที่สังคมสร้างคือต้องสำรวจความคิดทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อเป้าหมายของการเพิ่มคุณภาพ จากการเป็นผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ จึงขอออกแบบภาษาดำเนินการใช้คำว่ากระบวนการสร้างพลังของผู้ นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน เกิดจากแนวคิดตะวันตกมีอิทธิพลให้ผู้หญิงตะวันออกตื่นตัวเคลื่อนไหว เพื่อเปลี่ยนฐานะและบทบาทของตนเองให้มีโอกาสแสดงความสามารถเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย ด้วยการมีทัศนะว่าแนวทางพัฒนาประเทศในระบบทุนนิยมควรเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมและ มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเท่า ๆ กับผู้ชาย โดยเฉพาะผู้หญิงก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำและมีบทบาทสำคัญ ในสังคมได้ต้องเกิดจากการสร้างพลังด้วยการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมแสดงความสามารถเหนือ ผู้หญิงอื่นทั่วไปเกินบทบาทหน้าที่จึงจะทำให้เกิดการยอมรับถือว่าเป็นผู้หญิงเก่ง ชุมชนเปิดโอกาส ให้ผู้หญิงได้แสดงความสามารถที่แท้จริง อันเป็นประสบการณ์ชีวิตในการเป็นผู้นำและมีการตัดสินใจ การควบคุมแก้ไขปัญหาชีวิต ด้วยการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งเผยให้เห็นการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างความคิดพฤติกรรมและกลายเป็นการสร้างพลังอำนาจเพื่อความเข้มแข็งในการ ดำรงชีวิตตลอดจนวิธีการผลิต การบริโภคและการมีบทบาททางการเมือง ด้วยการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมภายใต้อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ที่แฝงมาในรูปแบบของจารีตประเพณีและการพัฒนา แนวการศึกษาแบบนี้จึงให้ความสำคัญต่อการนำเสนอเนื้อหาสาระของผู้หญิงในประเด็นต่าง ๆ ด้วยการถอดรหัสความหมายของบทบาทที่ปรากฏในฐานะที่แตกต่างกัน โดยไม่ได้มองผู้หญิงอย่าง แบ่งแยกว่าต้องเป็นปัจเจกบุคคลผู้กระทำหรือผู้ถูกกระทำ แต่มองว่าเรื่องราวของผู้หญิงแต่ละบุคคล แสดงถึงอัตลักษณ์ร่วมล้วนเกี่ยวข้องกับ การสืบสร้างบทบาทผู้นำโดยใช้พลังความรู้ รวมทั้งบริบท เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีส่วนกำหนดความรู้สึคนึกคิดการกระทำและบทบาทของผู้หญิงให้ แตกต่างกันหลากหลายมิติทั้งในส่วนของพื้นที่และเวลา

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดกระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรี
ในวัฒนธรรมอีสาน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างพลังของผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสานครั้งนี้เน้นศึกษาความสามารถของผู้นำสตรีในบริบทวัฒนธรรมอีสานด้านการพัฒนาการบทบาทผู้นำ การสืบสร้างบทบาทผู้นำ พลังความรู้ และอัตลักษณ์ของผู้นำสตรี ปรากฏชัดเจนกว่าผู้หญิงคนอื่นทั่วไป โดยมุ่งสืบค้นความสามารถที่แท้จริงและอัตลักษณ์ใหม่ภายใต้อุดมการณ์รัฐและอุดมการณ์สังคมเผยให้เห็นพลังที่แท้จริงปรากฏออกมา จึงกำหนดประเด็นศึกษาต่อไปนี้

1.1 กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

ประเด็นนี้เน้นศึกษาอะไรคือพลังของผู้นำหญิงอีสาน มีวิธีการที่จะได้มาซึ่งพลังอย่างไร และมีขั้นตอนการสร้างพลังสตรีอีสานก้าวขึ้นมาสู่การเป็นผู้นำหน่วยงาน ควบคุมปัจจัยการผลิต และเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จทั้งด้านครอบครัว ตำแหน่งทางสังคม และมีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้เกิดพลัง มีการใช้พลังอย่างไรจนเกิดการยอมรับในสถาบันครอบครัวและชุมชน

1.2 ปัจจัยที่เป็นภาวะคุกคามและภาวะส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

ประเด็นนี้ต้องการวิเคราะห์ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้ผู้หญิงขาดโอกาสในสังคม และมีปัจจัยใดบ้างที่สนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้หญิงมีพลังและใช้พลังทั้งส่วนตนและส่วนรวม โดยมุ่งสืบค้นว่าวัฒนธรรมอีสานกดดันหรือส่งเสริมให้ผู้หญิงเป็นผู้นำ

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างพลังของผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่การวิจัยที่มีหน่วยในการวิเคราะห์สอดคล้องกับโจทย์ปัญหาด้วยการกำหนดเกณฑ์ในการเลือกดังนี้

2.1 เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์มีการต่อสู้ทางการเมือง มีผู้นำทางการเมืองและผู้นำทางการศึกษาที่โดดเด่น

2.2 บทบาทของผู้หญิงในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในระดับครอบครัว และระดับสังคมรวมทั้งโครงสร้าง พฤติกรรม อาชีพ และประสบผลสำเร็จทั้งชีวิตส่วนตนและชีวิตส่วนรวม

ดังนั้นพื้นที่ในการวิจัยที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องตามเกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดสกลนคร เพราะมีอดีตคือศิรัมนตรีอีสานนักการเมืองคนสำคัญคือนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และนายเตียง ศิริขันธ์ ส่วนจังหวัดมหาสารคาม เพราะเป็นเมืองดักศิลาถือว่าเป็นเมืองการศึกษา มีผู้บริหารสถานศึกษาได้รับรางวัลพระธาตุนาคันทองคำ และจังหวัดศรีสะเกษ

เป็นจังหวัดที่มีนักการเมืองหญิงติดต่อกัน 5 สมัย ได้แก่ นางกรรณิกาญจน์ วิสมหมาย รวมทั้งจังหวัด กาฬสินธุ์เป็นพื้นที่ที่มีผู้นำหญิงดำรงตำแหน่งทางการเมืองสืบทอดจากสามีคือนายสังข์ทอง ศรีธเรศ และจังหวัดขอนแก่นมีผู้บริหารสถานศึกษาระดับ 9 และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก ได้แก่ นางกุหลาบ ปุริสาร จากการได้รับการศึกษาสูงนักการเมืองและนักการศึกษาเหล่านี้จึงมีบทบาททำให้ การเมืองในสังคมอีสานเปลี่ยนแปลง และมีแนวคิดส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้นำหญิงกลุ่มตัวอย่างที่เลือก ศึกษา

จากเหตุผลในการเลือกพื้นที่ 6 จังหวัด ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาผู้นำสตรีในกลุ่มการเมือง และการศึกษาเชิงลึกเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างพลังอำนาจผู้นำหญิงในวัฒนธรรมอีสาน และปัจจัยที่เป็นภาวะคุกคามและภาวะส่งเสริมการสร้างพลังอำนาจของผู้นำหญิงอีสาน

3. ขอบเขตด้านเวลา

ผู้วิจัยกำหนดระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านพื้นที่ และด้านเนื้อหา ของผู้นำสตรี ที่ศึกษา ตั้งแต่เดือน กันยายน 2546 ถึง เดือนกันยายน 2549

ระเบียบวิธีในการวิจัย

การศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสานนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิง คุณภาพ ควบคู่กับการศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า โดยการสัมภาษณ์ สังเกต การบันทึก ชีวิตประวัติ การอ่าน และการตีความ มุ่งศึกษาบทบาทชีวิตของผู้นำที่เป็นผู้นำในสถาบันทางสังคม อีสานที่มีสถานภาพโสด สมรสแล้ว และสตรีหม้ายด้วยเงื่อนไขสังคมเปิดโอกาสให้สตรีได้แสดงความ สามารถได้ตามศักยภาพของตนเองทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้ปรากฏเห็นพลัง ที่แท้จริงภายใต้สถานภาพการเป็นผู้นำที่แตกต่างกัน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดจุดเน้นไปที่บทบาทของผู้นำหญิงทั้งด้านภาครัฐอันเกิดจาก ความสามารถและศักยภาพในการทำงานทั้งในครัวเรือนและในพื้นที่สาธารณะด้วยการถอดรหัส ความคิดผ่านบทบาทและพฤติกรรมสำคัญเพื่ออธิบายประเด็นอำนาจและความ สัมพันธ์เชิงอำนาจ รวมทั้งอัตลักษณ์ของผู้นำหญิงอีสานในแง่มุมแตกต่างกันและให้ปรากฏเป็นความจริงแก่สังคม โดย คลี่คลายให้เห็นการก้าวขึ้นมาสู่การเป็นผู้นำหญิงเก่งในบริบทวัฒนธรรมอีสานที่ให้การยอมรับอย่าง กว้างขวางจนกลายเป็นสิ่งที่อยู่ในสามัญสำนึกของคนทั่วไป

จุดหมายของการวิเคราะห์ว่าทฤษฎีกระบวนการสร้างพลังอยู่ที่การวิพากษ์ระบบเพศ (Gender) ในรูปแบบการกำหนดความแตกต่างระหว่างผู้นำหญิงและผู้ชายอันเป็นรากฐานความเชื่อใน

ระบบผู้ขายเป็นใหญ่และผู้หญิงถูกเอาเปรียบ จึงเป็นการออกแบบวาทกรรมการสร้างพลังเพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงเก่งที่ได้รับการยอมรับ และแสดงให้เห็นถึงศักยภาพว่าแท้จริงแล้วผู้หญิงมีความสามารถในการคิด และตัดสินใจตลอดทั้งมีความเป็นผู้นำและปฏิบัติหน้าที่ในสังคมได้เป็นอย่างดีถ้าสังคมให้โอกาส โดยมองผ่านวงจรชีวิตในครัวเรือนและชีวิตในชุมชนและประสบผลสำเร็จสูง

นอกจากนั้นยังเน้นให้เห็นว่า ถ้าหากผู้หญิงมีอุปสรรคและไม่ประสบผลสำเร็จในชีวิตการทำงาน มีปัจจัยที่เป็นสาเหตุภายในและภายนอกอะไรบ้าง และถ้าผู้หญิงประสบผลสำเร็จมีปัจจัยสนับสนุนทั้งภายในและภายนอกอย่างไร รวมทั้งวัฒนธรรมอีสานมีข้อจำกัดหรือเสริมสร้างผู้นำสตรีปัจจัยใดบ้างที่พอจะอนุมานได้ว่าสตรีมีพลัง งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดแบบแผนการวิจัย (research design) ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน ใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ

2. หน่วยในการวิเคราะห์

หน่วยในการวิเคราะห์ได้แก่ ผู้นำหญิงอีสาน เป็นหัวหน้าองค์กร หรือหัวหน้าหน่วยงานในวัฒนธรรมองค์กรภาครัฐ ได้แก่ ผู้หญิงที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และผู้บริหารสถานศึกษา

ผู้นำสตรีอีสานในที่นี้หมายถึง ผู้นำสตรีที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี กาฬสินธุ์ มหาสารคาม สกลนคร ศรีสะเกษ และจังหวัดขอนแก่น

3. แหล่งข้อมูล

3.1 ด้านบุคคล ได้แก่ ผู้นำสตรีด้านการเมืองและด้านการศึกษา เครือญาติวงศ์วาน คนใกล้ชิดเคียง ผู้ร่วมงาน

3.2 ด้านเอกสาร เช่น งานวิจัย เอกสารงานเกษียณ อัตชีวประวัติ เชิดชูเกียรติบุคคลดีเด่น ทำเนียบผู้นำสตรีไทย บทความ

3.3 ด้านสภาพแวดล้อม เช่น สภาพแวดล้อมการทำงานของวัฒนธรรมองค์กรอีสานด้านการเมือง และการศึกษา

4. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ในการศึกษาครั้งนี้

4.1 เป็นผู้นำหญิงด้านการเมือง และด้านการศึกษาที่ประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพ มีความมั่นคงในชีวิตครอบครัวและหน้าที่การงาน คนทั่วไปให้การยอมรับ มีพื้นที่อยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี มหาสารคาม กาฬสินธุ์ สกลนคร ศรีสะเกษ และจังหวัดขอนแก่น

4.2 มีคุณลักษณะพิเศษคือ เป็นผู้นำด้านการเมือง และการศึกษา มีความสามารถในการแสดงออก กล้าคิด กล้าตัดสินใจ เสียสละ แก้ไขปัญหาตนเองและครอบครัวได้ ตลอดจนช่วยเหลือสังคมได้

จากการกำหนดเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ได้แก่ ผู้หญิงที่เป็นผู้นำ เป็นหัวหน้าหน่วยงาน หัวหน้าองค์กรที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความสามารถเหนือผู้หญิงทั่วไป โดยได้มาจากองค์กรที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำ ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงผู้บอกข้อมูลหลัก (Key informants)

วัฒนธรรมอีสาน จังหวัดอุบลฯ, กาฬสินธุ์ มหาสารคาม, ศรีสะเกษ สกลนคร, และจังหวัดขอนแก่น	ผู้นำสตรี ผู้ให้ข้อมูลหลัก	ผู้ให้ข้อมูลสำรอง
1.องค์กรการเมือง	1.สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี 2.สมาชิกวุฒิสภาสตรี	สามี, บิดา มารดา, คนใกล้ชิด, เพื่อน ร่วมงาน, ห้วคณะ
2.องค์กรการศึกษา	1.ผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษาสตรี 2.ผู้บริหาร โรงเรียนมัธยมศึกษาสตรี 3.ผู้บริหาร โรงเรียนเอกชนสตรี	สามี, เครือญาติ, ผู้ได้บังคับบัญชา, เพื่อน ร่วมงาน, นักเรียน

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 การรวบรวมเอกสาร ผู้วิจัยให้ความสำคัญข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเอกสารหลักได้แก่ เอกสารงานวิจัย หนังสืองานเกษียณ เชิญเชิญเกียรติบุคคลดีเด่น ทำเนียบผู้นำสตรีไทย บทความ ชีวิตประวัติ และอัตชีวประวัติ

5.2 ข้อมูลภาคสนาม ได้จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มเป้าหมาย ใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเชิงคุณภาพ กำหนดแนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบในการวิจัย และสามารถสร้างข้อสรุปออกมาโดยวิธีการอุปนัย ถอดรหัสและตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากรูปธรรม และปรากฏการณ์ที่มองเห็น

นิยามศัพท์เฉพาะ

พลัง (Power) หมายถึง ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงตนเองและผู้อื่น สามารถพึ่งตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้ ผลักดันให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงชีวิตให้ดีขึ้นตามที่ตนเองปรารถนา

กระบวนการสร้างพลัง (Empowerment) ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงตนเอง ผู้อื่น และเปลี่ยนแปลงสังคม เป็นพลังในการมุ่งพัฒนาตนเอง หรือสังคมด้วยการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา วางแผนแก้ไขปัญหา และร่วมแก้ไขปัญหาคด้วยตนเอง ตลอดจนมีการพัฒนาวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาลงสู่ประชาชนให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตนต้องการ ได้อย่างเหมาะสม

ผู้นำสตรี (Leadership of women) หมายถึง สตรีที่เป็นผู้นำด้านการเมือง และผู้นำด้านการศึกษา ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และผู้บริหารสถานศึกษา มีความสามารถ และให้ผู้อื่นกระทำตามที่ตนต้องการ รวมทั้งมีผลงานที่คนอื่นยอมรับ และมีความเข้มแข็งที่ปรากฏเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน และสามารถเผชิญปัญหา มีอิสระในการตัดสินใจ รวมทั้งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน และสามารถช่วยเหลือผู้อื่น ผลักดัน เกื้อกูลให้บุคคล ชุมชน หรือองค์กรเปลี่ยนแปลงบทบาทชีวิตให้ดีขึ้นเป็นไปตามที่ตนเองปรารถนาได้

วัฒนธรรมอีสาน (Isan Culture) หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีภาษาไทยถิ่นที่เรียกว่า ภาษาอีสาน ภาษาเขมร ภาษาผู้ไท เป็นวัฒนธรรมร่วมเกิดจากการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน ถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นอันเป็นผลผลิตจากการเรียนรู้มาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในกลุ่มชนและมีการถ่ายทอดไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม

อัตลักษณ์ (Identity) หมายถึง ตัวตนของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่นิยามตนเองว่าเป็นใคร มีลักษณะเด่นชัดอย่างไร โดยมีกระบวนการทางสังคมถ่ายทอดอัตลักษณ์ เช่น อัตลักษณ์เพศสภาพ อัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ทางศาสนา หรืออาชีพ เป็นต้น

ปัจจัย (Factor) หมายถึง ดันตอหรือสาเหตุอันเป็นหนทางให้บรรลุผลสำเร็จ ซึ่งในแต่ละสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอาจมีหลายสาเหตุด้วยกัน

ภาวะคุกคาม (Threats) หมายถึง ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้ผู้หญิงประสบความสำเร็จและขาดโอกาสทางสังคมทั้งในทางการเมือง และเศรษฐกิจในวิถีการผลิตและบริโภค

ภาวะส่งเสริม (Supporting) หมายถึง ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงได้รับโอกาสและมีบทบาทสำคัญในสังคม รวมทั้งปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้หญิงประสบความสำเร็จ และมีความก้าวหน้าในชีวิตการเมืองและเศรษฐกิจ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน เพื่อสืบค้นให้เห็นพลังแท้จริงของผู้หญิงทั้งในโลกส่วนตัวและโลกสาธารณะด้วยการรื้อถอนกระบวนการผลิตสร้างคุณค่าความสำคัญชายเหนือกว่าหญิง และศรีความสำคัญให้ชายดำรงอยู่จนเป็นที่ยอมรับในความสามารถจนกลายเป็นสากล ในขณะที่เดียวกันก็ปิดกั้นโอกาสผู้หญิงไม่ให้มีบทบาทและตำแหน่งสำคัญในสังคม แต่ถ้าหากผ่านพ้นอุปสรรคนั้นมาได้ต้องใช้ความสามารถพิเศษเหนือผู้หญิงทั่วไป จนกระทั่งเป็นผู้นำในสังคม ซึ่งในสถานการณ์ที่ผู้หญิงมีพลังขึ้นมานั้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะในระบบครอบครัวด้วยการผลิตซ้ำจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยครอบครัวถูกเลือกใช้ทำหน้าที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ ทั้งนี้เพราะครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่ปัจเจกต้องเข้าไปเป็นสมาชิกตั้งแต่แรกเกิด และต้องทำหน้าที่ผลิตสมาชิกและให้การอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่รวมทั้งรักษาความสัมพันธ์ของผู้สืบสายโลหิตอีกด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ในสถาบันครอบครัวมีการจัดระเบียบสังคมเพื่อปกป้องรักษาทรัพย์สินสมบัติ แต่ก็ถูกใช้ทำหน้าที่ครอบงำอุดมการณ์เพื่อเป็นใหญ่ซ้อนทับอุดมการณ์ทุนนิยมจนกลายเป็นอุดมการณ์เดียวกันเพื่อครอบงำ ควบคุม ครอบครอง และดักดวงผลประโยชน์ทางเพศจากผู้หญิงจนทำให้ความคิด ความหมายและคุณค่าของผู้ชายเหนือผู้หญิงเป็นเรื่องธรรมดาในสามัญสำนึกก็ต้องทำให้เป็นความจริงเพื่อนำมาใช้บังคับ ควบคุมและสร้างบรรทัดฐานในการตัดสินใจ การสร้างอุดมการณ์และฐานอำนาจในลักษณะสร้างความไม่เป็นธรรมในสังคม แล้วจัดแบ่งชายและหญิงให้แยกออกจากกัน สร้างความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศชัดเจนเพื่อป้องกันการก้าวข้ามบทบาทเพศภายใต้กฎกติกา ควบคุมร่างกายมนุษย์ให้คิดปฏิบัติและกระทำให้เหมาะสมกับเพศของตน จากการสร้างความรู้ความจริงเกี่ยวกับเพศ จนกลายเป็นความจริงเพื่อควบคุมผู้หญิงซึ่งก็เป็นรากฐานของพลังอีกชนิดหนึ่ง และเป็นการมองโลกแบบแยกส่วนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เช่นเดียวกับที่ผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้การครอบครองของผู้ชายเพื่อรองรับความปรารถนาของผู้ชาย แต่ในทางตรงกันข้ามก็มีพลังอีกลักษณะหนึ่ง คือพลังเกิดจากความสามารถ (Empowerment) ในการจัดกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย โดยมีพื้นฐานมาจากแรงจูงใจในการอุทิศตนเพื่อชุมชน สามารถจัดการกับชีวิตตนเองได้มุ่งอธิบายพลังและคุณลักษณะผู้นำหญิงอีสาน ด้วยมุมมองว่าปรากฏการณ์ทางสังคม และกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นได้อย่างไร มีกลไกในการปรับตัวให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ นั้นอย่างไรในความเป็นผู้หญิง และมีเหตุการณ์ที่มีผลให้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงไทยเปลี่ยนแปลงไปคือ กระแสโลกาภิวัตน์ การปกครองจากเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จไปสู่ประชาธิปไตย การผลิตเพื่อยังชีพในภาคเกษตรกรรมสู่การผลิตในระบบทุนนิยม ปัจจัยเหล่านี้จะมีผลทำให้เกิดอุดมการณ์ใหม่ เพื่อค้นหา

พลังอำนาจที่แท้จริงของผู้หญิงปรากฏแตกต่างกัน ซึ่งจะต้องศึกษาข้อมูลพื้นฐานเพื่อทำความเข้าใจเรื่องที่จะศึกษาคงต่อไปนี้คือ

1. เพศและความสัมพันธ์ระหว่างเพศ (Gender and Relationship)

นักวิชาการ ได้พยายามอธิบายจุดกำเนิดความสัมพันธ์ระหว่างเพศ (gender Relations) นำไปสู่ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีในด้านสังคมผู้หญิงเป็นใหญ่หรือเป็นผู้นำ (Matriachy) รวมทั้งการวิเคราะห์ว่าเหตุใดเพศหญิงจึงกลายเป็นผู้ถูกกดขี่ และถูกทำให้มีชีวิตเกี่ยวข้องกับกิจกรรมเฉพาะการดูแลบ้านเท่านั้น (Oppressed domesticated)⁴⁸ จึงดูเหมือนว่าเป็นประเด็นต้องตรวจสอบถึงรากเหง้าของความไม่เสมอภาคทางเพศ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงบทบาทและสถานภาพ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและการบริโภคในสังคม รวมทั้งการจัดระเบียบสังคมโดยมีพื้นฐานบนความสัมพันธ์ในสังคม ในทำนองเดียวกันความแตกต่างระหว่างเพศนำไปสู่ความเชื่อว่า ผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างกันในด้านอื่นด้วย ไม่ว่าจะเป็นสติปัญญา ความสามารถ ความถนัด จิตใจและอารมณ์⁴⁹ ด้วยเหตุนี้เองความแตกต่างดังกล่าวมักถูกมองว่ามีตามธรรมชาติ หมายความว่าติดค้างมาจากกำเนิด และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ จึงกลายเป็นฐานคิดเกี่ยวกับฐานะผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชายและมีผลให้สังคมไม่ยอมรับผู้หญิงเป็นผู้นำ เพราะคุณสมบัติทางเพศไม่เหมาะสม⁵⁰

ส่วนการอธิบายความเป็นผู้หญิงและผู้ชายเกี่ยวกับภาระงานในบ้านและงานนอกบ้านก็เป็นอีกบทบาทหนึ่ง ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งสังคมมีความคาดหวังว่าเพศชายแข็งแกร่งกว่าเพศหญิงต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัว ส่วนผู้หญิงก็กำหนดบทบาทให้เป็นผู้ตามเป็นภรรยาที่ดีของสามี ซึ่งต้องทำความเข้าใจในเรื่องของเพศ (Sex) และเพศสภาพ (gender) ด้วยความเชื่อว่าความแตกต่างทางกายภาพ ระหว่างหญิงและชาย เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดความแตกต่าง บทบาททางสังคมและเป็นความสัมพันธ์ปรากฏในรูปแบบแตกต่างกัน

ดังนั้นการนิยามเพศสภาพ (gender) จึงใช้วิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม และความเป็นคนอื่น โดยเฉพาะอำนาจชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ซึ่งต้องหาทางทะลุกรอบคิดทฤษฎี ส่วนนักมานุษยวิทยาสมัยใหม่ (Modern Anthropology) ให้การนิยามคำว่า เพศสภาพ (gender) เป็นคำสร้างขึ้นเพื่อใช้

⁴⁸ ฉลาดชาย รมิดานนท์. "ผู้หญิงกับวัฒนธรรม : มนุษยวิทยาคำตอบหรือคำถาม" ใน การศึกษาเรื่องผู้หญิง. 2535. หน้า 13.

⁴⁹ วารุณี ภูริสินสิทธิ์. "ความเป็นเพศ" ใน แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม. 2543. หน้า 197.

⁵⁰ วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์. พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงวัยเรียน (เข้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา. 2545 หน้า 34 - 36

ทดแทนคำว่า เพศ (Sex) โดยให้เหตุผลว่าอะไรคือเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่กำหนดพฤติกรรมบทบาทและสถานภาพของหญิงและชายให้แตกต่างกัน⁵¹ แต่ในความเป็นจริงเพศ (Sex) เกิดขึ้นจากภาวะธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ส่วนเพศสภาพ (gender) ถูกกำหนดโดยสังคมวัฒนธรรม ให้แสดงบทบาทหญิงชาย สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของเวลา เช่น ผู้หญิงอาจต้องเข้ามารับภาระงานต่าง ๆ ที่เคยเป็นงานของผู้ชาย ส่วนผู้ชายอาจต้องรับบทบาทในการดูแลบ้านเรือน ซึ่งงานเหล่านี้เคยเป็นงานของผู้หญิง ในเวลาต่อมาเพศสภาพ (gender) ได้ถูกนำไปใช้ในความหมายว่าเป็นแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรมและจิตวิทยาที่มีความแตกต่างกันระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย เพศ (Sex) จึงหมายถึง มีลักษณะทางชีววิทยาของมนุษย์⁵² จากเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้นดูเหมือนว่า การนิยามในลักษณะนี้แบ่งแยกเพศออกจากเพศสภาพ (gender) ทั้ง ๆ ที่เพศ (Sex) และเพศสภาพ (gender) เป็นความสัมพันธ์แยกขาดจากกันไม่ได้ แต่กลับมีความเกี่ยวพันซับซ้อน แตกต่างกันไปหลากหลายตามสภาพของสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ จนยากเอาแบบแผนใดให้เป็นระบบชัดเจนได้

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เพศ จึงกลายเป็นองค์ความรู้ ที่สร้างความหมายให้กับความแตกต่างทางร่างของมนุษย์ผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม ส่วนเพศสภาพก็คือ อัตลักษณ์ทางเพศ (Sexual Identity) เช่น เพศชายหรือเพศหญิง และเป็นกระบวนการทางสังคม และจิตวิทยาสร้างให้คนอื่นมองเห็นว่าตัวคนเป็นอย่างไร แต่ในทัศนะของนักสตรีนิยม เห็นว่า แม้คนเราจะเกิดมาเป็นหญิงหรือชายก็ตามแต่ก็ถูกกำหนดบทบาทโดยเงื่อนไขทางสังคมมากกว่าเงื่อนไขทางธรรมชาติ

การแสดงออกทางเพศในเรื่องความเป็นหญิง และความเป็นชายจึงเป็นการแสดงออกในบทบาทเหมาะสมตามเพศของคน สามารถเรียนรู้ได้จากสังคัมรอบข้าง การอบรมสั่งสอนจากครอบครัว รวมทั้งการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมเป็นต้น ดังนั้นลักษณะของความเป็นชาย (Masculinity) จึงเป็นลักษณะการกระทำนำไปสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย เช่น การกล้าแสดงออก ความเป็นผู้นำ การมีความมั่นใจในตนเอง (Instrumental behaviors) หรือพฤติกรรมใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงออก ส่วนลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) เป็นลักษณะของการกระทำสนับสนุนการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น การเอาใจใส่ผู้อื่น การไว้วางใจความรู้สึก และสามารถตอบสนองได้อย่างเหมาะสม (Expressive behaviors) หรือพฤติกรรมการแสดงออก⁵³ นอกจากนี้ความเป็นผู้หญิงจะต้องมีทักษะใน

⁵¹ Seymour – Smith, Charlotte. “Gender” in *Memillan Maemillan Dictionary of Anthropology*. Great Britain : press. 1986. P 129.

⁵² Scott, Joan W. *Gender and the Politics of History*. New York : Columbia University Press. 1988. P 197 – 198.

⁵³ Kaplam and Sedney, 1980 อ้างใน ธีรรัตน์ ธรรมเกษร บทบาทเพศสัมพันธ์ทางอาชีพและการอนุমানสาเหตุความสำเร็จในอาชีพของผู้หญิงทำงาน. 2543. หน้า 7 – 8.

การกล้าแสดงออก ในขณะที่ผู้ชายจะมีลักษณะของความเป็นอิสระมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อบรรลุไปสู่ความสำเร็จ

อาจกล่าวได้ว่า บทบาททางเพศแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะความเป็นชายและลักษณะความเป็นหญิง ซึ่งต่างก็เน้นพฤติกรรมคนละแบบกล่าวคือ ลักษณะของความเป็นชาย (Masculinity) จะเน้นพฤติกรรมแสดงถึงความสามารถของบุคคลในการผลักดันตนเองไปสู่ความสำเร็จในชีวิตต้องประกอบด้วยพฤติกรรมเรียกว่า “Agency” ซึ่งเป็นพฤติกรรมมีจุดเริ่มต้นมาจากตนเอง หรือเป็นการกระทำที่ตนเองเป็นหลัก มีการแสดงออกถึงลักษณะการป้องกันตนเอง ความกล้ายืนหยัดเพื่อสิทธิของตนเอง ด้วยการมีอิสระกล้าแสดงออก รวมทั้งความมีพลัง (Power) และอิทธิพลเหนือผู้อื่น ส่วนลักษณะความเป็นหญิง (Femininity) ประกอบด้วยลักษณะเรียกว่า “Communion” ซึ่งเป็นลักษณะของพฤติกรรมแสดงถึงความสามารถในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและมักแสดงออกในลักษณะของการยอมรับผู้อื่น เช่น การไว้ออกความรู้สึก เป็นมิตรช่วยเหลือผู้อื่นมีน้ำใจไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้น

นอกจากนั้นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาททางเพศ และเป็นผลของการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ แบ่งออกเป็น 3 ปัจจัย คือ 1. ปัจจัยทางธรรมชาติ (Nature) และชีวภาพ (Biological) 2. ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม (Social Culture) 3. ปัจจัยทางอำนาจรัฐ (Power State) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างบทบาทความสัมพันธ์ทางเพศสภาพ โดยเฉพาะปัจจัยทางธรรมชาติและชีวภาพ ทำให้เห็นความแตกต่างทางเพศทางกายภาพ ระหว่างเพศชายและเพศหญิงตามลักษณะโครงสร้างของร่างกาย อวัยวะเพศ รวมทั้งระบบการทำงานของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ส่วนปัจจัยชีวภาพ เป็นปัจจัยเบื้องต้นทำให้เพศชายและเพศหญิงมีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติ เช่น ความแตกต่างของโครโมโซม (Chromosome) และความแตกต่างของฮอร์โมน (Hormone) ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อร่างกายของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของวิชาการธรรมชาติ พบว่า เด็กหญิงมีการตอบสนองทางสังคมมากกว่าเด็กชาย ในขณะที่เด็กชายไวต่อความรู้สึก และหงุดหงิดเจ้าอารมณ์มากกว่าผู้หญิง รวมทั้งขนาดของรูปร่างตลอดจนพฤติกรรมของเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายก็ต่างกันด้วย ส่วนความแตกต่างของชายและหญิงในแง่ของฮอร์โมนเพศนั้นจะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้หญิงและผู้ชายเปลี่ยนแปลงร่างกายตามลักษณะทางเพศของตน กล่าวคือ เพศชายมีฮอร์โมนแอนโดรเจน (Androgen) และเทสโทสเตอโรน (Testosterone) ซึ่งทำให้วัยรุ่นชายมีโครงสร้างต่างไปจากวัยรุ่นผู้หญิง เช่น มักมีกล้ามเนื้อโครงกระดูกที่โตกว่าและมีขนมากกว่า ในขณะที่เพศหญิงจะมีฮอร์โมน เอสโตรเจน (Estrogen) และโปรเจสเตอโรน (Progesterone) ซึ่งฮอร์โมนต่าง ๆ จะไปกระตุ้นพัฒนาการลักษณะทางเพศในวัยรุ่นหญิง เช่น มีหน้าอกมีประจำเดือนสามารถ

ตั้งครรภ์ และมีน้ำหนักเบี่ยงคูบุตร⁵⁴ ส่วน เบนฮู๊ด ทอมเซน (Bennholdt Thomsen) ศึกษาการกำหนด บทบาทหญิงชายมีจุดเริ่มต้นมาจากความแตกต่างทางกายภาพและชีวภาพ กล่าวคือ ผู้หญิงต้อง ตั้งครรภ์ให้กำเนิดบุตร ในขณะที่ผู้ชาย มีร่างกายแข็งแรงกว่าผู้หญิง และปราศจากพันธกรณีคลอด บุตร ทำให้ผู้ชายต้องเป็นฝ่ายรับหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว อาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงทำหน้าที่ดูแลบ้านเรือน และลูก บทบาทแยกจากกันนี้ถือได้ว่าเป็นรากฐานการแบ่งงานกันทำโดยอาศัยเพศเป็นเกณฑ์ และ ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนปัจจุบัน

ดังนั้นความแตกต่างด้านสรีระระหว่างชายและหญิงถูกระบบชาติกำหนดขึ้นมาทำให้สังคม ต้องจัดแบ่งบทบาทความรับผิดชอบเหมาะสมกับร่างกายของแต่ละเพศ รวมทั้งสังคมคาดหวังให้แต่ละ เพศประพฤติตนตามแบบแผนของสมาชิกในสังคมสร้างขึ้น โดยกำหนดมาตรฐานลักษณะพฤติกรรม ตามความต้องการของสังคม แม้แต่ลักษณะงานและความรับผิดชอบประเภทใดฝ่ายหญิงควรทำ และ งานประเภทใดฝ่ายชายควรทำ หรือไม่ควรทำ เช่น การออกศึกสงคราม ล่าสัตว์ ทำอาหาร และ กิจกรรมนอกบ้านก็ควรเป็นหน้าที่ของผู้ชายในทางต่างกันนั้น เนื่องจากผู้หญิงต้องตั้งครรภ์ดูแลบุตร จึงควรรับหน้าที่ดูแลบ้าน เตรียมอาหาร แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงไม่สามารถทำงานหนักได้เท่ากับชาย เพราะสภาพร่างกายค้ำกว่า รวมไปถึงกิจกรรมหลายประเภทที่ผู้ชายปฏิบัติเพื่อสร้างการยอมรับใน สังคมในฐานะเป็นผู้คัดแปลงธรรมชาติให้เป็นวัฒนธรรม และถือว่าผู้ชายเป็นตัวแทนของมนุษยชาติ เพราะผู้ชายเป็นผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้สังคมอีกด้วย ส่วนปัจจัยทางสังคมและ วัฒนธรรม (Social culture) ก็มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของบุคลิกภาพ และบทบาทของบุคคล ได้แก่ ทัศนคติของพ่อแม่ที่มีต่อบุตร การอบรมเลี้ยงดู ปัจจัยทางวัฒนธรรม (Culture) และบรรทัดฐานของ สังคม (Social Norms) โดยเฉพาะโครงสร้างของครอบครัวเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดบทบาทและ สถานภาพระหว่างหญิงกับชาย ซึ่งโครงสร้างครอบครัวจะมีความสัมพันธ์กับบทบาทของเพศ จาก การศึกษาของ ปราณี วงษ์เทศ ได้ศึกษาพฤติกรรมของชาวนิวกินี อปาเรส พบว่า ระบบวัฒนธรรม ให้คุณค่า และอำนาจแก่บทบาทและกิจกรรมของผู้ชายมากกว่าผู้หญิงอีกด้วย เช่น การจัดการเกี่ยวข้องกับ การสืบเชื้อสายหรือการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ผู้ชายจะได้รับการสืบทอดเสมอ เนื่องจากยึดติดกับวัฒนธรรมผู้ชายทำงานมากกว่าผู้หญิงเสมอ⁵⁵ นอกจากนี้บรรทัดฐานทางสังคมทำ หน้าที่กล่อมเกล่าพฤติกรรมและบุคลิกภาพให้แก่บุคคลแต่ละเพศ และส่งผลให้ผู้หญิงทั้งหลายใน สังคม เชื่อว่าการทำงานไม่ใช่สิ่งที่เหมาะกับผู้หญิง เป้าหมายหลักในชีวิตของผู้หญิงคือ การเป็นภรรยา

⁵⁴ Maceoby and Jacklin. 1980 อ้างใน ชิดารัตน์ ธรรมเกษตร. บทบาทเพศสัมพันธ์ทางอาชีพและการ อนุมาณสาเหตุความอัมพาตของหญิงทำงาน. 2543. หน้า 9.

⁵⁵ ปราณี วงษ์เทศ. เพศและวัฒนธรรม. 2535. หน้า 171.

และเป็นแม่ ในขณะที่ผู้ชายจะได้รับการจัดเกลาในเรื่องความเป็นผู้นำ และการประกอบอาชีพ เป้าหมายคือ ความสำเร็จในอาชีพเป็นสิ่งแสดงถึงความสามารถ⁵⁶ จนมีผลให้ผู้ชายเป็นผู้ครอบงำ อำนาจทางเศรษฐกิจและสังคมเหนือกว่า จะเห็นได้ว่าการประเมินสังคมแบบนี้ปรากฏอยู่ในรูปแบบ บรรทัดฐานของสังคมให้บทบาทเหนือกว่า และบทบาทด้อยกว่าในระบบให้อำนาจผู้ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy)

จากการที่สังคมกำหนดความเป็นเพศขึ้น โดยให้ผู้หญิงมีคุณลักษณะอย่างหนึ่งและผู้ชายมี คุณลักษณะอีกอย่างหนึ่ง เกิดผลขึ้นตามมาก็คือ การกำหนดบทบาทหน้าที่รวมทั้งสถานะสูงต่ำแตกต่างกันของคนสองเพศ กล่าวคือ ผู้หญิงอยู่ในสภาพเป็นผู้ด้อยกว่า ในขณะที่ผู้ชายอยู่ในฐานะเหนือกว่า เช่น การเชื่อว่าผู้หญิงมีหน้าที่หลักในการดูแลครอบครัว นำไปสู่ครอบครัวไม่สนับสนุนให้เด็กผู้หญิง ได้รับการศึกษา โดยเฉพาะในครอบครัวฐานะยากจน แต่เด็กผู้ชายจะได้รับการศึกษาเพราะเชื่อว่าผู้ชาย มีหน้าที่ในการเป็นผู้นำครอบครัวความเชื่อเช่นนี้ทำให้เด็กผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือมากกว่าผู้ชายแต่ เนื่องจากการด้อยโอกาสทางการศึกษารวมทั้งความเชื่อว่าผู้หญิงไม่มีทักษะทางเครื่องนุ่งห่มโลก ทำให้ ผู้หญิงส่วนใหญ่ต้องทำงานไร้ทักษะและได้ค่าจ้างแรงงานต่ำกว่าผู้ชาย ส่วนการเชื่อว่าผู้หญิงเป็นเพศ ไม่มีเหตุผลและ ไม่สามารถคิดอะไรที่ซับซ้อนได้ ไม่สามารถคิดอะไรนอกเหนือจากประสบการณ์ได้ และไม่สามารถตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาที่สำคัญได้ ทำให้ผู้หญิงไม่ได้รับการสนับสนุนให้สนใจ และ ไม่ได้รับการยอมรับในการเป็นผู้นำไม่ว่าในระดับใด และถ้าหากได้รับเลือกให้เป็นผู้นำและผู้หญิง มีโอกาสตัดสินใจเรื่องที่มีผลต่อคนจำนวนมากน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่ผู้หญิงมีอยู่ครึ่งหนึ่งในโลกนี้

การศึกษาสังคมส่วนใหญ่ในขณะนี้คือ เมื่อต้องการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม จะพิจารณาคนในสังคมแบบรวม ไม่แบ่งแยกเพศ หรือบางครั้งก็ใช้การศึกษาข้อมูลของผู้ชายและถือว่า เป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด ซึ่งในการศึกษาสังคมลักษณะนี้ได้ถูกนักสตรีนิยมวิพากษ์อย่างมาก ว่าเป็นการครอบงำในวงวิชาการมีชายเป็นใหญ่ เพราะข้อมูลเกี่ยวข้องกับผู้หญิงมีน้อยมาก ผู้หญิง ไม่ได้รับความสนใจในการศึกษาหรือถ้าได้รับการศึกษาก็เป็นเพียงข้อมูลประกอบเท่านั้น เนื่องจาก ผู้หญิงถูกมองว่าไม่มีส่วนสำคัญในการกำหนดสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม นอกจากนั้นนักวิชาการผู้หญิงมี จำนวนน้อยกว่าชายมาก เพราะฉะนั้นการศึกษาสังคมไม่ว่าในด้านใดก็ตาม มักจะไม่ค่อยมีเรื่องราว ของผู้หญิงปรากฏออกมา ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต การรวมกลุ่ม การจัดการความขัดแย้ง ระบบความคิด ทั้ง ๆ ที่ในทุกสังคมมีผู้หญิงอยู่ไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง ดังนั้นเมื่อมีความคิดสตรีนิยมเกิดขึ้น ความคิดรวบ ยอดความเป็นเพศจึงถูกมองว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาสังคม เพราะทำให้เราได้เรียนรู้ถึง

⁵⁶ Jane Prather 1971. อ้างใน นิติยา โพธิ์สุข. ศักยภาพชายฉกริษาในการจัดการเลือกปฏิบัติต่อถูกจ้างตาม มาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ. 2538 หน้า 39.

ประชากรอีกครั้งหนึ่งของสังคม มีส่วนสัมพันธ์กับความเป็นไปในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้องมากขึ้นต่อสังคมนั้น ตัวอย่างเช่น ถ้ามีการศึกษาสังคมหมู่บ้านแห่งหนึ่ง และเห็นว่าหมู่บ้านนี้มีเศรษฐกิจดี มีเงินไหลเวียนในชุมชน ถ้าพิจารณาสังคมแบบรวม ๆ อาจสรุปว่าการพัฒนาของรัฐประสบความสำเร็จ แต่ถ้านำความเป็นเทศมาพิจารณาอาจพบว่าเงินสะพัดอยู่ในหมู่บ้าน เป็นเงินได้จากการไปค้าประเวณีของผู้หญิงในหมู่บ้าน ข้อสรุปในเรื่องการพัฒนาคงเป็นในด้านตรงกันข้าม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการทำความเข้าใจสังคมโดยพิจารณาถึงเรื่องราวเกี่ยวกับผู้หญิงในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมีส่วนช่วยในการอธิบาย ปรากฏการณ์สังคมในด้านต่าง ๆ ได้สมบูรณ์ขึ้น ผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเพศและความสัมพันธ์ทางเพศ เป็นกรอบในการอธิบายพัฒนาการของผู้หญิงอิสานความไม่เท่าเทียมกัน และความแตกต่างทางเพศตลอดทั้งความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงผู้ชาย เพื่อสะท้อนให้เห็นบทบาทของผู้หญิงอิสานในสถานภาพที่แตกต่างกันรวมทั้งการแสดงออกของพฤติกรรมเพื่อเชื่อมโยงระหว่างเพศและการกำหนดบทบาทของผู้หญิง – ชายในสังคมนำไปสู่ความเข้าใจและวิธีปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์ผู้หญิงและมนุษย์ผู้ชายเพื่อค้นหาพลังและศักยภาพแท้จริงของผู้หญิงและผู้ชายในการมีบทบาทสำคัญทางสังคม

2. พลังและการสร้างพลัง (Power and Empowerment)

การศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับพลัง (Power) นับเป็นประเด็นสำคัญอยู่ในความสนใจของนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา เพราะถือว่าเป็นแนวความคิดหลักมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการเข้าใจถึงระบบสังคมมนุษย์ ในขณะเดียวกันนักวิชาการก็มีความคิดเห็นแตกต่างกัน จึงมีผลทำให้ต้องศึกษาและตีความเพื่อนำไปสร้างความเข้าใจ และวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมให้สอดคล้องกับเงื่อนไข และบริบทของเรื่องที่ศึกษา แต่การถกเถียงให้เห็นถึงพลังที่เป็นพลังพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ปรากฏชัดเจนต้องอาศัยประสบการณ์และศึกษาเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับอำนาจและการสร้างพลังอำนาจซึ่งมีผู้ศึกษาไว้หลายแนวทางดังนี้

ทัศนะของนักสังคมวิทยาเกี่ยวกับพลังและการสร้างพลัง มองว่าเป็นศักยภาพในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล แต่ทั้งนี้ต้องไม่เป็นพลังเหนือผู้อื่น (Power Over) ซึ่งหมายความว่าครอบงำแนวคิดนี้เน้นพลังเหนือกว่าและในทำนองเดียวกันก็เกี่ยวข้องกับการมี “พลังและอิทธิพล”⁵⁷ ส่วน คิคเคน (Kiddan) เห็นว่า พลังคือ การปรับเปลี่ยน

⁵⁷ Parson, RT. Empowerment : Purpose and Practice Participle in Social Work with Grup.

ศักยภาพของบุคคลในการแทรกแซง หรือกระทำการใด ๆ เพื่อให้บรรลุผลหรือเปลี่ยนแปลงสังคม ขณะเดียวกัน กิดเดน (Kiddan) ก็มองเห็นว่า คนเรามักใช้พลังเหนือผู้อื่น ตามความหมายโดยนัยนี้ การใช้พลังในลักษณะนี้จึงไม่ใช่การสมยอมของผู้ผู้ได้พลัง หากแต่เป็นการบังคับ หรือให้คนยอมรับ⁵⁸ ดังนั้นในทัศนะของกิดเดนจึงมองว่าพลังมีสองลักษณะ และมีความ สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ ประการแรกเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล ประการที่สอง ได้แก่การกำหนดคฤทศาสตร์ เพื่อให้บรรลุความต้องการ

ส่วนยุคหลังสมัยใหม่ (Post modern) ข้อค้นพบเกี่ยวกับพลังเป็นเรื่องของเหตุผล บุคคลจะมีพลังหรือไม่มีพลังก็เป็นเรื่องของการนำพลังไปใช้ และคนที่มีความรู้ก็อาจจะสามารถประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะความเป็นปัจเจกชน บ่มทำให้คนแต่ละคนเป็นตัวของตัวเอง รู้ว่าต้องทำอะไร บทบาทไหนต้องเป็นผู้นำ และบทบาทไหนต้องเป็นผู้ตาม ซึ่งต้องรู้จักตนเองด้วย (Self-Knowledge)

นอกจากนั้นฟูโก (Foucault) ศึกษาเรื่อง History of Sexuality สรุปได้ว่า "ความรู้คืออำนาจ" (Power Knowledge) ดังนั้นความรู้เปรียบเสมือนเครื่องมือสร้างพลัง ซึ่งปรากฏอยู่ในทุกที่ของสังคม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวกับพลังจะถูกผลิตจากช่วงหน้าไปสู่ช่วงหลัง เช่น การแบ่งแยกเพศ แต่ถูกสังคมจัดระเบียบให้มีบทบาทหน้าที่หลายประการ และเป็นส่วนหนึ่งในแง่มุมของชีวิตสัมพันธ์กันทางสังคม⁵⁹ แต่ในทางตรงกันข้าม โจ โลแลนด์ (Jo Lowlands) กลับเห็นว่าพลังไม่ได้อยู่ทุกหนทุกแห่งแต่กระจายจากบนลงล่าง และจะค่อย ๆ กระจายจากล่างไปสู่บน อาจกล่าวได้ว่าพลังของสังคมเจริญกว่าจะครอบงำผู้ค้อยกว่า แล้วจากนั้นจึงเริ่มเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน⁶⁰ จะเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วพลังปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตมนุษย์ทุกระดับ และกระจายอยู่ในความสัมพันธ์ของคนในสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงอำนาจปรากฏในครอบครัว เครือญาติ หมู่บ้านหรือชุมชนซึ่งเกี่ยวข้องกับการเข้าถึง การจัดการ และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามในทัศนะของอัลวิน ทอฟเฟอร์ (Alwin Toffler) เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง "Power Shift" สรุปได้ว่า การมีความรู้เพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจนำมาซึ่งชัยชนะได้ เว้นแต่ต้องใช้กำลังเงินตรา ตลอดจนความรุนแรง (Violence) ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นระบบพลัง นอกจากนั้นระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปทำให้ความสัมพันธ์ของอำนาจก็เปลี่ยนแปลงไปการกำเนิดรัฐชาติใหม่

⁵⁸ Giddan, A. A Contemporary Critique of Historical Materialism Vol. Power, Property, and the State. Berkilly. 1981. P 14.

⁵⁹ วาภูมิ ภูริสินสิทธิ. ศตวรรษนิยม ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 21. 2543. หน้า 166 - 167

⁶⁰ Jo Loowlands. Questioning Empowerment Working with Women in Honduras. Oxfam UK and Ireland is a registeered charity no. 202918, and is a member of Oxfam International. 1977. P. 3-10.

(Nation-State) ในยุคอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ประการ คือ ประการแรกเกิดระบบผูกขาดการใช้ความรุนแรงโดยรัฐ ประการที่สอง สร้างความชอบธรรมด้วยกฎหมายและประการที่สามประชาชนต้องพึ่งพาเงินมากขึ้น⁶¹ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเคลื่อนย้ายพลังด้วยการเปลี่ยนแปลงในระดับรากฐานเพื่อรักษาพลังของตนมีลักษณะแตกต่างกัน คือ พลังมืออยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) และพลังที่มองเห็นได้จะต้องสัมพันธ์กับอีกสิ่งหนึ่งเสมอซึ่งเกี่ยวข้องกับที่มาของพลัง

การศึกษาเกี่ยวกับเครื่องมือหรือตัวกลางในการแสดงพลังแสดงให้เห็นว่าพลังจะปรากฏด้วยตัวเองตามลำพังไม่ได้ หากแต่ต้องปรากฏในบุคคลหนึ่งสัมพันธ์กับอีกบุคคลหนึ่ง⁶² ซึ่งก็หมายความว่าพลังเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม (Social relation) และถ้าหากบุคคลใช้พลังควบคุมคนอื่นในสังคมได้แก่ การบังคับ (Force /coercive power) ด้วยการข่มขู่ กดดัน ใช้กำลังเพื่อให้เกิดความเกรงกลัว การครอบงำ (Dominance / Expert power) เกิดขึ้นเพราะผู้มีพลังได้ทำหน้าที่พิเศษและมีความชำนาญจนเป็นที่ยอมรับทำให้มีอิทธิพล (Influence) ต่อคนอื่น ส่วนพลังที่เป็นความต้องการดึงดูดใจ (Attraction / Reference Power) เกิดจากความเชื่อมั่นความศรัทธา การมีสิทธิแห่งพลัง (Authority / Legitimate Power) เป็นพลังตามกฎหมายและตำแหน่งโครงสร้างองค์กร เรียกว่า ความชอบธรรม (Legitimacy) โดยเชื่อว่า บุคคลหนึ่งจะมีสิทธิกำหนดพฤติกรรมของอีกคนหนึ่งตามกฎหมายหรือในกรณีที่ดินเองดำรงตำแหน่งนั้น⁶³

ส่วนการอธิบายถึง การมีบทบาทโดยใช้กรอบครัวเป็นฐานในการวิเคราะห์ว่า ลักษณะของพลังในครอบครัวมี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1. พลังทางสังคม หมายถึงข้อมูลข่าวสาร ทักษะความรู้ และการเงินการมีส่วนร่วมทางสังคม 2. พลังทางการเมือง หมายถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมือง หรือการใช้สิทธิเลือกตั้งเป็นต้น 3. พลังทางจิตวิทยา หมายถึงความมั่นใจในตนเองเกิดจากพลังทางสังคม และพลังทางการเมือง⁶⁴ ดังนั้นการพัฒนาจึงใช้การเสริมสร้างพลังของครอบครัวอย่างเต็มที่ทั้งกระบวนการจัดระเบียบครอบครัว การปฏิบัติโดยการครอบงำสังคม เศรษฐกิจการเมือง หรือการมีพลัง

⁶¹ Alwin Thafier. *Power Shift*. ขุนทอง ลอเสรีวานิช ผู้แปล. 2535. หน้า 1 - 17.

⁶² Robert A. Dahl. อ้างถึงใน พรอมรินทร์ พรหมเกิด. *สังคมวิทยาการเมือง (Political Sociology)*. 2545. หน้า 12 - 18.

⁶³ Show, Marin. *E Group Dynamics : The Psychology of Small Group Behavior*. 1981. P 17 - 24.

⁶⁴ Friedman, E. "Woman's Human Rights : The Emergenec of a Movement" in *Petter and A Wolper (eds) Women's Right, Human Rights : International Fiminist Perspectives*. NewYork : Routedge. 1995. P 18 - 35.

เหนือกว่ากลุ่มวัฒนธรรมอื่น พลังในความหมายนี้จึงอยู่ในขอบเขตว่า “ถ้าคนบางคนมีพลังมากกว่าคนอื่น ๆ ก็จะมีพลังน้อยกว่า” ในส่วนนี้จึงเป็นขีดจำกัดของทฤษฎีพลังและการครอบงำ

ด้วยเหตุนี้การมีพลังเหนือ (Power over) คนอื่นด้วยการสร้างพลัง(Empowerment) ก็น่าจะหมายถึงการนำเอาบุคคลภายนอกเข้ามาอยู่ภายใต้การตัดสินใจโดยเน้นการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ประเพณี ด้วยวิธีการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยนัยนี้การเสริมสร้างพลังจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ เป็นการกระทำเพื่อสร้างโอกาสใหม่ ๆ ให้แก่บุคคลโดยไม่มีการบังคับ จากแนวคิดนี้นำไปสู่แนวคิดในการเสริมสร้างพลังคนด้อยโอกาส (Powerlessness) โดยเฉพาะผู้หญิงที่สังคมมองว่าเป็นพลเมืองชั้นสอง ด้วยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งต้องพิจารณากระบวนการทำให้คนคิดและตัดสินใจ ทั้งนี้เพราะการเสริมสร้างพลังต้องเกี่ยวข้องกับความสามารถและศักยภาพของบุคคลเป็นสำคัญ

ผลการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล คุณลักษณะของความเป็นหญิง - ชาย การได้รับการเสริมสร้างพลังจากอาจารย์กับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของนักศึกษาวิทยาลัยพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข พบว่า การได้มาซึ่งพลังด้วยการสร้างพลังเกิดจากความขัดแย้งของอุดมการณ์ทางสังคม (Social Action Ideology) ต้องการพัฒนามาจากความสัมพันธ์ของมนุษย์ไม่เท่าเทียมกัน และความขัดแย้งทางวัฒนธรรม เนื่องจากการขาดดุลยภาพในสังคม กระบวนการสร้างพลังจึงมาจากแนวความคิดจากการเกิดแนวร่วมทางสังคม และแนวคิดในการช่วยเหลือตนเองเพื่อให้มีความเข้มแข็งอันเกิดจากการรวมกลุ่มทางสังคมด้วย ดังนั้นคำว่า “มอบพลัง” หรือ “ให้พลัง” (Empowerment) จึงเกิดขึ้นในบริบทนี้ ซึ่งก็หมายความว่า เป็นการสร้างพลังให้กับกลุ่มคนยากจนหรือด้อยโอกาส เพื่อให้คนเหล่านั้นมีสิทธิ มีโอกาสในการตัดสินใจกระทำ และได้ในสิ่งที่ควรได้เท่าเทียมกับคนอื่นในสังคม แต่ในความหมายของการมอบพลังหรือการให้พลังไม่ได้หมายความว่าลดพลังของกลุ่มคนบางกลุ่ม เพื่อไปเพิ่มพลังให้แก่คนอีกกลุ่มหนึ่ง หากแต่หมายความว่าความสามารถ และการมีส่วนร่วมในการเข้าถึงทรัพยากรและการพัฒนาการสร้างพลัง(Empowerment) เป็นแนวคิดหลายมิติซึ่งถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน และเป็นที่สนใจในวงวิชาการทางจิตวิทยา รัฐศาสตร์การเมือง การปกครอง และจริยธรรม กระบวนการสร้างพลังในตนเองนี้เองจึงพัฒนามาจากการเกิดแนวคิดร่วมในสังคม แม้แต่ในทางสังคมวิทยาก็เน้นแนวคิดในการสร้างพลังในตนเอง (Empowerment)⁶⁵ และเป็นจุดเริ่มต้นมาจากความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และความด้อยโอกาส หรือ

⁶⁵ การดี มั่นยืน. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล คุณลักษณะของความเป็นหญิง - ชาย การได้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจจากอาจารย์กับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของนักศึกษาวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุข. 2541:24.

การเหยียดสีผิวเป็นต้น ต่อมาเมื่อมีการนำแนวคิดนี้มาเชื่อมโยงกับแนวทางพัฒนาสังคม และกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนา จึงมีการนำมาใช้ในหลายสถานการณ์ เช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรี การเสริมสร้างพลังในผู้ป่วย การเสริมสร้างพลังในการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มนักศึกษา กลุ่มวัยรุ่น ตลอดจนครูและพยาบาลเป็นต้น

นอกจากนั้นแนวคิดการพัฒนาตนเอง (Empowerment) ก็เป็นแนวคิดมีจุดเริ่มต้นจากทฤษฎีพัฒนาการขององค์กร โดยมีพื้นฐานมาจากทฤษฎี Y ของ Douglas Mc Greger ซึ่งแนวคิดนี้เกี่ยวข้องกับแนวคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาองค์กร เช่น การมีส่วนร่วมของบุคลากร การบริหารแบบมีส่วนร่วม โครงการรับข้อเสนอแนะของบุคลากรในหน่วยงาน กลุ่มคุณภาพ และกลุ่มทีมงานเป็นต้น⁶⁶ ซึ่งการพัฒนาองค์กรจะต้องมีกิจกรรมการทำงานตรงกับแนวคิดในการสร้างพลังอำนาจในตนเอง รวมทั้งแนวคิดที่มีหลักฐานพิสูจน์ได้ว่าประสบความสำเร็จมาแล้วทั้งสิ้น โดยผู้เชี่ยวชาญบางท่านก็มีการปรับการใช้คำเรียกแนวคิดนี้ว่าเป็นการสร้างพลังในตนเอง ซึ่งจากการศึกษาของจินตนา ยูนิพันธ์ พบว่าการศึกษาในระยะแรก ๆ เกี่ยวกับการสร้างพลังก็เพื่ออรรถประโยชน์ของผู้ด้อยโอกาส และผู้ที่ขาดพลังต่อรองกับรัฐหรืออื่น ๆ ในสังคม และไม่ใช่ว่าพลังเบียดเบียนผู้อื่นให้สูญเสียผลประโยชน์ แต่เป็นการสร้างพลังขึ้นมาเกินกว่าปกติด้วยการพึ่งตนเอง การร่วมกันทำกิจกรรมและประสบผลสำเร็จนำไปสู่การมีทรัพย์สินและความมั่นคงในชีวิตของตนเอง⁶⁷

การศึกษาการสร้างพลังในตนเอง (Empowerment) ได้เริ่มต้นจากแนวคิดของเปาโล แฟร์ (Paulo Freire) นักศึกษาชาวบราซิล เมื่อปี ค.ศ.1960 - 1970 ได้ทำการสอนประชาชนให้อ่านและเขียนหนังสือด้วยการให้ผู้เรียนได้ร่วมอภิปรายในประเด็นปัญหาและมีความสนใจ วิธีการดังกล่าวช่วยให้ได้เรียนรู้วิธีพูด การอ่านและการเขียน และยังช่วยให้เข้าใจปัญหา และความสามารถของตนเองนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคิดขึ้น⁶⁸ ทั้งนี้แฟร์เน้นความสำคัญของการศึกษาในการค้นพบตนเองว่า มีความรู้ความสามารถต่อต้านอิทธิพลต่าง ๆ ตลอดจนการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งกระบวนการสร้างพลังในตนเองในระดับมหภาคอาจหมายถึงกระบวนการเพิ่มหรือมีส่วนร่วมในทางการเมือง (Collective Political Power) ในระดับจุลภาค มักจะใช้ความหมายของการสร้างความรู้สึกร่วมกันของบุคคลให้เกิดความรู้สึกว่า ตนเองมีพลัง หรือสามารถควบคุม (Power or

⁶⁶ Douglas Mc Greger. อ้างถึงใน วัชรวิญญา วงศ์ประสิทธิ์. การเสริมสร้างพลังอำนาจในงานความเครียดในบทบาทกับความเครียดในผู้ดูแลผู้ป่วย. 2540. 32.

⁶⁷ จินตนา ยูนิพันธ์. การเรียนการสอนของพยาบาลศาสตร์. 2527. หน้า 9.

⁶⁸ Paulo Freire อ้างถึงใน นิติยา เพ็ญศิริ. ศักยภาพของงานช่างในการจัดการเลือกปฏิบัติต่อลูกจ้างหญิงตามมาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ. 2428. หน้า 71.

Control) ได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานของตนเอง⁶⁹ จะเห็นได้ว่าการสร้างพลังในตนเองถูกนำมาใช้ในหลายแง่มุมมุ่งพัฒนาตัวบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนให้มีพัฒนาการวิถีแก้ไขปัญหา หรืออุปสรรคเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ นอกจากนี้ยังมุ่งดึงพลังที่มีอยู่ในตนเองหรือพลังกลุ่มออกมาใช้โดยแนวคิดในการสร้างพลังในตนเองนี้เป็นกระบวนการที่สามารถใช้ได้อย่างกว้างขวางในด้านการพัฒนาบุคลากร พัฒนาชุมชน และปรับปรุงคุณภาพชีวิตเป็นต้น

นอกจากนั้นกิปลันส์ (Gibson) มองว่าการสร้างพลังเป็นกระบวนการทางสังคมที่แสดงออกถึงการยอมรับและความชื่นชม การส่งเสริม การพัฒนา และการเสริมสร้างความสามารถในการใช้ทรัพยากรจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เพื่อให้เกิดความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง และรู้สึกว่าตนเองมีอำนาจสามารถควบคุมวิถีชีวิตของตนเองได้⁷⁰ คลัทเทอร์บัค และ เกอร์นาแกรม (Clutterbuck and Kernagham) กล่าวว่า การสร้างพลังในตนเองเป็นการทำให้บุคคล หรือกลุ่มที่มีพลังจะมีความรู้สึกเชื่อมั่น และมั่นใจในตนเองมากขึ้น มีความกระตือรือร้น จากแรงจูงใจภายใน มีความต้องการและมีความพร้อมในการกระทำต่าง ๆ ปราศจากสร้างความสำเร็จด้วยตนเอง มีความรับผิดชอบสูง ทั้งในส่วนบุคคลและสังคม แต่ยังคงขยายไปสู่ความรับผิดชอบต่อองค์กร และสังคม จึงจะสามารถสร้างเครือข่าย (network) และมีการติดต่อสื่อสารมีประสิทธิภาพด้วย⁷¹ ดังนั้นการสร้างพลังในตนเองเป็นการเสริมสร้างความสามารถของบุคคล การมีอิสระในการตัดสินใจเกี่ยวกับการรักษาสถานการณ์ในการดำเนินชีวิตของตนเอง ส่วนการสร้างพลัง (Empowerment) เป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้บุคคลมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเป็นอิสระรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า และสามารถทำให้ผู้อื่นยอมรับชื่นชมตนเองได้ เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และสิ่งแวดล้อม โดยมีการเปิดโอกาสให้บุคคลได้แสดงความสามารถ มีการเพิ่มพูนศักยภาพของบุคคลให้ปฏิบัติงานได้สำเร็จตามเป้าหมาย ด้วยการปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมรอบตัวในการดำรงชีวิต การทำงานเพื่อให้ประสบผลสำเร็จเป็นต้น⁷²

⁶⁹ กอบกุล พันธุ์เจริญวรกุล อ้างถึง อนุฤต มะโนทน. การดำเนินงานศูนย์และโรงพยาบาลทั่วไปเขตสาธารณสุข. 2541. 28 - 29 .

⁷⁰ Gibson, C.H.a. " Concept analysis of Empowerment". Journal of Advanced Nursing. 1991, p. 335.

⁷¹ Clutterbuck and Kernagham, S. The Power of Empowerment : Release The Hidden Talent of Employees. London. 1995. p. 180 - 181.

⁷² สุภากรดี มั่นปิ่น. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล คุณลักษณะความเป็นหญิง-ชาย การได้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจจากอาจารย์กับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของนักศึกษาวิทยาลัยพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข. 2541. หน้า 24 - 26.

ส่วนการศึกษาการสร้างพลังอำนาจในตนเองของสตรีที่ประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์พิทักษ์สิทธิสตรี มูลนิธิเพื่อนหญิงพบว่า การสร้างพลังในตนเองนี้เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้บุคคล กลุ่ม หรือชุมชนมีความเชื่อมั่นในตนเอง รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า สามารถคิดพลังและศักยภาพตนเองออกมาใช้ได้⁷³ สอดคล้องกับศรีธัญญา รูปกระจ่าง ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างพลังอำนาจความเข้มแข็งของชุมชนชนบทไทย พบว่า กระบวนการสร้างพลังจะต้องเริ่มจากการสร้างความรู้ลึกของการมีพลังในตัวบุคคล (Sense of Personal Power) ก่อนด้วยการเพิ่มความสามารถในตัวบุคคล (Increasing self-efficacy) โดยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของจิตใจ เพื่อให้บุคคลสามารถพัฒนาความรู้ลึกต้องต่อสู้ หรือเอาชนะตนเองในการเริ่มกิจกรรมใหม่ ๆ ให้แก่บุคคล พัฒนาความรู้ลึกในเรื่องกลุ่ม (Developing group consciousness) ด้วยการปลูกจิตสำนึกในตัวบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มให้มีความรู้ลึกร่วมเปลี่ยนข้อคิดเห็น และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การตระหนักถึงโครงสร้างทางสังคมมีอิทธิพลต่อกลุ่ม จะทำให้บุคคลขาดพลังในตัวเอง การมีจุดหมายร่วมกันก็จะใช้พลังของกลุ่มในการแก้ไขปัญหของสมาชิกในกลุ่ม ลดการตำหนิตัวเอง (Reducing self-blame) โดยการปรับเปลี่ยนจุดเน้นจากการมองปัญหาเฉพาะตนเอง หรือกล่าวโทษตนเองให้เป็นการนำปัญหาตนเองมาพูดคุยในกลุ่ม และให้มีความรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ไข ปัญหา วิธีนี้จะช่วยให้บุคคลรู้สึกเป็นอิสระจากสถานการณ์ที่ตนเองประสบอยู่ บุคคลรับภาระความรับผิดชอบต่อการเปลี่ยนแปลงอนาคต (Assuming Personal Responsibility for Change) เพื่อให้บุคคลนั้นได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และรู้สึกถึงพลังของตนเองในการมุ่งมั่นแก้ไขปัญาปรับเปลี่ยนสถานการณ์ให้ดีขึ้น ขั้นตอนการเสริมสร้างพลังนั้นอาจใช้ระยะเวลาตลอดชีวิต หรืออาจปรากฏในระยะเวลาสั้น ๆ ถ้าหากเป็นรูปแบบของประสบการณ์ด้านการศึกษา หรือการเมือง อาจใช้เวลาไม่นาน โดยขบวนการนี้อาจไม่จำเป็นต้องดำเนินการไปตามลำดับขั้นตอน⁷⁴ ดังนั้นการประเมินขบวนการสร้างพลังต้องกระทำหลาย ๆ วิธีในช่วงเวลาต่างกัน ซึ่งมีขั้นตอนในการสร้างพลัง (Empowerment) ตามแนวคิดของเรส (Ress) ประกอบไปด้วย เข้าใจประเด็นปัญหา ประเมินค่าตนเองและความรู้ การวิเคราะห์ปัญหา พัฒนาความรู้ด้านการเมือง พัฒนาแนวการตัดสินใจ ฝึกประสบการณ์ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การเรียนรู้และการใช้ภาษา การต่อต้านการกลับไปสู่ภาวะไร้พัฒนาการปฏิบัติและการประเมินค่า

⁷³ กิตติภา สุวรรณรัตน์. การสร้างพลังอำนาจในตนเองของสตรีที่ประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัว : ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์พิทักษ์สิทธิสตรี มูลนิธิเพื่อนหญิง. 2545. หน้า 82.

⁷⁴ Ress. อ้างถึงใน ศรีธัญญา รูปกระจ่าง. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างพลังอำนาจความเข้มแข็งของชุมชนชนบทไทย. 2544. หน้า 24 - 25.

นอกจากนี้การศึกษากระบวนการสร้างพลังในตนเองตามแนวคิดแบบผู้หญิง (Feminist modes of empowerment) คือ การพัฒนาการรับรู้ความมีคุณค่าแห่งตน (Positive self esteem) การรับรู้สมรรถนะแห่งตน (Skill self efficacy) การเพิ่มการรับรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ของสังคม และการเมือง (Consciousness - Raising Socio - politic context) ⁷⁵ ซึ่งการสร้างการเรียนรู้พลังในตนเอง มีหลักการสำคัญดังต่อไปนี้คือ การให้ความรู้เพิ่มพลังให้แก่บุคคล โดยการสนับสนุนให้บุคคลเห็นความสัมพันธ์ของตนเองกับสิ่งแวดล้อม และเชื่อว่าคนสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตนเองและกลุ่มได้ การเรียนรู้เริ่มต้นจากประสบการณ์ของบุคคล แล้วให้บุคคลคิด วิเคราะห์โดยใช้วิจารณญาณเพื่อเชื่อมโยงปัญหาต่าง ๆ ของบุคคลเพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหา ซึ่งนำไปสู่แนวทางการแก้ปัญหา และการปรับปรุงพฤติกรรมให้เหมาะสมในสังคม การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มคือการให้บุคคลได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ที่แท้จริง และเป็นการฝึกการทำงานเป็นกลุ่มอีกด้วย ซึ่งการทำงานกลุ่มนี้จะทำให้บุคคลมีความรู้สึกร่วม มีพลังมากพอที่จะสนับสนุนในการทำงานร่วมกัน และแก้ไขปัญหที่อาจเกิดขึ้นภายในกลุ่มและนอกกลุ่มด้วยโดยการส่งเสริมให้บุคคลได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเลือกประเด็นในการเรียนรู้ การวางแผนกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการสนทนา และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการประเมินตนเองสร้างการเรียนรู้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะ ทักษะ ซึ่งอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงทันที หรือมีการเปลี่ยนแปลงภายหลังเมื่อได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้มีลักษณะเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ไม่จำกัดเฉพาะในห้องเรียน เนื่องจากบุคคลสามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์จริง และจากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ⁷⁶ ซึ่งข้อคิดเห็นของ แม็กซ์ ไวท์เตอร์ (Mc Whirter) ได้กล่าวซ้ำในการเสริมสร้างพลังในบริบทสังคมและการศึกษาว่า การเสริมสร้างพลังต้องอาศัยการพัฒนาในระดับบุคคล ยังไม่สำคัญเท่าการทำความเข้าใจทฤษฎีการเสริมสร้างพลังนำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งจะต้องมีความตระหนักในเรื่องพลวัตวิถีชีวิตประจำวัน การพัฒนาทักษะและความสามารถเพื่อควบคุมตนเอง ไม่กระทบสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ส่งเสริมสนับสนุนการเสริมสร้างพลังให้แก่ผู้อื่นในชุมชน ⁷⁷ โดยความหมายแล้วการเสริมสร้างพลังต้องเข้าใจสถานการณ์

⁷⁵ Mason, et.al อ้างถึง จุฬิพร ปิยสุทธิ. กิจกรรมการสอนของอาจารย์พยาบาลเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจของนักศึกษาพยาบาลในการฝึกภาคปฏิบัติด้านการรับรู้ของวิทยาลัยพยาบาล ในวิทยาลัยพยาบาลสภากาชาด บรมราชชนก. 2539. หน้า 28.

⁷⁶ นิศยา เพ็ญศิริภา อ้างถึง อรุา สุวรรณรักษ์. การเพิ่มพลังอำนาจต่อการดูแลสุขภาพตนเองของผู้ป่วยโรคเบาหวานโรงพยาบาลสภากาชาด. 2542 : 26 - 27

⁷⁷ Mc Whirter, EH. Empowerment in Counselling : Journal of Counselling and Development. 1991. P 222 - 227.

ของตนเอง ถ้าหากรู้ตนเองก็ต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพตนเองในทางที่ดีขึ้นด้วยเหตุนี้เองการเปลี่ยนแปลงตนเองก็ไม่จำเป็นจะต้องข่มขู่ครอบงำ หรือวิครอนพลังของผู้อื่น อาจกล่าวได้ว่า พลังที่แท้จริงไม่ได้มาจากการข่มขู่ของบุคคลภายนอก หรือถอดถอนจากคนอื่นหากแต่พลังเกิดจากภายในของแต่ละคนแม้ว่าจะได้จากการข่มขู่ถ้าอำนาจนี้ได้รับจากสิ่งนั้นไปใช้ ก็จะเกิดการควบคุมตามมา

ส่วนการใช้พลังของผู้หญิงซึ่ง ซินเธีย เนลสัน (Cynthia Nelson) ได้วิเคราะห์อย่างลึกซึ้งถึงนิสัยของประเพณีปฏิบัติในสังคม และตั้งข้อสังเกตว่าเหตุใดผู้หญิงประเพณีเกี่ยวกับบทบาททางเพศส่วนใหญ่จึงได้ใช้พลังทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ หรือบทบาทต่าง ๆ นอกบ้านเป็นเครื่องตัดสินว่าผู้ชายมีฐานะเหนือกว่าผู้หญิง ผู้หญิงถูกเอาเปรียบ หรือมีฐานะด้อยกว่าชาย⁷⁸ หากพลังจำกัดอยู่เฉพาะกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจหรือสังคมแล้ว ก็ย่อมหมายความว่า ผู้ชายเป็นผู้มีพลังและมีบทบาทในที่สาธารณะ แต่ถ้าหากพลังหมายถึงความสามารถให้กำเนิดความสามารถในการสร้างบุคลิกภาพ ความสามารถในการใช้แรงงาน ปลุกฝังค่านิยม ให้ความรักหรือความเกลียดชังแก่สมาชิกในสังคม ในการบงการให้ใครอยู่รอด พลังทั้งหมดนี้อยู่ในกำมือผู้หญิงทั้งสิ้น⁷⁹ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้หญิงสามารถสร้างสังคมด้วยพลังเงียบ ซึ่งเป็นพลังอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวคือในบ้าน และด้วยวิธีการแบบขลับจนทำให้ไม่สามารถมองเห็นถึงพลังแฝงอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ

แม้แต่ในสังคมดั้งเดิม ผู้หญิงเป็นคนเชื่อมโยงทางการเมืองในการสร้างหรือทำลายล้างเผ่าพันธุ์ได้ เช่น ในสังคมแอฟริกัน ผู้หญิงอาจสร้างอำนาจโดยใช้ศาสนา และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ โดยทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง (Medium) ติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษ ภูตผี แม่มดผ่านร่างทรง เป็นต้น ดังนั้นในฐานะดังกล่าวนี้มักได้รับการยอมรับอย่างมากจากคนในสังคม และเป็นหนทางใช้อิทธิพลเข้าแทรกแซงทางการเมืองและเศรษฐกิจได้โดยไม่ลำบากยากเย็น

ด้วยเหตุนี้เองการสร้างพลังในสตรี (Women Empowerment) จึงปรากฏว่ามีสตรีจำนวนครึ่งหนึ่งของประชากรทั่วโลกส่วนใหญ่มักไม่ได้รับสิทธิหรือมีส่วนร่วมทางสังคมเศรษฐกิจมากเท่าชาย จากการประชุม ICPD Programme of Action 1994 ได้ระบุมีแนวนโยบายในการพยายามสร้างเสริมความเสมอภาคระหว่างชายหญิง รวมทั้งเสริมสร้างพลังให้แก่สตรี จะเป็นแนวทางให้สตรีหารายได้เพิ่มมากขึ้น มีความมั่นใจ และสามารถปกป้องดูแลสมาชิกของครอบครัว ตลอดทั้งได้รับการศึกษาสูงขึ้นเพื่อให้มีโอกาสได้พัฒนาตนเอง และในการประชุมที่ปักกิ่ง (Declaration of the Fourth World Conference on Women) ในปี ค.ศ. 1995 ได้เน้นย้ำว่า สิทธิของสตรี คือ สิทธิ

⁷⁸ Cynthia Nelson. "Public and private politics : Woman in the Middle Eastern world" *American Ethnologist*. vol.d1, No.3 (August) 1974. P 27 - 28.

⁷⁹ Friedl เล่นเคียวกัน p 27 - 30.

มนุษยชนโดยเน้นความสำคัญว่า การตระหนักรู้อย่างเต็มเปี่ยมของสิทธิของมนุษย์ และอิสรภาพขั้นพื้นฐานของสตรีทุกคน คือหัวใจของการสร้างพลังของสตรี การรับรองสิทธิมนุษยชนของสตรี คือ การสร้างพลังให้สตรีในการใช้ศักยภาพของตนเองที่มีอยู่อย่างเต็มที่ และต้องจัดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรีด้านผลผลิตทั้งภายในครัวเรือนหลังสมัยใหม่ (Postmodernism)⁸⁰

อย่างไรก็ตามการศึกษาการสร้างพลังในตนเอง (Empowerment) จะทำให้สามารถค้นหาสาเหตุของปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหาคด้วยตนเอง เนื่องจากตนเองตระหนักอยู่เสมอว่ามีศักยภาพ และมีความสามารถ พร้อมทั้งเป็นการให้บุคคลมีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหาพยายามจัดปัญหาคด้วยตนเอง และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ มีความภาคภูมิใจกับการแก้ไขปัญหาคด้วยตนเอง เพื่อเสริมแรงในการแก้ปัญหาคอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการสร้างความรู้สึกว่ามีพลัง มีคุณค่าในตนเอง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มต่อรองกับกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น และสามารถกำหนดเป้าหมายการใช้ทรัพยากร การวางแผนปฏิบัติงานร่วมกันก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเป็นพวกเดียวกัน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของบุคลากรได้ดียิ่งขึ้น ส่วนข้อจำกัดของการสร้างพลังในตนเอง (Empowerment) บุคคลหรือชุมชนเมื่อรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างศักยภาพในการปฏิบัติงานแล้วแต่ไม่สามารถดึงเอาพลังออกมาใช้ได้ นำไปสู่ความล้มเหลวแห่งอำนาจได้ (Power failure) คือพยายามใช้พลังแล้วแต่ไม่สำเร็จ การสร้างพลังในตนเอง เป็นการกระตุ้นให้บุคคลหรือชุมชนรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ส่งผลให้การกำหนดนโยบายรัฐและจัดสวัสดิการ คอบสนองความต้องการของชุมชนได้มากขึ้นในขณะเดียวกันการสร้างพลังในตนเองอาจก่อให้เกิดความเสียหายหรือเคือคร่อนทางสังคมได้ การขาดการรวมตัวของพลังกลุ่มต่าง ๆ ถึงแม้ว่าบุคคลสามารถดึงเอาพลังและศักยภาพของแต่ละบุคคลมาใช้ แต่ยังขาดการรวมกลุ่ม รวมพลัง ก็ไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้

ดังนั้นจากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างพลังจึงสรุปได้ว่า เป็นกระบวนการเสริมสร้างให้บุคคล และองค์กรมีพลังในการควบคุมชีวิตตน เป็นกระบวนการทางสังคมที่แสดงถึงการยอมรับ การส่งเสริม การช่วยเหลือ ซึ่งเน้นให้บุคคลเกิดความสามารถดำเนินการสนองความต้องการของตนเอง แก้ปัญหาคด้วยตนเอง และใช้ทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันสามารถควบคุมชีวิตตนเองได้ นอกจากนี้การศึกษาในระยะแรกเกี่ยวกับการสร้างพลังเกิดขึ้นจากความขัดแย้งจากวัฒนธรรมและขาดโอกาสรวมทั้งความไม่เท่าเทียมกันในสังคม โดยเฉพาะในทางจิตวิทยาการแพทย์

⁸⁰ จุฑาทพวรรณ์ หดุงชีวิต และคณะ. การได้มาซึ่งพลังอำนาจของสตรี : การศึกษามทบทบาตสตรีในการเป็นผู้นำการพัฒนาและการใช้กลยุทธ์ทางการเมืองในการพัฒนาชุมชน. มปท. 2545. หน้า 391 - 392.

ให้กับผู้ป่วยในโรงพยาบาล ทางการเมืองการปกครอง และทางจริยธรรม จึงได้เกิดแนวความคิดว่า การพัฒนาคนและพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนและเข้มแข็งต้องสร้างจิตวิญญาณและให้โอกาสทุกคนให้เสมอภาคในการเข้าถึงทรัพยากร แต่ในขณะที่เกี่ยวกับการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการสร้างพลังให้เกิดขึ้นกับตนเองและกลุ่มเพื่ออธิบายว่าผู้หญิงก้าวขึ้นมาสู่บทบาทสำคัญทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองถือได้ว่าเป็นผู้สร้างพลังให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง และได้พลังสนับสนุนจากเครือข่าย ครอบครัวการเมือง หัวคะแนน และประสบผลสำเร็จในชีวิต มีเส้นทางในการก้าวไปสู่เป้าหมายชีวิตอย่างไร และใช้ชีวิตส่วนตัวและชีวิตสาธารณะอย่างไร ซึ่งต้องศึกษาแนวคิดในเรื่องเพศ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศจึงทำให้เห็นภาพของพลังระหว่างผู้หญิงและผู้ชายชัดเจน ด้วยเหตุว่าผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างกันทั้งสรีระและความคาดหวังในสังคม และเป็นตัวอธิบายบทบาททางสังคมระหว่างผู้หญิงและผู้ชายด้วย

3. ผู้นำและแนวทางการศึกษาผู้นำ (Leader and Leadership Education)

สำหรับแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำมีมากมาย บางทฤษฎีก็ล้าสมัย บางทฤษฎีก็ยังใช้กันอยู่ บางทฤษฎีก็เกิดจากการวิจัยพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ทฤษฎีคุณลักษณะ (Personality Traits) ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญต่อการเป็นผู้นำ แต่ทฤษฎีนี้ก็มีข้อบกพร่อง ทั้งนี้เนื่องจากคนที่ก้าวขึ้นเป็นผู้นำบางครั้งอาจเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สร้างให้คนเป็นผู้นำได้ ทำให้เกิดการพัฒนาทฤษฎีสถานการณ์ (Situational Approach) โดยเชื่อว่าสถานการณ์มีส่วนส่งเสริมให้บุคคลใดคนหนึ่งเป็นผู้นำได้ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับผู้ตาม พฤติกรรมและแรงจูงใจของบุคคลตลอดจนการสร้างตัวแบบผู้นำของนักทฤษฎีองค์การร่วมสมัย (contemporary Leadership) เพื่อศึกษาแบบต่าง ๆ ของผู้นำ แม้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำยังไม่สมบูรณ์ก็ตาม แต่ก็เป็นที่ยอมรับว่าทุกทฤษฎีมีความสัมพันธ์กัน อาจแตกต่างกันบ้าง เพราะเป็นการศึกษาต่างแง่มุม

นอกจากนี้นักการศึกษาได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำคือ แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำ (The Trait Theory) มีสมมติฐานว่า ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จมีคุณลักษณะพิเศษที่เกื้อกูลให้ประสบความสำเร็จ ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับสถานการณ์ (The Situationist Theory) มีสมมติฐานว่า บุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำที่เหมาะสมที่สุดในสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่ง แล้วแต่กลุ่มเป็นตัวกำหนด สำหรับแนวคิดการเป็นผู้ตาม (The Followership Theory) มีสมมติฐานว่า เครื่องบ่งชี้คุณภาพของผู้นำคือคุณภาพของผู้ตาม วิธีที่ดีที่สุดในการประเมินค่าของผู้นำก็คือ การวิเคราะห์ผู้ตาม นอกจากนั้นยังมี ทฤษฎีผสมรวม (The Electic Theory) ทฤษฎีนี้เกิดจากการนำเอาคำอธิบายของแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ มารวมกัน เพื่ออธิบายการเป็นผู้นำ

การศึกษาเกี่ยวกับผู้นำมีมานานแล้วนับตั้งแต่สมัยก่อนศตวรรษที่ 17 เป็นการศึกษาเรื่องราวของผู้นำในลักษณะเชิงประวัติศาสตร์ผสมผสานกับแนวความเชื่อแบบจารีตประเพณี และอำนาจเหนือธรรมชาติ ผู้นำในความหมายนี้จึงมีลักษณะพิเศษคือ สามารถทำนายปรากฏการณ์ล่วงหน้าได้ และมีอำนาจเร้นลับเหนือมนุษย์ ดังนั้นการศึกษานำในสมัยนี้จึงเป็นแบบเทววิทยา

กล่าวได้ว่าที่มาของแนวคิดผู้นำมาจากการงานของเพลโต (Plato) ได้จัดแบ่งลำดับชั้นของคนในสังคมไว้ 3 ประเภทคือ ผู้นำที่มีเหตุผล มีสติปัญญา เฉลียวฉลาด รู้แจ้งในความจริงแท้ บุคคลประเภทนี้สมควรอยู่ในชั้นปกครอง ส่วนบุคคลที่มีจิตใจเข้มแข็ง เล็ดเลี้ยว มีความวริยะ กล้าหาญ คุณสมบัติข้อนี้เหมาะสมเป็นนายทหาร และบุคคลที่มีความอดทน ออกทนต่อความต้องการของร่างกาย พวกนี้เหมาะสมกับใช้แรงงาน และมีมากในสังคม⁸¹ ดังนั้นในทัศนะของเพลโตคุณลักษณะของผู้นำจะต้องเป็นนักปรัชญา มีเหตุผล มีความสามารถ ฉลาดทันคน สามารถเข้าถึงความรู้ ซึ่งผู้นำในลักษณะนี้มักถูกคัดเลือกจากผู้มีสติปัญญา มีความรู้ความสามารถและถูกฝึกให้เป็นผู้นำโดยเฉพาะ

ต่อมานักสังคมวิทยาชาวอังกฤษชื่อ แมคเคียเวลลี (Machiavelli) สนใจศึกษาการเป็นผู้นำอย่างจริงจัง โดยมีแนวคิดว่า มนุษย์มีธรรมชาติชั่วร้าย และเห็นแก่ตัว ไม่มีคุณธรรมจริยธรรม มีชีวิตอยู่เหมือนสัตว์ป่า จนกระทั่งมีการสร้างกติกากในการอยู่ร่วมกันเพื่อเหนี่ยวรั้งให้ทำความดี⁸² จากพื้นฐานแนวคิดแบบนี้ทำให้เกิดภาพลักษณ์ผู้นำใหม่ในสายตาของเขาคือ ต้องเป็นผู้ที่สามารถเข้าถึงธรรมชาติของมนุษย์ทั้งความร้ายกาจ และในขณะเดียวกันก็ต้องรู้ถึงความอ่อนแอของมนุษย์ด้วย แต่ถึงสำคัญคือผู้นำต้องสามารถพึ่งตนเองได้ มีความสามารถเฉพาะตน เพราะแมคเคียเวลลีเชื่อว่า การพึ่งพาผู้อื่นหรือโชคชะตาเป็นสิ่งที่ไม่น่าไว้วางใจ และโชคชะตาเป็นเพียงโอกาสที่เกิดขึ้น ซึ่งต้องอาศัยความสามารถของบุคคลเป็นส่วนประกอบ และต้องปรับตัวให้สอดคล้องได้อย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตามการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำในแนวนี้นักสังคมวิทยาชาวอิตาลี วิพากษ์ว่า การศึกษาเกี่ยวกับผู้นำที่ผ่านมายังขาดความครอบคลุม และตรงประเด็น เนื่องจากขาดการนำประเด็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจ เกียรติยศ และอำนาจ มาพิจารณา ทั้งนี้เพราะเน้นคุณสมบัติความไม่เท่าเทียมของแต่ละบุคคลทุกเส้นทางชีวิตในสังคม ในขณะที่เดียวกันก็เป็นจุดเริ่มต้นการนิยามชนชั้นปกครอง⁸³ อันเป็นแก่นของผู้นำที่เขาศึกษา ส่วนข้อค้นพบอีกอย่างหนึ่งคือ สิ่งที่ปรากฏชัดเจนในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมใดจะ

⁸¹ คำรง สิริวัฒน. "รัฐศาสตร์" ใน สังคมศาสตร์. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พระนคร: โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2508. หน้า 294.

⁸² Niccolò Machiavelli, *The Prince and The Discourses*. New York: The Modern Library, n.d., pp. 138-139.

⁸³ Vilfredo Pareto, *The Mind and Society*, III, pp. 1422-1423.

มีบุคคลอยู่ 2 จำพวกได้แก่ ขนชั้นปกครอง กับชนชั้นถูกปกครอง ในขณะที่ชนชั้นปกครองมีจำนวนน้อยกว่า ทำหน้าที่ควบคุม ออกกฎระเบียบผูกขาดอำนาจ ส่วนชนชั้นถูกปกครองแม้มีจำนวนมากกว่า กลับถูกควบคุมครอบงำโดยชนชั้นปกครอง⁸⁴ จากข้อค้นพบนี้จึงทำให้เขาเป็นคนแรกที่กำหนดความแตกต่างทางสังคมอย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเกตาโน อย่างเห็นได้ชัด

จากแนวคิดดังกล่าวนี้จึงทำให้ ซี ไวท์ คิล (C Wright Mills) ศึกษาเกี่ยวกับผู้นำเพิ่มเติม สรุปว่า สังคมด้านหนึ่งผู้มีอำนาจจะเป็นคนกลุ่มเล็กมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย เศรษฐกิจ สังคม ของชุมชน ลักษณะแนวคิดนี้ผู้นำที่ปกครองคือผู้ที่ได้รับการฝึกฝนมาโดยตรง และจะเป็นผู้กำหนด กฎเกณฑ์ให้คนกลุ่มใหญ่ต้องปฏิบัติตาม พื้นฐานของผู้นำคือต้องการอำนาจ⁸⁵ แต่อีกด้านหนึ่งกลับมีข้อถกเถียงขัดแย้งกับแนวคิดของ ซี ไวท์ คิล โดยมองว่าผู้นำมีในบุคคลกลุ่มเล็กที่มีอำนาจ ผู้นำมีอยู่หลากหลาย แต่กลับมีอำนาจแตกต่างกันในลักษณะแบบพหุนิยม (Pluralist)⁸⁶ ผู้มีอำนาจทางการเมืองจะต้องได้รับมอบอำนาจปกครอง และต้องเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากประชาชน กระบวนการทางการเมืองต้องเปิดโอกาสให้มีการแข่งขันกันระหว่างผู้นำที่หลากหลาย เน้นการกระทำเพื่อมีส่วนร่วมในสังคม สำหรับการศึกษาของคาห์ล (Robert Dahl) แนวคิดนี้มองว่า อำนาจถูกกำหนดโดยกลุ่มที่มีความแตกต่างกันของอิทธิพลที่มีอยู่ในชุมชน การตัดสินใจทางการเมืองไม่ได้ผูกมัดอยู่กับชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่จะต้องเกี่ยวข้องกับคนหลายชนชั้นในสังคม⁸⁷

หลังจากนั้นการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำยุคใหม่ก็เกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในสังคมตะวันตกมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดผู้นำทางการเมืองด้วย กล่าวคือผู้นำไม่จำเป็นต้องเป็นวีรบุรุษ ในประวัติศาสตร์ หรือมีอำนาจลึกลับเหมือนสมัยกลาง แนวคิดสมัยใหม่ของฮอบส์ (Hobbes) และล็อกค (Locke) ให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลมากกว่าหน้าที่ของผู้นำ ตามหลักแนวคิดสมัยใหม่ต้องนึกถึงประชาชน ตระหนักถึงสิทธิและเสรีภาพและให้ความสำคัญต่อความเสมอภาค ซึ่งเป็นแนวคิดของ Karl Marx นั่นเอง

จากการศึกษาการเกิดแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำดังกล่าวมาแล้ว สามารถนำมาพิจารณาประเด็นที่ว่า ผู้นำได้อำนาจมาด้วยวิธีการสร้างอำนาจตนเอง และถูกเลือกจากหมู่คณะ รวมทั้งได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจเหนือ และผู้มีอำนาจตามกฎหมาย ตลอดทั้งผู้นำที่ได้อำนาจมาโดยประเพณี ดังนี้

⁸⁴ Gaetano Mosca, *The Ruling Class*. New York : McGraw – Hill, 1965. p 50.อ้างใน

⁸⁵ C. Wright Mills. *The Power Elite*. London : Oxford University press, 1959.

⁸⁶ อ้างใน Robert D. Putnam, *The Comparative study of political Elites* Englewood. Cliffs : Prentic – Hall, 1976, p.3.

⁸⁷ Robert A.Dahl. *Who Govern?*. อ้างใน Geraint Parry, *Political Elites*. NewYork : Publichere, 1970. p 20.

1. ผู้นำโดยการสร้างอำนาจตนเอง (The self-constituted leader) ผู้นำซึ่งผลักดันตนเองขึ้นไปสู่ความเป็นผู้นำ โดยมีบุคลิกลักษณะอันเข้มแข็งสำคัญให้บรรลุผลสำเร็จ บุคคลประเภทนี้มักเป็นผู้นำโดยกำเนิด และประสบความสำเร็จในวิกฤติ เพราะเหตุที่ผู้นำเหล่านี้เป็นบุคคลที่สร้างตนเองขึ้นมาเพื่อแสวงหาอำนาจ ชีวิตจึงรุ่งเรืองด้วยการหลงใหลในอำนาจ (passion for authority)

ผู้นำในลักษณะนี้มักจะเป็นผู้นำแบบบุญบารมี (charismatic) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อลึกลับที่ว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถเข้าใจ และมองเห็นอนาคต ในขณะที่คนธรรมดาไม่สามารถล่วงรู้ได้ คนทั่วไปต้องรับฟังและเชื่อมั่นในตัวผู้นำ และจะต้องปฏิบัติตาม ด้วยเหตุนี้ อำนาจและอิทธิพล ส่วนผู้นำในแบบบุญบารมีนำไปสู่การปกครองโดยคนคนเดียว ชีวจำกัดของผู้นำเหล่านี้คือ อิทธิพลของผู้นำมีไม่มาก เพราะการปกครองโดยคน ๆ เดียว อาจทำให้เกิดความไม่พอใจจากคนทั่วไป เพราะบุคคลแบบนี้มักหลงระเหิรในความฉลาดหลักแหลมและอำนาจของตนในการใช้ผู้อื่นให้กระทำการเพื่อวัตถุประสงค์ มากกว่าที่เป็นของผู้ตาม จึงเกิดการปฏิบัติการอันมีลักษณะเป็นการออกคำสั่งและบีบบังคับด้านจิตใจจนเกินไปวางตัวใหญ่เหนือผู้อื่นมากไป ทั้งหมดนี้ทำให้เป็นผู้นำซึ่งเข้าถึงรากแก้วของปัญหาทั้งในทางปฏิบัติและในทางทฤษฎีแต่อย่างใด

2. ผู้นำซึ่งเลือกโดยหมู่คณะ (The group-selected leader) ผู้นำเกิดจากการเลือกบุคคลในหมู่คณะเดียวกัน แล้วเสริมสร้างให้มีบทบาทเป็นผู้นำ เป็นวิธีการระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากชนเหล่านั้นต่างเชื่อว่าสามารถไว้วางใจในวัตถุประสงค์ของผู้นำได้ สิ่งแรกที่ต้องคือตัวแทนที่ควบคุมการดำเนินงาน ต่อมาอาจมีความสามารถชักจูงบุคคลอื่นให้ขยายหรือเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ก็ได้⁸⁸

ผู้นำลักษณะนี้มีช่องทางได้รับความสำเร็จมากที่สุด ผู้ตามมักปฏิบัติตามเพราะเป็นบุคคลที่เขาเลือกเป็นผู้นำ และตราบใจที่ผู้นำยังปฏิบัติการใด ๆ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ของกลุ่มอย่างเข้มแข็ง ก็เป็นที่แน่นอนว่าจะได้รับเลือกให้เป็นผู้นำอยู่เสมอ เพราะอำนาจของผู้นำโดยวิธีการนี้จะได้รับการยอมรับด้วยเหตุผล ตามลักษณะในทางกฎหมายแล้ว ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งบางตำแหน่งมีสิทธิที่จะออกคำสั่งให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ เพราะฉะนั้นอำนาจเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะตำแหน่งไม่ถือตัวบุคคลเป็นหลักและขอบเขตของอำนาจก็มีเพียงเท่าที่ได้มีกำหนดกฎหมายไว้เท่านั้น

3. ผู้นำที่ได้รับแต่งตั้งจากผู้ที่มิอำนาจเหนือ (The leader appointed from above) ผู้นำลักษณะนี้ปรากฏพบเห็นทั่วไปในองค์กร ซึ่งมีคณะกรรมการบริหารแต่งตั้งหัวหน้าฝ่ายบริหาร และหัวหน้าฝ่ายบริหารเป็นผู้เลือกเจ้าหน้าที่ชั้นรองลงไป ในกรณีนี้ปัญหาของผู้นำคือการแสดงให้คนเหล่านั้นเห็นว่า ปรารถนาพบความสำเร็จขององค์กร

⁸⁸ Murry G. Ross and Charles E. Hendry. *Reading in Social Psychology*. 3d ed. New York, Henry Holt, 1958, pp. 100 - 107. Reading in Social

4. ผู้นำที่ได้อำนาจตามกฎหมาย (Legal leader) เป็นผู้นำที่ได้อำนาจมาจากระเบียบควบคุมกฎหมาย และใช้อำนาจตามกฎหมาย มีลักษณะเป็นไปตามแบบฐานะอำนาจหน้าที่ราชการที่เขียนไว้เป็นหลักฐานมากกว่าที่จะก่อให้เกิดอำนาจ หรือใช้อำนาจอันเกิดจากตัวของผู้นั้น

5. ผู้นำที่ได้อำนาจมาโดยประเพณี (traditional leader) เป็นผู้นำที่ได้อำนาจมาโดยการสืบสายโลหิตหรือเป็นมรดกจากบรรพบุรุษโดยที่ผู้ตามในสังคมวัฒนธรรมนั้นต่างก็ยอมรับการได้มาซึ่งอำนาจโดยวิธีการนั้น มักมีความเชื่อในเรื่องบุญวาสนา เช่น กษัตริย์ ขุนนาง ผู้นำตระกูล เป็นต้น การศึกษาเกี่ยวกับผู้นำจาก วิธีการใช้อำนาจ ได้แก่ ผู้นำแบบอัตตนิยม ผู้นำแบบเสรีนิยม และผู้นำแบบประชาธิปไตย ซึ่งวิธีการศึกษาผู้นำแบบนี้ได้รับความนิยมแพร่หลาย ดังนี้

1. ผู้นำแบบอัตตนิยม (Autocratic Leader)

ลักษณะผู้นำแบบอัตตนิยมมี 2 ลักษณะได้แก่ การเป็นผู้นำแบบเจ้านายคือ ถืออำนาจเป็นใหญ่ ชอบใช้อำนาจสั่งการ ตัดสินใจด้วยตนเองแม้เป็นงานส่วนรวม ไม่รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่เชื่อมั่นในความสามารถผู้อื่น ผู้นำแบบนี้ขาดการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ความคิดเห็นของตนเองถูกต้องผู้เดียว มีวิธีการรักษาสถานภาพของตนเอง โดยไม่ให้คนอื่นทราบวัตถุประสงค์ของกลุ่ม และให้สมาชิกรู้งานเฉพาะอย่าง ส่วนผู้นำแบบบิดาหรือญาติผู้ใหญ่ ผู้นำแบบนี้ถือว่าผู้ได้บังคับบัญชาหรือสมาชิกในกลุ่มเป็นเสมือนลูกหลานหรือญาติ แต่ก็ยังคงถือว่าตัวเองมีความสำคัญเป็นใหญ่กว่าผู้ได้บังคับบัญชา

2. แบบเสรีนิยม (Laissez - fair Leader) ผู้นำแบบนี้มักปล่อยให้สมาชิกในกลุ่มหรือผู้ได้บังคับบัญชาปฏิบัติตามใจชอบ เป็นผู้นำที่ขาดลักษณะของการเป็นผู้นำที่เข้มแข็งเด็ดขาด ตัดสินใจด้วยตนเองไม่ได้ เป็นผู้นำที่คอยแต่จะลงนามหรือผ่านเรื่องเท่านั้น ขาดความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ไม่มีความคิดริเริ่มในการสร้างสรรค์หรือแก้ไขให้งานดีขึ้น

3. ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leader) ผู้นำแบบนี้ถือเอาแต่ใจตนเองเป็นที่ตั้ง ในการปฏิบัติงานมักจะให้โอกาสสมาชิกในกลุ่มหรือผู้ได้บังคับบัญชาได้แสดงความคิดเห็นและฟังความคิดเห็นคนอื่น ๆ เสมอ ผู้นำแบบนี้จึงเรียกว่าพวกใจกว้าง (open minded) คือถืออำนาจของกลุ่มเหนือกว่าตนเอง เพราะต้องการให้เกิดความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่าย⁸⁹

นักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยามักจะคิดว่าลักษณะความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยที่สุด แต่ความเป็นจริงแล้วลักษณะความเป็นผู้นำแบบหนึ่งๆย่อมเหมาะสมกับสถานการณ์แบบหนึ่งๆต่างกันออกไปภายใต้สถานการณ์แบบหนึ่ง ความเป็นผู้นำแบบอัตตนิยมอาจจะดีกว่าแบบประชาธิปไตยก็

⁸⁹ Uris Auren. How to be a Successful Leader. New York, Mc. Graw - Hill, 1967. pp. 12 - 13.

ได้ และภายใต้อีกสถานการณ์หนึ่งความเป็นผู้นำแบบเสรีนิยมหรือการปล่อยตามสบายอาจจะดีกว่าแบบอื่นๆทั้งหมดก็ย่อมเป็นไปได้ ดังนั้นจึงต้องพิจารณาองค์ประกอบในเรื่องสถานการณ์ด้วย

ส่วนการศึกษาพิจารณาจาก ลักษณะวิธีการทำงาน การศึกษาภาวะผู้นำในลักษณะนี้นับว่าเป็นแบบที่หน้าสนใจมากอีกแบบหนึ่งเพราะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการทำงานของบุคคลากร โดยพิจารณาจากลักษณะวิธีการทำงาน จำแนกได้ 4 แบบคือ

1. ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ (Regulative Leaders) ผู้นำแบบนี้มักมีระเบียบแบบแผน ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงาน ผู้นำแบบนี้คล้ายกับผู้นำแบบอิตินิยม การวินิจฉัยสั่งการ มักจะใช้ระเบียบแบบแผนหรือคัมภีร์กฎหมายเป็นเครื่องมือ มักยกเหตุผลเกี่ยวกับระเบียบแบบแผน ธรรมเนียมปฏิบัติ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำหรือหัวหน้างานกับผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นไปในลักษณะ เจ้านายกับลูกน้อง การติดต่อสื่อสารก็เป็นไปในรูปการติดต่อสื่อสารทางเดียว (One-way Communication)
2. ผู้นำแบบบงการ (Directive Leaders) ผู้นำแบบนี้ชอบใช้อำนาจ คล้ายกับอิตินิยม หากทำงานผิดพลาดลงโทษผู้ปฏิบัติอย่างเด็ดขาด ผลักดันมนุษย์สัมพันธ์ ทำงานแบบสั่งการอย่างเดียว บรรยากาศของการทำงานเต็มไปด้วยความวิตกกังวล ความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้างานกับผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นไปในรูปพิธีการ
3. ผู้นำแบบจูงใจ (Peranasive Leaders) ผู้นำแบบนี้นิยมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมพิจารณา เพื่อแสดงความคิดเห็น การติดต่อระหว่างกันเป็นในรูปของการติดต่อสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาส่วนใหญ่นิยมปรึกษาหารือ และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ยึดหลักการ ประนีประนอม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในฐานะผู้ร่วมงาน ความแตกต่างของผู้นำแบบจูงใจและแบบร่วมใจอยู่ที่การใช้ศิลปะการจูงใจเมื่อต้องการให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง และอาจมีผู้ไม่ให้ความร่วมมือด้วยก็ได้ จึงต้องมีการชักจูงเกลี้ยกล่อมให้เห็นด้วยและคล้อยตามความเห็นที่ผู้นำประสงค์ให้ปฏิบัติตาม ส่วนผู้นำร่วมใจนิยมใช้ความร่วมมือร่วมใจในการแสดงความคิดเห็นและการปฏิบัติงาน

การศึกษามหาวิทยาลัยของผู้นำในองค์การหรือหน่วยงานมี 2 แบบ ดังนี้

1. ผู้นำเป็นทางการ (Formal Leaders) เป็นผู้รับผิดชอบในการปฏิบัติภาระหน้าที่ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย มีสิทธิอันชอบธรรมในการกำกับและควบคุมกิจกรรมของผู้ร่วมงาน
2. ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ (Informal Leaders) ผู้นำแบบนี้เกิดขึ้นเนื่องจากผู้นำที่เป็นทางการ มักมีภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบเกี่ยวกับผู้ร่วมงานมากมายจนทำให้ไม่สามารถปฏิบัติต่อผู้ร่วมงานได้ทั่วถึง ทำให้ผู้ร่วมงานเหล่านั้นคัดเลือกหรือให้ความไว้วางใจกับผู้ที่สามารถเป็นที่ปรึกษา

และพึงพึงได้ให้เป็นผู้นำไม่เป็นทางการ รวมทั้งให้เป็นผู้นำขององค์การนอกรูปแบบด้วย (Informal Organization) ผู้นำแบบนี้จึงเป็นผู้นำกลุ่มโดยมีฐานะหรือตำแหน่งหน้าที่ ที่เขามี แต่เพราะคุณสมบัติส่วนตัวของเขา

อย่างไรก็ตามแม้มีการแบ่งผู้นำออกเป็นแบบต่าง ๆ โดยการพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวในข้างต้น แต่ในสภาพเป็นจริงแล้ว ลักษณะของความเป็นผู้นำก็จะไม่จัดแย้งว่าจะเป็นแบบหนึ่งแบบใดเด็ดขาด กล่าวคือ ต้องพิจารณาถึงส่วนประกอบของผู้นำว่ามีส่วนประกอบอะไรบ้าง ซึ่งได้มีความเห็นแตกต่างกันไปในบรรดานักทฤษฎีต่าง ๆ นักทฤษฎีบางคนเชื่อว่าพฤติกรรมของผู้นำที่จะมีบทบาทได้ดีขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของบุคลิกลักษณะส่วนตัว แต่บางคนก็มีความเห็นว่าขึ้นอยู่กับว่าจะต้องจัดให้เหมาะสมกับคนและกลุ่มคนที่ผู้นำจะบังคับบัญชา บางคนก็เชื่อว่าต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมมากกว่า

กล่าวได้ว่าผู้นำจะต้องเป็นสร้างบรรยากาศในการปฏิบัติงาน โดยการปลูกฝังให้สมาชิกของกลุ่มรู้จักการพัฒนาตนเอง และให้มีความสามารถในการสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จากแนวคิดเรื่องภาวะผู้นำทั้งหลายที่กล่าวมานี้เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น ยังมีแนวคิดทฤษฎีอื่นอีกมากมาย อาจสรุปได้ว่าการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำอาจจะพิจารณาได้จากลักษณะภายในตัวผู้นำด้านบุคลิกลักษณะ ความสามารถเฉพาะตัว พันธุกรรม ความมีมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ หรือคุณสมบัติด้านอื่น ๆ ส่วน คุณสมบัติพิเศษอยู่ภายนอกตัวผู้นำ พิจารณาจากสถานการณ์ กลุ่มบุคคล ผู้ตาม อำนาจหน้าที่ตามระเบียบกฎหมาย ซึ่งไม่อาจจะหาข้อยุติได้ เพราะยังศึกษาเรื่องภายนอกตัวก็ยิ่งจะกว้างออกไปทุกที จนยากต่อการที่จะจำกัดขอบเขตในการศึกษาได้

ดังนั้นจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาผู้นำสตรีอีสาน ด้านคุณลักษณะ พฤติกรรม และสถานการณ์ ดังนี้

1. แนวทางการศึกษาคุณลักษณะผู้นำ (Trai Approach)

แนวทางการศึกษานี้เป็นที่นิยมนกันอย่างแพร่หลายโดยใช้ในการศึกษาผู้นำทางการเมืองและชนชั้นนำทางการเมือง (Political Elites) เป็นการศึกษาว่าคุณลักษณะของผู้นำมีแนวโน้มไปในทางใด ก็จะมี ความสัมพันธ์กับแนวความคิดและพฤติกรรมทางการเมืองของผู้นำด้วย แนวทางนี้มีขอบข่ายกว้างขวางครอบคลุมถึงคุณลักษณะของผู้นำด้านลักษณะทางกายภาพ ภูมิหลังทางสังคม ความสามารถ บุคลิกนิสัยการทำงาน คุณลักษณะพิเศษ (ที่เรียกว่าบุณยบรรณ) ค่านิยม ความเชื่อ ได้แก่ การศึกษา ลักษณะทางกายภาพด้านพลังในการทำงาน ความสามารถรับและแก้ไขปัญหาของสังคม ความอดทนในการทำงาน อายุและการแสดง ล้วนเป็นลักษณะทางกายภาพทั้งสิ้น

จากการศึกษาพบว่าผู้นำมีแนวโน้มที่มีอายุในวัยฉกรรจ์ที่เริ่มย่างเข้าในวัยผู้ใหญ่ มีความก้าวหน้าทางการศึกษาและมีประสบการณ์มาอย่างดี ดังนั้น พลังที่จะทำงานย่อมมีมาก ผู้นำจึงมีลักษณะเด่นทางกายภาพคือ เป็นคนรุ่มร่าม และมีพลังในการทำงานสูง

ลักษณะภูมิหลัง ได้แก่ การศึกษาสถานภาพทางสังคม และการเคลื่อนย้ายทางสังคม ผู้ศึกษาเรื่องนี้พบแนวโน้มคล้ายคลึงกันคือ ผู้นำจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมสูง แต่ในวัยเยาว์วัยผู้นำจะมีสถานะภาพทางเศรษฐกิจสังคมต่ำ ดังนั้นผู้นำจึงมีแนวโน้มของการเคลื่อนย้ายทางสังคมสูง ประการสุดท้ายผู้นำได้รับการศึกษาในระดับสูง

ลักษณะของผู้นำที่เกี่ยวกับความสามารถ ความเฉลียวฉลาด ซึ่งพิจารณาได้จากการตัดสินใจ ความรู้ และความสามารถในการพูด ผู้นำจะมีลักษณะของการตัดสินใจที่ดีและเฉลียวฉลาดเด็ดขาด เป็นผู้มีความรู้ และมีความสามารถในการพูดเป็นเยี่ยม

ส่วนที่เกี่ยวกับบุคลิกภาพของผู้นำ ซึ่งหมายถึงบุคลิกภาพทั้งที่มีความก้าวร้าว ลักษณะความเป็นผู้มีอำนาจ มีอารมณ์รุนแรง ไม่ถ่อมตน รักอิสรเสรีภาพเป็นตัวของตัวเอง มีความคิดสร้างสรรค์ มีบทบาทกิจกรรม มีความเชื่อมั่นในตนเองเป็นต้น จากการศึกษพบว่า ผู้นำมีแนวโน้มที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีความสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กลุ่มได้เป็นผู้มีความคิดความสามารถสร้างสรรค์ ลักษณะผู้นำที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ มีความรับผิดชอบ และมีเป้าหมายในการทำงานสูง มีพลัง รวมทั้งบุพการีมี ค่านิยม ความเชื่อ บุคลิกภาพ และจิตวิทยาผู้นำ

การศึกษาดตามแนวนี้นี้มาจากแนวความคิดที่ถือว่า ผู้นำมีลักษณะพิเศษซึ่งแตกต่างจากผู้ตามหรือบุคคลโดยทั่วไปทำให้เกิดทฤษฎีลักษณะผู้นำขึ้น แนวความคิดดังกล่าวเชื่อว่าบุคคลจะเป็นผู้นำได้ เพราะการเกิดมาพร้อมกับลักษณะบางอย่างที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เขาเป็นผู้นำ มิใช่มาฝึกให้เป็นผู้นำในภายหลัง จึงได้มีการศึกษาลักษณะผู้ปกครองหรือผู้นำที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ทฤษฎีนี้ แม้ภายหลังจะมีผู้โต้แย้ง แต่ก็มิได้ผิดเสียทั้งหมด เพราะยังพอมีเครื่องชี้ทางให้ผู้นำประสบความสำเร็จได้ ซึ่งย่อมเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพการเป็นผู้นำด้วย

แม้ว่าบุคลิกภาพจะเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำก็ตาม แต่องค์ประกอบด้านสังคมและเศรษฐกิจอาจมีส่วนช่วยให้บุคลิกภาพบารมี และแรงงูใจของบุคคลนั้นเด่นชัดขึ้นเป็นที่ยอมรับกันว่า ผู้นำที่ใช้บุคลิกภาพ คืออาจไม่มีลักษณะบุพการี (Charismatic Leader) นั้น ดังนั้นบุพการีจึงหมายถึง คุณสมบัติพิเศษของบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างจากคนธรรมดาและคนอื่นทำให้ดูเหมือนว่าบุคคลนั้นความสามารถที่เหนือมนุษย์ คุณสมบัติเหล่านี้มนุษย์ธรรมดาทั่วไปจะไม่มี แต่จะถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ได้มาจากสิ่งศักดิ์ ซึ่งคำว่าสิ่งศักดิ์นี้ อาจจะเป็นพระเจ้าหรือสรวงสวรรค์

หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นตามที่คนเชื่อว่ามีอยู่⁹⁰ กล่าวโดยย่อก็คือมีอำนาจพิเศษที่มนุษย์ธรรมดาไม่มี ผู้อยู่ได้บังคับบัญชาของผู้นำแบบนี้ จะยอมรับนับถือผู้นำบุญบาปมีในลักษณะที่คนยกย่องผู้มีความสามารถยอดเยี่ยมในทางแพทย์ กฎหมาย หรือวีรบุรุษในสงคราม เพราะฉะนั้นการยอมรับนับถือที่มีต่อผู้นำแบบนี้จะเกิดขึ้นเพราะอะไรก็ได้ แต่ที่สำคัญก็คือผู้นั้นต้องยอมรับว่ามีคุณสมบัติพิเศษต่างจากมนุษย์ธรรมดา

นอกจากที่กล่าวแล้ว การศึกษาทางแนวคุณลักษณะ (Trait Approach) ยังแตกแขนงออกไป ศึกษาตามสาขาจิตวิทยาเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชีวิตของผู้นำ เช่น แนวทางจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ (Freud) อธิบายพฤติกรรมของผู้นำบางคนว่าเป็นผลของการเลี้ยงภาวะและความรู้สึกผิดจากปม Oedipal ส่วนการศึกษาของอีริกสัน (Erikson) พิจารณาความเป็นผู้นำว่าเป็นปัญหาการเจริญเติบโตของเด็กเพื่อแก้ไขวิกฤติของวัยรุ่น หรือการกลายเป็นผู้ใหญ่ แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่วิกฤติการณ์ทางเอกลักษณ์ของบุคคลขึ้นอยู่กับสถานการณ์ด้วย⁹¹ แนวทางที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การศึกษาผู้นำแบบความสัมพันธ์หลากหลายมิติ ซึ่งเป็นความพยายามที่จะอธิบายพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองอย่างซับซ้อน โดยพิจารณา บุคลิกภาพ (Personality) บทบาท (Role) องค์กร (Organization) ค่านิยม (Value) หน้าที่ (Task) และสภาพแวดล้อม (Setting) มีรูปแบบพฤติกรรมความสัมพันธ์กันหลายมิติ เช่น การใช้ความรุนแรง ความคิดสร้างสรรค์ การศึกษาผู้นำทางการเมืองโดยการพิจารณา ปมค้อยหรือปมเด่นของผู้นำ⁹² ดังนี้

การศึกษาปมค้อยของผู้นำ (Inferiority - Complex) เป็นความรู้สึกที่ที่เราจะมีอะไรบางอย่างหรือหลายอย่างค้อยกว่าคนทั้งหลาย ส่วนการศึกษาปมเด่น (Superiority - Complex) นั้นเป็นความรู้สึกที่ที่เราจะมีอะไรบางอย่างเหนือกว่าคนทั้งหลาย นักจิตวิทยาคนสำคัญเชื่อว่าคนทุกคนจะมีความรู้สึกที่ตนมีทั้งปมเด่นค้อยกันเสมอไปแล้วแต่น้อยหรือมาก ปมเด่นหรือปมค้อยนี้บางครั้งเป็นสิ่งที่เด่นหรือค้อยจริง ๆ แต่บางครั้งปมเด่นหรือปมค้อยก็เกิดจากจินตนาการคนที่มียมค้อยก็จะพยายามขบเซบสิ่งที่ตนเป็นปมค้อยนั้น ความรู้ที่ว่ามีปมค้อยนั้นยิ่งมากก็จะยิ่งมีพลังจิตใจทำให้พยายามหาทางขบเซบให้มากขึ้น⁹³ ส่วน ฮาโรลด์ ลาสเวล ตั้งสมมุติฐานว่า บุคคลบางคนเมื่ออยู่ในวัยเด็กจะมีความรู้สึก

⁹⁰ Max Weber. *The Theory of Social and Economic Organization*. Translated by Henderson and Parsons New York, 1947. p 358.

⁹¹ อ้างถึง Mostafa Rejai with Kay Phillips. *Leaders of Revolution*. Beverly Hills, London ; Sage Publications, 1979. p 60.

⁹² Alfred Adler. *Individual Psychology*. Harcourt Brace, 1932. p 80.

⁹³ Alfred Adler. *Individual Psychology*. Harcourt Brace, 1932. p 89.

ตนเองเป็นคนที่ซัดสัคคีศรี ไม่มีความหมายค่อนุคคลอื่น ไม่มีความสามารถเท่าคนอื่นเท่าที่ควรจะได้รับ ส่วนคนที่ความรู้สึกภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนเองน้อย จะมีพลังที่จิตใจให้เขาแสวงหาอำนาจเมื่อโตขึ้นเพื่อเป็นการชดเชย^๙ แดอเล็กซานเดอร์ ชอร์ซ กลับมีความคิดว่าคนที่มีความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนเองน้อยนี้ เมื่อมีโอกาสเป็นผู้นำแล้วจะเป็นผู้นำแล้วมักแสดงว่าถ้าตนเองไม่ทำหน้าที่บางสิ่งบางอย่างแล้วก็จะไม่มีใครทำหน้าที่นั้นได้ เพื่อชดเชยความรู้สึกว่าตนเองไม่มีความสำคัญในวัยเด็ก แสดงว่าตนเองเป็นคนมีศีลธรรมสูง เพื่อชดเชยความรู้สึกว่าตนเองมีศีลธรรมต่ำกว่าในวัยเด็ก ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นโดยอ้างว่าตนรู้ดีกว่าใคร เพื่อชดเชยความรู้สึกที่อ่อนแอในวัยเด็ก คิดว่าไม่มีใครจะทำหน้าที่หรือสิ่งที่กำลังทำอยู่ได้ดีเท่าเขา เพื่อชดเชยความรู้สึกที่ว่าตนเองไม่มีอะไรเด่น และคิดว่าตนเองไม่เคยทำอะไรผิดพลาด เพื่อชดเชยความรู้สึกว่าความฉลาดรอบรู้ของคนมีน้อยในวัยเด็ก^{๑๐}

ความนึกคิดในลักษณะข้างต้นนี้เห็นว่า การแสวงหาอำนาจนั้นเป็นลักษณะของการชดเชยลักษณะด้อย ซึ่งก็จะมีส่วนจริงหลายกรณี แต่ก็ไม่ใช่ทุกกรณี เพราะโดยธรรมชาตินั้นทุกคนมีความต้องการอำนาจอยู่ในตัวแล้ว การที่จะมีอำนาจเหนือคนอื่น ทำให้คนอื่นเคารพเกรงกลัวนั้นจะอยู่ในตัวของมนุษย์แล้ว เพราะฉะนั้นการแสวงหาอำนาจนั้นอาจจะเป็นเรื่องธรรมดาไม่จำเป็นต้องไปทำ เพราะชดเชยปมด้อย คนที่ใช้ความพยายามแสวงหาอำนาจอาจจะเกิดความรู้สึกปมเด่นในตัวว่า ตัวของเขานั้นมีความเก่งกล้าสามารถกว่าคนธรรมดา จึงเป็นธรรมชาติที่คนอย่างเขาจะต้องนำคนอื่น ผู้นำอย่างนี้ เช่น ประธานาธิบดีจอห์น เอฟ. เคนเนดี คิวท์ คี. ไอเซนเฮวัวร์ จอมพลป. หิฏตสงคราม เป็นต้น คนเหล่านี้มีรูปร่างหน้าตาดีกว่าคนทั่วไป โดยเฉลี่ย เป็นคนที่เรียนหนังสือดี พลกำลังร่างกายแข็งแรงมาแต่เด็ก ฐานะบิดาไม่ยากจน ได้รับการศึกษาก่อนข้างสูงตั้งแต่เด็ก และมักจะแสดงบทบาทผู้นำอยู่ตลอดเวลา

ส่วนการอุปสรรคการณ์ชีวิตในวัยเด็ก ลักษณะนิสัยของคนที่แตกต่างกันออกไปนั้น เป็นเพราะผ่านการอบรมหรือประสบการณ์การเรียนรู้จากสังคม แตกต่างกัน องค์กรที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดลักษณะนิสัยให้แก่คนที่สำคัญที่สุดคือ ครอบครัว สถานการศึกษา สถาบันการศึกษา เพื่อนเล่นและเพื่อนร่วมงาน

พฤติกรรมของผู้นำอำนาจจะแสดงออกต่าง ๆ กันเช่น บางคนใช้กำลังรุนแรง เช่น เหมาเจ๋อตุง ฮิตเลอร์ มุสโสลินี แต่บางคนเน้นสันติวิธี เช่น เนวิลล์ แชมเบอร์เลนของอังกฤษ ซึ่ง

^๙ ฮาโรลด์ รัสเวล อังโน Alfred Adler. *Individual Psychology*. Harcourt Brace, 1932. p 95.

^{๑๐} Alexander George. "Power as a Compensatory Value for Politic Leaders" *Journal of Social Issues*, July, 1968. p 25.

พยายามป้องกันการเกิดสงครามโลกครั้งที่สองทุกวิถีทางมหาตมะ คานธี ซึ่งใช้วิธีการต่อสู้แบบ
อหิงสา (non - violence) สร้างความเจ็บปวดให้แก่ตนเองมากกว่าจะสร้างความเจ็บปวดให้แก่ตนเอง
มากกว่าจะสร้างความเจ็บปวดให้เขาผู้อื่น ลักษณะนิสัยที่ไม่เหมือนกันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การ
แสดงออกของผู้นำแตกต่างกันออกไป สาเหตุที่ทำให้ลักษณะนิสัยของผู้แตกต่างกันไปนั้น ส่วน
สำคัญเกิดจากการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว

ครอบครัวเป็นองค์กรที่สำคัญที่สุดในการถ่ายทอดลักษณะนิสัยให้แก่เด็ก เพราะครอบครัวเป็น
แหล่งที่หล่อหลอมลักษณะนิสัยแก่คนแต่ละคนก่อนสถาบันอื่น ๆ การถ่ายทอดนั้นอาจจะเป็นการ
ถ่ายทอดโดยตรง เช่น บิดา มารดา หรือคนอื่นในครอบครัว พยายามพรัยสอนเด็กให้คิดอย่างนั้น
อย่างนี้ ทำอย่างนั้นอย่างนี้

บางครั้งการกระทำของคนในครอบครัวโดยเฉพาะพ่อและแม่ก็จะทำให้ลูกเลียนแบบหรือนิยม
ชมชอบโดยที่พ่อแม่ไม่เคยสอน แต่เนื่องจากลูกอยู่ใกล้รักพ่อแม่จึงทำหรือพูด แฉงตัว หรือคิดไปตาม
พ่อแม่ ถ้าพ่อ แม่ เกร่งศาสนาที่อาจจะเคร่งตามไปด้วย อีกประการหนึ่ง วิธีการที่พ่อแม่ปฏิบัติต่อลูกก็
เป็นอีกประการหนึ่งที่หล่อหลอมลักษณะนิสัยให้แก่ลูก ถ้าพ่อแม่ส่งเสริมให้ลูกพูด ลูกก็จะเป็นคนพูด
เก่ง พ่อและแม่เปิดโอกาสให้ลูกแสดงความคิดเห็นกับคนได้ ลูกก็จะเป็นที่รับฟังความคิดเห็นของคน
อื่นเมื่อโตขึ้น พ่อและแม่ไม่ลงโทษลูกโดยการเย็บตี ลูกโตขึ้นก็จะไม่ชอบใช้กำลังรุนแรง พ่อและแม่
เป็นคนใจเย็น ลูกก็จะมีแนวโน้มเป็นคนใจเย็น ไม่หั่นพถันถ่น โกรธง่ายหายเร็ว ทำคนโดยใช้ อารมณ์

แต่ละคนผ่านการเลี้ยงดูมาคนละแบบ มีประสบการณ์ในวัยเด็กที่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้น
การวิเคราะห์ผู้นำให้ลึกซึ้งจึงจำต้องทราบประวัติของผู้นำคนนั้นตั้งแต่วัยเด็กโดยละเอียด

2. แนวทางการศึกษาพฤติกรรมผู้นำ (Behavior Approach)

การศึกษาเรื่องผู้นำโดยวิธีการศึกษาจากคุณลักษณะผู้นำ เดิมถือกันว่าคนที่จะเป็น
ผู้นำเป็นผู้ที่เกิดมาเพราะมีคุณสมบัติของผู้นำมาโดยกำเนิด ทั้งนิสัยใจคอ ร่างกาย แต่ในปัจจุบันนี้
เชื่อกันว่าการเป็นผู้นำนั้นฝึกฝนได้ ดังนั้นเมื่อจะมีการแต่งตั้งให้ใครดำรงส่งเสริมเพิ่มพูนคุณสมบัติที่มี
อยู่แล้ว เพื่อให้แสดงพฤติกรรมและบทบาทในการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การศึกษาใน
แนวพฤติกรรมจึงเป็นวิธีการศึกษาอีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้สามารถเข้าใจเรื่องผู้นำได้และผู้ที่จะเป็น
ผู้นำก็จำเป็นต้องมีความเข้าใจในเรื่องนี้ด้วย เพราะจะช่วยทำให้ผู้นำสามารถคาดหวัง ความคิด หรือ
พฤติกรรมของคนในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

การศึกษาศาสตร์ทางการบริหารในแนวพฤติกรรมและสภาวะแวดล้อมได้ให้ความสนใจกับตัว
บุคคลในฐานะที่เป็นปัจจัยที่มีชีวิตจิตใจ นักจิตวิทยาได้ศึกษาดังแต่ปี 1925 ในวงการศึกษามานานอื่นๆ

รวมทั้งนักรัฐศาสตร์และนักรัฐประศาสนศาสตร์⁹⁶ และได้ยอมรับการศึกษาแนวความคิดทางด้านพฤติกรรมดังกล่าวนี้ด้วย ดังจะเห็นได้จากการบริหารงานในแนวทางผสมผสานทฤษฎีพฤติกรรมนิยมไว้ว่า โดยปกตินุษย์มีธรรมชาติในอันที่จะอยู่ร่วมกันอยู่แล้ว แต่ปัญหาในการอยู่ร่วมกันคือ ความแตกต่างระหว่างบุคคล เพราะมนุษย์ต่างคนก็ต่างจิตใจ ผู้ที่เป็นผู้นำต้องมีความความเข้าใจธรรมชาติและความต้องการของมนุษย์ พฤติกรรมและความสัมพันธ์ในการกระทำต่าง ๆ⁹⁷ การศึกษาเรื่องผู้นำจะกล่าวถึงเรื่องพฤติกรรมของคน

ตามทฤษฎีแรงจูงใจ (A The of Human Motivation) ของมาสโลว์ (A. H Maslow) ได้กล่าวถึงแรงจูงใจของคนที่มีลำดับความเข้มข้นแห่งความต้องการ 5 ระดับคือ ความต้องการทางร่างกาย (physiological Needs) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Security Needs) ความต้องการทางสังคม (Social Needs) ความต้องการที่จะมีความภาคภูมิใจ (Egoistic Needs) ความต้องการที่จะมีความสำเร็จในชีวิต (Self - Fulfillment)⁹⁸ ส่วนความเป็นผู้นำ คือกิจกรรมในการใช้อิทธิพลจูงใจคนใจร่วมปฏิบัติการ เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งคนเหล่านั้นเองเห็นว่า เป็นสิ่งอันพึงปรารถนา⁹⁹

ลักษณะผู้นำหรือหรือภาวะผู้นำจะอำนวยผลเป็นอันมาก ตัวผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาจะใช้ความสามารถจูงใจผู้อื่นในเรื่องต่อไปนี้

1. ผู้นำจะต้องทำงานด้วยความเข้มแข็งและกระตือรือร้นและมีชีวิตชีวาพลังงานของผู้นำจะก่อให้เกิดพลังงานแก่ผู้ตามด้วย
2. ผู้นำจะต้องใช้หลักจิตวิทยาว่าด้วยอารมณ์ของมนุษย์จะเกิดค่อเมื่อมีสิ่งเร้าให้เกิดเจตนาอันถาวรที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะไม่แน่นอนหรือคงที่ จึงต้องมีการจูงใจหรือเร่งเร้าอยู่เสมอ ดังนั้นผู้นำจะต้องปรากฏตัวต่อหน้าผู้ตามบ่อยครั้งและแสดงความเป็นกันเองอย่างจริงใจ
3. การปกครองบังคับบัญชา ต้องใช้ความเด็ดขาด โดยการสร้างความประทับใจให้เกิดแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยการวินิจฉัยอย่างรวดเร็ว เด็ดเดี่ยว มั่นใจและอาจหาญ

⁹⁶ ช้างใน อรุณ รักธรรม. หลักมนุษยสัมพันธ์กับการบริหาร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522. หน้า 24.

⁹⁷ Edwin B. Flippo. Management : A Behavior Approach. Boston : Allen & Bacin. 1970.

⁹⁸ ช้างใน ไพฑูรย์ โพธิ์สว่าง. ผู้นำท้องถิ่นในการเมืองแบบประชาธิปไตยของชาวบ้าน : การสำรวจแนวความคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้นำและหัวข้อวิทยานิพนธ์. รัฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. หน้า 45.

⁹⁹ ช้างใน อุทัย หิรัญโค. หลักการบริหารงานบุคคล. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้ง, 2524. หน้า 280 - 281.

4. ผู้ได้บังคับบัญชาขอมไม่พอใจในท่าทางอันสูงส่งและเรื่องอำนาจของผู้บังคับบัญชา แต่เขาเหล่านั้นก็ไม่พึงพอใจเช่นกัน ที่ได้เห็นผู้บังคับบัญชาของเขากลายเป็นคนหนึ่งในบรรดาพวกเขาจนไม่มีลักษณะของความเป็นหัวหน้าคนเสียเลย

อย่างไรก็ตามผู้นำจะทำงานมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ด้วย ในสถานการณ์ที่ต่างกันก็ย่อมจะต้องการผู้นำที่มีลักษณะแตกต่างกัน เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาในสถานการณ์นั้น ๆ ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

3.แนวทางการศึกษาผู้นำโดยคำนึงถึงสถานการณ์ (Situation Approach)

แนวความคิดนี้เกิดขึ้นจากการไม่เห็นด้วยกับการถือเอาลักษณะผู้นำเกี่ยวกับร่างกาย ความเฉลียวฉลาด หรือนุคลิกเป็นเครื่องกำหนดความเป็นผู้นำที่ดี ทั้งนี้โดยสมมติฐานว่า ผู้นำจะเป็นแบบใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์อันได้แก่ ผู้บังคับบัญชาการ ผู้ได้บังคับบัญชา สิ่งแวดล้อม ความเชื่อถือในตัวผู้นำ และข้อจำกัดอื่นอีกเช่น ระยะเวลา เป็นต้น ดังนั้นตามการศึกษาของเรคคิน จึงได้ยึดหลักตามทฤษฎี ซึ่งเป็นแนวความคิดตามประเพณีนิยม ซึ่งเน้นผลสำเร็จของงาน (Task Centered) เป็นใหญ่ ทฤษฎี Y อันเป็นแนวความคิดที่ยึดตัวบุคคล (People Centerd) หรือถือตามทฤษฎีมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation) ซึ่งมุ่งในด้านตัวบุคคลหรือจิตใจเป็นสำคัญ และได้เพิ่มเติมตัวแปรเปลี่ยนคือสถานการณ์เข้าไปด้วย เป็นทฤษฎี Z คือถือเอาเรื่องความมีประสิทธิภาพ (Effectiveness) ในหลักในการทำงานด้วย

ในเรื่องเกี่ยวกับประสิทธิภาพ (Effectiveness) ในการทำงานภายใต้ผู้นำแบบต่าง ๆ เฟรดฟิลด์เลอร์ (Fred Fieldler) ได้ให้ข้อสรุปว่า

1. ประสิทธิภาพของกลุ่มขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแบบ (Styke) ในการนำของผู้นำ ในสถานการณ์เฉพาะที่เขาในกลุ่ม ผู้นำส่วนมากเป็นผู้นำที่สามารถในบางสถานการณ์ แต่มีอีกหลายสถานการณ์ที่เขาไม่สามารถจะนำกลุ่มได้ดี

2. ความเป็นรูปแบบใด จะมีประสิทธิภาพมากที่สุดนั้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์กลุ่ม ที่จะทำให้อำนาจใช้อิทธิพลมากน้อยเพียงใด

3. ถ้าประสิทธิภาพของความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับแบบผู้นำและสภาพการณ์แล้วเราสามารถที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยการเลือกผู้นำหรือฝึกฝนผู้นำให้เหมาะสมกับกลุ่มและจัดสถานการณ์ให้เหมาะสมกับผู้นำ¹⁰⁰

¹⁰⁰ Fred E. Fieldler. A Theory of Leadership Effectiveness. New York : McGraw – Hill, 1967.

อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้นำเป็นกิจกรรมที่มีอิทธิพลต่อคนที่มุ่งเราให้เป็นไปตามเป้าหมายของกลุ่มด้วยความยินยอมพร้อมใจร่วมกัน แต่การทำงานของผู้นำจะต้องอยู่ภายในสิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ด้วย คือทั้งเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา หรือผู้นำเบื้องสูงกว่า ผู้ได้บังคับบัญชา ตลอดจนเทคนิคในการนำหรือในการทำงานและอื่น ๆ การเป็นผู้นำจึงเป็นภาวะหนึ่งที่เกิดขึ้นและผันแปรไปตามสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ

แนวทางการศึกษาที่คำนึงถึงสถานการณ์ยังมีอีกมากมายแต่จะไม่กล่าวรายละเอียดในที่นี้ เนื่องจากมีเนื้อหาสาระที่เน้นหนักทางด้านการบริหารงานองค์การในราชการและธุรกิจ ซึ่งเป็นที่นิยมศึกษากันแพร่หลายในสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์และการบริหารธุรกิจ

ส่วนแนวทางการศึกษาผู้นำที่คำนึงถึงสถานการณ์ในสาขาวิชารัฐศาสตร์นั้น มักจะมีการศึกษาควบคู่ไปกับคุณลักษณะพิเศษของผู้นำ จิตวิทยาผู้นำ ผู้นำนักปฏิบัติ ผู้นำบุญบารมี โดยที่ผู้นำเหล่านี้ได้ใช้คุณลักษณะพิเศษบุคลิกภาพของคนให้เป็นประโยชน์ใน เวลา สถานที่ และสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ได้อำนาจหรือครอบครองการนำเหนือมวลทั้งหลาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้กล่าวรายละเอียดแล้วให้แนวทางการศึกษาคุณลักษณะของผู้นำจึงไม่ขอนำมากล่าวซ้ำอีก

4. ผู้นำสตรีอีสาน (Women Leadership In Isan)

นักมานุษยวิทยาในยุคเริ่มแรกได้นิยามวัฒนธรรมว่า เป็นสิ่งคงาม วิธีชีวิตของกลุ่มคน รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้¹⁰¹ แต่เมื่อโลกก้าวสู่ยุคใหม่ในระบบทุนนิยมที่มีเงินตราเป็นพลังเกิดผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ค่านิยมแบบดั้งเดิม และส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงนิยามวัฒนธรรมในยุคสมัยใหม่ก็คือแบบแผนของความคิดทั้งหมด¹⁰² ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเกิดจากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถผลิตสิ่งใหม่เข้ามาแทนสิ่งเดิมและสามารถนำมาผลิตซ้ำ (Reproduction) เพื่อปรับตัวให้อยู่ในสภาพเหมาะสมในวัฒนธรรมชุมชนนั้น วัฒนธรรมอีสานจึงมีโครงสร้างอยู่บนฐานความสัมพันธ์ของกลุ่มคนอยู่ร่วมกัน มีเอกลักษณ์เฉพาะคือมีคนเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม มีอุดมการณ์นับถือชายเป็นใหญ่ คือให้เสรีภาพเพศชายมากกว่าเพศหญิง¹⁰³ นอกจากนี้ยังพบว่า ลักษณะวัฒนธรรมอีสานเกิดจากปัจจัยสังคมเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่เนื่องจากสภาพสังคมวัฒนธรรม

¹⁰¹ Featherstone, Mike. 'Global and Local Cultures' In *Mapping the futures : Local Cultures. Global and Local Cultures. Global Change* . Jon Bird et al. (eds.) London & New York : routledge, 1993. p 35.

¹⁰² Kornblum, Willam. *Sociology in a Changing World*. 3th ed. New York : Harcourt Brance College Publishers, 1994. p 112.

¹⁰³ เอกวิทย์ ฅ กลาง. วิเคราะห์เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลง. 2534. หน้า 2 - 5.

กำลังเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมองค์กรแบบทุนนิยม ด้วยเหตุผลความก้าวหน้าทางวัตถุดตามแบบตะวันตก ชุมชนชนบทเริ่มกลายเป็นชุมชนเมือง เศรษฐกิจแบบยังชีพมาสู่เศรษฐกิจเพื่อแลกเปลี่ยน ชุมชนเมืองมีบทบาทมากขึ้น การสร้างวัฒนธรรมอีสานให้เข้มแข็งจะต้องเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ จัดการกับตนเองได้ มีจิตวิญญาณและสันติภาพ¹⁰⁴ องค์กรประกอบสำคัญของชุมชนจะต้องประกอบด้วยการอยู่ร่วมกันในลักษณะดำเนินชีวิตร่วมกันโดยมิได้บังคับส่วนลักษณะวัฒนธรรมอีสานมีความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง มักน้อยเชื่อฟังสุภาพโส มีความสุภาพอ่อนโยนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกจากนี้วัฒนธรรมการทำงานของคนไทยในเรื่องการบริหารจัดการในมุมมองของต่างชาติพบว่า คนไทยสนุกสนาน ร่าเริง ไม่สนใจจริงจังกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันแต่รอคอยชีวิตในภพหน้า ชอบใช้เวลาส่วนตัวมากกว่าการทุ่มเทให้กับการทำงานอย่างจริงจัง¹⁰⁵ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมอีสานเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อดำเนินการกิจให้สำเร็จ ชาวอีสานจึงมีลักษณะเป็นการสืบทอดคุณธรรมของคนทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม การที่จะดำรงอยู่ได้อย่างมีศักยภาพในการพิจารณาปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อให้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการใหม่ของชุมชนในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

วัฒนธรรมองค์กรจึงเป็นวัฒนธรรมในหน่วยงานมีบทบาทในการจัดระเบียบใหม่ เป็นการนำแนวคิดในองค์กรซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งของสังคมที่อยู่ในสภาพแวดล้อมไม่แน่นอน เนื่องจากต้องเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ องค์กรจึงต้องสร้างระเบียบแบบแผนให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติร่วมกัน วัฒนธรรมองค์กรจึงมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคลทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างสมาชิกในองค์กรตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ¹⁰⁶ องค์กรชุมชนเป็นโครงสร้างของบทบาทที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จัก โครงสร้างดังกล่าวเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบทบาทมีความซับซ้อน ถ้าองค์กรมีความซับซ้อนมากก็ทำให้องค์กรมีขอบข่ายมากขึ้นด้วย องค์กรอาจมีทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่ใชทางการ รวมทั้งการมีได้กำหนดบทบาทตลอดจนทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย¹⁰⁷ วัฒนธรรมอีสานจึงต้องมีองค์ประกอบการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น (Local Administration - LA) เป็นองค์กรภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ การปกครองส่วนท้องถิ่น (Local Government - LG) เป็นองค์กรที่ได้รับการเลือกตั้งให้มีอำนาจถูกต้องตามกฎหมาย และรับผิดชอบประชาชนในท้องถิ่นโดยตรง องค์กรสมาชิก

¹⁰⁴ ศัญญา ศัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกฤษฎีการพัฒนสังคม. 2540. หน้า 25.

¹⁰⁵ ไทศาล ไกรสิทธิ์. วัฒนธรรมการทำงานของคนไทย. 2544. หน้า 31-35.

¹⁰⁶ Sathe, Vijay. Culture and Related Corporate Realities. Homewood, Illinois : Richard D. Irwin, 1985. p 78.

¹⁰⁷ บัวพันธ์ พรหมหักหิง และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่ององค์กรชุมชน : 6 กรณีศึกษาในภาคอีสาน. 2535. หน้า 6 - 8.

ท้องถิ่น(Local Membership Organizations MOs) เป็นสมาคมมุ่งช่วยเหลือตนเองในการพัฒนาหมู่บ้าน หรือความต้องการเจาะจงเช่นกลุ่มผู้เลี้ยงโคกระบือ สหกรณ์ (Cooperatives) เป็นองค์กรที่รวบรวมเอาทรัพยากรเพื่อประโยชน์สมาชิก เช่น สมาคมการผลิต กลุ่มเครดิตยูเนียน สมาคมผู้บริโภค เป็นต้น องค์กรบริการท้องถิ่น เป็นองค์กรด้านการกุศลมุ่งช่วยเหลือบุคคลมากกว่าสมาชิก ธุรกิจเอกชน เป็นองค์กรหรือหน่วยกิจการลงทุนท้องถิ่น มักมีกิจกรรมด้านการผลิตอุตสาหกรรม การบริหาร หรือการค้า เป็นแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมมาใช้กับองค์กรที่เป็นหน่วยงานในสังคมที่อยู่ในสภาพแวดล้อมไม่แน่นอน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข เศรษฐกิจและเทคโนโลยี¹⁰⁸ ดังนั้นองค์กรจึงต้องสร้างระเบียบแบบแผนให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติร่วมกัน วัฒนธรรมจึงแสดงให้เห็นถึงบุคลิกลักษณะของสมาชิกในองค์กรที่จะต้องประกอบไปด้วยผู้นำและผู้ร่วมงาน ดังนั้นผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสานจึงต้องเป็นบุคคลดำเนินบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างได้ผลสร้างความพึงพอใจให้ทุกคนเป็นเรื่องเป็นไปได้อย่าง เพราะต้องเผชิญกับปัญหาทั้งภายในและภายนอกอันส่งผลกระทบต่อ การแสดงออกถึงภาวะผู้นำด้วย ดังนั้นผู้นำจึงจำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการประสานความร่วมมือให้ทุกฝ่ายทำงานบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้และพร้อมใจกันเพื่อพัฒนาสังคม

อย่างไรก็ตามงานวิจัยหลายเรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้นำสตรีไทยพบว่า ผู้นำควรมีความสามารถในการระดมพลังความร่วมมือจากชุมชน มีความสามารถในการประสานประโยชน์ การสร้างผลผลิต การเป็นตัวแทนที่ดีของชุมชน การเป็นผู้นำกลุ่มที่มีความสามารถในการบริหารจัดการและให้ความสำคัญกับชุมชน มีการติดตามผลงาน สามารถเข้ากันได้ดีกับบุคคลทั่วไป¹⁰⁹ ดังปรากฏในงานของประทีป จงสืบธรรม ได้สรุปผู้นำสตรีในการปกครองระดับท้องถิ่นของไทยได้ว่าผู้นำท้องถิ่นสตรีเหล่านั้นต่างก็ให้ความสำคัญด้านบทบาทแตกต่างกันไปจำแนกได้ 3 ลักษณะคือ 1.แสดงบทบาทต่องานเพื่อประชาชนเป็นสำคัญ 2.แสดงบทบาทต่องานที่ให้ความสำคัญความเจริญก้าวหน้าของชุมชนเป็นหลัก และ 3. แสดงบทบาทที่งานมุ่งตอบสนองนโยบายของทางราชการ อย่างไรก็ตามการศึกษารายนี้พบประเด็นที่น่าสนใจคือไม่ว่าแนวโน้มการแสดงบทบาทหน้าที่งานปกครองของผู้นำท้องถิ่นจะแตกต่างกันในลักษณะใดก็ตาม ผู้นำท้องถิ่นสตรีส่วนใหญ่จะได้รับการยอมรับความสามารถในระดับอำเภอ ประเด็นนี้นับเป็นการบ่งชี้ถึงความสำเร็จในการแสดงบทบาททางการเมืองการปกครองของผู้นำ

¹⁰⁸ Turner, Jonathan H. *The structure of Sociological Theory*. Homewood: The Dorsey Press, 1982. P 349 - 351.

¹⁰⁹ วลีรัตน์ แสงไชย. บทบาททางการเมืองของสมาชิกผู้แทนราษฎรสตรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542. หน้า 27 - 28.

ท้องถิ่นสตรีได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นการยืนยันความสามารถของสตรีที่ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในฐานะผู้นำการเมืองในระดับท้องถิ่น¹¹⁰

ส่วนงานวิจัยของบวร ประพฤติศิ, ทิพาพร พิมพ์สุทธิ และเฉลิมพล ศรีหงษ์ ได้ศึกษาเรื่องบทบาทในการเป็นผู้นำทางการเมืองของผู้บริหารของผู้หญิงไทยระดับบริหารโดยตรงจากกลุ่มราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชน และกลุ่มองค์กรระหว่างประเทศพบประเด็นน่าสนใจคือ ระดับการศึกษามีส่วนสัมพันธ์กับผู้นำสตรีคือ ผู้นำสตรีบรรลุผลสำเร็จในการบริหารงานการศึกษาจะมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ประสบผลสำเร็จ และสตรีที่มีการศึกษาสูงยิ่งมีโอกาสเป็นผู้นำทางการเมืองมากกว่าสตรีที่มีการศึกษาในระดับต่ำกว่า ส่วนค่านิยมของสังคมไทยมีสหสัมพันธ์ในเชิงบวกกับผู้นำการบริหารของสตรีกล่าวคือถ้าสตรีขาดความเชื่อมั่นในตัวเองมีโอกาสได้เข้าสู่ผู้นำระดับบริหารน้อย และหากไม่นิยมการมีอำนาจสนใจแค่งานบ้านก็มีโอกาสได้เข้าสู่ผู้นำน้อย ส่วนการไม่ยึดมั่นในอาชีพหนึ่งอาชีพใดตลอดไปทำให้โอกาสในการประสบความสำเร็จการเป็นผู้นำทางการเมืองน้อย รวมทั้งความกระตือรือร้นในการทำงานน้อยทำให้โอกาสเป็นผู้นำทางการเมืองน้อยไปด้วย นอกจากนั้นการยอมรับเป็นผู้นำในระดับบริหารมีน้อยสตรีจึงมีโอกาสได้เป็นผู้นำทางการเมืองน้อยด้วย¹¹¹

การศึกษาของภัสสร ลิมานนท์ เรื่องโครงการวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชาชน ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่าผู้นำชายคนก่อนและผู้นำหญิงคนปัจจุบันมีความสามารถพอกันในเกือบทุกเรื่อง นอกเหนือจากนี้ไม่อาจบ่งแน่ชัดว่าทัศนคติของประชากรตัวอย่างเหล่านี้เป็นไปในทางบวกหรือลบต่อการปฏิบัติราชการและความสามารถโดยทั่วไปของผู้นำสตรี ทั้งนี้เพราะความแตกต่างกันระหว่างความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งชายและหญิงซึ่งมีแนวโน้มนิยมผู้นำเพศเดียวกันกับคน รวมทั้งในแต่ละภาคของผู้ให้สัมภาษณ์ก็มีทัศนคติแตกต่างกันค่อนข้างมาก และเป็นการยากที่จะประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้นำสตรีในท้องถิ่นของผู้สัมภาษณ์เพื่อได้ข้อมูลอันเป็นข้อเท็จจริงสามารถนำไปชี้วัดได้ ทั้งนี้เพราะระยะเวลาการเข้ารับตำแหน่งของผู้นำสตรีในขณะนั้นเป็นระยะเวลาต่างกันของพื้นที่ที่ทำการสำรวจ¹¹²

¹¹⁰ ประทีป จงสิขธรรม. ผู้นำสตรีในการปกครองระดับท้องถิ่นของไทย : ศึกษาบทบาทความเป็นผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้านสตรีทั่วประเทศ พ.ศ. 2528. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. บทคัดย่อ.

¹¹¹ บวร ประพฤติศิ และคณะ. สตรีไทย : บทบาทในการเป็นผู้นำการบริหาร. 2520. หน้า 20 - 21.

¹¹² ภัสสร ลิมานนท์. โครงการวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชาชน. กองวิชาการและแผนงาน กรมการปกครอง, 2528. บทคัดย่อ. (อัคราณา)

ในงานของพงษ์ฤทธิ์ คงประสิทธิ์ ศึกษาเรื่องโครงการวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี ผลการศึกษาพบว่า สามารถจำแนกความเห็นได้ 3 ประการ คือ ประการแรก ฝ่ายที่สนับสนุนว่าสตรีมีความสามารถทำอะไรก็ได้เหมือนการประชาสัมพันธ์เพราะสามารถทำงานออนไลน์ได้ดีกว่าบุรุษ ประการที่สอง ฝ่ายที่ไม่สนับสนุนเห็นว่า ข้อจำกัดในเรื่องเพศ ภาระทางครอบครัวทำให้สตรีเป็นผู้นำได้ไม่ดีเท่าบุรุษ โดยเฉพาะในงานต้องเสี่ยงภัย และงานต้องใช้ความเด็ดขาด ประการที่สามฝ่ายที่มีความเป็นกลางเห็นว่าการมีผู้นำท้องถิ่นเป็นสตรีนั้นมีทั้งข้อดีและข้อ ไม่ดี สิ่งสำคัญอยู่ที่ตัวบุคคลมากกว่าอื่นใด เรื่องเพศไม่สำคัญ สำหรับความเห็นของปลัดอำเภอส่วนใหญ่ยอมรับว่า สตรีผู้นำระดับตำบล หมู่บ้าน มีความเข้าใจ และสามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ได้ดี และมีความรู้ความสามารถไม่ด้อยกว่าบุรุษ นอกจากนี้ผู้นำสตรีท้องถิ่นต้องการแสดงความสามารถเพื่อเอาชนะชายในเรื่องความสามารถในการทำงาน จึงทำให้งานพัฒนาชนบทได้ผลดียิ่งขึ้น¹¹³

สมิหรา จิตตลดากร ศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำสตรีในการปกครองท้องถิ่นของไทย สรุปเกี่ยวกับการยอมรับจากประชาชนที่มีต่อผู้นำสตรีท้องถิ่นว่า หลักธรรมในการปกครองได้รับการยอมรับน้อยที่สุดคือ เรื่องการเรียไรทรัพย์สินหรือแรงงานของชาวบ้าน ซึ่งผู้นำสตรีนิยมใช้เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการพัฒนาหมู่บ้าน และงานวิจัยเรื่องนี้ยังกล่าวถึงเรื่องการยอมรับนี้ว่าอาจนำไปสู่ความเข้าใจถึงสถานการณ์ของชุมชนไทยได้ว่าในเขตพื้นที่การปกครองใดขาดความมั่นคงปลอดภัยด้านร่างกายและทรัพย์สิน สตรีมีโอกาสดขึ้นเป็นผู้นำได้น้อยกว่าเขตพื้นที่ที่มีความสงบ เพราะประชาชนโดยส่วนใหญ่ไม่ศรัทธาในความสามารถของสตรีในการรักษาความสงบหรือความปลอดภัยดังกล่าว และชุมชนใดมีความสงบ สตรีย่อมมีโอกาสดสูงในการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองการปกครอง¹¹⁴ ดังนั้นจากผลการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นนี้ ทำให้มองเห็นภาพโดยทั่วไปเกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของผู้นำสตรีไทย โดยเฉพาะความเป็นผู้นำทางการเมืองการปกครองของสตรีในระดับท้องถิ่นชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

กล่าวโดยสรุปการศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน ผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวข้องกับด้านพลังและการสร้างพลังในการค้นหาเส้นทางก้าวข้ามสู่การยอมรับจากสังคมในด้านการเป็นผู้นำที่มีความสามารถด้วยการมองผ่านการถูกกำหนดเพศ โดยสังคมและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามส่วนหนึ่งของเอกสารและงานวิจัยได้สะท้อนให้เห็นว่า

¹¹³ พงษ์ฤทธิ์ คงประสิทธิ์. โครงการวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี ผลการวิเคราะห์ข้อมูล สัมภาษณ์และการสังเกตแบบสอบถามทางไปรษณีย์. กองวิชาการและแผนงาน กรมการปกครอง, 2528. หน้า บทคัดย่อ. (อัคราเนนา)

¹¹⁴ สมิหรา จิตตลดากร. ภาวะผู้นำสตรีในการปกครองท้องถิ่นของไทย. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรบัณฑิตภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. หน้า 25.

อุปสรรคและปัญหาในการปฏิบัติงานของผู้นำสตรีท้องถิ่นอยู่ที่ความลำเอียงในทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องเพศเป็นสำคัญ มากกว่าพิจารณาคุณค่า ความสามารถและผลงานของบุคคล นอกจากนั้นสตรีมีตำแหน่งสำคัญทางสังคมจนเกิดการยอมรับถือเป็นความสามารถพิเศษอย่างหนึ่ง จึงต้องพิจารณาจากการสืบสร้างบทบาทผู้นำ พัฒนาการบทบาทผู้นำ และพลังความรู้ผู้นำสตรี ตลอดจนศึกษาเพศและความสัมพันธ์ระหว่างเพศเพื่อใช้เป็นกรอบในการอธิบายความไม่เท่าเทียมกันและความแตกต่างทางเพศ สะท้อนให้เห็นฐานคิด อุดมการณ์ ทัศนคติ ค่านิยม และอคติทัศนคติความหมายโดยนัยต่าง ๆ เพื่อให้เห็นพลังที่แท้จริงของผู้หญิงในบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในวัฒนธรรมองค์กรของรัฐในพื้นที่ที่ศึกษา ส่วนการศึกษาข้อมูลสตรีกับการพัฒนาในมุมมองการแก้ไขปัญหาดตนเองและครอบครัวรวมทั้งการช่วยเหลือผู้อื่น เพื่อเผยให้เห็นตัวตนที่แท้จริงของสตรีและพลังเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก และพลังเชิงซ่อนแฝงเร้นในทุกระดับของสังคม ด้วยการสร้างวาทกรรมชุดใหม่คือการเป็นผู้หญิงเก่งทั้งงานภายในบ้านและงานนอกบ้าน จึงถือว่าเป็นผู้ประสบความสำเร็จ เป็นผู้นำหรือเป็นผู้บริหารระดับสูง นอกจากนั้นต้องมีพลังในการตัดสินใจ ไม่ถูกครอบงำจากพลังใด ๆ นั่นเอง

บทที่ 2

สตรีในโครงสร้างสังคมอีสาน

สภาพทั่วไปของภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ประมาณ 168,851 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 33 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ และมีประชากรทั้งสิ้น 20,759,890 คน คิดเป็นร้อยละ 34.2 ของประชากรทั้งหมด จำนวนเพศชาย 10,648,136 ล้านคน หรือร้อยละ 49.98 และเป็นเพศหญิง 10,653,195 ล้านคน หรือร้อยละ 50.02 ของประชากรทั้งหมด⁸⁸ กล่าวได้ว่าโดยเฉลี่ยสตรีจะมีจำนวนมากกว่าบุรุษเล็กน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรทั้งภาคอีสาน ดังนั้นสตรีจึงเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสำคัญเคียงคู่กับบุรุษในการพัฒนาโดยตลอด อย่างไรก็ตามเนื่องจากสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบซึ่งกันและกันรวมทั้งเกิดผลกระทบต่อสตรีในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

การศึกษาพัฒนาการสตรีอีสานที่น่าเสนอในบทนี้ได้ศึกษาค้นคว้าจากวรรณกรรมท้องถิ่น กฎหมายโบราณอีสาน จารึกประเพณีท้องถิ่น (ฮีดสิบสองคองสิบสี่) เอกสารงานวิจัย เอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับอีสาน และการสัมภาษณ์บุคคล นำเสนอในรูปแบบความคิดพฤติกรรมที่พัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เมื่อศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์สังคมอีสานก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแล้วพบว่าความแตกต่างทางเพศไม่ใช่อุปสรรคสำคัญเท่ากับเรื่องอายุ และสังคมมิได้มีทัศนคติต่อสตรีอย่างแบ่งแยกที่ละด้าน หากมองสตรีในเชิงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ครอบครัวและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ แต่เมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่การพัฒนาตามระบบทุนนิยมจึงเริ่มมีทัศนคติแบบแบ่งแยกบทบาทในมิติที่แตกต่างกันเช่น มิติทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง

ดังนั้นเพื่อสะท้อนให้เห็นภาพพัฒนาการบทบาทสตรีอีสานในอดีตเพื่อก้าวสู่ยุคใหม่ อันเป็นจุดเปลี่ยนวิถีชีวิตของสตรีอีสานให้ให้มีบทบาทในสังคมมากขึ้น ในบทนี้มีจุดมุ่งหมายศึกษาสภาพสังคมอีสานในอดีตก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพื่อสะท้อนภาพชีวิตสตรีแบบดั้งเดิมในสังคมจารีต โดยวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทภายในครอบครัว ในฐานะลูกสาว สตรีสาว (สตรียังไม่แต่งงาน) ภรรยาหรือแม่เมือง (ภรรยาเจ้าเมือง) และมารดา รวมทั้งบทบาทภายนอกครอบครัวในการใช้แรงงาน เพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพในบทบาทเกษตรกร แม่ค้า คิลปิน และบทบาทสตรีอีสานหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน เช่น บทบาทในครอบครัว บทบาทด้านอาชีพ บทบาทด้านการเมือง เพื่อแสดงให้เห็นพัฒนาการของสตรี ตลอดจนเหตุการณ์ที่ทำให้สตรีอีสานเปลี่ยนแปลงบทบาทตนเองในสังคมจนก้าวเป็นผู้นำ

⁸⁸ <http://www.dopa.go.th/upstat.m.htm>. ข้อมูลเมื่อ 30 มิถุนายน 2549.

สภาพสังคมอีสานก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

อีสานยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยราวคิถึงสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16) ในยุคนี้อารยธรรมขอมได้เข้ามายังดินแดนอีสาน เกิดประเพณีสร้างปราสาทอันเป็นศาสนสถานฮินดูและพุทธมหายานขึ้นอย่างแพร่หลาย ผู้สร้างมุ่งหวังให้เป็นศูนย์กลางชุมชน มีการขุดสระเรียกว่า “บวรราช หรือ บาราย” เพื่อแก้ปัญหาคความขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง นอกจากนั้นยังมีหลักฐานแสดงว่า อีสานเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคสำริดอย่างน้อย 4,000 ปีมาแล้ว เป็นวัฒนธรรมข้าวในระดับหมู่บ้านที่รู้จักพัฒนาเทคโนโลยีเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกคือ สามารถหลอมโลหะสำริดมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับ วัฒนธรรมดังกล่าวนี้พบในแอ่งสกลนคร แถบบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี บ้านนาดี บ้านโนนนกทา จังหวัดขอนแก่น และอยู่บริเวณลุ่มน้ำสงครามได้แก่ หุ่นภูพาน้อย และห้วยทรายบุรี บริเวณแอ่งโคราช^{๓๙} กล่าวได้ว่าการแพร่กระจายของประชากรไปสู่พื้นที่ใหม่ทำให้ลักษณะวัฒนธรรมมีความซับซ้อนขึ้น คือมีการถลุงเหล็ก ดมเกลือ ขุดน้ำคันดิน ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาการเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วยเงื่อนไขการขาดแคลนน้ำเป็นสำคัญ

เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์อีสานมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลจึงไม่ค่อยได้ติดต่อกับโลกภายนอก แม้อิทธิพลลัทธิลัทธิอาณานิคมผ่านเข้ามาร่อนแรงเพียงใดแต่ก็ถูกปรับให้อ่อนตัวลง คล้ายคนอีสานกับค่อยพัฒนา แต่เมื่อพิจารณาในมุมมองตรงกันข้ามกลับพบว่า ชาวอีสานมีเวลาปรับตัว และมีโอกาสเป็นตัวของตัวเองในการเลือกรับและปรับตัวสูง ยกเว้นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีบรรพชนร่วมกันมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะคนลาว ข่า ขมุ เวียดนาม เป็นสายสัมพันธ์ทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมระหว่างคนที่อยู่ในอีสานกับคนที่อยู่ในประเทศลาว มีสายเลือดเดียวกัน ตลอดจนภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีก็อย่างเดียวกันด้วย ส่วนบริเวณอีสานใต้จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ก็เป็นแหล่งที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรตัว กูย ที่บ่งบอกถึงอิทธิพลอารยธรรมเขมร^{๔๐} ประชากรส่วนใหญ่ในอีสานเป็นกลุ่มวัฒนธรรมล้านช้าง และกลุ่มผู้ไทที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากเวียดนามเข้ามาอยู่ในบริเวณแอ่งสกลนครและเทือกเขาภูพาน ส่วนกลุ่มเขมร กูย (ตัวย) อพยพมาจากลาวได้ และเขมรเข้ามาอยู่แถบอีสานใต้บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ กลุ่มชนต่าง ๆ ที่เข้ามาอยู่ในอีสานเริ่มชัดเจนตั้งแต่สมัยธนบุรีมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะกลุ่มไทยลาวและกูยเข้ามาช่วงต้นรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 เพราะปรากฏหลักฐานขอพึ่งอำนาจจากรัฐไทย โดยขอตั้งเมืองใหม่จนถึงรัชกาลที่ 4 และ 5

^{๓๙} ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : มติชน, 2546. หน้า 504 - 507.

^{๔๐} ม่องพันธุ์ มณีรัตน์. “ภาษาในวัฒนธรรมข้าว” ใน ข้าวกับวิถีชีวิตคนไทย. คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2536, หน้า 50-52

ส่วนการดำรงชีพของคนอีสานประสบกับภัยธรรมชาติทั้งฝนแล้งและน้ำท่วม เนื่องจากอยู่ในเขตมรสุมนำความเดือดร้อนออกยากจึงก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการสยบธรรมชาติด้วยการอ้อนวอนขอร้องสิ่งเหนือธรรมชาติ เน้นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ ให้คุณค่าต่อผู้ให้กำเนิดและหล่อเลี้ยงชีวิต เช่น แม่โพสพ (ข้าว) แม่พระธรณี (แผ่นดิน) แม่น้ำ นิยมสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญแม่พระธรณี หรือสู่ขวัญผู้ทำคุณประโยชน์ถือเป็นการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงาน⁹¹ ลักษณะเช่นนี้แสดงถึงการยกย่องให้เกียรติแก่เพศหญิงในฐานะผู้ให้กำเนิดและเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ส่วนการปกครองสมัยก่อนมุ่งเน้นเก็บส่วยภาษีอากร และการชำระคดีความกรณีพิพาทเป็นสำคัญ จนชั้นปกครองก็ได้แก่ผู้ชาย ส่วนผู้หญิงไม่มีโอกาสเข้าสู่ตำแหน่งใด ๆ ทางสังคม เพราะไม่มีความรู้ด้านการเมือง การปกครอง แสดงถึงความล้าหลังในทุกด้านของสตรีในเวลานั้น ซึ่งอาจเป็นเพราะค่านิยมให้สตรีมีบทบาทเฉพาะในบ้านเท่านั้น ส่วนบทบาทนอกบ้านเป็นเรื่องของผู้ชาย การที่สตรีจะไปสนใจเรื่องการเมืองย่อมเป็นไปได้ยาก นอกจากนั้นเริ่มทำนุบำรุงหัวเมืองอีสานในราว พ.ศ. 2443 รวมทั้งจัดการศึกษาให้ทั่วหน้า และเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย นอกจากนั้นมโนโบายรัฐช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองคือ จัดการศึกษาแบบโรงเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งบังคับให้เด็กตั้งแต่อายุ 7 – 14 ปี ต้องเข้ารับการศึกษามีผลทำให้เด็กอีสานได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จึงมีนโยบายให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎร⁹² เหตุการณ์นี้เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่รัฐหมักหมมภาคอีสานเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับรัฐไทยและยังทำกับเป็นการเปิดโอกาสให้นักการเมืองท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทแสดงความคิดเห็นระดับชาติ รัฐบาลจึงหันมาสนใจอีสานมากขึ้น อย่างไรก็ดีในช่วงเวลานั้นแม้พระราชบัญญัติบังคับให้เด็กหญิงและเด็กชายเรียนหนังสือ แต่เด็กที่เข้าเรียนส่วนใหญ่ก็ยังเป็นผู้ชายมากกว่าเด็กผู้หญิงเพราะเป็นช่วงเวลาที่เริ่มเปลี่ยนแปลง คนอีสานยังไม่ค่อยเห็นประโยชน์ของการศึกษานักด้วยค่านิยมเก่า ๆ ที่ว่า “ลูกผู้หญิงเรียนไปก็เท่านั้น โดนเป็นสาวก็เอาตัวแล้ว” และยังเห็นว่าหากให้ลูกสาวเรียนหนังสือยอมทำให้ขาดแรงงานในครอบครัว เพราะเมื่อพ่อแม่ไปทำงานในไร่นา ลูกสาวต้องช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ และดูแลน้องเพื่อแบ่งเบาภาระในครอบครัว

การขยายอำนาจการปกครองด้วยการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองมณฑลอีสานในสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่ปรากฏบทบาทของสตรีอีสานชัดเจนนัก ส่วนมากพบเห็นในวรรณกรรมอีสาน เช่น อินทราสอน ลูก ชูลานางอ้ว ท้าวคำสอน นางแดงอ่อน ท้าวกำกาคำ ถ้าหากเป็นธรรมเนียมปฏิบัติก็ปรากฏในฮีตสิบ

⁹¹ ปราณี วงษ์เทศ. เพศและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544. หน้า 352.

⁹² สุวิทย์ วีระศาสตร์ และคารารัตน์ เมตตาริกานนท์. ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา, 2542. หน้า 19.

สองกองสิบสี่ แต่ไม่ปรากฏว่ามีสตรีอีสานสืบทอดอำนาจหรือมีส่วนร่วมในสังคมแต่อย่างใด นอกจากการเรียกร้องสิทธิของหญิงชาวบ้านในเขตเมืองคืออำแดงจั่นกับอำแดงเหมือนกรณีขอมิสิทธิในการเลือกคู่ครอง และไม่ให้ผู้ชายเมียเป็นทาส แต่ก็ไม่ใช่สตรีอีสาน หากแต่เป็นสตรีพื้นบ้านในเมืองหลวง ส่วนสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จมักไม่ค่อยปรากฏบทบาทชัดเจนนักกลายเป็นชายขอบที่สังคมมองข้ามไม่เห็นบทบาทและความสำคัญไป

โดยสภาพแวดล้อมชาวอีสานตั้งถิ่นฐานกระจุกกระจายทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท สังคมอีสานส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แลกเปลี่ยนผลผลิตซึ่งกันและกัน หากพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ก็อพยพเคลื่อนย้ายไปหักร้างถางพงหาที่อยู่ใหม่ ดังนั้นการดำเนินชีวิตอาศัยความอุดมสมบูรณ์และความชุ่มชื้นเป็นปัจจัยในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ และการจัดระเบียบชุมชน ซึ่งทำให้มีลักษณะเด่นคือเป็นชุมชนชาวนาแบบวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติและพึ่งพาระบบตลาด มีอุดมการณ์และความเชื่อร่วมกันเป็นศูนย์รวมจิตใจให้มีพลังขับเคลื่อนปฏิบัติการกิจ และยังยึดมั่นอยู่ในวิถีชีวิตแบบสังคมประเพณีพึ่งพาตนเอง เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื้อผี แม่พุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาเป็นที่พึ่งทางใจและเป็นแกนหลักของวัฒนธรรมแต่ก็ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีกับพระบนพื้นฐานวัฒนธรรมข้าว การผสมผสานความเชื่อดังกล่าวปรากฏในครรลองชีวิตเรียกว่า “ฮิดสิบสองกองสิบสี่”⁹³ อันเป็นที่ยอมรับของชาวอีสานและเป็นจารีตแม่บทของชาวอีสานด้วย

ในด้านการเมืองการปกครองหัวเมืองอีสานได้รับอิทธิพลของรัฐสยามและลาวหลวงพระบาง เวียงจันทน์ตลอดราชสมัยกษัตริย์และรัตน โกสินทร์ แต่เป็นความสัมพันธ์ในระดับชนชั้นปกครองคือเจ้านายจากกรุงศรีอยุธยาและกรุงเทพฯมาปกครองดูแลมณฑลลาวกาวและมณฑลอุดร ในขณะที่ชนชั้นปกครองอีสานดั้งเดิมทั้งเมืองใหญ่เมืองเล็กได้รับการแต่งตั้งให้ปกครองดูแลตามรูปแบบเดิมเรียกว่า “อาญาสี่ (อุปฮาด ราชบุตร ราชวงศ์)”⁹⁴ ซึ่งต่อมาการปกครองในลักษณะนี้ยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วงเวลานี้อีสานยังคงเป็นหัวเมืองอยู่ในการปกครองของสยาม ดังปรากฏหลักฐานว่า “แล

⁹³ ฮิดสิบสอง กองสิบสี่ คือ จารีตประเพณีที่ชาวอีสานถือปฏิบัติสืบทอดกันมากล่าวได้ว่าฮิดคือจารีต ประเพณีสอดคล้องตามความเชื่อ กลายเป็นบุญประเพณี 12 เดือน ส่วนกองสิบสี่คือธรรมเนียมปฏิบัติตามแนวทางของสังคม

⁹⁴ คือตำแหน่งเจ้าเมืองสมัยก่อน ได้แก่ เจ้าเมือง มีอำนาจสิทธิขาดในราชการบ้านเมืองที่ตนปกครอง แต่ไม่สามารถแต่งตั้งกรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่ตั้งแต่ตำแหน่งอุปฮาด ราชวงศ์ราชบุตร ส่วนอำนาจในการแต่งตั้งถอดถอน กรมการเมืองชั้นผู้น้อยรองจากอาญาสี่ลงมานั้นสามารถทำได้ ส่วนตำแหน่งอุปฮาดมีหน้าที่ราชการแทนเจ้าเมืองกรมีภารกิจจำเริญ ตำแหน่งราชวงศ์ มีหน้าที่ตัดสินคดีความเหมือนดังอุปฮาด แต่ฐานะลดหลั่นลงมาจากตำแหน่งอุปฮาด ตำแหน่งราชบุตรมีหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของบ้านเมืองที่ตนรับผิดชอบ ทั้งอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตรจึงเป็นตำแหน่งที่ทำหน้าที่ช่วยเจ้าเมือง ดูแลเพิ่มเติมใน ประวัติศาสตร์อีสาน ของเดิม วิชาคพจนกิจ 2540. หน้า 293 – 295

ครอบครัวเมืองมหาไชย ครวลาหวเมืองที่ยังค้างอยู่ปากของตะวันออก มีอยู่บ้านใดก็ให้พระยาประเทศธานีอุปฮาดราชวงศ์คึกอ่านปฤกษาหารือกับพระสุนทรราชวงษาท้าวเพี้ยจัดแจงไปเกลี้ยกล่อมเอาครอบครัวเข้ามาให้สิ้น อย่าให้ครอบครัวตั้งปากอยู่ของตะวันออกเป็นทางเสบียงอาหารกองทัพฮ้ายญวนอยู่ได้ บ้านเมืองจะได้ปราศจากข้าศึกศัตรูอยู่เย็นเป็นสุข”⁹⁵ แสดงว่าครอบครัวยาวลาวถูกกวาดต้อนมาอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นเกลียวของไทย ฐานะของอีสานจึงเป็นหัวเมือง ความเป็นรัฐชาติยังไม่ปรากฏชัดเจน กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางอำนาจบริเวณลุ่มน้ำโขง มีหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์เป็นเมืองประเทศราช หัวเมืองอีสานซึ่งเคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของเมืองเหล่านี้จึงขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และมีหน้าที่ส่งส่วย ความสัมพันธ์ระหว่างอีสานกับรัฐไทยในอดีตคือ การค้ากระบือและของป่า และมีการว่าจ้างแรงงานสร้างถนน ทางรถไฟ เพื่อการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วขึ้น ส่วนวิถีชีวิตชาวพื้นบ้านยังคงดำเนินไปตามครรลองของสังคมประเพณีสืบมาหลายชั่วยุคสมัยมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแม้ลัทธิการค้าเมืองขึ้นเข้ามาครอบงำประเทศแถบเอเชียแต่ไม่กระทบภูมิภาคอีสานมากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอีสานไม่มีทรัพยากรที่เป็นที่ต้องการของชาวตะวันตกก็ได้ จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงการเมือง เศรษฐกิจ สังคมตามอารยประเทศ ครึ่งถึงยุคเผด็จการทหารจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและสังคมส่งเสริมให้ชาวอีสานปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งออกได้แก่ มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด รัฐบาลเศรษฐกิจดั้งเดิมจึงเกลี้ยกล่อมจาก “เชื้ออยู่เชื้อกิน” มาเป็น “ปลูกเพื่อขาย” จึงเกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกและบุกเบิกป่าสงวนเพื่อเพิ่มผลผลิตและใช้ปุ๋ยเคมีฆ่าแมลงอย่างแพร่หลายจนทำให้ระบบนิเวศน์เสื่อมโทรมทั้งดินและน้ำ เศรษฐกิจแบบใหม่นี้ทำให้ชาวอีสานเสียเปรียบยากจนลง เนื่องจากเมื่อผลผลิตโดยรวมมากขึ้นทำให้พ่อค้าคนกลางกำหนดราคาผลผลิตต่ำ และชาวอีสานต้องแข่งเข่งในการผลิตมากขึ้น มีหนี้สินบวระทบกับภาวะแห้งแล้งที่มีอยู่เดิมเป็นเหตุให้การเพาะปลูกได้ผลไม่แน่นอน คนอีสานจึงต้องเผชิญกับความยากลำบากรุนแรงกว่าการขาดแคลนจากธรรมชาติ การอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อหาที่ดินทำกินใหม่ทั้งที่เคยทำกิลำบากเนื่องจากประชากรมากขึ้นแต่ที่ดินทำกินเท่าเดิม จึงเกิดการขายแรงงานในเมืองหลวงหรือต่างประเทศ หลังในชุมชนก็อ่อนแอลง เพราะแรงงานหนุ่มสาวต้องออกจากบ้านไปหารายได้ให้ครอบครัวยังให้คนแก่ และเด็กอยู่บ้านตามลำพัง แต่ถึงอย่างไรก็ยังผูกพันแน่นแฟ้นกับบ้านเกิดของตนด้วยอุปนิสัยทรหด อดทนต่อความยากลำบาก สู้งาน สู่วิถี ขณะเดียวกันก็รักษาความเป็นตัวของตัวเอง เคยอาศัยเครือข่ายและผูกพันมาตุภูมิถิ่นเกิดและจะกลับบ้านเกิดเมื่อมีเทศกาลงานบุญประเพณีสำคัญเป็นต้น

⁹⁵ หอสมุดแห่งชาติ. หอวิจารณ์ เอกสารราชการที่ 3 สำนักหอสมุดถึงเมืองนครราชสีมา เมืองกาฬสินธุ์ เรื่องทรงตั้งราชวงศ์เมืองสกลนคร...จ.ศ. 1200 เลขที่ 10 หน้า 3.

ลักษณะสังคมแบบยังชีพนี้พบว่ามีความไม่เท่าเทียมทางเพศปรากฏขึ้นคือการผูกขาดอำนาจทางสังคม และทำให้ผู้ชายเป็นใหญ่เพราะผู้ชายมีพลังเข้มแข็งต้องใช้แรงงานในไร่นา แต่ผู้หญิงเนื่องจากสรีระบอบบางกว่าจึงทำงานในครัวเรือนถือว่าเป็นงานสบาย จึงทำให้ฐานะผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชายเมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะงานที่ทำ ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันมาตลอดในหมู่นักวิชาการ โดยบางคนมีความเห็นว่าลักษณะไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงกับชายเกิดจากพุทธศาสนา แต่ในความรู้สึกของชาวบ้านกลับเห็นว่าผู้ชายไม่ได้เหนือผู้หญิงแต่อย่างใดหากพิจารณางานบ้าน⁹⁶ โดยเฉพาะในสังคมอีสานความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับโลกภายนอกค่อนข้างจำกัด ผู้หญิงมีบทบาทจำกัดในครัวเรือนและยังช่วยแรงงานนอกบ้านด้วย แต่ดูเหมือนการจำกัดบทบาทและแบ่งแยกแรงงานจะไม่มีผลกระทบต่อผู้หญิงมากนัก เพราะในสมัยก่อนการติดต่อกับสังคมหมู่บ้านมีไม่มากนัก วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันในกลุ่มเครือญาติ ดังนั้นกลุ่มเครือญาติจึงเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทั้งด้านการผลิตและพิธีกรรม รวมทั้งควบคุมจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน นอกจากนั้นผู้หญิงยังเป็นผู้สืบทอดปัจจัยการผลิตอันได้แก่ แรงงาน ที่ดิน ทรัพย์สิน และมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดความต่อเนื่องของครอบครัวและชุมชน การแบ่งมรดกถือว่ามีความสำคัญต่อครอบครัวอีสาน และมักรับมรดกเมื่อแต่งงานแยกครอบครัวไปแล้วทรัพย์สินที่ได้รับส่วนแบ่งมักได้แก่ สัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ที่ดิน บ้านเรือน ทุ่งข้าว การแบ่งมรดกนิยมให้สัดส่วนลูกสาวมากกว่าลูกชาย โดยเฉพาะลูกสาวคนเล็กหรือลูกสาวที่เลี้ยงพ่อแม่⁹⁷ เพราะคนอีสานเชื่อว่าเมื่อลูกชายแต่งงานต้องไปอยู่บ้านภรรยาสามารถหาเลี้ยงชีพได้และสืบทอดมรดกจากฝ่ายภรรยา ส่วนภรรยาไม่มีสิทธิรับมรดกของสามีตามกฎหมายประเทศสยามระบุว่าภรรยาไม่มีสิทธิรับมรดกเป็นลำดับที่สองรองจากบิดามารดา ญาติพี่น้องเป็นลำดับสาม⁹⁸ ลักษณะอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าเหตุผลทางเพศภาวะทำให้หญิงด้อยกว่าชาย และผู้หญิงก็ไม่คิดว่าตนเองเสียเปรียบแต่อย่างใดหากพิจารณาวิถีการผลิต แต่ถ้าเหตุผลการแบ่งมรดกการที่ผู้ชายอยู่บ้านผู้หญิงหลังแต่งงาน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงสถานภาพของหญิงชาวบ้านทัดเทียมกับผู้ชายซึ่งแตกต่างจากหญิงชั้นสูงที่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของฝ่ายชาย

ดังนั้นสภาพสังคมอีสานก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ชาวไทยอีสานดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองมีทั้งเชื้อสายขุนนางท้องถิ่นหรือเป็นผู้นำท้องถิ่น กลุ่มนี้มักมีที่ดินทำกินและมีที่อยู่อาศัย

⁹⁶ บัวพัน พรหมพักพิง. ความสัมพันธ์หญิงชายและวิถีทางทรัพย์สินในสังคมอีสาน. วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม - มิถุนายน 2542. หน้า 74 - 75.

⁹⁷ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพของชาวชนบทอีสาน. สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535 หน้า 592.

⁹⁸ หลุยส์ คุปเลอร์ เขียน. คร.ไพโรจน์ กัมพูสิริ แปล. สถานะของหญิงมีสามีในประเทศสยาม. กรุงเทพฯ : ธรรมศาสตร์, 2533. หน้า 83.

มีความรู้ความสามารถเพียงพอต่อการเข้าถึงทรัพยากรทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองมากที่สุด เป็นกลุ่มที่สืบสานวัฒนธรรมไทย-ลาว ยึดถือฮิด คองประเพณีเป็นบรรทัดฐาน ส่วนชาวอีสานในเขตชนบทส่วนใหญ่ฐานะยากจนเป็นคนเชื้อสายเกษตรกรรม มักได้รับการดูถูกว่าเป็นคนชั้นต่ำไร้แรงงาน วิธีชีวิตคนเหล่านั้นผูกพันกับเกษตรกรรมและหัตถกรรมทรัพยากรทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองมากที่สุด นับถือพุทธศาสนาและนับถือผีบรรพบุรุษ มีภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและจัดระเบียบสังคมโดยวิถีของชุมชน พุทธศาสนาไทย - ลาว มีศิลปะการแสดงแบบหมอลำหมอแคนเป็นรากฐาน เป็นชุมชนที่เข้มแข็งและมีการสืบทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง สะท้อนตัวตนคนอีสานอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น การศึกษาสภาพสังคมอีสานก่อนและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยวิเคราะห์บทบาทหญิงอีสานในครอบครัว และการประกอบอาชีพในชุมชนจึงเป็นการสะท้อนภาพพัฒนาการบทบาทผู้หญิงในช่วงเวลาแตกต่างกันเพื่อเชื่อมโยงไปสู่บทบาทผู้นำในท้องถิ่นเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งจำเป็นต้องนำแง่มุมชีวิตสตรีอีสานสถานภาพแตกต่างกันประกอบการพิจารณาเพื่อให้ได้ภาพชัดเจนขึ้น

บทบาทของสตรีอีสานในครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีความสำคัญในการสร้างคนให้มีคุณภาพและอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข โดยการเลี้ยงดูอบรมสมาชิกได้พัฒนาทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม มีความเกี่ยวพันกันโดยสายโลหิต ซึ่งได้แก่พ่อ แม่ ลูก ญาติพี่น้อง แต่ละคนมีบทบาทหน้าที่พึงปฏิบัติต่อกันให้ความรัก เอาใจใส่ เอื้ออาทรต่อกัน มีความปรารถนาดีต่อกันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้นยังกำหนดสิทธิหน้าที่ปฏิบัติต่อสังคมด้วย และยังเป็นสถาบันที่เป็นหน่วยการผลิตในบางอาชีพเช่น อาชีพเกษตร อุตสาหกรรมในครัวเรือน ธุรกิจครอบครัว แต่เดิมสามีมีบทบาทเป็นผู้นำครอบครัว คุ้มครองให้ความปลอดภัยและหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว มีสิทธิอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจ และกำหนดชีวิตคนในครอบครัว แก้ไขปัญหาทุกเรื่อง แม้แต่การจัดแจงทรัพย์สินเงินทอง ส่วนภรรยามีบทบาทจับจ่ายใช้สอยเงินทองที่สามีหามาได้ มีภาระเฉพาะงานบ้าน ดูแลความเรียบร้อยในบ้าน ไม่มีสิทธิในการตัดสินใจ ส่งผลให้การอบรมเลี้ยงดูลูกชายเติบโตเป็นผู้นำครอบครัวและสังคม ส่วนลูกสาวก็ถูกเลี้ยงให้มีลักษณะเป็นผู้ตามที่ดี และเป็นภรรยาที่หัวอ่อนว่อนอนสอนง่าย อยู่ในโอวาทสามี เป็นแม่ศรีเรือน ทำหน้าที่อุทิศตนเพื่อปรนนิบัติสามี ลูก และสมาชิกในครอบครัวอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

โครงสร้างครอบครัวอีสานมีความหลากหลายและมีการจัดระเบียบครอบครัวแตกต่างกันไป นอกเหนือจากครอบครัวชาย และครอบครัวเดี่ยวที่รู้จักกันโดยทั่วไปแล้วยังมีครอบครัวที่พ่อหรือแม่เป็นหัวหน้าครอบครัว คติโบราณของชาวไทยถือว่าครอบครัวประกอบด้วยพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เปรียบเสมือนเจดีย์หรือเทวคาประจำครอบครัว มีความสำคัญมากเพราะเป็นผู้ให้กำเนิด และให้ทั้งความรัก ความอบอุ่น อยู่ในฐานะที่ถูกทุกคนต้องเคารพนับถือเลี้ยงดูตอบแทนซึ่งเป็นค่านิยมของไทยด้วย ส่วนหัวเมียถือว่าเป็นหลักของครอบครัวอยู่ในฐานะว่ากล่าวตักเตือนสมาชิกในครอบครัวได้ แม้แต่ลูกก็เป็น

ความหวังของครอบครัวในการสืบสกุล รวมทั้งญาติพี่น้องก็เป็นร่วมเงาของครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันบางโอกาส” ชาวอีสานมีความเชื่อไม่แตกต่างกันเพราะวัฒนธรรมมีการแพร่กระจายจากท้องถิ่นหนึ่งสู่อีกท้องถิ่นหนึ่ง กล่าวได้ว่าก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองครอบครัวอีสานดั้งเดิมเป็นครอบครัวขยายมีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ภายใต้ชายคาเดียวกันเช่น ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา ด้วยเหตุผลความจำเป็นด้านแรงงานเนื่องจากครอบครัวอีสานเป็นครอบครัวเกษตรกรรมและยังไม่มีเทคโนโลยีผ่อนแรงจึงต้องใช้แรงงานคนสร้างผลผลิต ลักษณะแบบนี้ทำให้ครอบครัวมีความเข้มแข็งเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจและการเมืองให้สตรีในเวลาต่อมา

แม้สถาบันครอบครัวและเครือญาติมีบทบาทสำคัญต่อความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน การพึ่งตนเองของชุมชนสัมพันธ์กับการพึ่งตนเองของแต่ละครอบครัว ความจำเป็นพื้นฐานของแต่ละครอบครัวคือการตอบสนองความต้องการด้านปัจจัยสี่ พันธกิจของครอบครัวคือการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการยังชีพโดยใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์ และเครื่องมือการเกษตรรวมทั้งมีทักษะในการจัดการ ปัจจัยที่ต้องพัฒนาให้เข้มแข็งคือสมาชิกในครอบครัวต้องมีทั้งคุณภาพและปริมาณ ครอบครัวชาวนาจึงเป็นครอบครัวขยายเพราะต้องการแรงงานในการเกษตรกรรม โดยสมาชิกทุกคนมีอุดมการณ์ร่วมกันคือความเคารพยำเกรงบรรพบุรุษและผู้อาวุโส และยึดเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิต แม้สิ้นชีวิตแล้ว ก็ยังปรากฏความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวยังคงอยู่ในรูปแบบของการนับถือผีบ้าน ผีเรือน โดยมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วคอยปกป้องรักษาลูกหลาน แม้แต่กระดูกพ่อแม่ก็ถือเป็นเครื่องรางของขลัง จึงมีประเพณีบูชาผีบรรพบุรุษในโอกาสสำคัญเช่นวันสงกรานต์เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าบทบาทของผู้หญิงเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องภูติผี วิญญาณ เป็นร่องรอยการให้ความสำคัญต่อผู้หญิงในการนับถือผีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เช่นผีนางคัง ผีครก ผีตาก ส่วนผีผู้ชายเป็นสัญลักษณ์ของความเก่งกาจ ความมีพลัง ความมีอำนาจเหนือในการปกป้องคุ้มครองอาณาเขต เช่นผีแดน ผีมหัศจรรย์หลักเมือง ผีปู่ตา ลักษณะแบบนี้เป็นการสร้างอุดมการณ์ร่วมและจิตสำนึกรักเผ่าพันธุ์เพื่อความสามานฉันท์ในชุมชนนั่นเอง

นอกจากนั้นครอบครัวมีอุดมการณ์ร่วมกันเป็นเครื่องมือร้อยรัดสายสัมพันธ์แล้วยังกำหนดบทบาทของสมาชิกแต่ละวัย และกำหนดแบบแผนการทำงานไว้ชัดเจนเพื่อให้สถาบันครอบครัวสามารถปฏิบัติภารกิจร่วมกันได้ เช่น การกำหนดแบบแผนการใช้ชีวิตของกลุ่มผู้อาวุโสไว้ในฮิดคอง ส่วนแบบแผนการใช้ชีวิตของกลุ่มผู้เยาว์กำหนดไว้ในฮิดคองลูกหลาน และฮิดคองลูกเขยลูกสะใภ้ แม้แต่งงานไปแล้วก็ยังย่ำได้ลิ้มผู้มีพระคุณ ให้เป็นคนอดทนหนักแน่น สาระสำคัญคือเพื่อเป็นแบบอย่างทางศีลธรรม การให้ความรู้ การให้ความรัก การให้มรดกเพื่อเป็นทุนชีวิต ส่วนที่ถือเป็นบรรทัดฐานของ

” เล็ก สมบัติ. “ประมวลคติชนวิทยาการพัฒนาสถาบันครอบครัว” ใน สถาบันครอบครัว : มุมมองของนักวิชาการสังคม. 2540. หน้า 1-2.

ผู้เยาว์คือการเป็นคนคิดตามประเพณีและหลักพุทธศาสนา รู้หลักการทำงานร่วมกัน และใช้ชีวิตร่วมกัน สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชีวิตและชุมชนโดยพึ่งตนเองและพึ่งธรรมชาติ ต่อมาเมื่อระบบการศึกษาและระบบการพัฒนาทำให้ครอบครัวแตกแยก สังคมลบลบทาบทบพรพบุรุษและกลุ่มผู้อาวุโส ทำให้สถาบันครอบครัวขาดความเข้มแข็งและขาดพลังขับเคลื่อนตามภารกิจเพราะขาดอุดมการณ์ร่วม

พลังของกลุ่มเครือญาติเกิดจากการขยายตัวของครอบครัวด้วยการสมรส ธรรมเนียมการนับถือญาติทั้งสองฝ่ายทำให้การแต่งงานเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่กว้างขวาง ความร่วมมือทางสังคมในหมู่เครือญาติทำให้ชาวอีสานมีลักษณะเด่นคือมีการแบ่งปันและมีความเอื้ออาทรในชุมชนสูงมาก¹⁰⁰ เป็นทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนภารกิจทั้งส่วนตัวและส่วนรวม เช่นการลงแขกค่านา ลงแขกเกี่ยวข้าว ลงแขกสร้างบ้าน ภารกิจที่ชาวบ้านให้ความสำคัญมากคืองานบวช งานแต่งงาน และงานศพ แม้ชาวอีสานอพยพไปอยู่เขตอุตสาหกรรมก็ไม่อาจลดความสำคัญของกลุ่มเครือญาติได้ แต่กลับมีส่วนผลักดันให้เป็นกลุ่มทับซ้อนในกลุ่มอาชีพเดียวกัน เช่นกลุ่มคนขับแท็กซี่ กลุ่มแรงงานอีสาน กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็เป็นอุดมการณ์ร่วมในชุมชนอีสานเป็นเบ้าหลอมให้สำนึกรักบ้านเกิด รักคนบ้านเดียวกันด้วยจิตวิญญาณเดียวกันคือภาษาอีสาน ข้าวเหนียว ถั่วดำ ปลายี่สาบ หมอลำ หมอแคน มีแบบแผนชีวิตอย่างเดียวกัน สิ่งเหล่านี้สามารถสร้างพลังขับเคลื่อนภารกิจได้ชัดเจน ดังนั้นอุดมการณ์ร่วมจึงเกิดจากศรัทธาร่วมในผีปู่ตาเป็นการจัดระเบียบสังคมคุ้มครองธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ ส่วนศาสนธรรมเป็นต้นทุนทางสังคมกล่อมเกล่าให้เอื้ออาทรแบ่งปันไม่ค้ำกำไรเกินควร ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมทางสังคมมากกว่ากิจกรรมส่วนตัว และกลุ่มผู้อาวุโสคือผู้มีประสบการณ์มีบทบาทในการจัดระเบียบสังคม ปูกลึงอุดมการณ์แก้ไขข้อขัดแย้งมีทั้งป้องกันไม่ให้ทำผิดและกำหนดมาตรการลงโทษ ผู้อาวุโสจึงเป็นทั้งผู้สร้างและผู้สืบสานภูมิปัญญาของชุมชน

เมื่อพิจารณาบทบาทของสตรีอีสานในครอบครัวมีหลายบทบาทขึ้นอยู่กับวัยและสถานภาพ เป็นตัวกำหนดบทบาท เช่น ผู้หญิงในวัยเด็กมีบทบาทต้องช่วยพ่อแม่แบ่งเบาภาระงานบ้าน หรือวัยสาวต้องรู้จักทอผ้า และงานครัวเรือน แม้แต่งงานแล้วก็ยังมีบทบาทดูแลครอบครัวให้มีความสุข อบอุ่นในฐานะภรรยาหรือมารดา หลักพื้นฐานที่เป็นจารีตถือปฏิบัติของสังคมอีสานโบราณคือยึดสองเสาเป็นกรอบจารีตในการประพฤติตนแบ่งหมวดหมู่วงจรประเพณีในรอบสองเดือน ส่วนกองสืบสืบคือกฎเกณฑ์ในการควบคุมสังคม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการสืบทอด ดังนั้นผู้หญิงที่ดีในอุดมคติของชาวอีสานต้องปฏิบัติตามศีลสองประเพณี และยังมีเรือนสามน้ำสี่ที่เป็นแบบแผนคุณสมบัตินิยามของสตรีใน

¹⁰⁰ สุริยา สมทุพบุรุษ และคณะ. แม่หญิงต้องคำขูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน. นครราชสีมา: สมบูรณ์การพิมพ์, 2537. หน้า 43 - 44.

การปฏิบัติตนด้วย หากพิจารณาสาระสำคัญในฮิดตีบสองกองตีบตี หรือเรือนสามน้ำสี่¹⁰¹ ทำให้เห็นภาพสตรีอีสานถูกกำหนดบริเวณแคบในครัวเรือน ชีวิตวัยเด็กและวัยสาวต้องพึ่งพาพ่อแม่ แต่งงานแล้วต้องพึ่งพาสามี เมื่อมีลูกก็พึ่งพาอาศัยลูกยามแก่เฒ่า นอกจากนั้นครอบครัวยังทำหน้าที่ผลิตและอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ด้วยการให้ความรัก ความรู้ ความอบอุ่น ตลอดจนส่งมอบประสบการณ์อันมีคุณค่าในครอบครัวทั้งพ่อและแม่เป็นแม่บทในการดำเนินชีวิต ในขณะเดียวกันก็รักษาความสัมพันธ์ของพี่น้องร่วมสายโลหิตในครอบครัวเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้อง แต่เนื่องจาก สมัยโบราณก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มิได้บันทึกไว้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอีสานไว้ชัดเจนนัก แต่ก็สามารถศึกษาชีวิตสตรีอีสานได้จากบันทึกพระชันผู้ใหญ่ วรรณกรรม คำสอน หรือภาษิตโบราณอีสานซึ่งสามารถสะท้อนภาพชีวิตของสตรีอีสานในอดีตให้ศึกษาได้เช่นกัน

ดังนั้นสตรีอีสานอาจทำหน้าที่หลายอย่างในครอบครัวทั้งการผลิต การบริโภค การให้การศึกษา การฝึกฝนให้สมาชิกใหม่มีอาชีพและเป็นคนดีของสังคม แต่ฐานะของสตรีก็ถูกจำกัดเฉพาะในบ้านเท่านั้น แม้บางครั้งสตรีอีสานออกไปทำงานนอกบ้านก็ช่วยสามีทำไร่ไถนาคนละไม้คนละมือเพื่อแบ่งเบาภาระแต่ไม่มีโอกาสได้ทำงานในที่สาธารณะเนื่องจากการถูกปิดกั้นไม่ให้ได้รับโอกาสในการศึกษาจึงทำให้ขาดความรู้และขาดโอกาสทำงานดี ๆ ในสังคม กล่าวได้ว่าบทบาทชีวิตสตรีอีสานก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองแบ่งตามฐานะและหน้าที่

บทบาทของสตรีอีสานในชุมชน

เมื่อสังคมไทยมุ่งสู่การพัฒนาประเทศตามแนวตะวันตก นักวิชาการส่วนใหญ่ยึดถือการทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 เป็นปีที่เปิดประเทศรับแนวคิดตะวันตกอย่างเต็มที่ ประกอบกับเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 ทำให้สตรีเปลี่ยนบทบาทตนเองก้าวสู่การประกอบอาชีพนอกเหนือจากการเกษตรมากขึ้น เพราะเริ่มรับการศึกษา เริ่มเข้าสมาคมและเริ่มแต่งตัวอย่างตะวันตก¹⁰² เหตุการณ์อย่างนี้เกิดขึ้นในเมืองหลวง แต่ในสังคมอีสานการประกอบอาชีพนอกบ้านเพื่อหารายได้จนเจือครอบครัวช่วยสามีถือเป็นงานในพื้นที่สาธารณะเนื่องจากสังคมอีสานก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปรากฏว่าผู้หญิงยังไม่มีโอกาสประกอบอาชีพอย่างกว้างขวาง ถ้าหากมีฐานะดีก็มีพ่อแม่เลี้ยงดู เมื่อแต่งงานสามีก็เลี้ยงดู และถ้ามีลูกก็เป็นหน้าที่ของลูกเลี้ยงดู เนื่องจากค่านิยมดั้งเดิมผู้หญิงที่ดีต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนและลักษณะอาชีพบางอาชีพสตรี

¹⁰¹ เรือนสามน้ำสี่ หมายถึง ขกของสตรีที่ปฏิบัติตนตามแบบเรือนสามน้ำสี่ได้แก่ เรือนหมม เรือนไฟ เรือนนอน เรือนทั้ง 3 นี้ต้องรักษาให้สะอาด ส่วนน้ำสี่คือ น้ำกิน น้ำใช้ น้ำเต้าปูน น้ำใจ น้ำเหล่านี้ต้องทำให้สะอาดและเต็มบริบูรณ์ เปรียบเสมือนหนึ่งหน้าที่ของภรรยาที่ต้องปฏิบัติต่อครอบครัวมิให้ขาดตกบกพร่อง เรียกว่า “เรือนสามน้ำสี่”

¹⁰² ชัยอนันต์ สมุทวณิช. และคณะ. ข้อมูลพื้นฐานก่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้วไข่มุก. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2536. หน้า 3-5.

ไม่มีโอกาสได้ทำโดยเฉพาะงานด้านการเมืองการปกครอง มีแต่เพียงอาชีพครู พยาบาล และช่างตัดเสื้อ เพราะอาชีพเหล่านี้เป็นอาชีพเกี่ยวกับแม่เรือนนั่นเอง ซึ่งอาชีพครูเปรียบได้กับมารดาอบรมสั่งสอนบุตร อาชีพพยาบาลเปรียบได้กับการดูแลสมาชิกในครัวเรือน ส่วนอาชีพช่างตัดเสื้อหรือเสริมสวยเปรียบได้กับงานเย็บปักถักร้อยและความสวยความงาม¹⁰³ สังเกตได้ว่าอาชีพเหล่านี้เป็นอาชีพของผู้หญิงชนชั้นกลางถึงผู้หญิงชนชั้นสูง ซึ่งผู้หญิงชาวบ้านไม่มีโอกาสได้ประกอบอาชีพเหล่านี้ เพราะขาดโอกาสด้านการศึกษา ฐานะยากจน การประกอบอาชีพก็เป็นช่วงสำเร็จการศึกษาใหม่ๆ เข้าทำงานก่อนแต่งงาน เท่านั้น หากเมื่อแต่งงานแล้วมักออกจากงานทำหน้าที่แม่บ้านอย่างเดียว เพราะสภาพทางสังคมส่วนใหญ่ผู้ชายมีบทบาทเป็นผู้นำ และทำหน้าที่คุ้มครองความปลอดภัยหารายได้เลี้ยงครอบครัว จึงมีอำนาจในการตัดสินใจแก้ไขปัญหา กำหนดวิถีชีวิตคนในครอบครัว การจัดสรรทรัพยากรเป็นเรื่องของสามี ส่วนภรรยา มีบทบาทในการใช้จ่ายใช้สอยเงินทองที่สามีหามาได้ ดูแลความเรียบร้อยในบ้านตลอดจนอบรมเลี้ยงดูลูก และภรณาก็มีสิทธิแสดงความคิดเห็นขั้นสุดท้ายประกอบการตัดสินใจในครอบครัว ด้วย เช่นการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนการคลอดของลูกหลานในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต จึงมีผลทำให้สตรีไม่ค่อยมีโอกาสนในการประกอบอาชีพนอกบ้าน

สตรีชั้นสูงกับสตรีชาวบ้านก็มีสภาพความเป็นอยู่และฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกันด้วย ฉะนั้นโอกาสในการประกอบอาชีพย่อมแตกต่างกันตามฐานะ กล่าวคือ สตรีชาวบ้านร่วมแรงเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามีในการใช้แรงงานเพื่อสร้างผลผลิตในครอบครัว ค้าขาย หรือเป็นศิลปินเป็นต้น หากเป็นอาชีพในสังคมก็จะประกอบอาชีพด้านการเกษตร (ทำนา ทำไร่) ส่วนสตรีชั้นสูงมีบทบาทเพียงแค่ประดับเกียรติยศสามีเท่านั้น งานที่ทำก็เป็นงานเกี่ยวกับเย็บปักถักร้อย ถือว่าเป็นงานที่เหมาะสมกับเจ้านายชั้นสูง แนวคิดเหล่านี้ถ่ายทอดกันมาตลอดทุกยุคทุกสมัยส่งผลให้ครอบครัวมีหน้าที่สำคัญในการผลิตซ้ำระบบความเชื่อกลายบรรทัดฐานโดยผ่านกระบวนการเลี้ยงดูกล่อมเกลาสมาชิกในครอบครัวให้ยอมรับบทบาทของบุคคลในครอบครัว ทำให้สมาชิกยินยอมปฏิบัติตามการแบ่งงานกันทำตามความแตกต่างระหว่างเพศ จึงมีผลทำให้สตรีไม่ค่อยมีโอกาสนในการประกอบอาชีพนอกบ้านตามความถนัด รอคอยให้สามีหาเลี้ยง ถ้าหากสตรีต้องทำงานสู่โลกภายนอกก็就会被สังคมตีตราว่าไม่มีสามีหาเลี้ยง หรือไม่ก็มองว่ากล้าเกินผู้หญิง แต่อย่างไรก็ตามโลกภายนอกครอบครัวของสตรีอีสานในอดีตมีเพียงบทบาทของชาวนา ศิลปิน แม่ค้า

¹⁰³ สุวดี ชนประสิทธิ์วัฒนา. "สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ" ใน วารสารอักษรศาสตร์. 23 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2534): -19. หน้า 11-12.

สภาพสังคมอีสานหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

สภาพสังคมอีสานในรูปแบบการเมืองไทยสมัยใหม่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 เริ่มมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรก นับเป็นการสิ้นสุดการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และเป็นจุดเริ่มต้นของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สภาพบริบทในสังคมอีสานเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม วัฒนธรรมดั้งเดิมกำลังถูกท้าทายจากกระแสอิทธิพลโลกภายนอก ท้องถิ่นเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 (พ.ศ. 2493 - 2502) เป็นยุคสมัยการพัฒนาเกิดขึ้นพร้อมกับสงครามเย็น และความเกรงกลัวอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ รัฐเข้ายึดพื้นที่ชนบท และใช้กำลังทหารตำรวจยุคเผด็จการ เน้นพัฒนาสาธารณูปโภคและอุปโภค สิ่งเหล่านี้ได้สร้างอิทธิพล หรือเจ้าพ่อ และผู้มีอิทธิพลที่ใช้เส้นสายกับชนชั้นนำครอบงำโอกาสธุรกิจและผิวกฎหมาย รัฐบาลได้พยายามพัฒนาประเทศเพื่อส่งออก เน้นเทคโนโลยีแบบใหม่ทั้งเครื่องจักรกลและสารเคมี สิ่งเหล่านี้เข้ามาทดแทนวิถีปฏิบัติดั้งเดิมของท้องถิ่น รัฐสนับสนุนปลูกพืชเชิงเดี่ยวแทนการเกษตรแบบผสมผสาน ผลก็คือชาวบ้านยึดติดกับตลาดและแบกรับความเสี่ยงมากขึ้น แต่ผลการพัฒนานั้นยังกระจายไม่ทั่วถึง ส่วนใหญ่ประชาชนก็ยังยากจน และอยู่ในภาคเกษตรกรรมตามที่เคยปฏิบัติ แรงงานผู้หญิงยังเป็นแรงงานสำคัญในกระบวนการผลิต การขยายตัวของรัฐทั้งด้านการเมือง การศึกษาและเศรษฐกิจ มีผลอย่างยิ่งต่อชีวิตชาวอีสานเพราะคนอีสานเริ่มต้นตัวและให้ความสำคัญกับการเมือง การศึกษา เพราะสิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตนเองในทางที่ดีขึ้นแต่ก็เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ กล่าวได้ว่าความรู้ ภูมิปัญญาชุมชนไม่ได้รับความสนใจเท่ากับความรู้ใหม่ที่ถูกรับรู้ในระบบโรงเรียน ชุมชนจึงกลายเป็นผู้บริโภคความรู้ ภาพครอบครัวในอุดมคติอาจจะเป็นภาพครอบครัวที่อบอุ่น พ่อทำงานหาเลี้ยงครอบครัวในขณะที่แม่อยู่บ้านทำกับข้าวดูแลลูก มีเครือญาติอุปถัมภ์ดูแลช่วยเหลือบ้างบางโอกาส เพราะเป็นระบบครอบครัวใหญ่ สังคมอีสานส่วนใหญ่สั่งสมความรู้ประสบการณ์ในเรื่องของธรรมเนียมประเพณี เช่น การคอยต้อนรับสามีและลูกกลับจากโรงเรียน การดูแลบ้านและดูแลคนชราในบ้าน กล่าวได้ว่าความเชื่อดั้งเดิมจึงไม่เอื้อให้สตรีอีสานทำงานนอกบ้าน

เมื่อการเปลี่ยนแปลงทำให้สังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น สถาบันครอบครัวจึงมีหน้าที่จำกัดเฉพาะการสร้างสมาชิกใหม่ให้สังคม ส่วนการอบรมบ่มนิสัยอาจมอบภาระให้กับโรงเรียนทำหน้าที่แทนเนื่องจากภาระงานบีบรัดทำให้ทั้งสามีภรรยาไม่มีเวลาให้กับสมาชิกในครอบครัวเต็มที่ ซึ่งลักษณะอย่างนี้ปรากฏพบเห็นทั่วไป แต่การกล่อมเกลานุเคราะห์หลานพื้นฐาน ก็ยังเป็นบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ สถานภาพของสตรีอีสานที่เคยผูกขาดการเลี้ยงดูลูก ทำงานบ้าน ดูแลสมาชิกในครัวเรือนและทำงานในไร่นา และเมื่อได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐเน้นส่งเสริมอุตสาหกรรมแต่ละเลยภาคเกษตรกรรม ผู้หญิงอีสานจำนวนมากจึงต้องอพยพไปทำงานในเมืองหลวง หรือ ไม่ก็ไปทำงานต่างประเทศ ถึงกระนั้นก็ถูกคาดหวังจากพ่อแม่ในการส่งรายได้กลับมาตอบแทนบุญคุณที่พ่อแม่เลี้ยงดูมา

จนเติบโต อย่างไรก็ตามการขยายตัวอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจจากการผลิตเพื่อบริโภคมาเป็นเพื่อขาย ทำให้วิถีชีวิตของชาวอีสานเปลี่ยนไป สังคมอีสานติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น เป็นช่องทางในการได้มาซึ่งทรัพยากรการผลิต ทั้งเทคโนโลยี ทุน และข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ

นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจยังส่งผลให้การแบ่งงานระหว่างเพศและการแยกระหว่างชีวิตครอบครัวภายในบ้าน กับชีวิตการทำงานนอกบ้าน มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้ชายมีบทบาทในสังคมนอกบ้านในเรื่องของชุมชน จึงเป็นฝ่ายได้รับโอกาสในการพัฒนาตนเอง และได้รับประโยชน์จากการพัฒนาที่มาจากสังคมนอกหมู่บ้าน รวมทั้งได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกในฐานะหัวหน้าครอบครัวและผู้นำชุมชน ในทางตรงข้ามกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกลับลดบทบาทในด้านการผลิตของสตรีชนบทให้เป็นเพียงแรงงานเสริม มีผลทำให้มีส่วนร่วมตัดสินใจน้อยลง ทั้งนี้เพราะสตรีขาดความรู้และทักษะในการใช้เทคโนโลยีใหม่ ขณะเดียวกันการพัฒนาที่ให้ความสำคัญภาคอุตสาหกรรมและเมืองได้กระตุ้นให้คนหนุ่มสาวอพยพจากชุมชนเพื่อไปรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม การตีบทอดและควบคุมปัจจัยการผลิตของสตรีตามวัฒนธรรมเดิมก็ลดความสำคัญลง ผันผินอันเป็นที่ทำการเกษตรตีบทอดมาจากบรรพบุรุษถูกขายไปเพื่อทำธุรกิจอื่นที่คืนเพื่อทำการเกษตรก็ลดน้อยลงเรื่อย ๆ สตรีซึ่งขาดโอกาสในการทำงานรับจ้างภาคอุตสาหกรรมและบริการยังต้องทำการ เกษตร ในชนบทกลับไม่มีบทบาทในการควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชน

ส่วนสตรีที่อพยพขายแรงงานต่างถิ่นต้องสูญเสียความอบอุ่นในครอบครัว เมื่อต้องออกจากสังคมเดิมอันประกอบด้วยสมาชิกในครัวเรือนของตนเองและเพื่อนบ้านในชุมชน ต้องออกไปอยู่ในสังคมใหม่ ซึ่งต่างจากสังคมที่คุ้นเคย มีหน้าจ้ำยังถูกเอาเปรียบจากนายจ้างเป็นแรงงานประเภทไร้ฝีมือ เนื่องจากสตรีเหล่านี้เมื่อกลับบ้านก็ได้รับการปฏิบัติจากครอบครัวอย่างอบอุ่น เพราะตระหนักดีว่าหารายได้มาให้ครอบครัว เป็นหน่วยการผลิตในครัวเรือนที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน เนื่องจากในปัจจุบันรายได้ที่หามาได้นั้นมากกว่ารายได้ภาคเกษตรหลายเท่าตัว ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน รวมทั้งสมาชิกในชุมชนและสถาบันต่างๆมีความสัมพันธ์ค่อนข้างห่างเหิน ไม่แน่นแฟ้นเหมือนอย่างที่เคยเป็นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกในชุมชนมักมีคำถามต่ออาชีพที่พวกเขาทำอยู่ ความประพฤติดังกล่าวมาจากการคิดดูจากสังคมภายนอกเช่น ความพึงเพื่อ การเสพของมีนเมา และสิ่งเสพติดต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการยอมรับของคนในชุมชนทั้งสิ้น ความสัมพันธ์ที่ดี การให้ความนับถือสมาชิกในครอบครัวและสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งที่มีความรู้สึกลึกซึ้งและจิตใจของสตรีชาวอีสานที่ต้องออกไปทำงานต่างถิ่นเป็นอันมาก สตรีเหล่านั้นต้องการให้มีคนคอยห่วงใยรักใคร่เพราะเมื่ออยู่ต่างถิ่นก็มีความกดดันและบีบคั้นจากค่าครองชีพที่สูงลิ่ว และมีความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อ และวิธีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันจากคนเมืองมากอยู่แล้ว อย่างน้อยหากมีใครห่วงใยอยู่เบื้องหลังก็ยังเป็นกำลังให้สตรีเหล่านั้นทำงานอย่างเต็มความสามารถ

ปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงสตรีอีสาน

การเปลี่ยนแปลงการปกครองมีผลทำให้สตรีอีสานเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งในครอบครัว ชุมชน ชัดเจนขึ้น และมีสตรีอีสานรับเลือกตั้งเข้ามาเป็นนักการเมืองในปี 2492 นับว่าเป็นกระแสที่มาแรงพอสมควร เป็นพลังเพื่อแสดงว่า บัณฑิตสตรีที่มีความสามารถทัดเทียมบุรุษ ผู้คนเริ่มซาจันกับภาพสตรี นักการเมือง นักธุรกิจ เป็นเป็นผู้บริหารระดับสูงตามลำดับ ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้เดิมที่เคยเป็นตำแหน่งที่ผูกขาดเฉพาะบุรุษเท่านั้น โดยเฉพาะสตรีชั้นกลางและมีฐานะดี มีโอกาสทางการศึกษา ได้ทำงานดี รายได้สูง และเลี้ยงตนเองได้ และเป็นงานที่มีรายได้เท่าเทียมกับแรงงานบุรุษ แต่สตรีอีสานฐานะยากจนได้รับการยอมรับให้ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมและงานใช้ฝีมือแรงงาน ซึ่งมีความแตกต่างด้านรายได้ระหว่างแรงงานหญิงกับแรงงานชาย ทั้งนี้สังคมยอมรับความรู้ สติปัญญาสตรีและบุรุษเท่าเทียมกัน แต่ยังไม่ยอมรับโครงสร้างหน้าที่ด้านกายภาพในการพิจารณาค่าจ้างแรงงานเท่ากัน

แต่เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลของสงครามทำให้เกิดสิทธิมนุษยชนและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งทุนนิยมขยายตัวอย่างชัดเจน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน การเน้นใช้ประโยชน์จากท้องถิ่นทำให้ความเป็นอยู่ของประชากรดีขึ้น มีการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ทำให้อัตราการเพิ่มของประชากรในวัยแรงงานต่ำมาก เนื่องจากการย้ายถิ่นเป็นการดึงเอาประชากรวัยหนุ่มสาวออกจากพื้นที่ ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวเพื่อใช้แรงงานตามฤดูกาล และจะอพยพกลับภูมิลำเนาอีกครั้งเมื่อถึงฤดูทำนา คงปฏิเสธไม่ได้ว่า การเติบโตเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดผลักดันให้สตรีจำนวนมากออกจากพื้นที่ในครัวเรือนสู่พื้นที่การทำงานนอกบ้าน ส่วนหนึ่งของการเข้าสู่ตำแหน่งที่สงวนไว้สำหรับผู้ชายเท่านั้น จนดูเหมือนว่าภาพผู้หญิงเก่งคือ ภาพผู้หญิงทำงานอย่างผู้ชายได้ แต่ขณะเดียวกันผลสำเร็จของการเปลี่ยนแปลงบทบาทดั้งเดิมของสตรีเกิดจากการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคทั้งด้านการศึกษา กฎหมาย การมีสิทธิทางการเมือง และการทำงาน ภาพเหล่านี้เบียดขับสตรีในอุดมคติแบบเดิมที่เป็นแม่ศรีเรือนหมดไปโดยสิ้นเชิง ส่วนรูปแบบการสมรสเปลี่ยนแปลงน้อยมาก จากข้อมูลสำมะโนประชากรพบว่า สัดส่วนของสตรีโสดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่ปี 2490-2537 อายุเฉลี่ยแรกสมรสแตกต่างกันตามเขตเมืองและเขตชนบท¹⁰⁴ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมอีสานเริ่มเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตจากรูปแบบที่ดำรงอยู่ กับรูปแบบใหม่ที่ให้โอกาสและขณะเดียวกันก็กดดันสตรีในสังคมด้วย

กล่าวได้ว่าจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นผลมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ นโยบายการเมือง วัฒนธรรมและการขยายตัวของระบบข่าวสารมวลชนเป็นปรากฏการณ์เปิดพื้นที่ให้ผู้ด้อยโอกาส คนชายขอบ และสตรีซึ่งถือเป็นพลเมืองชั้นสองของประเทศท้าทายและต่อรองเพื่อมีโอกาสในสังคมเท่าเทียมบุรุษ นอกจากนั้นสตรีอีสานได้รับโอกาสพัฒนาตนเองมาโดยลำดับ

¹⁰⁴ กุศล สุนทรธาดา. เล่มเดียวกัน. หน้า 35.

ตั้งแต่พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2464 กล่าวคือ ศตริอีสานมีสิทธิทางการศึกษาดีขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับสูงขึ้นไป ทำให้จำนวนผู้ไม่รู้หนังสือลดลง ทำให้ศตริมีความรู้กว้างขวาง การรับรู้ข่าวสารวิชาการนอกเหนือความรู้ด้านการเป็นแม่ศรีเรือน การมีความรู้ ความคิด สามารถนำข้อมูลความรู้ปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น แก้ไขปัญหาส่วนตัว สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญให้ศตริ ต้องการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทตนเองให้เท่าเทียมบุรุษ แม้สังคมยอมรับในเรื่องการทำงานนอกบ้าน แต่อาชีพบางอย่างยังจำกัดเฉพาะบุรุษเท่านั้น การทำประกอบอาชีพนอกบ้านนี้เอง ทำให้ศตริได้ใช้ความรู้ความสามารถ และได้คบค้าสมาคมกับเพื่อนร่วมวิชาชีพหรือต่างวิชาชีพ รวมทั้งการดูารของประเทศแบบอย่างในการเรียกร้องสิทธิที่มีส่วนสำคัญทำให้ชีวิตศตริเปลี่ยนไป

ดังนั้นสังคมปัจจุบันไม่ใช่สังคมเจ้านายและไพร่อีกต่อไป แต่หากเป็นสังคมนายทุนกับลูกจ้าง ศตริในฐานะลูกจ้างสามารถสร้างเสริมศักยภาพและสร้างผลผลิตได้ด้วยตนเอง แต่สังคมนายทุนมีทัศนคติต่อศตริเพียงการทำงานเฉพาะด้าน เพื่อให้มีประสิทธิภาพด้านปริมาณสูง ชีวิตศตริที่ก้าวสู่ตลาดแรงงานอุตสาหกรรมมีรายได้ดีกว่าชีวิตเกษตรกรที่ต้องทำงานหนัก สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ แต่ขณะเดียวกันความสร้างสรรค์ถูกทำลาย ความเป็นมนุษย์ถูกหล่อหลอมให้เป็นเครื่องจักรและสูญเสียสุขภาพ ในขณะที่ศตริที่อยู่งานภาคเกษตรทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อย รายได้ไม่พอกำไรจ่ายในแต่ละเดือน แต่ความคิดและพลังสร้างสรรค์ยังคงอยู่และถูกพัฒนาสร้างสรรค์โดยนโยบายของรัฐอยู่ตลอดเวลา กล่าวได้ว่า ศตริมีบทบาทในการประกอบอาชีพและมีความรู้ความสามารถไม่แตกต่างจากบุรุษ แต่งานใช้ทักษะบางอย่างศตริยังทำไม่ได้เหมือนบุรุษ เนื่องจากโครงสร้างทางกายภาพ ซึ่งกลายเป็นปัจจัยเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนนิยมในอีสาน การพัฒนาการศึกษา และการพัฒนาการเมืองดังนี้

การพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมในอีสาน

ช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วประเทศ ระบบทุนนิยมได้แพร่เข้ามาในประเทศไทย มีการพัฒนาเมืองหลวง เมืองหลักและใช้ทรัพยากรในประเทศอย่างเต็มที่ ระบบทุนนิยมนี้เองก่อให้เกิดการทำลายโครงสร้างชุมชนได้แก่ ป่า แหล่งน้ำ รวมทั้งเกิดลัทธิบริโภคนิยม เศรษฐกิจในยุคนี้ทำให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของศตริในเมืองและศตริในชนบทอีสานชัดเจนขึ้น คือศตริร่ำรวยและศตริยากจนต่างก็ก้าวออกมาประกอบอาชีพหลากหลาย สังคมยอมรับบทบาทศตริในการประกอบอาชีพเหมือนกันหมด แต่อาชีพของศตริมีฐานะดี แตกต่างจากอาชีพของศตริยากจนอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ศตริที่มีฐานะดีมีการศึกษามักประกอบอาชีพที่มีเกียรติ มีค่าตอบแทนสูง ส่วนศตริในชนบทยังคงเป็นอาชีพเกษตรกรรมทำงานในไร่นาอย่างเดิมและมีผลตอบแทนต่ำ บางคนต้องทิ้งถิ่นหันหน้าเข้าสู่ตลาดแรงงานเป็นกรรมกรแบกหามในเมือง อันเป็นบทบาทที่สังคมคาดหวังต่อศตริอีสานมาโดยตลอดในการหารายชุนเจือครอบครัว

แม้แต่การขยายตัวอย่างรวดเร็วของภาคอุตสาหกรรมหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนสามารถสร้างผลผลิตเป็นอันดับหนึ่งแทนที่ภาคเกษตรกรรม โครงสร้างการผลิตที่เปลี่ยนไปก่อให้เกิดการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมืองสูงขึ้น เศรษฐกิจภาคบริการก็เติบโตอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดความต้องการพนักงานเทคนิค ผู้จัดการ ผู้บริหาร เสมียน พนักงานขนส่งสินค้า มากขึ้น การเติบโตของเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญให้สังคมขับเคลื่อนผู้คนเลื่อนฐานะ เกิดเศรษฐกิจใหม่มากมาย และแน่นอนว่ากลุ่มคนเหล่านี้มีศรัทธาอยู่จำนวนหนึ่งก้าวออกจากพื้นที่ในบ้านสู่โลกภายนอกอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ซึ่งมีได้หมายถึงการเคลื่อนไหวเฉพาะการเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังหมายถึงรูปแบบการใช้ชีวิตวัฒนธรรมก็เปลี่ยนไปจากเดิมอย่างคาดไม่ถึง การผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเปลี่ยนไป เป็นการผลิตเพื่อขาย และอาศัยแรงงานผลิตนอกครัวเรือน ซึ่งได้จากการจ้างหรือการแลกเปลี่ยนแรงงาน เนื่องจากขนาดของครอบครัวเล็กลงกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว มีเพียงพ่อแม่ลูก ผู้สูงอายุถูกทิ้งให้โดดเดี่ยวในสถานคนชรา ทั้งนี้เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจรัดตัว และนโยบายการคุมกำเนิดของรัฐในการสกัดอัตราการเพิ่มของประชากร การศึกษาในระบบโรงเรียนทำให้พ่อแม่เห็นว่าลูกเก่งกว่า ไม่ก็ปู่ลูกก็ทำงานหาเลี้ยงพ่อแม่ได้ อาชีพก็มีให้เลือกทำหลากหลายหากไม่เลือกงาน สามารถมีเงินส่งมาให้พ่อแม่เมื่อเทียบกับอายุเท่ากัน

ในการเลือกคู่ครองสามารถตัดสินใจได้เอง แต่ก็อยู่ในความเห็นชอบของพ่อแม่ ส่วนสายสัมพันธ์แบบเครือญาติเกิดจากการขยายตัวของครัวเรือน มีความสัมพันธ์ทั้งโดยสายเลือดและแบบพี่น้อง หรือเป็นคองกัน¹⁰⁵ ระบบครอบครัวเครือญาติมีส่วนสนับสนุนให้เกิดระบบอุปถัมภ์ และประกอบอาชีพด้วย มีจิตสำนึกของความเป็นเครือญาติในการช่วยเหลือแบ่งปัน ไม่ลืมผู้มีพระคุณการแบ่งมรดกมีความสำคัญต่อลูกมาก ซึ่งในอดีตมักได้รับมรดกเมื่อแต่งงานแยกครอบครัวใหม่ แต่ปัจจุบันการแบ่งมรดกเปลี่ยนไป ความแตกต่างทางเพศไม่ใช่อุปสรรคต่อไป พ่อแม่จะพิจารณาให้เท่าเทียมกัน¹⁰⁶ กล่าวได้ว่าระบบครอบครัวเริ่มให้ความสำคัญต่อลูกเท่าเทียมกันในภาวะเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435 หลังปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นับตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมา ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นแผนแม่บทในการพัฒนาประเทศ เป้าหมายคือพัฒนาประเทศเป็นอุตสาหกรรม รัฐจึงได้ทุ่มเงินจำนวนมหาศาลระหว่างปี 2500 – 2510 และเร่งพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานซึ่งเท่ากับการวางรากฐานการพัฒนาอุตสาหกรรมแรงงานภาคเกษตรกรรมในภาคอีสาน ดังนั้นอุตสาหกรรมและการลงทุนในภาคอีสานจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วทั้งประชากรและแรงงานอย่างเห็นได้ชัดในจังหวัดใหญ่ ๆ เช่น นครราชสีมา อุบลราชธานี ขอนแก่น อุดรธานี เป็นต้น

¹⁰⁵ คอง หมายถึงสมาชิกของตระกูลหนึ่งไปแต่งงานกับอีกตระกูลหนึ่ง ทำให้มีสถานภาพเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน

¹⁰⁶ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. การศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพของชาวชนบทอีสาน. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535 หน้า 63 – 64.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติปีพ.ศ. 2504 การค้าของชาวอีสานสมัยก่อนนอกเหนือจากการค้าขายของป่า หรือสัตว์เลื้อย ปศุสัตว์ในยุคนั้นนอกจากเป็นนายฮ้อยแล้วยังเป็นกู่ลาหอบของชายและเดินทางด้วยเกวียน เดิมการค้าอีสานเพื่อส่งตัว (รัฐบาล) แต่ช่วงเวลาค่อยมาก็ขายเป็นเงินแทนของป่า ส่วนการรับสัมปทานป่าไม้ก็ได้แก่พ่อค้าคนจีน ซึ่งมีความสามารถในการค้า และพัฒนาจากค้าของป่ามาเป็นค้าไหม โค กระบือ และข้าว แต่ปริมาณการค้าไม้ทำลายป่าก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากการสร้างเขื่อน ถนน ทางรถไฟ หรือสร้างอาคารบ้านเรือนตลอดจนโรงงานอุตสาหกรรม และมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ตัดไม้เดือนจากผู้มีอิทธิพล การจับจองที่ดินทำกิน สิ่งเหล่านี้เป็นผลกระทบมาจากทุนนิยมที่แสวงหากำไรผลประโยชน์ส่วนเกิน จึงทำให้พ่อค้าคนจีนมั่งคั่งร่ำรวยอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเฉพาะตามเมืองและทางรถไฟ ในดินแดนที่ห่างไกลออกไปแทบไม่ต่างจากอดีตเลยคือแห้งแล้ง ทุรกันดาร และไม่มีเจ้านายหรือขุนนางแย่งกันเข้าจับจองที่ดิน เนื่องจากพื้นที่ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก เพราะดินเค็มไม่ชุ่มน้ำ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชาวอีสานเป้าหมายหลักคือการพัฒนาทุนนิยม มีการสร้างสาธารณูปโภคอย่างมากมาย การพัฒนาแบบทุนนิยมก่อให้เกิดการแยกตัวอย่างชัดเจนระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท เกิดการแทรกตัวและครอบงำของทุนนิยม กลายเป็นเงื่อนไขในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ ด้วยเหตุผลครอบงำของการปรับตัวรวมไปถึงการค้าของชาวอีสานก่อนข้างรุนแรง เกิดกบฏชาวนาเนื่องจากกระบวนการค้าทุนนิยมและการแทรกแซงจากรัฐส่วนกลาง ขบถครั้งสำคัญคือขบถผู้มีบุญค.ศ. 1901 -1902 ตามด้วยขบถหนองหมกแก้ว ค.ศ.1924 และขบถหมอลำน้อยชาคา ค.ศ. 1936 แม้กระทั่ง ค.ศ.1959 ยังเกิดขบถนายศิลา วงศ์สิน¹⁰⁷ จะสังเกตเห็นว่ากบฏผู้มีบุญมักปรากฏขึ้นในภาคอีสานหลายครั้งรวมทั้งขบถชาวนาเป็นการต่อต้านทุนนิยมและอำนาจรัฐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ชาวอีสานพยายามรักษาระบบการปกครองของตนเองอันเป็นผลมาจากการแทรกแซงของรัฐไทยภาคกลาง

การประกอบอาชีพของชาวอีสานดั้งเดิมคือการทำนา ทำสวน ทำไร่ มีซึ่งเป็นอาชีพหลัก วัตถุประสงค์ผลิตเพื่อยังชีพ ผูกพันกับธรรมชาติ นอกจากนั้นก็มีการรับจ้าง ค้าขาย ตัดเย็บเสื้อผ้าเสริมสวย มีการแลกเปลี่ยนแรงงาน และมีการจ้างงาน ผู้หญิงชาวบ้านนิยมไปทำงานรับจ้างและส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาเปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยม ใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนซื้อขาย และลงทุน อาชีพดั้งเดิมบางอาชีพยังมีอยู่ในปัจจุบัน แต่บางอาชีพก็เลิกไปแล้วเช่นอาชีพนายฮ้อยหายไป แต่เปลี่ยนวิธีการแลกเปลี่ยนซื้อขาย แต่บางอาชีพยังคงอยู่ เกิดอาชีพใหม่เนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการได้รับการศึกษาของคนอีสาน

ส่วนการประกอบอาชีพนอกบ้านของผู้หญิงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับการต่อสู้ของผู้หญิงในระบบทุนนิยมมากมายทั้งในด้านแรงงาน และทัศนคติ

¹⁰⁷ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : ดันไทรการพิมพ์, 2540. หน้า 69.

แบบเดิม ๆ เมื่อเข้าสู่สมัยพัฒนาประเทศผู้หญิงเข้าสู่ตลาดแรงงาน การตัดสินใจทำงานนอกบ้านเพื่อหนีปัญหาความยากจนจากการทำการเกษตร และแรงงานรับจ้าง อาชีพเกษตรกรรมไม่สามารถทำให้สภาพชีวิตดีขึ้น การเข้ามาทำงานในเมืองหลวง แหล่งจ้างงานมีมากมาย แต่รายได้ก็ไม่พอกับการดูแลสุขภาพ เพราะต้องเผชิญกับปัญหาความไม่มั่นคงในการทำงาน แสดงให้เห็นถึงสังคมเปิดพื้นที่สาธารณะให้ผู้หญิงได้พัฒนาศักยภาพตนเองอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามการเสนอภาพผู้หญิงเก่งและประสบผลสำเร็จนอกบ้านมักพบข้อบกพร่องภายในบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระความเป็นแม่ที่ไม่มีเวลาดูแลลูกทำให้ขาดความอบอุ่น นำไปสู่ปัญหาสังคมในเวลาต่อมา ซึ่งปรากฏพบเห็นในบทบาทของสตรีผู้บริหารสถานศึกษา และยังพบผู้หญิงเก่งในการต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคจนประสบผลสำเร็จในการพึ่งตนเองพร้อมกับสร้างฐานะครอบครัวไว้ด้วย นั่นคือบทบาทของสตรีนักการเมือง

ดังนั้นระบบทุนนิยมจึงเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมที่เข้ามาแทนระบบศักดินา การสะสมทุนและปัจจัยการผลิตเป็นเงื่อนไขสำคัญให้เกิดทุนนิยม จนเกิดความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจซึ่งพัฒนามาจากลัทธิล่าอาณานิคมของตะวันตกโดยใช้กำลังยึดครอง และได้ขยายทุนนิยมออกไปโดยใช้อำนาจทางเศรษฐกิจในรูปแบบของบรรษัทข้ามชาติจากประเทศศูนย์กลางความเจริญไปสู่ประเทศชายขอบ หากตั้งรับไม่ทันก็ตกเป็นทาสเศรษฐกิจ เนื่องจากการบริโภคนิยมจนหลงลืมรากเหง้าตนเอง

การพัฒนาการศึกษา

จุดเปลี่ยนของผู้หญิงอีสานอีกอย่างหนึ่งก็คือมีโอกาสด้านการศึกษา บิดามารดาเป็นผู้อบรมเลี้ยงดูในครอบครัวให้การศึกษาเบื้องต้น ก่อนที่ระบบการศึกษาแบบโรงเรียนจะเข้ามามีบทบาทในชุมชนอีสาน การเลื่อนฐานะทางสังคมของชาวอีสานในสมัยก่อนคือการบวชเรียน ส่วนสตรีคือการแต่งงาน¹⁰⁸ จึงทำให้พระภิกษุ สามเณร ในภาคอีสานมีมากกว่าภาคอื่น สตรีอีสานมีค่านิยมแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อยเพราะไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ต้องแยกครอบครัวจากบิดามารดาไปสร้างครอบครัวใหม่ หากการศึกษาคือ การสั่งสมประสบการณ์ชีวิตอันทำให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม การศึกษาจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับกาลหรือสถานที่ แต่เป็นเรื่องของชีวิตที่เติบโตตามวิถีแห่งตน เพื่อความร่มเย็นของชีวิต ดังนั้นหากเกิดมาไม่ปัญญาอ่อนย่อมได้รับการศึกษาทั้งสิ้น จึงไม่ควรดูหมิ่นภูมิปัญญาดั้งเดิม เพียงเพราะว่าไม่มีกรอบสถาบันมาครอบงำและไม่มีปัญญาบัตรมารองรับภูมิปัญญา เพราะบรรพชนเหล่านั้นสามารถเลี้ยงตนด้วยลำแข้งสืบชาติพันธุ์ที่ยืนมาถึงวันนี้ กล่าวได้ว่าระบบความรู้ดั้งเดิม เป็นกระบวนการทางสังคมผ่านการเรียนรู้และเลือกสรรจากชุมชนพ่อแม่มาซึ่งรุ่นลูกหลาน ทำให้คนสามารถดำรงตนอยู่ในชุมชน และดำรงความเป็นชุมชนให้อยู่ได้อย่าง

¹⁰⁸ สุวิทย์ ชีรสอวกัด และคารารัตน์ แมตคาริกานนท์. ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน. ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.

สงบสุข แบบแผนแห่งการเรียนรู้แต่ละชุมชนอาจจะเหมือนกันหรือต่างกันนั้นเป็นธรรมดาโลก แต่ โศกนาฏกรรมในวงการศึกษไทย คือ การไม่ศึกษาตนเองและไม่ศึกษามาตุภูมิ หลงใหลได้ปลื้ม วัฒนธรรมตะวันตกเป็นทาสที่ภักดี จนกระทั่งพระราชบัญญัติทาสก็ช่วยอะไรไม่ได้ เป้าหมายของการศึกษาไทยจึงไม่อาจรับใช้สภาพสังคมหรือผู้คนส่วนรวมได้ ผู้ได้รับการศึกษามากมายอยู่ในภาวะ ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

เป้าหมายของการศึกษาในวัฒนธรรมอีสานนั้นเน้นเรื่องความรู้ และการใช้ความรู้สงเคราะห์ ตน สงเคราะห์ชุมชน ซึ่งทั้งสองอย่างนี้จะต้องสัมพันธ์เกาะเกี่ยวอย่างเป็นเหตุเป็นผล การรู้จริงรู้อย่าง ถ่องแท้เท่านั้นจะเกิดประโยชน์แก่ตนและคนอื่น ¹⁰⁹ อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อสงเคราะห์ ตนเองและผู้ที่เกี่ยวข้องว่านี่ไม่อาจสรุปได้จากภาษิตคำสอนเท่านั้น แม้ในประเพณีและในระบบการผลิต ของหมู่บ้านก็ดำเนินมาตามคตินิยมนี้โดยตลอด เพราะชาวบ้านเชื่อว่าชีวิตนี้อยู่เพื่อกินและให้ทาน การเรียนรู้ในวัฒนธรรมอีสานจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ซึ่งสัมพันธ์กับโลกภายนอกและ สังคมภายในหมู่บ้าน การเรียนรู้ไม่มีขีดจำกัดเรื่องวัยและเวลา คราบโคลที่ลมหายใจยังมีอยู่ต้องทำงาน เลี้ยงปากเลี้ยงท้องจึงต้องเรียนรู้รู้อยู่ไป แหล่งความรู้คือธรรมชาติแวดล้อม ครอบครัว วัด และหมู่บ้าน

จากการศึกษาชีวิตวัฒนธรรมผู้นำสตรีอีสาน ย้อนกลับไปในอดีตนั้น ระบบความรู้ คั้งเดิมที่กำเนิดและดำรงอยู่ในชุมชนมีอยู่สองส่วนสำคัญ ๆ นั่นคือการศึกษาที่เกิดขึ้นจากวัดและ จากครอบครัว สำหรับการศึกษาที่ผ่านระบบการสั่งสอนจากวัด เกิดขึ้นจากพ่อแม่ที่นำเอาเด็กผู้ชาย ไปฝากที่วัด ให้พระไว้เป็นลูกศิษย์ไว้ใช้สอยงาน เมื่อว่างก็จะได้เรียนหนังสือเพื่ออ่านออกเขียนได้ กระบวนการเรียนรู้จากวัดจะประกอบด้วยความรู้ทางโลกแล้วยังมีความรู้ทางธรรมซึ่งเป็นสิ่งกำกับ ให้คนดำรงอยู่ในความดีมีคุณธรรม ดังนั้นในอดีตความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ภายในวัดจึงเป็น ความรู้เพื่อการเขียนอ่านให้เข้าใจ และภูมิความรู้เพื่อยังประโยชน์ต่อการดำรงชีพและการพึ่งพากัน สำหรับการศึกษอีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นในครัวเรือน การเรียนรู้ที่เกิดจากการที่ถูกหลานได้เห็นได้ซึมซาบ เข้าไปจากการปฏิบัติของพ่อแม่ และการได้ช่วยทำงานภายในบ้าน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในครัวเรือน ส่วนใหญ่จะเป็นความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพที่จะสืบต่อจากพ่อแม่ ความรู้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และความรู้ที่จะยังประโยชน์เพื่อการอาศัยพึ่งพากันภายในชุมชน ล้วนเป็นความรู้ที่เกิดจาก กระบวนการเรียนรู้ภายในครัวเรือนเป็นสำคัญ

พรมแดนความรู้ ที่ตั้งแต่นั้นรวมหลากหลายวิชาคือประมวลความรู้ ประสบการณ์ ไม่ได้ แบ่งแยกเป็นศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งจำเพาะ กำหนดไว้กว้าง ๆ ว่าต้องเรียน คติโลกหมายถึงการเรียน

¹⁰⁹ จารุวรรณ ธรรมวัตร. การศึกษาเรื่องของท้องถิ่น. ที่ระลึกในงานเกษียณอายุราชการ ผ.ศ.ดร.จรัส พยัคฆราชศักดิ์, 30 กันยายน 2538. หน้า 251-260.

เพื่อมุ่งประกอบสัมมาอาชีพตามปรกติวิสัย ได้แก่ การทำนา ทำไร่ เลี้ยงไหม ทอผ้า จับปลา จับสัตว์ ซึ่งเรียนรู้จากพ่อแม่ญาติพี่น้อง บ้านใกล้เรือนเคียง ความรู้เท่านี้ไม่อาจทำให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ต้องเรียนรู้ธรรมสำหรับการครองเรือน ครองชีวิต และธรรมะการอยู่ร่วมกันกับคนอื่น ความรู้ทั้งสองประการนี้ต้องปฏิบัติได้ เป็นความรู้ที่เกื้อกูลกัน จะเด่นเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เช่น เก่งการทำงาน เก่งทำนา หรือค้าขายร่ำรวยแต่ขาดคุณธรรมก็ไม่อาจได้รับศรัทธาจากชุมชน ส่วนความรู้เรื่อง คติธรรมหมายถึง ความหลุดพ้น เพื่อชีวิตใหม่ได้เริ่มกาสาวพัศตรในบวรพุทธศาสนา พรมแดนความรู้ ระหว่างผู้ครองเรือน (คคิโลก) กับสมณ (คคิธรรม) ต่างกันในด้านความลึกซึ้ง และจุดหมายของการศึกษาในระดับผู้อยู่ในบทบาทสมณเพศ มุ่งนิพพาน ส่วนระดับของฆราวาสหรือผู้ครองเรือนคือการเอาความคิดเรื่องนิพพานมาประยุกต์แก้ปัญญาด่าง ๆ อย่างไรก็ตามความรู้เรื่องคติธรรมก็มี ขบวนการสั่งสมหลายขั้นตอน เช่น การเรียนรู้ขั้นปริยัติ คือการศึกษาภาคทฤษฎี ส่วนการเรียนรู้ขั้นปฏิบัติคือการลงมือทำตามทฤษฎี และการเรียนรู้ขั้นปฎิเวรคือ การรู้แจ้งแทงตลอดเป็นผลของการศึกษาที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ทั้งในทางปฏิบัติและสติปัญญา ดังปรากฏตามตารางแบบแผนการเรียนรู้และการสั่งสมประสบการณ์ การศึกษาในระบบโรงเรียนถูกกำหนดบทบาทเป็นผู้ให้ความรู้แก่ ลูกหลานเป็นความรู้ที่ถูกกำหนดมาจากศูนย์กลาง ระบบการศึกษาเริ่มแยกตัวออกจากวิถีชีวิตและวิถี การผลิตของชุมชนอย่างชัดเจนเมื่อระบบทุนนิยมมีบทบาทในชุมชนมากขึ้น การใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบทันสมัยเน้นความสะดวก รวดเร็ว ทำให้แรงงานของเด็ก ๆ ไม่จำเป็นต่อการผลิตมากเช่น ในอดีต หากมองอีกด้านหนึ่งก็จะพบว่าการศึกษาต้องส่งลูกหลานเข้าเรียนทำให้ขาดแคลนแรงงาน จึงจำเป็นที่จะต้องเอาเครื่องมือเครื่องจักรมาช่วยเพื่อชดเชยแรงงานที่ขาดหายไป เด็กมีหน้าที่เรียน หนังสือและเมื่อจบจากโรงเรียนในชุมชนแล้วเด็กบางคนที่ไม่ได้ออกไปเรียนตอนนอกชุมชนจะกลับเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคเกษตรทั้งที่เป็นแรงงานของครอบครัว และเป็นแรงงานรับจ้างภายในชุมชน หรือชุมชนใกล้เคียง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มของชาวบ้านที่มีฐานะยากจน บางส่วนจะเข้าไปเป็น แรงงานในอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ใกล้สำหรับชุมชนจะดำรงอยู่ในฐานะของผู้อุปถัมภ์ให้แก่โรงเรียน เช่น การให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เป็นลูกหลานของตนเอง อาทิ การทำอาหารกลางวันเลี้ยงเด็ก การจัดงานของโรงเรียน แต่ชุมชนไม่มีบทบาทต่อการจัดระบบความรู้ที่ให้แก่เด็ก แม้จะมีการ ตั้งกรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่ ได้แก่ การเข้าร่วมรับฟังสิ่งที่โรงเรียนต้องการนำเสนอ หรือการ ให้ความร่วมมือในเรื่องต่าง ๆ ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น สำหรับครูผู้สอน หากทำงานอย่างทุ่มเท ขยัน ข้นแข็ง มักได้รับความไว้วางใจจากผู้บริหารมอบหมายงานสำคัญ ๆ ให้ทำ จนกระทั่งเมื่อมีโอกาส ก็สามารถก้าวหน้าในวิชาชีพได้ ซึ่งต้องใช้ทั้งความรู้คู่เงินตรา และโอกาส จึงจะได้ตำแหน่งนั้นมา

ปัจจุบันนี้แม้สังคมเปิดโอกาสให้สตรีมากขึ้น และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้านเมือง รวมทั้งได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำในสังคม แต่เมื่อสตรีเป็นผู้นำนอกเหนือจากการมีบุคลิกภาพดีเด่น และการกล่อมเกลாதองสังคมแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยได้แก่การมีโอกาสได้รับการศึกษาสูง

กว่าคนอื่น ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยน ตลอดจนการเข้าถึงทรัพยากร ดังนั้นการศึกษาจึงกลายเป็นฐานปัจจัยสำคัญให้เป็นผู้นำทางสังคม กล่าวได้ว่า ผู้นำสตรีให้ความสำคัญต่อการศึกษามองเห็นปัญหาการศึกษาอยากให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและช่วยเหลืออย่างจริงจังในการไขปัญหา เพราะการศึกษาก็เป็นรากฐานสำคัญให้คนได้รับการพัฒนา ถ้าคนได้รับการศึกษาสูงก็มีโอกาสในสังคมมากขึ้น คือได้ทำงานดี รายได้มั่นคง แต่ถ้าคนมีการศึกษาดำ โอกาสทางสังคมก็น้อยลง การศึกษาจึงช่วยให้คนได้พัฒนาทุกด้านนั่นเอง

การพัฒนาการเมือง

จากการศึกษาจารีตของภาคอีสานดูเหมือนว่าสตรีอีสานไม่มีบทบาททางการเมือง แต่ขณะเดียวกันประวัติศาสตร์ชาติไทยก็กล่าวถึงสตรีผู้นำในภาวะคับขันคือท้าวสุรนารีภรรยาเจ้าเมืองโคราชได้ใช้อุบายเอาชนะศัตรูเมื่อครั้งเจ้าเมืองไปราชการกรุงเทพฯ¹¹⁰ จากเหตุการณ์นี้แม้จะเป็นปรากฏการณ์ด้านาน แต่ก็ชี้ให้เห็นว่า สังคมคาดหวังให้สตรีอยู่เบื้องหลังการปกครอง และเป็นเครื่องมือสำคัญทางการเมืองที่ภรรยามีหน้าที่คำจูนสามีทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนสตรีชาวบ้านมีบทบาทในการดูแลคนชรา ฝ่ายชายถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารหรือใช้แรงงานในการพัฒนาสาธารณูปโภค อย่างไรก็ตามสตรีชาวบ้านไม่มีโอกาสทางการเมืองหรือเป็นผู้นำได้เลย รวมทั้งผู้ชายชาวบ้านด้วย หากมิใช่ภาวะสงครามหรือบวชเรียนก็ยากที่จะเลื่อนฐานะเป็นผู้นำหรือนักการเมืองได้ จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 หลังจากประกาศเลิกทาสก็ปฏิรูปการศึกษา และประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ ทำให้เกิดกระแสคนมีฐานะคินิยมส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ บางคนก็ไปเรียนต่างประเทศ หรือใครที่สมองดีก็สอบชิงทุนรัฐบาลเรียนต่อ อันเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงให้ชนชั้นกลางมีโอกาสก้าวสู่เวทีการเมืองการปกครองได้โดยมิต้องอาศัยภาวะสงครามอย่างแต่ก่อน และมีผลให้สตรีได้รับการศึกษามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น

จุดเปลี่ยนอีกอย่างหนึ่งคือบทบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญทำให้ชีวิตสตรีได้มีโอกาสมีส่วนร่วมทางการเมือง และได้รับเลือกตั้งเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมือง นับว่าเป็นกระแสที่มาแรงพอสมควร เป็นพลังขับเคลื่อนที่แสดงว่า บัดนี้มีสตรีมีความสามารถไม่แตกต่างจากบุรุษทำให้สถานภาพสตรีก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะมีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบในการเรียกร้องสิทธิในสังคมไทยระหว่างปี 2489-2519 ในช่วงเวลานี้มีการก่อตัวมุ่งเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคทางกฎหมาย นับเป็นจุดเปลี่ยนของสตรีในการก้าวเข้ามามีบทบาทในสังคม หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมีการปรับแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมือง หากข้อความในรัฐธรรมนูญฉบับแรกนี้ไม่กำหนดเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย ดัง

¹¹⁰ เดิม วิภาคพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546. หน้า 17.

บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญว่า “ราษฎรไม่ว่าเพศใด เมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้...”¹¹¹ สตรีคงไม่มีโอกาสเท่าเทียมบุรุษจึงนับเป็นก้าวแรกให้ผู้หญิงเกิดความตื่นตัว แม้มีการเลือกตั้งก็ล้มลุกคลุกคลานสลับกับการปฏิวัติรัฐประหารตลอดมา เนื่องจากโครงสร้างการเมืองไม่สัมพันธ์กับสภาพสังคม การยกร่างรัฐธรรมนูญใหม่เป็นการจัดระเบียบการเมืองไปด้วย กล่าวได้ว่าสถานการณ์ทางกฎหมายมีความสัมพันธ์กับการเองของประเทศอย่างแยกไม่ออก เพราะการเมืองเป็นตัวกำหนดแนวทาง เจือปนใจของรัฐธรรมนูญตลอดจนขบวนการพัฒนาประชาธิปไตย ส่วนรัฐธรรมนูญฉบับต่อมาที่ได้รับรองหลักความเสมอภาคหากแต่มีได้ระบุนัยเรื่องความเสมอภาคทางเพศ แต่บัญญัติโดยรวมว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ”¹¹² แต่ในทางปฏิบัติแล้วกฎหมายตลอดจนแนวปฏิบัติยังไม่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคเนื่องจากค่านิยมดั้งเดิมยังฝังรากลึกและยังมีการเลือกปฏิบัติต่อสตรี ข้อสังเกตที่สำคัญคือมีไท่เรื่องง่ายนักที่จะเปลี่ยน แปลงบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ปัจจัยสำคัญโดยเฉพาะรัฐธรรมนูญพ.ศ. 2517 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่มีสตรีเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายลักษณะครอบครัว การเข้ารับราชการ ให้สิทธิผู้หญิงเป็นผู้พิพากษาและอัยการได้นับว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมมากขึ้น ปัจจุบันมีรัฐธรรมนูญมาแล้ว 16 ฉบับ และขณะนี้ยังเรียกร้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญบางข้ออันเนื่องมาจากกลไกการเมืองนั่นเอง

ผลจากข้อกำหนดสถานการณ์ของผู้หญิงในรัฐธรรมนูญกลายมาเป็นนโยบายแห่งรัฐและแผนพัฒนาสตรี จำแนกได้ 2 ประเภทคือ พัฒนางานสตรีระบุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังนี้ แผนที่ 1-2 (พ.ศ. 2503-2514) ไม่ระบุปัญหาสตรี แผนที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ระบุเรื่องสตรีเน้นการวางแผนครอบครัว เน้นสตรีกลุ่มเป้าหมายและอนามัยแม่และเด็ก แผนที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ระบุสตรีเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ต้องเร่งรัดพัฒนาด้านการศึกษาและมีการฝึกอาชีพ ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่ขัดความเป็นธรรม และสิทธิเสมอภาคสตรีและเน้นการคุ้มครองแรงงานสตรี แผนที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ระบุสภาพปัญหาสตรีชัดเจน ระบุกลุ่มเป้าหมายพิเศษในการพัฒนาสังคม ทั้งนี้เพราะเป็นครั้งแรกที่มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว และถือเป็นแนวปฏิบัติต่อมา มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีทุก 5 ปี ควบคู่กับแผนพัฒนาชาติ และระบุให้มีการจัดตั้งองค์กรสตรีระดับชาติ มีสถานภาพถาวร แผนที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ยกเลิกเน้นเฉพาะสตรีกลุ่มเป้าหมายพิเศษ เน้นการ

¹¹¹ สุธีรา ทอมสัน และเมทินี พงษ์เวช, *สิทธิสตรีในรัฐธรรมนูญ*, สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีฯ, 2539, หน้า 1.

¹¹² สุธีรา ทอมสัน และเมทินี พงษ์เวช, *เล่มเดียวกัน*, หน้า 2.

วางแผนครอบครัวเหมือนเดิม อนามัยแม่และเด็กต่อเนื่อง ให้บริการปรึกษาแนะแนวอนามัยการรยา สนับสนุนบทบาทสตรีให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทั้งระดับครอบครัวชุมชนและสังคมแผนที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) ไม่กล่าวถึงสตรีโดยตรง แต่รวมไว้ในสวัสดิการและแรงงาน เช่น ให้มีศูนย์ดูแลเด็ก สำหรับคนงานในโรงงาน สนับสนุนแรงงานหญิงและเด็กมีโอกาสพัฒนาตนเองในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนเพิ่มสิทธิแรงงานหญิงในการลาคลอด และอภิปาลบุตร ซึ่งมีผลสำเร็จในปี พ.ศ.2539 ที่มีกฎหมายเพิ่มวันลาคลอดเป็น 90 วัน เร่งรัดการปราบปรามโสเภณีเด็ก รวมทั้งสร้างความเข้าใจแก่พ่อแม่ถึงอันตรายรอบด้านที่เกิดกับเด็ก แผนที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) มีประเด็นเกี่ยวกับสตรีมาก แสดงให้เห็นว่าคำนึงถึงสิทธิสตรี สิทธิมนุษยชนมองเชื่อมโยงกับมิติต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ครอบคลุมทั้งมิติความเสมอภาค การพัฒนา และสันติภาพซึ่งเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาสตรีระดับสากล แผนที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนบนพื้นฐานประชาธิปไตยต่อจากแผนพัฒนาฉบับที่ 8 กำหนดให้สตรีทุกคนได้พัฒนาเต็มศักยภาพ พึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ได้รับการปฏิบัติเสมอภาค จัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ แก้ไขปัญหาที่ขัดต่อหลักความเสมอภาค แสดงให้เห็นถึงการให้ความสนใจของหน่วยงานรัฐและดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

กล่าวได้ว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลให้สถานภาพผู้หญิงเปลี่ยนแปลงได้แก่การศึกษาทั้งระดับพื้นฐานและระดับสูง การมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน และระบบเศรษฐกิจโดยไม่มีการกีดกันหรือแบ่งแยก การลดภาระรับผิดชอบงานในบ้านกับงานนอกบ้าน การย้ายถิ่นและฐานะของผู้ย้ายถิ่น รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งในระยะแรกแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมชาติศึกษาการพัฒนาที่ชัดเจน ทั้งนี้เพราะขาดความตระหนักอย่างแท้จริงในการพัฒนา ต่อเมื่อสตรีเข้ามามีบทบาทในการเป็นคณะ กรรมการจึงมีข้อมูลช่วยสร้างความเข้าใจถึงปัญหาและบทบาทสถานภาพสตรีดีขึ้น และได้มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีละเอียดขึ้น ถือเป็นการเปิดกว้างให้ประชาชนมีส่วนร่วมเกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทิศทางของแผนพัฒนาใหม่ ปัจจัยที่มีผลให้สถานภาพผู้หญิงอีสานเปลี่ยนแปลงคือนโยบายฟื้นฟูประเทศหลังสงคราม เกิดขบวนการสิทธิมนุษยชนเนื่องจากการทำลายล้างมนุษย์โดยชาดคุณธรรม การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองและการแก้ไขรัฐธรรมนูญมีผลให้สตรีมีบทบาทในสังคมมากขึ้น การได้รับโอกาสทางการศึกษารวมทั้งการประกอบอาชีพ

พัฒนาการสตรีอีสานกับการก้าวสู่บทบาทผู้นำ

ในปัจจุบันสตรีเริ่มเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น เริ่มจากชีวิตในครอบครัวก็มีพลังในการตัดสินใจเรื่องการอบรมสั่งสอนบุตร การให้ศึกษา ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน การยอมรับจากสมาชิกในครัวเรือนสูงกว่าแต่ก่อน เนื่องจากการมีส่วนร่วมในการผลิต โดยเฉพาะสตรีในชนบทหากยึดเอาการตัดสินใจเป็นเครื่องกำหนดพลัง และความสามารถของคนในสังคม สตรีอีสาน

ก็มีบทบาทไม่ต่างจากบุรุษ คือเป็นผู้นำชุมชน มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น การเลือกผู้นำในท้องถิ่นมักเลือกจากผู้นำที่มีลักษณะแข็งแรง อาวุโส ผู้มีความรู้และเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน ส่วนสตรีไม่มีสิทธิเป็นผู้นำ เพราะถือว่าเป็นเพศอ่อนแอ ภาระส่วนใหญ่อยู่ที่การดูแลลูก การได้รับการศึกษาและทำงานนอกบ้านทำให้สตรีมีโอกาสหาความรู้ได้ตัวมากขึ้น การได้ทำงานแบบเดียวกับงานที่ผู้ชายทำถือว่าเป็นความสามารถของสตรี โดยเฉพาะงานด้านการปกครอง สตรีต้องการพิสูจน์ให้สังคมเห็นว่าตนเองมีความสามารถไม่แตกต่างจากผู้ชาย การได้ทำงานแบบเดียวกับผู้ชายถือว่าเป็นคนเก่ง และต้องการให้สังคมยอมรับ นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองในด้านกฎหมายรัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้สตรีได้เป็นผู้นำมากขึ้น หน้าที่หลักของกระบวนการบริหารเพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปตามกำหนด ต้องอาศัยผู้ตามหรือเพื่อนร่วมงานในองค์กรดำเนินงานตามภารกิจ หากกล่าวถึงสตรีเป็นผู้นำ คนส่วนหนึ่งมักกล่าวถึงในเชิงดูหมิ่นว่า “เป็นด้วยเส้นสายมึง” หรือไม่ก็ใช้คำพูดเชิงลบประมาณว่า “ทำอะไรเป็นหรือเปล่า” สิ่งเหล่านี้สร้างความสะเทือนใจให้ผู้นำมาากันแล้ว จึงต้องทำงานหนักเป็นสองเท่าของผู้ชายเพื่อประกาศศักดิ์ศรีว่าฉันก็ทำได้ ลักษณะอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารสตรีต้องใช้ความสามารถมากพิเศษรวมทั้งการทุ่มเทให้กับงานบริหารอย่างจริงจัง โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป สภาพเหตุการณ์ดังกล่าวมีผลให้สตรีต้องหารายได้เลี้ยงตนเอง นับเป็นจุดเริ่มเข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น การได้รับโอกาสทางการศึกษามากกว่าในอดีต แสดงให้เห็นถึงค่านิยมดั้งเดิมของสตรีในการเป็นผู้นำต้องดูแลบ้านและงานนอกบ้านก็ต้องเก่งด้วย ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างของบทบาทระหว่างกลุ่มสตรีในเขตเมืองกับสตรีชานบทอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ส่งผลให้เจตคติและค่านิยมของสังคมไทยที่มีผลต่อสตรีเปลี่ยนไป ในแง่เกิดการยอมรับบทบาท และความสามารถของสตรีให้ทัดเทียมบุรุษ เมื่อสตรีเริ่มมีการศึกษามากขึ้น เริ่มเรียนรู้สิทธิและหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสังคม สนใจการเมืองการปกครองของประเทศ ความเชื่อเก่าๆ ที่ว่าสตรีควรอยู่แต่ในบ้านนั้นได้ถูกยกเลิกไป สังคมเริ่มให้การยอมรับว่า สตรีมีคุณภาพและบทบาทในการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก เพราะการพัฒนาประเทศจะบังเกิดผลเต็มที่หากสตรีได้รับการพัฒนา และมีโอกาสได้พัฒนาดตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และสุขภาพอนามัยอย่างมีคุณภาพ

พัฒนาการผู้นำสตรีอีสานด้านการเมือง

ก่อนปี พ.ศ. 2475 สตรีไม่มีบทบาททางการเมือง สังคมไม่เปิดโอกาสเช่นบุรุษ ทำให้เรื่องการเมืองการปกครองเป็นเรื่องไกลตัวและขาดความสนใจ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่และภารกิจของบุรุษเท่านั้น เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางการเมือง บุรุษและสตรี

มีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกัน นับเป็นก้าวใหม่ของสตรีที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง ซึ่งจะอธิบายถึงพัฒนาการบทบาทผู้นำสตรีอีสานในฐานะผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา ดังนี้

พัฒนาการสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี

ผลจากการเลือกตั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476-2491 ยังไม่ปรากฏมีสตรีเข้ามามีส่วนร่วมด้วย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2492 สตรีคนแรกลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส.คนแรกคือนางอรพิน ไชยกาล จากจังหวัดอุบลราชธานี เป็นภรรยาของนายเลียง ไชยกาล หัวหน้าพรรคประชาชน และดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีมาแล้วถึง 4 กระทรวง แม้ว่านางอรพิน เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีเพียงคนเดียวในสภาก็ตามแต่ก็มีความโดดเด่นในผลงานและความสามารถ ปรากฏว่าตลอดสมัยการประชุมสภาในรัฐบาลช่วงนั้นได้มีกระทู้ถามของนางอรพิน ไชยกาล เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจของไทยเพียงเรื่องเดียว นอกนั้นก็เป็นที่ถกเถียงเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐบาลมากกว่า และในเวลาต่อมานางก็ได้รับเลือกเป็นสมาชิกกรรมการร่วมของสภาเพื่อพิจารณางบประมาณประจำปี 2493 ปรากฏสถิติรายชื่อ ส.ส.สตรีอีสานตั้งแต่ปี 2475 - 2548 ตามตาราง จำนวน ส.ส.สตรีที่เข้ามาเป็นผู้แทนราษฎรตั้งแต่ปี 2475 - 2548 ดังนี้

ตารางที่ 2 จำนวนธ.ศ.สตรีอีสาน พ.ศ. 2475 - 2548

วัน เดือน ปี ที่เลือกตั้ง	รายชื่อธ.ศ. สตรีอีสาน	สังกัดพรรค	จังหวัด
ชุดที่ 1 พ.ศ. 2475 28 มิ.ย. 2475	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 2 พ.ศ. 2476 15 พ.ย. 2476	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 3 พ.ศ. 2480 7 พ.ย. 2480	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 4 พ.ย. 2481 12 พ.ย. 2481	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 5 พ.ศ. 2489 6 พ.ค. 2489	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 5 พ.ศ. 2489(เพิ่มเติม) 5 ต.ค. 2489	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 6 พ.ศ. 2491 29 ม.ค. 2491	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 6 พ.ศ. 2492(เพิ่มเติม) 5 มิ.ย. 2492	นางอรพิน ไชยกาล	ยังไม่มีพรรคการเมือง	อุบลราชธานี
ชุดที่ 7 พ.ศ. 2495 26 ก.พ. 2495	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 8 พ.ศ. 2500/1 26 ก.พ. 2500	นางอรพิน ไชยกาล	ยังไม่มีพรรคการเมือง	อุบลราชธานี
ชุดที่ 9 พ.ศ. 2500/2 15 ธ.ค. 2500	นางเอื้ออารี อุดมสิทธิ นางสาวอรอินทร์ ภูริพัฒน์	ชาติสังคม สหภูมิ	เลข อุบลราชธานี
ชุดที่ 9 (เพิ่มเติม) 30 มี.ค. 2501	นางอรพิน ไชยกาล	ไม่สังกัดพรรคการเมือง	อุบลราชธานี
ชุดที่ 10 พ.ศ. 2512 10 ก.พ. 2512	นางสมพงษ์ อยู่หุ่น	ไม่สังกัดพรรคการเมือง	กาฬสินธุ์

ตารางที่ 2 จำนวนธ.ธ.สตรีอีสาน พ.ศ. 2475 - 2548 (ต่อ)

วัน เดือน ปี ที่เลือกตั้ง	รายชื่อธ.ธ. อีสาน	สังกัดพรรค	จังหวัด
ชุดที่ 11 พ.ศ. 2518 26 ม.ค. 2518	นางสุนนา นิคยสุทธิ	แนวร่วมประชาธิปไตย	ศรีสะเกษ
ชุดที่ 12 พ.ศ. 2519 4 เม.ย. 2519	นางสมบุติ ตั้งพงษ์ นางจินตนา เรืองกาญจนเศรษฐ นางทองมาก รามสูต	ชาติไทย กิจสังคม ชาติไทย	สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย
ชุดที่ 13 พ.ศ. 2522 22 เม.ย. 2522	นางไสว อุณาพรหม นางกรรณกาญจน์ วิสมหมาย นางอนงค์ ดังศิริ	กิจสังคม กิจสังคม ประชาธิปไตย	นครราชสีมา ศรีสะเกษ สกลนคร
ชุดที่ 14 พ.ศ. 2526 18 เม.ย. 2526	นางพวงทอง ศรีทอง น.ส.ศิริพันธ์ จูริมาศ นางกรรณกาญจน์ วิสมหมาย นางเดือนใจ นุอุปละ	ประชาธิปไตย กิจสังคม กิจสังคม ประชาธิปไตย	กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ อุดรธานี
ชุดที่ 15 พ.ศ. 2529 27 ก.ค. 2529	นางทองสุข ปรีบุญโธ น.ส.อุ้นเรือน อารีเอื้อ นางกรรณกาญจน์ วิสมหมาย นางอนงค์ ดังศิริ	ประชาธิปไตย กิจสังคม กิจสังคม ประชาธิปไตย	มุกดาหาร ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สกลนคร
ชุดที่ 16 พ.ศ. 2531 24 ก.ค. 2531	นางศรีสกุล เดชะไพบูลย์ นางศิริพันธ์ จูริมาศ นางกรรณกาญจน์ วิสมหมาย นางเดือนใจ นุอุปละ	ประชาธิปไตย กิจสังคม กิจสังคม ประชาธิปไตย	นครราชสีมา ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ อุดรธานี
ชุดที่ 17 พ.ศ. 2535/1 22 มี.ค. 2535	นางอุบล บุญชลธร นางกรรณกาญจน์ วิสมหมาย	สามัคคีธรรม ความหวังใหม่	ยโสธร ศรีสะเกษ
ชุดที่ 18 พ.ศ. 2535/2 13 ก.ย. 2535	นางอรดี สุทศรี นางเดือนใจ นุอุปละ	ชาติพัฒนา ประชาธิปไตย	ประชาธิปไตย อุดร
ชุดที่ 19 พ.ศ. 2538 2 ก.ค. 2538	นางมาลีรัตน์ แก้วก่า นางวรสุดี เขาว์ศิริกุล นางศรีนวล ศรีตรัย นางอรดี สุทศรี	ชาติพัฒนา ประชาธิปไตย	สกลนคร

ตารางที่ 2 จำนวนส.ส.สตรีอีสาน พ.ศ. 2475 - 2548 (ต่อ)

วัน เดือน ปี ที่เลือกตั้ง	รายชื่อส.ส. อีสาน	สังกัดพรรค	จังหวัด
ชุดที่ 20 พ.ศ. 2539 17 พ.ย. 2539	นางกรรณา ชิดชอบ นางพวงเพชร ขุนละเียะ นางมุกดา พงษ์สมบัติ นางวรสุติ เชาวศิริกุล	เอกภาพ ชาติพัฒนา ประชาธิปัตย์ ประชาธิปัตย์	บุรีรัมย์ เลย ขอนแก่น มุกดาหาร
ชุดที่ 21 พ.ศ. 2544 6 ม.ค. 2544	นางกุศมาลวดี ศิริโกมุท นางบุญริน ศรีเรศ นางพิชญ์สินี กิตติรักษกุล นางกรรณา ชิดชอบ นางนันทมล สมบูรณ์เทศนา นางผ่องศรี แซ่จิ่ง	ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย	มหาสารคาม กาฬสินธุ์ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ
ชุดที่ 22 พ.ศ. 2548 6 ก.พ. 2548	นางกุศมาลวดี ศิริโกมุท นางบุญริน ศรีเรศ นางรศทิพย์ จิระธำกร นางกรรณา ชิดชอบ นางอรดี สุทธศรี นางมาลินี อินจันทร์ นางฟาริดา สุไลมาน นางทัศนียา รัตนเศรษฐ นางจันทร์เพ็ญ แสงเจริญรัตน์ นางภัทรา วรามิตร นางมุกดา พงษ์สมบัติ นางนันทนา ทิมสุวรรณ	ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย มหาชน ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย	มหาสารคาม มหาสารคาม อุดร บุรีรัมย์ กาฬสินธุ์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ นครราชสีมา เลย กาฬสินธุ์ ขอนแก่น เลย

ที่มา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475 - 2535 และ
ทำเนียบสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปี 2538, 2539, 2544, 2548 (เอกสารจัดสำเนา)

จากตารางแสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่มีการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 - 2548 บทบาททางการเมือง
ของส.ส.สตรีอีสานเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จนได้รับการยอมรับจากประชาชนเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่
เป็นตัวแทนของประชาชนอีกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นนางอรพิน ไชยกาล นางกรรณาอุทุมม์ วิสมหมาย

นางเดือนใจ นุอุปละ นางมาลีรัตน์ แก้วก่า นางอรดี สุทธศรี นางกุศมาลวดี สิริโกมุท นางบุญเรือน ศรีเรศ และนางมุกดา พงษ์สมบัติเป็นต้น ดังนั้นสตรีในบทบาทนักการเมืองต้องทำหน้าที่ในสภาเป็นตัวแทนในการแสดงความสามารถอย่างภาคภูมิ และบทบาทนอกสภาต้องดูแลทุกข์สุข และบรรเทาความเดือดร้อนให้ราษฎร จึงจะได้รับการยอมรับเลือกตั้งเข้ามาอย่างต่อเนื่องตลอดมา

ในปี 2518 มีพรรคการเมืองที่มีสตรีดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรค 2 พรรคการเมือง คือ นางสุนิรัตน์ เกลาน หัวหน้าพรรคแผ่นดินไทย จากจังหวัดร้อยเอ็ด และนางอภิรัตน์ บริบูรณ์ หัวหน้าพรรคเกษตร เมื่อเข้าสู่ตำแหน่งสมาชิกผู้แทนราษฎรจึงทำให้สตรีมีบทบาทตามหน้าที่ในสภาเป็นตัวแทนประชาชนเสนอความต้องการเป็นผู้เสนอต่อสภา อภิปรายสนับสนุน และคัดค้านการออกกฎหมาย จนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้บัญญัติให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับเลือกตั้งจากรัฐสภาจำนวนเก้าสิบคน มีหน้าที่จัดทำรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ทั้งฉบับเพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการปฏิรูปการเมือง มีสาระสำคัญคือการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐเพิ่มขึ้นโดยคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนเป็นสำคัญดังนั้นภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จึงได้บัญญัติให้วุฒิสภามาจากการเลือกตั้งของประชาชนขึ้นครั้งแรก กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้ประเทศไทยมีกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด และให้โอกาสผู้หญิงเข้าสู่เวทีการเมือง ตั้งแต่ปี 2475 จนถึงปัจจุบันพ.ศ. 2548 มีจำนวนทั้งสิ้น 16 ฉบับ มีนายกรัฐมนตรีจำนวน 54 คนะ มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 22 ครั้ง ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2475 สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงเริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองในระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ซึ่งต้องใช้ความรู้ความสามารถเหนือคู่แข่งจึงเข้ามาอยู่เวทีการเมืองได้ ซึ่งปรากฏตามตาราง

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนส.ส. หญิงที่ได้รับเลือกตั้งเปรียบเทียบกับส.ส.ชาย จากการเลือกตั้งทั่วไป

พ.ศ. 2475-2548

วัน เดือน ปี	ชาย		หญิง		รวม	สิ้นสุดสมาชิกภาพ
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
28 มี.ย.2475(เลือกตั้งโดยอ้อม)	70	100	-	-	70	9 ส.ค. 2476 (เลือกตั้งชั่วคราว)
15 พ.ย. 2476	78	100	-	-	78	9 ส.ค. 2480 สิ้นสุดวาระ
7 พ.ย. 2480	91	100	-	-	91	11 ก.ย. 2481 ยุบสภา
12 พ.ย. 2481	95	100	-	-	95	15 ต.ค. 2488 ยุบสภา
6 ม.ค. 2489	96	100	-	-	96	8 พ.ย. 2490 (รัฐประหาร)
5 ส.ค. 2489	82	100	-	-	82	8 พ.ย. 2490 (เลือกตั้งเพิ่ม)
29 ม.ค. 2491	100	100	-	-	100	29 พ.ย. 2494
5 มี.ย. 2492	20	92.20	1	4.80	21	29 พ.ย. 2494 (เลือกตั้งเพิ่ม)
26 ก.พ. 2495	121	98.27	2	1.63	123	25 ก.พ. 2500 (รัฐประหาร)
26 ก.พ. 2500/1	159	99.40	1	0.60	160	16 ก.ย. 2500
15 ส.ค. 2500/2	156	97.50	4	2.50	160	20 ต.ค. 2501 (เลือกตั้งเพิ่มอีกอำนาจ)
30 มี.ค. 2501	25	96.15	1	3.85	26	20 ต.ค. 2501
10 ก.พ. 2512	213	97.26	6	2.74	219	17 พ.ย. 2514
26 ม.ค. 2518	267	99.26	2	0.74	269	12 ม.ค. 2519 (ยุบสภา)
4 เม.ย. 2519	274	98.21	5	1.79	279	6 ต.ค. 2519 (บิศอำนาจ)
22 เม.ย. 2522	295	98.01	6	1.99	301	19 มี.ค. 2526
18 เม.ย. 2526	314	96.91	10	1.09	324	1 พ.ค. 2529
27 ก.ค. 2529	335	96.54	12	3.46	347	29 เม.ย. 2531
24 ก.ค. 2531	347	97.99	10	2.01	357	23 ก.พ. 2534
22 มี.ค. 2535/1	349	96.94	11	3.06	360	30 มี.ย. 2535
13 ก.ย. 2535/2	349	96.94	11	3.06	360	30 มี.ย.2535 วิกฤตการเมือง
2 ก.ค. 2538	369	94.37	22	5.63	391	

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนส.ส. อันเนกตามเพศ จากการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2475-2548 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	ชาย		หญิง		รวม	สิ้นสุดสมาชิกภาพ
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
17 พ.ย. 2539	389	98.98	4	1.02	393	
6 ม.ค. 2544						ครบวาระสภาฯ
ส.ส.บัญชีรายชื่อ	93	93.00	7	7.00	100	
ส.ส.แบ่งเขต	361	90.25	39	9.75	400	
6 ก.พ. 2548						ยังไม่ครบวาระ
ส.ส.บัญชีรายชื่อ	94	94.00	6	6.00	100	
ส.ส.แบ่งเขต	353	88.25	47	11.75	400	

ที่มา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475 – 2538 ฝ่ายผลิตเอกสารรัฐสภา กองประชาสัมพันธ์ สำนักงาน
เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร และ www.ect.to.th

จากตารางที่ 2 แสดงภาพรวมการได้รับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จะเห็นว่าสตรีเริ่มก้าวเข้ามามีบทบาทการเมืองมากขึ้นตามลำดับ แสดงให้เห็นความตื่นตัวการมีบทบาททางการเมือง และการได้รับความเชื่อถือยอมรับจากประชาชน หากไม่ได้รับความยอมรับในการเลือกตั้งครั้งต่อไปก็จะไม่ได้รับเลือกเข้ามาอีก ซึ่งสะท้อนภาพบทบาทสตรีในระดับชาติ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ความสามารถของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรย่อมต้องมีทักษะ ความรู้ ความสามารถ เพื่อให้การทำงานบรรลุเป้าหมาย แต่ปัญหาสำคัญของสตรีคือการยอมรับความรู้ความสามารถของสตรี และเพื่อนร่วมงาน ดังนั้นตั้งแต่มีการเลือกตั้งครั้งแรกปี 2475 – 2548 มีการเลือกตั้ง 22 ครั้ง (ไม่รวมการเลือกตั้งเพิ่มเติม) ผู้หญิงได้รับการเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่แทนประชาชนในสภาผู้แทนราษฎรเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ

พัฒนาการผู้นำสตรีในฐานะสมาชิกวุฒิสภา

สมาชิกวุฒิสภาเป็นผู้แทนประชาชนอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่ต่างจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะการกั้นกรองกฎหมาย ร่างกฎหมายต่าง ๆ การคัดเลือกบุคคลเพื่อดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ การถอดถอนนักการเมืองเป็นต้น ต้องผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก่อน จึงจะมีผลบังคับใช้ได้ เนื่องจากสมาชิกวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน เพราะรัฐธรรมนูญมาตรา 3 บัญญัติไว้ว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย ดังนั้นผู้ที่เข้ามาเป็นตัวแทนไม่ว่าระดับชาติหรือระดับท้องถิ่นย่อมต้องมาจากการเลือกตั้ง

จากประชาชน กล่าวได้ว่าสมาชิกรัฐสภาจึงมีอำนาจมากเกินไปโดยหลักการเพราะเป็นอำนาจในการคัดเลือก เห็นชอบ แต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งองค์กรอิสระต่าง ๆ และทำหน้าที่ในการถอดถอนนักการเมือง และเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับสูงให้ออกจากตำแหน่งด้วย แต่ในทางปฏิบัติยังต้องอิงฝ่ายรัฐ ซึ่งมีพัฒนาการของผู้นำสตรีด้านวุฒิสภาตั้งแต่ ปี 2547 – 2535 มีจำนวนสตรีถูกคัดเลือกเข้ามาดำรงตำแหน่งวุฒิสภา ดังนี้

ตาราง 3 แสดงข้อมูลการเข้าสู่ตำแหน่งสมาชิกรัฐสภาตั้งแต่ปี 2475 -2535

แต่งตั้งเมื่อ	จำนวนสว.ชาย	จำนวนสว.หญิง	รวม	หมายเหตุ
28 มิ.ย. 2475	70	70	-	ผู้แทนชั่วคราว
9 ธ.ค. 2476	78	7	-	สมาชิกรัฐสภาผู้แทนฯ ประเภท 2
8 ธ.ค. 2480	13	13	-	แต่งตั้งเพิ่มให้เท่ากับสส.ประเภท 1
24 ธ.ค. 2489	80	80	-	สมาชิกวุฒิสภา
18 พ.ย. 2490	100	100	-	„
30 พ.ย. 2494	123	123	-	สมาชิกรัฐสภาผู้แทนฯประเภท 2
18 ก.ย. 2500	121	121	=	„
3 ก.พ. 2502	240	240	-	สมาชิกรัฐสภาร่างรัฐธรรมนูญ
4 ก.ค. 2511	120	120	-	สมาชิกรัฐสภา
25 ก.พ. 2512	44	44	-	สมาชิกรัฐสภา(แต่งตั้งเพิ่มเติม)
16 ธ.ค. 2512	299	299	-	สมาชิกรัฐสภานิติบัญญัติ
23 ธ.ค. 2516	299	283	16	„
26 ม.ค. 2518	100	91	9	สมาชิกรัฐสภา
20 พ.ย. 2519	340	328	12	สมาชิกรัฐสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน
15 พ.ย. 2520	460	351	9	สมาชิกรัฐสภา ชุดที่ 1
22 เม.ย. 2522	225	222	3	สมาชิกรัฐสภา ชุดที่ 2
- 2524	225	220	5	สมาชิกรัฐสภา ชุดที่ 3
- 2526	243	240	3	สมาชิกรัฐสภา ชุดที่ 4
- 2528	260	258	2	สมาชิกรัฐสภา ชุดที่ 5
- 2530	267	264	3	สมาชิกรัฐสภา ชุดที่ 6
23 ก.พ. 2534	267	262	5	สมาชิกรัฐสภา
22 มี.ค. 2535	270	281	9	

ที่มา รายนามสมาชิกรัฐสภา 2547 – 2535 และ ทำเนียบสมาชิกรัฐสภา 2537 -2539

จากตารางที่ 3 เปรียบเทียบการเข้าสู่ตำแหน่งวุฒิสภา มีผู้หญิงเพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี บางปีก็ลดลง ช่วงแรก ๆ เป็นการเลือกสรรจากสตรีชั้นสูงมีภูมิฐานะในเมืองหลวง ค่อมากฎหมายรัฐธรรมนูญ ปี 2540 เปิดกว้างให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โดยประชาชนเป็นผู้เลือกขึ้นมาทำหน้าที่ นับเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้สตรีมีโอกาสดำรงตำแหน่งมากขึ้น ทำให้สตรีมีอำนาจหน้าที่ดังกล่าวกลายเป็นกรอบบังคับให้สมาชิกวุฒิสภาต้องปฏิบัติหน้าที่โดยอิสระ ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด และมีข้อห้ามมิให้สมาชิกวุฒิสภาที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนหาเสียงเลือกตั้ง มีสิทธิแก่นำตนเอง เนื่องจากมาตรการให้ใช้อำนาจเป็นไปได้อย่างสุจริต มีเสถียรภาพและมีประสิทธิภาพมีเจตนารมณ์เพื่อแก้ไขสภาพปัญหากระบวนการเมืองและสถาบันการเมืองขาดความน่าเชื่อถือในความสุจริต เพราะมีลักษณะความเป็นธุรกิจการเมือง นำมาซึ่งปัญหาความไม่ชอบธรรมในการบริหารประเทศ ยิ่งรัฐบาลไร้เสถียรภาพและไร้ประสิทธิภาพ เพราะเป็นรัฐบาลฝ่ายผสมอ่อนแอ ขาดความเอกภาพ ทำให้นายกรัฐมนตรีไม่อาจใช้ภาวะความเป็นผู้นำได้ ก็ยังทำให้เกิดปัญหาความชอบธรรมและวิกฤติศรัทธาได้ง่าย¹¹³ ดังนั้นจึงต้องแก้ไขระบบการเลือกตั้งและระบบพรรคการเมือง รวมถึงระบบการตรวจสอบถ่วงดุลกันเอง ให้มีความเป็นธุรกิจการเมืองให้น้อยลงหรือหมดไป เปิดโอกาสให้คนที่สุจริตและมีความสามารถเข้าสู่ระบบการเมืองได้มากขึ้นโดยมีหลักการสำคัญในเรื่องของรัฐสภา การหาเสียงแบบนักการเมืองประเภทอื่นต้องตกเป็นหนี้บุญคุณ เพราะต้องขอคะแนนเสียงจากนักการเมืองหรือพรรคการเมือง อาจทำให้การทำหน้าที่อย่างตรงไปตรงมาในสภาเป็นไปได้ยาก ซึ่งนับตั้งแต่สตรีได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาในปี 2516 เป็นต้นมา เป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่เนื่องจากกรณีเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่กลุ่มนักศึกษาและประชาชนชั้นกลางรวมกลุ่มกันต่อต้านการปกครองเผด็จการและขับไล่ผู้นำออกนอกประเทศได้สำเร็จ สตรีที่มีการศึกษาจึงเริ่มได้รับการคัดเลือกเข้ามามีบทบาทในสภาดังนี้

¹¹³ สำนักงานคณะกรรมการเลือกตั้ง. ก่อนจะเป็นส.ว. เอกสารเผยแพร่ กันยายน 2548. www.ect.go.th

ตาราง 4 แสดงรายชื่อสตรีที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาตั้งแต่ปี 2516 - 2548

วันเดือนปี ที่แต่งตั้ง	รายชื่อสว.สตรีที่ได้รับการแต่งตั้ง	หมายเหตุ
23 ธันวาคม 2516	1.นางกุหลาบ มัลลิกะมาส 2.คุณหญิงจินตนา ชศสุนทร 3.นางดวงเดือน ณ เชียงใหม่ 4.นางเต็มศิริ บุญยสิงห์ 5.นางบรรจง นิवासบุตร 6.คุณหญิงบุญเลื่อน เครือตราชู 7.นางพิมพ์ จิตต์หมั่น 8.นางแรม พรหมโมบลบุญประภาส 9.คุณหญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จากจำนวนสมาชิกทั้งหมด 299 คน
26 มกราคม 2518	1.นางจันทะนี สันตะบุตร 2.คุณหญิงศิริการภักดี 3.นางสาวนวนลนาฏ อมาตยกุล 4.คุณหญิงพวงทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา 5.นางแรม พรหมโมบล บุญประภาส 6.นางสมถวิล สังขะทรัพย์ 7.คุณหญิงสุพัตรา สิงห์ทอง 8.นางสุวัฒนา เพชรทองคำ 9.นางเอื้อนทิพย์ เปรมไธริน	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา
20 พฤศจิกายน 2519	1.นางกนก สามแสนวิล 2.นางจงกล ศรีกาญจนา 3.นางสาวจุไร ลีอากาศ 4.นางเต็มศิริ บุญยสิงห์ 5.คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ 6.คุณหญิงบุญศิริ ขวลิตรำรง 7.นางผนินทรา ภักดเกษม 8.นางพวงทิพย์ ศิระวนิช 9.นางไพเราะ คูจินดา 10.นางเยาวเรศ บุญนาค	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินทั้งหมด 340 คน เป็นชาย 328 คน เป็นหญิง 12 คน

ตาราง 4 แสดงรายชื่อสตรีที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาตั้งแต่ปี 2516 – 2548 (ต่อ)

วัน/เดือน/ปี ที่แต่งตั้ง	รายชื่อสตรีที่ได้รับการแต่งตั้ง	หมายเหตุ
	11.นางสาวลาวัลย์ ถนอมจันทร์ 12.นางวิมล เจียมเจริญ 13.คุณหญิงสมศรี เจริญรัชตภาคย์ 14.นางสุวดี จันทร์กระจ่าง 15.นางสุวัฒนา เพชรทองคำ 16.นางอนงค์ อิศรภักดี	
15 พฤศจิกายน 2520	1.นางกนก สามแสนวิล 2.นางเต็มศิริ บุญขสิงห์ 3.คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ 4.คุณหญิงบัวเขียว รังคศิริ 5.คุณหญิงบุญศิริ ชวลิตธำรง 6.นางแรม พรหมโมบล บุญประสพ 7.นางสาวสมจันทร์ อินทโร 8.นางสมถวิล ตั้งชะทรัพย์ 9.นางอนงค์ อิศรภักดี	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน จำนวนสมาชิกทั้งหมด 340 คน เป็นชาย 351 คน เป็นหญิง 9 คน
22 เมษายน 2522	1.นางสาวจุไร ลีวภาค 2.นางสาวลาวัลย์ ถนอมจันทร์ 3.นางวิมล เจียมเจริญ	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา ชุดที่ 1 จำนวนสมาชิกทั้งหมด 255 คน เป็นชาย 252 คน เป็นหญิง 3 คน
พ.ศ. 2524	1.นางสาวลาวัลย์ ถนอมจันทร์ 2.นางวิมล ศิริไพบุลย์ 3.คุณหญิงสุวัฒนา เพชรทองคำ	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาชุดที่ 2 จำนวนสมาชิกทั้งหมด 225 คน เป็นชาย 222 คน เป็นหญิง 3 คน

ตาราง แสดงรายชื่อสตรีที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาตั้งแต่ปี 2516 – 2548 (ต่อ)

วัน/เดือน/ปี ที่แต่งตั้ง	รายชื่อสว.สตรีที่ได้รับการแต่งตั้ง	หมายเหตุ
พ.ศ. 2626	1.นางวิมล ศิริไพบุลย์ 2.นางนงเยาว์ ชัยเสรี 3.คุณหญิงพวงรัตน์ วิเวกานนท์ 4.คุณหญิงสุวัฒนา เพชรทองคำ	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาชุดที่ 3 จำนวนสมาชิกทั้งหมด 243 คน เป็นชาย 239 คน เป็นหญิง 4 คน
พ.ศ. 2528	1.คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ 2.นางสาวบังอร อิ่มโอชา	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาชุดที่ 4 จำนวนสมาชิกทั้งหมด 260 คน เป็นชาย 258 คน เป็นหญิง 2 คน
พ.ศ. 2530	1.คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ 2.นางสาวลักขณ์ แผลงสภา 3.คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี 4.คุณหญิงพวงรัตน์ วิเวกานนท์	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาชุดที่ 5 จำนวนสมาชิกทั้งหมด 267 คน เป็นชาย 263 คน เป็นหญิง 4 คน
23 ก.พ. 2534	1.คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ 2.นางสาวเขวาลักขณ์ แผลงสภา 3.คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี 4.แรม พรหมโมบล บุญประสพ 5.นางสุน สมสาร	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาชุดที่ 6 จำนวนสมาชิกทั้งหมด 267 คน เป็นชาย 252 คน เป็นหญิง 5 คน
22 มี.ค. 2535	1.คุณหญิงพัชรี ว่องไพฑูรย์ 2.นางสาวทัศนีย์ บุญทอง 3.คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร 4.คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ 5.คุณหญิงนิรมล สุริยศักดิ์ 6.คุณหญิงมาลี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาชุดที่ 5 จำนวนสมาชิกทั้งหมด 270 คน เป็นชาย 261 คน เป็นหญิง 9 คน

ตาราง 5 แสดงรายชื่อสตรีที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาตั้งแต่ปี 2516 – 2548 (ต่อ)

วัน/เดือน/ปี ที่แต่งตั้ง	รายชื่อสว.สตรีที่ได้รับการแต่งตั้ง	หมายเหตุ
	7.คุณหญิงลักขณา แสงสนิท 8.นางวิภา เจริญอุษาคี 9.คุณหญิงสุรพันธ์ มณีรัตน์	

จากตารางที่ 5 ข้อมูลรายชื่อวุฒิสภาสตรีเรียงตามลำดับการได้รับแต่งตั้งตั้งแต่ปี 2516 เป็นต้นมาจนถึงปี 2535 จะเห็นว่า สมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการแต่งตั้งเป็นสตรีชั้นสูง บางท่านก็มีบรรดาศักดิ์ตามสามี บางท่านก็ทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองหรือการบริการทรัพย์สินส่วนตัวจนได้รับแต่งตั้งเป็นคุณหญิงก็มี แต่ก็ยังไม่ปรากฏมีสตรีอีสานถูกคัดเลือกเป็นสมาชิกวุฒิสภา อาจเป็นเพราะยังไม่ให้การยอมรับบทบาททางการเมืองของสตรีท้องถิ่นมากนัก และสมัยนั้นยังไม่เปิดโอกาสให้มีการเลือกตั้งดังที่ปรากฏในปีต่อมา

อย่างไรก็ตามการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาครั้งแรกนั้น ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า บรรดาผู้สมัครประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐยังไม่เข้าใจระหว่าง “การหาเสียง” กับการ “แนะนำตัว” เช่นเดียวกับนักการเมืองบางคนที่ยกไม่ออกระหว่างการหาเสียง กับการซื้อเสียง จดเลียง โจมตี กล่าวร้ายป้ายสีผู้อื่น จนคณะกรรมการต้องแจกใบแดง ใบเหลืองเป็นจำนวนมาก

ในการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา ที่จัดให้มีการเลือกตั้งพร้อมกันทั่วประเทศขึ้นครั้งแรกในวันที่ 4 มีนาคม 2543 ถึงแม้เป็นเรื่องใหม่และเป็นครั้งแรก แต่โดยนัยแห่งพฤติกรรมการออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนยังคงยึดมั่นในกรอบประสบการณ์เดิมของการเลือกตั้งระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระดับประเทศ จากประสบการณ์ที่ผ่านมายังไม่สามารถยืนยันได้ว่ามีครั้งใดบ้างที่พฤติกรรมออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ปราศจากการถูกครอบงำหรือถูกชักจูง โดยอิทธิพลและผลตอบแทนอื่น ๆ ซึ่งมีใช้ความคาดหวังในศักยภาพแห่งตัวตนของผู้สมัครที่จะทำหน้าที่แทนตัวเองได้อย่างสมบูรณ์ การตัดสินใจเลือกตัวแทนของประชาชนในแต่ละครั้งจึงเต็มไปด้วยผลประโยชน์บางอย่างแอบแฝง

สมาชิกวุฒิสภาแต่งตั้งจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ เป็นโอกาสให้สตรีในเมืองหลวงเท่านั้นเข้ามามีบทบาทร่วมในสภา สตรีอีสานยังไม่ปรากฏบทบาทในฐานะวุฒิสภาเด่นชัดนัก จนกระทั่งการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาเมื่อ ปี 2543 มีสตรีอีสานได้รับเลือกเป็นสมาชิกวุฒิสภา 10 คน จากจำนวนทั้งหมด 67 คน ดังนี้

ตารางที่ 6 จำนวนสมาชิกวุฒิสภาอีสาน ปี 2543 (จากจำนวนสมาชิกวุฒิสภาทั่วประเทศ
จำนวน 200 คน)

จังหวัด	สมาชิกวุฒิสภาอีสาน				รวม
	หญิง		ชาย		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
1.กาฬสินธุ์	-	-	3	100	3
2.ขอนแก่น	1	16.67	5	83.33	6
3.ชัยภูมิ	-	-	4	100	4
4.นครพนม	-	-	2	100	2
5.นครราชสีมา	1	12.5	7	87.5	8
6.บุรีรัมย์	1	20.0	4	80.0	5
7.มหาสารคาม	-	-	3	100	3
8.มุกดาหาร	-	-	1	100	1
9.ยโสธร	-	-	2	100	2
10.ร้อยเอ็ด	-	-	4	100	4
11.เลย	-	-	2	100	2
12.ศรีสะเกษ	1	20.0	4	80.0	5
13.สกลนคร	2	66.67	1	33.33	3
14.สุรินทร์	-	-	4	100	4
15.หนองคาย	1	33.33	2	66.67	3
16.หนองบัวลำภู	-	-	2	100	2
17.อำนาจเจริญ	-	-	1	100	1
18.อุดรธานี	1	20.0	4	80.0	5
19.อุบลราชธานี	2	33.33	4	67.67	6
รวมทั้งสิ้น	10	14.93	57	85.07	67

ที่มา วารสารพรรคการเมืองสัมพันธ์ สำนักงาน ก.ก.ต. จังหวัดขอนแก่น 2544 หน้า 1-3

จากตารางที่ 6 แสดงว่าการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาทั่วประเทศครั้งแรกในปี 2543 มีผู้ให้ความสนใจมาก แต่มีสว.สตรีได้รับเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่แค่ 10 คน จากจำนวนสว.อีสานทั้งหมด 57 คนที่ได้รับเลือกตั้ง ซึ่งก็ยังมีสัดส่วนน้อยกว่าบุรุษอยู่นั่นเอง แสดงถึงค่านิยมดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องความสามารถ

และโอกาสของสตรีอยู่ในวงจำกัดยังปรากฏอยู่ แม้แต่การพิจารณาจำนวนสว.ในอดีตจำแนกตามเพศ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2475 จนถึงปี 2548 ก็ปรากฏมีแค่สตรีชั้นสูง และมีการศึกษา ซึ่งมาจากการคัดเลือกเข้าดำรงตำแหน่ง ดังนี้

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบจำนวนสมาชิกวุฒิสภา จำแนกตามเพศ ตั้งแต่ ปี 2475 - 2548

วัน/เดือน/ปีที่มีการเลือกตั้ง	สมาชิกวุฒิสภาอีสาน				รวม
	หญิง		ชาย		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
28 มี.ย. 2475 (เลือกตั้งชั่วคราว)	-	-	70	100	70
9 ธ.ค. 2476 (สมาชิกสภาประเภท 2)	-	-	78	100	78
8 ธ.ค. 2480 (แต่งตั้งเพิ่มประเภท 2)	-	-	13	100	13
24 พ.ค. 2489	-	-	80	100	80
18 พ.ย. 2490	-	-	100	100	100
30 พ.ย. 2494 (สมาชิกสภาประเภท 2)	-	-	123	100	123
18 ก.ย. 2500 (สมาชิกสภาประเภท 2)	-	-	121	100	121
3 ก.พ. 2502 (สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ)	-	-	240	100	240
4 ก.ค. 2511	-	-	120	100	120
25 ก.พ. 2512	-	-	44	100	44
16 ธ.ค. 2515	-	-	299	100	299
23 ธ.ค. 2516 (สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ)	16	8.35	283	94.65	299

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบจำนวนสมาชิกวุฒิสภาอำเภอตามเพศ ตั้งแต่ ปี 2475 – 2548 (ต่อ)

วัน/เดือน/ปีที่มีการแต่งตั้ง	สมาชิกวุฒิสภา				รวม
	หญิง		ชาย		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
26 ม.ค. 2518	9	9.00	91	91.00	100
20 พ.ย. 2519 (สมาชิกสภาปฏิรูปการปกครอง)	12	3.53	328	96.47	340
15 พ.ย. 2520 (สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ)	9	2.5	351	97.5	360
22 เม.ย. 2522 (ชุดที่ 1) (เลือกตั้งชั่วคราว)	3	4.33	222	98.67	225
9 ธ.ค. 2524 (ชุดที่ 2) (สมาชิกสภาประเภท 2)	3	1.33	222	98.87	225
- 2526 (ชุดที่ 3)	2	0.82	241	99.18	243
- 2528 (ชุดที่ 4)	2	0.77	258	99.23	260
- 2530 (ชุดที่ 5)	3	1.12	264	98.88	267
21 เม.ย. 2532 (ชุดที่ 6)	5	1.87	262	98.13	267
22 มี.ค. 2535	9	3.40	256	96.60	270
2539	21	8.08	239	91.92	260
2544					
2548					

ที่มา รายนามสมาชิกวุฒิสภา 2475 – 2535 สำนักงานรัฐสภา (เอกสารอัดสำเนา), ทำเนียบสมาชิกวุฒิสภา 2537 - 2539

จากตารางที่ 8 การสืบสร้างบทบาทการเมืองด้านสมาชิกวุฒิสภาพบว่า สตรีเริ่มเข้ามามีบทบาทในฐานะสว.ปี 2516 ก่อนหน้านั้นสตรีไม่ได้รับเลือกให้เป็นสว.เลย เพราะการคัดสรรคนเข้าสู่ตำแหน่งในอดีตมีข้อจำกัด ผู้ได้รับเลือกส่วนใหญ่มักเป็นสตรีเชื้อเจ้านายชั้นสูง มีฐานะการเงินดีเท่านั้น จึงจะได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นสมาชิกวุฒิสภา ถ้าสังเกตให้ดีปีนี้เป็นปีที่สตรีมีบทบาทเคลื่อนไหวทางการเมืองเริ่มมีบทบาทในสภาครั้งแรก แสดงให้เห็นถึงการยอมรับบทบาททางการเมือง

ดังนั้นแม้ในสังคมให้การยอมรับว่าสตรีเป็นผู้มีความรู้มีความสามารถในการทำงานได้หลากหลายแต่การก้าวขึ้นสู่ระดับผู้นำเป็นไปได้น้อยกว่าบุรุษ เพราะสังคมยังยึดติดค่านิยมดั้งเดิม ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งในการยับยั้งความก้าวหน้าด้านการเป็นผู้นำหรือผู้บริหาร มีผลไปถึงสถานภาพสตรีอีสานยังด้อยกว่าบุรุษในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา ค่าตอบแทนรายได้เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงได้รับการยอมรับได้นั้นต้องแสดงความสามารถผ่านการทดสอบจากสังคมอย่างมากมายด้วยวิธีแตกต่างกันในแต่ละอาชีพ ความบทบาทและสถานภาพของตนเอง หากสตรีก้าวเป็นผู้นำต้องมีความรู้ ความสามารถ และมีคุณสมบัติพิเศษบางประการเสริมสร้างบทบาทผู้นำของตนให้ชัดเจน

พัฒนาการผู้นำสตรีอีสานด้านการศึกษา

หากการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการเพิ่มพลังศักยภาพของสตรี การศึกษาก็ควรเป็นสิ่งที่สร้างเจือใจจำเป็นสำหรับการพัฒนาศักยภาพเต็มตามความสามารถ รวมทั้งการให้โอกาสสตรีในการเลือกทางเดินชีวิตสำหรับตนเอง นั้นหมายความว่าพลังแห่งการเรียนรู้ได้สร้างความมั่นใจ และสามารถท้าทายความเชื่อดั้งเดิมที่ฝังรากลึกว่าผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชาย เนื่องจากความรู้สามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตคนได้ ใครเข้าถึงความรู้ได้มากมักก่อให้เกิดการได้เปรียบและอยู่ในโลกการแข่งขันได้อย่างท้าทาย ดังนั้นครอบครัว และ โรงเรียน จึงเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมระบบคตินิยมผ่านกลไกของสังคม ในขณะที่เดียวกันอีกด้านหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงกลับพบปัญหาพรมแดนความรู้ไร้ขอบเขตที่คนให้ความสำคัญต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งต้องปรับระบบการศึกษาเพิ่มขีดความสามารถและโอกาสการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อองค์กร บุคคลที่อยู่ในโลกแห่งการแข่งขันจึงต้องเป็นคนมีศักยภาพและความสามารถสูง รูปแบบการทำงานก็เปลี่ยนไป จากงานไร้ทักษะเป็นงานต้องใช้ความรู้ หรืองานใครงานเรากลายเป็นการทำงานเป็นทีม แม้แต่การสั่งการกลายเป็นการประสานงาน และอำนาจของผู้บริหารกลายเป็นอำนาจของผู้รับบริการ กล่าวได้ว่าคนที่มีความรู้กลายเป็นคนรุ่นใหม่ที่ทรงพลังและท้าทายในองค์กรตลาดแรงงาน ค่านิยมและวัฒนธรรมการทำงานก็เปลี่ยนไป มีความเป็นปัจเจกสูง คุณค่าการทำงานอยู่ที่การได้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง พลังความรู้จึงสามารถยกระดับบุคลากรให้พัฒนาโครงสร้างขององค์กรที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบด้วยนักวิชาการ ผู้บริหารที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถประกอบการทำงาน

พื้นฐานและการกล่อมเกลาสตรีอีสาน

ภาพของครอบครัวในอุดมคติ อาจจะเป็นภาพครอบครัวที่อบอุ่น พ่อทำงานหาเลี้ยงครอบครัวในขณะที่แม่อยู่บ้านทำกับข้าวดูแลลูก มีเครือญาติอุปถัมภ์ดูแลช่วยเหลือบ้างโอกาส เพราะเป็นระบบครอบครัวใหญ่ ชุมชนสังคมนิยมรู้ประสบการณ์ในเรื่องของธรรมเนียมประเพณี ชีวิตในครอบครัวคอยต้อนรับสามีและลูกกลับจากโรงเรียน ความเชื่อดั้งเดิมไม่เอื้อให้สตรีทำงานนอกบ้าน

ส่งผลให้สตรีไม่ค่อยได้มีโอกาสแสวงหาความรู้ ประสบการณ์นอกบ้าน แต่ความเป็นจริงของสังคมขณะนี้มิได้เป็นเช่นนั้น เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจสังคมเปลี่ยนแปลง เกิดผลกระทบตามมาก็คือทั้งสามีและภรรยาต้องหาเลี้ยงครอบครัว ทำให้ไม่มีเวลาดูแลครอบครัว ดูแลลูกหลานเต็มที่ แต่กลับพบว่าในภาวะที่ครอบครัวมีความเป็นปัจเจกสูงนี้ อิทธิพลการกล่อมเกลาของพ่อแม่ปู่ย่าตายายยังมีผลต่อผู้นำสตรีในปัจจุบัน ดังตารางแสดงให้เห็นถึงการกล่อมเกลาในสถาบันครอบครัว

ตารางที่ 8 พื้นฐานการกล่อมเกลา

ชีวิตผู้บริหารสตรี	การกล่อมเกลาในสังคม	
	ในอดีต	ปัจจุบัน
1.ชีวิตวัยเด็ก	ผู้สอน คือพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ปลูกฝังความเป็นลูกผู้หญิง การทำงาน เรียนเย็บปักถักร้อย วาดอนซอนง่าย มีสัมมาคารวะ	ผู้สอนคือ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มีพี่เลี้ยง หรือแม่บ้านดูแล ปลูกฝังความเป็นลูกผู้หญิง ทำงานบ้าน ทำกับข้าว ให้เรียนหนังสือ อย่าเกียจคร้าน
2.ชีวิตวัยรุ่น	ผู้สอนคือ แม่ สอนเรื่องคุณสมบัติ กุลสตรี การเป็นแม่บ้านแม่เรือน การเย็บปักถักร้อย	ผู้สอนคือ แม่ สอนเรื่องการคบเพื่อน การวางแผนให้เหมาะสม การแต่งกาย การให้ความสำคัญกับเพื่อน ภาวะผู้นำ ปรากฏตั้งแต่วัยรุ่น
3.ชีวิตวัยทำงาน	เรียนรู้งานจากแม่ สามีเลี้ยงดู เป็นแม่บ้าน ดูแลงานบ้าน	ดูพ่อแม่เป็นแบบอย่าง เรียนรู้งานจาก องค์กรหรือหน่วยงานที่ตนสังกัด ศึกษาแบบอย่างคนที่ประสบ ความสำเร็จ
4.ชีวิตผู้นำ	ไม่มีโอกาสเป็นผู้นำ หรือเป็น ผู้บริหาร	เป็นผู้นำ ประสบผลสำเร็จ ดูพ่อแม่เป็น ตัวแบบ

จากตารางแสดงให้เห็นว่า พื้นฐานการกล่อมเกลาครอบครัวมีส่วนสำคัญให้สตรียึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ ซึ่งมีแม่เป็นตัวแบบถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ ตลอดจนเครือญาติ สภาพแวดล้อมพฤติกรรมของคนในสังคมกลายเป็นตัวอย่างชีวิตให้สตรีเลือกปฏิบัติได้เช่นกัน หากได้รับการอบรมสั่งสอนธรรมเนียมปฏิบัติและความเป็นกุลสตรีจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย รวมทั้งการได้รับการศึกษาสูงย่อมส่งผลให้สตรีมีโอกาสประพฤติดูอยู่ในกรอบของสังคมกำหนดทั้งในครอบครัวและชุมชน แต่ถ้าหากสภาพเศรษฐกิจในบ้านไม่ดีก็ส่งผลให้สตรีต้องออกทำงานนอกบ้านหารายได้แบ่งเบา

ภาระครอบครัว การมีงานทำก็เป็นหลักประกันความมั่นคงของสตรีเช่นกัน การสร้างฐานะครอบครัว และการสร้างครอบครัวใหม่หลังแต่งงานก็เป็นปัจจัยสำคัญ ภาพสตรีรุ่นใหม่ในช่วง 50 ปีมีการเปลี่ยนแปลงบทบาททั้งในโลกส่วนตัว กับโลกส่วนรวม การประกอบอาชีพนอกบ้าน การได้รับการศึกษา ทำให้สตรีเรียนรู้ปัญหาอุปสรรคจากโลกภายนอก นำไปสู่ประสบการณ์ชีวิตพร้อมที่จะเผชิญกับบทบาทใหม่ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นกระแสสังคม จากการศึกษาชีวิตผู้นำสตรีในบทบาทผู้บริหารพบว่า การกล่อมเกล่าในครอบครัวมีผลต่อสตรีเหล่านั้น

การพิจารณาลักษณะนิสัยและประสบการณ์ในวัยเด็กอาจแตกต่างกัน เช่น บางคนชอบใช้กำลังรุนแรง บางคนก็อ่อนหวาน ทำให้การแสดงออกของผู้นำเมื่อได้อำนาจแล้วจะแสดงออกแตกต่างกันด้วย พฤติกรรมของผู้นำสตรีที่แสดงออก รวมทั้งอุปนิสัยเกิดจากการเลี้ยงดูในครอบครัว ดังนั้น ครอบครัวจึงเป็นองค์การสำคัญที่สุดในการถ่ายทอดลักษณะนิสัยให้เด็กจากบิดามารดา เพราะครอบครัวเป็นแหล่งหล่อหลอมลักษณะนิสัยก่อนสถาบันอื่น แต่บางครั้งลูกก็เลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่ โดยพ่อแม่ไม่ต้องสอน แม้แต่วิธีการที่พ่อแม่ปฏิบัติต่อลูกก็เป็นการหล่อหลอมนิสัย เช่น ถ้าพ่อแม่ส่งเสริมให้ลูกพูด ลูกก็จะพูดเก่ง ถ้าพ่อแม่เปิดโอกาสให้ลูกแสดงความคิดเห็น ลูกก็จะเป็นคนมีเหตุผล และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเมื่อโตขึ้น แต่ถ้าพ่อแม่ไม่เจียนตักลูก ลูกโตขึ้นก็จะไม่ชอบใช้กำลังรุนแรง แต่ถ้าพ่อแม่เป็นคนใจเย็น ลูกก็มีแนว ไน้มมีอารมณ์ดี เพราะฉะนั้น การวิเคราะห์ผู้นำให้ลึกซึ้งจำเป็นต้องศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตพฤติกรรมของผู้นำแต่ละคนในครอบครัวโดยละเอียด ลักษณะของครอบครัวจึงเป็นการอยู่ร่วมกันโดยมีความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างชายหญิงด้วยการแต่งงาน หลังจากนั้นมีการให้กำเนิดบุตรและเลี้ยงดูเพื่อให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ เมื่อเติบโตก็สร้างสมาชิกใหม่ รวมทั้งธำรงรักษาค่านิยมของสังคมด้วยการอบรมสั่งสอน และประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณี อาจกล่าวได้ว่าครอบครัวเป็นหน่วยที่ชี้ให้เห็นจำนวนและคุณภาพของผู้ที่เกิดมาในสังคม และเป็นแหล่งปลูกฝังความคิดหรือเลวให้สมาชิกในครอบครัว

แม้ครอบครัวถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขเชื่อมโยงกับสังคมภายนอก เช่น เมื่อเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในสังคม สมาชิกหลักในครอบครัวต้องมียานเป็นไป ครอบครัวก็ไม่สามารถอยู่ได้อย่างปกติ อาจเกิดความเครียด สายสัมพันธ์ระหว่างงานและครอบครัวของผู้บริหารสตรี ใครเป็นผู้ดูแลบุตร เงินหรือผลตอบแทนที่ได้เพิ่มขึ้นมาจากการทำงานนั้น คำนึงกับสิ่งที่สูญเสียไปหรือไม่ โดยอาจไม่ได้ใช้เวลาเหล่านั้นดูแลบุตรอย่างเต็มที่ จากการศึกษาชีวิตผู้บริหารสตรีได้ความจริงของชีวิตที่ไม่ปิดบังว่าผู้บริหารสตรีบางท่านใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำงานจนไม่มีเวลาดูแลครอบครัว ในขณะที่เวียนกันหาทุกหนเวลาให้ครอบครัว ก็มีผลให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพน้อยลง นอกจากนั้นยังพบว่า ในอดีตระบบการผลิตของสังคมยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบครอบครัวด้วย เช่น ชุมชนค้าขายมักเป็นครอบครัวเดี่ยว ในขณะที่ชุมชนเกษตรกรรมมีลักษณะเป็นครอบครัวรวมหรือครอบครัวใหญ่ แต่ในปัจจุบันกลับ

ตรงกันข้าม คือ ในสภาพเศรษฐกิจ แบบทุนนิยม มีเงินเป็นอำนาจ แรงงานเทคโนโลยีมากกว่า แรงงานคน ลักษณะครอบครัวจึงเป็นครอบครัวเดี่ยวเท่านั้น

แม้แต่การจัดสรรอำนาจครอบครัวในอดีต ผู้หญิงไม่มีโอกาสเป็นหัวหน้าครอบครัว แต่ในปัจจุบัน อาจเป็นชายหรือหญิงคนใดคนหนึ่งมีอำนาจสิทธิ์ขาดในครอบครัว หรือมีอำนาจเท่าเทียมกัน เช่น สามีเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในครอบครัว เมื่อเกิดปัญหาพ่อแม่บ้านรับผิดชอบผู้เดียว สังคมส่วนใหญ่มีการจัดสรรอำนาจในลักษณะนี้ ส่วนอำนาจผู้หญิงเป็นใหญ่ในครอบครัว เป็นอำนาจสิทธิ์ขาดตกอยู่กับภรรยา และมีบทบาทในการรับผิดชอบต่อครอบครัวและสมาชิกครอบครัว ดังนั้นการจัดสรรอำนาจในลักษณะนี้คือการให้ผู้หญิงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ซึ่งพบเห็นน้อยมาก และอำนาจทั้งสามีภรรยาเท่าเทียมกันในครอบครัว ร่วมรับผิดชอบปัญหาครอบครัวด้วยกัน

ครอบครัวเป็นหน่วยงานสำคัญทางสังคมในการกำหนดพฤติกรรมเด็ก และอบรมขัดเกลาให้เป็นคนดีตามความคาดหวังของพ่อแม่ เป็นการกล่อมเกลาประสบการณ์เบื้องต้นเพื่อให้รู้ว่าตนเองเป็นใคร อยู่ในสภาพใด และควรมีบทบาทพฤติกรรมอย่างไร ในด้านความคิด ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐานสังคม กลายเป็นความคาดหวังของสังคมที่ต้องการบุคคลเช่นใด อาจกล่าวได้ว่า สถานภาพบุคคลในครอบครัวเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคล สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้เพราะพื้นฐานชีวิตเบื้องต้น โดยผ่านสถาบันครอบครัว แม้แต่เรื่องการสืบทอดคุณธรรมครอบครัว ในกรณีที่บิดามารดาไม่อาชีพอะไร มักจะมุ่งถ่ายทอดให้บุตรชายมากกว่าบุตรสาว บุตรสาวจะมีโอกาสในกรณีที่จำเป็นเท่านั้น

ดังนั้นอิทธิพลจากการกล่อมเกลาในครอบครัวมีผลต่อบุคคลตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่ โดยเฉพาะบิดามารดาเป็นต้นแบบพฤติกรรม รวมถึงการมีอำนาจในการตัดสินใจแก้ไขปัญห และบทบาทที่พึงปฏิบัติของแต่ละเพศมีผลต่อความคิดความเชื่อของบุคคลในครอบครัว

แบบแผนการเรียนรู้และการสั่งสมประสบการณ์

ก่อนที่ระบบการศึกษาแบบโรงเรียนจะเข้ามามีบทบาทในชุมชนอิสลาม การเลื่อนฐานะทางสังคมของชาวอิสลามในสมัยก่อนคือการบวชเรียน ส่วนผู้หญิงคือการแต่งงาน¹¹⁴ จึงทำให้พระภิกษุ สามเณรในภาคอิสลามมีมากกว่าภาคอื่น ผู้หญิงอิสลามมีค่านิยมแต่งงานตั้งแต่อายุน้อย เพราะไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ต้องแยกครอบครัวจากบิดามารดาไปสร้างครอบครัวใหม่ หากการศึกษาคือ การสั่งสมประสบการณ์ชีวิตอันทำให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม การศึกษาจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับกาลหรือสถานที่ แต่เป็นเรื่องของชีวิตที่เติบโตตามวิถีแห่งตน เพื่อความร่มเย็นของชีวิต ดังนั้นหากเกิดมาไม่ปัญญาอ่อนย่อมได้รับการศึกษาทั้งถิ่น จึงไม่ควรดูหมิ่น

¹¹⁴ สุวิทย์ ชีรสอวดี และคารารันน์ เมตตาริกานนท์. ประวัติศาสตร์อิสลามหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน. ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.

ภูมิปัญญาดั้งเดิม เพียงเพราะว่าไม่มีกรอบสถาบันมาครอบงำและไม่มีปณิญาบัตรมารองรับภูมิปัญญา เพราะบรรพชนเหล่านั้นสามารถเลี้ยงคนด้วยลำแข้ง สืบชาติพันธุ์ยังยืนมาจนถึงวันนี้กล่าวได้ว่าระบบความรู้ดั้งเดิม เป็นกระบวนการทางสังคมผ่านการเรียนรู้และเลือกสรรจากรุ่นพ่อแม่ มายังรุ่นลูกหลาน ทำให้คนสามารถดำรงตนอยู่ในชุมชน และดำรงความเป็นชุมชนให้อยู่ได้อย่างสงบสุข แบบแผนแห่งการเรียนรู้แต่ละชุมชนอาจจะเหมือนกันหรือต่างกัมนั้นเป็นธรรมดาโลก แต่โสภณาภรณ์กรม ในวงการศึกษไทย คือ การไม่ศึกษาตนเองและไม่ศึกษามาตุภูมิ หลงไหลได้ปลื้มวัฒนธรรมตะวันตก เป็นทาสที่ภักดี จนกระทั่งพระราชบัญญัติทาสก็ช่วยอะไรไม่ได้ เป้าหมายการศึกษาไทยจึงไม่อาจรับใช้สภาพสังคมหรือผู้คนส่วนรวมได้ ผู้ได้รับการศึกษามากมายอยู่ในภาวะความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

เป้าหมายของการศึกษาในวัฒนธรรมอีสานนั้นเน้นเรื่องความรู้ และการใช้ความรู้สงเคราะห์คน สงเคราะห์ชุมชน ซึ่งทั้งสองอย่างนี้จะต้องสัมพันธ์เกาะเกี่ยวอย่างเป็นเหตุเป็นผล การรู้จริงรู้อย่างถ่องแท้เท่านั้นจะเกิดประโยชน์แก่ตนและคนอื่น ¹¹⁵ อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อสงเคราะห์ตนเองและผู้ที่ดีกว่านี้ไม่อาจสรุปได้จากภาษิตคำสอนเท่านั้น แม้ในประเพณีและในระบบการผลิตของหมู่บ้านก็ดำเนินมาตามคตินิยมนี้โดยตลอด เพราะชาวบ้านเชื่อว่าชีวิตนี้อยู่เพื่อกินและให้ทาน การเรียนรู้ในวัฒนธรรมอีสานจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ซึ่งสัมพันธ์กับโลกภายนอกและสังคมภายในหมู่บ้าน การเรียนรู้ไม่มีขีดจำกัดเรื่องวัยและเวลา ครอบครัวยังมีอยู่ต้องทำงาน เลี้ยงปากเลี้ยงท้องจึงต้องเรียนรู้อยู่ร่ำไป แหล่งความรู้คือธรรมชาติแวดล้อม ครอบครัว วัด และหมู่บ้าน

จากการศึกษาชีวิตวัฒนธรรมผู้นำสตรีอีสาน ย้อนกลับไปในอดีตนั้น ระบบความรู้ดั้งเดิม ที่กำเนิดและดำรงอยู่ในชุมชนมีอยู่สองส่วนสำคัญ ๆ นั่นคือการศึกษาที่เกิดขึ้นจากวัดและจากครอบครัว สำหรับการศึกษที่ผ่านระบบการสั่งสอนจากวัด เกิดขึ้นจากพ่อแม่ที่นำเอาเด็กผู้ชายไปฝากที่วัด ให้พระไว้เป็นลูกศิษย์ไว้ใช้สอยงาน เมื่อว่างก็จะได้เรียนหนังสือเพื่ออ่านออกเขียนได้ กระบวนการเรียนรู้จากวัดจะประกอบด้วยความรู้ทางโลกแล้วยังมีความรู้ทางธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่กำกับให้คนดำรงอยู่ในความดีมีคุณธรรม ดังนั้นในอดีตความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ภายในวัดจึงเป็นความรู้เพื่อการเขียนอ่านให้เข้าใจ และภูมิความรู้เพื่อยังประโยชน์ต่อการดำรงชีพและการพึ่งพากัน สำหรับการศึกษอีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นในครัวเรือน การเรียนรู้ที่เกิดจากการที่ลูกหลานได้เห็นได้ซึมซาบเข้าไปจากการปฏิบัติของพ่อแม่ และการได้ช่วยทำงานภายในบ้าน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในครัวเรือนส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ อันเกี่ยวกับวิชาชีพที่จะสืบต่อจากพ่อแม่ ความรู้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และความรู้ที่จะยังประโยชน์เพื่อการอาศัยพึ่งพากันภายในชุมชน ล้วนเป็นความรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ภายในครัวเรือนเป็นสำคัญ

¹¹⁵ จารุวรรณ ธรรมวัตร. การศึกษาเรื่องของท้องถิ่น. ที่ระลึกในงานเกษมอายุราชการ พ.ศ. ๒๕๒๖ พยัคฆราชศักดิ์, 30 กันยายน 2538. หน้า 251-260.

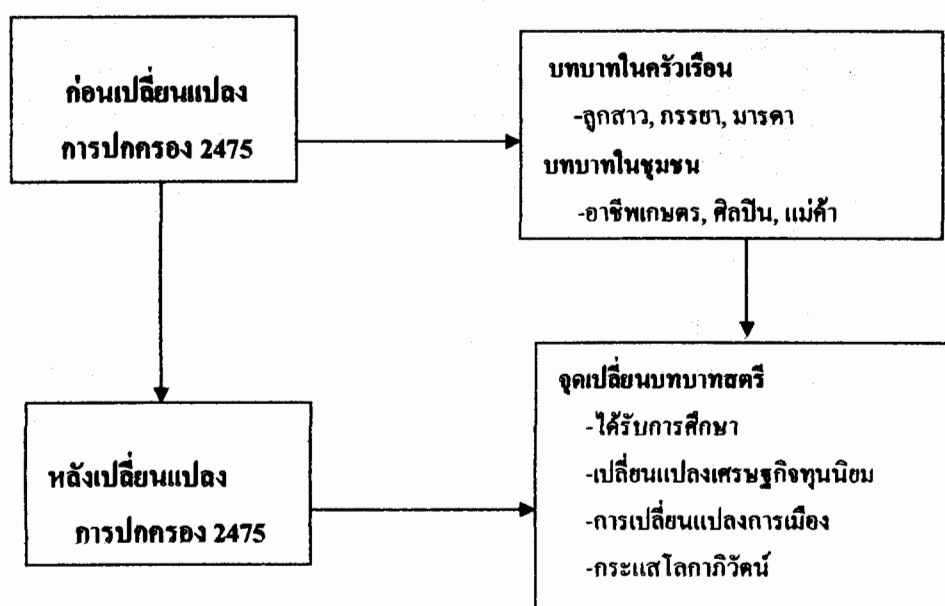
พรมแดนความรู้ ที่สังคมนั้นรวมหลากหลายวิชาคือประมวลความรู้ ประสบการณ์ ไม่ได้แบ่งแยกเป็นศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งจำเพาะ กำหนดไว้กว้าง ๆ ว่าต้องเรียน คติโลกหมายถึงการเรียน เพื่อมุ่งประกอบสัมมาอาชีพตามปรกติวิสัย ได้แก่ การทำนา ทำไร่ เลี้ยงไหม ทอผ้า จับปลา จับสัตว์ ซึ่งเรียนรู้จากพ่อแม่ญาติพี่น้อง บ้านใกล้เรือนเคียง ความรู้เหล่านี้ไม่อาจทำให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ต้องเรียนรู้ธรรมสำหรับการครองเรือน ครองชีวิต และธรรมะการอยู่ร่วมกันกับคนอื่น ความรู้ทั้งสองประการนี้ต้องปฏิบัติได้ เป็นความรู้ที่เกื้อกูลกัน จะเด่นเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เช่น เก่งการทำงาน เก่งทำนา หรือค้าขายร่ำรวยแต่ขาดคุณธรรมก็ไม่อาจได้รับศรัทธาจากชุมชน ส่วนความรู้เรื่อง คติธรรมหมายถึง ความหลุดพ้น เพื่อชีวิตใหม่ได้ร่มกาสาวพัสตร์ในบวรพุทธศาสนา พรมแดนความรู้ ระหว่างผู้ครองเรือน (คติโลก) กับสมณ (คติธรรม) ต่างกันในด้านความลึกซึ้ง และจุดหมายของการศึกษาในระดับผู้อยู่ในบทบาทสมณเพศ มุ่งนิพพาน ส่วนระดับของฆราวาสหรือผู้ครองเรือนคือการเอาความคิดเรื่องนิพพานมาประยุกต์แก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างไรก็ตามความรู้เรื่องคติธรรมก็มี ขบวนการตั้งสมหลายขั้นตอน เช่น การเรียนรู้ขั้นปริยัติ คือการศึกษาภาคทฤษฎี ส่วนการเรียนรู้ขั้นปฏิบัติคือการลงมือทำตามทฤษฎี และการเรียนรู้ขั้นปฎิเวศคือ การรู้แจ้งแทงตลอดเป็นผลของการศึกษาที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ทั้งในทางปฏิบัติและสติปัญญา ดังปรากฏตามตารางแบบแผนการเรียนรู้และการตั้งสมประสบการณ์ การศึกษาในระบบโรงเรียนถูกกำหนดบทบาทเป็นผู้ให้ความรู้แก่ ลูกหลานเป็นความรู้ที่ถูกกำหนดมาจากศูนย์กลาง ระบบการศึกษาเริ่มแยกตัวออกจากวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนอย่างชัดเจนเมื่อระบบทุนนิยมมีบทบาทในชุมชนมากขึ้น การใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบทันสมัยเน้นความสะดวก รวดเร็ว ทำให้แรงงานของเด็ก ๆ ไม่จำเป็นต่อการผลิตมากเช่น ในอดีต หากมองอีกด้านหนึ่งก็จะพบว่าการศึกษาที่ชุมชนต้องส่งลูกหลานเข้าเรียนทำให้ขาดแคลนแรงงาน จึงจำเป็นที่จะต้องเอาเครื่องมือเครื่องจักรมาช่วยเพื่อชดเชยแรงงานที่ขาดหายไป เด็กมีหน้าที่เรียน หนังสือและเมื่อจบจากโรงเรียนในชุมชนแล้วเด็กบางคนที่ไม่ได้ออกไปเรียนต่อนอกชุมชนจะกลับเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคเกษตรทั้งที่เป็นแรงงานของครอบครัว และเป็นแรงงานรับจ้างภายในชุมชน หรือชุมชนใกล้เคียง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มของชาวบ้านที่มีฐานะยากจน บางส่วนจะเข้าไปเป็นแรงงานในอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ใกล้สำหรับชุมชนจะดำรงอยู่ในฐานะของผู้อุปถัมภ์ให้แก่โรงเรียน เช่น การให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เป็นลูกหลานของตนเอง อาทิ การทำอาหารกลางวันเลี้ยงเด็ก การจัดงานของโรงเรียน แต่ชุมชนไม่มีบทบาทต่อการจัดระบบความรู้ที่ให้แก่เด็ก แม้จะมีการ ตั้งกรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่ ได้แก่ การเข้าร่วมรับฟังสิ่งที่โรงเรียนต้องการนำเสนอ หรือการให้ความร่วมมือในเรื่องต่าง ๆ ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น สำหรับครูผู้สอน หากทำงานอย่างทุ่มเท ขยันขันแข็ง มักได้รับความไว้วางใจจากผู้บริหารมอบหมายงานสำคัญ ๆ ให้ทำ จนกระทั่งเมื่อมีโอกาสก็สามารถก้าวหน้าในวิชาชีพได้ ซึ่งต้องใช้ทั้งความรู้ เงินตรา และ โอกาส จึงจะได้ตำแหน่งนั้นมา

ปัจจุบันนี้สังคมเปิดโอกาสให้สตรีมากขึ้น และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้านเมืองรวมทั้งได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำในสังคม แต่เมื่อสตรีเป็นผู้นำนอกเหนือจากการมีบุคลิกภาพดีเด่น และการกล่อมเกลாதงสังคมแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยได้แก่การมีโอกาสได้รับการศึกษาสูงกว่าคนอื่น ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยน ตลอดจนการเข้าถึงทรัพยากร ดังนั้นการศึกษาจึงกลายเป็นฐานปัจจัยสำคัญให้มีบทบาทผู้นำทางสังคม กล่าวได้ว่า ผู้นำสตรีให้ความสำคัญต่อการศึกษา มองเห็นปัญหาการศึกษาอยากให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและช่วยเหลืออย่างจริงจังในการไขปัญหา เพราะการศึกษาก็เป็นรากฐานสำคัญให้คนได้รับการพัฒนา ถ้าคนได้รับการศึกษาสูงก็มีโอกาสในสังคมมากขึ้น คือได้ทำงานดี รายได้มั่นคง แต่ถ้าคนมีการศึกษาดำ โอกาสทางสังคมก็น้อยลง

สรุป

กล่าวได้ว่าสตรีอีสานในอดีตเริ่มพัฒนาบทบาทสำคัญตามลำดับขั้นก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองมีบทบาทจำกัดเฉพาะในครัวเรือน และมีข้อจำกัดในเรื่องกรอบจารีตประเพณี เป็นผู้ตามมากกว่าเป็นผู้นำ สถานภาพการเป็นลูกสาวต้องอ่อนน้อมง่ายการมีลูกสาวทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจครอบครัวดีขึ้น เนื่องจากลูกสาวช่วยทำงานแบ่งเบาภาระตั้งแต่เด็กจนกระทั่งโตเป็นสาว แต่การมีลูกชายก็ถือว่าเป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูล ส่วนสตรีในบทบาทภรรยาทำหน้าที่ตามตามระดับฐานะครอบครัว เช่น สามีเป็นชนชั้นปกครองก็มีบทบาทคู่บุญบารมีสามี ส่วนภรรยาระดับชาวบ้านมีบทบาทในการประกอบอาชีพเลี้ยงบ่าเลี้ยงโหล่สามี บทบาทมารดาถือว่าสูงส่งกว่าสตรีในบทบาทอื่นเพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้คนเป็นคนดี แต่ในสภาพเศรษฐกิจสังคมปัจจุบันนี้ สรุปได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 2 พัฒนาการบทบาทสตรีอีสาน

แสดงว่าการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ส่งผลให้บทบาทชีวิตของผู้หญิงอีสานเปลี่ยนแปลงไปจากบทบาทจากที่เคยทำงานในบ้านก็เปลี่ยนมาทำงานนอกบ้าน แรงผลักดันทางการเมืองก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งได้แก่การเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 รูปแบบการเมืองสมัยใหม่เกิดการขยายตัวของตลาดแรงงาน และเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมเกษตรกรรมกลายเป็นสังคมเกษตรกรรม ผลักดันให้ผู้หญิงต้องมาทำงานนอกบ้านแบ่งเบาภาระครอบครัว สังคมเปิดกว้างให้ผู้หญิงประกอบอาชีพได้หลากหลาย แม้บางอาชีพสงวนไว้เฉพาะผู้ชายก็ตาม แต่การมีโอกาสทางการศึกษา การมีโอกาสทางการประกอบอาชีพ และระบบทุนนิยมสร้างทั้งโอกาสและกดดันสถานภาพผู้หญิงอีสาน ทั้งเกิดแรงงานย้ายถิ่น เกิดแรงงานในภาคธุรกิจและการบริการมากขึ้น กลายเป็นจุดเปลี่ยนให้ผู้หญิงอีสานมีบทบาทในสังคมมากขึ้น

บทที่ 3

หาคหาชีวิตจากบ้านผู้รัฐสภา

เส้นทางชีวิตของคนเรานั้นเปรียบเสมือนโรงละครที่มีครบทุกรสชาติ ทั้งสุขและทุกข์เคล้ากันไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมและพื้นฐานความเชื่อว่า “คนเราไม่สามารถเลือกเกิดได้ แต่สามารถเลือกที่จะกระทำความดีได้” แสดงให้เห็นว่าทุกคนมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตเหมือนกัน แต่แตกต่างกันที่ความสามารถในการแก้ไขข้อจำกัดนั้น ในชีวิตของคนเรานั้น มีความจริงที่ดำรงอยู่ในจิตสำนึกถูกกำหนดโดยสถานการณ์ ดังนั้นประสบการณ์จึงเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความจริงของสังคม หมายความว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันรับรู้ได้ด้วยจิตสำนึก ไม่ว่าจะเป็นความคาดหวัง ความกลัว ความวิตกกังวล และเป็นความทรงจำที่ประทับแน่นอยู่ในตัวตนของบุคคล ประสบการณ์ชีวิตผู้นำสตรีที่ถ่ายทอดโดยคำพูด และความทรงจำ มิได้เป็นเพียงมีส่วนร่วมเท่านั้น หากแต่เป็นผู้กำหนดการกระทำนั้น ๆ และมีใช่เป็นเพียงบรรยายเหตุการณ์หรือการกระทำเท่านั้น ยังรวมถึงอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดที่มีต่อเหตุการณ์ และพฤติกรรมด้วย จึงเป็นความจริงที่สามารถศึกษาและทำความเข้าใจได้

แต่ข้อจำกัดคือเราไม่สามารถรับรู้ประสบการณ์ชีวิตผู้อื่นโดยสมบูรณ์ได้ แม้จะรู้จักสนิทสนมเพียงใดก็ตาม บางคนยินดีถ่ายทอดประสบการณ์ของตนให้ผู้อื่นรับรู้ แต่ก็คัดลอกซ่อนเงื่อนและเก็บประสบการณ์ส่วนตนบางอย่างไว้ ในการนำเสนอ “ประสบการณ์” และ “การแสดงออก” มาเป็นกรอบในการศึกษาผู้นำสตรีจึงต้องแยกระหว่างความจริง ที่เป็นเหตุการณ์จริง ซึ่งบุคคลสองคนอาจรับรู้เหตุการณ์เดียวกัน แต่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคน ส่วนการแสดงออก เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตโดยการบอกเล่า บางครั้งย่อมไม่เป็นความจริง ทั้งนี้เพราะผู้เล่าอาจซ่อนเงื่อนงำประสบการณ์บางอย่างและความรู้สึกบางชนิดเอาไว้

บางครั้งพบว่าเรื่องที่เล่าหรือการแสดงออกไม่สามารถครอบคลุมเหตุการณ์ทั้งหมดรวมทั้งความคิด ความรู้สึกในขณะนั้นได้ ในทำนองเดียวกันข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกประสบการณ์ก็ไม่สามารถบรรยายได้ทั้งหมด จึงกลายเป็นช่องว่างระหว่าง ความจริง ประสบการณ์ และการแสดงออก ซึ่งเป็นปัญหายากและท้าทายอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่า ประสบการณ์อาจเกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่เชื่อมโยงถึงอดีตและอนาคต ส่วนการให้ความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นการสร้างความหวังสำหรับอนาคต ดังนั้นเราสร้างความหมายจากประสบการณ์ และใช้ความหมายนั้นเชื่อมเข้ากับอนาคต แม้ว่าชีวิตมีการเคลื่อนไหว แต่ก็ไม่สามารถสร้างประสบการณ์โดยตรงจากความเคลื่อนไหวได้ เพราะเสี้ยววินาทีที่คำนึงถึงความเคลื่อนไหวของชีวิตก็กลายเป็นอดีตไปแล้ว

ถึงวันนี้บทพิสูจน์ว่า ผู้นำสตรีทุกท่านที่กล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จ ในการใช้โอกาสดับความสามารถ และคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตนจนก้าวขึ้นมาเป็น ส.ส. สว. และผู้บริหารสตรีได้ทุกวันนี้ จึงกลายเป็นตำนานที่เล่าขานไม่รู้จบ และสมควรจดจำไว้เป็นบทเรียน สำหรับผู้ที่ต้องการ

เป็นคนหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในการเป็นผู้นำทั้งด้านการเมืองและด้านการศึกษา ดังนั้นในขณะนี้จึงต้องการนำเสนอประวัติศาสตร์ชีวิตของผู้นำสตรีด้านการเมือง และด้านการศึกษา จำนวน 10 คน โดยใช้รูปแบบการเล่าชีวิตให้เจ้าของประวัติชีวิตเป็นผู้เล่า และผู้วิจัยเป็นผู้เล่า การนำเสนอประวัติศาสตร์ชีวิตแบบนี้เพื่อให้เข้าใจถึงพัฒนาการวิถีชีวิตตั้งแต่วัยเด็ก สู่วัยสาว ถึงวัยที่ต้องแต่งงาน และวัยทำงาน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยเหตุสำคัญในการก้าวสู่บทบาทผู้นำ ตลอดจนทั้งประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความใฝ่ฝัน และแรงบันดาลใจที่มีผลต่อชีวิตผู้นำสตรีอีสาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภูมิหลังชีวิตผู้นำสตรีด้านการเมืองและการศึกษา

สว.ระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช

เมื่อเอ่ยชื่อนาม “ระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช” เวลานี้แทบไม่มีใครไม่รู้จักด้วยบทบาทของสตรีระดับผู้นำที่ทำงานเพื่อสังคมอย่างเข้มแข็งและจริงจัง ทั้งในฐานะสมาชิกวุฒิสภา กรรมการสิทธิมนุษยชน และผู้สูงอายุ เป็นทั้งภรรยาของข้าราชการประจำระดับสูง คุณเสริมศักดิ์ พงษ์พานิช อดีตปลัดมหาดไทย ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย

ความเป็นระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ที่จริงจึงตั้งใจทำงานอุทิศให้งานสังคมสงเคราะห์ แก่ไขป้องกันปัญหาจากสถาบันครอบครัว จนได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นอย่างยิ่ง เธอเล่าว่า

ที่เกิดเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2494 บ้านตำราญ ตำบลโนนธาตุ อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น คุณพ่อชื่อ นายหรุ อมดวงค์ อาชีพครูและนักการเมืองท้องถิ่น (สมาชิกสภาจังหวัด) ขณะนี้ถึงแก่กรรมแล้ว ส่วนคุณแม่ชื่อ นางบุญศรี อมดวงค์ อาชีพแม่บ้านและค้าขาย ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต สาขาบริหารรัฐกิจ (เกียรตินิยมดี) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2546

ที่มีบุตร-ธิดา 3 คน ได้แก่ นางสาวธีรนุช พงษ์พานิช สำเร็จการศึกษารัฐศาสตรบัณฑิต และปริญญาโทจากประเทศอังกฤษ นางสาวสุธิดา พงษ์พานิช สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาบัณฑิต (เกียรตินิยม) และปริญญาโทจากประเทศอังกฤษ และนายปรีชาพล พงษ์พานิช สำเร็จการศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ และกำลังศึกษาต่อปริญญาโทประเทศออสเตรเลีย

เมื่อปี 2494 หมู่บ้านเล็ก ๆ ไม่มีถนน ไม่มีประปา ไม่มีไฟฟ้าจะเดินทางไปไหนต้องขี่ม้า ขี่เกวียนหรือเดิน คุณพ่อเป็นครูประจำบาล คุณแม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพแม่บ้าน พออายุ 5 ขวบ คุณพ่อก็ย้ายเข้ามาอยู่ในตัวอำเภอและจัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้เด็กเรียนฟรี เมื่อปี 2520 ปัจจุบันมีคือโรงเรียนอมตวิทยา มีนักเรียน 2,300 คน เปิดสอนอนุบาลจนถึงระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงมีพี่น้อง 5 คน มีน้องสาวเป็นเจ้าของดูแลกิจการต่อจากคุณพ่อหลังจากเสียชีวิตเมื่อปี 2520 น้องสาวก็ได้เป็น ส.จ. ได้รับเลือกตั้งต่อจากคุณพ่อ

คุณพ่อคุณแม่สอนลูกทั้ง 5 คน ให้ยึดมั่นในความดีมีศีลธรรม คุณพ่อได้รับเลือกตั้งเป็น ส.จ. ติดต่อกันถึง 5 สมัย ที่บ้านเปิดประตูรับประชาชนตลอด 24 ชั่วโมง คุณพ่อจึงเป็นที่รักของคนทั่วไปมาก คุณพ่อมีธุรกิจหลายอย่าง ทั้งการค้าพืชผลทางการเกษตรและปศุสัตว์ มีร้านขายของชำขนาดใหญ่มีกิจการรถโดยสาร ทรัพย์สินสมบัติที่คุณพ่อให้ลูก ๆ คือการศึกษา คุณพ่อบอกว่า “ใครเรียนไม่จบปริญญาตรีถือเป็นกรรมของคนนั้น” ลูกทุกคนไม่เคยทำใครคุณพ่อคุณแม่ผิดหวังหรือเสียใจ คือขยัน ประหยัดมีความเพียร และสำเร็จปริญญาตรีทั้ง 5 คน นอกจากนี้และน้องสาวจบปริญญาโท จึงเดินเข้าแทนที่คุณพ่อท่านด้ว

ชีวิตในวัยเยาว์จัดว่าสุขสบาย คือ เกิดมาก็เห็นเงินเลย ไม่เคยลำบากเดือดร้อนอะไร คุณพ่อจึงมีความคิดว่าลูกสาวนั้นไม่จำเป็นต้องเรียนสูง เพราะไม่สามารถรักษานามสกุลไว้ได้ เมื่อแต่งงานก็ต้องเปลี่ยนนามสกุล แต่พี่ต้องต่อสู้จนคุณพ่อยอมให้เข้ามาเรียนต่อที่กรุงเทพ ฯ จนจบชั้นมัธยมปลายที่สตรีจุลนาค และเข้าศึกษาต่อคณะรัฐศาสตร์ สาขาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเมื่อสำเร็จการศึกษาก็ได้รับปริญญาเกียรตินิยมเหรียญทอง

ชีวิตในวัยเรียน สว. ระเบียบรัตน์ เล่าย้อนถึงวันคืนเก่าให้ฟังอย่างสดชื่นราวกับเพิ่งผ่านเหตุการณ์มาใหม่ ๆ ว่า “เมื่อมาเรียนกรุงเทพ ฯ โดยเฉพาะเรียนที่ ม.ธรรมศาสตร์นี่เองได้รู้จักกับรุ่นพี่คณะเดียวกันอยู่ปี 4 เขาเป็นพี่ชายของเพื่อนเข้ามาแก้วก่ายในชีวิต เป็นคนบ้านนอกเหมือนกันอยู่บ้านทำมะขามคะไฉล้ม อ.บางกระทุ่ม จ.พิษณุโลก ไม่มีเงินไม่มีกระเป๋าไม่มีไฟฟ้า เมื่อสอบเข้าธรรมศาสตร์ได้ก็ได้รับการดูแลจากรุ่นพี่ คือคุณเสริมศักดิ์ พงษ์พานิช นี่แหละทุกเช้าเขาจะเอาดอกจำปีมาฝาก ไม่ได้โรยแวนดิกรอกกะ คือเขาเป็นเด็กวัด ที่วัดปลูกต้นจำปีเขาไม่มีอะไรก็เอาต้นจำปีนี้แหละมาฝาก สมัยเรียนที่ธรรมศาสตร์คุณเสริมศักดิ์ จะเป็นประธานนักศึกษามาตลอดมีความรับผิดชอบสูงมาก มีความเป็นผู้นำ เมื่อเรียนจบก็สอบเข้าทำงานได้ที่บางระกำ จ.พิษณุโลก และส่งเงินมาให้พี่เก็บไว้เพื่อแต่งงานเราคบกันได้ 8 ปี ถึงแต่งงานค่ะ เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2518 นามสกุลเดิมของพี่คือ อมดวงค์กะ

ชีวิตแต่งงานไม่ได้ครองคู่อย่างปกติสุขเหมือนครอบครัวอื่น เพราะสามีต้องไปประจำการต่างจังหวัด เป็นทั้งปลัดอำเภอ นายอำเภอ อยู่ในท้องถิ่นห่างไกลความเจริญ บ่อยครั้งเป็นพื้นที่ลัทธิพุนิผู้ก่อการร้ายตัวพี่เองอยู่ที่กรุงเทพ ฯ รับราชการกระทรวงการคลัง (2516-2538) รอคอยสามีและเลี้ยงดูบุตรตามลำพังและได้อยู่พร้อมหน้าพ่อแม่ลูก เมื่อสามีดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการกองการสืบสวนกรมการปกครองเมื่อปี 2532 คงไม่มีครอบครัวไหนราบรื่นร้อยเปอร์เซ็นต์หรอกนะลูกพี่คิดหลักให้ความรัก ความห่วงใย เสียสละอดทนให้อภัยจึงปกครองชีวิตรักได้ สำหรับลูก ๆ พี่เลี้ยงลูกด้วยความรักทำทุกอย่างเพื่อลูกด้วยตัวเองทั้งทำอาหารขับรับส่ง พี่จะจดจำคำสั่งสอนที่คุณพ่อคุณแม่อบรมสั่งสอนเรามา คือสอนให้ลูกรู้จักประหยัด ไม่โกหกมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ เชื้อกฏแห่งกรรมทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่ใช้น้ำตาแก้ปัญหา กลางคืนลูก 3 คน จะนอนกับแม่ แขนซ้ายขวาของแม่ลูก 2 คน นอนแนบคนละข้างคนเล็กสุดอยู่บนตัวแม่ พี่แม่เล่านิทานพร้อมสอนคติเตือนใจก่อนนอน

ช่วงที่สามมีรับราชการอยู่ในแคว้นคอมมิวนิสต์ ช่วงนั้นที่เป็นกรรมาธิการราชการชั้นผู้น้อย เงินเดือนปริญญาตรีสมัยนั้นสามมีจบใหม่ ๆ ได้แค่ 1,250 บาท เท่านั้นเงินเดือนนิดเดียว สามมีก็ให้ใช้เงินจำนวนจำกัด แต่ที่ไม่เคยให้สามมีต้องเป็นห่วงถ้าเงินไม่พอ ก็แก้ปัญหาโดยการเข้าโรงจำนำเอาสร้อยไปจำนำ จนกระทั่งสวมหัวไม่ได้เพราะมันถูกตัด นอกจากนั้นยังทำอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว เช่น ทำแระกันชีวิต ขายของเงินผ่อน ช่วงนี้ถือว่าครอบครัวประสบภาวะวิกฤติที่สุดค่ะ

ชีวิตคืองาน งานคือชีวิต ผู้หญิงทำงานแม่เพิ่งเปิดตัวทำงานสังคมสงเคราะห์ จึงลาออกจากราชการ ติดตามสามมีที่ได้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด และเป็นนายกเหล่ากาชาดเมื่อปี 2538 มีผลงานปรากฏมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจน หาทุนสร้างบ้านให้ครอบครัวคนยากจนที่ จ.นครพนม 109 หลัง เป็นเงินหลังละ 55,000 บาท ฉลองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครองราชย์ครบ 50 ปี ก่อตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาทั้ง จ.ขอนแก่น และ จ.นครพนม จำนวน 3 มูลนิธิ เป็นเงิน 23 ล้านบาท การช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเอดส์ HIV ทั่วประเทศ โดยจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือคนยากไร้แบบครบวงจรขึ้นทั้งในระดับจังหวัด และระดับอำเภอ เพื่อความเป็นราชสักการะและเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ รวม 75 ศูนย์จังหวัดและ 876 ศูนย์อำเภอและกิ่งอำเภอ นอกจากนี้ ส่งเสริมอาชีพแก่กลุ่มแม่บ้าน รมรงค์ให้บริจาคโลหิต อวัยวะจนมีโลหิตมากกว่าเดิม 5 เท่าตัว และมีผู้บริจาคอวัยวะสูงเป็นอันดับหนึ่งในปี 2541-2542 จนกระทั่งได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาจังหวัด ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น

เธอได้ชื่อว่าเป็นยอดกุลสตรีสายข้าราชการการเมืองด้วยหน้าที่การงานที่รับผิดชอบในตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภา ซึ่งรับผิดชอบด้านสตรีโดยเฉพาะ ทั้งในสมาชิกวุฒิสภาสตรีเยาวชนและผู้สูงอายุ ทั้งนี้ เพราะวาทะพาทของผู้หญิงนอกจากรับผิดชอบครอบครัวอย่างไม่ขาดตกบกพร่องแล้ว บทบาททางด้านสังคมภายนอกก็สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันมากนัก เนื่องจากในปัจจุบันนี้ผู้หญิงจะมีเพียงบทบาทเดียว คงไม่พอ ควรจะมีส่วนร่วมทั้งด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม วัฒนธรรม และศาสนา เพื่อกระตุ้นและผลักดันให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น

สว. มลิวัลย์ เงินหมื่น

ความเป็นจริงแล้วไม่ได้ตั้งใจเล่นการเมือง แต่เนื่องจากเป็นภรรยาของนักการเมืองมาเกือบตลอดชีวิต แต่งงานกับคุณสุทัศน์เมื่อปี 2515 ก่อนเล่นการเมืองอยู่ 3 ปี และคุณสุทัศน์เริ่มสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตั้งแต่ปี 2518 ช่วงสามมีเล่นการเมืองลูกก็ยังเล็ก ๆ ก็ทำหน้าที่ดูแลลูก ดูแลบ้านคอยรับแขกหรือพี่น้องประชาชนที่มาหา ไม่เคยได้ปราศรัยหาเสียงช่วย แต่อยู่เบื้องหลังตลอด

ชีวิตที่คืนรอนจากคืนมาสู่ดาว คุณป้าเกิดเมื่อ 1 ธันวาคม 2490 คุณป้ามีทุนเดิมที่บิดามารดาให้มาคือ เป็นผู้หญิงสาวสวยร่ำลือ ยิ่งมาบรรจุเป็นครู โรงเรียนระจางจังหวัด ยิ่งเป็นที่หมายปองของหนุ่ม ๆ

แต่ใครเลยจะรู้ว่า เมื่อหลังชีวิตก่อนก้าวขึ้นมาเป็นสมาชิกวุฒิสภาคุณป้าฟันฝ่าอุปสรรคด้วยความยากลำบาก จนมีชีวิตรอยู่อย่างสุขสบายในทุกวันนี้

คุณป้าเล่าให้ฟังถึงวันคืนเก่า ๆ ในวัยเด็กว่า ป้าเป็นลูกบ้านนอก บ้านเดิมอยู่จังหวัดสุรินทร์ แต่มาเติบโตที่เมืองอุบลฯ มาอยู่กับพี่สาวและพี่เขยตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 4 เพราะฐานะทางบ้านยากจน พ่อแม่มีอาชีพทำนา และมีลูกหลายคน แต่ก็โชคได้เรียนหนังสือเพราะพี่สาวอุปการะส่งเสียให้เล่าเรียนจน กระทั่งจบ ป.กศ.สูง ในขณะที่อาศัยอยู่กับพี่สาวนั้นก็ช่วยทำงานบ้านทุกอย่าง ไม่ได้มีความสุขต้องเลี้ยงหลานถึง 6 คน เวลาว่างแทบไม่มี และอยู่กับหนังสือเมื่อว่างจากภารกิจ ไม่ได้ไปเที่ยวเตร่เหมือนเด็กสมัยนี้ เพราะ ไม่มีเวลา และไม่มีเงินด้วย อยู่แบบเจียมตัว สมัยเด็กตั้งใจเรียนหนังสือมาก สอบได้ที่ 1 ตลอด พอมาอยู่ชั้นมัธยมก็เป็นหัวหน้าห้อง สมัยก่อนการเป็นหัวหน้าห้องก็คือผู้รับใช้ครู และรับใช้เพื่อนนั่นแหละ และตัวเองก็บริการเพื่อนอยู่แล้ว เลขเป็นที่รักของเพื่อน แต่ที่ทำไปนั้นก็ไม่เคยคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะฉวยแว้วให้เป็นผู้นำทางการเมืองอย่างที่เป็นอยู่นี้ดอกนะกะ คือทำงานไปก็ไม่ได้มุ่งหวังอะไร เพราะยังไม่เคยมีเรื่องการเมืองเข้ามาในสมองเลย

มาพบรักก็ตอนมาเจอคุณสุทัศน์นี่ละกะ ตอนนั้นป้ารับราชการเป็นครูแล้วอยู่โรงเรียนปทุมวิทยาคาร อยู่ในเมืองอุบลฯ ละ พอได้โรงเรียนจัดงานแข่งขันกีฬา ก็เลขพบกันในงานแข่งขันกีฬาของโรงเรียน ซึ่งฐานะเดิมของคุณสุทัศน์มีฐานะดี เพราะเป็นลูกข้าราชการ คุณพ่อคุณสุทัศน์เป็นปลัด ตอนหลังก็มาเป็นสมาชิกสภาเทศบาล ตอนนั้นเป็นทนายหนุ่มเนื้อหอม เพราะจบทนายมาใหม่ ๆ คบหากันนานพอสมควร แต่ก็ไม่ได้นัดหมายไปเที่ยวเหมือนเด็กสาวทั่วไป เพราะภาระงานบ้านที่อาศัยอยู่กับพี่สาว ตอนที่คบหากันนั้นถูกกีดกันจากญาติผู้ใหญ่ เพราะว่าป้ามีฐานะยากจน และเป็นลูกไทบ้าน แต่พอแต่งงานแล้วญาติ ๆ จึงค่อยยอมรับ ส่วนชีวิตในวัยสาวประหลาดคนอยู่ในกรอบเงินเดือนก็แบ่งส่งไปให้พ่อแม่ใช้ ซึ่งพ่อเสียชีวิตเมื่ออายุได้ 83 ปี ส่วนแม่ยังมีชีวิตรอยู่ขณะนี้อายุ 93 ปีแล้ว ดังนั้นในเวลาต่อมาคุณสุทัศน์จึงขอแต่งงานกับคุณสุทัศน์เมื่อปี 2515

ชีวิตการทำงานเริ่มต้นด้วยการรับราชการครู และก็เป็นครูมาตลอดเริ่มตั้งแต่ประถม สายผู้สอน จนกระทั่งในช่วงหลังจึงเข้าสู่สายผู้บริหาร ตอนที่คุณสุทัศน์เข้าสู่ตำแหน่งรัฐมนตรีแล้ว และในช่วงเวลาที่คุณสุทัศน์เป็นรัฐมนตรีนี่เองก็ได้ทำเรื่องขิมนตัวป้าไปช่วยราชการที่กรุงเทพฯ แต่ปรากฏว่าพอไปช่วยราชการก็ไม่ได้ทำหน้าที่สอนเลย ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการแล้ว เลขมาได้คิดว่าตนเองเอาเปรียบราชการจึงลาออกจากราชการในปี 2527

จุดหักเห ในชีวิตที่ทำให้ต้องก้าวสู่บทบาททางการเมืองเต็มตัว เกิดจากความเสียใจที่สุด คือ ลูกชายคนที่สองเสียชีวิต ป้ามีลูก 3 คน ผู้ชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน ลูกสาวคนโตแต่งงานกับนายแพทย์ มีบุตรด้วยกัน 2 คน ใช้ชีวิตในอเมริกา ส่วนลูกชายคนที่ 3 ก็ทำงานอยู่บริษัท ป.ต.ท. ลูกจบปริญญาโททั้งสองคน ชีวิตช่วงนี้ก็ลาออกจากงานรับราชการแล้ว มีเวลาว่างมากลูก ๆ ก็โตหมดแล้ว คุณสุทัศน์เลขชวนเล่นการเมือง ดัดสันใจอยู่นาน และคุณสุทัศน์ก็ให้เหตุผลว่าสมัครเป็น

สมาชิกสภาผู้แทนแบบเลือกตั้ง กว่าจะได้เป็นสว.ต้องลงสมัครเลือกตั้งถึง 3 ครั้ง แต่คนทั่วไปก็หาว่าใช้อำนาจตามใจ ซึ่งความจริงก็ไม่ได้ใช้อำนาจอะไร ความจริงคุณสุทัศน์เป็นคนกว้างขวาง รู้จักคนมาก ก็ไปพูดคุยขอคะแนนกับประชาชน แต่การเป็นสว. กฎหมายไม่เปิดโอกาสให้ผู้สมัครไปหาเสียงกับชาวบ้านนะคะ แต่ไปแนะนำตัวได้ ตามที่เขาจัดโอกาสให้พูดคุยที่หอประชุมอำเภอ แนะนำตนเองคนละ 3 - 5 นาที และแจกแผ่นพับประวัติส่วนตัวเท่านั้น

คุณป้ามลิวัลย์แสดงทัศนะที่มีต่อบทบาทวุฒิสภาว่า งานของสว.นี้สำคัญมาก เพราะเป็นการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล แต่ในความเป็นจริงแล้วการทำงานของสว.ยังไม่สามารถบรรลุถึงจุดนี้ได้ ยังทำไม่เต็มที่อาจเป็นเพราะสว.บางคนสนิทสนมคุ้นเคยกับฝ่ายรัฐบาล คือไม่สามารถวางตัวเป็นกลางได้ เช่น การตรวจสอบการทำงานของรัฐมนตรี ที่ทำได้ก็แค่ยื่นกระทู้อาณ หรือบางครั้งเวลาหากฝ่ายรัฐบาลจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน สว.ก็ไม่มีสิทธิไปคัดค้านหรือเพิ่มลด แต่คณะสว.ก็พยายามที่จะเข้าไปตรวจสอบ พยายามทำงานอย่างเต็มที่ แต่ทั้งนี้เนื่องจากว่าฝ่ายรัฐบาลชุดนี้เข้มแข็ง

ป้าคิดว่ามาถึงจุดนี้ได้ก็ถือว่าสูงสุดในชีวิตที่ได้รับใช้ชาติบ้านเมืองแล้ว บางคนยังไม่มีโอกาสเหมือนเรา การเป็นสว.เป็นได้ครั้งเดียว ไม่มีครั้งที่สอง นอกจากจะเปลี่ยนจากสว.มาเป็นส.ส. แต่ป้าเองคิดว่าพอแล้ว เพราะตัวป้าเองจะคำนึงถึงความสามารถของตนเองด้วย หากเก่งนักก็ควรจะรับใช้ชาติบ้านเมืองอีก แต่ป้าไม่ได้เก่งขนาดนั้น และอายุขณะนี้ 59 แล้ว น่าจะได้เวลาพักผ่อนแล้ว ก่อนจากกันคุณป้ามลิวัลย์ได้ทิ้งท้ายว่า ออมนอนผู้หญิงที่เล่นการเมือง โดยเฉพาะผู้หญิงอีสานที่ไม่ค่อยหน้าภาคอื่น เช่น ท่านระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ท่านนี้ก็เป็นผู้หญิงเก่ง และทางอุดร ส.ส.ก็มีความรู้ เป็นแพทย์หญิง ส่วนสว.อุบลฯ ก็มี คร.หญิง ที่เก่งและมีความสามารถ ส่วนป้าก็จบปริญญาโท นักการเมืองหญิงทุกคนจะให้เกียรติกัน เรายอมรับกัน ทุกคนก็เก่ง และไม่ค่อยกลัวผู้ชายดอกคะ เพราะว่าผู้หญิงหรือผู้ชายควรมีโอกาสเท่ากัน อย่าปล่อยให้หน้าตาของผู้ชายฝ่ายเดียว ผู้หญิงก็มีความสามารถไม่แพ้กัน

สว.วิดาวัลย์ ตัณวัฒนะพงษ์

เธอเป็นสตรีผู้หนึ่งที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการงาน และชีวิตส่วนตัว ดูเหมือนว่าเป็นชีวิตที่ไม่ขาดไหน ไม่เคยตกเป็นข่าวอื้อฉาว ด้วยบุคลิกลักษณะที่ราบเรียบ แต่ทรงไว้ซึ่งพลังพิเศษเมื่อใครอยู่ใกล้ล่อล่อที่จะชื่นชม และเกรงขามในท่าทีของเธอไม่ได้ เธอไม่เคยคิดเล่นการเมืองเพราะเรียนสายการศึกษามาตลอด

แน่นอนว่าปัจจุบันนี้เธอดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาที่เต็มไปด้วยภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน และยังดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเอกชนถึง 3 แห่ง คือมหาวิทยาลัยราชธานีอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชธานีสกลนคร และมหาวิทยาลัยราชธานีอุดรธานี ซึ่งเป็นกิจการของครอบครัวเธอเอง เนื่องจากความรู้ความสามารถที่มากล้น และมีศรัทธาถึงระดับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต เธอเกิดเมื่อวันที่ 5

กุมภาพันธ์ 2494 อายุ 54 ปี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โท เอก จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ตามิชอบนายประคิษฐ์ คณวัฒน์พงษ์ เป็นนักออกแบบและเป็นวิศวกรดูแลการก่อสร้าง

ชีวิตในวัยเด็กพ่อแม่ส่งเสริมให้เรียนหนังสือ เพราะเป็นคนมีเชื้อสายชาวจีน พี่น้องทุกคน
มีความขยันหมั่นเพียร พื้นฐานครอบครัวมีฐานะปานกลาง คุณพ่อคุณแม่มีลูกถึง 8 คน แต่ก็มีอาชีพค้าขาย
และมีกิจการโรงสี ชีวิตพออยู่พอกินไม่เดือดร้อน ส่วนตัวเธอมีบุตร 4 คน เธอเล่าถึงลูก ๆ
ด้วยความภาคภูมิใจว่า คนโตจบปริญญาตรีบัญชี กำลังเรียนต่อปริญญาโทที่อเมริกา คนที่สองเรียน
ปริญญาตรีสาขาคอมพิวเตอร์ คนที่สามเรียนคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนคน
สุดท้องกำลังเรียนเตรียมอุดมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เธอถือว่า ครอบครัวคือหัวใจในการทำให้
ชีวิตดีขึ้น ดังนั้นเธอจึงอบรมดูแลลูกด้วยตนเอง

เริ่มแรกชีวิตการทำงานหลังจากจบการศึกษาปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ก็ได้ไปบรรจุเป็น
อาจารย์สอนในวิทยาลัยครูสกลนคร ปัจจุบันมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร รักชีวิตการศึกษา สร้างชีวิต
คนให้มีคุณภาพ เขาชนสมัยก่อนไม่มีที่เรียน สถานศึกษาเปิดโอกาสให้เรียนไม่มากอย่างในปัจจุบันเด็ก
จะเรียนภาคค่ำ พอหลังสองทุ่มเลิกเรียนเด็กจะขึ้นรถสองแถวกันเยอะมากจนไม่มีที่นั่ง เห็นแล้วอด
สงสัยไม่ได้ จึงคิดว่าน่าจะออกมาช่วยงานด้านการศึกษา ดังนั้นในปี 2519 จึงลาออกจากวิทยาลัยครู
สกลนครมาสร้างโรงเรียนเอกชน คือโรงเรียนสาธิตอาชีวศึกษา ในจังหวัดสกลนครเป็นแห่งแรกในปี
2519 ใช้ความรู้ที่ตนเองเรียนมาให้เป็นประโยชน์ให้กับเยาวชนในเบื้องต้นก่อน ถ้าหากยังสอนที่
วิทยาลัยครูก็อาจมีข้อจำกัดคือได้ทำงานตามหน้าที่ ถ้าหากสร้างโรงเรียนอาจทำให้เยาวชนมีที่เรียนมาก
ขึ้น มีทางเลือกมากขึ้น และสมัยก่อนสาธิตอาชีววิทยาลัยครูไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกเรียน
ก็เลยเลือกเปิดสาธิตอาชีว เริ่มแรกก็รวบรวมเงินทุนจากญาติพี่น้อง และกู้เงินธนาคาร ช่วงแรกยอมรับว่า
อุปสรรคเยอะมาก ร้องไห้ไปด้วย เพราะว่าปัญหาที่ใคร ๆ ก็ดูถูกดูแคลนว่า “เด็กเมื่อวานขึ้นคิกจะเปิด
โรงเรียนจะทำได้อีกน้ำ” เลี้ยวก็เจ๊ง ซึ่งทำให้เราเสียกำลังใจเหมือนกัน เวลาไปขออนุญาตจัดตั้ง
โรงเรียนก็ล่าช้าลำบาก

หลังจากนั้นก็มาเปิดสาธิตอาชีวที่อุบลฯ ในปี 2525 เพราะเป็นบ้านเกิดของตนเอง และเด็กแย่ง
ที่เรียนกัน ช่วงเวลานั้นเกิดปัญหามากในด้านเด็กไม่มีที่เรียนต้องเข้าไปเรียนในกรุงเทพฯ ก็เลยริเริ่ม
สร้างวิทยาลัยเทคโนโลยีราชธานีขึ้นในปี 2536 มุ่งมั่นสร้างคุณภาพเยาวชนเพื่อให้สอบแข่งขันเข้า
มหาวิทยาลัยของรัฐให้ได้ ผลปรากฏว่านักเรียนของเราสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้มาก จึงเป็นที่ยอมรับ
ของประชาชนในเขตพื้นที่บริการการศึกษาและพื้นที่ใกล้เคียง

ในการจัดการศึกษาเรานั้นเปิดสาขาที่สังคมต้องการ และผลิตเยาวชนให้เป็นตัวของตัวเองมี
การพัฒนาการศึกษาเพื่อบริหารสังคมต่อไป อย่างเช่น คณะพยาบาลศาสตร์ เห็นได้ชัดเลยว่าเราขาด
แคลนมาก เพราะฉะนั้นเราผลิตเยาวชนเพื่อพัฒนาสังคม ซึ่งพื้นฐานเรามาอย่างนี้ ไม่ได้มีเรื่องการเมือง
ในสมอระดับอาชีวจะจนถึงระดับอุดมศึกษา รัฐไม่มีส่วนสนับสนุนเลย เป็นการลงทุนร้อยเปอร์เซ็นต์

ปัญหาครั้งนี้คือเลย ส่วนการเลือกตั้งวุฒิสมาชิกก็เป็นครั้งแรก และไม่ใช่ว่าการแต่งตั้ง เลยมองว่าเขาจะต้องการคนมีความรู้ความสามารถในเชิงนิติบัญญัติ

สำหรับปัญหาอุปสรรคในการทำงานคือความคล่องตัวในระบบราชการ ไม่เหมือนกับการเอกชนต้องสะดวกรวดเร็วมีความคล่องตัวสูง ปัญหาครั้งนี้คือเอกชนต้องต่อสู้เพื่อให้มีศักยภาพเพียงพอ ต้องลงทุนเองทั้งหมด อุปสรรคอีกด้านหนึ่งคือเรื่องความคล่องตัวในการติดต่อกับงานราชการ มักติดขัด จนทำให้เราไม่สามารถพัฒนาสถานศึกษาของเราได้เต็มที่ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับล่าสุดเขียนไว้เอื้อประโยชน์ต่อสถานศึกษาเอกชนมาก เริ่มใช้ตั้งแต่เดือนตุลาคม ปี 2546 แล้ว แต่ปรากฏว่าเป็นช่วงระหว่างรอยต่อปฏิรูปกระทรวงศึกษา ก็ยังริรอที่จะดำเนินการอยู่เพราะยังไม่ชัดเจนในเรื่องเกี่ยวกับคณะกรรมการบริหาร สำนักงานบริหารการศึกษา ศึกษาก็ยังคงติดอยู่ที่ระบบเดิม ทำให้ไม่คล่องตัวระดับหนึ่ง เพราะเราต้องใช้มาตรฐานเดียวกันระหว่างรัฐกับเอกชน เราเชื่อว่าเราดำเนินการได้เร็วกว่า ส่วนงานด้านวุฒิสภา เราเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ หากมีปัญหาอะไรก็เข้าไปแก้ไขปัญหา เนื่องจากขณะนี้มีการมารายงานอยู่สองคณะคือ กรรมการการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ทำหน้าที่เป็นรองประธานอยู่วุฒิสภาคะ คนเองจะมีความชัดเจนในเรื่องนี้เพราะมีความรักการศึกษาเป็นชีวิตจิตใจในสายเลือดเลย อย่างน้อยที่สุดเราต้องมีความชัดเจนในเรื่องพื้นฐานการศึกษาก็จะได้ไปช่วยโดยตรงเลย

ที่ไม่เคยคิดเล่นการเมือง แต่การเป็นเจ้าของโรงเรียนพ่อแม่ผู้ปกครองและเยาวชนเป็นฐานเสียงให้เราได้มากมาย เพราะว่าเรามีลูกศิษย์ลูกหาเยอะมาก โรงเรียนก็เปิดมาตั้งยี่สิบห้ากว่าปีมาแล้ว เพียงแต่ว่าการเข้าสู่การเมืองนี้เป็นเรื่องยากคือ หนึ่งฐานเสียงไม่มีเป็นไม่ได้ สองกฎหมายช่วงการเลือกตั้งที่กำหนดในรัฐธรรมนูญที่ระบุว่า ถ้าเชื่อว่ามีทุจริต ดังนั้นคำว่าเชื่อได้ว่าเป็นช่องโหว่ที่ทำให้มีการกลั่นแกล้ง หลักฐานก็สร้างขึ้นมาก็ได้ เพราะในการแข่งขันต่างฝ่ายต่างก็พยายามเอาชนะกันให้ได้ ในเมื่อเราอยากชนะเขา เราก็ต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้ชนะเขา แค่นี้ที่เข้ามาได้ ที่เองก็งงเพราะเราเข้ามาแบบไม่มีฐานอะไร คิดว่าตัวเองได้ด้วยความประหลาดใจ ดัดสินใจไปปบิบบเลย ไม่คิดนาน

ช่วงเวลาที่ตัดสินใจในนั้น คร.คลิก เพื่อนกันตั้งแต่สมัยเป็นนิติบดีปริญญาตรีเขาบอกว่า เรามีความสามารถ มีประสบการณ์ทางการศึกษาขนาดนี้ น่าจะช่วยเหลือสังคมในระดับประเทศได้มากกว่านี้ เราก็มาคิดดูมันคนละรูปแบบกับส.ส. เพราะส.ส.ต้องลงพื้นที่ ต้องบริการประชาชน แต่การเป็นสว.นี้ไม่ใช่ ข้อจำกัดของพี่คือ ไม่มีเวลาไปลงพื้นที่เหมือนส.ส. ที่ต้องรับผิดชอบเขตพื้นที่ ถ้าเราทำงานนิติบัญญัติ เราก็กลับกรอกกฎหมาย เราได้ใช้ความรู้ความสามารถในการทำงานวางแผนมากกว่าการลงพื้นที่ ดังนั้นน่าจะเหมาะกับพี่มากที่สุด

อีกอย่างหนึ่งที่มิงานบริหารสถานศึกษาอยู่สามจังหวัดด้วยกันคือ สกลนคร อุรธานี และอุบลราชธานี เพราะฉะนั้นการรับผิดชอบทั้งหมดก็มีถึงห้าสถานศึกษา หนักเหมือนกันค่ะ แต่มาคิดอีกที ถ้าหากเราเข้าไปทำงานด้านการเมือง อาจช่วยสานต่ออุดมการณ์เสริมสร้างด้านการศึกษาได้ดีกว่านี้

เพราะงานกว้างขึ้น ซึ่งขณะนี้เรากำลังขึ้นระดับชาติและได้ดูแลการศึกษาทั้งประเทศ เพราะว่างานด้านการศึกษาที่ผ่านมาเป็นอย่างไร เราก็สามารถไปให้ข้อมูลได้ และไปปรับทำให้กฎหมายชัดเจนขึ้น ครอบคลุมแล้วได้มาตรฐานด้วย ส่วนเรื่องการยอมรับบทบาทผู้หญิงในสภาด้วยกันนี้ เรามีบทบาทเท่าเทียมกันทั้งสภาในทุกด้าน คือแทบจะแยกไม่ออกว่าใครเป็นผู้หญิง ใครเป็นผู้ชาย คือเราทำหน้าที่แสดงความคิดเห็น แสดงความสามารถได้เท่าเทียมกันและยอมรับกันด้วยค่ะ

ชีวิตก่อนแต่งงานก็ยังอยู่ในวัยเด็ก ไม่ลำบากเดือดร้อนเพราะคุณแม่พ่อบุญมีฐานะอยู่บ้าง แต่พอแต่งงานชีวิตครอบครัวก็มีความมั่นคงขึ้น ช่วยกันคิดช่วยกันทำ สองแรงแข่งขัน บังเอิญว่าพี่มีสามีดูแลเรื่องก่อสร้าง ด้านอาคารสถานที่ ส่วนที่ดูแลเรื่องการบริหารวิชาการ เราช่วยเสริมกันทุกฝ่าย แม้แต่เรื่องงบประมาณก็ต้องไปปรึกษาคณะเพื่อมาดำเนินการก่อสร้างต่อเติม แต่เราต้องแบ่งเวลาในการดูแลลูก เวลางานเราทำงานเต็มที่ พอกลับบ้านต้องจัดการงานทุกอย่างออก เพราะเป็นเวลาที่ปล่อยให้ครอบครัว พี่เลี้ยงลูกเองตลอด แม้กระทั่งสอนการบ้าน สอนหนังสืออบรมลูกเอง ส่วนงานบ้านเป็นคนชอบทำกับข้าว ชอบทำขนม ชอบไปตลาด วันเสาร์วันอาทิตย์ต้องไปจ่ายตลาดเอง เป็นคนชอบทำงาน ทำงานทั้ง 7 วันเลย ผู้หญิงสมัยนี้ต่างกับผู้หญิงสมัยก่อนคือ มีความเก่ง มีความกล้า สังคมให้โอกาสมากขึ้น

สุดท้ายเธอบอกว่า โอกาสเป็นเองสำคัญ เป็นคนเก่ง แต่ขาดโอกาสก็ไม่ประสบความสำเร็จ การทำอะไรต้องค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง หากเปลี่ยนอย่างรวดเร็วทำให้เกิดปัญหา เชื่อในเรื่องบุญทำกรรมแต่ง ชอบทำบุญ เป้าหมายของชีวิตคือต้องการทำอะไร พยายามไปให้ถึง มีทิศทางที่ชัดเจนอยากสร้างเยาวชนของชาติให้มีคุณภาพ จัดการศึกษาสนองความต้องการของสังคมเพื่อให้ผู้เรียนเป็นคนเก่งเป็นคนดีในสังคม

สว.มาลีรัตน์ แก้วก่า

ฉายาสตรีเหล็กอีกผู้หนึ่งแห่งเมืองสกลฯ คือ คุณมาลีรัตน์ แก้วก่า ผู้มีอุดมการณ์และจิตใจเคยเข้าป่า สมัยเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างยิ่งใหญ่ นั่นคือชนชั้นปัญญาชนและขบวนการนิสิตนักศึกษาทั่วประเทศเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ และประชาธิปไตย จนเกิดการนองเลือด เนื่องจากความขัดแย้งด้านอุดมการณ์การเมือง

เธอก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีแนวความคิดเป็นตัวของตัวเองร้อนแรง เป็นนักพูด นักต่อสู้ สามีของเธอเคยเป็นผู้นำนักศึกษาภาคอีสานกรณี 14 ตุลา ชื่อธัญญา ขุนขำธาร เหตุการณ์นี้ทำให้ความรักของเธอก่อเกิดขึ้นท่ามกลางแนวป่าและขุนเขา เมื่อเหตุการณ์คลี่คลาย ด้วยความเห็นอกเห็นใจกันจึงตัดสินใจแต่งงานกันในเวลาต่อมา ปัจจุบันนี้สามีมีธุรกิจสื่อสารมวลชน และมีโรงพิมพ์เป็นของตนเอง ทำหน้าที่เผยแพร่ข่าวสารบ้านเมืองให้พี่น้องประชาชนทั่วไป

เธอเกิดเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2496 อายุ 54 ปี จังหวัดสกลนคร บิดามีอาชีพรับราชการ ดำรงตำแหน่งนายแพทย์ แก้วคำ (เสียชีวิตแล้ว) มารดาชื่อนางสร้อยทอง แก้วคำ มีอาชีพทำนา มีลูก 9 คน ฐานะยากจน แต่ก็พยายามสนับสนุนส่งเสริมให้ลูก ๆ เรียนหนังสือ ทุกคนจึงมีอาชีพรับราชการ ส่วนเธอเป็นคนมุมานะขยัน อดทน ประหยัด ภูมิปัญญาดั้งเดิมอยู่อำเภอเต่างอย มีญาติพี่น้องมากทั้งในอำเภอเต่างอย และอำเภอพรรณานิคม เดิมเธอสังกัดพรรคชาติพัฒนา แต่เมื่อเป็น สว. แล้วก็ไม่สังกัดพรรคการเมือง เพราะกฎหมายกำหนด น้องชายเป็นนักการเมืองท้องถิ่น (สจ.) และญาติพี่น้องของเธอก็ทำงานด้านสื่อสารมวลชน เป็นผู้สื่อข่าวช่อง 3 และเป็นนักหนังสือพิมพ์ จึงกลายเป็นฐานพลังในการสร้างคะแนนนิยมของเธอ

ชีวิตในวัยเด็กเป็นคนเรียนเก่ง มักจะเป็นผู้นำเพื่อน ๆ ในการทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัย พุดจาตรงไปตรงมา ไม่อ้อมค้อม แต่เป็นคนเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ชีวิตไม่ได้สุขสบาย เนื่องจากพ่อแม่มีลูกหลายคน แม้ฐานะยากจนแต่ก็อดทนเลี้ยงลูก 9 คน ให้เรียนหนังสือทุกคน ใช้วิธีที่จบส่งน้องต่อเป็นทอด ๆ จึงอยู่มาได้ เมื่อเธอได้เป็นผู้แทนฯ ก็ให้ญาติพี่น้องมาช่วยงาน เช่นน้องสาวก็ทำหน้าที่เลขาคิดค่อประสานงานและรับแขก ทำหน้าที่แทนพี่สาวทุกอย่าง เพื่อนฐานเสียงสำคัญคือจัดตั้งกลุ่มสตรีกลุ่มแม่บ้าน ผักอาชีพร สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน หาทุนประกอบการ หาดลาด ประชาสัมพันธ์ผลงานตลอด

หลังจากสำเร็จการศึกษา เหตุการณ์บ้านเมืองคลี่คลาย เธอเคยรับราชการเป็นครูมาการ และต่อมาก็ลาออกลงเล่นการเมืองเต็มตัว เธอสมัครส.ส.มาหลายสมัย ก็ไม่พลาด และปัจจุบันเธอเป็นสมาชิกวุฒิสภาที่มีบทบาทในสภาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการร่วมอภิปรายในประเด็นต่าง ๆ และขึ้นกระทุ้งสดถามปัญหาบ้านเมืองแก่รัฐบาลหลายครั้ง แนวคิดของเธอมักได้รับการรับฟังจากบรรดา สว.ด้วยกัน เนื่องจากบทบาทสว.ต้องทำหน้าที่คอยตรวจสอบและกลั่นกรองการทำงานของรัฐบาล เธอจึงไม่ค่อยได้มีเวลาพบกับพี่น้องประชาชนในท้องถิ่นของเธอมากนัก ซึ่งไม่เหมือนกับสมัยที่เป็นผู้แทนฯ เธอจะลงพื้นที่บ่อยมาก และมีเวลาอยู่ในพื้นที่มากกว่าในสภาด้วยซ้ำ เวลาหาเสียงเธอมักได้เปรียบคนอื่น เพราะเธอสามารถเข้าถึงสื่อประเภทต่าง ๆ ได้ก่อนใคร และตัวเธอเองก็ทำหน้าที่จัดรายการสว.พบประชาชน ทั้งญาติพี่น้องก็ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์แทนเธอด้วย

ที่อยู่ปัจจุบัน 1780/1 ม.14 ถ.รัฐพัฒนา ต.ธาตุเชิงชุม อ.เมือง จ.สกลนคร โทรศัพท์ 042-732291 FAX 042-732291 อาชีพนักการเมือง การศึกษาระดับปริญญาตรี คณะวิทยาศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2518 ประสบการณ์ทำงานอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ร่วมร่าง พ.ร.บ. คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, พ.ร.บ.มาตรการป้องกันการค้าหญิงและเด็ก, พ.ร.บ.ป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี

๕.๕.บุญเรือน ศรีธเรศ

“พุทธโธ ธัมโม สังโฆ เตโธปอเอช เมณฺเษคังจังได้กะตาย” คุณป้าบุญเรือน ศรีธเรศ ร่ำพิงร่ำพันถึงสามี่ของเธอ คือ คุณลุงสังข์ทอง ศรีธเรศ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง ในวันที่พระราชทานเพลิงศพ เธอได้มีโอกาสดูคุยกับหัวหน้าพรรคไทยรักไทย เนื้อหาสาระในการคุยกันคือ ทาบทามให้คุณป้ารับลงสมัครรัฐธรรมนุญฉบับใหม่

คุณป้าเล่าว่ามีการเลือกตั้งสองอย่าง คือแบบระบบปาร์ตี้ลิสต์ กับระบบเขต และให้ป้าลงระบบเขต อันนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของป้าเลย ซึ่งป้าไม่เคยคิดเป็นนักการเมืองเลย คอยเป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี และมีโอกาสได้พบปะกับพี่น้องประชาชน และได้ปราศรัยหาเสียงช่วยบ้าง แต่ก็ไม่เคยอยากลงเล่นการเมือง เพราะยังไม่เชื่อในความสามารถและคะแนนนิยมตนเองจากพี่น้องประชาชน แต่ชีวิตมันผลักดันต้องได้มาเป็นนักการเมืองเสียเอง หลังแต่งงานแล้วก็ได้คลุกคลีกับการเมืองมาตลอด เนื่องจากสามีป้าเป็นนักการเมือง และเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งในเดือนกุมภาพันธ์ 2543 จึงกลายเป็นจุดหักเหให้ป้าลงเล่นการเมือง

นางบุญเรือน ศรีธเรศ เป็น ศ.ศ. จ.กาฬสินธุ์ 2 สมัยซ้อน (2544-2548) ลงสมัคร ศ.ศ. เพราะสามีเสียชีวิตซึ่งป่วยด้วยโรคมะเร็ง สามีเป็นอดีตรัฐมนตรี คือ นายสังข์ทอง ศรีธเรศ เป็น ศ.ศ. ที่ไม่เคยสอบตกเลย ก่อนเสียชีวิตได้ฝากมรดกทางการเมืองไว้ให้นางบุญเรือน ผู้ภรรยาได้สืบทอดเจตนารมณ์ ป้าเรียนเกิดเมื่อ 10 ต.ค. 2486 พ่อแม่เป็นชาวนามีลูก 9 คน เธอเป็นคนี่ 7 ลูกทั้ง 9 คนได้เรียนหนังสือ 3 คน เพราะฐานะยากจนที่คนเสียชีวิต เธอจึงโชคดีได้เรียนหนังสือ เป็นลูกหลานบ้านไคร่รุ่น อ.ห้วยผึ้ง จ.กาฬสินธุ์ พี่น้องรับราชการ 3 คน นอกนั้นทำนาหมดทุกคน

เธอเล่าเรื่องราวในอดีตให้ฟังว่า “เดิมทีพ่อมีฐานะดี เพราะพ่อของพ่อ(ปู่)เป็นอดีตนายอำเภอ กุสินารายณ์ ส่วนพ่อเป็นครูแต่งงานกับแม่ซึ่งมีอาชีพค้าขายเป็นคนไคร่รุ่น ต่อมาจึงลาออกจากครูมาค้าขาย เนื่องจากพ่อแม่มีลูก 9 คน เข้าเป็นลูกคนที่ 7 ลูกทั้ง 9 คน จึงได้เรียน 3 คน คือพี่ชายน้องชายคนสุดท้องและตัวป้าด้วยทั้ง 3 คน จึงได้รับราชการ นอกนั้นทำนาทุกคน ต่อมาพ่อก็ลาออกจากการเป็นครู เนื่องจากเงินเดือนน้อยไม่พอเลี้ยงลูก 9 คน จึงมาช่วยแม่ประกอบอาชีพค้าขายและทำนาเลี้ยงดูลูกทุกคน

ชีวิตในวัยเด็กลำบากมากล้มลุกคลุกคลานมาตลอด เนื่องจากพ่อแม่มีลูกหลายคนจึงทำให้ครอบครัวมีฐานะยากจนลง ด้วยความมุมานะเพราะความทุกข์ยากเรียนจบ ป.4 ก็ไปต่อมัธยม แต่การเดินทางไปเรียนก็ยากลำบากมาก ถนนหนทางก็ไม่ดีต้องเดินทางจากบ้านว่าขาวไปเรียนที่บ้านไคร่รุ่น ซึ่งมีระยะทาง ก.ม. เรียนจนจบ ม.6 แล้วไปต่อ ร.ร.อนุกุลนารี แต่ไม่มีทุนเรียนต่อจึงไปเป็นครูที่ ร.ร. บ้านห้วยผึ้ง จึงได้พบกับครูสังข์ทอง ศรีธเรศ ซึ่งเป็นครูประจำบาลเหมือนกันและรักกันจึงตกลงแต่งงานจึงมีลูกด้วยกัน 3 คน เช่น ชาย 2 คน หญิง 1 คน ลูกคนโตเสียชีวิตเมื่ออายุ 25 ปี เนื่องจากอุบัติเหตุพอมีลูกคนที่ 2 3 ไปหาเลี้ยงก็พาถูกไปด้วย

ในปี 2523 สามิป่าร้อนก็โอนไปเป็นประชาสัมพันธจักรายการวิทยุและทำงานเป็นผู้ประกาศข่าว อยู่ 3 ปี จึงลาออกจากชีวิตราชการมาสมัครผู้แทน ฯ ในปี 2526 และได้รับเลือกจากประชาชนให้เป็น ผู้แทน ฯ ชีวิตการเมืองของป่าจึงเริ่มต้น ณ บัดนั้นเพราะเป็นผู้อยู่ดูแลเบื้องหลังความสำเร็จของสามิและ มักจะประสบผลสำเร็จจากการเลือกตั้งได้เป็นผู้แทน ฯ ทุกสมัยการเลือกตั้ง และยังได้รับความไว้วางใจ จากรัฐบาลให้เป็น ผช. รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ สรุปได้ว่าสามิเข้าเป็น ส.ส. 7 สมัย รวมเวลา 18 ปี

ในช่วงที่มีการเลือกตั้งผู้แทน ฯ ป่าอยู่เบื้องหลังตลอด การทำงานการเมือง โดยไม่เว้นวรรค เลข แต่คนอยู่เบื้องหลังทำงานหนักที่สุดก็กรรมา เล่นการเมืองต้องมีอุดมการณ์ งานที่ทำคือปราศรัย อย่างเดียว ปราศรัยพบปะกับพี่น้องประชาชน งานในพื้นที่บริการก็รับทำหมดคือ ปราศรัยอย่างเดียวหา เสียงมาตลอด บางครั้งไม่ได้วางแผนก็แอบไปก็มักกลัวว่าสามิไม่ได้ ถือว่าเป็นหน้าที่ต้องช่วย หัวหน้า ครอบครัวเป็นนักการเมือง คนในครอบครัวต้องช่วยกัน แม้แต่ลูกหลาน ก็ต้องเรียนรู้งานการเมือง ทุก คนได้รับการฝึกประสบการณ์ ช่วยงานกันคนละด้าน เพื่อรับใช้พี่น้องประชาชนหากใครเป็นอะไร ไปก็ สามารถขึ้นสู่ตำแหน่งทดแทนกันได้ เรียกว่าสร้างสมความดีงาม ป่าถือว่าการเล่นการเมืองต้องทุ่มเท เล่นทั้งครอบครัว จึงจะประสบผลสำเร็จ

จุดหักเหที่ทำให้ป่าร้อนต้องเข้าสู่เกมการเมืองด้วยตัวเองคือ สามิเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง ในขณะที่ ยังไม่หมดวาระการเป็น ส.ส. และยังเป็น ผช. รม.ค. ด้วย ป่าร้อนเล่าถึงชีวิตตนเองในขณะหาเสียงว่า “กราบมนัสการพระคุณเจ้าและพ่อแม่พี่น้องชาวบ้านที่เคารพรักและทุกผู้ทุกคนค่ะ ผู้อยู่ขณะนี้คือเสียง ของ ส.ส. บุญริน ศรีเรศ เมียพ่อใหญ่สังข์ทอง เทียววง ส.ส. ขวัญใจของพี่น้อง ฉันทขอบคุณที่ นื่องหลายหลายค่ะ ที่ได้เลือกพ่อใหญ่สังข์ทองไปเป็นผู้แทน ฯ ทุกสมัยตั้งแต่ปี 2522 บ่เคยสอบตกจัก เทื่อ ถือว่าเป็นจุดสูงส่งในชีวิตที่พี่น้องไว้วางใจเลือกไปเป็นผู้แทน ฯ ของพี่น้อง แต่ว่าบัดนี้พ่อใหญ่สังข์ ทอง เราได้ตายไปแล้วตายไปจากวิทยุ ตายไปจากหนังสือพิมพ์ ตายไปจากทีวี แต่บ่ตายไปจากพี่น้อง เพราะผลงานหลายอย่างยังอยู่ ข่าวดารตายของเผ่นดังไปฮอดคอเมรีกาดังไปทั่วโลก” นอกจากนั้นป่าร้อน ยังเล่าว่า “ป่าต้องเปลี่ยนเส้นทางชีวิตเพราะลุงสังข์เสียไว้ก่อนตายว่า ขันข่อยตายไปนี่ให้ลุงสมัครผู้แทน ฯ แทนข่อย ข่อยได้เป็นผู้แทนกะย้อนลูกชาวโซขวานา สมัครยามได้กะได้ บ่เคยตกจักเทื่อ ข่อยตายไป ต้องตอบแทนบุญคุณพี่น้องให้ช่วยเหลือผู้เดือดร้อน” ย้อนความว่าอันนี้ป่าก็เลยรับปาก

ชีวิตในเวทีการเมือง การเป็นผู้แทนราษฎรต้องรู้จักทำการบ้าน ต้องสัมผัสกับความทุกข์ยาก ของชาวบ้าน เข้าถึงชีวิตจิตใจของชาวบ้าน ป่าร้อนเล่าว่า “พอป่าได้เป็นผู้แทน ฯ ป่าทำตัวเหมือนเดิม ป่า คิดว่าประชาชนคือผู้มีพระคุณเวลามายบ้านต้องต้อนรับปาลงมือเข้าครัวทำกับข้าวเลี้ยงเอง ทุกคนที่มาหา เราเพราะเขาเดือดร้อนมาพึ่งพาอาศัยเรา ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ต้องหาทางช่วยเหลือส่วนใหญปัญหาเกิดจาก ความยากจนหรือการถูกเอาเปรียบ อาศัยว่าเราเป็นผู้แทน ฯ ก็เอาตำแหน่งไปเจรจาไกล่เกลี่ย เช่น กรณี ชาวบ้านถูกรถชน ปากก็ไปช่วยพูดกับตำรวจให้โทรไปกรีกเดียวชาวบ้านก็ได้รับการตอบสนอง “แต่ บบพาทในสภาป่าร้อนก็ให้ความสำคัญเกินกว่าแต่น้อยกว่าบพาทนอกสภาป่าร้อนจะเล่าถึงบพาทใน

สภาวา “เวลามีสมัยประชุมสภาอย่างแสดงความเก่งเกินผู้ชาย เขาจะหมั่นไ้เอา เนื่องจากผู้หญิงในสภามี น้อยเวลานำเสนออะไรเขาก็มักจะมองว่าเป็นผู้หญิง แต่ถ้าทำอะไรเกินหน้าเขา เขาก็ไม่พอใจ และอาจ ได้รับการตอบโต้เหมือน ส.ส. หญิงบางคน

ถ้าถามว่าชีวิตทุกวันนี้ประสบผลสำเร็จหรือไม่ ป้ารินจะตอบว่า จุดสูงสุดในชีวิตคือการได้รับการ ยอมรับจากพี่น้องประชาชนเลือกมาเป็นผู้แทน ฯ ของคน เพราะป้ารินไม่เคยคิดฝันว่าตนเองจะต้อง มาเป็นผู้แทน ฯ เพราะตนเองเป็นลูกชานาโอกาสจะได้เป็นผู้แทน ฯ ย่อมไม่มีอยู่แล้ว แต่ก็ด้วยบุญบารมี ของลุงป้าจึงมีวันนี้ได้

ส.ส.กุสุมาลวดี ศิริโกมุท

“ไม่ใช่หาตของใคร ขอเพียงได้รับใช้ประชาชน ไม่มีอภิสิทธิ์ อิทธิพล เพียงเป็นคนของประชา ไม่มีอำนาจและเงินตรา ขอเป็นส.ส.ที่ดีด้วยศรัทธาของประชาชน”

ข้อความข้างต้นเป็นสโลแกนที่ใช้ในการหาเสียงของ คุณกุสุมาลวดี ศิริโกมุท กับการเลือกตั้ง ภายใตกรอบกฎหมายเลือกตั้งใหม่ คือเขตเลือกตั้งเล็กลง และเลือกตั้งได้เพียงคนเดียว มีเพียงอำเภอ ไกสุมพิสัย และกิ่งอำเภอคุรุรงเท่านั้น การต่อสู้ทางการเมืองของเธอเริ่มด้วยสมองและหัวใจที่มีให้ ประชาชน ซึ่งคู่แข่งทางการเมืองของเธอเป็นอดีตรัฐมนตรี 2 คน และเป็นอดีต ส.ส. ถึง 5 คน ดังนั้น การเลือกตั้งในแต่ละครั้งจึงสลับกัน ได้และสลับกันตก แต่ในการเลือกตั้งครั้งล่าสุดเธอก็ได้รับคะแนน อย่างท่วมท้นจากชาวอำเภอไกสุมพิสัยมาเป็นอันดับ 1 ถึง 3 ครั้ง ทำให้เธอได้รับกำลังใจในการ ทำงานการเมืองเพื่อเป็นตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริง แม้ต้องต่อสู้กับอำนาจรัฐ อิทธิพล ถูก คุกคาม ข่มขู่สารพัดรูปแบบ รวมทั้งวิธีการสกัดความรู้ที่สกปรก โดยการใส่ร้ายป้ายสีและทำลายเพื่อให้ ตนเองได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง

เธอเป็นลูกหลานชาวไกสุม เกิดเมื่อวันที่ แต่ก่อนจะเป็นเด็กเรียบร้อยไปเรียนที่ขอนแก่น วิทยายน ต้องกลับบ้านสี่โมงเย็นทุกวันแล้วเป็นนักกีฬา ต้องเข้าค่ายซ้อมวิ่งแต่ก็ไม่ได้วิ่ง ต้องอยู่บ้าน ไม่ให้ไปเที่ยวไหน แต่ว่าเราเป็นคนอ่านหนังสือมากอาจจินตนาการ ไปตามหนังสือจะชอบอ่านนิยาย ชอบอ่านทุกอย่างการเมืองชอบอ่านหนังสือทุกเรื่อง เพราะอาจจะคิดมากเพื่อฝัน เธอเป็นเชื้อสาย นักการเมืองอดีต ส.ส.มหาสารคาม และอดีต ส.จ. 6 สมัย คุณพ่อของเธอคือ นายสวาท ศิริโกมุท และ อดีตครูประจำบาล ส่วนคุณแม่เป็น ส.จ.หญิงคนแรกของมหาสารคามคือ นางสุภาภรณ์ ศิริโกมุท เสียชีวิตเมื่อปี 2525 ในขณะที่กำลังหาเสียงลงเลือกตั้งซ่อมแทนนายสำราญ วงษาจันทร์ที่เสียชีวิต

เธอเล่าถึงชีวิตเบื้องต้นในวัยเด็กจนได้เข้าขึ้นมาเป็นส.ส.เพราะได้รับแรงบันดาลใจจากคุณพ่อ จึงเป็นอดีตสมาชิกสภาผู้แทนเก่า ปลุกฝังในเรื่องทุจริตพอก็คัดไปก่อนพ่อนี้เป็น ส.ส. ส.จ. เขาเป็น ส.จ. มาเจ็ดสมัยและก็มีผู้เอาใจมาให้จะได้ เอาใจมาให้มาเป็นตะกร้าเลยนะละ ผู้รับเหมาเอาใจให้เพื่อให้ เซ็นตรวจรับโรงเรียนตอนนั้นอยู่ ป.1 เซ็นตรวจรับโรงเรียนแล้วเขาก็ไม่ทำไม่ถูกแล้วลูกก็อยากกินไข่

มากนะ พ่อก็ส่งให้เอาไปคืน ที่บ้านก็ไม่ได้รวยพ่อแม่ก็เป็นส.จ. ธรรมดา พ่อสอนว่าทุจริตมันไม่ดี ชาวบ้านไม่มีเงินจะนั่นนี่เขาทำอะไร เขาทำโรงเรียนอะไร ไม่รู้คิดสเปคเขาก็ตั้งรื้อณะคอนนั้นเขาก็จะสอนว่าคือ คืออะไรที่เลี้ยงลูกคืออะไรไม่ทุจริต เพราะฉะนั้นนี่มันทุจริตเราก็จำได้อยู่ะวันนี้ว่า เราไม่ได้กินไข่ก็เลยมีความรู้สึกรู้ว่าเราไม่จำเป็นต้องไปทุจริตบางครั้งเราก็จำได้ คือโดยไม่จำเป็นต้องไปมีอะไรมากมาย เพราะแม่ปลูกฝังอะคนตายไปก็เอาเงินใส่ปากไม่ถึงสองถุงปุ๋ยหรอก

แต่ก่อนที่จะได้เป็นผู้แทนราษฎรเคยต่อสู้กับอำนาจรัฐ โดยเฉพาะเรื่องที่กิน การจดทะเบียนเป็นประชาชนส่วนใหญ่จะถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐเก็บเงินอย่างไม่ได้รับความเป็นธรรมก็จะมาหาผู้แทนฯ ทำให้ไม่ชอบการเป็นส.ส. แม่ก็เป็นครู บางครั้งชาวบ้านมากมาย แม่ไม่มีเงินก็ต้องไปยืมเงินเพื่อที่จะมาเลี้ยงชาวบ้านเลี้ยงเหล้าเลี้ยงข้าว พ่อคุณพ่อเป็น ส.ส. ประชาชนก็ไปเยี่ยมบ้างไปปรึกษาปัญหาสารพัด สมัยนั้นคิดเพียงว่าไม่อยากยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเพราะว่าการเมืองทำให้เธอต้องขายทรัพย์สินสมบัติ มีค่าใช้จ่ายสูงในการเลือกตั้ง และสมัยก่อนพรรคการเมืองก็ไม่ได้สนับสนุนอย่างนี้ จึงเค็มที่คุณแม่ก็อยากให้เป็นพยาบาล แต่ด้วยความที่คุณพ่อหุไม่คิดก็ต้องเป็นลุ่มคุ้ยกับชาวบ้านทำให้เธอเข้าใจปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน ค่อยมาเอ็นทรานส์ติคพยาบาล แต่ก็ไม่ชอบ ก็เลยลงทะเบียนเรียนที่รามคำแหง คณะรัฐศาสตร์ ด้วยความที่คุ้นเคยกับการเมืองตั้งแต่ยังเล็กเลยทำให้เข้าใจและเรียนได้ดี เลือกเรียนวิชาโทสื่อสารมวลชน ประชาสัมพันธ์และฝึกงานโรงแรม เมื่อสำเร็จก็สมัครทำงานกับชาวเยอรมัน เกี่ยวกับงานภัตตาคาร สีนค่านำเข้าประเภทเบียร์ จึงทำให้คุ้นเคยกับสังคมต่างประเทศ แล้วมาคิดจะมาเป็นนักการเมืองเมื่อเรียนรัฐศาสตร์เพราะว่าเรามีพื้นทางด้านการทำงานด้านต่างประเทศด้วย

ชีวิตในช่วงเริ่มต้นทำงานยังไม่แต่งงาน เธอเล่าว่า สมัยก่อนมีรายได้เดือนหนึ่งเป็นหมื่น มีฐานะความเป็นอยู่ดีมาก บังเอิญปี 2531 คุณพ่อที่คุณแม่ต้องลาออกจากครูมาลง ส.จ. คุณพ่อโดนตัดสิทธิ์คุณแม่จึงลงสมัครส.จ. แทนและคุณแม่ก็ได้เป็น ส.จ. โดยไม่ได้หาเสียงเพราะแค่ว่าเป็นภรรยา นายสาวท ศิริโกมุท คุณแม่ก็ได้เป็นส.จ.แล้ว และได้คะแนนเสียงมาเป็นอันดับหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้นที่เรามาถึงจุดนี้ได้เพราะคุณความดีที่คุณพ่อสร้างมาโดยแท้ บางคนลงสมัครผู้แทนฯ ใช้เงินเท่าไรก็ไม่ได้ หากไม่ทำคุณประโยชน์เพื่อบ้านเมือง สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นแรงบันดาลใจให้ลงสมัครรับเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร บางครั้งเมื่อกลับบ้านมักพบสภาพปัญหาเดิม คือคนยากจน การสาธารณสุขไม่สะดวก นักการเมืองทุจริต จนกระทั่งทำให้คิดว่าเมื่อเรามีฐานเสียงจากพ่อแม่ที่น่าจะลงสมัครส.ส.ก็ไม่คาดหวังว่าตนเองจะได้

พออายุ 28 - 29 ปี ลงสมัครส.ส. ปรากฏว่าไม่ได้ หลังจากนั้นลงครั้งต่อไปนี้ ก็เลยมองว่า อำเภอดัวเจียงนี้ได้ที่นั่งอยู่แล้ว ในปี 2544 กฎหมายเลือกตั้งใหม่คือ หนึ่งคนหนึ่งคะแนนเสียงพรรคความหวังใหม่ที่ตนเองสังกัดให้ไปลงอำเภอพยัคฆภูมิพิสัยซึ่งไม่ใช่บ้านเกิด ก็เลยลาออกจากพรรคความหวังใหม่ และสมัครเข้าพรรคไทยรักไทยตั้งแต่ปี 2542 เป็นต้นมา

ความจริงการเป็นผู้แทนราษฎรต้องสร้างภาพให้คนอื่นเห็นว่าตนเองมีศักยภาพ ช่วงที่อยู่พรรคความหวังใหม่ก็ทำงานรับใช้พี่น้องประชาชน มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ เช่น เจริญผู้ใหญ่วางการเมืองมาพื้นที่เพื่อให้ประชาชนได้เสนอปัญหา ทั้ง ๆ ที่ในพื้นที่มี ส.ส. มากี่สิบปี มีรัฐมนตรีมาหลายสมัยเขาก็ไม่เคยแก้ไขปัญหาสาธารณูปโภคได้ ทำให้หลายคนเห็นว่าขนาดยังไม่ได้เป็นผู้แทนฯ ก็ยังสามารถทำงานได้ขนาดนี้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาไม่ได้รับความเป็นธรรม ถูกหลอกลวงแรงงานบ้างไปตามเอาเงินให้เขาหรือตายในต่างประเทศก็ไปติดตามเรียกร้องค่าชดเชยให้ หรือเรื่องที่คน คนโคตรรถชนไม่ได้เงินประกันชีวิตก็ทำเพื่อที่จะไม่ให้การเมืองไม่ขาด แม้ไม่ได้เป็นผู้แทนฯ ก็จะทำมาตลอดตั้งแต่ปี 2535 มาเป็นสิบปี แล้วไม่ใช่อะไร ๆ มาสมัครผู้แทนฯ แล้วได้เลย ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ให้ด้วยการช่วยเหลือประชาชน เพราะฉะนั้น พอถึงปี 2544 นี้ที่มีการเลือกตั้ง มันใจว่าจะได้แน่นอน แต่ได้รับความกดดันมากคือถูกกลั่นแกล้ง ไม่ให้พรรคสนับสนุนงบประมาณ โดยใส่ร้ายว่าถูกศาลตัดสินผู้แทนฯ หาเงินจึงถูกตัดค่าใช้จ่ายในการหาเสียงตลอด โดยปกติงบประมาณในการหาเสียงร้อยเปอร์เซ็นต์ก็จะได้เมื่อสมัครรับเลือกตั้งพรรคจ่ายให้สิบเปอร์เซ็นต์ และจ่ายอีสิบบเปอร์เซ็นต์ หลังจากนั้นงวดสาม งวดสี่ ก็จะโดนตัดตลอด จนถึงกับต้องบ้านไปจำนองเพราะถูกน้องจะเสียดำลังใจไม่ได้ จึงต้องใช้เงิน บางครั้งสิบวันจ่ายก็ต้องมีสติปริต และต้องคิดถึงวันข้างหน้าด้วย การลงการเมือง พอวันที่นับคะแนนคนจะมาเต็มบ้านเลย ก็ต้องเลี้ยงอาหาร ถ้าคนใจปลาสิวจะเล่นการเมืองไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นมันก็มีหลายอย่างนะ การเมืองมันมีสารพัดรูปแบบ

การเมืองก็รักษาคะแนนเสียง แต่ถ้าเราได้แน่นอนทำอะไรเราต้องทำ มันเป็นกำลังใจ หากเรารู้ว่าเราต้องไม่ได้แน่เราต้องเดินตลาด ในขณะที่หวัะแนนแกนนำมาแล้วเต็มไปหมดนี่ก็ต้องใช้เงินในการหาเสียง คือคิดง่าย ๆ ไม่ใช่ซื้อเสียงก็อย่างรถเมื่อก่อนแปดอำเภอ อำเภอหนึ่งไม่ต่ำกว่าห้า หก คันนะละ อำเภอละสิบคัน คำนวณค่าอาหารอย่างน้อยคันละ 500 บาท วันหนึ่งที่ลงเอาสี่สิบลูกห้าร้อยนะละ ค่าป้าย ค่าโปสเตอร์ ค่าหวัะแนน อย่างอำเภอโกสุมนี้สองร้อยกว่าหมู่บ้าน ถ้าแปดอำเภอเป็นก็หมู่บ้าน และแต่ละหมู่บ้านถ้าเราไม่มีคนของเราเลยนี่ก็ไม่มีใครจะพูดกับประชาชนไม่มีใครไปติดโปสเตอร์ให้ แต่ละหมู่บ้านไม่ต่ำกว่าห้าคนถึงสิบคนนะละ ห้าคนถึงสิบคนนี่ค่าใช้จ่ายที่จะให้เขาเดินพูดเดินขู่นี้สมมติคนละสองร้อยเป็นเท่าไรใช่ไหมคะ เพราะฉะนั้นกฎหมายกับความเป็นจริงไม่เหมือนกันเราก็เป็นคนรุ่นใหม่ ไม่ต้องการใช้เงินไม่ต้องการคอร์รัปชัน แต่มองว่าให้จ่ายเงินในการหาเสียง 8 อำเภอคนที่ไม่มีเงินแต่อยากทำงาน ยังไงก็ไม่มีทางเข้าไปสู่วงการเมืองได้เลย ขนาดอำเภอเดียวยังเหนื่อยมากเลย แล้วนี่ 8 อำเภอ ก็ต้องคืนรน จึงเป็นต้นเหตุให้เกิดการทุจริต

สำหรับเมื่อได้เป็น ส.ส. แล้วบทบาทนอกสภาที่สำคัญมาก แม้ไม่ใช่หน้าที่แต่หากเป็นการบริการประชาชนก็ต้องทำ เธอเล่าว่า เรื่องชนบทมันก็ไม่ใช่หน้าที่ น้ำแข็งหรืองานกรู้นผ้าป่าก็ไม่ใช่ว่าแต่สะท้อนเห็นว่า รัฐล้มเหลว ประชาชนเข้าไม่ถึงสวัสดิการของรัฐเขาถึงเข้ามาหาเรา บางครั้งการเมืองก็มีสองด้าน ด้านหนึ่งก็คืออำนาจทางการเมืองมันสามารถที่จะแปรเป็นผลประโยชน์ได้มหาศาล เป็นทั้งดีและ

ไม่คิดขึ้นหรือที่จะไม่มองตรงนั้นนะคะ มันก็เป็นอะไรได้ทุกอย่างนะละ หากคนที่ป็นนักการเมือง เพื่อที่จะปกป้องประโยชน์ตัวเองก็ต้องซื้อแข่ง และใส่ร้ายทำลายฝ่ายหนึ่งให้เสียหาย เพราะฉะนั้น การเมืองตรงนี้ ก็จะเป็นเรื่องสกปรก แต่การทุจริตเคีวนี้ไม่ใช่ซื้อเสียงแต่เกิดขึ้นโดยการดั่งกรรมการ โกงคือชาวบ้านเขาเบอร์หนึ่ง แต่คนอ่านกลับอ่านอีกเบอร์หนึ่งนี่คือการได้ทุจริตซื้อเสียงใหม่ที่นำ กลัว นอกจากนั้นยังสร้างความแตกแยกให้ครอบครัวของเธอโดยการโทรบอกสามีเราว่าเข้าโรงแรมกับ คนนั้นกับคนนี้ก็มิ

พยายามที่จะใส่ของให้น้อยที่สุดพยายามอธิบายให้เขาเข้าใจว่า เงินเดือนแค่หกหมื่นนี่นะถ้า คุณมากคั่นตรงนั้นตรงนี้ แค่นูบั้งไฟงานละพันสามร้อยหมู่บ้านและเกือบทุกหมู่บ้านเป็นเงินสาม ร้อยสามแสนนะแล้วค่าอะไรอื่น ๆ อีกมากมาย เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่พอจะช่วยตัวเองได้ก็ช่วย ก็คือให้ เขามีอาชีพมีรายได้สร้างกลุ่มแม่บ้าน

วันนี้คือการออกไปปราศรัยออกไปให้ความรู้เขา ออกไปอบรม ออกไปบอกว่าการเมืองคือ อะไร และวันนี้ประชาชนก็เริ่มดีขึ้น เพราะแต่ก่อนนี้เขาไม่เคยบอกว่าอยู่พรรคนี้พรรคนี้ แต่วันนี้เขา บอกว่าต้องอยู่พรรคนั้นะพรรคนั้นนะ ชาวบ้านเริ่มมองการเมืองในภาพรวมแล้ว เพราะฉะนั้นวันต่อไป ในอนาคตการเมืองน่าจะดีขึ้น

บางครั้งนี้ถ้าเราเห็นในภาพลึกในการทำงานบางอย่าง อย่างเราช่วยเด็ก ช่วยสตรี ช่วยคน หลอกเยอะแต่ไม่เคยถูกประชาสัมพันธ์ แต่ถามว่าในการทำงานของเขาจุดเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือ ประชาชน ส.ส. ผู้หญิงนักการเมืองผู้หญิงที่มีชื่อเสียง

ผู้หญิงเก่งก็คือ หนึ่งกล้าตัดสินใจกล้าแสดงออก ถ้าทำงานแล้วก็ทำอะไรที่จริงนะละ แล้วก็ ผู้หญิงกับผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จก็ไม่เหมือนกันเพราะผู้หญิงที่ไม่เก่งแต่ประสบความสำเร็จก็มีถ้า มีโอกาสนะละ บางคนอาจจะเก่งกว่าเราแต่เขาไม่มีโอกาส แต่หากเทียบกับพิธีรีตองต่อผู้มา เขาเป็น คนจริง เป็นคนทำงาน หรือคนอย่างน้องแบบ เขาก็เป็นผู้หญิงมีความสามารถ และเป็นคนหน้าตาดี คือ เขามีต้นทุนทางสังคมก็คือเป็นที่รู้จักเป็นคนสวย แล้วอยู่ๆ มาเป็นรองเลขาพรรค เพราะฉะนั้น ความสามารถกับโอกาสไม่เหมือนกัน ความสำเร็จก็ไม่เหมือนกัน หรืออย่างศิริกรมาเป็นรัฐมนตรีคน อื่นที่เก่งกว่ามีหรือไม่ ก็มีแต่เขาไม่มีโอกาส เพราะจะมองว่าสูตรคั่นอย่างนี้เขาก็มีโอกาสมี ประสบการณ์หลายอย่าง แต่ถามว่าเก่งหรือไม่ในการรักษาพยาบาลสามสิบบาท ก็ทำนองเดียวกันคือ คนอื่นก็ทำได้ถ้าหากเขามีโอกาส เพราะฉะนั้นคนเราเก่งคนละอย่าง แต่อาจไม่เป็นที่รู้จัก และ ไม่ได้ ประชาสัมพันธ์ตนเอง

เป็นคนที่มีรู้จักใช้เงิน มีแฟนก็บอกว่าจะแต่งงานที่บ้าน แต่เขาก็ดีพ่อแม่ก็ไม่ได้ว่า ผู้หญิงเป็น ผู้ชายคือเขาจะเรียบร้อยเขาจะคือ ชักผ้าห่มเป็น แต่จะชอบทำกับข้าวอย่างเดียว เขาจะเป็นคนประหยัด วางแผนค่าใช้จ่าย แต่ตัวเองไม่วางแผนเลข อยากทำอะไรก็ทำ ไปเมืองนอกที่ก็ใช้ให้หมด กลับมา เมืองไทยไม่มีเงินสักบาท ใช้เวลาดูใจกันประมาณสองสามปีก็แต่งงาน

การทำงานนอกบ้านไม่เป็นอุปสรรคแฟนเขาจะเป็นคนเข้าใจ บางทีก็มีคนโทรมาว่า นี่เราอยู่กับผู้ชายคนนี้ เขาก็บอกว่าเออก็ดีแล้วเขามีความสุขเรื่องของเขา เขาไม่ได้ซีเรียสเลย ที่เราบอกอยากฟังเพลงนะโดยไม่มีผู้ใหญ่ว่านฟังเพลงนี้ นั่นนะบอกเขาไม่ฟังหรอก ขึ้นไปเลยเขาก็จ่อครอนนอนรออยู่ได้ อุณโรงแรม เราอยู่ด้วยกันต้องมีเพื่อน เพราะฉะนั้นเราก็บอกว่าคุณจะให้มาทำอะไรคุณก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะอยู่แบบคือต่างคนต่างเข้าใจมันเป็นเรื่องของใครของมัน เงินเราก็ไม่ใช่ด้วยกันนะ คือถ้าใช้จ่ายในบ้านก็ช่วยกันใครมีก็จ่ายไป บางครั้งนี่จะไม่นอนห้องเดียวกันก็มีคือรำคาญ ก็จะคนละห้องก็อยากดูวันนี้อะกดูทีวี คุณก็ดูเรื่องของคุณ คุณก็ดูเตะบอลของคุณ แฟนเขาก็เป็นคนไม่เรื่องมาก คือยอมรับกันได้ทุกอย่างปัญหา แต่เขาจะเป็นคนตระหนี่คือฐานะทางบ้านเขายากจน แล้วมาอยู่แบบประหยัด เขาจะไม่ซื้อของราคาแพง ต้องบังคับให้ซื้อหรืออะไรนี่ บอกใส่ไปเถอะอะไรอย่างนี้

ศ.ศ.อริศ สุทธศรี

“อริศในวันนี้ ไม่เหมือนกับอริศในอดีต” กล่าวได้ว่าชีวิตของเธอเปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมืออย่างคาดไม่ถึง ใครบ้างจะคิดว่า ผู้หญิงที่เคยสอบตก ม. 6 หลังจากนั้นก็หนีออกจากบ้าน เข้าเมืองหลวงหางานทำคิดอย่างเดียวว่าไปตายเอาดาบหน้า มาถึง ณ วันนี้เธอกลับมีชีวิตที่สดใสรุ่งเรืองก้าวหน้าด้วยความเพียรพยายามบากบั่น จากชีวิตลูกจ้าง กลายเป็นนักธุรกิจที่มีกิจการของตนเอง และท้ายที่สุดเป็นนักการเมืองส.ส.จังหวัดกาฬสินธุ์ เรียกได้ว่าเธอประสบความสำเร็จยิ่งใหญ่ในชีวิตแล้ว

คุณป้าอริศเล่าเหตุการณ์ในอดีตที่แสนขมขื่นแต่แฝงไว้ด้วยพลังชีวิตว่า ดิฉันเกิดเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2486 บิดาเป็นครูประจำบาล มารดาเป็นแม่บ้าน ดิฉันเป็นนักธุรกิจเล็ก ๆ ไม่เคยคิดเล่นการเมือง ดิฉันมาถึงจุดนี้ได้ถือเป็นจุดสูงสุดในชีวิตตนเอง จากภาพเด็กหญิงบ้านนอกจน ๆ บ้านอยู่บ้านเดี่ยว ไปเรียนหนังสือที่อำเภอขามเฒ่าระยะทางตั้ง 9 กิโลเมตร กลับก็ 18 กิโลเมตร คิดดุสิดะลำบากแต่ไหนชีวิตลำบากมารองเท้าก็ไม่มีใส่ เสื้อขากทรง กางเกงใน เราก็ไม่รู้จัก เรามีแต่เสื้อคอกระเช้า ใส่กางเกงขาสั้นแทนกางเกงใน มีแต่เสื้อม่อฮ่อมใส่ไปเลี้ยวหัว เลี้ยวควาย และไปเก็บเกี่ยวข้าว ดิฉันทำทุกอย่าง เพราะครอบครัวไม่มีลูกผู้ชาย แต่มีพ่อเป็นครูใหญ่ ภรรยาคนแรกคุณพ่อเสียชีวิตจึงมาแต่งงานกับคุณแม่ดิฉันซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์คุณพ่อ พ่อคุณแม่จบป. 4 จึงแต่งงานกับคุณพ่อ คุณพ่อมีลูกหลายคนรวมทั้งภรรยาเก่าด้วยดิฉันจึงกลายเป็นลูกคนที่ 5 หลังจากภรรยาเก่าคุณพ่อเสียชีวิต ดิฉันเรียน ม.8 เมื่อ 2504 – 2505 เรียนสายวิทยาศาสตร์ที่โรงเรียนศิริจิตศึกษา จังหวัดขอนแก่น สอบตก ม.8 เลยหนีเข้ากรุงเทพกับเพื่อน และไปอยู่กับบ้านพี่สาวและทำงานที่บริษัทคอลเกตปาล์ม โอลิปได้รายได้วันละ 25 บาท ชีวิตหักเหเพราะความที่เป็นคนจริงจังมากเกินไป

ชีวิตดิฉันในวัยเด็กลำบากมาก ดิฉันจะนึกถึงตอนที่ตนเองไม่มีอะไรเลย กับชีวิตในปัจจุบัน ต่างกันลิบลับ คือผ่านต่างประเทศมากมาย ผ่านประสบการณ์อยู่ในสังคมชั้นสูง แต่สิ่งเหล่านี้ไม่เคยทำให้ดิฉันลืมคำพิศตนเอง แม้ภาษาพูดดิฉันก็ไม่เคยลืม อยู่ในกรุงเทพฯ ถ้าเป็นคนบ้านเดียวกันดิฉันจะส่ง

ภาษาถิ่นอีสานเลย ไม่เคยอาศัย พอชีวิตสุขสบายขึ้นก็อยากช่วยเหลือคนอื่น เพราะคนที่เขาลำบากกว่าเราก็น่าจะช่วย เพราะฉะนั้นดิฉันจึงช่วยเหลือหมดไม่ว่าใครเดือดร้อนเรื่องอะไร ทั้งบางคนไม่มีเงินเรียน ไม่มีเงินรักษาโรคเอดส์ ดิฉันทุ่มทั้งเงินส่วนตัวและเงินราชการ แบบเทใจให้หมดเลย ดิฉันได้ช่วยเหลือสังคม ได้ช่วยเหลือพี่น้องประชาชน นั่นคือสิ่งที่ดิฉันมีความสุขที่สุด

มีแฟนเมื่ออายุสามสิบกว่าแล้ว ดิฉันคิดว่าดิฉันไม่มีบุตรเพราะฉะนั้นดิฉันไม่ได้หวัง สามีเขาก็พร้อมเสียสละ เขาเข้าใจดิฉันดี แล้วเขาช่วยดิฉันได้เยอะด้วย เพราะเขาเป็นคนมีความรู้เขาไปเรียนเมืองนอกตั้งแต่เด็ก ตั้งแต่อายุ 11 ขวบ จบปริญญาโทจากต่างประเทศมีเงินก็ เก็บไว้ส่งมาให้พ่อเดือนละสองร้อย สมัยก่อนเงินสองร้อย ตามรอยบาทเป็นเรื่องที่มีค่า ทำงานบริษัทเคนซ่าได้ได้เข้าขึ้นมาเพราะบริษัทคนจีนเขาเห็นคนทำงานเขาเลื่อนให้เลย เงินเดือนสุดท้ายเป็นหมื่น สามารถเก็บเงินซื้อบ้านได้ สมัยก่อนเราสบายแล้วพอมาคอนหลังๆ มาอยู่บริษัทเราก็มามีผู้จัดการแล้ว ดิฉันมีลูกน้องอยู่สามร้อยคน เป็นผู้จัดการฝ่ายเฮาส์ทูเฮาส์หรือที่เขาเรียกว่าคร้อทูล์ เป็นฝ่ายวางแผนงาน ตอนนั้นเป็นผู้นำมาแล้ว จะเป็นผู้นำมาแล้วและเอาประสบการณ์ ดิฉันจะเรียนรู้มากและเรียนคอร์สสั้นๆ ต่างๆ ของคอร์สนั้น คอร์สนี้ของฝ่ายการขายอะไรต่ออะไรของบริษัทที่เขาจัด มีความรู้ด้านนี้แต่คนไม่เข้าใจ ดิฉันมาทำซูเปอร์มาร์เก็ตถึง 5 ปี

ดิฉันอยากเรียนว่าเป็นผู้แทนไม่ได้เป็นง่าย ๆ คอกกะ แต่การที่เป็นแล้วทำให้ถูกใจประชาชน นั่นเป็นเรื่องสำคัญที่สุด แต่ไม่ใช่ให้ถูกใจประชาชนด้วยการใช้เงินซื้อนะ ทำให้เขาอบอุ่น ทำให้เขามีความหวังในสิ่งที่เขาคิดจะทำ และต้องนำเขาไปสู่ความสำเร็จนั้นด้วย หรืออย่างหนึ่งนอกระบบถ้าไม่เจอกับตัวเองไม่รู้จะกะ ร้อยละสิบหรือยี่สิบนี้สาหัสมาก ดิฉันลองให้ผู้ใหญ่บ้านไปกุมมาให้เอาแค่ร้อยละสามนะกะ เขาหักทันทีเลย และต้องไม่เกินกำหนดภายในหนึ่งเดือน ลองคิดดูถ้าประชาชนร้อยละสิบจะเหลืออะไร ถูกฟ้องกันมากมายเลย

ช่วงนั้นกระแสของไทยรักไทยแรงมาก เพราะว่าพี่น้องประชาชนรักหัวหน้าพรรค ท่านก็ให้ความเมตตาเพราะเห็นว่าดิฉันจริงใจ ดิฉันตั้งใจ จริงทำงาน เพราะฉะนั้นดิฉันจึงคิดแต่เพียงว่าทำอะไรที่เราจะแก้ไขปัญหให้กับประชาชนถูกจุดถูกเป้าหมาย มากที่สุด นั่นคือสิ่งที่ดิฉันปรารถนา ดิฉันถึงได้ทราบเรียนท่านนายกฯ ขอช่วยกรุณาเถอะดิฉันจะช่วยแก้ไขอำเภอยางตลาด โดยเฉพาะไอทีแล้งข้าวชา ดิฉันกราบเรียนท่านก็รู้สึกว่าจะไฟเขียวให้ ขนาคอยู่คนละพรรค ท่านบอกว่าคนยางตลาดนี้แสนใหญ่ เพราะพี่เลี้ยงน้องอึ้งอึ้งเป็นคนยางตลาด พี่เลี้ยงน้องตั้งแต่เด็กจนถึงปัจจุบันเป็นคนดีและซื่อสัตย์ ส่วนเรื่องน้ำประปาบ้านไหนไม่มีท่านก็ให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการ ข้าราชการในจังหวัดแม้กระทั่งผู้ว่างงานเลยทำไมต้องเป็นยางตลาดเห็นไหมคะถึงบอกท่านน่ารักมาก

เรียนตรงๆ การทำงานการเมืองไม่ได้หรอกกะ แต่ขอให้มีความคิดเราจะทำให้ถูกใจประชาชนร้อยเปอร์เซ็นต์ไม่ได้หรอกกะ แต่ขอให้มีความคิดพละคนน้อยที่สุด แต่ขอให้ดิฉันตั้งใจมาก ดิฉันไม่ได้ถือเลยเวลาอน เวลาอะไรดิฉันไม่ถือเลย เพราะว่าดิฉันอย่างเมื่อคืนก็คิดกันไปอยู่ที่เวที

มวย มวยเล็กๆ สงสารก็สงสาร แต่ไปเอากำลังใจให้ คิฉันกอยู่เวทีมวยจนถึงหกทุ่ม แล้วก็ช่วยงานวัด แล้วก็ไปขึ้นเวทีหมอลำ ไปอะไรตลอดคิฉัน ไปตลอดคิฉันเป็นการะอันหนึ่งที่เรายังไม่ได้ ถ้าถามว่าประสบความสำเร็จไหมในการทำงานการเมืองนับจนถึงปัจจุบัน คิฉันว่าประสบความสำเร็จพอสมควรในการที่รับใช้ได้รับใช้ที่ได้รับใช้เพราะประชาชนให้ความไว้วางใจ

ถ้าจะถามว่าการทำงานปัจจุบันพอใจไหม คิฉันเรียนตรงๆ ยังไม่พอใจนะค่ะ เพราะมันยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ คือการทำงานทำไมที่คิฉันบอกว่าคิฉันไม่พอใจเพราะว่ามันยังไม่ได้ตามเป้าหมายที่เราวางไว้ นั่นก็คือทำงานอย่างไรในพื้นที่คือ ประชาชนที่เขาจะได้ในสิ่งที่เขาต้องการ อย่างเช่นคิฉันต้องการคือการศึกษ ทำอย่างไรเด็กจะได้เรียนแล้วก็มีความรู้จริงๆ คิฉันต้องการอันนี้เพื่อเขาได้เติบโตเป็นคนดีในอนาคต ไม่ใช่แค่พูดว่าช่วยการศึกษา แต่เขากลับไม่มีที่เรียนหรือไม่มีเงินเรียน คิฉันอยากจะให้ครูอาจารย์ใกล้ชิดศิษย์มากกว่านี้ เอาภูมิปัญญาชาวบ้าน ไปสอนเขาให้มีจิตสำนึกถึงความสามารถของภูมิปัญญารากเหง้าของเขา คิฉันเห็นว่าครูอาจารย์ห่วงเรื่องวิทยฐานะ จึงทำให้ไม่ค่อยสนใจเขาวิชา ปัญหาคือ เด็กทะเลาะกัน จึงต้องแก้ไขจุดนี้ให้ได้ ทำอย่างไรเราเขาวิชาที่ไม่เรียนแล้วอยากให้เขากลับมาเรียน ทำอย่างไรประชาชนไม่มีหนี้ คิฉันขึ้นเวทีปราศรัยคิฉันจะบอกปัญหาความยากจน คิฉันไม่ได้ถือว่าประสบความสำเร็จเลย ยังอีกนานประสบความสำเร็จ

ชีวิตหักเหเพราะความที่เป็นคนจริงใจมากเกินไปเราอยู่กับบริษัทฝรั่งทำให้ได้เรียนรู้ ภาระเบียดเบียนการทำงานของบริษัทแล้วเราเอามาเป็นตัวอย่าง พอเรามีบริษัทเลนซ่าขายยาตีฟันเขามา เปิดบริษัทใหม่แยกออกจากคอลเกตปาล์มโอลิปปาเมื่อแยกออกจากบริษัทคอลเกตปาล์มโอลิปปาก็บอกว่าใครจะมาบ้างคิฉันก็มาเขาก็ให้ตำแหน่งเป็นหัวหน้าหน่วย แต่อยู่คอลเกตปาล์มโอลิปปาดังตามปี ให้หัวตะกร้าอย่างเดียว เขาจะเลือกเอาคนไทยด้วยกันเองนี่ละ เป็นคนเลือกคนขึ้นมาเป็นหัวหน้า ถ้าเอียงไม่มีความรู้แค่มั่นมรสาเราเลยรู้ว่าสังคมไทยเป็นแบบนี้ เลยคิดอยากมีกิจการของตนเอง จึงเก็บหอมรอมริบร่วมลงทุนกับคุณผู้รู้ชีวิตเปิดร้านซูเปอร์มาร์เกต คิฉันเรียนรู้ทุกระดับคุ้มค่ามาก ได้รับประสบการณ์บ้านประสบการณ์ต่างประเทศ เมื่อก่อนไม่เคยคิดว่าจะได้ไปต่างประเทศ แต่ปรากฏว่าไปต่างประเทศยังกับไปกรุงเทพ - กทม.สินธุ์ ถ้าเรียนรู้ชีวิตแล้วน่าสนใจจะ ชีวิตของการก้าวขึ้นมาสู่จุดๆ นี้ ผู้ที่เขาไปเป็นผู้อำนวยการบริษัทอื่นๆ เขาก็จะยกชีวิตคิฉันเป็นตัวอย่างให้พนักงานฟัง

อุปสรรคในการทำงานคือ การเป็นผู้แทนราษฎร ใช้เงิน ถ้าไม่มีเงินไม่มีสิทธิออกบ้านนอกเลย อันนี้คือปัญหาใหญ่ และสำคัญที่สุดคือคู่แข่งมักจะสกัดผู้หญิงไม่ให้เป็นผู้แทนราษฎร ผู้ชายไม่ยอมให้ผู้หญิงเป็นนักการเมือง ส.ส.ผู้หญิงรู้ว่าเจอปัญหาอันนี้มาก เวลาหาเสียงถูกสกัดเหมือนกัน

ก่อนจากกันคุณป้าทั้งห้าไว้ว่า แม่คิฉันเคยสอบตก แต่ในปัจจุบันเมื่อคิฉันพร้อม คิฉันก็ชวนเขาเรียนต่อ ไม่ย่อท้อค่ะ ซึ่งคิฉันไม่เคยคิดมาก่อนซึ่งคิฉันจะเรียนสำเร็จเพราะมหาวิทยาลัยมหาสารคาม คิฉันเรียนรุ่นหนึ่งรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิตจบได้เกรดไม่ต่ำกว่าสามก็พอใจแล้ว

๕.๕. ผ่องศรี จิงประเสริฐ

เธอไม่เคยคิดเป็นผู้แทนฯ ญาติสามีไม่เห็นด้วย และห้ามไม่ให้สมัคร แต่เมื่อรัฐธรรมนูญใหม่ กำหนดให้ผู้สมัครต้องมีคุณสมบัติปริญญาดุษฎี เธอจึงกลายเป็นตัวแทนสามีสมัครผู้แทนราษฎรชีวิต และประชาชนต้องการให้เธอลงสมัครผู้แทนฯ เพราะช่วงเวลานั้นไม่มีใครเหมาะสมแล้ว เธอมีอุปสรรคมากมาย เนื่องจากความยากจน บิดารับราชการตำรวจสจล. จำสจล.ตำรวจเอกก่อน ยื่นใจ ส่วนมารดา เป็นแม่บ้าน มีลูก 11 คน เธอเป็นลูกคนที่ห้าจึงได้เรียนหนังสือ เพราะลูก 11 คนต้องสลับกันเรียน จึงจะได้เรียน เธอเป็นผู้หญิงที่ต่อสู้กับความยากลำบาก ไปโรงเรียนไม่เคยได้เงินไปเลย กว่าที่เธอจะฟันฝ่าอุปสรรคมาได้ขนาดนี้ เธอต้องพิสูจน์ตนเองให้ญาติพี่น้อง และคนรอบข้างให้เห็นถึงความเป็นเธอ เพื่อให้เกิดการยอมรับ

เธอเล่าย้อนอดีตว่า คิดวันเกิดเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2493 เป็นชาวอำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ เธอมีอุปสรรคมากมาย เนื่องจากความยากจน บิดารับราชการตำรวจ ส่วนมารดา เป็นแม่บ้าน มีลูก 11 คน เธอเป็นลูกคนที่ห้าจึงได้เรียนหนังสือ เพราะลูก 11 คนต้องสลับกันเรียน จึงจะได้เรียน เธอเป็นผู้หญิงที่ต่อสู้กับความยากลำบาก ไปโรงเรียนไม่เคยได้เงินไปเลย กว่าที่เธอจะฟันฝ่าอุปสรรคมาได้ขนาดนี้ เธอต้องพิสูจน์ตนเองให้ญาติพี่น้อง และคนรอบข้างให้เห็นถึงความเป็นเธอ เพื่อให้เกิดการยอมรับ แม้ชีวิตในวัยเด็กยากจนข้นแค้นแสนสาหัส พ่อแม่มีลูกหลายคน แต่โชคได้เรียนหนังสือ และบังเอิญเป็นคนที่ยื่นเก่ง สอบได้ที่ 1 มาตลอด สมัยก่อนคนเก่งมักไปเรียนครู เลือกเรียนวิชาเอกภาษาอังกฤษ ไม่มีแผนแฉ่ง ไม่เคยรู้ว่ามิมหาวิทยาลัย สมัยก่อนคนเก่งมักไปเรียนครู เลือกเรียนวิชาเอกภาษาอังกฤษที่วิทยาลัยครูอุบลราชธานี และได้รับคัดเลือกไปเรียนที่มหาวิทยาลัยมหาสารคามและได้รับทุนเรียน จึงเก็บหอมรอมริบทุนการศึกษาไว้ใช้จ่าย จนกระทั่งมีเงินเหลือเก็บ

เมื่อสำเร็จการศึกษาก็บรรจุเข้าทำงาน จนกระทั่งพบกับลูกชายคนจีนคือ คุณปวีณ แซ่จิง การแต่งงานในครอบครัวชาวจีน ไม่ได้รับการยอมรับในช่วงแรก เพราะอำมาตยาของยากได้สะใภ้คนจีน ทำให้ได้รับความยากลำบาก แต่เพราะความอดทน ขยัน ไม่เคยคิดนิทาว่าร้าย จึงได้รับการยอมรับจากญาติพี่น้องในเวลาต่อมา การแยกมาสร้างครอบครัวต่างหาก มีความลำบากในการสร้างฐานะครอบครัว จึงไม่ได้เรียนต่อ ขยันทำงานทุกชนิด เรียกว่าหนักเอาเบาสู้ รับเหมาก่อสร้าง ค้าไม้ ค่อมมาพอมีเงินบ้างก็ทำบิมน้ำมัน โรงสี มีญาติพี่น้องช่วยเหลือ คุณปวีณ จบ ม. 8 มีโครงการจะสมัคร สส. หรือ สว. เป็นคนมีน้ำใจ สามีเป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง สร้างวัด และเป็นประธานสภาจังหวัด 8 สมัย มีลูกน้องมาก มีคนงานก่อสร้าง มีคนขับรถ 10 ล้อ มีรถแม็คโคร ถ้าใครมีเรื่องเดือดร้อนหรือเกิดคดีความก็มาหาปวีณ และก็จะให้การช่วยเหลือด้วยการเข้าหาตำรวจ ไม่เอาเปรียบผู้อื่น มีญาติพี่น้องเป็น สจ. คือ นายสมชาย ถาวรพงศ์ศรี ไม่เคยเป็นเมียปวีณก็ยังไม่เคยเป็นผู้แทนฯ สส. ผ่องศรี เฒ่าที่ลุงรู้จัก เป็นคนดีมีการศึกษา ใจคอกว้างขวาง มีอุดมการณ์ เป็นลูกสาวตำรวจ มีสามีชื่อ นายปวีณ จิงประเสริฐ อายุประมาณ 53 ปี มาจากเมืองจีน บิดา นายปวีณ ชื่อ นายปวย แซ่จิง ทำธุรกิจค้าไม้ และวัสดุก่อสร้าง เป็นคนคุ้นเคยกัน

(บ้านเดียวกัน) กับคุณผ่องศรี สามีเป็นคนนิสัยดี ไม่คิดใจใคร ลูกน้องยอมรับ ไม่คิดว่าตนเองรวย มีลูก 5 คน ดาย 1 คน คนโตเป็นแพทย์หญิงอยู่อุบลฯ ลูก ๆ เก่งทุกคน ตั้งปณิธานโดยให้ลูกเป็นการโรงดูแลความสะอาด ไปอยู่ได้ปีครึ่งก็ลงสมัคร สจ. และได้เป็น สจ.ต่อมาถึง 8 สมัย

และเป็น สส. ได้ เพราะฐานคะแนนเสียงมาก กำนันผู้ใหญ่บ้านอยู่ในฐานเสียงตัวเองหมด ขณะการเลือกตั้งได้เพราะตนเองสร้างฐานบารมี ร่วมกิจกรรมหมู่บ้าน ไม่มีสามีก็น่าจะได้เป็น สส. เพราะใครมีปัญหาที่ช่วยเหลือ ใจชอบด้วยปวีณ สร้างคุณความดีไว้มาก ส่วนเมียก็เป็นคนมีน้ำใจกว้างขวางช่วยเหลืองานไม่ได้ขาด แม้แต่ไม่กับบริจาคให้ทำโรงพยาบาล หรือ ไม่ก็ซื้อ โฉงศพให้เลย ฉะนั้น ฐานทางการเมืองเพื่อให้คุณปวีณ ได้เป็น สส.ด้วย ไม่ค่อยมีข้อขัดแย้งกับเพื่อน หาเสียงแบบเกาะประตูกุ่มแม่บ้าน อสส. และเป็นคนก่อตั้งกลุ่มแม่บ้านด้วยทุกที่มีแต่นายทุนมาเป็นผู้แทนฯ คนบ้านเราไม่มีทุนต้องใช้ทุนจ้างให้ออกจากการสมัคร

เธอเล่าว่า ช่วงหาเสียงมีการใส่ร้ายป้ายสี แรงมาก น่ากลัว จนถึงกระทั่งยิงปืนขู่หน้าบ้าน ฉะนั้นมองว่าผู้หญิงจะได้เปรียบผู้ชายในการหาเสียง เพราะสามารถเข้าถึงประชาชน ได้ดีกว่า เข้าถึงบ้านหน้าบ้านเลย เจ็ดศักราชในการพูดสูง เพราะปกติที่เป็นคนพูดน้อยอยู่แล้ว แต่ที่พบใครจะไหวให้ความเคารพนับถือทุกคน เข้าถึงชุมชน ใช้วิธีการพูดให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย พยายามสอดแทรกบทบาทความเท่าเทียม การมีสิทธิทางกฎหมาย ที่หาเสียงไม่เคยแจกเงินเลย แต่ถ้าหากได้ทุนขาวด้วยกันกับชาวบ้านจะทำให้เข้าใจกันมากขึ้น

ส่วนบทบาทในสภาที่จะได้เป็นกรรมการสวัสดิการสังคม ได้เป็นเลขฯ เพราะที่จะสนใจประเด็นเกี่ยวกับเด็ก ผู้หญิง และผู้ด้อยโอกาส ความจริงผู้หญิงมีความสามารถมากนะ ผู้ชายเองก็ยอมรับ แต่เข้าถึงจุดนั้นยากมากเลย เหมือนกับมีอะไรต้องปิดกันเราอยู่

ที่ชอบไปวัดสนทนารธรรม ฟังเทศน์ ชวนชาวบ้านไปทำ เราสามารถสื่อสารกับชาวบ้านแล้วเขาเข้าใจ เขาเชื่อเรา คนเราจะถ้าหากศรัทธากันพูดอะไรเขาก็เชื่อ อย่างก่อตั้งกองทุนพัฒนาศรีที่ศิริเริ่มดำเนินการ ถึงตอนนี้มีเงินทุนดำเนินการเป็นล้านแล้วนะจะ คิดว่าชาวบ้านยังมีค่านิยมดั้งเดิม หากให้เลือกระหว่างผู้ชายและผู้หญิงในการเป็นผู้นำ เขาจะบอกทันทีว่า เรื่องอะไรต้องเลือกผู้หญิงเป็นผู้นำ ผู้ชายมีความพร้อมและเหมาะสมกว่า ดังนั้นสิ่งที่พี่อยากทำคือ อยากเรียกร้องให้คนชรามีเบี้ยใช้จ่าย หรือคนด้อยโอกาสและคนที่เข้าไม่ถึงสวัสดิการภาครัฐ

การศึกษามีส่วนในการก้าวไปสู่บทบาทสำคัญในสังคม หลักการทำงานจริงใจกับทุกคน มีคุณธรรม รักความเป็นธรรม ไม่หลอกลวงคนอื่น คติส่วนตัวคือ อยากให้ใครทำอะไรกับเรา ให้ทำอย่างนั้นกับเขาก่อน

ผอ.พรรณิ ขจรวิทย์

“ผู้เก่ง ๆ บ่ออีค๊ะ ขายบ่ได้เก่งจักมีค ขายถื่อว่าอยู่ชั้นแนวหน้าแล้วก้าวมาขอระดับ 9 เป็นผู้บริหาร คุมคนมาหลาย ม่องหลายบอน” ซึ่งเป็นคำบอกเล่าของอดีตผู้อำนวยการมือหนึ่งของกรมสามัญศึกษา ชีวิตในวัยเด็กคุณาพรรณิ แม่มีลูกสี่คน มีพี่น้องสี่คนขายเป็นลูกสาวคนโต น้องผู้ชายสามคน พ่อเลี้ยงตั้งแต่อายุเจ็ดขวบ แม่มีอาชีพในการผลิตผ้าไหมขาย มีน้ำผู้หญิงสองคนช่วยเลี้ยงดูหลานสี่คน ต้องช่วยตัวเองตลอด ทั้งคักน้ำคำข้าวและมัดลายหมี่ลายเส้นหมี่ทำตั้งแต่อายุ 9 ขวบ จนจบชั้นม.6 จากโรงเรียนประจำจังหวัด และเรียน ม.7 สายวิทย์ และเรียนต่อ ปก.ศ. โดยได้รับทุนของจังหวัดเพราะสอบได้ที่ 1 ของจังหวัด เรียนอยู่จบสองปี แล้วได้ทุนไปเรียนต่อกรุงเทพฯ ปก.ศ. สูงที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทา พอจบมาบรรจอยู่อำเภอคำเขื่อนแก้ว

แม้กำพร้าพ่อแม่ผู้ชีวิตเลี้ยงดูคนเดียว แต่น้องทุกคนก็มีโอกาสเรียนหนังสือ เรียนหมดทุกคน น้องผู้ชายเรียนพยาบาล โรงพยาบาล มงกุฎกรุงเทพฯ คนที่สามเรียนอาชีวะได้ทำงานรับราชการ คนที่สี่เรียนจบจำอากาศ แม่ไม่มีเงินเดือนแต่พี่น้องช่วยเหลือกัน แม่จะสอนให้เป็นแม่บ้านแม่เรือน ทำกับข้าวเป็นหมด คั้นน้มนมก็กวาดบ้านถูบ้าน ทำกับข้าวตามวัย ชีวิตนี้เชื่อฟังคำสั่งสอนของแม่ตลอด จนกระทั่งแต่งงานแล้ว ตอนแต่งงาน ก็เลือกเองเพราะสามีของขายเป็นคนคิดว่าเลี้ยงเขาได้ เขาเป็นครูได้เข้าเป็นผู้บริหารเหมือนกันกับขายนี้ละ ตำแหน่งสุดท้ายหัวหน้าการประถมศึกษา เสียชีวิตเมื่อปี 2526

ตอนนั้นยังไม่ได้เป็นผู้บริหาร แต่สามีก็ได้ช่วยเหลืองานบ้างเมื่ออยู่ต่างกรมฯ พอตอนหลังขายได้รักษาการในตำแหน่งผู้บริหาร เพราะผู้บริหารไปเรียนต่อเชียงใหม่ รักษาการสองปี สามีขายเป็นผู้บริหารโรงเรียนเหมือนกัน อยู่ติดกันมีอะไรก็ช่วยเหลือกัน จนกระทั่งต่อสู้ขอทศรางโรงเรียน คำเขื่อนแก้วทุกวันนี้ เพราะว่าที่เราเป็นเราเป็นครูใหญ่โรงเรียนมัธยม ส่วนสามีขายเป็นครูใหญ่โรงเรียนประถมที่ติดกัน ในด้านการบริหารงานแต่ก่อนขายจะดูแลครอบครัพลูกน้องหมด ลูกได้เขาก็ดูแล ค่ำคดหมวยก็ให้ ไม่มีอะไรก็จัดสวัสดิการให้ ลักษณะการบริหารของขายคือดูแลครอบครัพลูกน้องด้วยแม่ไม่มีข้อห้ามในการปฏิบัติตน แต่เรารู้ตัวเอง เด็กสมัยก่อนอ่านสอนง่ายไม่เหมือนเด็กสมัยนี้ วิธีแก้ปัญหาคือ คิดทบทวนแล้ว ไม่ไว้วางใจ ไม่มีที่ปรึกษาเพราะสามีเสียชีวิต ในปี 2528

เราตัดสินใจก็เข้าอบรมผู้บริหาร ชาวจังหวัดยโสธร พอได้รู้ว่าเราไปสมัครเขาก็หลีกทางให้ เขาพูดว่า “เจ้าแม่คำเขื่อนแก้วไว้ย” ต่อมาจึงขึ้นสู่ตำแหน่งปี 2530 ปี ตอนนั้นลูกสี่คนกำลังเรียน ปัญหายุ่งยากก็เกิดขึ้น เนื่องจากต้องรับผิดชอบภาระทั้งหมดคนเดียว ลำบากมากทั้งงานหลวงงานราษฎร์ ทำงานหนักแบบทุ้มทุ่ยเลย อยู่กับลูกน้องตลอด ในขณะที่งานบริหารกำลังก้าวหน้า แต่ชีวิตส่วนตัวกลับพบปัญหาเกี่ยวกับลูก อาจเป็นเพราะให้เวลาดูแลลูกน้อยไป จึงทำให้ลูกคิดยาเสพติด เรามีบทบาทในการผลักดันให้คนเข้าสู่ตำแหน่งผู้บริหาร เนื่องจากว่าเราเป็นคนที่ยึดผู้ใหญ่ในกรมฯ และสนิทสนมด้วย จากการที่เป็นครูธรรมดาแล้วมาเป็นผู้ช่วย จนก้าวเป็นผู้บริหาร และส่งเสริม

ให้เขาเป็นผู้บริหาร เพราะเรามีสาย แวดวงเพื่อนฝูงมากมาย แม้ไม่ได้เป็นผู้บริหารเขาก็ยอมรับนะ ผลงานที่เกิดขึ้นจากการบริหารทำให้ผู้บังคับบัญชาไว้วางใจ

ปัญหาจากการบริหารมีมากมายทั้งปัญหาครูกับนักเรียน ปัญหาผู้สาว ปัญหาหนี้สิน แต่ปัญหาหนักที่สุดคือปัญหาครูกับนักเรียน เช่น ผู้ปกครองฟ้องว่าครูแกล้งลูกตนเอง พอมีปัญหาก็เข้าห้องเล็ก สอบสวนกันไม่เว้นแต่ละวัน แต่ทุกปัญหาก็ใช้ความใจเย็น ค่อยแก้ไขทีละเรื่อง เรื่องยากก็เป็นเรื่องง่าย ข้อสำคัญเวลาขึ้นสู่ตำแหน่งนี้ต้องมีคนสนับสนุนซึ่งก็คือผู้บังคับบัญชานั้นแหละ ตอนนั้นยังไม่ได้ได้สิ 9 ได้สิ 8 มีผู้บริหารเก่ามีเจ้านายในกรมฯ รู้จักเรา พอเอ่ยถามว่าอยากออกเป็นผู้บริหาร ท่านก็สั่งการมาเลย แต่สมัยนี้ลำบากมากนะ ไม่ใช่เงินไม่มีทางได้เป็นผู้บริหาร

ก่อนแต่งงานอยู่อย่างสบายชีวิตเป็นอิสระ พอแต่งงานแล้วมีภาระครอบครัวที่ต้องดูแล และดูแลแม่ด้วย เพราะแม่ไม่มีอาชีพแล้ว ส่วนการตัดสินใจต่าง ๆ ส่วนมากเราเป็นคนตัดสินใจ ขอมให้พ่อบ้านเป็นผู้นำครอบครัว เราตัดสินใจเองหมดทุกอย่าง กลายมาเป็นผู้นำครอบครัว แต่เป็นช่วงชีวิตที่มีความสุขเพราะว่าสองแรงช่วยกัน พอเสียชีวิตเราก็จัดการเองหมด ตัดสินใจเอง ไม่ต้องปรึกษาใครหนักมาก เป็นช่วงชีวิตที่หนักมากแทบจะเอาชีวิตรอด โดยเฉพาะเสียใจและผิดหวังที่สุดคือเรื่องลูก เรื่องลูกคนเล็กคึกคะนองและคิดเชื่อ เอช.ไอ.วี ใช้เงินแต่ละเดือนมากมาย หนักมากเลย มาจนกระทั่งปี 2543 เราเกษียณ ยิ่งหนักมาก ต้องมีเงินให้เขาตลอด คนรู้หมดทั้งประเทศว่าเรามีลูกชายคึกคะนอง แต่เขาก็สงสารเรานะ แต่ว่าการงานเราไม่ให้เสีย ปั่นสิหรือน้ำสดขึ้นตลอดเลย

ทุกคนเขาสงสารเราหมด ชาวคำเขื่อนแก้วเวลาสอนลูกจะยกตัวอย่าง กรณีของเรา เลยกลายเป็นตัวอย่างคนอื่น จึงค่อยทำใจได้ บางคนเขาคิดว่าเราจะฆ่าตัวตายด้วยซ้ำ พอเราเข้ามาสู่ตำแหน่งผู้บริหารตอนลูกชายคนเล็กยังไม่เสียชีวิต มาเสียชีวิตก่อนปี 43 ที่ว่าเป็นปัญหาคืออีหยังกะที่เป็นปัญหา มาเรื่อย ๆ

สมัยก่อนผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง แต่ทุกวันนี้ไม่ใช่อย่างนั้น ต้องก้าวไปด้วยกัน จากรูปเดิม ตอนเราว่าต้องตามผู้ชายเป็นฝ่ายนำ ผู้หญิงเป็นผู้นำไม่ได้ แต่เดี๋ยวนี้เขายอมรับแล้ว เมื่อสามีเสีย เรามีลูกต้องดูแล เป็นแรงผลักดันให้เราต้องเข้าสู่แนวทางให้ได้ ที่แรกไม่คิดทั้งทีเรามีโอกาส

ปัญหาการเข้าสู่ตำแหน่งมีการแก่งแย่งแข่งขันกันกับผู้ชายที่เป็นผู้บริหารด้วยกันนี่ละ พอเราสมัยก่อนอยากมาก พอก้าวเข้าสู่ผู้บริหารถึงรู้ว่าเขาแก่งแย่งกันมาก พอเราเป็นผู้บริหารครั้งแรก เพื่อนผู้บริหารด้วยกันโทรศัพท์มาหาว่าเราขึ้นสู่ตำแหน่งได้อย่างไร อ้อเป็นผู้หญิงแท้ ๆ ถูกกีดกันมากเลย โทรตรวจสอบว่าเราเป็นใคร ที่แรกอยู่อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลฯ

ความสำเร็จในชีวิตถือว่า ตนเองเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง ไม่เป็นคนอมทุกข์ ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่ให้ใครเดือดร้อน อยู่อย่างสมถะเรียบง่าย ต้องการให้ลูกเป็นหลักฐานทุกคนพอแล้ว ไม่ต้องการทรัพย์สินเงินทอง ปล่อยวางทุกอย่าง พอได้สายสะพายคิดถึงแม่คนแรกเลยเกิดความปิติอยากให้แม่ได้รับรู้

กล่าวได้ว่า ลักษณะผู้นำสตรีที่ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะพ่ายแพ้หรือล้มเหลวก็ครั้งก็ยังมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะให้ถึงจุดหมายปลายทาง และปรารถนาพบความสำเร็จ ไม่ล้มเลิกแม้หนทางยากลำบาก เพราะโดยทั่วไปคนมักยอมแพ้ปัญหาและทอดทิ้งเมื่อพบกับความล้มเหลว แต่หากอดทนพยายามอย่างมุ่งมั่น สร้างพลังความคิดใหม่ ๆ ในการสร้างสรรค์โอกาสให้ตนเอง หากมีความปรารถนาจากภายในก็จะทำให้ค้นพบวิถีทางที่จะพบความสำเร็จได้เช่นกัน ดังนั้นการที่สตรีจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ต้องค้นพบแนวอัจฉริยะของตนเองที่เป็นความสามารถพิเศษเหนือผู้อื่น กล่าวได้ว่าต้องเป็นสตรีเก่งจริง ๆ และคนทั่วไปให้การยอมรับ การค้นหาพลังความสามารถของสตรีผู้นำกลายเป็นตัวคนใหม่เป็นสิ่งที่ท้าทายและน่าสนใจมากขึ้น บนฐานการสร้างตัวคนขึ้นมาจากคนที่ไม่มีอะไรและเป็นที่รู้จักของใคร ๆ แต่ก็สามารถก้าวขึ้นมาสู่การเป็นสตรีผู้นำในระดับแถวหน้าขององค์กร เนื่องจากเราเคยพบแต่ตัวคนของคนด้อยโอกาสที่พยายามต่อสู้เรียกร้องเพื่อให้ตนเองมีพื้นที่ในสังคม และรัฐต้องยื่นมือเข้ามาจัดการช่วยเหลือ แต่ขณะเดียวกันตัวคนของผู้นำสตรีในบทบาทนักการเมือง และบทบาทผู้บริหารระดับมหาวิทยาลัย แตกต่างจากสตรีในระดับรากหญ้าโดยสิ้นเชิง กล่าวคือสตรีในบทบาทผู้นำเป็นทั้งผู้ให้ เสียสละ กล้าได้ กล้าเสีย พุดเก่งและ โน้มน้าวผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ บุคลิกดี มีความพร้อมด้านฐานะ การศึกษา และมีโอกาส ชอบอุทิศตนช่วยเหลือผู้อื่น มีวิถีคิดแตกต่างจากสตรีทั่วไป คือคิดละเอียดรอบคอบ มองตนเองอย่างมีศักยภาพ มีพลัง มีความหวัง มุ่งหวังความสำเร็จมีมาดผู้นำ เค็ดเคียว เฉียบขาด เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ทำงานเก่ง ละเอียดถี่ถ้วน แสดงให้เห็นว่า สตรีในบทบาทผู้นำด้านการเมือง และด้านการศึกษา มีรูปแบบการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตัวและชีวิตการทำงานสามารถเป็นแบบอย่างให้สตรีทั่วไปได้เอาเป็นเยี่ยงอย่างในการต่อสู้มุ่งหวัง และการก้าวสู่จุดหมายปลายทางของความสำเร็จ และยังสะท้อนความแตกต่างระหว่างเพศมิใช่อุปสรรคในการทำงาน หากเปิดโอกาสให้สตรีเล่นบทบาทสำคัญและมีส่วนร่วมทุกกิจกรรมในสังคม ก็จะปรากฏเห็นพลังความสามารถแผ่เร้นทัตเทียบบุรุษ ภายใต้กรอบของสังคมกำหนด

กรอบครัวผู้นำสตรี

จากการศึกษาชีวิตผู้นำสตรีพบว่า ส่วนใหญ่เกิดในครอบครัวที่มีฐานะดี ชีวิตสุขสบาย มีความพร้อม ไม่เคียดรอน อยู่ในโอภาสเชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ และเป็นลูกสาวที่พ่อแม่ให้ความไว้วางใจ เช่น นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช เช่นเดียวกับชีวิตของนางวิลาวัณย์ ดัชนีพนพงษ์ ที่เกิดมาร่ำรวย บิดามารดาค้าขาย และมีเชื้อสายจีนด้วย จึงถูกฝึกฝังให้ช่วยเหลืองานครอบครัวแม้มีฐานะดีก็ตาม และต้องขยันศึกษาหาความรู้ ช่วยพ่อแม่ค้าขายด้วย พ่อแม่มีบทบาทในการปลูกฝังความรู้ กิริยา มารยาท ครอบครัวและสังคมและการใช้ชีวิตในครอบครัวค่อนข้างแตกต่างจากสตรีทั่วไป มักจะเป็นลูกสาวที่ใครเหยียบย่ำไม่ได้

ส่วนผู้นำสตรีที่เกิดมาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจน บิคารมารคาทำนา และมีลูกหลายคน ได้แก่ นางมลวิทย์ เงินหมื่น เป็นชีวิตที่ดั้นร่ายปลายคี่ เพราะไม่ได้อยู่กับบิคารมารคาในวัยเด็ก เนื่องจากความยากจน แต่ก็เป็นคนขยันช่วยแบ่งเบาภาระที่สาวที่ตนเองมาอยู่ด้วย บางครั้งดูว่าขาดความอบอุ่น แต่เพราะเป็นคนใฝ่ดีและมีทุนมนุษย์ที่บิคารมารคาให้มาคือเป็นคนสวยจึงอาจเป็นบันไดให้ไต่สู่สมรทที่มีคุณภาพ ส่วนนางบุญรัตน์ ศรีเรศ บิคารมารคามีนุครหลายคน แต่เธอก็โชคดีได้เรียนหนังสือ ชีวิตในวัยเด็กก็ทรหดเช่นกัน กล่าวได้ว่าบุญฤศลहनุนาจึงสามารถก้าวเป็นผู้นำได้ เพราะได้สามีที่คลุกคลีกับสื่อมวลชนและมีโอกาสเข้าสู่เกมการเมือง เช่นเดียวกับนางอรดี สุทธศรี แม้บิดาเป็นครู แต่เธอก็มีพี่น้องหลายคน ทำให้ชีวิตในวัยเด็กลำบากพอสมควร แต่มีความทะเยอทะยานเนื่องจากความผิดหวังอาจกลายเป็นพลังกดดันให้เธอค้นร่นเพื่อให้พบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ และเธอก็ทำได้สำเร็จด้วย

ผู้บริหารสตรีส่วนใหญ่เกิดในครอบครัวปานกลาง ถูกปลูกฝังรู้จักทำงานช่วยเหลือพ่อแม่ และฝึกให้ทำงานบ้าน เลี้ยงน้อง ทำกับข้าว ฝึกทักษะอาชีพ เช่นเลี้ยงไหม ทอผ้า เลี้ยงหมู เช่นชีวิตของนางพรรณี ขจรวิทย์ นางกุหลาบ ปุริสาร นางพวงทองฤศศรี นางนิตยา ศรีปีดา เป็นต้น

กล่าวได้ว่าครอบครัวมีอิทธิพลต่อการกำหนดอุดมการณ์ เส้นทางชีวิตของผู้นำ บุคลิกลักษณะชีวิตของสตรีที่เป็นผู้นำส่วนใหญ่ต้องเกิดมามีความพร้อม มีโอกาสทั้งในครอบครัวและชุมชน การดำรงตนเป็นผู้หญิงดีตามคุณลักษณะความต้องการของพ่อแม่ ถือว่าเป็นบุญบารมีของพ่อแม่ที่มีลูกอยู่ในโอวาท และเป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้นำสตรีส่วนใหญ่ในวัยเด็กไม่ใช่คนดีร้อย แต่อยู่ในวัยรุ่นก็อยู่ในกรอบประเพณี คบหาเพื่อนต่างเพศก็อยู่ในสายตาผู้ใหญ่ แต่มีบางคนที่มีชีวิตมีความกดดันจากการศึกษาทำให้ต้องดิ้นรน ไม่ยอมฟังใคร แต่ช่วงชีวิตต่อมาก็ประสบความสำเร็จเกิดจากแรงฮึดของตนเองที่สู้เพื่อชีวิตที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ และส่วนใหญ่ถูกสอนให้เป็นตัวของตัวเอง มีเหตุผล มีความคิด พ่อแม่รับฟังความคิดเห็นของลูก มีผลให้ลูกมีความอบอุ่น มั่นใจ รวมทั้งความรู้ ประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ มากกว่าผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการรับข้อมูลพื้นฐานความรู้เหนือผู้อื่นทั้งด้านข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี อำนาจเงินตรา พวักพอง ในระบบอุปถัมภ์ สิ่งเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการเป็นผู้นำ

การศึกษาผู้นำสตรี

การเป็นผู้บริหารสตรีจำเป็นต้องมีพลัง จึงจะมีอำนาจตามมา เนื่องจากคนมีพลังจะเป็นเครื่องมือสำคัญให้ผู้บริหารสามารถควบคุมผู้ได้บังคับบัญชาได้ ถ้าขาดพลังก็จะขาดอำนาจในการต่อรอง และไม่สามารถบังคับบัญชาผู้อื่นให้ทำงานให้ตนได้ สิ่งที่จะช่วยให้ผู้นำสตรีมีพลังนอกเหนือจากฐานครอบครัวแล้ว สิ่งสำคัญคือการได้รับการศึกษา จากการศึกษาผู้นำสตรีพบว่า สตรีที่เป็นผู้นำทุกคนมีโอกาสทางการศึกษา และได้รับการศึกษาขั้นต่ำปริญญาตรี สูงสุดปริญญาเอก แต่ทำงานแล้วจึงเรียนต่อภายหลัง การได้รับการศึกษาสูงทำให้ได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงาน จากผู้บังคับบัญชา พุคจากก็มีคนเชื่อถือ ต่างกับคนด้อยการศึกษา พุคไปก็ไม่มีใครเชื่อถือ

สตรีในบทบาทผู้บริหารสถานศึกษาก็เช่นกัน การได้รับความรู้ความสามารถ และโอกาสในการทำงานของข้าราชการสตรี หากไม่ใช่อุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้บริหาร ก็คงมีโอกาสดำรงตำแหน่งในการทำงานจนถึงตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงนั้น ถึงแม้จะมีน้อย หากสตรีขึ้นมาสู่ตำแหน่งในระดับนี้ได้ แต่ก็มักจะถูกมองว่ามีความสามารถและเก่งจริงหรือไม่ เพราะความคุ้นเคยกับภาพลักษณ์ดั้งเดิม แต่ข้อพิสูจน์ความสามารถของสตรีคือ การได้รับการยอมรับจากผู้บริหารด้วยกัน หรือหน่วยงานระดับสูงขึ้นไป

หากสตรีขึ้นมาสู่ตำแหน่งในระดับนี้ได้ แต่ก็มักจะถูกมองว่ามีความสามารถและเก่งจริงหรือไม่ เพราะความคุ้นเคยกับภาพลักษณ์ดั้งเดิม แต่ข้อพิสูจน์ความสามารถของสตรีคือ การได้รับการยอมรับจากผู้บริหารด้วยกัน หรือหน่วยงานระดับสูงขึ้นไป นอกจากนั้นการได้รับรางวัล หรือโล่ผู้บริหารดีเด่น ก็ถือเป็นหลักประกันอย่างหนึ่งว่า ผู้บริหารสตรีท่านนี้ทำงานเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพ การเป็นผู้บริหารจึงต้องสร้างการยอมรับด้านการงานให้หนักขึ้น จึงจะมีคนเห็นความสามารถและยอมรับ แม้สตรีถูกจำกัดให้อยู่ในขอบเขตที่ค้อยกว่าบุรุษทั้งนี้ยังต้องเผชิญกับอุปสรรค และปัญหาในการทำงาน เนื่องจากจารตเดิม อีกทั้งอคติของสังคมที่ยืนยันบทบาทเดิมของสตรี แต่ในทางกฎหมายกลับให้สิทธิสตรีมากขึ้น ทั้งนี้คงเป็นเพราะผู้บริหารสตรีทำงานด้วยความตั้งใจจริง หมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อพัฒนาตนเองและพัฒนางานให้ก้าวหน้า เป็นผู้เชื่อมั่นในคุณธรรมและความถูกต้อง ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีและมีความพร้อมทางการเงิน สถานภาพของสตรีไทยในระบบราชการนั้นในการทำงานมีน้อยกว่าบุรุษในทางตำแหน่ง การก้าวหน้าในตำแหน่งผู้บริหารสตรีต้องตระหนักจึงจะได้รับการยอมรับ และปัจจัยที่ส่งเสริมโอกาสก้าวหน้าของข้าราชการสตรี ได้แก่ ความรู้สูง ประสบการณ์ทำงานพัฒนาความรู้อยู่เสมอ และสภาวะทางครอบครัวของสตรี

ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าสู่ตำแหน่งผู้บริหาร โรงเรียนของผู้บริหารสตรี กับการเป็นผู้กุมอำนาจที่เคมาโดยกฎหมาย และมีบทบาทเหนือกว่าชาย เพราะอำนาจโดยนิตินัย มีผลให้ผู้ชายต้องยอมรับ เพราะในองค์กรต้องมีการบังคับบัญชาคล้อยตามโครงสร้างงาน แต่ที่แน่ ๆ สตรีต้องมีความรู้ความสามารถเหนือผู้อื่นจริง ๆ จึงจะได้รับการยอมรับ และการขึ้นสู่อำนาจต้องมีปัจจัยเกื้อหนุน ทั้งครอบครัว นักการเมือง หรือเพื่อนร่วมงาน รวมทั้งต้องจ่ายเงินเป็นปัจจัยก้าวสู่อำนาจเมื่อจำเป็น ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าสู่ตำแหน่งผู้บริหาร โรงเรียนมากที่สุดคือ อุปนิสัยในการทำงานโดยเล็งลำดับความสำคัญตามค่าเฉลี่ย ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความกระตือรือร้นในการทำงาน ความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนร่วมงาน การอุทิศให้กับเวลาทำงานทั้งในเวลาและนอกเวลาราชการ รักและศรัทธาในอาชีพครู รู้จักวางแผนและตั้งเป้าหมายในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเป็นคนใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น

คุณสมบัติของผู้นำสตรีนั้นนอกจากจะเป็นคนเสียสละ ซื่อตรง อดทน และใจบุญ ต้องมีการศึกษาสูงกว่าระดับปริญญาตรี ได้รับการศึกษาและฝึกฝนเตรียมตัวเพื่อเป็นผู้บริหาร มีสติปัญญาดี

มีความสามารถในการทำงานเป็นที่ยอมรับยกย่องด้านบริหารมาก่อน บุคคลใกล้ชิดให้ความสนับสนุนในการทำงาน เป็นคุณสมบัติส่วนตัวของผู้บริหาร ได้แก่ มีความซื่อสัตย์ มีเหตุผล มีความรับผิดชอบสูง เปิดเผย เข้าใจง่าย มีความจริงใจต่อทุกคน มีความเชื่อมั่นในตนเอง กระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ตรงต่อเวลา มีความประพฤติเรียบร้อย และมีระเบียบวินัย กล่าวได้ว่าผู้บริหารต้องกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ตรงต่อเวลา มีความประพฤติเรียบร้อย และมีระเบียบวินัย ประารถนาที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จสูงสุด ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จักเลือกความคิดเห็นที่ดี รู้งานที่ทำเป็นอย่างดี มีความสามารถในการปรับปรุงงานให้ดีขึ้น รู้จักแบ่งงานหรือมอบหมายงานด้วยวิธีการที่น่าเชื่อถือ เป็นคนหนักเอาเบา ผู้มีความเค็ดชาคในการตัดสินใจ มีความรอบคอบในการวางแผน รู้สถานการณ์และภาวะจิตใจของผู้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงาน มีฐานะทางสังคมเป็นที่ยอมรับ มีความปรารถนาที่จะเป็นผู้บริหาร

มีมนุษยสัมพันธ์ดี

กล่าวโดยสรุป คุณสมบัติในการเป็นผู้นำที่แสดงถึงศักยภาพในการบริหารงาน คือคุณสมบัติด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะการบริหาร ความเพียรพยายาม ความอดทน ความกล้าหาญ และการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น ทนต่อเหตุการณ์ อุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของหน่วยงาน รวมถึงการมีภาวะผู้นำด้วยแม้สตรีมีความสามารถในการบริหารไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษ แต่อุปสรรคที่บั่นทอนโอกาสในการทำงานของสตรีคือ การไม่ยอมรับในความรู้ความสามารถของสตรีโดยมีผู้บังคับบัญชา หรือผู้ร่วมงาน ลักษณะงานที่ไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้แสดงความสามารถอย่างเต็มที่ ภาวะทางครอบครัวที่ทำให้เกิดความไม่คล่องตัว ตลอดจนความไม่ซื่อสัตย์ในการบังคับบัญชา และอุปสรรคบั่นทอนโอกาสในการเป็นผู้บริหารสตรีที่สำคัญที่สุด คือ ค่านิยมและความเชื่อที่สังคมมีต่อสตรีนั่นเอง

บุคลิกลักษณะผู้นำสตรี

ลักษณะร่วมของผู้นำสตรีอีสานที่มีประสิทธิภาพ สามารถสังเกตได้จากภายนอก มักเป็นคุณลักษณะ เฉพาะอย่างเหมือนกันทั้งสตรีผู้นำด้านการเมือง และด้านการศึกษา แต่คุณลักษณะบางประการแตกต่างจากบุคลลธรรมดาทั่วไป และเหนือกว่าผู้ไม่ได้เป็นผู้นำ เพราะเป็นบุคคลที่ทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จ มีความก้าวหน้า สามารถจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามมีอิทธิพลเหนือผู้ได้บังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ของตำแหน่งที่ดำรงอยู่ จากการศึกษาคุณลักษณะผู้นำสตรีนักการเมือง และนักการศึกษา พบว่า ผู้นำสตรีมีคุณลักษณะโดดเด่นเป็นพิเศษ สะท้อนให้เห็นว่า คุณลักษณะผู้นำสตรีอีสานมีลักษณะร่วมเป็นแบบแผนบุคลิกภาพทั้งภายในและภายนอกทั้งวิถีคิด การมองคนว่ามีความสามารถเหนือคนทั่วไป และการมองคนอื่นในด้านข้อได้เปรียบเสียเปรียบ และให้ความช่วยเหลือทำคุณประโยชน์มากกว่าเหยียดหย้า โดยภาพรวมมีลักษณะโดดเด่นกว่าสตรีธรรมดาทั้งพฤติกรรม ความคิด ปรึกษาทำทางกระฉับกระเฉง กล้าแสดงออก มีความเชื่อมั่นตนเองสูง และเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นได้

มีความเชื่อมั่นตนเองสูง แสดงพฤติกรรมของคนในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้เหมาะสม เมื่ออยู่ในภาวะวิกฤต หรือกดดัน จะเป็นผู้เก็บอารมณ์ ใช้น้ำยาพูดที่จริงจัง หนักแน่น รักษาอาการปฏิกิริยา แสดงท่าทางเหมาะสม มีความมั่นคง และควบคุมอารมณ์ได้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะพิเศษของผู้นำ มีสติปัญญาและความสามารถ มีวิจรรณญาณในการตัดสินใจ มีความรับผิดชอบ

ความเฉลียวฉลาดรอบรู้สูง มีประสบการณ์มากเป็นลักษณะเด่นของสตรีผู้นำ การเป็นผู้นำมิใช่แค่การเป็นผู้รู้มาก เก่งกว่า ฉลาดกว่า และมีอำนาจมากกว่า และใช้อำนาจเหล่านั้นเพื่อนำผู้อื่น แต่การเป็นผู้นำคนอื่นได้นั้น แท้จริงแล้วต้องแสดงพลังอำนาจเชิงสร้างสรรค์ออกมา ด้วยบทบาทในการเป็นผู้นำตนเองต่องานที่รับผิดชอบ และต่อบุคคล คนอื่นเพื่อให้เกิดการยอมรับหรือมีศรัทธาต่อตนเองจนพร้อมที่จะยอมตามใจผู้นำทุกอย่างโดยไม่ต้องบังคับฝืนใจหรือสร้างเงื่อนไขเพื่อให้คนอื่นทำตามด้วยอำนาจเทียมที่ตนสร้างขึ้นลักษณะเด่นของผู้นำสตรีอีสาน เหนือกว่าสตรีอื่นคือมีบุคลิกภาพดี แต่งกายเหมาะสม ประณีต รอบคอบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีภูมิหลังทางสังคมเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ มีทักษะการพูดโน้มน้าวผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม มีความกระฉับกระเฉง มุ่งมั่นทำงานให้บรรลุเป้าหมาย รู้จักกาลเทศะ มีชื่อเสียง มักถูกมองว่าหญิง ทำตัวเป็นนาย

ดังนั้นการเข้าใจลักษณะร่วมของผู้นำสตรีที่มีประสิทธิภาพเป็นแนวทางในการเลือกผู้นำ และยังมองเห็นตัวตนของสตรีในบทบาทผู้นำ ถ้าหากเชื่อว่าความซื่อสัตย์ จินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความเป็นผู้นำ ก็จะสามารถใช้วิจรรณญาณเลือกผู้นำได้ตามลักษณะนั้น และยังสามารถเตรียมเป็นผู้นำ และแสวงหาประสบการณ์เพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น ความเชื่อมั่นในตนเอง การแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นต้น

วิถีชีวิตคิดของผู้นำสตรีทั้งส.ส. และ สว. รวมทั้งผู้บริหารสถานศึกษา พบว่า มีวิถีคิดอย่างรอบคอบ หัดเพื่อผู้อื่น และคิดแบบองค์รวม กล่าวได้ว่าสตรีในตำแหน่งผู้นำทั้งทางการเมืองและการศึกษามีวิถีคิดกว้าง มองการณ์ไกล นำความคิดนั้นมาใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวัน มีทั้งคิดแบบองค์รวม คิดแบบแยกส่วน คิดเชิงวิเคราะห์ คิดในเชิงนามธรรมมากกว่ารูปธรรม คิดจากเรื่องใกล้ตัว ออกไปไกลตัว

การมองตนเองมิใช่การมองตนเองโดยตรง แต่มองจากความรู้สึกรู้สึกของตนเองว่าบุคคลอื่นมีความรู้สึกต่อตนเองอย่างไร หรือได้ภาพสะท้อนออกมา เป็นความสามารถมองเห็นได้เด่นชัด และสามารถสะท้อนภาพนั้นออกมา ให้ผู้อื่นเห็นได้ชัดขึ้น จากการศึกษาพบว่า ผู้นำสตรีมองตนเองมี 3 ส่วนดังนี้

1. เมื่อคนอื่นมองตนเอง คิดว่าเห็นอะไร เช่นเดียวกับการมองกระจกเงา ซึ่งเราเห็นตัวเราในชีวิตจิตใจของอีกคนหนึ่ง ดังข้อความ เกี่ยวกับตนเองในด้านศักยภาพ และความสามารถในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งประสบผลสำเร็จ ก่อนข้างมีอำนาจ

2. คนอื่นคิดอย่างไรเกี่ยวกับคุณ เมื่อมองคุณเอง รวมถึงว่าตัดสินใจอย่างไร สตรีในบทบาทผู้นำที่เห็นคุณค่าตนเองสูงมักมีลักษณะเข้มแข็ง เชื้อมั่นในตนเอง กล้าแสดงออก มีความวิตกกังวลต่ำ มักเป็นคุณลักษณะผู้นำ แต่ถ้ามองว่าตนเองด้อยกว่าคนอื่น มักขาดความเชื่อถือตนเอง ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น เป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำ การมองผู้อื่น ละเอียดถี่ถ้วน ทั้งในการทำงาน และในครอบครัว ในลักษณะข้อ เติบเปรียบในการขึ้นสู่ตำแหน่งทางการเมือง ส่วนการมองคนอื่นในลักษณะด้อยกว่าคน และต้องให้ความช่วยเหลือ โดยมองว่าตนเองมีโอกาสมากกว่า แต่คนอื่นขาดโอกาส แต่ผู้นำบางท่านมองคนอื่นในลักษณะเท่าเทียมหากสังคมให้โอกาสสตรียอมทำได้ดีไม่แพ้คนอื่น การเป็นผู้นำจะต้องมีจิตสาธารณะ เสียสละ และมีมาคของผู้นำที่ดี สามารถครองใจลูกน้องทุกคนได้ เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ อันเกิดจากบุคลิกภาพภายนอกของผู้นำ

3. รู้สึกอย่างไรเกี่ยวกับตัวเอง เนื่องจากเห็นแล้วตัดสินใจอย่างไร มีภาพพจน์อย่างไร และตัวเองควรตัดสินใจอย่างไร ภาควิชาใจ สนุกสนาน หรืออย่างไร

กล่าวได้ว่า การมองคนไม่ได้เป็นผลจากที่ตนเองแสดงออกต่อสังคม แต่มาจากตนเองคิดว่าคนอื่นมองตนเองอย่างไร และตัดสินใจพฤติกรรมอย่างไร มีผลต่อบุคคลในด้านความรู้สติปัญญา ความสัมพันธ์กับผู้อื่น การปรับตัวเป็นต้น ดังนั้นผู้นำสตรีมักมองคนอื่นอย่างเปรียบเทียบ มองว่าตนเองมีโอกาสมากกว่าคนอื่น และมองในเรื่องของความเท่าเทียม บทบาทของผู้นำคือการแสดงคุณสมบัติภายในที่มีอยู่ทั้งหมดออกมาภายนอกเพื่อตนเอง และผู้อื่นซึ่งเกี่ยวข้องกับงานที่ตนต้องรับผิดชอบ และผู้สนับสนุนหรือปฏิบัติตามอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้นการเป็นผู้นำแท้จริงมิได้หมายถึงการใช้อำนาจเหนือผู้อื่นเพื่อบังคับบัญชาหรือบงการให้ผู้อื่นทำตามตนเองเสมอไป เพียงแต่การกระทำของตนนั้นมีผลให้คนอื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามตนเองได้ก็ถือว่าเป็นผู้นำแท้จริงแล้ว

สรุป

การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวตั้งแต่เด็กจนกระทั่งเติบโตมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ รวมทั้งการได้รับการศึกษาสูงก็ทำให้มีโอกาสได้ก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ และสร้างการยอมรับให้ชุมชน สถานภาพทางครอบครัวเก่าและครอบครัวใหม่รวมทั้งฐานะทางเศรษฐกิจ ในครอบครัวด้วย ทุกคนต่างมีจุดวิกฤตในชีวิตที่ทำให้บางครั้งท้อแท้ เพราะต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคทั้งปัญหาส่วนตัว และปัญหาการบริหารจัดการ ซึ่งต้องรับภาระหนัก ผู้บริหารสตรีบางคนถ้ามุ่งงานอาจเสียครอบครัว แต่ถ้าหากดูแลครอบครัวมากกว่างานบริหาร ผู้ได้บังคับบัญชาก็ขาดความเชื่อถือศรัทธา ด้วยเหตุนี้สตรีนักบริหารจึงต้องเก่งคน เก่งงาน จึงจะได้รับการยอมรับจากผู้อื่น ส่วนสตรีที่เกิดในตระกูลลหะณะมีฐานะร่ำรวย ถือว่ามีรากฐานทุนดั้งเดิมสนับสนุนให้เป็นผู้นำทางการเมือง กลายเป็นฐานอำนาจให้มีบทบาทและมีพลังมากพอสมควร เนื่องจากต้นตระกูลเคยสร้างคุณความดีให้แก่บ้านเมือง ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อถือศรัทธา และยังเป็นลูกสาวที่ใคร ๆ เหยียบขำไม่ได้

มีชาติตระกูลดี การศึกษาคดี และมีการสืบทอดอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นจากบิดามารดาความขัดแย้ง
ด้านอุดมการณ์

กรณีศึกษาเรื่องราวภูมิหลังชีวิตของผู้นำสตรีมีลักษณะร่วมกันและลักษณะต่างที่เป็น
การเป็นลูกสาวที่ใคร ๆ เหยียบย่ำไม่ได้มีชาติตระกูลดี มีการศึกษาคดี มีการสืบทอดพลังการเมืองจากบิดา
มารดา สามีหรือเครือญาติ การได้รับแบบอย่างที่ดี หรือการถูกกดดันในสถานการณ์บางอย่างจาก
ครอบครัวและสังคม สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการก่อสร้างตัวตนผู้นำสตรีอีสาน และการก่อ
ตัวของจิตสำนึกใหม่ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นกระแสสังคม ข้อมแตกต่างจากคนทั่วไปแน่นอน
เนื่องจากเป็นบทบาทใหม่ที่มีอิทธิพลสูงต่อสังคม และหากเป็นสตรีสามัญคงเป็นเรื่องธรรมดา แต่เมื่อ
สตรีก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำต้องใช้พลังความรู้ ความสามารถ ความอดทนและความพยายามสูง กลายเป็น
รูปแบบใหม่ที่แปลกไปจากเดิม มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความคิด มีความฉลาดทันคน เนื่องจาก
ตัวตนถูกสร้างหรือก่อรูปขึ้นภายในวัฒนธรรม ไม่ได้เกิดขึ้นตามลำพังหากแต่พัฒนาภายใต้ระบบ
ความสัมพันธ์ซับซ้อนระหว่างกลุ่มคนในสังคม แต่อย่างไรก็ตามเมื่อตรวจสอบเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีที่
ผ่านมานั้นเป็นการศึกษาสตรีในระดับรากหญ้า พึ่งตนเองไม่ได้ เพื่อหาทางช่วยเหลือให้สตรีเหล่านั้น
เข้มแข็งยืนหยัดในสังคมได้ ต่างกับสตรีเป็นผู้นำ เนื่องจากสตรีเหล่านี้เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ เพราะชีวิต
มีความพร้อมทุกด้าน การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวตั้งแต่เด็กจนกระทั่งเติบโตมีอิทธิพลต่อความคด
ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ รวมทั้งการได้รับการศึกษาสูงก็ทำให้มีโอกาสได้ก้าวหน้าในตำแหน่ง
หน้าที่ และสร้างการยอมรับให้ชุมชน สถานภาพทางครอบครัวเก่าและครอบครัวใหม่รวมทั้งฐานะทาง
เศรษฐกิจในครอบครัวด้วย ทุกคนต่างมีจุดวิกฤตในชีวิตที่ทำให้บางครั้งท้อแท้ เพราะต้องเผชิญกับ
ปัญหารอบด้านทั้งปัญหาส่วนตัว และปัญหาการบริหารจัดการ ซึ่งต้องรับภาระหนัก ผู้บริหารสตรีบาง
คนถ้ามุ่งงานอาจเสียครอบครัว แต่ถ้าหากดูแลครอบครัวมากกว่างานบริหาร ผู้ได้บังคับบัญชาก็ขาด
ความเชื่อถือศรัทธา สตรีที่เป็นผู้นำจึงต้องเก่งคน เก่งงาน จึงจะได้รับการยอมรับจากผู้อื่น ส่วนสตรีที่
เกิดในตระกูลคหบดีมีฐานะร่ำรวย ถือว่ามีรากฐานทุนดั้งเดิมสนับสนุนให้เป็นผู้นำทางการเมือง
กลายเป็นฐานพลังให้มีบทบาท และมีพลังมากพอสมควร เนื่องจากคตินตระกูลเคยสร้างคุณความดีให้แก่
บ้านเมือง ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อถือ

กระบวนการก่อตัวองตงผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน จึงเป็นการค้นหาพลังความสามารถ
ที่แท้จริงของสตรีเพื่อให้เห็นพลังของผู้นำ ซึ่งมีใช่เพียงแค่อำนาจเท่านั้น หากรวมถึงบุคลิกลักษณะ
ท่าทาง การแสดงออก ศักยภาพการทำงานและจิตสำนึกของสตรี ในบทบาทผู้นำ มีใช้ศึกษาเรื่องทกรกันค
อยู่แล้ว แต่เป็นการศึกษาพลังของสตรีที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำถูกผลักดันหรือชักชวนให้เป็นผู้นำอย่างไร
การก่อตัว และการปรับเปลี่ยนมคความเข้าใจตนเอง หรือผู้อื่น ตลอดจนบริบทแวดล้อมมีใครบ้างเป็น
ผู้กำหนด หรือการกระทำแบบใดที่เห็นว่าเป็นการเปลี่ยนตนเอง ความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงนี้มี
จุดเน้นคือเกิดบุคลิกลักษณะใหม่แทนบุคลิกลักษณะเดิมที่ถูกกรอบจารีตกำหนดขาดโอกาสในทุกด้าน

หลายคนเกิดมามีทุกสิ่งทุกอย่างพร้อม มักได้ประโยชน์กว่าผู้อื่น เพราะชีวิตมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่เคียดร่อนในการทำมาหาเลี้ยงชีพ การมีฐานครอบครัวสนับสนุน คิดจะทำสิ่งใดก็ประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับโอกาส และความสามารถส่วนตัวด้วย หลายคนอาจผ่านเส้นทางชีวิต ในจุดต่ำสุดมาก่อน แล้วจึงก้าวถึงจุดสูงสุดในชีวิต เหมือนดั่งว่า “ฟ้าหลังฝน ย่อมสว่างสดใส” แล้วก็บ๊วยกรอบโอกาสอย่างเมฆวัน เหวและข่อยท้อ โดยซัดหลักทำดีมักได้รับผลตอบแทน แต่ถ้าหากมีโอกาศ และไม่รู้จักใช้โอกาศให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชีวิตอาจไม่พบกับความสำเร็จเลยก็ได้ เนื่องจากบุคคลที่จะพบความสำเร็จได้นั้นอาจต้องรอทั้งชีวิต เปรียบเสมือนการก้าวจากคืน ไปสู่ดาว ย่อมต้องใช้ความพยายามสูง และไขว่คว้าเพื่อให้ได้ในสิ่งนั้นมา จึงจะถือว่าพบความสำเร็จอันยิ่งใหญ่

บทที่ 4

การสืบสร้างบทบาทผู้นำของสตรีอีสาน

รากฐานการเป็นผู้นำเกิดจากการมีคุณลักษณะพิเศษของบุคคลรวมทั้งพลังที่เข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ อดทน เสียสละ ซึ่งเป็นบทบาทของบุรุษมากกว่าบทบาทสตรี เพราะสตรีบางส่วนอ่อนแอ สมควรได้รับการหนุนตอดคุ้มครองจากบุรุษมากกว่าเป็นผู้นำสังคม ความเชื่อเหล่านี้เองส่งผลให้สตรีอยู่แต่ในบ้าน ไม่กล้าเผชิญโลกภายนอก และไม่มีโอกาสได้พัฒนาขีดความสามารถของตนเอง ในบทบาทอื่น ๆ นอกเหนือจากบทบาทแม่และเมีย แต่เมื่อโลกเปลี่ยนไปหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง สตรีมีบทบาทมากขึ้น สามารถก้าวข้ามพื้นที่ส่วนตัวไปสู่พื้นที่สาธารณะในบทบาทผู้นำการเมือง ผู้นำการศึกษา หรือผู้นำธุรกิจซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้ชายครอบครอง กล่าวได้ว่าการที่สตรีธรรมดาสามารถก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำได้ ถือว่าไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่ใครก็สามารถเป็นผู้นำได้ หากแต่ต้องมีความรู้ มีความสามารถ มีความอดทนและใช้ความพยายามสูงเหนือผู้อื่นจึงจะเป็นผู้นำและได้รับการยอมรับได้

แม้ในอดีตก็ไม่ปรากฏบทบาทผู้นำเป็นสตรีทั้งในด้านการเมือง และเศรษฐกิจนับตั้งแต่แรกตั้งอาณาจักรสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และไม่มีการบันทึกหลักฐาน เนื่องจากไม่ปรากฏบทบาทผู้หญิงในที่สาธารณะ ยกเว้นพระราชกรณียกิจของเจ้านายฝ่ายในบางพระองค์ หรือวีรกรรมของสตรีบางท่าน แต่ก็เป็นที่สถานการณ์ไม่ปกติ ซึ่งยังเป็นข้อยกเว้น เน้นหนักวิชาการว่าไม่มีวีรสตรีไทยเกิดขึ้นแต่อย่างใด หากแต่เป็นเรื่องที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือของผู้เขียนพงสาวดาร บลุกจดสานึกให้หวงแหนบ้านเมือง สึกเหิม ซึ่งก็ไม่ใช่สาระสำคัญที่ต้องอธิบายในประเด็นนี้ แต่เป็นความพยายามที่จะชี้ประเด็นให้เห็นว่าสตรีไทยในอดีตมีบทบาทสำคัญต่อบ้านเมืองเหมือนกันแม้ปรากฏเพียงในโลกของพงสาวดารก็ตาม ดังนั้นแม้กรอบจารีตกำหนดให้ผู้หญิงเป็นแม่ศรีเรือน แต่เมื่อสถานการณ์บ้านเมืองคับขัน สตรีก็สามารถรวบรวมพลังต่อสู้ข้าศึกศัตรูอย่างห้าวหาญ กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญให้มองเห็นภาพท่านเหล่านี้มีบทบาทเพื่อรักษาความสงบของบ้านเมืองเคียงบ่าเคียงไหล่บุรุษให้สตรีทั่วไปจดจำเป็นแบบอย่างความกล้าหาญและเสียสละ

อย่างไรก็ตามยังพอปรากฏมีหลักฐานให้สตรีเป็นผู้สำเร็จราชการบริหารบ้านเมืองให้ปฏิบัติภารกิจระดับชาติ จากพระราชพงสาวดาร พระราชหัตถเลขาหลายพระหัตถ์ของเจ้านาย และบันทึกของชาวต่างประเทศอ้างว่า สตรีในราชสำนักแต่ละรัชสมัยมีบทบาทในการดูแลบ้านเมืองตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากพระมหากษัตริย์ เช่น กรมหลวงโยธาทพ พระราชธิดาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีอำนาจในการควบคุมปกครองดูแลข้าราชการทั้งทหารและพลเรือน ส่วนรัชสมัยพระเจ้าเอกทัศ เจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรป โปรดแต่งตั้งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี เป็นผู้สำเร็จราชการ และในสมัยเดียวกันนี้มีพระองค์เจ้านภพรประภา ได้รับมอบหมายให้เป็นอธิบดีบัญชาการ

วังหลวง ทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน รักษาความสงบเรียบร้อยของราชสำนักฝ่ายใน¹³⁹ กล่าวได้ว่าสตรีชั้นสูงในสมัยนั้นได้รับความไว้วางใจให้บริหารราชการบ้านเมืองแทนพระมหากษัตริย์ แสดงถึงการยอมรับว่าสตรีท่านนั้นมีความสามารถจนถึงกับมอบหมายให้มีบทบาทสำคัญบริหารบ้านเมือง แต่ยังไม่มีการยกย่องในบทบาทนี้ชัดเจนนัก แต่ก็ยังทำให้พอจะมองเห็นภาพสตรีเก่งในแผ่นดินสยามเคียงคู่วีรบุรุษผู้กอบกู้บ้านเมืองอยู่บ้าง

ส่วนสตรีสามัญชนหลังจากได้รับสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกันหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองประวัติศาสตร์ช่วงนี้จึงมีความสำคัญภายใต้การเมืองรูปแบบใหม่เพราะให้บทบาทราษฎรในการกำหนดผู้นำในชุมชนตนเอง และมีการเลือกตั้งราษฎรทั่วประเทศเป็นครั้งแรก การเลือกตั้งจึงไปกลไกสร้างขึ้นเพื่อความชอบธรรมของรัฐบาล อีกทั้งสร้างการยอมรับในมาตรการที่รัฐกำหนดขึ้น หรือการกำหนดคุณสมบัติผู้เกี่ยวข้องการเมือง ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ แต่การเมืองก็ยังเป็นเรื่องของบุรุษ ไม่ใช่เรื่องของสตรีอยู่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีอีสานมภาวะดูแลบ้านเรือน และช่วยทำไร่ทำนาเลี้ยงชีพ จึงไม่ค่อยมีเวลาสนใจการเมือง แต่จะมีบทบาททางการเมืองในภาวะวิกฤตส่วนใหญ่มักเป็นสตรีชั้นสูงเท่านั้น จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้ฐานะของสตรีเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก เนื่องจากรัฐธรรมนูญให้สิทธิทั้งชายและหญิงมีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งได้เท่าเทียมกัน มีโอกาสทางการเมืองตั้งแต่ระดับชาติ จนถึงการเมืองระดับท้องถิ่น

แม้สตรีมีบทบาทในเวทีการเมือง ธุรกิจ และการศึกษามากขึ้น แต่ก็มีได้หมายความว่า สตรีมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ เนื่องจากความยากจน ส่งผลให้สตรีต้องหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวเพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายในบ้าน โดยเฉพาะในตลาดแรงงานพบว่า อัตราส่วนแรงงานสตรี

มีแนวโน้มสูงเพิ่มขึ้นถึงเกือบร้อยละ 70 ของสตรีวัยทำงาน และคิดเป็นร้อยละ 40 ของกำลังแรงงานทั้งหมด ทั้งภาครัฐและเอกชน¹⁴⁰ กล่าวได้ว่าหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เศรษฐกิจ การเมือง สร้างโอกาสให้ผู้หญิงมีบทบาทนอกบ้านมากขึ้น ได้พัฒนาความรู้ ความคิด สามารถนำความรู้ความคิดไปปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น พร้อมกับมีโอกาสได้รับการศึกษาสูงขึ้น ในขณะที่เดียวกันสังคมก็เปิดกว้างให้สตรีเลือกประกอบอาชีพได้หลากหลายจากการศึกษาสตรีในบทบาทผู้นำหากสังคมให้โอกาส สตรีก็สามารถทำงานได้ดีไม่ต่างจากบุรุษ ในปัจจุบันสตรีจะได้รับการยอมรับในความรู้ความสามารถและดำรงตำแหน่งสำคัญทั้งทางการเมือง และการศึกษา เช่น เป็นนายกเทศมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ผู้บริหารระดับสูงขององค์กร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้หญิงได้รับการศึกษามากกว่าเมื่อก่อนจึงมีโอกาทำงานดี ๆ และมีโอกาสเป็นผู้บริหาร

¹³⁹ ภัตสร ลิมานนท์. บทบาทเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนา. 2544. หน้า 86.

¹⁴⁰ คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.), นโยบายและแผนงานหลักสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2535-2554). สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2532 หน้า บทนำ.

ในบทนี้จึงมีจุดมุ่งหมายศึกษาศรัทธาขึ้นสู่การเป็นผู้นำทั้งด้านการเมืองและการศึกษามีกระบวนการสืบสร้างบทบาทผู้นำอย่างไร ใครเป็นผู้สร้างบทบาทนี้ เพราะเหตุใดจึงสร้างบทบาทผู้นำให้สตรีเหล่านี้ และสามารถก้าวข้ามผ่านอุปสรรคได้อย่างไร การสืบสร้างบทบาททางการเมืองของผู้นำสตรีอีสานเป็นบทบาทใหม่ คนที่มีความรู้กลายเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีทรงพลังและท้าทายในตลาดแรงงาน ค่านิยมและวัฒนธรรมการทำงานก็เปลี่ยนไป มีความเป็นปัจเจกสูง คุณค่าการทำงานอยู่ที่การได้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง พลังความรู้จึงสามารถยกระดับบุคลากรให้พัฒนาโครงสร้างขององค์กรที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบด้วยนักวิชาการ ผู้บริหารที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถประกอบการทำงาน

บทบาทสตรีด้านผู้บริหาร

ปัจจุบันนี้สถานภาพและบทบาทของสตรีเปลี่ยนแปลงไป สตรีจำนวนมากออกทำงาน เคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษ เหตุผลของการก้าวออกจากบ้านเพื่อต้องการหารายได้จุนเจือครอบครัว บางคนต้องการอยากใช้ความรู้ที่เรียนมาให้เกิดประโยชน์ หรือบางคนอาจต้องการอยู่บ้านยังไม่มีบุตรยิ่งเบื่อบ้านเพราะมีเวลาว่างมาก แต่อย่างไรก็ตามเดี๋ยวนี้นิสัยการทำงานนอกบ้านกลายเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับและถือเป็นเรื่องธรรมดาไปแล้ว ถ้าหากกล่าวถึงสตรีที่เป็นภรรยาของผู้บริหาร เธอกลับบอกว่า “ฉันประสบความสำเร็จมากกว่าสามี เพราะฉันบริหารครอบครัวตั้งแต่ การแบ่งงานกันทำ การดูแลจัดการบริหารการเงินและงบประมาณ การบริหารงานบุคคลสมาชิกในบ้านอย่างเต็มรูปแบบ บางทีต้องใช้ทฤษฎีการบริหารเหมือนกับผู้บริหารอาชีพเขาเรียนมาทีเดียว”¹⁴¹ แสดงว่าสตรีปัจจุบันนี้มีความฉลาดรอบรู้ สามารถเปรียบเทียบการทำงานบ้านกับงานนอกบ้านของสตรีว่าทำหน้าที่แม่บ้านเปรียบเสมือนบริหารองค์กรขนาดย่อมเพราะมีองค์ประกอบครบถ้วนคือมีสมาชิก มีการแบ่งงานกันทำ มีการจัดระเบียบและจัดการในบ้าน ทั้งงบประมาณในการใช้จ่ายและบุคลากรในการแบ่งงานกันทำตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในบ้าน หากบริหารงานบ้านดีครอบครัวเป็นสุข ลูกก็เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ ปัจจุบันนี้สตรีเป็นผู้บริหาร เป็นรัฐมนตรี เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด หรือเป็นผู้นำส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นบทบาทนอกบ้าน และเริ่มแสดงตัวตนให้สังคมได้เห็นว่า “เดี๋ยวนี้นักหญิงก็ทำได้ทัดเทียมชาย และเก่งกว่าในบางเรื่อง”¹⁴² และปฏิบัติงานด้านการบริหารงานเป็นที่ยอมรับด้วยคุณสมบัติอ่อนน้อมกับความเข้มแข็ง อดทน ต่อสู้ เด็ดขาด บางครั้งจนได้สมญาว่า “สตรีเหล็ก” หรือ “สตรียอคนักสู้” และ

¹⁴¹ สัมภาษณ์นางกุสุมาลวดี สิริโกมุท. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2547. ณ บ้านพักอำเภอโกสุม จังหวัดมหาสารคาม.

¹⁴² สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547. ณ ห้อง V.I.P. ท่าอากาศยานขอนแก่น.

“เจ้าแม่” เป็นคน ซึ่งเป็นที่น่าเห็นใจเป็นอย่างยิ่งที่สตรีก้าวเป็นผู้บริหาร เพราะงานบริหารเคยเป็นงานของบุรุษมาทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว โดยเฉพาะงานบริหารระดับสูง การที่สตรีก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งดังกล่าวจึงไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะต้องผ่านมรสุมชีวิตมากมาย นอกจากนั้นผู้บริหารสตรีมักตกเป็นข่าวได้ง่าย เพราะถูกจับตามองอยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าหากใช้สมองคิดอะไรที่ผู้ชายคิดหรือทำยังไม่ได้ แต่สตรีทำได้ ก็จะถูกก่อนขอว่า “อุตริผิควิสัยสตรี” แต่เมื่อทำงานกับบุรุษผู้บริหารสตรีก็อยากให้บุรุษลืมไปว่าตนเองเป็นสตรีในบางครั้ง แม้แต่การปฏิบัติงานหากผิดพลาดบ้าง ก็ถูกหยิบยกเอาความเป็นสตรีมาเป็นข้อตำหนิ บางครั้งยังถูกวิพากษ์ในบางเรื่องเช่น การแต่งกาย สตรีต้องแต่งกายให้ทะมัดทะแมง พุดจามีเหตุผล กล่าวได้ว่าบทบาทผู้บริหารสตรีต้องระวังคนทุกเรื่องเพราะสังคมจับตามองความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

สตรีเป็นผู้บริหารหรือมีบทบาทเป็นผู้นำองค์กรใด ๆ ก็ตามย่อมเป็นที่สนใจแก่คนทั่วไป เนื่องจากผู้หญิงเป็นผู้มีน้อย และเป็นบทบาทใหม่ที่เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ เมื่อมีผู้นำย่อมมีกลุ่มผู้ตามเรียกว่า “ลูกน้อง” หรือ “ผู้ได้บังคับบัญชา” แต่การเป็นผู้นำอาจไม่ใช่ผู้บริหารก็ได้เพราะผู้นำเกิดขึ้นได้หลายโอกาส ส่วนผู้บริหารต้องเป็นทั้งผู้นำและผู้บริหารด้วย แม้การเป็นผู้นำในอุดมคติมักเป็นชายไม่ว่าจะเป็นผู้นำโดยสถานการณ์ หรือผู้นำโดยตำแหน่ง หมายความว่าสถานการณ์ได้สร้างให้เกิดภาวะผู้นำให้คนเป็นวีรบุรุษหรือวีรสตรี เช่นกรณีเหตุการณ์นิสิตนักศึกษาเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตยเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 การได้ชื่อว่าเป็นผู้นำย่อมมาจากคุณลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากคนอื่นคือ พุดคิ พุดเก่ง มีเหตุผล ทำให้คนคล้อยตามได้ หรือมีความเข้มแข็ง อดทน เสียสละทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม หากก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งผู้นำโดยการสอบคัดเลือกตามเส้นทางผู้บริหารในองค์กรการศึกษา แต่ไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการบริหารองค์กรก็คงไม่มีโอกาสได้เป็นผู้บริหาร เพราะกลุ่มผู้ได้บังคับบัญชาได้แก่ครูหรือบุคลากรทางการศึกษา และกลุ่มผู้รับบริการ ได้แก่แก่นักเรียน ผู้ปกครอง การบริหารงานการให้บริการย่อมต้องใช้ยุทธศาสตร์แตกต่างกันคนละรูปแบบ และอาจขาดความเชื่อถือหากไม่เก่งจริง

สตรีที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษาก็เช่นกันถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ทางการบริหารงานโดยเน้นความสำคัญในการพัฒนาบุคลากรมากขึ้นและเป็นศูนย์กลางหลักในการทำหน้าที่ให้องค์กรขับเคลื่อนเพื่อบังเกิดผลในทิศทางที่พึงประสงค์ สตรีที่ก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้บริหารหากขาดความสามารถอย่างแท้จริงย่อมไม่ประสบผลสำเร็จในการบริหาร คือผู้ได้บังคับบัญชาไม่เชื่อถือ สรรพ การก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา มีอุปสรรคมากมาย กล่าวได้ว่า มีความรู้อย่างเดียวไม่สามารถเป็นผู้บริหารสถานศึกษาได้ หากขาดเงิน โอกาส ฐานการเมืองสนับสนุน จากการศึกษาบทบาทชีวิตสตรีที่ดำรงตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา แม้เกษียณอายุราชการแล้วยังมีบทบาทช่วยเหลือสังคมตามโอกาสอันควร สตรีที่เป็นเจ้าของและเป็นผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ส่วนใหญ่มีฐานะทางครอบครัวดีมีเงิน บิดามารดาเป็นครูหรือนักปกครอง นอกจากบางคนมีบิดาเป็นขุนนาง ส่วนมารดาค้าขาย ฐานะร่ำรวยและมีทรัพย์สินมรดกสืบทอดให้ลูกหลานมากมาย เมื่อแต่งงานมีครอบครัวใหม่ได้สามีเป็นผู้บริหาร

ระดับสูง เป็นส่วนในการส่งเสริมศักยภาพ บางคนมีสามิเป็นอดีตผู้บริหารระดับสูงท้องถิ่นส่งเสริมกิจการโรงเรียนที่ตนเองเป็นทั้งเจ้าของ ผู้จัดการและผู้อำนวยการ หรือบางคนก็มีสามิเป็นผู้บริหารสถานศึกษาเช่นกัน นอกจากบางคนมีสามิเป็นนักธุรกิจ และครองตัวเป็นโสดก็มี

การยอมรับผู้หญิงเป็นผู้นำของผู้ได้บังคับบัญชา เป็นเรื่องยืนยันการทำงานของหญิงไม่ว่าจะเป็นด้านการครองคน ครองคน และครองงานย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ความสามารถของผู้บริหาร แม้ในระบบราชการความเสมอภาคและความก้าวหน้าในการทำงานยังมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ระหว่างผู้ชายและผู้หญิงก็ตาม “ท่านเป็นผู้บริหารที่บุคลิกดี แต่งตัวดี เข้ากับคนได้ทุกคน เป็นคนละเอียดคิดตามงานตลอด ทำอะไรแล้วต้องออกมาดีหมด ครอบครัวยิ่งพร้อม สามิดี ลูกเด็าก็ประสบผลสำเร็จมีการมีงานทำทุกคน”¹⁴³ แสดงว่าเกณฑ์พิสูจน์ความสามารถของสตรีต้องมาจากการยอมรับจากผู้อื่น และต้องมีบุคลิกลักษณะดี แต่งกายดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี และต้องมีภาพความสำเร็จคือ สามิมียี่ทั้งตำแหน่งหน้าที่การงาน และความรับผิดชอบต่อครอบครัว รวมทั้งลูก ๆ ได้งานดี มีเกียรติ แม้แต่ภาพลักษณ์เกี่ยวกับผู้บริหารสตรีในอดีตนั้นคือ ผู้บริหารสตรีจะต้องมีลักษณะสูงใหญ่ เสี่ยงดัง วางอำนาจ ต้องทำงานในตำแหน่งผู้บริหาร ให้ได้ดียิ่งกว่า หรือเหมือนอย่างที่ว่าผู้บริหารผู้ชายทำให้ได้จึงจะถือว่าเป็นคนเก่ง หากในปัจจุบันนี้ได้เป็นอย่างนั้นคือ สตรีหากขึ้นเป็นผู้นำ จะเปลี่ยนโฉมเปลี่ยนมาดไปทันที ทั้งบุคลิกภาพ ความคิด ทักษะคติ พุดจาโผงผาง กล้าได้ตอบโต้เกรงใจใคร กล้าใช้อำนาจ แต่จะแฝงไว้ด้วยอิริยาบถไมตรีอันดีต่อผู้ได้บังคับบัญชา และคนทั่วไป

ในขณะที่ผู้นำสตรีแสดงบทบาทในหน้าที่ได้มีประสิทธิภาพ ได้รับการยอมรับในบทบาททั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการ จึงเป็นที่ยืนยันถึงความสามารถของผู้หญิงเข้ามาบริหารไม่แพ้ผู้ชาย “คิดนว่าเป็นผู้หญิงเก่งนะ การตัดสินใจเฉียบขาดเป็นคนมีความรู้ ยากได้เสียหนึ่งของท่าน ท่านเป็นคนมีความรับผิดชอบสูง พุทธิกรรมและการวางตัวดีเหมาะสม”¹⁴⁴ และในการทำหน้าที่เป็นผู้นำหญิงส่วนใหญ่ไม่นิยมการใช้อำนาจ ใช้วิธีสร้างความเข้าใจ ใช้ความสุภาพ มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า เน้นเป้าหมาย เพื่อประโยชน์ส่วนรวม สตรีในบทบาทผู้บริหารสถานศึกษาก็เช่นกัน การได้รับความรู้ความสามารถ และโอกาสในการทำงานของข้าราชการที่เป็นสตรี หากไม่ใช่อุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้บริหาร ก็คงมีโอกาสดำเนินงานจนถึงตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงนั้น ถึงแม้จะมีน้อย หากสตรีก้าวขึ้นมาสู่ตำแหน่งในระดับนี้ได้ แต่ก็มักมีทัศนะว่ามีความสามารถและเก่งจริงหรือไม่ เพราะความคุ้นเคยกับภาพลักษณ์ดั้งเดิม แต่ข้อพิสูจน์ความสามารถของผู้หญิงคือ การได้รับการ

¹⁴³ สัมภาษณ์ นางรุณี พาดุสุข. ตำแหน่งอาจารย์ช่วยราชการสำนักงาน ปป.ส. ๗ ศาลากลางจังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2547.

¹⁴⁴ สัมภาษณ์ นางศรีรัตน์ งอยปัดพันธุ์. เจ้าหน้าที่มูลนิธิฝนหยาดเดียวจังหวัดสกลนคร. เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2548. ๗ บ้านพักอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร.

ยอมรับจากผู้บริหารด้วยกัน หรือหน่วยงานระดับสูงขึ้นไป นอกจากนั้นการได้รับรางวัล หรือโล่ผู้บริหารดีเด่น ก็ถือเป็นหลักประกันอย่างหนึ่งว่า ผู้บริหารสตรีท่านนี้ทำงานเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพ การเป็นผู้บริหารจึงต้องสร้างการยอมรับและต้องทำงานให้หนักขึ้น จึงจะมีคนเห็นความสามารถและยอมรับ “ที่เป็นผู้บริหาร ลูกน้องเชื่อฟังฟังนะ กว่าจะได้รางวัลนี้มาต้องทำงานทุ่มเทมาก อยู่กับลูกน้องจนคิดชิ้นการทำงานต้องประสบผลสำเร็จ เขาจึงจะเชื่อถือเรา รางวัลที่ได้มาเป็นผลพลอยได้จากการทำงานมากกว่า”¹⁴⁵ แสดงว่าความภาคภูมิใจของผู้บริหารสตรีอยู่ที่การได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปเช่นกัน ผลสำเร็จของงานที่ทำคือบทบาทพิสูจน์ความสามารถของสตรีด้วย ดังนั้นแม้สตรีถูกจำกัดให้อยู่ในขอบเขตที่ด้อยกว่าผู้ชายทั้งนี้ยังต้องเผชิญกับอุปสรรค และปัญหาในการทำงาน เนื่องมาจากจารีตเดิม อีกทั้งอุดมคติของสังคมที่ยืนยันบทบาทเดิมของสตรี แต่ในทางกฎหมายกลับให้สิทธิผู้หญิงมากขึ้น ทั้งนี้คงเป็นเพราะผู้บริหารสตรีทำงานด้วยความตั้งใจจริง หมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อพัฒนาตนเอง และพัฒนางานให้ก้าวหน้า เป็นที่ยึดมั่นในคุณธรรมและความถูกต้อง ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และมีความพร้อมทางการเงิน สถานภาพของผู้หญิงไทยในระบบราชการนั้นในการทำงานมีน้อยกว่าผู้ชาย ในทางตำแหน่ง การก้าวหน้าในตำแหน่งผู้บริหารสตรีต้องตระหนักจึงจะได้รับการยอมรับ และปัจจัยที่ส่งเสริมโอกาสก้าวหน้าของข้าราชการสตรีได้แก่ ความรู้สูง ประสบการณ์ทำงานพัฒนาความรู้อยู่เสมอ และสภาวะทางครอบครัว

ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าสู่ตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนของผู้บริหารสตรี กับการเป็นผู้กุมอำนาจที่ได้มาโดยกฎหมาย และมีบทบาทเหนือกว่าชาย เพราะอำนาจโดยนิตินัย มีผลให้ผู้ชายต้องยอมรับ เพราะในองค์กรต้องมีการบังคับบัญชาคล้อยตามโครงสร้างงาน แต่ที่แน่ ๆ สตรีต้องมีความรู้ความสามารถเหนือผู้อื่นจริง ๆ จึงจะได้รับการยอมรับ และการขึ้นสู่อำนาจต้องมีปัจจัยเกื้อหนุน ทั้งครอบครัว นักการเมือง หรือเพื่อนร่วมงาน รวมทั้งต้องใช้เงินเป็นปัจจัยก้าวสู่อำนาจเมื่อจำเป็น เช่น ผู้บริหารสตรีท่านหนึ่งกล่าวว่า “แม่ได้เป็นผู้บริหารก็ยังคงดูแลครอบครัวไม่ให้ขาดตกบกพร่อง งานบ้านกับงานบริหารหนักพอ ๆ กัน งานบ้านต้องเอาใจคนในบ้าน งานบริหารต้องเอาใจนาย เอาใจลูกน้อง ดูแลทุกคนสารพัด เงินไม่มีก็เอาเงินให้”¹⁴⁶ แสดงว่าการเป็นผู้บริหารบทบาทในบ้านกับบทบาทนอกบ้านต้องไม่บกพร่องจึงถือว่าเก่งและได้รับการยอมรับ ซึ่งในความเป็นจริงการสร้างระบบคุณค่าใหม่เกี่ยวกับการทำงานในบ้าน หากถือว่าบุรุษหรือสตรีก็สามารถทำได้มิใช่ภาระของใคร โดยเฉพาะควรเป็นการเลือกทำอย่างเต็มใจ มิใช่ทำเพราะเพศเป็นตัวกำหนด ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าสู่

¹⁴⁵ สัมภาษณ์นางพวงทอง ภูสตรศรี. ผู้อำนวยการโรงเรียนห้วยเม็กวิทยาคม จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

¹⁴⁶ สัมภาษณ์นางพรรณิ ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9. ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547.

ตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนมากที่สุดคือ อุปนิสัยในการทำงานโดยเล็งลำดับความสำคัญตามค่าเฉลี่ย ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความกระตือรือร้นในการทำงาน ความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนร่วมงาน การอุทิศให้กับเวลาทำงานทั้งในเวลาและนอกเวลาราชการ รักและศรัทธาในอาชีพครูรู้จักวางแผนและตั้งเป้าหมายในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเป็นคนใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น

คุณสมบัติของผู้นำที่เป็นสตรีนั้น นอกจากจะเป็นคนเสียสละ ซื่อตรง อดทน และใจบุญ ต้องมีการศึกษาสูงกว่าระดับปริญญาตรี ได้รับการศึกษาและฝึกฝนเตรียมตัวเพื่อเป็นผู้บริหาร มีสติปัญญา มีความสามารถในการทำงานเป็นที่ยอมรับเคยทำงานด้านบริหารมาก่อน บุคคลใกล้ชิดให้ความสนับสนุนในการทำงาน เป็นคุณสมบัติส่วนตัวของผู้บริหาร ได้แก่ มีความยุติธรรม มีเหตุผล มีความรับผิดชอบสูง เปิดเผย เข้าใจง่าย มีความจริงใจต่อทุกคน มีความเชื่อมั่นในตนเอง กระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ตรงต่อเวลา มีความประพฤติเรียบร้อย และมีระเบียบวินัย ซึ่งผู้บริหารท่านหนึ่งกล่าวว่า “ต้องไปโรงเรียนแต่เช้าก่อนลูกนอน และกลับทีหลัง ในแต่ละวันต้องเดินสวดสวดดูแลให้กำลังใจ เวลาประชุม ต้องมีมาดผู้บริหาร มาดผู้นำที่เด็ดขาด เข้มแข็ง ต้องรู้เท่าทันครู หรือรู้มากกว่าครู เท่าทันเหตุการณ์ จึงจะเป็นผู้นำกับเขาได้”¹⁴⁷ แสดงว่าผู้บริหารต้องกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม มีระเบียบวินัย ประารถนาที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จสูงสุด ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความสามารถในการปรับปรุงงานให้ดีขึ้น รู้จักแบ่งงานหรือมอบหมายงานด้วยวิธีการที่น่าเชื่อถือ มีความเด็ดขาดในการตัดสินใจ มีความรอบคอบในการวางแผน รู้สถานการณ์และภาวะจิตใจของผู้นับถ้อยคำและผู้ร่วมงาน มีฐานะทางสังคมเป็นที่ยอมรับ มีมนุษยสัมพันธ์ดี

ดังนั้นความสำเร็จในการบริหารของสตรีต้องอาศัย ดินรน ปรับตัวอยู่มีใช้น้อย สตรีในบทบาทผู้บริหารถือว่าเป็นขั้นของการทำงานที่ต้องใช้สมอง การเป็นผู้บริหารต้องมีศักดิ์ศรีอยู่ในตัวอยู่ตลอดจนไม่ลืมการบริหารบ้านให้มีความสุขด้วยคุณสมบัติในการเป็นผู้นำที่แสดงถึงศักยภาพในการบริหารงาน คือคุณสมบัติด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะการบริหาร ความเพียรพยายาม ความอดทน ความกล้าหาญ และการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น ทนต่อเหตุการณ์ อุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของหน่วยงาน รวมถึงการมีภาวะผู้นำด้วย แม้สตรีมีความสามารถในทางบริหารไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษ แต่อุปสรรคที่บั่นทอนโอกาสในการทำงานของสตรีคือ การไม่ยอมรับในความรู้ความสามารถของผู้หญิงโดยมีผู้นับถ้อยคำหรือผู้ร่วมงาน ลักษณะงานที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้แสดงความสามารถอย่างเต็มที่ ภาวะทางครอบครัวที่ทำให้เกิดความไม่คล่องตัว ตลอดจนความไม่ยุติธรรมในการบังคับบัญชา และอุปสรรคบั่นทอนโอกาสในการเป็นผู้บริหารผู้หญิงที่สำคัญที่สุดคือค่านิยมและความเชื่อดั้งเดิมที่ฝังรากลึกมานานจนยากจะรื้อถอนความคิดความเชื่อนั้นได้

¹⁴⁷ สัมภาษณ์นางพรณี ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9. ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547.

บทบาทสตรีด้านการเมือง

พัฒนาการและบทบาทการเมืองสตรีอีสานก่อนปี พ.ศ. 2475 สตรีไม่มีบทบาททางการเมือง สังคมไม่เปิดโอกาสเช่นบุรุษ ทำให้เรื่องการเมืองการปกครองเป็นเรื่องไกลตัวและขาดความสนใจ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่และภารกิจของบุรุษเท่านั้น เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางการเมือง บุรุษและสตรีมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกัน นับเป็นก้าวใหม่ของสตรีที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง ในการมีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง และเลือกตั้งก็ตาม แต่ผลจากการเลือกตั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476-2491 ยังไม่ปรากฏมีสตรีเข้ามามีส่วนร่วมด้วย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2492 สตรีคนแรกลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส.คนแรกจากจังหวัดอุบลราชธานี ปรากฏว่าได้รับเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่แทน ปรากฏสถิติรายชื่อส.ส.สตรีอีสานตั้งแต่ปี 2475 – 2548 ตามตาราง จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีที่เข้ามาเป็นผู้แทนราษฎรตั้งแต่ปี 2475 – 2548 ดังนี้

ตารางที่ 9 จำนวนส.ส.สตรีอีสาน พ.ศ. 2475 - 2548

วัน เดือน ปี ที่เลือกตั้ง	รายชื่อส.ส. สตรีอีสาน	สังกัดพรรค	จังหวัด
ชุดที่ 1 พ.ศ. 2475 28 มิ.ย. 2475	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 2 พ.ศ. 2476 15 พ.ย. 2476	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 3 พ.ศ. 2480 7 พ.ย. 2480	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 4 พ.ศ. 2481 12 พ.ย. 2481	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 5 พ.ศ. 2489 6 พ.ค. 2489	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 5 พ.ศ. 2489(เพิ่มเติม) 5 ส.ค. 2489	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 6 พ.ศ. 2491 29 ม.ค. 2491	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 6 พ.ศ. 2492(เพิ่มเติม) 5 มิ.ย. 2492	นางอรพิน ไชยกาล	ยังไม่มีพรรคการเมือง	อุบลราชธานี

ตารางที่ 9 จำนวนธ.ธ.สตรีอีสาน พ.ศ. 2475 - 2548 (ต่อ)

วัน เดือน ปี ที่เลือกตั้ง	รายชื่อธ.ธ. สตรีอีสาน	สังกัดพรรค	จังหวัด
ชุดที่ 7 พ.ศ. 2495 26 ก.พ. 2495	ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สตรี	ยังไม่มีพรรคการเมือง	-
ชุดที่ 8 พ.ศ. 2500/1 26 ก.พ. 2500	นางอรพิน ไชยกาล	ยังไม่มีพรรคการเมือง	อุบลราชธานี
ชุดที่ 9 พ.ศ. 2500/2 15 ธ.ค. 2500	นางเอื้ออารี อุดมสิทธิ นางสาวอรอินทร์ ภูมิพัฒน์	ชาติสังคม สหภูมิ	เลย อุบลราชธานี
ชุดที่ 9 (เพิ่มเติม) 30 มี.ค. 2501	นางอรพิน ไชยกาล	ไม่สังกัดพรรคการเมือง	อุบลราชธานี
ชุดที่ 10 พ.ศ. 2512 10 ก.พ. 2512	นางสมพงษ์ อยู่หุ่น	ไม่สังกัดพรรคการเมือง	กาฬสินธุ์
ชุดที่ 11 พ.ศ. 2518 26 ม.ค. 2518	นางสุมนา นิตยสุทธิ	แนวร่วมประชาธิปไตย	ศรีสะเกษ
ชุดที่ 12 พ.ศ. 2519 4 เม.ย. 2519	นางสมมุติ สัจจงพงษ์ นางจินตนา เรืองกาญจนาเศรษฐ นางทองมาก รามสูต	ชาติไทย กิจสังคม ชาติไทย	สarakam สุรินทร์ หนองคาย
ชุดที่ 13 พ.ศ. 2522 22 เม.ย. 2522	นางไสว อุดาพรหม นางกรรณกาญจน์ วิสหมาย นางอนงค์ ดังศิริ	กิจสังคม กิจสังคม ประชาธิปไตย	นครราชสีมา ศรีสะเกษ สกลนคร
ชุดที่ 14 พ.ศ. 2526 18 เม.ย. 2526	นางพวงทอง ศรีทอง น.ส.ศิริพันธ์ จูริมาศ นางกรรณกาญจน์ วิสหมาย นางเดือนใจ นุญปะละ	ประชาธิปไตย กิจสังคม กิจสังคม ประชาธิปไตย	กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ อุดรธานี
ชุดที่ 15 พ.ศ. 2529 27 กค. 2529	นางทองสุข ปรีบุญโง น.ส.อุ้นเรือน อารีเอื้อ นางกรรณกาญจน์ วิสหมาย นางอนงค์ ดังศิริ	ประชาธิปไตย กิจสังคม กิจสังคม ประชาธิปไตย	มุกดาหาร ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สกลนคร

ตารางที่ 9 จำนวนธ.ธ.สตรีอีสาน พ.ศ. 2475 – 2548 (ต่อ)

วัน เดือน ปี ที่เลือกตั้ง	รายชื่อธ.ธ. อีสาน	สังกัดพรรค	จังหวัด
ชุดที่ 16 พ.ศ. 2531 24 ก.ค. 2531	นางศรีสกุล เดชะไพบูลย์ นางศิริพันธ์ จูริมาศ นางกรรณกาญจน์ วิสมหมาย นางเตือนใจ นุอุปละ	ประชาธิปัตย์ กิจสังคม กิจสังคม ประชาธิปัตย์	นครราชสีมา ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ อุดรธานี
ชุดที่ 17 พ.ศ. 2535/1 22 มี.ค. 2535	นางอุบล บุญขไลธร นางกรรณกาญจน์ วิสมหมาย	สามัคคีธรรม ความหวังใหม่	ยโสธร ศรีสะเกษ
ชุดที่ 18 พ.ศ. 2535/2 13 ก.ย. 2535	นางอรดี สุทธศรี นางเตือนใจ นุอุปละ	ชาติพัฒนา ประชาธิปัตย์	ประชาธิปัตย์ อุดร
ชุดที่ 19 พ.ศ. 2538 2 ก.ค. 2538	นางมาลีรัตน์ แก้วก่า นางวรศุติ เชาวศิริกุล นางศรีนวล ศรีตรัย นางอรดี สุทธศรี	ชาติพัฒนา ประชาธิปัตย์	สกลนคร
ชุดที่ 20 พ.ศ. 2539 17 พ.ย. 2539	นางกรุณา ชิดชอบ นางพวงเพชร ขุนละเียด นางมุกดา พงษ์สมบัติ นางวรศุติ เชาวศิริกุล	เอกภาพ ชาติพัฒนา ประชาธิปัตย์ ประชาธิปัตย์	บุรีรัมย์ เลย ขอนแก่น มุกดาหาร
ชุดที่ 21 พ.ศ. 2544 6 ม.ค. 2544	นางกุศมาลวดี ศิริโกมุท นางบุญเรือน ศรีธเรศ นางพิชญ์สินี กิตติรักษกุล นางกรุณา ชิดชอบ นางนันทมล สมบูรณ์เทคณา นางพ้องศรี แซ่จึ้ง	ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย ไทยรักไทย	มหาสารคาม กาฬสินธุ์ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ

ตารางที่ 9 จำนวนส.ส.สตรีอีสาน พ.ศ. 2475 - 2548 (ต่อ)

วัน เดือน ปี ที่เลือกตั้ง	รายชื่อส.ส. อีสาน	สังกัดพรรค	จังหวัด
ชุดที่ 22 พ.ศ. 2548 6 ก.พ. 2548	นางกุสุมาลวดี ศิริโกมุท	ไทยรักไทย	มหาสารคาม
	นางบุญรัตน์ ศรีธเรศ	ไทยรักไทย	มหาสารคาม
	นางรสพิมล จิระธากร	ไทยรักไทย	อุดร
	นางกรุณา จิตชอบ	ไทยรักไทย	บุรีรัมย์
	นางอรดี สุทธรศรี	ไทยรักไทย	กาฬสินธุ์
	นางมาลินี อินฉัตร	ไทยรักไทย	ศรีสะเกษ
	นางฟาริดา สุไลมาน	มหาชน	สุรินทร์
	นางทัศนียา รัตนเศรษฐ	ไทยรักไทย	นครราชสีมา
	นางจันทร์เพ็ญ แสงเจริญรัตน์	ไทยรักไทย	เลย
	นางภัทรา วรมิตร	ไทยรักไทย	กาฬสินธุ์
	นางมุกดา พงษ์สมบัติ	ไทยรักไทย	ขอนแก่น
	นางนันทนา ทิมสุวรรณ	ไทยรักไทย	เลย

ที่มา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475 - 2535 และ
ทำเนียบสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปี 2538, 2539, 2544, 2548 (เอกสารอัดสำเนา)

จากตารางแสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่มีการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 - 2548 บทบาททางการเมืองของส.ส.สตรีอีสานเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จนได้รับการยอมรับจากประชาชนเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชน สตรีคนแรกได้แก่นางอรพิน ไชยกาล สมัยนั้นยังไม่มีพรรคการเมือง สตรีคนที่ 2 คือนางเอื้ออารี อุคมสิทธิ พรรคชาติสังคม และนางสาวอรอินทร์ ภูมิพัฒน์ บางคนได้รับเลือกตั้งครั้งเดียวก็หายไปจากวงการเมืองเลย แม้เป็นทายาทการเมืองชื่อดังระดับดาวสภาก็ตาม เนื่องจากเมื่อได้รับเลือกตั้งเข้าไปในสภา ปรากฏว่าไม่มีบทบาทในภาคजनนักร นอกจากทำหน้าที่ตรวจสอบรายงานการประชุม ส่วนบางคนก็ได้รับเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่ในสภา อีกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นนางอรพิน ไชยกาล นางกรรณิกาญจน์ วิสมหมาย นางเดือนใจ นุอุปละ นางมาลีรัตน์ แก้วก่า นางอรดี สุทธรศรี นางกุสุมาลวดี ศิริโกมุท นางบุญรัตน์ ศรีธเรศ และนางมุกดา พงษ์สมบัติเป็นคน กล่าวได้ว่าผู้ที่สอบผ่านเข้าไปในสภาได้มีทั้งสภาผู้เฒ่า คือสามีและภรรยาได้เป็นผู้แทนพร้อมกัน เช่น นางกรุณา กับนายเนวิน จิตชอบ นางกรรณิกาญจน์ กับนายบวร วิสมหมาย และสภาเครือญาติ คือการสืบต่ออำนาจทางการเมืองเมื่อลูกยังไม่พร้อมก็ให้หลานลงสมัครรับเลือกตั้งแทน และสภานักธุรกิจก็มีส่วน

ใหญ่ผู้ที่สอบได้มักเป็นนักธุรกิจ การเข้าสู่การเมืองก็เป็นการสร้างอำนาจต่อรองทางธุรกิจ ดังนั้นสตรีในบทบาทนักการเมืองต้องทำหน้าที่ในสภาเป็นตัวแทนในการแสดงความสามารถอย่างภาคภูมิ และบทบาทนอกสภาต้องดูแลทุกข์สุข และบรรเทาความเดือดร้อนให้ราษฎร จึงจะได้รับการยอมรับเลือกตั้งเข้ามาอย่างต่อเนื่องตลอดมา

ก่อนปี พ.ศ. 2475 สตรีไม่มีบทบาททางการเมือง สังคมไม่เปิดโอกาสเช่นบุรุษ ทำให้เรื่องการเมืองการปกครองเป็นเรื่องไกลตัวและขาดความสนใจ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่และภารกิจของบุรุษเท่านั้น เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการเมือง บุรุษและสตรีมีสิทธิเท่าเทียมกัน นับเป็นก้าวใหม่ของสตรีที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง ในการมีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง และเลือกตั้งก็ตาม แต่ผลจากการเลือกตั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476-2491 ยังไม่ปรากฏมีสตรีเข้ามามีส่วนร่วมด้วย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2492 สตรีคนแรกลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส.คนแรกคือ นางอรพิน ไชยกาล จากจังหวัดอุบลราชธานี เป็นภรรยาของนายเลียง ไชยกาล หัวหน้าพรรคประชาชน และดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีมาแล้วถึง 4 กระทรวง ก่อนลงสมัครเลือกตั้งนางอรพินได้ตกลงกับสามีว่าห้ามหาเสียงช่วยเพราะเกรงคำร่ำหาว่าได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพราะสามี หากตนเองได้เป็นสส.จะต้องได้เป็นเพราะความสามารถของตนเอง ซึ่งเท่ากับแสดงให้เห็นว่าค่านิยมดั้งเดิมว่าผู้หญิงไม่สามารถทำงานอย่างผู้ชายได้ชัดเจนขึ้น และสังคมไม่เปิดกว้างให้ผู้หญิงเป็นผู้นำ ดังนั้นช่วงเวลาหาเสียงนางอรพินจึงใช้ฐานเสียงจากห้วคณะ ผู้ปกครองศิษย์เก่าและนักเรียนที่ตนเคยดำรงตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนวิจวอนขะคณะเสียงจากประชาชนในครั้งนั้น ผลปรากฏว่านางได้เป็นส.ส.และได้คะแนนอย่างท่วมท้นมาเป็นอันดับ 1 แม้ว่านางอรพิน เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีเพียงคนเดียวในสภาก็ตามแต่ก็มีความโดดเด่นในผลงานและความสามารถ ปรากฏว่าตลอดสมัยการประชุมสภาในรัฐบาลช่วงนั้นได้มีกระทู้ถามของนางอรพิน ไชยกาล เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจของไทยเพียงเรื่องเดียว นอกนั้นก็เป็นที่กระทู้ถามเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐบาลมากกว่ามีผลให้รัฐบาลหันมาให้ความสนใจปัญหาความยากจนของราษฎรมากขึ้น และในเวลาต่อมานางอรพิน ก็ได้รับเลือกเป็นสมาชิกกรรมการร่วมของสภาเพื่อพิจารณางบประมาณประจำปี 2493

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบบรัฐสภา ประวัติศาสตร์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงมีความสำคัญภายใต้การเมืองรูปแบบใหม่ เพราะให้บทบาทราษฎรในการกำหนดผู้นำในชุมชนตนเอง และมีการเลือกตั้งราษฎรทั่วประเทศเป็นครั้งแรก การเลือกตั้งจึงตั้งเป็นกลไกสร้างขึ้นเพื่อความชอบธรรมในการมีอยู่ของรัฐบาล อีกทั้งสร้างการยอมรับในมาตรการที่รัฐกำหนดขึ้น หรือการกำหนดคุณสมบัติผู้เกี่ยวข้องการเมือง ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เปิดโอกาสให้สตรีเข้ามามีบทบาททางการเมืองในฐานะผู้สมัครรับเลือกตั้ง รวมทั้งออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร รัฐธรรมนูญให้สิทธิเสมอภาคทางการเมืองระหว่างบุรุษและสตรีเป็นครั้งแรก โดยสตรีไทยมีสิทธิออก

เสียงและสมัครรับเลือกตั้งได้ ซึ่งก่อนหน้านี้สตรีไม่เคยได้รับสิทธิใด ๆ จากสังคมมากเท่านี้ ดังนั้นกล่าวได้ว่าการเมืองเป็นเรื่องของการต่อรองและผลประโยชน์ รวมทั้งเป็นความพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้มีโอกาสเป็นผู้นำ และมีอำนาจในการปกครองสังคมนั้น ไม่ว่าจะเป็นบุรุษ หรือสตรีก็ตามเมื่อก้าวขึ้นสู่บทบาททางการเมือง ย่อมต้องใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งเพื่อเข้าไปมีบทบาทสำคัญในสังคม บทบาทการเมืองของสตรีจึงเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2492 เนื่องจากมีสตรีได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของประเทศไทยถึงแม้คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าสตรีขาดความสนใจเรื่องการเมือง แต่ก็มีสตรีเข้ารับเลือกตั้งเป็นผู้แทนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ในปี พ.ศ. 2495 มีสตรีได้รับเลือกตั้งจำนวน 2 คน และในปี 2500 ได้รับเลือกตั้ง 1 คน จากจำนวนสตรีสมัคร 41 คน และในปีเดียวกันเมื่อ 15 ธันวาคม 2500 ได้รับเลือก 4 คน จากจำนวนสตรีที่สมัคร 14 คน และเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2512 มีสตรีได้รับเลือกตั้ง 6 คน หลังจากนั้นการเลือกตั้งทุกครั้งสตรีจะได้รับเลือกตั้งด้วยทุกครั้ง อย่างไรก็ตามอัตราส่วนการรับเลือกตั้งของสตรีเมื่อเทียบกับบุรุษแล้วถือว่าต่ำมาก ตลอดระยะเวลา 70 ปี ของประชาธิปไตยไทย

จากข้อมูลสถิติจำนวน ส.ส.สตรีอีสานที่เข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมืองพบว่า แม้อัตราส่วนการได้รับเลือกตั้งเข้ามามีผู้หญิงน้อยกว่าผู้ชาย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสังคมอีสานไม่ยอมรับส.ส.หญิง เพราะจากการเลือกตั้งครั้งต่อมา ส.ส.หญิงคนเดิมก็ได้เข้ามาทำหน้าที่แทนประชาชนได้อีก ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2544 – 2548 ปรากฏตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 10 เปรียบเทียบจำนวน ส.ส.อีสานจำแนกตามเพศ จากการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2544-2548

จังหวัดในภาค อีสาน	ปี 2544				รวม	ปี 2548				รวม
	ชาย		หญิง			ชาย		หญิง		
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
1.กาฬสินธุ์	5	83.33	1	16.67	6	4	66.67	2	33.33	6
2.ขอนแก่น	10	90.91	1	9.09	11	10	90.91	1	9.09	11
3.ชัยภูมิ	7	100	-	-	7	7	100	-	-	7
4.นครพนม	5	100	-	-	5	5	100	-	-	5
5.นครราชสีมา	16	94.12	1	5.88	17	16	100	-	-	16
6.บุรีรัมย์	9	90.0	1	10.0	10	9	90.0	1	10.0	10
7.มหาสารคาม	5	83.33	1	16.67	6	5	83.33	1	16.67	6
8.มุกดาหาร	1	50.0	1	50.0	2	2	100	-	-	2
9.ยโสธร	4	100	-	-	4	4	100	-	-	4
10.เลย	4	100	-	-	4	3	75.0	1	25.0	4
11.ศรีสะเกษ	8	88.89	1	11.11	9	8	88.89	1	11.11	9
12.ร้อยเอ็ด	9	100	-	-	9	8	100	-	-	8
13.สกลนคร	7	100	-	-	7	7	100	-	-	7
14.สุรินทร์	8	88.89	1	11.11	9	8	88.89	1	11.11	9
15.หนองคาย	6	100	-	-	6	6	100	-	-	6
16.หนองบัวลำภู	3	100	-	-	3	3	100	-	-	3
17.อำนาจเจริญ	2	100	-	-	2	2	100	-	-	2
18.อุดรธานี	10	100	-	-	10	10	100	-	-	10
19.อุบลฯ	11	100	-	-	11	11	100	-	-	11
รวมทั้งสิ้น	130	92.20	8	7.8	138	129	91.16	8	8.84	137

ที่มา วารสารการเลือกตั้ง ปี 2544 หน้า 8-12 และคมชัดลึก หน้า 9-12 ฉ.9 ก.พ 2548.

จากตารางแสดงให้เห็นว่าจำนวนส.ส.หญิงอีสานในการเข้าร่วมทางการเมืองในปี 2544 และปี 2548 ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่ต้องการเน้นให้เห็นว่าในแต่ละปีมีผู้หญิงได้รับเลือกตั้งเข้ามาเรื่อย ๆ แต่การเมืองปัจจุบันนี้มีความเข้มข้นขึ้น เพราะมีสตรีเข้าไปนั่งในสภามากกว่าเมื่อก่อน และส่วนใหญ่

เป็นสตรีที่มีความรู้ มีความมั่นใจ มุ่งมั่นทำงานจึงจะมีโอกาสทำหน้าที่เสนอร่างกฎหมายตรวจสอบและติดตามการทำงานของรัฐบาล ถือว่าเป็นบทบาทสำคัญของการเป็นผู้แทนราษฎรที่ต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนราษฎรในการกลั่นกรองการทำงานของรัฐบาล แต่บางคนเข้าไปในสภาฯ มีบทบาทเป็นเพียงแค่มั้ประดับไม่มีการทำหน้าที่ในสภาอย่างสมบูรณ์ เช่นอภิปราย กระทุ้ หรือยื่นญัตติ เพียงแต่เมื่อมีใครอภิปรายหรือขอมติก็ยกมือสนับสนุนหรือคัดค้านเท่านั้น และมักไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชาย และมักไม่ได้รับเลือกตั้งเข้ามาในสมัยเลือกตั้งต่อมาเช่นกัน

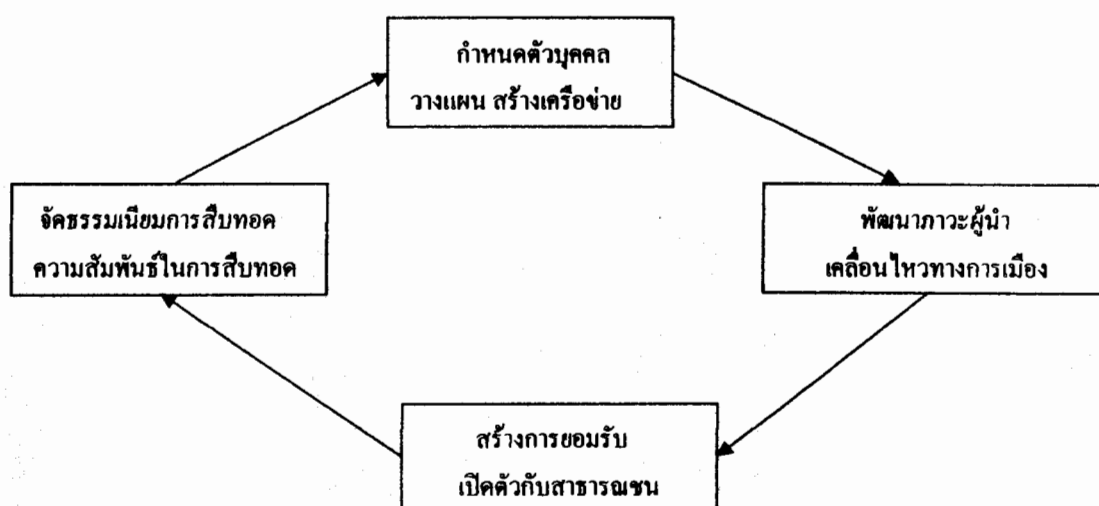
ดังนั้นแม้สตรีจะได้รับการยอมรับให้มีบทบาทสำคัญทางการเมือง ด้วยเหตุผลใดก็ตาม กล่าวได้ว่าเป็นก้าวใหม่ของชีวิตสตรีที่ประสบผลสำเร็จก้าวข้ามผ่านอุปสรรคขึ้นมาเป็นผู้นำมีโอกาสได้ใช้ความรู้ ความสามารถ ประสพการณ์ช่วยเหลือสังคม การเกิดพลังข้อมมาจากฐานพลังที่รองรับให้เกิดพลังตนเองที่เข้มแข็ง ซึ่งมีได้เกิดขึ้นทันทีทันใดในตัวบุคคลแน่นอน หรือใครก็อยากเป็นนักการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งก็ได้เป็นคงไม่ใช่ หากต้องมาจากการตั้งสมบารมี แสดงความสามารถให้ผู้อื่นยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นพลังชอบธรรมโดยตำแหน่ง หรือพลังที่เกิดจากความสามารถพิเศษที่บุคคลอื่น ไม่มี รวมทั้งฐานพลังที่เกิดจากตระกูล เครือญาติให้การสนับสนุนก็ตาม ขณะเดียวกันในปัจจุบันนี้ภาพลักษณ์ของสตรีอีสานในบทบาทนักการเมืองก็โดดเด่นขึ้นเป็นลำดับในฐานะสตรีที่เป็นตัวแทนของประชาชน จากสตรีธรรมดาที่สามารถก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำ และมีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมสมาชิกในสังคมได้ ถือได้ว่าจะต้องเป็นสตรีที่มีคุณลักษณะเด่นเกินสตรีปกติทั่วไป เพราะสตรีน้อยคนนักที่จะสามารถทำได้ดังนี้ การสร้างตัวตนของผู้นำสตรีอีสานจึงต้องเกิดจากปัจจัยหลายอย่างมั่นคงให้ผ่านจุดหักเหในชีวิตมาได้ ทั้งบิดามารดา สามเีเครือญาติ หรือพรรคการเมืองให้การสนับสนุนดังต่อไปนี้

การสร้างทายาททางการเมือง

การสร้างทายาททางการเมืองมีความหมายแก่ลูกหลานเท่านั้น แต่หมายถึงผู้ที่มีความเหมาะสมในการสานต่อเจตนารมย์ ผู้สร้างอาจเป็นพ่อแม่ สามเีภรรยาหรือญาติพี่น้อง หรือพรรคการเมือง ลักษณะการสร้างทายาทมีทั้งทายาทแบบสายโลหิต และทายาทแบบอุดมการณ์เดียวกัน หากเป็นนักการเมืองสร้างทายาทโดยการสืบสายโลหิต แต่หากเป็นการสร้างทายาทร่วมอุดมการณ์เพื่อสร้างเครือข่ายความเข้มแข็ง แต่การศึกษาครั้งนี้การสืบสร้างทางการเมืองเป็นแบบสายโลหิตมากกว่า เนื่องจากสายสัมพันธ์เป็นลูกหลาน การเข้าสู่บทบาทการเมืองในระยะเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองปี 2475 ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีพื้นฐานอาชีพรับราชการ ทหารและพลเรือน ส่วนนักธุรกิจสมัยนั้นเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองน้อย เนื่องจากอยู่ในระหว่างสร้างฐานะ แต่เมื่อเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นเหตุการณ์ที่สิ้นสุดบทบาทการปกครองโดยทหาร บรรรคานักธุรกิจที่เคยอิงกลุ่มอำนาจทหารก็ต้องแสวงหาฐานอำนาจทางธุรกิจผลักดันให้หันเข้าสู่วงการเมืองโดยตรง จากการศึกษาการสร้างทายาททางการเมืองของตระกูลการ

เมืองไทย พบว่า นับตั้งแต่ประเทศไทยมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกในปี 2476 เป็นต้นมา มีตระกูลการเมืองทั้งสิ้น 97 ตระกูล ความสัมพันธ์ในการสืบทอดสมาชิกทางการเมือง เป็นการสานต่อในลักษณะจากบิดามารดาถึงบุตรมากที่สุด สาเหตุการสืบทอดทายาททางการเมืองเพื่อต้องการสานต่ออุดมการณ์ทางการเมือง ส่วนวิธีการสานต่อทายาททางการเมืองนิยมลงสมัครรับเลือกตั้งทั้งสามภรรยาระหว่างบุคคลที่เป็นนักการเมืองกับบุคคลที่เป็นทายาททางการเมือง¹⁴⁸ ขณะเดียวกันการเจริญเติบโตของธุรกิจเอกชนควบคู่กับการขยายตัวเศรษฐกิจไทยมากเพียงใด บทบาทนักธุรกิจเอกชนยิ่งเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากต้องการปกป้องผลประโยชน์ตนเองจากการขยายตัวทางธุรกิจ ทำให้กลุ่มนักธุรกิจจำเป็นต้องเข้าสู่การเมืองรวมทั้งขยายฐานทางธุรกิจให้ก้าวหน้าต่อไปโดยอาศัยการเกาะเกี่ยวและฐานการเมืองเป็นตัวเชื่อมโยง ดังนี้

แผนภูมิที่ 3 การสร้างทายาททางการเมือง

กล่าวได้ว่าผู้นำที่ดีย่อมมีระบบการสร้างทายาทที่ดี การเข้าสู่การเมืองของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาแตกต่างกันรวมทั้งการสืบทอดทายาททางการเมืองจากพ่อมายังลูก จากสามีมายังภรรยา จากพี่มายังน้อง หรือจากอามายังหลาน เป็นต้น การสร้างเครือข่ายให้เป็นฐานการเมืองในสมาชิกเครือข่ายใดก็แล้วแต่จนถึงหัวคะแนนเชื่อมโยงระดับเครือข่าย ท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ

ส่วนสตรีที่มีพื้นที่ทางการเมืองอาจมีบิดาหรือมารดาเป็นผู้นำท้องถิ่น หรือมีสามีเครือข่ายทำให้การสนับสนุนหากมีความพร้อมในปัจจัยทุกด้านย่อมถือเป็นเป้าหมายสำคัญให้สตรีต้องช่วงชิงมาให้ได้

¹⁴⁸ รัชชัย ฤทธิชาติกุล. การสร้างทายาททางการเมืองของตระกูลการเมืองไทย. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541. บทคัดย่อ.

หลังจากถูกปิดกั้นด้วยระบบปิดาธิปไตยมานาน ซึ่งเป็นการพิสูจน์ความสามารถในสิ่งที่สตรีคนอื่นไม่สามารถทำได้ เนื่องจากแนวคิดดั้งเดิมที่ว่าเมืองเป็นเรื่องของผู้ชายไม่ใช่ผู้หญิง หากผู้หญิงก้าวเข้าสู่เวทีการเมืองได้ย่อมแสดงว่าตนเองเป็นผู้หญิงเก่ง เพราะสามารถทำงานแบบผู้ชายได้ และพื้นที่การเมืองถือเป็นฐานสตรีที่ครอบคลุมสังคมได้อย่างกว้างขวาง การกำหนดมาตรการกฎหมายย่อมสามารถให้โอกาสและปิดกั้น โอกาสสตรีได้เช่นเดียวกัน สตรีก้าวเข้าไปเป็นนักการเมืองในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ จึงไม่ใช่เพราะความบังเอิญหากต้องใช้ความพยายามสูงทั้งการสะสมทุนประโยชน์และความดีเพื่อสังคมอย่างยาวนานจากรุ่นบิดามารดาสู่รุ่นลูกหลาน และมีทุนทรัพย์เพียงพอกิจกรรมทางการเมืองทุกรูปแบบ มีมันสมองก้าวหน้า มีฝีปากโน้มน้าวให้คนเชื่อถือคล้อยตามได้ การถูกเลือกให้เป็นตัวแทนของประชาชนย่อมหมายถึงการยอมรับจากประชาชน หากเป็นองค์กรการเมืองย่อมมาจากการเลือกตั้งซึ่งมีกลุ่มผู้ตามเป็นคนกลุ่มใหญ่ทั้งประเทศผู้นำลักษณะนี้เรียกว่า “ผู้แทนราษฎร” สามารถผลักดันให้เกิดนโยบายนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อส่วนรวม แม้การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการเข้าถึงข้อมูล แต่ถ้าหากไม่รู้จักใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นก็ไม่อาจถือว่าประสบผลสำเร็จได้ คนที่เป็นผู้บริหาร ไม่ว่าในกลุ่มองค์กร ใดย่อมต้องมีลักษณะพิเศษโดดเด่นเหนือคนอื่นทั้งด้านความรู้ ความสามารถ บุคลิกลักษณะ โอกาส และทุกวันนี้คงไม่มีใครกล้าปฏิเสธว่าส่วนหนึ่งของความสำเร็จเกิดจากความมั่นใจในตนเอง ซึ่งแท้จริงแล้วความมั่นใจอาจเกิดได้จากปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความรู้ คำพูด บุคลิกลักษณะท่าทาง การยกย่องสรรเสริญ หรือการให้กำลังใจ ทั้งหมดนี้เกิดจากจิตใต้สำนึกอันแข็งแกร่งให้ตนเอง

จากการศึกษาบทบาทชีวิตของสตรีที่ได้เป็นนักการเมืองตั้งแต่ปี 2544 – 2548 พบว่าส่วนหนึ่งสตรีได้เป็นผู้แทนราษฎรเพราะบิดา สามี เครือญาติ ทุนนิยมพรรคการเมือง และทุนนิยมท้องถิ่นให้การสนับสนุนส่งเสริมทุกรูปแบบ หากเป็นองค์กรการเมืองย่อมมาจากการเลือกตั้งซึ่งมีกลุ่มผู้ตามเป็นคนกลุ่มใหญ่ทั้งประเทศ หากผู้หญิงเป็นนักการเมืองส่วนหนึ่งสร้างฐานพลังจากครอบครัวเดิมคือบิดา หรือมารดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น หรือสร้างฐานพลังจากบทบาทนักศึกษา และบทบาทนักประชาสัมพันธ์ ส่วนนักการเมืองสตรีบางคนสร้างฐานพลังจากบทบาทการเป็นภรรยา นักการเมืองหรือฐานพลังจากครอบครัวเดิมคือบิดาหรือมารดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น นอกจากบางคนสืบทอดนักการเมืองท้องถิ่นจากสามี แต่ก็ยังมีบางคนสร้างฐานพลังจากความสามารถของตนเองในการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งจะกล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารสนับสนุนให้ผู้หญิงก้าวขึ้นเป็นสส. สว. และผู้บริหารสถานศึกษา

บิดาเป็นฐานการเมือง

ภูมิหลังของสตรีที่เป็นผู้นำที่ก้าวขึ้นสู่บทบาทนักการเมืองท้องถิ่นมักมีคุณสมบัติผู้นำปรากฏตั้งแต่ชีวิตในวัยเด็ก คือมีความ เชื้อเชื้อว ใจร้อน มุ่งมั่น ละเอียดยึดถ่วง แต่ในขณะที่เชียวกันก็มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ และเกิดในตระกูลที่มีความพร้อมทางเศรษฐกิจ ได้รับการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม มีเมตตา ได้รับโอกาสทางการศึกษา เป็นลูกสาวคนโตที่พ่อแม่ไว้วางใจ ชีวิตในวัยเรียนก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน บางคนบิดาเคยเป็นครูประจำบาลและลาออกเป็นมานักการเมืองท้องถิ่น ส่วนมารดาค้าขายก็มี “คุณพ่อของที่เคยเป็นนักการเมืองนะคะ แต่เป็นนักการเมืองท้องถิ่น ไม่มีโอกาสได้เข้าสภาสักครั้ง ท่านเคยฝฝฝฝอยากเป็นผู้แทนฯ แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จคะ ชาวบ้านเขารู้จักคุณพ่อคุณแม่ที่คะคะที่ก็ได้รับสืบทอดบารมีจากคุณพ่อคุณแม่คะ”¹⁴⁹ ลักษณะแสดงถึงความภาคภูมิใจในการได้สานฝันให้ผู้อื่นเกิดเกล้าในสิ่งที่ท่านทำไม่ได้ แต่นักการเมืองสตรีท่านนี้ทำได้

ส่วนบางคนชีวิตในวัยเด็กก็คลุกคลีกับบิดามารดาซึ่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่น เมื่อถึงวัยทำงานก็มีโอกาสได้ฝึกประสบการณ์การทำงาน และมีความรู้ความสามารถในการต้อนรับใช้ภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี บางคนมารดาเสียชีวิตในขณะที่กำลังปราศรัยหาเสียง ทำให้เกิดแรงบันดาลใจให้กลับมาทำงานบ้านและพบเห็นสภาพเดิม ๆ ของคนในท้องถิ่นที่ประสบปัญหาประชาชนยากจนและถูกเอาเปรียบจึงเป็นจุดหักเหให้อยากช่วยเหลือสังคม จุดเด่นคือเป็นนักพูด นักต่อสู้ มีอุดมการณ์ “คิดค้นคลุกคลีกับประชาชนมาตั้งแต่ตอนเป็นเด็ก เพราะคุณพ่อเป็นนักการเมือง ท่านเคยเป็นครูประจำบาลมาก่อน คิดค้นเองก็เคยตามคุณพ่อเข้าสภา เวลาชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อนเขาจะมาหาคุณพ่อ คุณพ่อก็จะให้การช่วยเหลือทุกคนเท่าที่จะช่วยได้ สมัยเด็กๆ คิดค้นไม่ค่อยเข้าใจว่าชาวบ้านทำไมต้องมาหาคุณพ่อ แต่เมื่อโตขึ้นภาพเหล่านั้นมันอยู่ในความทรงจำและมันซึมซับคิดค้นให้คิดค้นมีจิตสำนึกอยากช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อน คิดค้นจึงมีวันนี้คะ”¹⁵⁰ แสดงถึงภูมิหลังในวัยเด็กเข้าไปเกี่ยวข้องกับวงการเมืองโดยตนเองไม่รู้ตัว เมื่อเติบโตจึงกลายเป็นความผูกพัน และลงเล่นการเมืองในที่สุด

บางคนมีลักษณะพิเศษฉายแววผู้นำให้ปรากฏคือความเชื้อเชื้อวและกล้าตัดสินใจ แต่เป็นกันเองกับทุกคน ฐานะทางครอบครัวปานกลาง บิดาเคยเป็นครูประจำบาลแล้วลาออกมาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น และสอบตกในระดับมัธยมปลาย ซึ่งก็ไม่ใช่อุปสรรคจึงได้ลาออกมาหางานทำในกรุงเทพฯ จนประสบความสำเร็จจากการทำงานเนื่องจากเป็นคนที่มีความมุ่งมั่น ใจร้อน คล่องแคล่ว และมีความรับผิดชอบสูงจึงได้เป็นผู้จัดการบริษัท และมีความสามารถพิเศษในทางธุรกิจคือซื้อขายเก่ง

¹⁴⁹ สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547. ณ ห้อง V.I.P. ทำอาภาสยานขอนแก่น.

¹⁵⁰ สัมภาษณ์นางอุสมาลวดี ศิริโกนุท. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2547. ณ บ้านพักอำเภอโกสุม จังหวัดมหาสารคาม.

มีประสบการณ์ “คิดฉันไม่เคยย่อท้อนะคะ แม้ครั้งหนึ่งฉันไม่ประสบผลสำเร็จในด้านการเรียน ฉันแอบหนีคุณพ่อไปทำงานในกรุงเทพฯ เมื่อฉันพอมีเงินบ้างฉันจะกลับมาทำประโยชน์ให้บ้านเกิด ฉันเป็นเสมอ ไม่ได้ขาดเลย โดยการชักชวนสมัครพรรคพวกบ้าง หรือลูกน้องที่ทำงานบริษัทกับฉัน ทำผ้าป่าบ้างหรือไม่ก็ทำกุญแจ หากใครขอให้ช่วยเหลือด้านใด ก็จะพยายามช่วยเหลือตามความสามารถ ฉันจึงประสบผลสำเร็จเมื่อลงสมัครผู้แทนฯ เพราะเขารู้จักพ่อแม่ฉันรวมทั้งฉัน ไม่ได้ขาดการติดต่อจากเขาเลย แม้ฉันทำธุรกิจที่กรุงเทพฯ ก็จะกลับมาเยี่ยมบ้านตลอด”¹⁵¹ แสดงว่าความเป็นผู้นำเกิดจากการรู้จักเสียสละเป็นผู้ให้และมีจิตสำนึกผูกพันกับท้องถิ่นตนเอง แม้มีฐานะดีขึ้น ร่ำรวย ก็ไม่ลืมรากเหง้าตนเอง บางคนไม่เคยคิดเล่นการเมืองเนื่องจากคิดว่าการเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย และเป็นเรื่องของรัฐบาล จุฬหัทธินในชีวิตที่ต้องก้าวขึ้นสู่บทบาทนักการเมืองด้วยเรื่องบังเอิญ เนื่องจากต้องช่วยพี่ชายสามีหาเสียง ตนเองจึงมีโอกาสดูคลุกคลีกับการเมืองอีกครั้ง และมีเหตุการณ์จำเป็นทางการเมืองที่ต้องลงสมัครเลือกตั้งเพื่อเป็นเงาให้ สส.คนอื่นที่เป็นตัวเต็ง แต่ด้วยนิสัยส่วนตัวที่มีความมุ่งมั่นทำอะไรต้องทำจริงจึงได้รับการยอมรับจากประชาชนให้เข้าสู่เวทีการเมืองหลายสมัย

หากสตรีเป็นนักการเมืองสร้างฐานพลังจากครอบครัวเดิมคือบิดาหรือมารดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น หรือสร้างฐานพลังจากบทบาทนักศึกษา ตระกูลเดิมเกื้อหนุน สตรีที่เกิดในตระกูลหีบคีมี่ฐานะร่ำรวย ถือว่ามีรากฐานทุนดั้งเดิมสนับสนุนให้เป็นผู้นำทางการเมือง “คิดฉันไม่เคยอยากเป็นผู้แทนดอกนะคะ แต่เพราะตนเองคลุกคลีกับนักการเมืองจึงทำให้อยากเป็นผู้แทนฯ แต่เนื่อง จากคุณพ่อของคิดฉันเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ฉันต้องกลับมารับใช้ชาวบ้านเสียซึ่งเป็นบ้านเกิดของคิดฉัน และคิดฉันก็ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดี”¹⁵² แสดงว่าบารมีของบิดามารดายังสามารถคลบบันดาลให้ลูกสาวได้เป็นตัวแทนประชาชนได้ กลายเป็นฐานพลังที่มีบทบาทและมีพลังมากพอสมควร เนื่องจากต้นตระกูลเคยสร้างคุณความดีให้แก่บ้านเมือง ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อถือศรัทธา และยังเป็นลูกสาวที่ใคร ๆ เหยียบขำไม่ได้มีชาติตระกูลดี การศึกษาดี ส่วนบางคนสืบทอดอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นจากบิดาเป็นอดีตสมาชิกสภาจังหวัด นักการเมืองสตรีบางคนสร้างฐานพลังจากครอบครัวเดิมคือบิดาหรือมารดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น แต่ก็ยังมีบางคนสร้างฐานอำนาจจากความสามารถของตนเองในการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน หรือเป็นนักการเมืองเพื่อรอให้สามีจบปริญญาตรีก่อน ส่วนส.ส.อีกท่านหนึ่งกล่าวถึงแรงจูงใจในให้เข้าสู่บทบาททางการเมือง

¹⁵¹ สัมภาษณ์นางอรดี สุทธรศรี, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์, ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทยบ้านเสี้ยว อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์, เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2547.

¹⁵² สัมภาษณ์นางอุสมาลวดี สิริโกมุท, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม, เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2547. ณ บ้านพักอำเภอโกสุม จังหวัดมหาสารคาม.

ส่วนการเป็นผู้บริหารตำแหน่งอาจารย์ใหญ่หรือผู้อำนวยการก็แล้วแต่ เกิดจากบิดามารดาปลูกฝังให้มีความรู้ และศึกษาเล่าเรียน บางคนบิดามารดามีอาชีพเป็นครูก็เจริญรอยตามบิดามารดา คนอีสานมักถูกปลูกฝังให้ทำตามอย่างบรรพบุรุษ ส่วนการเป็นผู้บริหารนอกเหนือจากความรู้ความสามารถแล้วยังต้องอาศัยระบบเส้นสายพรรคพวก “คุณพ่อเป็นครูประจำบ้าน ส่วนคุณแม่อยู่บ้านเฉย ๆ ทำหน้าที่ดูแลลูก ๆ ฐานะทางบ้านปานกลาง ท่านจะปลูกฝังให้ลูกเรียนหนังสือทุกคน ส่วนพี่ที่มีวันนี้ได้นอกเหนือจากคุณพ่อสนับสนุนแล้ว สามียังให้การสนับสนุนคือเขาให้อุปการะที่ทำงาน บางครั้งงานบ้านดูแลลูกเราก็มีคุณแม่ที่ช่วยเหลือหลานให้”¹⁵³ กล่าวได้ว่าบิดามารดาจะเป็นผู้ฝากฝังให้กับเจ้านาย ผู้บังคับบัญชาหรือผู้หลักผู้ใหญ่ที่ตนเองเคยร่วมงาน ตำแหน่งผู้บริหารบางครั้งไม่ใช่การสืบทอดทายาทหากแต่เป็นการได้รับการปลูกฝังให้เป็นข้าราชการเจริญรอยตามผู้บังคับเกิดเกล้า ส่วนการขึ้นสู่ตำแหน่งเป็นช่วงของการเติบโตในตำแหน่งหน้าที่การงานและโอกาสของแต่ละบุคคลเท่านั้น

ดังนั้นกล่าวได้ว่าครอบครัวเป็นฐานพลังสำคัญในการสืบทอดอุดมการณ์ทางการเมืองจากบิดามารดา และเป็นส่วนหนึ่งของอิทธิพลการปลูกฝังขัดเกลาทางสังคม ให้สมาชิกในครอบครัวซึมซับค่านิยม มีความกระตือรือร้นทางการเมืองด้วย การก้าวขึ้นสู่อำนาจของสตรีในด้านการเมืองย่อมต้องพิจารณาจากภูมิหลังหรือประวัติศาสตร์ชีวิต แรงจูงใจในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ปัจจัยส่งเสริมปัจจัยที่เป็นอุปสรรค กลยุทธ์ในการหาเสียงเลือกตั้ง กว่าจะมีพลังให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของคนได้ ต้องสร้างฐานพลังแสวงหาบารมีให้ตนเอง สร้างเครือข่าย เริ่มจากบุคคลใกล้ชิดญาติพี่น้องวงศ์วานก่อน แล้วขยายเครือข่ายไปสู่เพื่อนร่วมงานหรือคนอื่น ๆ ที่จะเป็นเครือข่ายให้ตนเองได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดงานตามเป้าหมาย ต้องพิจารณาหลายปัจจัยว่าจะอะไรที่ทำให้เกิดพลังได้ ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลเงิน ตำแหน่งหน้าที่การงาน ญาติพี่น้อง หัวคะแนนผลักดันให้คนยอมรับร่วมมือและเป็นเครือข่ายได้ และเป็นการยกระดับคุณค่าตนเอง ด้วยวิธีการกำหนดเป้าหมาย และเปลี่ยนทัศนคติผู้อื่นให้คล้อยตามตนเองได้ นกการเมืองคือบุคคลที่ใช้พลังทางการเมืองมากกว่าบุคคลอื่นในสังคม เพราะเป็นกลุ่มที่มีอำนาจมากในสังคม โดยเฉพาะผู้มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ มีชื่อเสียง หรือมีตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับราชการ ซึ่งเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคมสูง ควบคุมทรัพย์สินส่วนใหญ่ หรือเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของสมาชิก มักจะเป็นผู้กำหนดหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมสังคม

¹⁵³ สัมภาษณ์นางกุหลาบ ปรุสาร. ผู้อำนวยการโรงเรียนพระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น. ที่ โรงเรียนพระธาตุขามแก่น เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2546.

สามีเป็นฐานการเมือง

เมื่อสตรีแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่บังเอิญได้สามีที่มีฐานเศรษฐกิจดีมีพลังในการต่อรองสูงเป็นคนคืมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคม สตรีที่เป็นผู้นำในด้านการเมืองของสตรีจึงเกิดจากสามีผลักดันหรือญาติผลักดัน จากการที่สามีเป็นนักปกครอง ภรรยาต้องเข้ามาช่วยดูแลลูกหลานมหาดไทยจึงมีบทบาทในการได้แสดงความสามารถได้อย่างเต็มที่ในงานในตำแหน่ง “สามีที่เป็นนักปกครอง ทำให้มีโอกาสดำรงตำแหน่ง โดยตำแหน่ง แต่ก็มิไจรักด้วย ที่เป็นภรรยาแม่บ้านมหาดไทยได้ทำโครงการใหญ่ ๆ หลายโครงการเมื่อตอนที่อยู่นครพนมและขอนแก่นมีการระดมทุนช่วยเหลือผู้ไม่มีบ้านพักอาศัย ช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเอดส์ เมื่อครั้งลงสมัครสว. ก็ได้แรงสนับสนุนจากสามีและเพื่อนร่วมงานที่อาศัยฐานคะแนนจากการทำงานที่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปกับฐานะเสียงจากสามี แต่แฟนที่ไม่หาเสียงช่วยนะ เขาปล่อยเลยทิ้งไว้วันนี้นะ”¹⁵⁴ แสดงว่าตำแหน่งทางการเมืองของสามี นอกเหนือจากการเคียงคู่บุญบารมีสามีเหมือนดังในอดีตแล้ว ยังต้องมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคม ซึ่งเป็นบทบาทโดยอ้อมจึงทำให้สตรีมีเส้นทางเข้าสู่การเมืองมากขึ้น นอกจากนั้นการที่มีสามีเป็นนักการเมืองด้วยการพบปะประชาชน และเมื่อสามีถึงแก่กรรม ภรรยาจึงลงสมัครรับเลือกตั้งแทน บางครั้งสามีเป็นผู้ที่สร้างสมบารมีจนสังคมยอมรับ “สามีป้าสั่งนักสั่งหนาให้ลงผู้แทนฯ ห้าเองก็ไม่เคยคิดหรอกค่ะ แต่ก็ขัดใจไม่ได้เพราะสั่งนักสั่งหนา ป้าเองก็เคยอยู่แค่เบื้องหลังดูมรดกตลอด คอยช่วยเหลือสนับสนุนมากกว่าจะดำเนินการเอง แต่เมื่อลงสมัครป้าก็วางแผนเอง ทำหน้าที่เองตลอด ลงหาเสียงทุกหมู่บ้านด้วยตนเอง ยอมรับว่าป้ามีฐานเสียงเดิมจากลุง”¹⁵⁵ แสดงว่าแม้ในวิกฤติชีวิตก็สามารถสร้างให้เป็นโอกาสและรู้จักปรับตัวให้สอดคล้องทุกสถานการณ์ บางคนยังไม่มีโอกาสเนื่องจากข้อจำกัดบางประการ เป็นผู้แทนเพราะสามีเนื่องจากกฎหมายกำหนดให้ผู้เป็นสส.ต้องสำเร็จการศึกษาระดับปริญญา จึงให้ภรรยาลงสมัครรับเลือกตั้งแทน ส่วนตนเองก็ศึกษาต่อให้สำเร็จการศึกษาเพื่อจะได้ลงรับเลือกตั้งในโอกาสต่อไป แม้แต่สส.บางคนเนื่องจากสามีเป็นนักธุรกิจเกิดในตระกูล มั่งคั่ง มีเครือข่ายเป็นนักการเมือง และมีบทบาทในการหนุนภรรยาขึ้นสู่บทบาทนักการเมือง “สามีที่ยังไม่ได้รับปริญญา เงื่อนไขของรัฐธรรมนูญระบุว่าคนจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยต้องมีสัญชาติไทย และต้องจบปริญญาตรีก่อนจึงจะลงสมัครรับเลือกตั้งได้ พึ่งจึงต้องลงสมัครแทนสามีก่อน ซึ่งสามีที่ก็เป็นนักการเมืองท้องถิ่นมาก่อน เราคบ ไคเพราะธุรกิจการค้า แต่เราก็

¹⁵⁴ สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547. ณ ห้อง V.I.P. ทำอาภาศยานขอนแก่น.

¹⁵⁵ สัมภาษณ์นางบุญรัตน์ ศรีธเรศ. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์. ที่บ้านพักสำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

คืนให้สังคมด้วยการช่วยเหลือชาวบ้านที่เดือดร้อนทุกเรื่อง”¹⁵⁶ แสดงว่าสตรีพร้อมที่จะทำทุกบทบาท แม้งานนั้นเป็นงานที่เคยเป็นงานของบุรุษก็ตาม การเตรียมความพร้อม รวมทั้งการเข้าใจความต้องการของ ชุมชนเป็นเรื่องสำคัญในการเป็นตัวแทนของประชาชน

สตรีที่เป็นสมาชิกวุฒิสภาบางคนมีสามีอยู่เบื้องหลังความสำเร็จ คือทำธุรกิจเกี่ยวกับการศึกษา เป็นเจ้าของโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยควบคุมงานบริหารและงานก่อสร้างอาคารสถานที่และงาน บุคลากร ส่วนภรรยาทำหน้าที่บริหารงานวิชาการ คนเองก็เติบโตมาจากสายการศึกษาทั้งสิ้น แต่พื้นฐาน ครอบครัวที่ร่ำรวยอยู่ข้างเนื่องจากมีบิดามารดาเป็นชาวจีนค้าขายและมีกิจการ โรงสีเป็นของตนเอง มี หัวคิดก้าวหน้าส่งลูกเรียนหนังสือ ซึ่งสมัยนั้นผู้หญิงไม่ค่อยมีโอกาสได้เรียนหนังสือ “ที่มีโอกาสเรียน หนังสือจบจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถึงปริญญาเอก จบมาใหม่ ๆ ไปเป็นครูที่วิทยาลัยครูสกลนคร พบเห็น เด็กไม่มีที่เรียน สมัยนั้นโรงเรียนมีน้อย เด็กต้องโหนรถเมล์ไปเรียนหนังสือไกล ๆ ที่เห็นแล้วสงสาร จึงคิดอยากตั้ง โรงเรียน พอแต่งงานก็ลองปรึกษากับสามี แล้วเราก็ไปกู้ธนาคารมาซึ่งตอนนั้นอายุ 25 ปี เองค่ะ”¹⁵⁷ แสดงว่าพื้นฐานครอบครัวและความสามารถของสามีมีส่วนในการสืบสร้างบทบาทผู้นำ รวมทั้งการมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน จึงทำให้มีฐานพลังพอสมควรในการต่อรองและทำกิจกรรมอื่น ๆ เกี่ยวกับธุรกิจของตนเองในเวลาต่อมา

สมาชิกสภาวุฒิสภาบางท่านมีอาชีพเดิมเป็นครู ได้มาพบรักกับนายหนุ่มซึ่งเป็นลูกชายของนัก ปกครองประจำอำเภอ เมื่อแต่งงานแล้วก็เข้าสู่การเมืองหลายสมัยและในได้เป็นรัฐมนตรีในเวลาต่อมา ตนเองคอยสนับสนุนสามีมาตลอด ช่วยในการหาเสียง เป็นคู่คิด ดูแลทุกอย่างทั้งงานในบ้านนอกบ้าน มิได้ขาด หลังจากนั้นกฎหมายใหม่เมื่อถึงเวลาอันสมควรให้มีการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาทั่วประเทศ “ช่วงเวลานั้นผู้หญิงกำลังมาแรง จะว่าอาชีพการมีของสามีจึงได้เป็นสว.ก็ว่าได้ แต่ก็ถือว่าเป็นเกียรติ ประวัติของชีวิต ชีวิตนี้ป้าพอใจแล้วเพราะมาถึงจุดสูงสุดของชีวิต เพราะถูกदैก็สำเร็จหมดแล้ว จึงได้ทำหน้าที่เพื่อประชาชนอย่างแท้จริง”¹⁵⁸ แสดงว่าสตรีท่านนี้ก็ยอมรับว่าตนเองได้เป็นตัวแทนของ ประชาชนเพราะสามีมีสามี และถือว่าชีวิตตนเองประสบผลสำเร็จทุกด้านเนื่องจากสามีได้ไต่เต้าสู่ ตำแหน่งทางการเมืองระดับสูง ถูก ๆ ก็ประสบผลสำเร็จในชีวิตทุกคน สำหรับสมาชิกวุฒิสภาอีกท่านหนึ่ง จบปริญญาตรี มีโอกาสสอนภาษาไทยให้ชาวต่างชาติ ปรากฏว่าแลกเปลี่ยนภาษาและวัฒนธรรมไทยจนมีความเข้าใจเห็นใจกันจึงตกลงแต่งงานใช้ชีวิตร่วมกัน และก่อตั้งมูลนิธิเพื่อช่วยเหลือเด็กยากไร้ทั่วประเทศ

¹⁵⁶ สัมภาษณ์นางผ่องศรี จิ่งประเสริฐ, อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดศรีสะเกษ, ที่บ้านพักศูนย์ ประสานงานพรรคไทยรักไทย, เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2547.

¹⁵⁷ สัมภาษณ์นางวิลาวัลย์ ตันวัฒนพงษ์, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี, ที่สำนักงานอธิการ มหาวิทยาลัยราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี, เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547.

¹⁵⁸ สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547, ณ ห้อง V.I.P. ทำอาภาศยานขอนแก่น.

“ท่านเป็นผู้หญิงเก่ง เข้าใจคน ท่านเก่งภาษาอังกฤษ เพราะท่านเป็นภรรยาของท่านทูต แต่งงานกันเพราะความใกล้ชิด เนื่องจากท่านเป็นครูสอนภาษาไทยให้กับท่านทูตคนนี้นอกจากนั้นท่านยังตั้งมูลนิธิช่วยเหลือเด็กยากไร้ และทำประโยชน์เพื่อสังคมมาตลอด”¹⁵⁹ แสดงว่าฐานเศรษฐกิจและแนวคิดของสามีเกื้อหนุนผลักดันให้ภรรยาได้มีโอกาสรับใช้ส่วนรวมแม้เกิดได้ด้วยวิธีใดก็ตาม

กล่าวได้ว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภามีจุดร่วมเหมือนกันคือมีโอกาสได้ศึกษาในระดับสูงเมื่อเทียบกับสตรีทั่วไปในอีสานมีการศึกษาไม่มากนัก ถือเป็นสิ่งที่ได้เปรียบ และมีคุณลักษณะพิเศษคือ ใจร้อน คล่องแคล่วว่องไว เด็ดเดี่ยว กระตือรือร้น กล้าตัดสินใจ และมุ่งมั่นที่จะทำงานทุกอย่างให้ประสบผลสำเร็จส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่มีฐานะปานกลาง บางท่านสืบสร้างบทบาทผู้นำเพราะสามีตาย บางท่านสามียังไม่พร้อม บางท่านสามีเป็นนักธุรกิจ แต่บางท่านก็มีฐานะเดิมร่ำรวย สตรีท่านอื่น ๆ มีฐานะดีขึ้นเมื่อแต่งงานมีครอบครัวใหม่ และเป็นฐานกำลังสำคัญในการสนับสนุนให้ก้าวสู่ความเป็นผู้มีบทบาททางการเมืองในด้านการมีบทบาทในสังคมส่วนใหญ่จะเป็นงานนอกสภาด้วยการช่วยเหลืองานชุมชนในด้านต่าง ๆ และจัดสรรงบประมาณพัฒนาท้องถิ่นของตน

ส่วนผู้นำสตรีที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษาความรู้ และการศึกษาส่งผลให้ได้เข้าเป็นผู้บริหารหรือการเป็นเจ้าของโรงเรียนเองก็ทำหน้าที่บริหารโรงเรียนด้วยความรู้ความสามารถ หากอาศัยบารมีพ่อแม่ก็เนื่องจากผลักดันความคิดความเชื่อให้กับผู้นำหรือส่งเสริมให้รู้จักกับผู้ใหญ่ในแวดวงการศึกษาก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญทางสังคม เมื่อแต่งงานมีครอบครัวต้องอาศัยสามีสนับสนุนให้เป็นผู้นำ เนื่องจากการเป็นผู้นำของผู้หญิงยังต้องแบกรับงานบ้าน หากสามีเข้าใจย่อมเกิดปัญหาความแตกร้างขึ้นภายหลัง ทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่นก็มี “ยายขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหาร ตอนนั้นลุงพี่กะเป็นผู้บริหารคือกันเพิ่นเป็นหัวหน้าการประถมศึกษา ยายได้เฮ็ดงานเดิมที่ตัว ออกงานกะออกนากันส่งเสริมกันดี เพิ่นอยู่สายประถม ยายกะอยู่สายมัธยม เพิ่นเสียแล้วยายจึงได้จิ 9 ”¹⁶⁰ แสดงว่าการขึ้นสู่ตำแหน่งสายบริหาร นอกจากคุณสมบัติพิเศษส่วนตัวแล้ว ยังอาศัยบารมีสามีในการสนับสนุนเส้นทางก้าวหน้าสายบริหารเช่นกัน

ดังนั้นการสืบสร้างบทบาทผู้นำสตรี เนื่องจากสามีเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดภาวะผู้นำทางการเมือง กล่าวได้ว่าสามีเป็นแรงบันดาลใจและเป็นที่ปรึกษาเมื่อมีปัญหางานในหน้าที่ ผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสานจึงต้องเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะพิเศษในการมีพลังกายหรือพลังจิตเหนือขรรค์ให้ผู้อื่นเห็นคล้อยตามตนเองได้ คุณสมบัติดังกล่าวนี้ย่อมไม่เกิดขึ้นบนฐานที่ว่างเปล่าแน่นอน พลังและความ

¹⁵⁹ สัมภาษณ์ นางชรัศน์ กองปักพันธุ์. เจ้าหน้าที่มูลนิธิส่วนหยาตเดยงจังหวัดสกลนคร. เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2548. ณ บ้านพักอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร.

¹⁶⁰ สัมภาษณ์นางพรณี ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9. ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547.

เข้มแข็งเหล่านี้ย่อมมาจากฐานพลังที่รองรับให้เกิดการมีแก่นตนเองจนได้รับ การยอมรับ ฐานพลังดังกล่าวนี้อาจได้มาจากพลังชอบธรรมโดยตำแหน่ง พลังในลักษณะนี้ก็จะสามารถให้คุณและให้โทษได้ ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างฐานพลังที่เกื้อกูลให้บุคคลมีพลังพลังขึ้นมาจากการเป็นผู้นำ ส่วนความเชี่ยวชาญหรือความสามารถเฉพาะอย่างก็ถือเป็นฐานพลังอย่างหนึ่ง ซึ่งบุคคลอื่น ไม่มีสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ แม้ฐานพลังที่กล่าวมานี้จะสร้างพลังให้บุคคลเป็นผู้นำที่มีพลังในสังคมก็ตาม ปัจจัยที่ทำให้การสนับสนุนในการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคือตระกูลเดิมหรือเครือข่ายให้การสนับสนุนเป็นต้น

เครือข่ายเป็นฐานการเมือง

สตรีก้าวขึ้นเป็นผู้นำด้านการเมืองเครือข่ายตระกูลวงศ์มีส่วนสำคัญในการสนับสนุน แต่ถ้าหากเป็นผู้บริหารสถานศึกษา โอกาสที่เครือข่ายส่งเสริมมีน้อย ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการผลักดันแนวคิด วิถีทางก้าวหน้าในอาชีพการงานมากกว่า แต่ถ้าเป็นสายนักการเมืองเครือข่ายจะมีส่วนผลักดันให้เกิดการยอมรับด้วยการเป็นสื่อมวลชนช่วยเหลือในการสร้างคะแนนนิยมต่อประชาชน คือเป็นกระบอกเสียงแทนประชาชน รวมทั้งทำหน้าที่เป็นหัวคะแนนให้ด้วย ถ้าหากในตระกูลญาติพี่น้องคนใดคนหนึ่งโดดเด่นขึ้นมาเป็นนักการเมืองย่อมเป็นศักดิ์ศรีเกียรติยศบารมีของวงศ์ตระกูล นับเป็นความขมของคนที่สานลูกหลานใคร ได้เป็นพยานาหมื่นยอมมีคนนับหน้าถือตา ชื่นชมนิยมสมพร ในบุญบารมีของวงศ์ตระกูลและจะมีการเกื้อหนุนสนับสนุนที่ส่งผลต่อการพึ่งพาในระบบอุปถัมภ์ “ถือว่าเป็นเกียรติประวัติของวงศ์ตระกูลเลยทีเดียว เพราะการเป็นนักการเมืองแล้ว ได้รับเลือกตั้งมันไม่ใช่ธรรมดาจะยังเป็นนักการเมืองผู้หญิงสังคมจะมองว่าเก่ง แต่คิดกันว่าคิดมันไม่ได้เก่งแค่ประชาชนให้โอกาสทำงานมากกว่าค่ะ”¹⁶¹ แสดงถึงวิถีทัศน์ของผู้นำสตรีในการมองตนเอง มองคนอื่นในลักษณะพอใจในสิ่งที่ตนเลือก ชื่นชมเมื่อให้โอกาส และเข้าใจคุณค่าของคนอื่น ถือว่าเป็นภาษาของนักการเมือง ซึ่งกว่าจะมีพลังให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของตนได้ ต้องสร้างฐานพลังเพื่อแสวงหาอำนาจให้ตนเอง ซึ่งการสร้างเครือข่าย เริ่มจากบุคคลใกล้ชิดเครือญาติพี่น้องวงศ์วานก่อน “ญาติพี่น้องลุงบ้าน้าอาญาติใกล้ชิดจะเป็นหัวคะแนนให้เราหมด ส่วนไกลออกไปอีกเราก็ต้องไปหาไปพูดคุยเพื่อขอคะแนนเสียง และพยายามสืบถามความร่ำรวยจะมีคะแนนจากชาวบ้านเท่าไรเรียกว่าไปเคาะประตูบ้านทั้งญาติบ้านใกล้และญาติบ้านไกล”¹⁶² แล้วขยายเครือข่ายไปสู่เพื่อนร่วมงานหรือคนอื่น ที่จะเป็นเครือข่ายให้ตนเองได้ด้วยวิธีการ

¹⁶¹ สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547. ณ ห้อง V.I.P. ทำอาภาศยานขอนแก่น.

¹⁶² นางบุญรัตน์ ศรีธรรม. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์. ที่บ้านพักสำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดงานตามเป้าหมาย “คนที่ทำงานให้ป้ามีแต่ญาติพี่น้อง ลูกลุงบ้าง หลานบ้างหรือแวดวงคนใกล้เคียง คือคนที่พอมิแวนและต้องขอด้วย ป้าจะคงมาช่วยงาน ถ้าหากเป็นคนใกล้เคียงมันก็ไว้ใจกันได้ เมื่อเราไม่อยู่ก็สามารถรับเรื่องแทนได้ ต้องรู้งานเพราะป้าทำคนเดียวไม่ได้ ต้องอาศัยญาติพี่น้องมาช่วย คือเขาช่วยเราแล้วเราก็ต้องตอบแทนเขาด้วย”¹⁶³ แสดงว่าต้องพิจารณาหลายปัจจัยว่าอะไรที่จะทำให้เกิดพลังได้ ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลเงิน ตำแหน่งหน้าที่การงาน ญาติพี่น้อง ที่ทำให้คนยอมร่วมมือและเป็นเครือข่ายได้ และเป็นการยกระดับคุณค่าตนเอง ด้วยวิธีการกำหนดเป้าหมาย และเปลี่ยนทัศนคติผู้อื่นให้คล้อยตามตนเองได้ นักการเมืองคือบุคคลที่ใช้พลังทางการเมืองมากกว่าบุคคลอื่นในสังคม เพราะเป็นกลุ่มที่มีพลังมากในสังคม โดยเฉพาะผู้มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ มีชื่อเสียง หรือมีตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับราชการ ซึ่งเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคมสูง ควบคุมทรัพย์สินส่วนใหญ่ หรือเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของสมาชิกโดยรวม มักจะเป็นผู้กำหนดหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมสังคม การสร้างฐานอำนาจจึงต้องมีภูมิหลังที่ชัดเจน และมีประสบการณ์การทำงานเพื่อส่วนรวมเป็นที่ประจักษ์ ส่วนใหญ่นักการเมืองบางคนอาจแสวงหาอำนาจเพื่อชดเชยความรู้สึกของคนที่ไม่มีความสามารถพอเพียงที่จะมีอำนาจ เมื่อนั้นก็จะได้รับการกระตุ้นอย่างรุนแรงให้ไม่ชอบ และไม่เชื่อมือคนอื่น

ดังนั้นการสืบสร้างผู้นำทางการเมืองไทยสะท้อนภาพสังคมไทยให้ความสำคัญบุคคลทางสายโลหิต มักเกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์ทางธุรกิจทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ แต่ส่วนใหญ่ก็มักอ้างเพื่อสานต่อเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษและเพื่อความสุขของประชาชน ในขณะที่ความเป็นจริงการสร้างเครือข่ายการเมืองล้วนเป็นการเอื้อต่อผลประโยชน์ทางธุรกิจต่อตระกูลตนเองทั้งสิ้น การขยายฐานการเมืองจึงต้องอาศัยเครือข่ายการเมือง สร้างความมั่นคงให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป การศึกษาบทบาทสตรีอีสานที่ก้าวขึ้นเป็นนักการเมืองจึงเป็นการศึกษาที่เห็นภาพพัฒนาการของสตรีผู้นำจนกลายมาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภา ความเชื่อมโยงบทบาทการเมืองจากผู้หนึ่งไปสู่อีกผู้หนึ่งทั้งในท้องถิ่นและระดับชาติเอื้อประโยชน์ต่อกันส่งผลให้เกิดความมั่นคงในการสืบสานต่อตระกูลการเมืองต่อไป

พรรคการเมืองเป็นฐานการเมือง

พรรคการเมืองไทยก่อตั้งแบบระบบพรรคพวกและคนรู้จักกันใกล้ชิด และไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างผู้นำ หากแต่ให้ความสำคัญกับการส่งสมาชิกเข้าแข่งขันเพื่อชนะการเลือกตั้งและเข้ามาจัดตั้งรัฐบาลเป็นอันดับแรก หรือไม่ก็หากไม่ได้เป็นรัฐบาลก็จะปรึกษากันหาประเด็นที่จะค้านรัฐบาลเพื่อมีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลอีก และพรรคการเมืองมักต้องการให้สตรีมาทำงานร่วมกัน แต่ไม่

¹⁶³ สัมภาษณ์นางบุญรัตน์ ศรีธเรศ. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์. ที่บ้านพักสำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

มั่นใจในคะแนนนิยมของสตรี และสตรีที่จะลงรับการเลือกตั้งต้องผ่านการเลือกสรรในพรรคมาก่อน กรองอย่างพิถีพิถัน ตรงกันข้ามบุรุษกลับได้รับการสนับสนุนมากกว่า และยังเห็นว่าสตรีมีความสามารถในการหาเสียงน้อยกว่าผู้ชาย แสดงให้เห็นว่าในระบบพรรคการเมืองหากสตรีที่จะลงสมัครเลือกตั้งไม่โดดเด่นจริงคงไม่ได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมือง พรรคการเมืองจึงมีอิทธิพลต่อการสืบสร้างบทบาทผู้นำ และอาจเป็นเพราะกฎหมายกำหนดให้นักการเมืองต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองอย่างน้อย 90 วัน มิเช่นนั้นจะไม่สามารถลงสมัครรับเลือกตั้งได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้เกิดระบบพรรคการเมืองเพื่อรวบรวมสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นกระบวนการประชาธิปไตยอยู่แล้วถือว่าผู้ที่ป็นสมาชิกพรรคการเมืองเมื่อได้รับคัดเลือกก็เท่ากับว่าประชาชนมอบอำนาจให้เป็นตัวแทนเข้าไปบริหารบ้านเมืองเพื่อรักษาผลประโยชน์ให้กับประชาชน โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญกำหนดข้อบังคับไว้ว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมือง¹⁶⁴ ดังนั้นการเลือกตั้งแต่ละครั้งผู้สมัครต้องสังกัดพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งจึงจะมีสิทธิ์ลงสมัครรับเลือกตั้ง ด้วยเหตุนี้การเลือกตั้งครั้งทั่วไปแต่ละครั้งจึงมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเปลี่ยนพรรคการเมืองกันมาก ทั้งนี้อาจมีเหตุผลหลายประการคือ ตั้งพรรคการเมืองใหม่ บางทีก็ซื้อตัวสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้มาสังกัดพรรคการเมืองของตนเพื่อจะได้เป็นพรรคการเมืองมีเสียงข้างมาก และมีสิทธิอันชอบธรรมในการจัดตั้งรัฐบาล

นอกจากนั้นพรรคการเมืองใดที่เป็นพรรคใหญ่มีนโยบายคล้อยตามหาชนมาก ย่อมมีแนวโน้มว่ามีบทบาทในการสร้างนักการเมืองคือพรรคใดประชาชนนิยมมากย่อมได้รับเลือกตั้งเข้าไปในสภาฯ มาก หรือบางครั้งชื่อเสียงของหัวหน้าพรรคก็เป็นสิ่งสำคัญในการสืบสร้างบทบาทของนักการเมือง “ดิฉันมั่นใจว่าพรรคที่ดิฉันเลือกเป็นพรรคที่ลงลึกถึงรากหญ้า ดิฉันมั่นใจผู้นำพรรคและนโยบายของพรรค”¹⁶⁵ แสดงว่านโยบายและผู้นำพรรคมีบทบาทให้ตส.เลือกเข้าไปสังกัดเพื่อความก้าวหน้าของตนเองและได้รับการสนับสนุนในทุกด้านจากพรรคการได้รับเลือกตั้งมากที่สุดจากประชาชน เช่น พรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรคใหญ่เกิดจากการรวมตัวของชนชั้นขุนนาง สืบทอดอุดมการณ์ทางการเมืองเก่าแก่ มีหัวหน้าพรรคเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงทางการเมือง และมีนายกรัฐมนตรีที่มาจากพรรคประชาธิปัตย์หลายสมัย ซึ่งเป็นคู่แข่งมากับพรรคชาติไทย และเกิดพรรคการเมืองใหม่ ๆ หลายพรรค

¹⁶⁴ “รัฐสภาไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน” เอกสารข่าวสารรัฐสภา. 24(554) : 18 : มิถุนายน, 2542.
หน้า 22.

¹⁶⁵ นางอรดี สุทศรี. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์. ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทยบ้านเลี้ยว อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2547.

และยุบพรรคไปบ้างแล้วก็มี แต่ปัจจุบันนี้พรรคการเมืองที่ก้าวแข็งขึ้นมาโค่นล้มเหนือพรรคการเมืองอื่นคือพรรคไทยรักไทยด้วยนโยบายการเมืองถึงระดับรากหญ้าสามารถครองใจประชาชนทั่วประเทศ

พรรคการเมืองไทยที่เกิดขึ้นล้วนเป็นพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นจากการแข่งขัน การเลือกตั้ง ช่วยให้สามารถเข้าไปมีบทบาทต่อรองในสภาผู้แทนราษฎรเป็นสำคัญ และไม่เคยมีปรากฏว่ามีพรรคการเมืองกำเนิดขึ้นเพื่อเป้าหมายอื่นนอกเหนือไปจากการส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งเพื่อให้มีเสียงข้างมาก และมีสิทธิในการจัดตั้งรัฐบาลและเป็นผู้นำประเทศ การปกครองในระบบพรรคการเมือง “บางคนเปลี่ยนพรรคการเมืองบ่อย ๆ ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อถือ แต่ก็น่าเห็นใจนะ เพราะนักการเมืองต้องมองดูว่าพรรคใครจะให้การสนับสนุนตนในการหาเสียงเพราะการลงสมัครรับเลือกตั้งต้องใช้เงินทั้งนั้น” สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตามมติและยอมรับระเบียบวินัยของพรรคมิเช่นนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศชาติโดยภาพรวม เพราะประชาชนมีอาจทราบได้ว่าพรรคการเมืองทำอะไรระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวหรือผลประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นพรรคการเมืองต้องมีบทบาทในการสนับสนุนถูกพรรคที่ลงสมัครรับเลือกตั้งแต่ละคนด้วยเงินจำนวนมหาศาล มีการระดมเงินจำนวนมากเพื่อกว้านซื้อนักการเมืองมาสังกัดพรรคของตนเสมือนหนึ่งเป็นการลงทุนธุรกิจย่อมต้องหาวิถีทางถอนทุนที่ลงไปเมื่อคราวเลือกตั้ง และเตรียมเงินทุนเพิ่มเติมสำหรับการเลือกตั้งครั้งต่อไป

การสร้างสรรค์หาและความเชื่อมั่นเป็นเงื่อนไขเข้าสู่การช่วงชิงบทบาททางการเมือง และเป็นเงื่อนไขแห่งความสำเร็จในการใช้พลัง ไม่ว่าการปกครองจะเป็นระบอบใด ถ้าประชาชนขาดความศรัทธาและขาดความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ บุคคลนั้นก็ไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ “เวลาชาวบ้านมาหา ก็จะให้การต้อนรับทุกคน เขาต้องการความช่วยเหลือเขาก็มาหาเรา เราก็ช่วยเหลือเต็มที่ทุกเรื่อง เพราะเขาเดือดร้อนไม่มีที่พึ่ง ส่วนมากมักเป็นเรื่องของการถูกเอาเปรียบ หรือได้รับความไม่เป็นธรรม”¹⁶⁶ แสดงว่าการที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาให้ความช่วยเหลือปัญหาชาวบ้านก็เป็นการสร้างสรรค์หาให้ชาวบ้าน นอกจากนั้นยังทำให้มองว่าการทำงานของรัฐไม่มีประสิทธิภาพเพราะบทบาทหน้าที่ของผู้แทนราษฎรต้องไปใช้สิทธิในสภาในประเด็นปัญหาต่าง ๆ จนกระทั่งนำไปสู่นโยบายระดับประเทศ ไม่ใช่การแก้ไขปัญหาวบ้านรายวันรายบุคคลอย่างที่เป็นอยู่เวลานี้ การสร้างสรรค์หาและความเชื่อมั่นของนักการเมืองขึ้นอยู่กับประชาชนให้ความสนใจบ้านเมืองเพียงใด หากประชาชนมีความสนใจรู้เท่าทันนักการเมืองก็จะเป็นการควบคุมการทำงานของนักการเมืองไปด้วย ตรงกันข้ามหากประชาชนไม่ใส่ใจ รู้ไม่เท่าทันเล่ห์เหลี่ยม และต้องการให้นักการเมืองอุปถัมภ์ค้ำคูณวัสดุ สิ่งของเงินทอง ก็เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้นักการเมืองทุจริต คดโกง และกอบโกยผลประโยชน์ สร้างความเสียหายให้แก่บ้านเมืองได้

¹⁶⁶ นางอรดี สุทธรศรี. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์. ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทยบ้านเสี้ยว อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2547.

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็เช่นกัน ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสร้างศรัทธาให้ประชาชนยอมรับ เชื่อมมั่นในอุดมการณ์ และการทำงาน มีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเพื่อให้ได้คะแนนเลือกตั้งเหนือคู่แข่ง การหาเสียงเลือกตั้งจะประสบผลสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น ความนิยมในตัวผู้สมัคร และพรรคการเมืองที่สังกัด การจัดองค์การบริหารรณรงค์การเลือกตั้งอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้เงินให้เกิดประโยชน์สูงสุด เจือใจในการเข้าสู่การเมืองของสว.ส่วนใหญ่มีความพร้อมด้านฐานะการเงิน และเป็นสตรีผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับพี่น้องประชาชน อุทิศตนเสียสละ ช่วยเหลืองานบุญประเพณี หรือบริจาคทรัพย์ส่วนตัวช่วยเหลือสังคม ส่วนใหญ่เป็นผู้มีฐานะดีดังข้อมูลว่า “คิดเงินเกิดมาในครอบครัวที่ค่อนข้างมีอันจะกิน คือเกิดมาก็เห็นเงินเลย ชีวิตไม่ลำบากเลย”¹⁶⁷ สอดคล้องกับอาจารย์ท่านหนึ่งกล่าวถึงการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสก็เป็นการสร้างฐานพลังทางการเมืองด้วยเช่นกันว่า “ท่านก่อตั้งมูลนิธิฝนหยาดเดียวเพื่อช่วยเหลือเด็กยากจน รวมทั้งผู้ด้อยโอกาสร่วมกับศูนย์การศึกษาออกรโรงเรียน”¹⁶⁸ เบื้องหลังชีวิตสตรีที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในสังคม มักเป็นผู้มีความพร้อมในด้านเศรษฐกิจมีฐานะดี มีพลังด้านวิสัยทัศน์หรือพลังอำนาจด้านความคิด มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลง หรือเป็นพลังศักยภาพมองเห็นสถานะหนึ่งที่มีความเป็นไปได้ โดยใช้พลังจินตนาการตนเองผสมผสานกับอัจฉริยะภาพส่วนตัวคนที่ค้นพบโดดเด่นกว่าคนอื่น ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นปัจจัยสำคัญของระบบหัวคะแนน รวมทั้งแกนนำองค์กรที่เป็นผู้นำชุมชน ต้องเป็นผู้มีบารมี มีอิทธิพล ได้รับการยอมรับในชุมชน และเป็นผู้ชี้ให้เห็นถึงผลการเลือกตั้งแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน นอกจากนั้นการเตรียมตัวของสตรี การเตรียมความพร้อมด้านฐานะ เศรษฐกิจ การศึกษา มีบทบาทในการทำประโยชน์เพื่อให้สังคม และมีผู้สนับสนุน เมื่อลงสมัครรับเลือกตั้งจำเป็นต้องใช้ยุทธศาสตร์ เจาะจงไปที่กลุ่มเป้าหมายอย่างจงใจ เพื่อสื่อสารในสิ่งที่ตนต้องการนำเสนอภาพลักษณ์ และเป้าหมายการทำงานให้สังคมได้รับรู้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้สึกดี ๆ ให้มีต่อตนเอง หรือเป็นการเลือกสรรนำเสนอบทบาทของตนเองต่อสังคม

การรวมกลุ่มพรรคการเมืองไม่มีปัจจัยพื้นฐานแน่นอน เนื่องจากว่าพรรคการเมืองเหล่านั้นต่างมุ่งแข่งขันกันในการเลือกตั้งเป็นส่วนใหญ่จนกระทั่งส่งผลถึงพฤติกรรมของผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง และมักพบเห็นอยู่เสมอว่าการที่ผู้สมัครจะทำให้ตนเองได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้นต้องได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมือง ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณในการหาเสียงเลือกตั้ง

¹⁶⁷ สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547. ณ ห้อง V.I.P. ทำอาภาศยานขอนแก่น.

¹⁶⁸ สัมภาษณ์ นางครรรัตน์ งอยปิดพันธุ์. เจ้าหน้าที่มูลนิธิฝนหยาดเดียวจังหวัดสกลนคร. เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2548. ณ บ้านพักอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร.

และหาคะแนนเสียงจากการเลือกตั้ง สนใจแง่มุมปัญหาของประชาชน ให้ความรู้ประชาธิปไตยแก่ประชาชน

ส่วนการก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้บริหารสถานศึกษาขึ้นอยู่กับโอกาสและความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างทุ่มเทและมีหลักการ บางครั้งยังอิงนักการเมืองระบบเส้นสายพรรคพวกเพื่อใช้เป็นบันไดไต่เต้าตำแหน่งผู้บริหาร มีการวิ่งเต้นเข้าสู่ตำแหน่งโดยแลกกับผลตอบแทนในรูปของเงินตราหรือผลประโยชน์ในรูปแบบอื่น เช่น หากต้องการออกเป็นผู้บริหารต้องใช้ตัวเลขหลักแสน และแต่ถ้าเป็นผู้บริหารโรงเรียนใหญ่ในเขตเมืองตัวเลขต้องเป็นหลักล้าน ซึ่งคนที่ต้องการตำแหน่งดังกล่าวได้กล้าเสียและมีนายหน้ามาติดต่อขอเข้าสู่ตำแหน่งแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสู่วิชาชีพผู้บริหารมีหลายระชนนอกเหนือจากการไต่เต้าตามขั้นตอนจากบทบาทครูสายผู้สอน จนกระทั่งรับการแต่งตั้งหรือผ่านกระบวนการคัดสรรหรือสอบคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งสายผู้บริหารคือเป็นผู้ช่วยผู้บริหารก่อน จึงจะออกไปเป็นผู้บริหารในขั้นตอนต่อไป ยังต้องไต่เต้าโดยระบบนายทุนนำทางจึงได้ตำแหน่งก็มี ซึ่งก็ไม่ใช่เสมอไปนักบางคนได้ตำแหน่งเพราะความสามารถก็มีแต่บ่อยคนนั้นก็จะมีโอกาสหาไม่ใช้เส้นทางพิเศษก็เข้าไม่ถึง แม้เข้าสู่ตำแหน่งก็ต้องทำงานให้ปรากฏไม่แพ้ผู้บริหารชายจึงจะอยู่บนถนนสายนี้ได้อย่างสง่างาม มิเช่นนั้นก็จะถูกครหาว่าไม่มีความสามารถ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการศึกษาก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าสู่ตำแหน่ง

ระยะเวลาสะสมความรู้ประสบการณ์ก่อนเข้าสู่กระบวนการคัดเลือกเป็นผู้บริหาร เตรียมตนเองให้พร้อมเสมอ หากไม่รู้จุดอ่อนจุดแข็งตนเองก็ไม่สามารถเข้าใจตนเอง อะไรคือความถนัด และอะไรคือความชำนาญต้องการอะไรในชีวิต โลกแบบไหนที่ตนเองต้องการให้เป็น โดยการศึกษาด้วยตนเอง รวมทั้งการก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหาร การทุ่มเทงานหลายด้าน การเรียนรู้จากผู้อื่น และความพยายามแสดงบทบาทผู้นำในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน ความพยายามเข้าสู่ตำแหน่งผู้ช่วยผู้บริหารหรือการพยายามรักษาคำแหน่งผู้บริหาร โดยการสร้างผลงานให้เป็นที่ยอมรับ และไว้วางใจ จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารว่า “ที่ชอบภาษาอังกฤษนะและก็เลยเป็นฐานให้พี่ได้เรียนต่อในระดับสูง ภูมิใจนะ ไม่รู้นะมันฉายแววผู้นำมาตั้งแต่ตอนเด็ก ๆ แล้วนะ ที่เป็นคน *active* นะทำงานตลอดเวลาแทบไม่มีเวลาพัก ก็อย่างนี้น้องเคยเห็นนั่นแหละ ถ้าถามว่าเหนื่อยมั๊ย.. ถึงตอนนี้พี่มีความพอใจในระดับหนึ่งนะ จริง ๆ”¹⁶⁹ แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้บริหารสถานศึกษาต้องรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ภูมิใจในอัจฉริยภาพ ความสามารถรวมทั้งศักยภาพเฉพาะตน แม้แต่การใช้ชีวิตเพื่อก้าวสู่ความสำเร็จก็ต้องมีความสามารถ แท้จริงที่น่าพาไปสู่เป้าหมาย มีหลายคนที่ประสบผลสำเร็จสามารถทำตามความฝันของตนเองได้ แต่มีหลายคนทำงานตามความสามารถและตามความถนัด มิใช่ความฝัน แต่ต้องเติมพลังแห่งความสำเร็จและ

¹⁶⁹ นางกุลลา ปุริสาร. ผู้อำนวยการ โรงเรียนพระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น. ที่ โรงเรียนพระธาตุขามแก่น เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2546.

ทำงานอย่างมีเป้าหมาย ทุกอย่างก้าวการเติบโตต้องมั่นคงและมั่นใจว่าสามารถถึงที่หมายได้ ด้วยความมั่นใจในความรู้ ความสามารถทางวิชาการ ประสบการณ์ ผลงานและคุณลักษณะส่วนตัว ความไว้วางใจ กระบวนการคัดเลือกไม่ว่าจะเป็นไปอย่างไร้ประไร ระบบเส้นสายหรือระบบอุปถัมภ์ก็ตาม จากการให้สัมภาษณ์ผู้บริหารว่า “มีการแข่งขันกันมากเลย ต้องมีความสามารถรอบด้าน ต้องมีการเมืองด้วย คือการเมืองนำหน้า การเงินพร้อมมากเลย และต้องใช้ทั้งอำนาจเงิน อำนาจการเมืองพร้อม...แต่ตอนเขาเป็นบ่อได้เป็นถึงขั้นเค้ละ เพราะเขาบ่อได้ใช้ขังเลย จิใช้กะบังคับบัญชา อาศัยว่าเขาได้รับความไว้วางใจจากผู้ใหญ่”¹⁷⁰ แสดงว่าผู้บริหารสตรีสะท้อนว่า ในอดีตก้าวสู่ตำแหน่งผู้บริหารเพราะความสามารถ แต่ในปัจจุบันมีความรู้เพียงอย่างเดียวไม่สามารถเป็นผู้บริหารได้ ต้องมีเงินและรู้จักวิ่งเต้นเข้าหาผู้มีอำนาจระดับเหนือขึ้นไป จึงจะเป็นผู้บริหารได้ เนื่องจากกระบวนการคัดเลือกใช้วิธีสอบ และความมั่นใจในฐานะด้านการเงินของครอบครัว และการเผชิญกับปัญหาท้าทายใหม่ ๆ จึงทำให้เกิดความคาดหวังในบทบาท อำนาจใหม่ที่ให้ผู้ได้บังคับบัญชาปฏิบัติตาม อย่างน้อยการก้าวขึ้นมาขึ้นบนแท่นผู้บริหารไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายนักซึ่งต้องมีความพร้อมหลายด้าน “การขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารยากกว่าผู้ชายหลายเท่า ต้องต่อสู้หลายอย่าง โดยเฉพาะการยอมรับเข้าสู่สังคม การเข้าสู่ตำแหน่งบางคนก็ใช้เงิน บางคนกะใช้อำนาจ อำนาจมาสายการเมือง กว่าจะทำให้เกิดการยอมรับ กว่าจะขึ้นสู่ระดับสูง หรือระดับจังหวัด เป็นเรื่องยากมากเลย มีการแข่งขันกันมากเลย ต้องมีความสามารถรอบด้าน ต้องมีการเมืองด้วย คือการเมืองนำหน้า การเงินพร้อม ยากมากเลย และต้องใช้ทั้งอำนาจเงิน อำนาจการเมืองพร้อม”¹⁷¹

ส่วนผู้อำนวยการโรงเรียนหนึ่งกล่าวว่า “ค่าของคนอยู่ที่ผลงานและการกระทำ คิฉินประสบผลสำเร็จ เพราะคิฉินทำจริง มุ่งมั่น ไม่ปล่อยให้อุปสรรคผ่านไปโดยไม่ได้นำมาพิจารณาให้รอบคอบ”¹⁷² แสดงให้เห็นว่าผู้นำต้องได้รับการยอมรับจากผู้ตาม การเป็นผู้นำปราศจากผู้ตามไม่ได้ และต้องได้รับการเชื่อถือศรัทธาจากผู้ได้บังคับบัญชาด้วย

แม้รู้ว่าการก้าวสู่ตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาต้องต่อสู้หลายรูปแบบเพื่อให้ได้ตำแหน่งนั้นมา สตรีเหล่านั้นก็ยังไขว่คว้าแสวงหาเพื่อให้ได้ตำแหน่งนั้นมาอีกครั้ง คงไม่ใช่เพราะอยากทำงานอย่างเดียว หากแต่ต้องการมีอำนาจเหนือผู้อื่น และต้องการได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้หญิงเก่ง ทำงานได้ดีไม่แพ้ผู้ชาย

¹⁷⁰ สัมภาษณ์นางพรรณิ ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9. ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547.

¹⁷¹ สัมภาษณ์นางพรรณิ ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9. ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547.

¹⁷² สัมภาษณ์นางวิลาวัลย์ คณวัฒน์พงษ์. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี. ที่สำนักงานอธิการมหาวิทยาลัยราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547.

นอกจากนั้นตัวผู้นำสตรีเองคาดหวังว่าจะบริหารงานให้ดีที่สุด จะไม่ทำในสิ่งที่ผู้บริหารในอดีตทำไม่ดีเอาไว้ และต้องการบรรลุผลสำเร็จสูงสุดตามความคาดหวังโดยใช้ความรู้ความสามารถเต็มศักยภาพ เพื่อให้เกิดผลงานอย่างสร้างสรรค์ในสถานศึกษา และต้องการการยอมรับจากผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา และได้รับการสนับสนุนจากแหล่งชุมชนที่ตนเกี่ยวข้อง

ทุนนิยมท้องถิ่นในการสืบสร้างผู้นำทางการเมือง

การขยายตัวของภาคธุรกิจผลักดันให้เกิดองค์กรเพื่อเป็นสื่อกลางจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับประชาชน จะเห็นได้ว่าหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมามีทั้งผลดีและผลเสียคือการค้าของไทยกับต่างประเทศเริ่มฟื้นตัวในระบบการค้าเสรีเพราะมีพ่อค้าต่างประเทศเข้ามาค้าขายประกอบกับในขณะนั้นรัฐไทยยังไม่มีกฎหมายควบคุมการค้าอย่างรัดกุมจึงเปิดโอกาสให้พ่อค้าแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่คำนึงผลเสียที่เกิดขึ้นเช่นการค้าขายตัดราคากันทำให้ขาดความเชื่อถือจากพ่อค้าชาวต่างชาติ เกษตรกรท้องถิ่นต้องเปลี่ยนจุดหมายการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นผลิตเพื่อขาย ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทุน เทคโนโลยีการเกษตรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เพราะต้องการเพิ่มผลผลิต

การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของกลุ่มนายทุนที่เริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองน่าจะเริ่มในพ.ศ. 2512 ซึ่งเป็นปีที่รัฐธรรมนูญให้เสรีภาพทางการเมืองมากขึ้น สำหรับธุรกิจในภาคอีสานการเติบโตของทุนนิยมมาจากการค้าข้าว พืชเศรษฐกิจ ข้าวไร่ และการประกอบธุรกิจการบริการ นักธุรกิจซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีนมักเป็นเจ้าของโรงสี โรงเลื่อย เมื่อพืชเศรษฐกิจขยายตัวก็มีการรับซื้อผลผลิตจากข้าวโพด มัน ปอ เมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมเน้นธุรกิจการบริการ ก็เกิดธุรกิจโรงแรม ธุรกิจส่งออกและรับเหมาก่อสร้าง เป็นที่น่าสังเกตว่าการขยายตัวของนักธุรกิจในช่วงปี 2519 เริ่มมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเมืองและการบริหารมากขึ้น เช่น ให้การสนับสนุนด้านการเมือง ลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สภาเทศบาลหรือสภาจังหวัดทั้งที่ก่อนหน้านี้ไม่ได้ให้ความสนใจเพราะอาจเป็นช่วงภาวะสร้างตัวและอยู่ในท้องถิ่นอีสานแบบซื้อมาขายไป รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรชาวอีสาน ระบบการเลือกตั้งเอื้ออำนวยให้พ่อค้านักธุรกิจในท้องถิ่นอาศัยชื่อเสียงส่วนตัวและเป็นคนในท้องถิ่น ประกอบธุรกิจการค้าในจังหวัดนั้น ๆ สร้างอิทธิพลทางการเงิน สร้างคะแนนนิยมจนได้รับการเลือกตั้งซึ่งการเมืองไทยช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยเฉาะช่วงพ.ศ. 2501 – 2516 อยู่ภายใต้การนำของทหารมาโดยตลอด ซึ่งรัฐธรรมนูญให้อำนาจเผด็จการเต็มรูปแบบแก่นายกรัฐมนตรี และไม่มีสถาบันใดตรวจสอบถ่วงดุลการทำงานของนายกรัฐมนตรีได้ ในช่วงการเลือกตั้งชุดที่ 9 พ.ศ. 2500 นี้เองจึงเริ่มเกิดมีพรรคการเมือง และมีสตรีอีสานเป็นนักการเมืองได้แก่ นางอรพิน ไชยกาล นางเอื้ออารี อุดมสิทธิ และนางสาวอรอินทร์ ภูริพัฒน์ แต่ก็ยังถูกรอบงำด้วยเผด็จการนักการเมืองไม่สามารถแสดงบทบาทการเมืองเด่นชัดนัก เพราะยังไม่เปิดโอกาสให้นักการเมืองมีสิทธิเต็มที่

บทบาททุนนิยมในท้องถิ่นทำให้ชาวอีสานถูกดึงเข้าสู่กระบวนการพัฒนาของรัฐ มีผลกระทบต่อการเมืองอีสานอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เนื่องจากนักการเมืองอีสานเมื่อก่อนเป็นคนท้องถิ่น การเข้าไปมีบทบาททางการเมืองเกิดขึ้นจากอุดมการณ์และความสามารถมากกว่าอาศัยทุนนิยมอย่างในปัจจุบัน เพราะคนที่ลงสมัครรับเลือกตั้งและหาเสียงผู้แทนฯ ในอดีตไม่ได้ใช้เงินและเล่ห์เหลี่ยม มีแต่ความจริงใจที่จะรับใช้พี่น้องประชาชน ต้องเข้าไปสัมพันธ์กับชาวบ้านทุกหมู่บ้านก็เป็นที่ไปด้วยความยากลำบาก เพราะความเจริญยังเข้าไปไม่ถึง ความทุกข์ยากยังปรากฏพบเห็นอยู่ทั่วไป แต่เมื่อทุนนิยมท้องถิ่นเข้ามา ความเจริญทั่วถึงชาวอีสานก็ทุกข์น้อยลง แต่เกิดทุกข์แบบใหม่คือต้องซื้อเทคโนโลยีจากนายทุนเช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ ปุ๋ยเคมี หรือยาฆ่าแมลงเป็นต้น กลายเป็นหนี้เงินกู้ยืมนายทุนกับความต้องการมากเกินไป ความจำเป็น บางคนเป็นหนี้สินใกล้ล้มละลาย บางคนก็ไปขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรมบริการ เหตุการณ์นี้กลายเป็นจุดอ่อนให้นายทุนใช้เป็นวิธีการหาเสียงกับชาวบ้าน อาศัยความทุกข์ยากลำบากของชาวบ้าน และก็เป็นส่วนหนึ่งทำให้ชาวอีสานสำนึกในบุญคุณเพราะต้องพึ่งพากลุ่มนายทุน เมื่อมีการสมัครเลือกตั้งลงคะแนนเสียง นักการเมืองอาจใช้กลวิธีหลากหลายในการแจกเงิน แจกเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ชาวบ้านและขอคำมั่นสัญญาว่าจะเลือกนายทุนคนนั้นขึ้นเป็นผู้แทนฯ ซึ่งชาวอีสานส่วนหนึ่งถูกปลูกฝังให้มีจิตสำนึกในผู้มีพระคุณ เลือกผู้ที่ตนได้พึ่งพาอาศัยและมีปฏิสัมพันธ์ด้วยขึ้นเป็นผู้แทนฯ ของตน

กล่าวได้ว่าทุนนิยมในภาคอีสานมีบทบาทในการสืบสร้างบทบาททางการเมืองสูง กลุ่มที่ได้เข้ามาเป็นผู้แทนราษฎรในปัจจุบันมักมาจากความมั่งคั่งและร่ำรวยทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่นักการเมืองต้องสร้างความพร้อมด้านฐานะก่อนเพื่อใช้เป็นบันไดไต่เต้าขึ้นสู่เวทีการเมือง เพราะหากมีความพร้อมด้านฐานะการเงินย่อมสามารถคล่องแคล่วให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา ประกอบกับการสร้างคุณประโยชน์เพื่อชุมชนซึ่งต้องอาศัยเงินเป็นปัจจัยหลักทั้งสิ้น

การสร้างตนเองในเวทีการเมือง

แม้ว่าบนถนนการเมืองในปัจจุบันนี้ จะเป็นเส้นทางให้สตรีเข้ามามีบทบาทมากกว่าในอดีตก็ตาม แต่ก็มีได้เป็นที่ยืนยันว่าสตรีเหล่านั้นได้แสดงบทบาทตามที่ตั้งใจไว้ หากมีหลายท่านเข้ามาดำรงตำแหน่งเพียงสมัยเดียวก็เลิกเล่นความตั้งใจไป แต่หลายท่านก็ยังยืนหยัดต่อสู้ต่อไป เพราะเหตุใดสตรีเหล่านี้จึงถูกจำกัดบทบาททางการเมือง เงื่อนไขเข้าสู่การเมืองต้องมองอนาคตตนเอง ซึ่งมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนโฉมหน้ารูปแบบชีวิต เพราะต้องรู้จักตนเองอย่างแท้จริงก่อนคนอื่น ความสำเร็จและพลังจึงจะตามมาภายหลัง แต่ถ้าหากเมื่อใดที่รู้สึกไม่ดีต่อตนเอง โกรธตนเอง ลงโทษตนเอง ซึ่งมักมาจากการถูกตำหนิจากผู้อื่นก็ทำให้คิดว่าตนเองไร้ค่าและขาดพลังในที่สุด เมื่อมองเห็นตนเอง รู้จักชีวิตตนเอง สามารถทำให้หลักคั่นตนเองไปในทิศทางที่ปรารถนาและกำหนดอนาคตตนเองได้ง่ายขึ้น ด้วยเหตุนี้การเป็นนักการเมืองโดยเฉพาะตำแหน่งวุฒิสภาและตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และได้รับการยอมรับจาก

คนทั่วไป มักมีความสามารถเฉพาะตัว และมีพลังสูงสุดในตนเอง ไม่ว่าจะเป็นความขยัน ซื่อสัตย์ อดทน และขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นกระบวนการกลายมาเป็นผู้นำและมีอำนาจ จึงมีดังนี้

1.การค้นหาลัทธิอำนาจสูงสุดในตนเอง ความสำเร็จสูงสุดในชีวิตและการทำงานของแต่ละคน มีความแตกต่างกันไป เมื่อพิจารณาภาพรวมของการค้นพบตนเอง คนส่วนใหญ่มักจะมองปัจจัยภายนอก ๆ มีส่วนบันดาลให้เกิดความสำเร็จและไม่สำเร็จเท่านั้น เช่น วาสนา บารมี ทุนทรัพย์ ภูมิรู้ ประสบการณ์ ความชำนาญ ความขยันหมั่นเพียร หรือความมานะบากบั่น แต่ในความเป็นจริงแล้วแม้แต่ละคนพยายาม สร้างความพร้อมให้ตนเองอย่างมุ่งมั่น ผลของการกระทำนั้น ๆ ก็ยังมีทั้งประสบผลสำเร็จ และไม่ประสบผลสำเร็จอยู่นั่นเอง ซึ่งการสร้างความพร้อมดังกล่าวเป็นคุณสมบัติด้านเดียวไม่สามารถเกิดความมั่นใจได้ว่าบุคคลจะพบความสำเร็จตามความต้องการอย่างแท้จริง จนกว่าจะค้นพบพลังในตนเอง และดำเนินชีวิต ตามเป้าหมายที่ตนเองกำหนดจนเกิดศักยภาพแล้วเท่านั้น เส้นทางก้าวสู่การเป็นนักการเมือง และได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป มักเกิดจากการได้รับการสนับสนุนและความสามารถเฉพาะตัวที่มีอยู่ในตนเอง พิเศษที่คนอื่นอาจไม่มี หรือมีแต่ไม่มีโอกาสได้ทำหน้าที่นี้ และมีความอดทนเป็นเลิศ หรือมีความสวายเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เช่น “สว.ท่านนี้ มีความสวายเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ยิ่งมาพบรักกับทนายหนุ่ม ก็ยิ่งเป็นที่เลื่องลือ”¹⁷³ หรือความคิดเห็นของสมาชิกวุฒิสภาท่านหนึ่ง “อยากเรียกร้องให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วม ในทางการเมืองให้มากกว่าเดิม เพื่อจะได้แก้ไขปัญหาที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เกี่ยวข้องกับความเสมอภาค ความทัดเทียมกันทุก ๆ พื้นที่ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และศาสนา”¹⁷⁴ แสดงว่าพลังในตนเองสามารถกำหนดชีวิตเป้าหมายให้ไปตามเส้นทางชีวิตที่ตนเองถนัด ซึ่งมีทั้งพลังความเฉลียวฉลาดทางปัญญาเกิดจากการคิด ฟังสมองให้รู้จักคิดเป็น ไม่กลัวการคิดผิด ตัดสินใจผิด พร้อมทั้งจะคิดใหม่ ตัดสินใจใหม่จากประสบการณ์เดิมที่ผิดพลาดและบทพร่อง

ดังนั้นพลังอาจเกิดจากความชำนาญในการฝึกทักษะอยู่เสมอ ถ้าหากฝึกฝนแล้วไม่ได้ใช้พลัง ความสามารถนั้นก็ลดลงเรื่อย ๆ แม้แต่พลังกายก็เกิดจากการมีสุขภาพดี ออกกำลังกายสม่ำเสมอ พักผ่อนเพียงพอ รวมทั้งพลังอำนาจจากส่วนลึกของจิตใจด้วยการฝึกตนเองให้มีความเชื่อมั่น ศรัทธาตนเอง มีความปรารถนาที่จะพบความสำเร็จอย่างแท้จริง ผู้นำที่เส้นทางสู่การเป็นนักการเมืองโดยเฉพาะ ตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป มักมีความสามารถเฉพาะตัว ไม่ว่าจะเป็นความขยัน ซื่อสัตย์ อดทน และขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนและสามารถเอาชนะพื้นฐานสำคัญของการเป็นผู้นำ มีจิตสาธารณะ รู้จักการแบ่งปันพร้อมที่จะเป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ รู้จักสังเกต

¹⁷³ สัมภาษณ์นายอดิศักดิ์ โกลากุลกานนท์, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี, ที่บ้านพักอำเภอตระการ จังหวัดอุบลราชธานี, เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2547.

¹⁷⁴ สัมภาษณ์นายแพทย์ปรเมศักดิ์ เทียบุระ, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น, ที่งานเลี้ยงฉลองครบรอบวันเกิดของ ส.ส.อุทุมมาวดี สิริโกมุท สนามโรงเรียนโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2547.

อารมณ์ของตนเองและคนรอบข้างในขณะที่ตนปฏิบัติพันธกิจ และต้องรู้ด้วยว่าตนเองต้องดำเนินชีวิตอย่างไรจึงประสบความสำเร็จได้

2. การสร้างฐานพลัง นักการเมืองสตรีส่วนใหญ่มีฐานพลังจากครอบครัวเดิมคือบิดาหรือมารดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น บางท่านสร้างฐานพลังจากบทบาทนักศึกษา และบทบาทนักประชาสัมพันธ์ ส่วนบางท่านสร้างฐานพลังจากบทบาทการเป็นภรรยา นักการเมือง แต่ส่วนใหญ่มีฐานพลังจากครอบครัวเดิมคือบิดาหรือมารดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น บางท่านสืบทอดนักการเมืองท้องถิ่นจากสามี บางท่านก็สร้างฐานจากความสามารถของตนเองในการปฏิบัติพันธกิจกับชุมชน บางท่านเป็นนักการเมืองเพื่อรอให้สามีจบปริญญาตรีก่อน

การสร้างเครือข่ายพลังหรือที่เรียกว่าระบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีมานานแล้วในสังคมไทย โดยเริ่มจากบุคคลใกล้ชิดญาติพี่น้องวงศ์วานก่อน แล้วขยายเครือข่ายไปสู่เพื่อนร่วมงานหรือคนอื่น ๆ ที่จะเป็นเครือข่ายให้ตนเองได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดงานตามเป้าหมาย ต้องพิจารณาหลายปัจจัยว่าจะอะไรที่จะทำให้เกิดพลังได้ ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลเงิน ตำแหน่งหน้าที่การงาน ญาติพี่น้อง ที่ทำให้คนยอมร่วมมือและเป็นเครือข่ายได้ และเป็นการยกระดับคุณค่าตนเอง ด้วยวิธีการกำหนดเป้าหมาย และเปลี่ยนทัศนคติผู้อื่นให้คล้อยตามตนเองได้ เพราะพลังทำให้ตนเองมีความสำคัญ เป็นที่รักนับถือ อาจมีผลต่อความรัก ความศรัทธาในครอบครัวด้วย นักการเมืองคือบุคคลที่ใช้อำนาจทางการเมืองมากกว่าบุคคลอื่นในสังคม เพราะเป็นกลุ่มที่มีอำนาจมากในสังคม โดยเฉพาะผู้มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ มีชื่อเสียง หรือมีตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับราชการ ซึ่งเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคมสูง ควบคุมทรัพยากรส่วนใหญ่ หรือเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของสมาชิกโดยรวม มักจะเป็นผู้กำหนดหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมสังคม ด้วยเหตุนี้การสร้างฐานอำนาจ จึงต้องมีภูมิหลังที่ชัดเจน และมีประสบการณ์การทำงานเพื่อส่วนรวมเป็นที่ประจักษ์ ส่วนใหญ่นักการเมืองอาจแสวงหาอำนาจเพื่อเช็คเช็กความรู้สึกของคนที่ไม่มีความสามารถพอเพียงที่จะมีพลังเมื่อนั้นก็จะได้รับการกระตุ้นอย่างรุนแรงให้ไม่ชอบ และไม่เชื่อมือคนอื่น

3. ยุทธศาสตร์การเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมือง การทุจริต คิคมชอบ และกอบโกยผลประโยชน์สร้างความหายนะให้แก่บ้านเมืองได้ฉับไฉ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสร้างศรัทธาให้ประชาชนยอมรับ เชื่อมมั่นในอุดมการณ์ และการทำงาน มีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเพื่อให้ได้คะแนนเลือกตั้งเหนือคู่แข่ง การหาเสียงเลือกตั้งจะประสบผลสำเร็จได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น ความนิยมในตัวผู้สมัคร และพรรคการเมืองที่สังกัด การจัดองค์การบริหารพรรคการเลือกตั้งอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้จ่ายให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นปัจจัยสำคัญของระบบหัวคะแนน รวมทั้งแกนนำองค์กรที่เป็นผู้นำชุมชน ต้องเป็นผู้มีบารมี มีอิทธิพล ได้รับการยอมรับในชุมชน และเป็นผู้ชี้ให้เห็นถึงผลการเลือกตั้งแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน นอกจากนั้นการเตรียมตัวของสตรี การเตรียมความพร้อมด้านฐานะ เศรษฐกิจ การศึกษา มีบทบาทในการทำประโยชน์เพื่อให้สังคม และมีผู้สนับสนุน เมื่อลงสมัคร

รับเลือกตั้งจำเป็นต้องใช้ยุทธศาสตร์ เจาะจงไปที่กลุ่มเป้าหมายอย่างจงใจ เพื่อสื่อสารในสิ่งที่ตนต้องการนำเสนอภาพลักษณ์ และเป้าหมายการทำงานให้สังคมได้รับรู้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้สึกดี ๆ ให้มีต่อตนเอง หรือเป็นการ เลือกสรรนำเสนอบทบาทของตนเองต่อสังคมอย่างไร เลือกใช้สื่อ/วิธีการอย่างไร และนำเสนออย่างไร ตนเองมีคุณสมบัติพิเศษกว่าคนอื่นอย่างไรในการสมัครชิงตำแหน่ง เป็นการสื่อสารประชาสัมพันธ์เพื่อการสนับสนุนจากผู้เลือกตั้ง จากการศึกษาพบว่า ผู้นำสตรีนิกการเมืองใช้ยุทธศาสตร์หลากหลายเพื่อช่วงชิงสถานการณ์และตำแหน่งบทบาททางการเมือง ดังนี้

3.1 การเตรียมความพร้อม เป็นการเตรียมความพร้อมให้ตนเอง รวมทั้งสร้างรากฐานศรัทธา ความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชน เจื่อนใจเข้าสู่การเมืองต้องมองอนาคต ซึ่งมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนรูปแบบชีวิตของตนเอง การเห็นตนเอง มีคุณค่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะต้องรู้จักตนเองอย่างแท้จริง ความสำเร็จและอำนาจจึงจะตามมาภายหลัง ปรากฏตามตารางดังนี้

ตาราง 11 การเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่การเมืองของสว.สตรี

เจื่อนใจเข้าสู่การเมือง	การสร้างศรัทธา	การศึกษา	บุคลิกลักษณะ/ประสบการณ์
1. พื้นฐานครอบครัวเดิมและครอบครัวใหม่ในการส่งเสริมให้มีโอกาสทางการเมือง 2. เกิดในครอบครัวมีฐานะดี พ่อแม่เคยเป็นนักการเมืองท้องถิ่น 3. บางคนฐานะเดิมยากจนแต่เมื่อแต่งงานกับสามีที่มีบทบาททางการเมืองก็คลุกคลีกับการเมืองจนถึงช่วงหนึ่งของชีวิตก็ตัดสินใจเข้าสู่การเมือง 4. พลาดโอกาสจากการเป็นสส. 5. เครือญาติให้การสนับสนุน	1. สร้างศรัทธาต่อจากบรรพบุรุษเคยทำคุณงามความดีไว้ 2. เสียสละ อุทิศตนเพื่อส่วนรวมช่วยเหลืองานบุญประเพณีท้องถิ่น หรืองานศพ 3. บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือชาวบ้านเมื่อยามจำเป็น 4. รวมกลุ่มก่อตั้งชมรมอาชีพสตรี/พัฒนาแรงงาน 5. พร้อมที่จะช่วยเหลือสังคม	ได้รับการศึกษาขั้นต่ำระดับปริญญาตรีทุกคนสูงสุดระดับปริญญาเอก	1. คลุกคลีการเมืองตั้งแต่เด็ก 2. มีลักษณะผู้นำ/บุคลิกดี 3. มีความสามารถในการพูดโน้มน้าวผู้อื่นให้คล้อยตาม 4. มีชื่อเสียง คนยอมรับ 5. มีความพร้อมด้านครอบครัวและหน้าที่การงาน 6. เคยต่อสู้เพื่อช่วยเหลือคนในท้องถิ่นให้ปราศจากความยากไร้ เช่น โครงการกู้ภัยเอดส์ โครงการสร้างบ้านให้คนไร้ที่อยู่ โครงการพัฒนาถนน/แหล่งน้ำ ฯลฯ

ที่มา สรุปข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามของผู้วิจัย ปี 2547 – 2548

จากตารางแสดงให้เห็นว่าเงื่อนไขในการเข้าสู่การเมืองของสมาชิกวุฒิสภาส่วนใหญ่มีความพร้อมด้านฐานะการเงิน และเป็นสตรีผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ อุตสคนเสียสละ ช่วยเหลืองานบุญประเพณี หรือบริจาคทรัพย์ส่วนตัวช่วยเหลือสังคม เมื่อหลังชีวิตสตรีที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในสังคม มักเป็นผู้มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลง หรือเป็นพลังศักยภาพ โดยใช้พลังจินตนาการตนเองผสมผสานกับอัจฉริยภาพส่วนคนที่ค้นพบ โคเค้นกว่าคนอื่น

ดังนั้นการสร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นเป็นเงื่อนไขเข้าสู่การช่วงชิงบทบาททางการเมือง และเป็นเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ หากประชาชนขาดความศรัทธาและขาดความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ บุคคลนั้นก็ไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ หากประชาชนมีความสนใจรู้เท่าทันนักการเมืองก็จะเป็นการควบคุมการทำงานของนักการเมืองไปด้วย ตรงกันข้ามหากประชาชนไม่ใส่ใจ รู้ไม่เท่าทันเล่ห์เหลี่ยม และต้องการให้นักการเมืองอุปถัมภ์ค้ำชูสิ่งของเงินทอง ก็เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้นักการเมืองทุจริต คดโกง และกอบโกยผลประโยชน์ สร้างความหายนะให้แก่บ้านเมืองได้

3.2 การสร้างภาพทางการเมือง การจะเป็นนักการเมืองต้องรู้จักการสร้างภาพทางการเมือง เพื่อให้คนทั่วไปได้รู้จักช่วยเหลือสังคม และรู้จักบุคคลจากตัวคนที่แท้จริงของเขา ด้วยการสนทนา สอบถามประวัติ ภูมิหลัง จนทำให้รู้จักนิสัยใจคอ แต่ยังมีคนอีกจำนวนมากที่รู้จักทางอ้อมผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หรือการโฆษณาประชาสัมพันธ์ แล้วกำหนดเป็นภาพเฉพาะของคน ๆ นั้น เช่นเดียวกับสตรีนักการเมืองมักเป็นที่รู้จักโดยภาพลักษณ์ หรือรู้จักโดยอ้อมมากกว่ารู้จักตัวคนที่แท้จริงของบุคคลเหล่านั้น ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 12 การสร้างภาพทางการเมืองของนักการเมืองสตรี

กลยุทธ์สร้างภาพ	นักสังคมสงเคราะห์	การทำงานเพื่อสังคม	ทำตัวใกล้ชิดชาวบ้าน
1.บุคลิกลักษณะผู้นำ ลีลา น้ำเสียง จุกเฝ้าวอนใช้ คิงคูด เค่นแปลก เน้นเหตุผล และปลูกเร้าอารมณ์	1.แก้ไขปัญหการศึกษา 2.บริจาคทรัพย์ซื้อ โฉงศพ 3.ช่วยเหลืองานบุญประเพณี 4.จัดตั้งโครงการช่วยเหลือผู้ ติดเชื้อ HIV	1.แสดงผลสำเร็จและ คุณภาพของของงานให้ ปรากฏชัดเจน 2.จริงใจ จริงจัง เค็ดเคียวต่อ งานที่ได้รับมอบหมาย	1.รับฟังและแก้ไขทุก ปัญหาที่ชาวบ้านร้องเรียน 2.เยี่ยมเยียนชาวบ้านทุก ครั้งที่ว่างจากภารกิจ
2.การให้ข้อเท็จจริงเชิงบวก	5.ช่วยเหลือผู้ประสบภัย ธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ฝน แล้ง	3.อาสางานเพื่อส่วนรวม 4.สร้างคุณประโยชน์ ด้าน สาธารณูปโภค5.ทำงาน อย่างมีเป้าหมาย	3.สร้างความรู้สึกลึกซึ้ง สนิทสนมเป็นเครือญาติ
3.การประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อ หลากหลาย	6.แก้ไขปัญหาลความยากจน	6.จัดตั้งกลุ่มสตรีอาสา	
4.ใช้ลีลาน้ำเสียง นุ่มนวล ก้าวร้าวดุคั่น ร้อนแรง			
5.เปรียบเทียบความแตกต่าง			

ที่มา สรุปข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามของผู้วิจัย ปี 2547 – 2548

จากตารางแสดงให้เห็นว่าการสร้างภาพทางการเมืองของสตรีผู้นำต้องศึกษากลยุทธ์ในการเข้าถึงชีวิตจิตใจประชาชน เช่นเดียวกับสตรีนักการเมืองมักเป็นที่รู้จักโดยภาพลักษณ์ สัญลักษณ์หรือรู้จักโดยชื่อมากกว่ารู้จักตัวตนที่แท้จริง กลยุทธ์ในการสร้างภาพ มีบุคลิกผู้นำสร้างจุดเด่น จุดดึงดูด ประชาสัมพันธ์หลากหลายทั้งวิทยุ โทรทัศน์ ไปสเตอร์ มีลีลาการพูดน่าสนใจ เป็นนักสังคมสงเคราะห์ มีความมุ่งมั่น ทำงานเพื่อสังคม จริงจังและมีเป้าหมาย ชาวบ้านเข้าถึงตัวได้ง่าย

ดังนั้นการสร้างภาพทางการเมืองต้องใช้กลยุทธ์หลากหลาย ซึ่งต้องศึกษาผู้หาเสียงในอดีตว่าใช้ยุทธวิธีแบบใด แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเป็นนักสังคมสงเคราะห์ การมุ่งมั่นทำงานเพื่อสังคม รวมทั้งการเป็นคนคิดค้นที่ชาวบ้านเข้าถึงได้ ดังนั้นการสร้างภาพจึงเป็นยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งในการสร้างความนิยม และได้รับเลือกตั้งในเวลาต่อมา

3.3 ผลสำเร็จของการสร้างพลัง การได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งทั่วประเทศครั้งล่าสุด เมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2548 เป็นเครื่องยืนยันว่าสตรีเหล่านั้นได้รับการยอมรับในบทบาทผู้นำทางการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภาได้ แม้แต่การจะเข้าสู่บทบาทสำคัญบนเวทีการเมืองก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย เพราะต้องผ่านการคัดเลือกลั่นกรองจากพรรคการเมืองที่ตนเองสังกัดให้เป็นตัวแทนของพรรคลงสมัครรับเลือกตั้งในพื้นที่นั้น ต่อจากนั้นต้องผ่านการยอมรับจากประชาชนในการให้โอกาสทำหน้าที่แทนประชาชน จึงทำหน้าที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภาได้ เพราะสตรีที่ถูกคัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างได้รับเลือกตั้งครั้งนี้เกือบทุกคน นอกจากบางคนไม่ได้รับเลือกตั้ง เพราะไม่ลงเลือกตั้งในครั้งนี้ เพราะต้องการเปิดทางให้สามีลงสมัครเลือกตั้งแทนตนเอง และขอเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีสตรีที่ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีแรงจูงใจให้เข้ามาเล่นบทบาททางการเมืองนั้นส่วนหนึ่งเนื่องจากการได้รับโอกาสทางการศึกษา และมีความสนใจในทางการเมืองมากขึ้นและอยากช่วยเหลือบ้านเมือง ต้องการมีส่วนร่วมช่วยในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่นปัญหาผู้ยากไร้และด้อยโอกาสในด้านต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาสาธารณสุขเป็นต้น และมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยที่ลงสมัครเลือกตั้งเพราะยึดมั่นในอุดมการณ์รับใช้ประชาชน และต้องการให้ประชาชนรักใคร่ เพราะเชื่อมั่นว่าการเป็นผู้แทนราษฎรจะสามารถรักษาผลประโยชน์ของประชาชนได้ ดังคำสัมภาษณ์ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

มีความสามารถในการสร้างพลังให้ตนเอง ค้นหาพลังความสามารถพิเศษตนเองให้พบ เห็นตนเอง รู้จักตนเองมากที่สุด และสร้างฐานสนับสนุนในบริบทแวดล้อมใกล้เคียง เพื่อเข้าสู่การเมือง ผลสำเร็จคือเป็นผู้บริหารมืออาชีพ ดังนั้นพลังแท้จริงจึงเป็นพลังในตนเอง และปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น รวมทั้งต้องเกิดจากบุญบารมีสั่งสมมาในอดีตด้วย เมื่อมีพลังขึ้นมาแล้วต้องสามารถใช้เป็น และคนทั่วไปยอมรับ รวมทั้งการจรรีเบียบสังคมก็คือเนื้อแท้ของพลังที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้โลกปัจจุบันเป็นโลกของการใช้ความรู้ความสามารถทางปัญญาสร้างทั้งวิกฤตและ โอกาสผลักดันให้ชีวิตวัฒนธรรมของสตรีแตกต่างไปจาก รูปแบบเดิมในลักษณะเป็นสากล นำไปสู่เงื่อนไขให้สตรีมีบทบาทใน

สังคมมากขึ้น โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้สตรีได้รับการศึกษา แสวงหาความรู้ประสบการณ์และแสดงความสามารถ ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจทุนนิยมในระบบตลาดที่มีการแข่งขันสูง สามารถสร้างอำนาจต่อรองให้ผู้เข้าถึงปัจจัยการผลิต ทำให้สตรีในยุคปัจจุบันต้องประกอบอาชีพนอกบ้านโดยอาศัยความรู้ความสามารถเป็นพื้นฐานในการแสวงหาช่องทางความก้าวหน้าในการทำงานด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมสังคมในบทบาทต่าง ๆ ได้ดีไม่แพ้ผู้ชาย ผู้นำที่ประสบความสำเร็จจึงต้องค้นหาพลังพิเศษตนเองให้พบ และสามารถเอาชนะพื้นฐานสำคัญของการเป็นผู้นำ มีจิตสาธารณะ รู้จักการแบ่งปันพร้อมที่จะเป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ รู้จักสังเกตอารมณ์ของตนเองและคนรอบข้างในขณะที่ตนปฏิบัติพันธกิจ และต้องรู้ด้วยว่าตนเองต้องดำเนินชีวิตอย่างไรจึงประสบความสำเร็จได้ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ได้ศึกษาจากสตรีนักการเมืองและประชาคมสตรี ที่รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

ดังนั้นคนเราเกิดมามีพลังไม่เท่ากัน ซึ่งมีทั้งผู้ใช้พลัง กับผู้ถูกบังคับด้วยพลัง ถ้าหากอยากมีพลังและไม่ต้องการให้ใครบีบบังคับ ต้องเข้าใจธรรมชาติบางอย่างที่ทำให้คนบางคนมีพลัง และบางคนไม่มีพลังด้วย แม้แต่การใช้พลังส่วนใหญ่ของนักการเมืองสตรีได้ใช้พลังในทุกรูปแบบขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในขณะนั้น รวมทั้งการยอมรับในพลังที่เกิดจากการได้รับการเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่ในสภา บทบาทในการแสดงให้เห็นว่ามีความรับผิดชอบ ตัดสินใจฉับไว รู้เท่าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่ถ้าหากหลุดจากตำแหน่งแล้วก็ไม่สามารถใช้พลังนั้นได้เพราะไม่มีฐานพลังจากตำแหน่งรองรับ แต่หากทำคุณความดีไว้มากในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งด้วยการเป็นผู้ให้ทั้งทรัพย์สินเงินทองรางวัล ความรู้ โอกาสและเปิดทางให้ผู้อื่น

การสร้างตนเองก้าวสู่การเป็นผู้บริหาร

จากการศึกษาพบว่า การก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้บริหารสถานศึกษาขึ้นอยู่กับ โอกาสและความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างทุ่มเทและมีหลักการ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการสู่วิชาชีพผู้บริหารสตรีมีหลายระยะซึ่งจะต้องไต่เต้าตามขั้นตอนจากบทบาทครูสายผู้สอน จนกระทั่งรับการแต่งตั้งหรือผ่านกระบวนการคัดสรรหรือสอบคัดเลือกเพื่อให้ดำรงตำแหน่งสายผู้บริหารคือเป็นผู้ช่วยผู้บริหารก่อน จึงจะออกไปเป็นผู้บริหาร ในขั้นตอนต่อไป และต้องทำงานได้ดีไม่แพ้บุรุษจึงจะอยู่บนถนนสายนี้ได้อย่างสง่างาม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการศึกษาที่เป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าสู่ตำแหน่ง จากการศึกษาผู้นำสตรีสายผู้บริหารสถานศึกษาพบว่า เป็นระยะเวลาสะสมความรู้ประสบการณ์ก่อนเข้าสู่กระบวนการคัดเลือกเป็นผู้บริหาร เตรียมตนเองให้พร้อมเสมอ รู้จุดอ่อนจุดแข็งตนเอง อะไรคือความถนัด และอะไรคือความชำนาญต้องการอะไรในชีวิต โลกแบบไหนที่ตนเองต้องการให้เป็น โดยการศึกษาด้วยตนเอง รวมทั้งการก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหาร การทุ่มเทงานหลายด้าน การเรียนรู้จากผู้อื่น และความพยายามแสดงบทบาทผู้นำในการกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน ความพยายามเข้าสู่ตำแหน่งผู้ช่วยผู้บริหาร หรือการพยายามรักษาดำแหน่งผู้บริหาร โดยการสร้างผลงานให้เป็นที่ยอมรับ และไว้วางใจ ต้องรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ภูมิใจใน

อัจฉริยภาพความสามารถรวมทั้งศักยภาพเฉพาะตน แม้แต่การใช้ชีวิตเพื่อก้าวสู่ความสำเร็จก็ต้องมีความสามารถแท้จริงที่นำไปสู่เป้าหมาย มีหลายคนที่ประสบผลสำเร็จสามารถทำตามความฝันของตนเองได้ แต่มีหลายคนทำงานตามความสามารถและตามความถนัด มีใช้ความฝัน แต่ต้องเติมพลังแห่งความสำเร็จและทำงานอย่างมีเป้าหมาย ทุกอย่างก้าวการเติบโตต้องมั่นคงและมั่นใจว่าสามารถถึงที่หมายได้

เกียรติยศ ศักดิ์ศรีและความมั่งคั่งยังคงสามารถใช้คนอื่นให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองด้วย

วัตถุประสงค์อันชอบธรรมได้เสมอ และพลังอาจทำให้คนนั้นเข้มแข็งขึ้น จากฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่เข้มแข็งขึ้น ดังนั้นการเปลี่ยนโฉมหน้าตนเองจากผู้ตามเป็นผู้นำนั้นเกี่ยวข้องกับเงินหรืออิทธิพลหรือขีดความสามารถของตนเองในการควบคุมผู้คนและสถานการณ์ให้อยู่ในอุ้งมือ “พึงมองว่าฐานอำนาจอันดับแรกต้องเกิดขึ้นที่ตนเองก่อน คือต้องทำคนให้คนเชื่อถือ ศรัทธา มีสติ มีคุณธรรม มีความกล้าหาญ เพราะรากฐานการเป็นผู้นำตนเองก็จะนำไปสู่การเป็นผู้นำคนอื่นได้อย่างแท้จริง ซึ่งต้องสามารถแสดงให้เห็นด้วยพฤติกรรมภายนอกก่อนจึงจะทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ”¹⁷⁵ แสดงว่าผู้นำกับพลังมักคู่กันเสมอ ผู้ที่ไร้พลังก็ไม่อาจดำรงความเป็นผู้นำของตนได้ แม้จะมีตำแหน่งใหญ่เพียงใดก็ตาม ซึ่งปรากฏเห็นมากมาย พลังที่ได้มาตำแหน่งและยศถาบรรดาศักดิ์ พลังที่ได้มาจากการฉวยโอกาสและการเอาเปรียบผู้อื่น พลังที่ได้มาด้วยเงินตรา พลังที่ได้จากการทำลายผู้อื่น และจากการมีพรรคพวกมากกว่า ผู้นำที่มีฐานพลังคำจูนเหล่านี้ ย่อมไม่มั่นคงเท่าใดนัก เนื่องจากเป็นพลังที่ได้มาโดยตนเองไม่สามารถควบคุมมันได้ ซึ่งผู้ช่วยโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งในจังหวัดมหาสารคามกล่าวว่า “ผมได้รับคำสั่งให้ปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งผู้บริหาร ถามว่าไม่ทำได้ไหม ไม่ได้ครับ เพราะถ้าเราไม่ปฏิบัติตามถือว่าเรามีความผิด ในฐานะข้ารับใช้คำสั่งของผู้บังคับบัญชา ผลที่ตามมาคือความผิดก็ไม่มี ความชอบก็ไม่ได้” ส่วนผู้บริหารสตรีกล่าวว่า “ตอนย้ายเป็นผู้บริหาร ลูกน้องฮักคิว เขาฮอดให้ฉายา “เจ้าแม่คำเจื่อนแก้ว” บัดเกษียณแล้ว ผู้เคยฮักนับถือเฮาจะหนีหาย จักว่าเป็นหยั่ง หักบ่ว่าเขาดอก ย้อนเฮาจะบ่มีอำนาจวาสนาแล้วเนาะ”¹⁷⁶ แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารสตรีใช้พลังตามกฎหมายในขณะที่ดำรงตำแหน่งนั้น บทบาทในการแสดงให้เห็นว่าต้องมีความเจ็บปวด ตัดสินใจฉับไว มีวิสัยทัศน์ รู้เท่าทันสถานการณ์การที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา “ผมว่าผู้หญิงที่เป็นผู้บริหารมีความสามารถในการปกครองคนนะ ถือว่าไม่ธรรมดาละ เพราะไหนจะดูแลครอบครัว ไหนจะแก้ปัญหาลูกน้อง ถ้ามันแค่เป็นผู้หญิงสมัยเก่าเรียบร้อยเหมือนผ้าพับไว้ ใครเขาจะเชื่อถือ ผู้บริหารที่เป็นผู้หญิงนั้นต้องเก่งนะลูกน้องจึงจะ

¹⁷⁵ สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547. ณ ห้อง V.I.P. ทำอาภาศยานขอนแก่น.

¹⁷⁶ สัมภาษณ์นางพรณี ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9. ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547.

ยอมรับ”¹⁷⁷ แสดงว่าเพื่อนร่วมงานยอมรับบทบาทผู้บริหารสตรี แต่ถ้าหากหลุดจากตำแหน่งแล้วก็ไม่
สามารถใช้อำนาจนั้นได้เพราะไม่มีฐานตำแหน่งรองรับ แต่หากทำคุณความดีไว้มากในขณะที่ยังดำรง
ตำแหน่งด้วยการเป็นผู้ให้ทั้งทรัพย์สินเงินทอง รางวัล ความรู้ โอกาสและเปิดทางให้ผู้อื่น

นอกจากนั้นฐานยังมีฐานพลังแวดล้อมได้แก่วงศ์วานเครือญาติ พรรคพวกเส้นสายเพื่อน
ร่วมงานกลายเป็นฐานพลังได้ซึ่งเรียกว่าระบบอุปถัมภ์ ซึ่งสายงานบริหารพบระบบอุปถัมภ์ชัดเจน
โดยเฉพาะการขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญ ๆ แต่ผู้บริหารบางคนก็ซื้ออำนาจด้วยเงินเพื่อช่วงชิงอำนาจจากผู้อื่น
แม้ด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม “มีการแข่งขันกันมากเลย ต้องมีความสามารถรอบด้าน ต้องมีการเมืองด้วย
คือการเมืองนำหน้า การเงินพร้อมมากเลย และต้องใช้ทั้งอำนาจเงิน อำนาจการเมืองพร้อม...แต่
ตอนเขาเป็นบ่อได้เป็นจิ้งจกคันเคาะละ เพราะเขาบ่อได้ใช้ยังเลย จิใช้กะผู้บังคับบัญชา อาศัยว่าเขาได้รับ
ความไว้วางใจจากผู้ใหญ่”¹⁷⁸ แสดงว่าฐานพลังขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารมีทั้งพลังที่เกิดขึ้นในตนเองได้
นั้นต้องประกอบด้วยความรู้ ประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ มากกว่าผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นการมีข้อมูลพื้น
ฐานความรู้เหนือผู้อื่นทั้งด้านข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี รวมทั้งอำนาจเงินตรา แม้พยายามสื่อความ
ว่าไม่เล่นพรรคพวกแต่ก็มีความหมายโดยนัยว่าการเตรียมการขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารหากไม่มุ่งมั่นทำ
ผลงานให้ประจักษ์ด้วยการสร้างความศรัทธาต่อผู้อื่นย่อมขึ้นสู่ตำแหน่งยาก รวมทั้งความพร้อมด้าน
ฐานะทางครอบครัวก็มีส่วนสนับสนุนให้ได้รับโอกาสสำคัญทางสังคมด้วยเช่นกัน

ผลสำเร็จของการสร้างพลังของผู้นำในสถานศึกษาคือการยอมรับในบทบาทผู้นำมักเกิดจาก
ตำแหน่งหน้าที่ที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น หากดำรงตำแหน่งแต่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดีเหมาะสมก็ย่อม
ถูกกล่าวหาว่าไม่มีความสามารถ มักจะไม่ได้รับการยอมรับก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นฐานพลังส่วนตัวที่เกิดจาก
ความรู้ความสามารถเฉพาะคนในด้านฐานความรู้ เทคนิค ประสบการณ์เหนือผู้อื่น รวมทั้งรูปแบบการ
ดำเนินชีวิตและบุคลิกลักษณะผู้นำสามารถเป็นแบบอย่างผู้ได้บังคับบัญชาหรือเพื่อนร่วมงาน ผู้บริหาร
สตรีต้องสามารถใช้อำนาจเป็น รักษาอำนาจได้ และคนทั่วไปยอมรับ ความรู้ความสามารถเป็นฐาน
พลังสำคัญในการแสวงหาช่องทางความก้าวหน้า รวมทั้งระบบอุปถัมภ์ยังมีความสำคัญให้สตรีก้าวสู่
บทบาทผู้นำได้ แต่ถ้าหากไม่มีความสามารถจริงก็ดำรงอยู่ได้ไม่นานผันตัวเองไปเส้นทางสายอื่นก็ได้
แต่โดยส่วนใหญ่สตรีที่เป็นผู้บริหารมักมีความทะเยอทะยานในตนเอง หวังความก้าวหน้าเพียงแต่
ช่องทางขึ้นสู่ตำแหน่งไม่ได้ราบรื่นเท่านั้น หากความรู้ความสามารถอย่างเดียว สตรีก็สามารถทำได้ดีไม่
แพ้บุรุษเช่นกัน

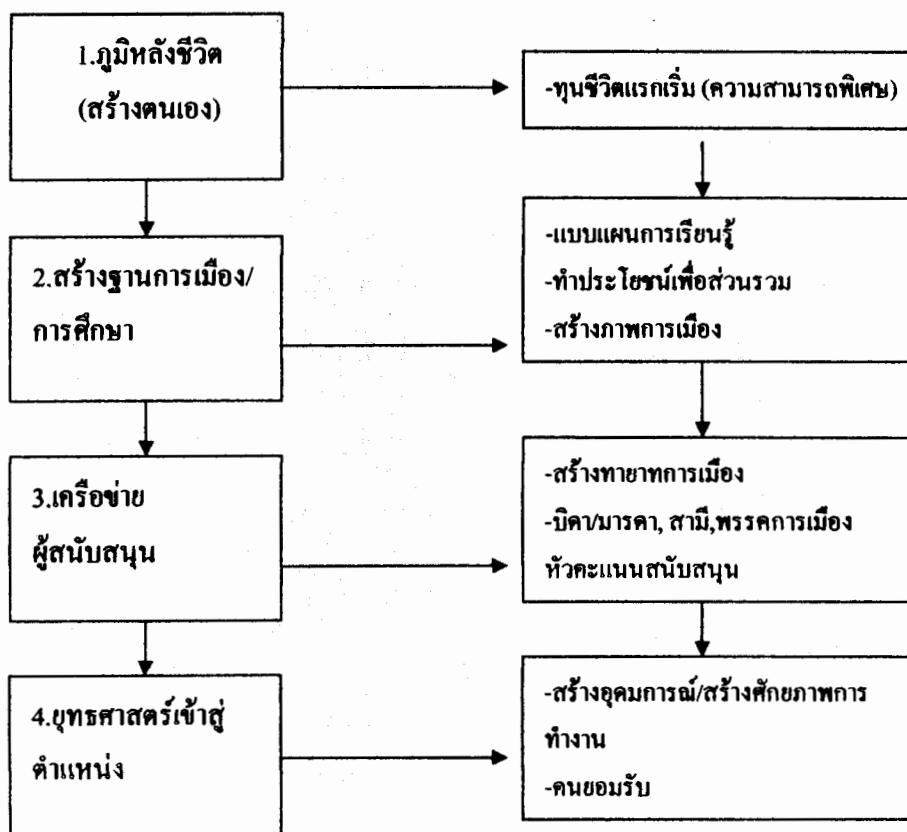
¹⁷⁷ สัมภาษณ์นายไพฑูริย์ ภูคาโก. รองผู้อำนวยการโรงเรียนกาฬสินธุ์พิทยาสรรพ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. ที่
โรงเรียนกาฬสินธุ์พิทยาสรรพ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2524.

¹⁷⁸ สัมภาษณ์นางพรรณิ ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9. ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 26
พฤศจิกายน 2547.

สรุป

จากการศึกษาบทบาทชีวิตของผู้หญิงที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และผู้บริหารสถานศึกษา แต่ละคนสร้างตนเองในเวทีการเมืองแตกต่างกันตามรูปแบบชีวิตของตนที่ถูกหล่อหลอมจากพ่อแม่ เครือญาติ และบริบทแวดล้อม การที่ผู้หญิงก้าวขึ้นสู่พื้นที่การเมืองในระดับต่าง ๆ พื้นฐานนักการเมืองหรือผู้นำท้องถิ่นพบว่า ความสำเร็จของผู้หญิงทางการเมืองและการศึกษาบ่งบอกถึงความก้าวหน้าในเส้นทางชีวิต 3 เส้นทางได้แก่ การศึกษา ครอบครัว และหน้าที่การงาน นอกจากนี้ บางคนสร้างภาพตนเองด้วยการรวบรวมกลุ่มแม่บ้านฝึกงานอาชีพเพื่อความเข้มแข็ง สร้างรายได้ให้ชุมชน นักการเมืองหญิงส่วนใหญ่พยายามบริหารภาพลักษณ์ของตนเอง ซึ่งการกำหนดภาพของบุคคลจากการรับรู้ทางอ้อมอาจไม่ได้ภาพที่สอดคล้องกับความเป็นจริง แต่เป็นภาพที่ผู้ต้องการสื่อสารเสนอให้เราเข้าถึงสิ่งที่เขาต้องการ ให้รู้ ดังนั้นภาพที่ได้จึงเป็นภาพในด้านดีมากกว่าไม่ดีให้เป็นและเป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ตามเป้าหมายของนักการเมือง หรือของพรรคให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป นอกจากการโฆษณา ประชาสัมพันธ์แล้ว ยังรวมไปถึงองค์ประกอบภายนอก เช่นการแต่งกาย บุคลิกภาพ การพูดจาปราศรัย หรือทำกิจกรรมเพื่อสังคม ปรากฏตามโครงสร้างดังนี้

การสร้างบทบาทผู้นำ

กล่าวได้ว่าการสืบสร้างบทบาทผู้นำสตรีจำเป็นต้องสร้างพลังตนเองซึ่งมาจากภูมิหลังที่มีทุนชีวิตแรกเริ่ม สร้างฐานการเมือง เครือข่ายสนับสนุน และยุทธศาสตร์เข้าสู่ตำแหน่ง แบบแผนการเรียนรู้ อุดมการณ์ ผลประโยชน์ พลังของรัฐหรือพลังอื่นในการกำหนดบทบาทผู้นำสตรี บทบาทผู้นำเกิดจากการสืบสร้างด้วยบารมีบิคารมาดา และสามีรวมทั้งทุนนิยมท้องถิ่น และทุนนิยมพรรคการเมือง เมื่อผ่านเข้าไปในสภาการเมืองได้จะประกอบด้วยสภาฯ ศักดิ์สิทธิ์ สภาฯ เครือญาติ สภาฯ นักธุรกิจการเมือง การแต่งตั้งกับการสร้างสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาและผู้บริหารสตรีมีปัจจัยส่งเสริมได้แก่การศึกษา ครอบครัว และหน้าที่การงาน ส่วนปัจจัยคุกคามได้แก่ขาดอุดมการณ์ ผลประโยชน์ และภาวะครอบงำของสังคม อย่างไรก็ตามแม้สตรีจะได้รับการยอมรับให้มีบทบาทสำคัญทางสังคม ด้วยเหตุผลใดก็ตามกล่าวได้ว่าเป็นก้าวใหม่ของชีวิตสตรีที่ประสบผลสำเร็จก้าวข้ามผ่านอุปสรรคขึ้นมาเป็นผู้นำ มีโอกาสได้ใช้ความรู้ ความสามารถ และใช้ประสบการณ์ช่วยเหลือสังคม การเกิดพลังย่อมมาจากฐานพลังรองรับให้เกิดพลังตนเองที่เข้มแข็งซึ่งมิได้เกิดขึ้นทันทีทันใดในตัวบุคคลแน่นอน หรือใครคิดอยากเป็นผู้นำก็ได้เป็นคงไม่ใช่ หากต้องเกิดจากการสั่งสมบารมี แสดงความสามารถให้ผู้อื่นยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นพลังชอบธรรมโดยตำแหน่งปรากฏอยู่ในรูปแบบบทบาทนักการเมือง หรือบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา กับพลังที่เกิดจากความสามารถพิเศษในขณะที่บุคคลอื่นไม่มี รวมทั้งฐานพลังที่เกิดจากตระกูล เครือญาติให้การสนับสนุนก็ตาม

การดำเนินชีวิตของผู้หญิงอีสานเป้าหมายสูงสุดคือ ความสุข กับ ความสำเร็จ หรือมีความมั่นคงและมั่นคง แต่การที่จะไปสู่เป้าหมายสูงสุดได้ต้องค้นพบตนเอง และต้องค้นหาพลังของตนเองให้พบ สามารถนำมาใช้ได้อย่างชำนาญทุกครั้งที่ต้องการ และมีพลังในการคิดสร้างสรรค์ ต้องรู้จักคิดให้เป็น ฟันให้เป็น และสร้างจินตนาการที่เป็นจริงได้ มีความเชื่อมั่น มุ่งมั่น สรทธาตนเอง ซึ่งต้องอาศัยความพร้อมของคุณสมบัติทั้งในด้านความรู้ ทักษะ เงินทุน โอกาส เวลา รวมทั้งผู้สนับสนุน และต้องมีพลังในการตัดสินใจ ซึ่งเกิดจากความมั่นใจข้อมูลที่มีอยู่ และกระบวนการคิดของตนเอง สามารถเลือกใช้ได้ด้วยเหตุผล การได้มาของข้อมูลที่ถูกต้องเหมาะสมแท้จริงเท่านั้นจึงจะเกิดความมั่นใจ นำไปสู่ความเชื่อมั่นและกล้าตัดสินใจในที่สุด ถ้ากล้าคิดแต่ไม่กล้าตัดสินใจก็ไร้ประโยชน์เท่ากับว่าสูญเสียพลังการคิดไป รวมทั้ง การกล้าแสดงออก ความสุขและความสำเร็จของตนเองต้องถูกถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ประจักษ์ด้วย เพื่อเป็นความรู้ใหม่ในการแลกเปลี่ยนและใช้ประโยชน์ต่อไป การไม่กล้าแสดงออกแม้ผ่านการตัดสินใจมาอย่างดีแล้วอาจมีสาเหตุมาจากความอายเพราะขาดการฝึกฝน ซึ่งต้องยอมรับความจริงในข้อนี้และต้องพยายามฝึกเพื่อให้เกิดความชำนาญ ประการสุดท้ายคือ ต้องกล้าทำงาน ซึ่งต้องทำด้วยความเชื่อมั่น ไม่ประมาท และตรวจสอบการกระทำของคนทุกชั้นตอนเพื่อหลีกเลี่ยงข้อผิดพลาด ความมั่นใจว่าจะต้องประสบผลสำเร็จแน่นอนจึงจะเกิดขึ้นในตนเอง ความชำนาญ ต้องมาจากการฝึกฝนจนเกิดทักษะเท่านั้น การเรียนรู้เพียงเพื่อสร้างความเข้าใจอย่างเดียวไม่มีวันทำให้เกิดความชำนาญได้

ปัจจัยพื้นฐานที่ส่งเสริมให้สตรีประสบผลสำเร็จ จนก้าวสู่บทบาทผู้นำมีหลายประการด้วยกัน ได้แก่ พื้นฐานการอบรมในครอบครัว แบบแผนการเรียนรู้และการสังสรรค์ ประสิทธิภาพ การช่วงชิงตำแหน่งผู้บริหาร ศักยภาพในการเป็นผู้นำ และการจัดการปัญหาส่วนตนและส่วนรวมได้สำเร็จ ซึ่งต้องเกิดจากโอกาส และความสามารถพิเศษหรือคุณสมบัติเฉพาะตัว หากเป็นคนเก่งก็ต้องเก่งที่สุด หากขำนาญก็ต้องชำนาญที่สุด ต้องรู้จริง รู้ลึก รวมทั้งภูมิหลังของผู้นำสตรีแต่ละท่านมีส่วนเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ ลำดับการเกิด โดยเฉพาะการเป็นลูกคนโต หรือเป็นลูกสาวคนเดียว กลายเป็นความคาดหวังของครอบครัวให้มีบทบาทในครอบครัวมากกว่าคนอื่น หลังการศึกษากลายเป็นตัวแปรที่มีอนุภาพมากที่สุด การศึกษาได้สร้างสังคมที่ไม่พัฒนา มากนัก แต่สร้างความแตกต่างระหว่างความร่ำรวยกับความยากจน ระหว่างความเจริญและความเสื่อมโทรมทางวัตถุ สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาค้นคว้า การศึกษาเป็นภารกิจที่มีความสำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาเป็นทั้งเป้าหมายนั้นปลาย และเป็นเครื่องมือที่จะพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมและการเมือง โดยพัฒนาเป็นศูนย์กลางภารกิจทางด้านการศึกษาก็เป็นภารกิจที่ใหญ่หลวง และมีขอบเขตกว้างขวางเกินกว่าระบบการศึกษาในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมก็มีความสำคัญเท่า ๆ กับการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การปรับเปลี่ยนทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสงวนไว้ซึ่งทรัพยากร ธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และท้องถิ่น จึงต้องอาศัยการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเป็นเครื่องมือหลัก ภาวะผู้นำทางการเมืองจึงจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลกล้าที่จะรับผิดชอบ จึงจะถือได้ว่าเป็นผู้หญิงเก่ง

บทที่ 5

พลังผู้นำสตรีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในปัจจุบันกระแสสตรีเป็นกระแสที่มาแรงปรากฏในแทบทุกพื้นที่ของสื่อสารมวลชน ว่าบ๊คนีสตรีมีความสามารถทัดเทียมกับบุรุษ และเราเริ่มคุ้นเคยกับแนวคิดที่ว่าคนเก่งหรือคนฉลาด คือคนที่มีปัญญาและมีความสามารถ แต่การนิยามความฉลาด ความเก่งมิได้มีความหมายเพียงแค่ความสามารถในการทำงานหรือประสบผลสำเร็จในชีวิตเท่านั้น หากต้องมีความสามารถในการโต้ตอบ มีปฏิภาณไหวพริบ และความสามารถในการเรียนรู้จากประสบการณ์และแก้ไขปัญหาวีชีวิตส่วนตน และส่วนรวม รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และนักวิชาการ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเมืองยุครัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กล่าวว่า “อุปสรรคในการแข่งขันในตลาดการเมือง นอกเหนือจากความเก่ง ความฉลาดที่เกิดจากประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ แล้วยังมีปัจจัยสำคัญที่ทำให้ขาดพลังได้แก่ ความแตกต่างฐานะทางเศรษฐกิจ การกระจุกตัวของพลังทางการเมืองเฉพาะคนบางกลุ่มเท่านั้น และขาดการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการเมือง”¹⁷⁹ สตรีที่เป็นผู้นำก็เช่นกันหากไม่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ก็ยากที่จะเข้าสู่การเมืองได้ ในทำนองเดียวกับผู้ที่มิได้อยู่ในชนชั้นปกครองย่อมเสียเปรียบผู้ที่อยู่ในชนชั้นนำทางอำนาจ หรือผู้ที่ไม่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการเมืองย่อมเสียเปรียบผู้ที่มีเครือข่าย ความสัมพันธ์ทางการเมืองเพราะสังคมไทยเป็นสังคมเครือข่ายระบบอุปถัมภ์ หากรู้จักนำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและต่อผู้อื่นและมีผู้ยอมรับปฏิบัติตามถือว่าผู้หญิงคนนั้นเป็นคนเก่งและต้องมีพลังความสามารถให้คนคล้อยตามได้ แต่ถ้าหากไม่รู้จักใช้พลังที่ตนเองมีอยู่ให้ถูกต้องเหมาะสม ย่อมนำมาซึ่งความเสียหายทั้งชื่อเสียงและหน้าที่การงาน สังเกตเห็นได้ว่าผู้นำที่มีพลังมักมีความรับผิดชอบ เช่นเดียวกับสตรีกลายเป็นผู้ที่มีพลังก็ต่อเมื่อมีความสามารถพิเศษเหนือคนอื่นในด้านใด ด้านหนึ่ง เมื่อนำไปใช้แล้วคนยอมรับก็ถือว่าผู้นำคนนั้นมีพลังสำคัญทำให้คนเปลี่ยนพฤติกรรมได้

กล่าวได้ว่าสตรีต้องมีคุณสมบัติพิเศษบางอย่างในการเป็นผู้นำหรือเป็นผู้บริหารและต้องมีทั้ง ความเก่ง ฉลาด ทนคน มีความสามารถ และเป็นแบบอย่างชีวิตผู้อื่นได้จึงจะได้รับการยอมรับ และมีฐานะทางเศรษฐกิจดี แม้สังคมไทยยอมรับความสามารถและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงแล้วก็ตาม แต่จะ สังเกตเห็นว่าผู้หญิงได้รับการส่งเสริมให้ดำรงตำแหน่งในระดับสูง ไม่ว่าตำแหน่งทางการเมือง ตำแหน่งทางการปกครอง หรือตำแหน่งผู้นำทางการศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชายยังอยู่ในระดับ

¹⁷⁹ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และคณะ. “การเมืองยุครัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540” ใน *วิถีสังคมไท*. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544. หน้า 10.

ต่ำมาก สังคมอีสานในอดีตก็ไม่แตกต่างกัน ถึงแม้ความเป็นหญิงหรือชายไม่ใช่ปัจจัยในด้านความสามารถการศึกษาและการประกอบอาชีพ แต่ถึงกระนั้นผู้หญิงก็ยังไม่ได้รับความเท่าเทียมกับผู้ชายอยู่ดี เพราะค่านิยมดั้งเดิมให้คุณค่าผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ดังนั้นหากผู้หญิงคนใดก้าวขึ้นเป็นผู้นำในภาวะที่สังคมยังกีดกันแบบนี้ ย่อมไม่ใช่เรื่องธรรมดาแน่นอน และเป็นที่สนใจของคนทั่วไปว่าผู้หญิงคนนี้มีคืออะไรจึงสามารถก้าวเป็นผู้นำได้ทั้งที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากสังคม

ในบทนี้จึงต้องการวิเคราะห์ให้เห็นถึงศักยภาพของผู้นำสตรีในด้านการเมืองและการศึกษาในรูปแบบประสิทธิภาพการทำงานทั้งในสภาและนอกสภา หรือในองค์กรการบริหาร ซึ่งปัจจัยทำให้เกิดพลังมาจากบุคลิกภาพ ทักษะวิชาชีพ และกระแสโลกาภิวัตน์ให้ทั้งโอกาสและกดดันผู้หญิง รวมทั้งปัจจัยที่ส่งเสริมผู้หญิงเกิดพลังทั้งเสรีนิยมทางการเมือง เสรีนิยมทางเศรษฐกิจ ตลอดจนแนวคตินิยมมนุษยชน การบริหารงานแบบก้าวหน้าซึ่งเป็นภารกิจใหม่ที่ผู้บริหารจะต้องดำเนินการ สิ่งเหล่านี้มีผลให้องค์กรขับเคลื่อนไปในทิศทางที่ต้องการอย่างมีคุณภาพ สะท้อนพลังของผู้นำสตรีในบทบาทผู้นำทางการเมืองและผู้บริหารการศึกษาได้ชัดเจนขึ้น

พลังผู้นำสตรีด้านการเมือง

รัฐสภาปรากฏขึ้นในระบอบการปกครองไทยตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อพุทธศักราช 2475 ในระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน รัฐสภาเป็นสถาบันทางการเมืองหนึ่งในสามของสถาบันหลักที่ใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชน โดยที่รัฐสภาใช้อำนาจนิติบัญญัติในการตรากฎหมายบังคับใช้ในประเทศ มีผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ระบุว่าสภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อและแบบแบ่งเขตเลือกตั้ง ประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎรสมาชิกจำนวน 500 คน มาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขต 400 คน มาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ 100 คน กำหนดบทบาทหน้าที่ และจัดตั้งหน่วยงานใหม่ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทชัดเจนขึ้น ไม่ซ้ำซ้อนและถ่วงดุลอำนาจในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ยังกำหนดว่าหากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ต้องพ้นสมาชิกภาพจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำให้แบ่งแยกการบริหาร และการปฏิบัติหน้าที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในฐานะฝ่ายนิติบัญญัติออกจากกันอย่างชัดเจน ซึ่งอำนาจหน้าที่ของรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ประกอบด้วย 2 สภา ได้แก่ สภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภา ซึ่งสมาชิกทั้ง 2 สภามีฐานะเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย แต่มีอำนาจหน้าที่แตกต่างกัน

1. บทบาทผู้นำสตรีในสภา

บทบาทที่เป็นจริงของการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในท้องถิ่น ต้องหาวิธีการแก้ไข ปัญหาทุกปัญหาของประชาชนให้เกิดอย่างเป็นรูปธรรม มีทั้งบทบาทในสภา และบทบาทนอกสภา ซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะทำหน้าที่ดังกล่าวได้ ต้องผ่านกระบวนการพิจารณาที่สภาผู้แทนราษฎร โดยสมาชิก สภาผู้แทนราษฎรท่านนั้นต้องนำเสนอ ชี้แจงให้สมาชิกทุกท่านในสภารับทราบถึงปัญหา ของประชาชน เพื่อให้สมาชิกลงมติเห็นชอบด้วย รัฐธรรมนูญได้กำหนดบทบาทสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรไว้ดังนี้

1.1 บทบาทด้านนิติบัญญัติ

บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้านนิติบัญญัติ เป็นบทบาทในการเสนอ กฎหมายพิจารณากฎหมายนับเป็นบทบาทสำคัญที่สุดของ ส.ส. เพราะกฎหมายเป็นกลไกสำคัญใช้ใ้ นการบริหารกิจการของรัฐซึ่ง ส.ส.จำเป็นต้องมีความรู้ มีความสามารถและมีวิจรรย์ญาณ เต็มเปี่ยมไป ด้วยความเป็นธรรม บทบาท ด้านนิติบัญญัติมี 2 บทบาท คือบทบาทที่มีลักษณะเสนอแนะ แสดง บทบาทโดยอภิปรายในสภา โดยแสดงความคิดเห็นเสนอแนะแนวทางที่เห็นว่าเหมาะสม คัดค้าน หรือ ทำหน้าที่กรรมการสามัญประจำสภา หาแนวทางแก้ไขตรงสาเหตุ และบทบาทมีลักษณะชี้แนะ แสดง บทบาทโดยเสนอร่างพระราชบัญญัติ การเสนอญัตติ เพื่อให้สมาชิกสภาผู้แทนฯ ในสภาเห็นชอบด้วย ตามแนวทางที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีนำเสนอ จากการสัมภาษณ์และศึกษาจากรายงานการ ประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยประชุมสามัญ ช่วงปี 2543 และปี 2544 ซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หญิงอีสานได้แสดงบทบาทในสภาโดยการยื่นกระทู้ถามสดซึ่งเป็นปัญหาสำคัญอยู่ในความสนใจของ ประชาชน และเป็นเรื่องเรื่องด่วนสำคัญ มีลักษณะพิเศษคือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีสหิทธิยื่นกระทู้ ถามเป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีต้องระบุคำถาม ได้แก่ ปัญหาด้านการเกษตรและความยากจน ปัญหาการ รับนักเรียนเข้าเรียนในสถาบันการศึกษาภาคอีสาน และปัญหาการวางเพลิงเพื่อเอาประกันภัย ผลของ การนำเสนอกระทู้เหล่านี้นำไปสู่ นโยบายแก้ไขปัญหายของรัฐบาลในเวลาต่อมา ปรากฏตาราง ดังนี้

ตาราง 14 ผลงานการกระทำของสส.สตรีอีสานช่วงปี 2543- 2544

สส.สตรีที่เสนอกระทู้	เรื่องที่กระทู้ถาม	ลักษณะกระทู้แสดงถึง ความสามารถ/ความสนใจของ สตรีในบทบาทผู้นำ	ผลการนำเสนอ
1.นางอรดี สุทธรศรี ส.ส.กาฬสินธุ์ (ชุดที่ 21) 5 ก.พ. – 31 พ.ค. 2544	- ปัญหาการรับนักเรียนใน สถาบันราชภัฏ ในเขตภาค อีสาน	-มองปัญหาในระดับประเทศ -การให้ความสำคัญเกี่ยวกับ การศึกษา	-แก้ไขปัญหาค่าเรียนไม่มี ที่เรียนของนักเรียน
2.นางผ่องศรี จิ่งประเสริฐ ส.ส.ศรีสะเกษ (ชุดที่ 21) 1 ส.ค. – 22 พ.ย. 2544	- นโยบายการรับจำนำข้าว นาปี	-ความสามารถในการแก้ไข ปัญหาเดือดร้อนของชาวนา จากการถูกเอาเปรียบจาก นายทุน -ความสามารถและความ สนใจในระดับท้องถิ่น	-รับการช่วยเหลือจาก รัฐบาลให้จำนำข้าว ในราคาที่สูงขึ้น -รัฐบาลรับกระทู้ หาทางแก้ไข

ที่มา ข้อมูลจากสำนักงานเลขาธิการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในรายงานการประชุมสภา

ผู้แทนราษฎร www.ect.go.th และ www.ect.go.th/thai2report482Appendixi.htm

จากตารางแสดงให้เห็นว่า มีกระทู้ด้านการช่วยเหลือเกษตรกร ผลการนำเสนอกฎบัตร
ได้รับการขานรับจากรัฐบาลให้แก้ไขปัญหาล้างน้ำ ภัย การทำนาข้าวการปลูกพืชผสมผสานอย่างเป็น
รูปธรรมด้วยกระทู้แก้ไขปัญหานักเรียนไม่มีที่เรียนปรากฏว่ามีผู้สนับสนุนทั้งสส.ชายและสส.หญิง ผล
ของการนำเสนอกฎบัตรรัฐบาลกำหนดให้สถาบันราชภัฏ เปิดกว้างให้รับนักเรียนทุกคนเข้าเรียน โดยให้
เปิดรับเพิ่มมากขึ้นทั้งจำนวนชั้นเรียนและจำนวนผู้เข้าเรียนด้วย และแสดงถึงความสนใจของสส.สตรี
อีสานในเรื่องปัญหาความยากไร้ ส่วนบทบาทสส.สตรีอีสานในการชี้นำ ด้านนิติบัญญัติ ในสภา
ผู้แทนราษฎร มักไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมมากนักส่วนใหญ่แสดงออกในทางเสนอร่างพ.ร.บ. และเสนอ
ญัตติต่าง ๆ การแสดงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้านนิติบัญญัติ มักแสดงออกด้วยการ
อภิปรายสนับสนุน และเห็นชอบด้วยมากกว่าการอภิปรายคัดค้าน หรือไม่เห็นชอบด้วยการพิจารณา
พ.ร.บ.ต่าง ๆ เพราะการทำหน้าที่ประชุมในสภาผู้แทนราษฎรนั้น เป็นการถ่ายทอดความต้องการและ
แนวทางแก้ไขปัญหามาของประชาชนให้เป็นนโยบายในระดับประเทศ ซึ่งปรากฏตามข้อมูลข้างต้นนี้แล้ว

ตารางที่ 15 บทบาทส.ส.สตรีอีสานในการชี้นำสมัยประชุมสามัญทั่วไป / เป็นพิเศษ

ชื่อ-สกุล	ครั้งที่/ปี	ประเด็นในการชี้นำ
1.นางมุกดา พงษ์สมบัติ ส.ส.ขอนแก่น	24 / 2546	-เสนอญัตติด่วน เรื่องให้ตั้งคณะกรรมการ วิสามัญพิจารณาศึกษาปัญหาและผลกระทบจาก การขึ้นราคาน้ำมัน และปรับอัตราการจัดเก็บภาษี
2.นางอรดี สุทธรศรี ส.ส.กาฬสินธุ์ และนางผ่องศรี จิ่งประเสริฐ	17 / 2546	-เสนอร่างพ.ร.บ.สถาบันอุดมศึกษาเอกชน
3.นางผ่องศรี จิ่งประเสริฐ ส.ส.ศรีสะเกษ	19/ 2546	-เสนอร่างพ.ร.บ.โรงรับจำนำ
4.นางอรดี สุทธรศรี ส.ส.กาฬสินธุ์	22/ 2548	-เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาย้ายแล้ง
5.นางอุศุมาลวดี ศิริโกมุท ส.ส. มหาสารคาม	21/ 2547	-เสนอการจัดสรรงบประมาณเพื่ออบต. และการ พัฒนาเด็กเล็กโดยใช้วิทยาศาสตร์สุขภาพ
6.นางอุศุมาลวดี ศิริโกมุท ส.ส. มหาสารคาม	26/2547	-พิจารณาโครงการ 1 อำเภอ 1 ทุน

ที่มา ข้อมูลจากสำนักงานเลขาธิการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในรายงานการประชุมสภา
ผู้แทนราษฎร www.eet.go.th และ www.ect.go.th/thai2report482Appendixi.htm

จากการศึกษารายละเอียดรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พบว่า สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรแสดงบทบาทในการเสนอร่างพ.ร.บ. และเสนอญัตติต่าง ๆ ล้วนได้รับการตอบรับจากสภาเป็น
อย่างดี แม้ว่าการชี้นำไม่ได้นำไปปฏิบัติตามทั้งหมด แต่ในภาพรวมแล้วเป็นสิ่งที่ดี เพราะสตรีในสภาฯ
มีโอกาสดแสดงความคิดเห็น แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีอีสานชัดเจนขึ้น

1.2 บทบาทด้านติดตามควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหาร

บทบาทนี้เป็นการติดตามการทำงานของรัฐบาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสามารถทำ
ได้ด้วยการยื่นกระทู้ ซึ่งมี 2 ลักษณะคือ กระทู้สด และกระทู้ถาม วิธีการตอบของรัฐบาลทำได้ 2
แนวทางคือ ตอบกระทู้ในที่ประชุม และตอบในราชกิจจานุเบกษา โดยส่วนใหญ่สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรไม่ค่อยถามแล้วให้ตอบในที่ประชุม เพราะความเกรงใจ จึงทำให้การตอบส่วนใหญ่ในราชกิจจา
นุเบกษา นอกนั้นก็เป็นการอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี การอภิปรายงบประมาณ
และการยื่นกระทู้ จากการศึกษาการตั้งกระทู้ถามการรายงานการประชุมสภาผู้แทนแต่ละครั้ง พบว่า
ส.ส.สตรีอีสานยังไม่ค่อยแสดงบทบาทด้านติดตามควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหารในสภามากนัก

ตาราง 13 ผลงานกระทู้ถามของสส.สตรีอีสานช่วงปี 2543- 2544

สส.สตรีที่เสนอกระทู้	เรื่องที่กระทู้ถาม	ลักษณะกระทู้แสดงถึง ความสามารถ/ความสนใจของ สตรีในบทบาทผู้นำ	ผลการนำเสนอ
1.นางอรดี สุทศรี ส.ส.กาฬสินธุ์ (ชุดที่ 21) 5 ก.พ. – 31 พ.ค. 2544	- ปัญหาการรับนักเรียนใน สถาบันราชภัฏ ในเขตภาค อีสาน	-มองปัญหาในระดับประเทศ -การให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษา	-แก้ไขปัญหาการไม่มี ที่เรียนของนักเรียน
2.นางผ่องศรี จิ่งประเสริฐ ส.ส.ศรีสะเกษ (ชุดที่ 21) 1 ส.ค. – 22 พ.ย. 2544	- นโยบายการรับจำนำข้าว นาปี	-ความสามารถในการแก้ไข ปัญหาเดือดร้อนของชาวนา จากการถูกเอาเปรียบจาก นายทุน -ความสามารถและความ สนใจในระดับท้องถิ่น	-รับการช่วยเหลือจาก รัฐบาลให้จำนำข้าว ในราคาที่สูงขึ้น -รัฐบาลรับกระทู้ หาทางแก้ไข

ที่มา ข้อมูลจากสำนักงานเลขาธิการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในรายงานการประชุมสภา

ผู้แทนราษฎร www.ect.go.th และ www.ect.go.th/thai2report482Appendixi.htm

จากตารางแสดงให้เห็นว่า มีกระทู้ด้านการช่วยเหลือเกษตรกร ผลการนำเสนอกระทู้ได้รับการชานรับจากรัฐบาลให้แก้ไขปัญหาแหล่งน้ำ ปุ๋ย การทำนาข้าวการปลูกพืชผสมผสานอย่างเป็นรูปธรรมด้วยกระทู้แก้ไขปัญหานักเรียนไม่มีที่เรียนปรากฏว่ามีผู้สนับสนุนทั้งสส.ชายและสส.หญิง ผลของการนำเสนอกระทู้รัฐบาลกำหนดให้สถาบันราชภัฏ เปิดกว้างให้รับนักเรียนทุกคนเข้าเรียน โดยให้เปิดรับเพิ่มมากขึ้นทั้งจำนวนชั้นเรียนและจำนวนผู้เข้าเรียนด้วย และแสดงถึงความสนใจของสส.สตรีอีสานในเรื่องปัญหาความยากไร้ ส่วนบทบาทสส.สตรีอีสานในการขึ้นำ ด้านนิติบัญญัติ ในสภาผู้แทนราษฎร มักไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมมากนักส่วนใหญ่แสดงออกในทางเสนอร่างพ.ร.บ. และเสนอญัตติต่าง ๆ การแสดงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้านนิติบัญญัติ มักแสดงออกด้วยการอภิปรายสนับสนุน และเห็นชอบด้วยมากกว่าการอภิปรายคัดค้าน หรือไม่เห็นชอบด้วยการพิจารณาร่างพ.ร.บ.ต่าง ๆ เพราะการทำหน้าที่ประชุมในสภาผู้แทนราษฎรนั้น เป็นการถ่ายทอดความต้องการและแนวทางแก้ไขปัญหของประชาชนให้เป็นนโยบายในระดับประเทศ ซึ่งปรากฏตามข้อมูลข้างต้นนี้แล้ว

ตารางที่ 14 บทบาทส.ส.สตรีอีสานในการนำเสนอปัญหาของประชาชนทั่วไป /เป็นพิเศษ

ชื่อ-สกุล	ครั้งที่/ปี	ประเด็นในการนำเสนอ
1.นางมุกดา พงษ์สมบัติ ส.ส.ขอนแก่น	24 / 2546	-เสนอญัตติคว้น เรื่องให้ตั้งคณะกรรมการ วิสามัญพิจารณาศึกษาปัญหาและผลกระทบจาก การขึ้นราคาน้ำมัน และปรับอัตราการจัดเก็บภาษี
2.นางอรดี สุทธรศรี ส.ส.กาฬสินธุ์ และนางผ่องศรี จิ่งประเสริฐ	17 / 2546	-เสนอร่างพ.ร.บ.สถาบันอุดมศึกษาเอกชน
3.นางผ่องศรี จิ่งประเสริฐ ส.ส.ศรีสะเกษ	19/ 2546	-เสนอร่างพ.ร.บ.โรงรับจำนำ
4.นางอรดี สุทธรศรี ส.ส.กาฬสินธุ์	22/ 2548	-เสนอแนวทางแก้ไขปัญหายาเสพติด
5.นางกุสุมาลดี ศิริโกมุท ส.ส. มหาสารคาม	21/ 2547	-เสนอการจัดสรรงบประมาณเพื่ออบต. และการ พัฒนาเด็กเล็กโดยใช้วิทยาศาสตร์สุขภาพ
6.นางกุสุมาลดี ศิริโกมุท ส.ส. มหาสารคาม	26/2547	-พิจารณาโครงการ 1 อำเภอ 1 ทุน

ที่มา ข้อมูลจากสำนักงานเลขาธิการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในรายงานการประชุมสภา
ผู้แทนราษฎร www.eet.go.th และ www.ect.go.th/thai2report482Appendixi.htm

จากการศึกษารายละเอียดรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พบว่า สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรแสดงบทบาทในการเสนอร่างพ.ร.บ. และเสนอญัตติต่าง ๆ ล้วนได้รับการตอบรับจากสภาเป็น
อย่างดี แม้ว่าการนำเสนอไม่ได้นำไปปฏิบัติตามที่หมด แต่ในภาพรวมแล้วเป็นสิ่งที่ดี เพราะสตรีในสภาฯ
มีโอกาสดำเนินการตามความคิดเห็น แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีอีสานชัดเจนขึ้น

1.2 บทบาทด้านติดตามควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหาร

บทบาทนี้เป็นการติดตามการทำงานของรัฐบาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสามารถทำ
ได้ด้วยการขึ้นกระทู้ ซึ่งมี 2 ลักษณะคือ กระทู้สด และกระทู้ถาม วิธีการตอบของรัฐบาลทำได้ 2
แนวทางคือ ตอบกระทู้ในที่ประชุม และตอบในราชกิจจานุเบกษา โดยส่วนใหญ่สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรไม่ค่อยถามแล้วให้ตอบในที่ประชุม เพราะความเกรงใจ จึงทำให้การตอบส่วนใหญ่ในราชกิจจา
นุเบกษา นอกนั้นก็เป็นการอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี การอภิปรายงบประมาณ
และการขึ้นกระทู้ จากการศึกษาการตั้งกระทู้ถามการรายงานการประชุมสภาผู้แทนแต่ละครั้ง พบว่า
ส.ส.สตรีอีสานยังไม่ค่อยแสดงบทบาทด้านติดตามควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหารในสภามากนัก

ส่วนใหญ่เป็นการเสนอชื่อคณะกรรมการร่วมร่างพ.ร.บ.เท่านั้น แต่การอภิปรายความเป็นมาผลดีหรือผลเสียยังมีน้อย จึงไม่ปรากฏในรายงานการประชุมสภาว่ามีส.ส.สตรีอีสานอภิปรายในประเด็นต่าง ๆ เพื่อติดตามการทำงานของรัฐบาลนอกจากสนับสนุนอาจเป็นเพราะอยู่ฝ่ายรัฐบาลอยู่แล้ว บทบาทไม่เห็นด้วยในสภาจึงตกอยู่ที่ฝ่ายค้านเท่านั้น

ตารางที่ 15 แสดงบทบาทส.ส.สตรีอีสาน ด้านการติดตามการทำงานของรัฐบาล ในสมัยการประชุมสามัญทั่วไป

ชื่อ-สกุล	ครั้งที่ปี	ประเด็นในการขึ้น
1.นางบุญรัตน์ ศรีเรศ ส.ส.กาฬสินธุ์	21/2547	-เสนอรายชื่อคณะกรรมการวิสามัญร่างพ.ร.บ. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
	26/2547	-เสนอชื่อกรรมการวิสามัญร่วมร่างพิจารณามหาวิทยาลัย ของรัฐ
2.นางกุสุมาวดี ศิริโกมุท ส.ส.มหาสารคาม	21/2547	-เสนอรายชื่อคณะกรรมการร่างพ.ร.บ.อาชีวศึกษา
	34/2547	-อภิปรายร่างสนับสนุนพ.ร.บ.นครพนม

ที่มา ข้อมูลจากสำนักงานเลขาธิการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในรายงานการประชุมสภา
ผู้แทนราษฎร www.eet.go.th และ www.ect.go.th.thai2report482Appendixi.htm

จากตารางจะเห็นได้ว่าบทบาทในการติดตามการทำงานของฝ่ายบริหารด้วยการขึ้น
นักการเมืองสตรีอีสานคนอื่น ๆ ก็ไม่ค่อยได้ร่วมอภิปรายมากนัก อาจเป็นเพราะการแสดงบทบาทด้านนี้
ไม่ค่อยได้ผลเป็นรูปธรรมนัก การตอบข้อคำถามของรัฐมนตรีไม่ค่อยตรงประเด็นนัก และเรื่องการ
เรียงลำดับกระทู้ กว่าจะนำกระทู้ที่นำเสนอมาพิจารณาบางครั้งสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้เรื่อง
นั้นล่าช้าไป

บทบาททางการเมืองสตรีที่โดดเด่น นักการเมืองคือตัวแทนของประชาชนที่มาจาก
กระบวนการเลือกตั้ง จึงต้องสร้างความเชื่อมั่นให้ประชาชนมากที่สุดและยาวนานเท่าที่จะทำได้ แต่
ประชาชนไม่ค่อยตระหนักว่าอำนาจแท้จริงคืออำนาจประชาชน กลายมาเป็นผู้ช่วยเหลือนักการเมืองให้
เข้าสู่สภา และเป็นเพื่อนักการเมืองบางคนให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน การสร้างศรัทธาและความ
เชื่อมั่นผลักดันให้เข้าสู่ถนนการเมืองได้ แต่การเป็นนักการเมืองที่โดดเด่นก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายเช่นกัน
เพราะต้องแสดงความรู้ ความสามารถให้ปรากฏเด่นชัดทั้งในสภาและนอกสภา โดยเฉพาะบทบาท

ในการแสดงภูมิรู้เสนออดีตติ ตั้งกระทู้ถาม อภิปรายสนับสนุนประเด็นสำคัญ ๆ แล้วทำให้กลายเป็นนโยบายระดับชาติ ซึ่งบทบาทอย่างนี้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาสตรีได้กระทำมีเพียงไม่กี่คนที่มียุทธศาสตร์ชัดเจน สามารถสรุปสาระสำคัญดังนี้¹⁸⁰

ส่วนกระทู้ของสมาชิกวุฒิสภาสตรีอีสานในปี 2544 เรื่อง ทำให้ไม่ภิกษุณีจึงบวชไม่ได้ หรือข้อห้ามไม่ให้สตรีเข้าไปในสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา หรือ โครงการสร้างสันติสุขในครอบครัว จนเป็นเรื่องราวที่คนทั้งประเทศสนใจกลายเป็นสัญลักษณ์ท้องถิ่นไปในที่สุด มีผลให้เกิดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบางประเด็นเพื่อคลี่คลายสังคม หรือมีสส.สตรีอีสานบางท่านเสนอกระทู้เกี่ยวกับนักเรียนไม่มีที่เรียนในระดับอุดมศึกษา และรับการสนับสนุนประเด็นอย่างท่วมท้น จนเป็นเหตุให้รัฐบาลต้องขยายจำนวนนักเรียนเข้าเรียนในสถานศึกษาเพิ่มเติม¹⁸¹ นอกจากนั้นสมาชิกวุฒิสภาบางท่านก็แสดงบทบาทร่วมในสภาโดยการอภิปรายแสดงความคิดเห็นจนกลายเป็นดาวสภาหลายท่านเช่นกัน

นอกจากบทบาทที่โดดเด่นแล้ว นักการเมืองสตรีมักจะถูกจับตามองจากสังคม และจะเสื่อมเสียชื่อเสียงได้ง่ายหากประพฤติดนินทาจากจารีต ในความเป็นจริงอาจมีการกล่าวร้ายเพื่อประโยชน์ทางการเมือง แม้ไม่ใช่มิตยาโดดเด่นแต่ก็สร้างความเสื่อมเสียไปทั่ว เช่นกรณีนักการเมืองสตรีบางคนมีเพศสัมพันธ์กับพนักงานขับรถ เมื่อตรวจสอบข้อมูลจากชาวบ้านหลายกลับบอกว่า “ไม่เป็นความจริง สส.หญิงท่านนี้ไม่มีนิสัยอย่างนี้ ชีวิตส่วนตัวร่วมทุกข์สุขกับชาวบ้านมาตลอด มีน้ำใจ ช่วยเหลือทุกข์คนที่มาพบ น่าจะเป็นการสร้างภาพโดยนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามมากกว่า”¹⁸² ลักษณะอย่างนี้แม้ไม่ใช่สถานการณ์ที่สร้างความโดดเด่นแต่ก็เป็นสถานการณ์ที่ทำให้คนรู้จักทั้งประเทศกลายเป็นดราม่าปดอ สตรีท่านนั้นไปก็มี บทที่จะพิสูจน์ความจริงคือเมื่อมีการเลือกตั้งครั้งต่อไปหากประชาชนไม่เลือกเข้ามาเป็นผู้แทนราษฎรย่อมแสดงว่าประชาชนขาดศรัทธา

ดังนั้นนักการเมืองสตรีที่สามารถอย่างเพียงพอมักให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือประชาชนในเขตเลือกตั้งของตนตลอดต่อเนื่องและยาวนานตราบไคที่ยังมีฐานเศรษฐกิจเกื้อหนุน แต่ถ้าหากศักยภาพทางเศรษฐกิจไม่เพียงพอก็จะหมดศรัทธาและไม่ได้รับเลือกจากประชาชนในท้องถิ่นเดียวกันหากเข้าไปทำหน้าที่ในสภาแล้วไม่มีบทบาทในสภาในการอภิปราย เสนอประเด็น ขึ้นกระทู้เลย ก็ย่อมไม่ได้รับเลือกตั้งอีกเช่นกัน นักการเมืองสตรีที่โดดเด่นต้องรู้จักบทบาทหน้าที่ทั้งบทบาทในสภาและบทบาทนอกสภาคณยอมรับทั้งสอง วิธีคิด วิธีพูด บุคลิกลักษณะตลอดจนการแต่งกาย และต้องหาจุดเด่นของตนเองแล้วสร้างจุดเด่นนั้นให้เป็นประโยชน์ต่อตนและคนอื่น

¹⁸⁰ รัฐสภาสาร สรุปรายงานการประชุมรัฐสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2492, 2493, 2500.

¹⁸¹ รัฐสภาสาร สรุปรายงานการประชุมรัฐสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2492, 2493, 2500.

¹⁸² สัมภาษณ์พ่อค้าขายไก่ย่าง อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น. ที่ร้านค้าไก่ย่างหน้าโรงเรียนเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2549.

บทบาทนอกสภาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี

การทำหน้าที่เป็นตัวแทนประชาชนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีอีสาน มักถูกคาดหวังสูงจากสังคม เนื่องจากหากประชาชนไว้วางใจให้สตรีท่านใดทำหน้าที่เป็นตัวแทนในสภาได้ ก็ต้องเป็นสตรีที่มีบทบาทในสังคมโดดเด่นเป็นพิเศษ มีคุณสมบัติส่วนตัวและภูมิหลังที่ดี มีความสามารถพิเศษเหนือสตรีอื่น จึงจะได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้แทนประชาชนได้ในระดับนโยบาย จากแนวคิดของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ เสนอว่า บทบาทนอกสภาเป็นบทบาทของคนมีพลังกับคนไร้พลังในระบบอุปถัมภ์ ซึ่งแพร่หลายในสังคมไทยเพราะการเลือกตั้งเป็นการตอบแทนบุญคุณ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรมสืบทอดมาดั้งเดิม ที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติหรือผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตมากกว่า¹⁸³ และเมื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนแล้ว สังคมก็คาดหวังเห็นการทำงานที่โปร่งใส ชัดเจน เป็นรูปธรรม การแสดงบทบาทนอกสาด้านสังคมสงเคราะห์ของสส.อีสานในด้านการช่วยเหลือแก้ไขปัญหา ผลงานที่เกิดขึ้น เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม และความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อผู้แทนราษฎรสตรี การแสดงบทบาทนอกสภาสส.สตรีทำบทบาทนอกสภามากที่สุด และยังยึดติดกับพื้นที่ให้เวลาการทำงานนอกสภามากกว่าในสภา เพราะจำเป็นต้องรักษารูานคะแนนเสียงของคนไว้ซึ่งจะส่งผลให้คนได้รับเลือกในเวลาต่อมา ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าการบางอย่างไม่ใช่บทบาทหน้าที่ตนแต่ก็ไม่สามารถทิ้งท้องถิ่นได้ ปรากฏตามตาราง

¹⁸³ เอนก เหล่าธรรมทัศน์. "การสร้างชาวนบทให้เป็นฐานนโยบาย" ใน วิทยาน์สังคมไทย. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นต์ แอนด์พับลิชชิง จำกัด (มหาชน), 2538 หน้า 22 – 23.

ตาราง 16 ผลงานด้านสังคมสงเคราะห์แก้ไขปัญหาและช่วยเหลือประชาชน

การแก้ไขปัญหา	เงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรม/ค่านิยม	ผลงานที่เกิดขึ้น	บทบาทตามความ คาดหวัง
1.ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจระบอบประชาธิปไตย	-ประชาชนเคยชินกับการแจกเงินของสส. และเชื่อว่าสส.แก้ไขได้ทุกปัญหา	-ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและเปลี่ยนแปลงค่านิยม	-สส.ต้องสามารถบรรเทาความเดือดร้อนให้ชาวบ้านได้
2.การบริจจาคทรัพย์ส่วนตัวช่วยเหลืองานบุญประเพณี	-สัมพันธภาพแบบอุปถัมภ์	-ได้รับความนิยมนจากบรรดาชาวบ้าน	-เมื่อได้เป็นผู้แทนฯแล้วต้องช่วยเหลือประชาชนทุกปัญหา
3.สร้างสาธารณูปโภค	-เชื่อว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของสส.อยู่แล้ว	-เป็นความสามารถของสส. ในการดึงงบประมาณลงสู่ท้องถิ่น	-สามารถนำความเจริญสู่ท้องถิ่นให้ได้ถือเป็นความสามารถของสส.สตรี
4.การแก้ไขปัญหาความยากจน	-ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาหลักที่ชาวบ้านต้องการให้สส.ช่วยเหลือ	-นำเสนอในสภาฯ รวมกลุ่มสตรี อาชีพสหกรณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ทำให้ประชาชนมีอยู่มีกิน	-สามารถแก้ไขปัญหาเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน
5.ปัญหาไม่ได้รับความเป็นธรรม	-หน่วยงานราชการเอาเปรียบประชาชน เมื่อมาหาผู้แทนฯ ได้รับการช่วยเหลือ และเข้าใจปัญหาราษฎรมากกว่า	-ช่วยเหลือไกล่เกลี่ยกรณีพิพาททุกเรื่อง	-ส.ส.สตรีมีศิลปะในการพูดโน้มน้าวให้เกิดความสร้างสรรค์ดีกว่าส.ส.ชาย

ที่มา สรุปข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามของผู้วิจัย ปี 2547 - 2548

จากตารางแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสส.สตรีกับชาวบ้านยังเป็นแบบระบบอุปถัมภ์คือชาวบ้านหวังได้รับความเอื้อเฟื้อจากสส. ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างคนในสังคมที่มีฐานะต่างกัน ซึ่งตอบแทนด้วยความจงรักภักดี และเลือกเข้ามาเป็นผู้แทนฯ สส.สตรีมักแสดงบทบาทให้ประชาชนได้รับรู้ด้วยการเข้าถึงชีวิตจิตใจ และความต้องการของชาวบ้าน ด้วยการประชาสัมพันธ์หรือใช้สื่อมวลชนเพื่อนำเสนอบทบาทของตนเอง ด้วยวิธีการต่าง ๆ หลากหลาย และถึงสำคัญคือการ

ลงพื้นที่คลุกคลีกับกลุ่มประชาชนอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอทุกรูปแบบ ซึ่งต้องอาศัยคะแนนเสียงจากประชาชนในการเลือกตนเองทำหน้าที่เป็นตัวแทน หากไม่เห็นผลงานอาจไม่ได้รับเลือกตั้งครั้งต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นผู้ห่วงใย กับความพยายามทำงานให้ประชาชนได้รับรู้ว่าตนเองเท่าเทียมกับผู้ชายเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความพยายามสูง ดังนั้นการแสดงบทบาทนอกสภาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจำแนกประเด็นการแสดงบทบาททางการเมืองนอกสภาได้ดังนี้

1. บทบาททางการเมือง

เป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างส.ส. กับประชาชน รวมไปถึงการสร้าง ความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ด้วยการให้ความรู้กับประชาชนในเรื่องของการเลือกตั้ง เรื่องบทบาทของ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จากการศึกษาบทบาทส.ส.สตรี อีสานนอกสภาส่วนใหญ่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องบทบาทของส.ส.นอกสภาไม่แตกต่างกันเช่น “การเป็นผู้แทนที่ดี น่าจะพบกับชาวบ้าน ผู้แทนฯ สมัยก่อนไม่ใช่นักการเมืองที่แท้จริงเพราะไม่ค่อย ไปหาชาวบ้าน แต่ถ้าหากจะเข้าไปพบชาวบ้านก็เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองมากกว่า”¹⁸⁴

นอกจากนั้นยังแสดงถึงบทบาท ส.ส.ในปัจจุบันแตกต่างจากส.ส.ในอดีตมาก คือส.ส.ต้องทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับประชาธิปไตย “คิดกันว่าประชาชนยังไม่เข้าใจบทบาทของส.ส. ว่าต้องทำหน้าที่อะไรบ้าง ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของเราต้องพยายามหาทางทำให้เขาเข้าใจ ไปประชุมชาวบ้านคิดค้นก็พยายามสอดแทรกให้ความรู้แก่เขา ให้ความจริง และความถูกต้อง เป็นเรื่องที่เราต้องให้ความรู้เขา ไม่ใช่ปิดกั้นเขา หรือไม่เราก็จัดอบรมให้ความรู้ในเรื่องที่เขาไม่รู้ แต่เราต้องมีข้อมูลนะว่าเขาต้องการอะไร ส่วนใหญ่เขายังต้องการให้เราช่วยเหลือปัญหาหนี้สิน ความทุกข์ยาก ความไม่มีจะกิน คิดค้นเห็นแล้วสงสาร บ้านเมืองเรามีปัญหามากมายที่คิดค้นอยากจะแก้ไข”¹⁸⁵ ส่วนสส.บางคนกล่าวว่า “ประชาชนส่วนใหญ่เดี๋ยวนี้มีการศึกษาคิดขึ้นนะคะ เขารู้ว่าเขาต้องเลือกใครที่จะช่วยเขาได้ แต่มีบางเรื่องที่เขาต้องการให้เราดูแล มีปัญหาที่มากมาหาเรา มันแสดงถึงความล้มเหลวของรัฐในการดูแลประชาชน ด้วยนะคะ เราต้องให้ความรู้เขาค่ะ โดยเฉพาะการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ไม่เช่นนั้นเราก็จะได้คนที่ไม่สามารถเป็นตัวแทนของเขาได้”¹⁸⁶ สอดคล้องกับสส.บางท่านว่า “คิดค้นเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมกลุ่มแม่บ้านสตรีเพื่ออบรมให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพให้เขามีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระครอบครัว นอกจากนั้นยังก่อตั้งมูลนิธิกาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้านเพื่อเป็นสวัสดิการให้

¹⁸⁴ สัมภาษณ์นางอรดี สุทธิศรี, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์, ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย บ้านเสียว อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์, เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2547.

¹⁸⁵ สัมภาษณ์นางบุญรัตน์ ศรี เรศ, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์, ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

¹⁸⁶ สัมภาษณ์นางกุศลวดี ศิริโกมุต, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม, ที่บ้านพักอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2547

ชาวบ้าน”¹⁸⁷ แสดงว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีก็รู้ว่าตนเองมีบทบาทอย่างไร แต่บทบาทจัดสวัสดิการให้ชุมชนยังต้องทำเพราะเป็นวิธีการสร้างคะแนนนิยมในท้องถิ่นอีกวิธีหนึ่ง อย่างไรก็ตามการที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแสดงบทบาทในการให้ความรู้และพยายามสร้างงานสร้างรายได้ให้กับชุมชนในระดับรากหญ้า ส่วนหนึ่งเป็นการทำเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของตนทางอ้อม เพราะเป็นการรักษารฐานคะแนนเสียงของตนเอง และเป็นการสร้างภาพทางการเมือง ซึ่งบทบาทนี้จะส่งผลด้านการเมืองต่อตนเองในสมัยเลือกตั้งครั้งต่อไปด้วย

ดังนั้นการแสดงบทบาทนอกสภาส.ส.สตรีทำบทบาทนี้มากที่สุด และยังยึดติดกับพื้นที่ให้เวลาการทำงานนอกสภามากกว่าในสภา เพราะจำเป็นต้องรักษารฐานคะแนนเสียงของตนไว้ซึ่งจะส่งผลให้ตนได้รับเลือกในเวลาต่อมา ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะบางอย่างไม่ใช่บทบาทหน้าที่ตนแต่ก็ไม่สามารถทิ้งได้ การใช้จ่ายเงินทองของผู้สมัครทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภามากมายก็จริง แต่ที่ต้องใช้จ่ายมากกว่านั้นคือการใช้จ่ายเงินทองเพื่อหล่อเลี้ยงระบบอุปถัมภ์ ซึ่งต้องคอยช่วยเหลือชาวบ้านช่วงก่อนการเลือกตั้ง เพราะเป็นการชี้ขาดอย่างหนึ่งว่าใครกำชัยชนะในการเลือกตั้งมากกว่ากัน และชาวบ้านส่วนใหญ่คำนึงถึงผลประโยชน์ระยะยาวมากกว่าอามิสสินจ้าง แต่มิได้หมายความว่าชาวบ้านไม่รับเงิน ในขณะที่ชุมชนเมืองเห็นว่าเป็นการรับสินบนจากการหาเสียง แต่ชาวบ้านกลับคิดว่าเป็นการรับเงินกันเอง

2. บทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อม

การศึกษายบทบาทของนักการเมืองสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมนับว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมมิได้มีปัญหาก็แค่ การทิ้งขยะ หรือการทำให้บ้านเมืองสกปรกเท่านั้น หากแต่หมายถึงการผลิตในสังคม และการตัดสินใจทางการเมือง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตแบบใหม่ เช่น ยกเลิกวัฒนธรรมแบบกินทิ้งกินขว้างไปสู่ความพอเพียง¹⁸⁸ สะท้อนการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและวิถีการดำเนินชีวิตของสตรีในชุมชน เนื่องจากความเสื่อมโทรมของป่าไม้ ดิน น้ำ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นวัตถุดิบ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ และการพัฒนาอุตสาหกรรม กระตุ้นให้ดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ กล่าวได้ว่าระบบการผลิต การบริโภค และการดำรงชีพเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมในการปรับตัวมีชีวิตรอด โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมที่ยังต้อง

¹⁸⁷ สัมภาษณ์นางอรดี สุทธรศรี. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์. ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย บ้านเลี้ยว อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2547.

¹⁸⁸ กาญจนา แก้วเทพ. “ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม” ใน ศตวรรษที่ 1 โครงการหนังสือเล่มผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ. คณะกรรมการและส่งเสริมประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2541 หน้า 2.

ทั้งพาธรรมชาติ เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองสตรี กับท้องถิ่นตนเองในการจัดการ
ทรัพยากรพบว่ามิตบพาทดังนี้

บพาทในการอนุรักษ์ธรรมชาติ การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมก่อให้เกิดผลกระทบ
ต่อสิ่งแวดล้อมและผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง นักการเมืองท้องถิ่นมักจะส่งเสริมให้มีการใช้
ทรัพยากรอย่างอนุรักษ์ จากคำบอกเล่าของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีท่านหนึ่งกล่าวว่า “ใน
ท้องถิ่นใดที่มีจุดเด่นด้านใดดิฉันก็จะส่งเสริมด้านนั้น เช่น บางหมู่บ้านเขาทอผ้าพื้นเมืองอยู่แล้วเราก็ไป
ให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่เขา หรือบางหมู่บ้านมีวัดอุทิศเป็นไม้ธรรมชาติ เราก็พยายามส่งเสริมให้นำ
ผลิตภัณฑ์จาก ไม้มาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ชาวบ้าน เช่นทอเสื่อกก ทอผ้าพื้นเมืองเป็นต้น”¹⁸⁹ แสดงว่า
ชาวบ้านต้องการผู้นำที่สามารถให้คำแนะนำและช่วยเหลือเขาได้เมื่อเกิดปัญหาบางประการเกี่ยวกับการ
ผลิต เติมนหนึ่งเขามิที่ปรึกษาทำให้เขาเกิดความมั่นใจมากขึ้น จุดเน้นส่งเสริมสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอ
ผ้าเช่น กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านหนองเขื่อน
ช้าง จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มทอผ้าไหมอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น กลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องนอนเพื่อ
เป็นการอนุรักษ์ต้นไม้ มีการนำเปลือกไม้มาใช้ย้อมสี นอกจากการส่งเสริมการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ
เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ยังเป็นการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรีในระดับ
หมู่บ้านและประสานงานเครือข่ายกลุ่มแม่บ้าน

บพาทในการหารายได้เสริมครอบครัว การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมก่อให้เกิด
ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง การฝึกทักษะการจัดการ การเป็นผู้นำให้
กลุ่มแม่บ้าน เรียนรู้วิธีการจัดประชุม การจัดเงินทุนหมุนเวียน การจัดสหกรณ์ออมทรัพย์ ทักษะเหล่านี้
ส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นเกิดความมั่นใจ “เมื่อก่อนชาวบ้านยากจน ไม่ค่อยรู้จักการออม
ต่อมาเมื่อมีการโฆษณาเรื่องพ่อใหญ่วิบูลย์ใช้หลักการออมโดยจดบัญชีรับจ่าย และลดค่าใช้จ่ายที่ไม่
จำเป็นออก ทำให้พ่อใหญ่วิบูลย์มีเงินเหลือเก็บ ชาวบ้านเขาก็เอาอย่าง ก็ได้ผลคืนะคะ”¹⁹⁰ แสดงว่า
ชาวบ้านมีวัฒนธรรมเลียนแบบ ไม่ค่อยคิดวิธีการผลิตหรือบริโภคแบบใหม่ ๆ เนื่องจากความเคยชินกับ
การลอกเลียนแบบ เพราะไม่ค่อยได้ฝึกการคิดเอง และคอยพึ่งพาผู้อื่นอยู่ตลอดซึ่งเป็นจุดบอดของระบบ
อุปถัมภ์ที่ปลูกฝังรากลึกอย่างยาวนาน

ดังนั้นกล่าวได้ว่าบพาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีมีส่วนช่วยเหลือในการสนับสนุน
ก่อตั้งโครงการเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยเริ่มที่กลุ่มสตรีเพราะสามารถเข้าถึงชีวิตจิตใจได้ง่าย

¹⁸⁹ สัมภาษณ์นางกุสุมาวดี สิริโกมุท. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม. ที่บ้านพักอำเภอโกสุม
พิสัย จังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2547

¹⁹⁰ สัมภาษณ์นางกุสุมาวดี สิริโกมุท. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม. ที่บ้านพักอำเภอโกสุม
พิสัย จังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2547

กว่าบุรุษ โดยเฉพาะในเรื่องของการสร้างรายได้ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น สิ่งเหล่านี้เองจึงสามารถ
ครองใจท้องถิ่นของตนไว้ได้ยาวนานเท่านั้น

3. บทบาทในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชุมชน

จากการศึกษาผู้หญิงกับเศรษฐกิจนอกระบบของทุนทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธ์ใน
ผู้หญิงอีสานวันนี้บทบาทภาวะหนี้สินและความต้องการด้านแรงงานผลักดันให้สตรีส่วนหนึ่งต้อง
ทำงานในภาคอุตสาหกรรม จากสภาพเดิมที่สตรีต้องอยู่บ้านดูแลเด็กและคนชราในบ้าน บุรุษทำงานหา
เงินใช้แรงงานนอกบ้านเกิดการอพยพแรงงานในระยะแรกทั้งบุรุษสตรี แต่เป็นการผลิตแบบไม่มี
อนาคตคือภาวะหนี้สินยังเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบเดิม¹⁹¹ แต่เดิมเคย
ผลิตผ้าไว้ใช้ในบ้านก็ผลิตเพื่อจำหน่าย ในขณะที่ถูกไปทำงานในต่างแดน คนที่ไม่ค่อยมีบทบาทในการ
ผลิตแม้จะบ้านก็ต้องทำงานหารายได้ช่วยครอบครัวทำงานหนักเป็นสองเท่า การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ
ในชุมชนให้เป็นเศรษฐกิจแบบเงินตรา ซึ่งคนในท้องถิ่นมักมองไปที่ความสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องการผลิต
และทรัพย์สินเงินทองที่ต้องดูแล แต่ในขณะที่เดียวกันไม่ค่อยมองบทบาทของสตรีในด้านการเป็นผู้ผลิต
ทางเศรษฐกิจ ทำให้มีบทบาทเพียงแคเป็นผู้จัดการดูแลงานบ้านเท่านั้น แต่เมื่อสภาพสังคมและ
เศรษฐกิจเปลี่ยนไป สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีเริ่มมีบทบาทในการเข้าเกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจกับ
สตรีเหล่านี้ เนื่องจากกลุ่มสตรีแม่บ้านเป็นกลุ่มที่เข้าถึงง่าย พร้อมทั้งจะเรียนรู้และพร้อมที่จะ
เปลี่ยนแปลงโดยเป็นผู้สร้างความตระหนัก กระตุ้นให้ทำงานเพื่อส่งเสริมรายได้ให้ครอบครัว เมื่อ
ครอบครัวเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง ประเทศก็เจริญก้าวหน้าเนื่องจากเศรษฐกิจฐานรากมั่นคง บทบาทใน
การส่งเสริมอาชีพ “เริ่มแรกก่อตั้งกลุ่มแม่บ้านคิดว่าจะสร้างความตระหนักให้มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ
แล้วก็พาไปศึกษาดูงานที่ที่เขาประสบผลสำเร็จเพื่อนำแนวคิดมาใช้ในผลิตภัณฑ์ของตนเอง บางครั้งไป
ดูงานถึงต่างประเทศ คือประเทศลาวนะจะจริง ๆ แล้วก็เป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กว้างขึ้น การไปรู้ไป
เห็นอะไรมา ๆ ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่มากก็น้อยนะจะ”¹⁹² แสดงว่านักการเมืองสตรีก็มี
วิสัยทัศน์ในการมองเห็นความเปลี่ยนแปลงหากชาวบ้านมีรายได้ มีความรู้มีการอบรม มีผู้ส่งเสริมย่อม
ลดสามารถครองใจประชาชนได้เพราะกลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มใหญ่สามารถไปเปลี่ยนแปลงความคิดคน
ในครอบครัวได้ นักการเมืองคนนั้นก็สามารถครองใจชาวบ้านได้เช่นกัน นอกจากนั้นนโยบายของรัฐ
เกี่ยวกับหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์สามารถสร้างรายได้ให้ชุมชนแต่เกิดปัญหาการจำหน่ายแจกหรือ
การจัดการ

¹⁹¹ ทุนทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธ์. “ผู้หญิงกับเศรษฐกิจนอกระบบ” ใน ผู้หญิงอีสาน : ทางเลือก ศักยภาพ
และแนวทางการพัฒนา. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2541. หน้า 102 – 103.

¹⁹² สัมภาษณ์นางอรดี สุทธิศรี. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์. ที่สำนักงานศูนย์ประสานงาน
พรรคไทยรักไทย บ้านเลี้ยว อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2547.

ดังนั้นสถานการณ์ในท้องถิ่นอีสานเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วงปัจจุบันจากสส.ที่เคยมีบทบาทในการให้ความอนุเคราะห์ชาวบ้าน การเข้าถึงชาวบ้านบางครั้งการสร้างงานสร้างรายได้เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเศรษฐกิจในชุมชนจากที่เคยผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนก็นำมาจำหน่าย และมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนจนเกิดความรักความศรัทธาในเวลาต่อมา

4.บทบาทในการจัดสวัสดิการ

การแก้ไขปัญหาช่วยเหลือประชาชน และการจัดสวัสดิการเป็นเรื่องจำเป็นขาดไม่ได้ ด้วยสถานะเศรษฐกิจสังคมประเทศกำลังพัฒนา ส.ส.สตรีอีสานส่วนใหญ่ต้องทำหน้าที่ร่วมงานในพิธีการต่าง ๆ ของประชาชนในเขตพื้นที่ งานสังคมสงเคราะห์เป็นเรื่องสำคัญในการเข้าถึงประชาชน การบริจาคเงินส่วนตัวช่วยเหลือประชาชน การบริจาคงานบุญประเพณี หรือแม้แต่โรงศพ หรือการจัดสรรงบประมาณของรัฐบาลเพื่อสร้างสาธารณูปโภคในพื้นที่ของตน และแถลงข่าวผลงานของตนต่อชุมชน เป็นการสร้างฐานคะแนนนิยมให้ตนเองทั้งสิ้น เช่น “ลำพังเงินเดือน ส.ส. ไม่พอเลี้ยงลูกน้องนะคะ ยิ่งเวลามีงานบุญประเพณีของชาวบ้าน คิดเงินก็ต้องบริจาคช่วยเหลือ บางครั้งก็ช่วยเหลืองานบุญด้วยน้ำแข็งตลอดงานนั้น หากเกิดภัยแล้งหรือน้ำท่วมก็ต้องหาข้าวสาร อาหารแห้ง ไปบริจาค จนกลายเป็นประเพณี และต้องจัดสรรงบประมาณของตัวเองไว้ให้ชาวบ้านด้วย หรือบางครั้งชาวบ้านถูกเอาเปรียบ ก็กลายเป็นหน้าที่ที่คิดเงินต้องช่วยเหลือ เพราะชาวบ้านเขามาร้องทุกข์ คิดเงิน ไม่เคยละเลยปัญหาทุกปัญหาของชาวบ้าน”¹⁹³ สส.อีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “แทบทุกวันคะที่ชาวบ้านมาร้องเรียนเรา เกี่ยวกับปัญหาที่เขาไม่ได้รับความเป็นธรรม อย่างที่เห็นนี้แหละคะ แม้แต่เรื่องรถชน ตำรวจเอาเปรียบ ปัญหาหนี้สิน คือเรียกว่าทุกวันจะมีปัญหาที่เราต้องรับรู้และต้องหาทางช่วยเหลือชาวบ้าน ป้าไม่เคยทอดทิ้งประชาชน ทุกข์ของเขา คือสิ่งที่เราต้องช่วยเหลือคะ เพราะลุงสั่งนักสั่งหนาก่อนตายว่าต้องสานต่อเจตนารมณ์ให้ได้”¹⁹⁴ กล่าวได้ว่าแม้บทบาทนอกสภาไม่ได้กำหนดไว้ตามรัฐธรรมนูญ แต่ประเด็นสำคัญคือหาก ส.ส.สตรีสามารถผลักดันปัญหาให้กลายเป็นนโยบายได้ ก็ไม่จำเป็นที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแก่งแย่งกันเพื่อจัดสรรงบประมาณมาลงพื้นที่ของตน มิใช่เพียงแต่การช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นของตนเท่านั้นแต่เป็นการช่วยเหลือทั้งประเทศ ก่อผลให้เกิดการยอมรับบทบาทสตรีด้านการเมืองชัดเจนและเป็นรูปธรรมเพื่อพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

¹⁹³ สัมภาษณ์นางกุสุมาลวดี ศิริโกมุท. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม. ที่บ้านพักอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2547.

¹⁹⁴ สัมภาษณ์นางบุญรัตน์ ศรีธีเรศ. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม. ที่บ้านพักศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

ดังนั้นบทบาทในการจัดสวัสดิการเป็นการให้ความสงเคราะห์ชาวบ้าน แม้ไม่ใช่หน้าที่ของ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ต้องทำ เนื่องจากเป็นความต้องการของชาวบ้าน และเชื่อว่าเรื่องเล็กน้อย อย่างนี้ขอผู้แทนก็ได้เพราะผู้แทนก็ต้องการประชาสัมพันธ์ตนเองอยู่แล้ว ความจริงแล้วประชาชนไม่มีความรู้เรื่องบทบาทหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือ สมาชิกวุฒิสภา เพราะธรรมเนียมเคยปฏิบัติมาอย่างไรก็ทำอย่างนั้นต่อ ๆ กันมาในด้านของการให้บริการดังกล่าวมาแล้ว ย่อมแสดงถึงความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยเนื่องจากคนยังไม่รู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง นักการเมืองที่ได้รับ ความนิยมนสูงนั้น ไม่เพียงแต่ให้ความสนิทสนมเป็นกันเองกับชาวบ้านเท่านั้น หากยังต้องให้ความช่วยเหลือเรื่องทรัพย์สินเงินทอง หรือเรื่องอื่น ๆ ขามจำเป็น และนับวันจะต้องเป็นผู้มีความสามารถ พิเศษในการนำโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลมาลงท้องถิ่นคน จึงถือว่าทำคุณประโยชน์ท้องถิ่นโดยรวม และสามารถครองใจชาวบ้าน ได้อย่างดี

2. บทบาทสตรีในฐานะสมาชิกวุฒิสภา

สมาชิกวุฒิสภาเป็นผู้แทนประชาชนอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่ต่างจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะการกลั่นกรองกฎหมาย ร่างกฎหมายต่าง ๆ การคัดเลือกบุคคลเพื่อดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ การถอดถอนนักการเมือง แม้ว่าในปัจจุบันสภาชุดนี้จะมีวุฒิสภามาจากการเลือกตั้ง นับว่าเป็นการแต่งตั้งที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่เคยมีมา เพราะสมาชิกได้ร่วมกันทำหน้าที่จน กลายเป็นความหวังของประชาชนและคนในแวดวงการเมืองอย่างเต็มภาคภูมิ แต่ทั้งนี้ก็ยังถูกปรามาส ว่า วุฒิสภาคราวยาง หรือวุฒิสภาเป็นที่เลี้ยงของรัฐบาล ที่เป็นอย่างนี้สาเหตุเพราะในการพิจารณา กฎหมายหรือเรื่องราวใด ๆ ของวุฒิสภา น้อยครั้งนักที่จะมีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกับหลักการที่ รัฐบาลเสนอมา เนื่องจากการแต่งตั้งบุคคลมาดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ ประจำทั้งทหารตำรวจ หรือข้าราชการพลเรือน ซึ่งรัฐบาลสามารถบังคับบัญชาได้ อีกทั้งยังมีกลไกใน การกำกับลงคะแนนคณะกรรมการประสานงานของรัฐบาลคอยสั่งการอีกทางหนึ่งด้วย พรรคการเมือง ที่เข้ามาจัดตั้งรัฐบาลทั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรก็ต้องประกอบด้วยบุคคลที่ทรงความสามารถใน ด้านประสบการณ์ และคุณวุฒิสูงกว่าแต่ก่อนโดยไม่ด้อยกว่าวุฒิสภา หากจะใช้พื้นฐานว่าสมาชิก วุฒิสภามีผู้ทรงคุณวุฒิสูงกว่าในอดีตเห็นจะไม่ได้อีกต่อไป

วุฒิสภาก็มีความหมายได้ต้องใช้จุดเด่นของวุฒิสภาที่สภาผู้แทนราษฎรยังขาดอยู่ ซึ่งได้แก่องค์ประกอบของสมาชิกที่มาจากหลากหลายอาชีพ แต่ละท่านมีประสบการณ์ในหน้าที่การงานหรืออาชีพของตนมาอย่างชำนาญ ในขณะที่เวลานักการเมืองที่ถูกบังคับมิให้สังกัดพรรคการเมืองจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว เพราะวุฒิสภาจะเป็นดุลถ่วงอำนาจ หรือเตือนสติให้คิดรอบคอบจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก่อน จึงจะมีผลบังคับใช้ได้ เนื่องจากสมาชิกวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน เพราะรัฐธรรมนูญมาตรา 3 บัญญัติไว้ว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย ดังนั้นผู้ที่เข้ามาเป็น

ตัวแทนไม่ว่าระดับชาติหรือระดับท้องถิ่นย่อมต้องมาจากการเลือกตั้งจากประชาชน กล่าวได้ว่าสมาชิกวุฒิสภามีอำนาจมากเหลือเกินโดยหลักการเพราะเป็นอำนาจในการคัดเลือก เห็นชอบ แต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งองค์กรอิสระต่าง ๆ และทำหน้าที่ในการถอดถอนนักการเมือง และเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับสูงให้ออกจากตำแหน่งด้วย แต่ในทางปฏิบัติยังต้องอิงทิศทางการเมืองจากฝ่ายรัฐบาลก่อนนั่นเอง

อำนาจหน้าที่ดังกล่าวกลายเป็นกรอบบังคับให้สมาชิกวุฒิสภาดำเนินปฏิบัติหน้าที่โดยอิสระ ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด และไม่ต้องสังกัดพรรคการเมือง ซึ่งแตกต่างจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง และต้องดำเนินนโยบายตามข้อกำหนดและเงื่อนไขของพรรคการเมือง ซึ่งมีทั้งพรรคการเมืองฝ่ายค้านและพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาล แต่สมาชิกวุฒิสภาดังกล่าวต้องวางตัวเป็นกลางและพิจารณาประเด็นต่าง ๆ โดยไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ นอกจากนั้นยังมีข้อห้ามมิให้สมาชิกวุฒิสภาที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนหาเสียงเลือกตั้ง มีสิทธิแคะแฉะนำตนเอง เนื่องจากมาตรการให้ใช้อำนาจเป็นไปได้อย่างสุจริต เพราะมีลักษณะความเป็นธุรกิจการเมือง นำมาซึ่งปัญหาความไม่ชอบธรรมในการบริหารประเทศ ยิ่งรัฐบาลไร้เสถียรภาพและไร้ประสิทธิภาพ เพราะเป็นรัฐบาลฝ่ายผสมอ่อนแอ ขาดความเป็นเอกภาพ ทำให้นายกรัฐมนตรีไม่อาจใช้ภาวะความเป็นผู้นำได้ ก็ยิ่งทำให้เกิดปัญหาความชอบธรรม และวิกฤติศรัทธาได้ง่าย¹⁹⁵ ดังนั้นจึงต้องแก้ไขระบบการเลือกตั้งและระบบพรรคการเมือง ให้มีความเป็นธุรกิจการเมืองให้น้อยลงหรือหมดไป เปิดโอกาสให้คนที่สุจริตและมีความสามารถเข้าสู่ระบบการเมืองได้มากขึ้นโดยมีหลักการสำคัญในเรื่องของรัฐสภา การหาเสียงแบบนักการเมืองประเภทอื่นต้องตกเป็นหนี้บุญคุณ เพราะต้องขอคะแนนเสียงจากนักการเมืองหรือพรรคการเมือง อาจทำให้การทำหน้าที่อย่างตรงไปตรงมาในสภาเป็นไปได้ยาก ดังตารางแสดงการเข้าสู่ตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาสตรีอีสาน

¹⁹⁵ สำนักงานคณะกรรมการเลือกตั้ง. ก่อนจะเป็นต.ว. เอกสารเผยแพร่ กันยายน 2548. www.ect.go.th และ www.ect.go.th.thai2report482Appendixi.htm

ตาราง 18 แสดงการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองของสมาชิกวุฒิสภาสตรี

จุดหักเหให้เข้าสู่การเมือง	เงื่อนไขในครอบครัว / เงื่อนไขภายนอก	คุณภาพการทำงาน	ปัจจัยสนับสนุน
1. มีโอกาสทำงานสังคมสงเคราะห์ มีความพร้อมด้านฐานะ ชื่อเสียง การศึกษา	- บิดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น / เพื่อนร่วมงานให้การสนับสนุน	- มีผลงานดีเด่นหลายโครงการ / ช่วยเหลือสังคมจนได้รับการยอมรับจากชุมชน	- บิดา มารดา และสามีให้การสนับสนุน - การศึกษาสูง
2. ถูกคัดเลือกกับการเมืองมาตลอด และเป็นภรรยา นักการเมือง	- ไม่มีภาระดูแลงานบ้าน / คู่แข่งยังไม่เป็นที่รู้จัก	- ส่วนใหญ่เป็นกรรมการเด็ก สตรี และคนชรา	- สามีให้การสนับสนุน - ศึกษาต่อระดับสูง ภายหลัง
3. เคยต่อสู้ความยากลำบากสมัยเป็นนักศึกษา กรณี 14 ตุลา	- บิดารับราชการ มารดาทำนา กลุ่มแม่บ้านคนชราสนับสนุน	- รวมกลุ่มแม่บ้านเด็ก สตรี ฝึกอาชีพจนประสบความสำร็จ	- ใช้สื่อโฆษณาทุก รูปแบบ กลุ่มแม่บ้านให้การสนับสนุน

ที่มา สรุปข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามของผู้วิจัย ปี 2547 – 2548

จากตารางแสดงให้เห็นว่าการเข้าสู่ตำแหน่งของสมาชิกวุฒิสภาสตรีอีสานเกิดจากการได้รับโอกาสโดยตำแหน่งตามบทบาทหน้าที่ของสามีให้แสดงความสามารถในบทบาทภรรยาภาคไทย และสร้างประโยชน์ให้สังคมมาโดยตลอด นอกจากนั้นยังเป็นภรรยา นักการเมืองที่มีชื่อเสียง เมื่อลงเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาก็มีโอกาสได้เพราะบารมีของสามี ส่วนบางคนเคยถูกคัดเลือกความยากลำบาก ผ่านความอดทน แต่บังเอิญเคยทำหน้าที่เจ้าหน้าที่สื่อสารมวลชนทั้งวิทยุโทรทัศน์จึงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป รวมทั้งจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ บางคนก่อตั้งมูลนิธิช่วยเหลือเด็กยากไร้โดยเฉพาะ สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นฐานคะแนนเสียงให้สตรีที่จะก้าวเป็นสมาชิกวุฒิสภาได้เป็นอย่างดี

ในการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา ที่จัดให้มีการเลือกตั้งพร้อมกันทั่วประเทศขึ้นครั้งแรกในวันที่ 4 มีนาคม 2543 ถึงแม้เป็นเรื่องใหม่และเป็นครั้งแรก แต่โดยนัยแห่งพฤติกรรมการออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนยังคงยึดมั่นในกรอบประสบการณ์เดิมของการเลือกตั้งระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระดับประเทศ จากประสบการณ์ที่ผ่านมายังไม่สามารถยืนยันได้ว่ามีครั้งใดบ้างที่พฤติกรรมออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ปราศจากการถูกครอบงำหรือถูกชักจูง โดยอิทธิพลและผลตอบแทนอื่น ๆ ซึ่งมีใช้ความ

ตาราง 17 แสดงการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองของสมาชิกวุฒิสภาสตรี

จุดหักเหให้เข้าสู่การเมือง	เงื่อนไขในครอบครัว / เงื่อนไขภายนอก	คุณภาพการทำงาน	ปัจจัยสนับสนุน
1. มีโอกาสทำงานสังคมสงเคราะห์ มีความพร้อมด้านฐานะ ชื่อเสียง การศึกษา	- บิดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่น / เพื่อนร่วมงานให้การสนับสนุน	- มีผลงานดีเด่นหลายโครงการ / ช่วยเหลือสังคมจนได้รับการยอมรับจากชุมชน	- บิดา มารดา และสามีให้การสนับสนุน - การศึกษาสูง
2. คลุกคลีกับการเมืองมาตลอด และเป็นภรรยา นักการเมือง	- ไม่มีภาระดูแลงานบ้าน / คู่แข่งยังไม่เป็นที่รู้จัก	- ส่วนใหญ่เป็นกรรมการเด็ก สตรี และคนชรา	- สามีให้การสนับสนุน - ศึกษาต่อระดับสูงภายหลัง
3. เคยต่อสู้ความยากลำบากสมัยเป็นนักศึกษา กรณี 14 ตุลา	- บิดารับราชการ มารดาทำนา กลุ่มแม่บ้านคนชราสนับสนุน	- รวมกลุ่มแม่บ้านเด็ก สตรี ฝึกอาชีพจนประสบความสำเ็จ	- ใช้สื่อโฆษณาทุกรูปแบบ กลุ่มแม่บ้านให้การสนับสนุน

ที่มา สรุปข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามของผู้วิจัย ปี 2547 – 2548

จากตารางแสดงให้เห็นว่าการเข้าสู่ตำแหน่งของสมาชิกวุฒิสภาสตรีอีสานเกิดจากการได้รับโอกาสโดยตำแหน่งตามบทบาทหน้าที่ของสามีให้แสดงความสามารถในบทบาทภรรยาภาคไทย และสร้างประโยชน์ให้สังคมมาโดยตลอด นอกจากนั้นยังเป็นภรรยา นักการเมืองที่มีชื่อเสียง เมื่อลงเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาก็มีโอกาสได้เพราะบารมีของสามี ส่วนบางคนเคยคลุกคลีความยากลำบาก ผ่านความอดทน แต่บังเอิญเลขทำหน้าที่เจ้าหน้าที่สื่อสารมวลชนทั้งวิทยุโทรทัศน์จึงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป รวมทั้งจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ บางคนก่อตั้งมูลนิธิช่วยเหลือเด็กยากไร้โดยเฉพาะ สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นฐานคะแนนเสียงให้สตรีที่จะก้าวเป็นสมาชิกวุฒิสภาได้เป็นอย่างดี

ในการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา ที่จัดให้มีการเลือกตั้งพร้อมกันทั่วประเทศขึ้นครั้งแรกในวันที่ 4 มีนาคม 2543 ถึงแม้เป็นเรื่องใหม่และเป็นครั้งแรก แต่โดยนัยแห่งพฤติกรรมทางการเมืองเลือกตั้งของประชาชนยังคงยึดมั่นในกรอบประสบการณ์เดิมของการเลือกตั้งระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระดับประเทศ จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ยังไม่สามารถยืนยันได้ว่ามีครั้งใดบ้างที่พฤติกรรมออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ปราศจากการถูกครอบงำหรือถูกชักจูง โดยอิทธิพลและผลตอบแทนอื่น ๆ ซึ่งมีใช้ความ

คาดหวังในศักยภาพแห่งตัวตนของผู้สมัครที่จะทำหน้าที่แทนตัวเองได้อย่างสมบูรณ์ การตัดสินใจเลือกตัวแทนของประชาชนในแต่ละครั้งจึงเต็มไปด้วยผลประโยชน์บางอย่างแอบแฝง

โดยเฉพาะมีหน้าที่สำคัญที่สุดด้านการกลั่นกรองกฎหมายรัฐธรรมนูญได้ทำการแก้ไขให้สถาบันนี้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เพราะที่ผ่านมาวิธีการคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภานั้นอยู่กับนายกรัฐมนตรีเพียงลำพัง ทำให้สมาชิกวุฒิสภาขาดความหลากหลายของกลุ่มในสังคม และอยู่ภายใต้อิทธิพลชักนำของพรรคการเมือง หรือรัฐบาลโดยตรง จึงสมควรทำให้สถาบันวุฒิสภาเป็นองค์กรกลั่นกรองกฎหมายให้รอบคอบ ทั้งเป็นการคานอำนาจพรรคการเมืองในบางเรื่อง โดยเฉพาะอำนาจในการตรวจสอบและถอดถอนนอกจากนี้การได้มาซึ่งตำแหน่งวุฒิสภาดังกล่าวยังกระทบต่อการเมือง และการใช้เงินซื้อเสียงพัวพันมาับบทบาท ดังนั้นในการร่างรัฐธรรมนูญของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) จึงมีหลักการสำคัญที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เกี่ยวกับเรื่องวุฒิสภา หมวด 6 ส่วนที่ 3 ดังนี้

1. เลิกระบบการให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้คัดเลือกและกราบบังคมทูลแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา
2. ให้สมาชิกวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน (รัฐธรรมนูญ มาตรา 121)
3. จำนวนสมาชิกวุฒิสภาในแต่ละจังหวัดพึงมี ให้คำนวณตามเกณฑ์จำนวนราษฎรไม่ถึงหนึ่งล้านคนให้มีการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาได้หนึ่งคน ถ้าจังหวัดใดมีราษฎรเกินหนึ่งล้านคนก็ให้มีการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาในจังหวัดนั้นเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนต่อจำนวนราษฎรทุกหนึ่งล้านคนเศษหนึ่งส่วนของหนึ่งล้านคนถึงห้าแสนคนหรือกว่านั้นให้นับเป็นหนึ่งล้านคน (รัฐธรรมนูญ มาตรา 121)
4. ผู้ที่รับสมัครเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภามีอายุไม่ต่ำกว่า 40 ปี มีวุฒิไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่า และไม่มีสังกัดพรรคการเมือง ตลอดจนไม่เป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ (รัฐธรรมนูญ มาตรา 125)
5. สมาชิกวุฒิสภามีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 6 ปี (รัฐธรรมนูญ มาตรา 130) และมีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งใหม่ได้ แต่ต้องไม่ติดต่อกัน 2 สมัย (รัฐธรรมนูญ มาตรา 126)

การเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเลือกสมาชิกวุฒิสภาด้วยตัวเองตามรัฐธรรมนูญใหม่นี้ถือเป็นประวัติศาสตร์ครั้งแรกของประเทศไทย การมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองของประชาชนได้รับการยอมรับและเปิดกว้างมากขึ้น การพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้นประชาชนควรมีส่วนร่วมในกระบวนการเมือง นับว่าเป็นเรื่องสำคัญควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในลำดับแรก เพราะการปกครองในระบอบนี้ ถือว่าเป็นการปกครองโดยใช้ประชาชน เพื่อประชาชนในสังคม ความสำคัญของการเลือกตั้ง จึงเป็นสิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เพราะบ่งบอกจิตสำนึกความตระหนัก และปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเป็นพลเมืองดี เพราะการเลือกตั้งเป็นวิธีการได้มาซึ่งผู้แทนของประชาชนที่แท้จริงจำเป็นต้องมีการเลือกตั้งที่สะอาดบริสุทธิ์และยุติธรรม

ดังนั้นบทบาทของสมาชิกวุฒิสภาผู้แทนราษฎรสตรีในการแสดงความสามารถในสภา
พิจารณาจากสมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการเลือกตั้งทั่วประเทศ และมีการประชุมวุฒิสภาสมัยสามัญทั่วไป
ในปี พ.ศ. 2546 – 2548 ปรากฏตามตารางดังนี้

ตารางที่ 18 บทบาทของสมาชิกวุฒิสภาสตรี สมัยการประชุมสามัญทั่วไป ปี 2546 – 2548

ชื่อ - สกุล	วัน/เดือน/ปี	บทบาทในสภา	เรื่องที่น่าสนใจในสภาฯ
1.นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช	31 ต.ค. - 1 ต.ค.2545	กระทู้ถามสด	-การบวชเป็นภิกษุณีในประเทศไทย
2.นางวิลาวัลย์ ดัฒนพงษ์	4 ก.พ.- 3 มิ.ย. 2546	กระทู้ถามสด	-การดูแลเด็กและหญิงต่างชาติ
3.นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช	1 ก.ค. 2548	อภิปราย	-ห้ามสตรีขึ้นไปบูชาสักการะพระธาตุ
5.นางมาลีรัตน์ แก้วก่า	3 พ.ย. 2548	กระทู้ถามด่วน	-นโยบายการปราบปรามยาเสพติด

ที่มา สรุปรายงานการประชุมของวุฒิสภาสมัยสามัญทั่วไป (4 ก.พ. – 3 มิ.ย.46)

และ www.senate.go.th/conclude2index.htm

จากตารางอาจกล่าวได้ว่า สตรีอีสานเริ่มปรากฏบทบาททางการเมืองชัดเจนขึ้น แต่เมื่อพิจารณาจากข้อมูลบทบาทสมาชิกวุฒิสภาสตรีอีสานที่แสดงออกในสภามีไม่กี่คนที่แสดงบทบาทด้วยการอภิปราย กระทู้ถามคณะรัฐบาล บางคนไม่มีบทบาทในการอภิปรายเลย บางเรื่องที่น่าสนใจก็ไม่ได้รับการยอมรับในสังคม บางเรื่องก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง เรื่องที่น่าสนใจในสภาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับเด็ก สตรี ภิกษุณี และยาเสพติด แสดงให้เห็นถึงความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ของสตรีในการก้าวเข้าสู่สภาว่ามีการเตรียมความพร้อมมากน้อยแค่ไหนในการทำหน้าที่แทนประชาชนในการกลั่นกรองด้วยบทกฎหมาย หรือบทบัญญัติต่าง ๆ ในสภา

บทบาททางการเมืองที่โดดเด่น

นักการเมืองหญิงถ้าก้าวสูงนักมักถูกรอด้วยผู้ชายอย่างเดิม ซึ่งเป็นข้อจำกัดด้วยวาทกรรมเชิงดูหมิ่นดูแคลนผู้หญิงว่า “ประสาผู้หญิง มันจะเก่งสักเพียงไหนก็ยังแพ้ผู้ชายวันยังค่ำ” สะท้อนให้เห็นว่าผู้ชายไม่ยอมรับผู้หญิงในการเป็นผู้นำ แม้แต่การแสดงบทบาทจนได้ชื่อว่าเป็นควาสดาต้องเกิดจากการแสดงความคิดเห็นร่วมและอภิปรายอย่างกว้างขวางในสภาเกือบทุกเรื่องหรือในเรื่องที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่ นโยบายระดับชาติ มิใช่เป็นเพียงแค่ไม้ประดับในสภาในบทบาทแค่เสนอชื่อหรือสนับสนุนเท่านั้น การนำเสนอโน้มน้าวน่าสนใจ ประกอบด้วยหลักการเหตุผล ความเป็นมา วิธีการยกตัวอย่าง และสรุปประเด็น แต่ถ้าหากเมื่อใดแสดงความเก่งเกินผู้ชายมากนักก็กลายเป็นที่รังเกียจของ

สภา เช่นนักการเมืองหญิงบางคนกล่าวว่า “เป็นผู้หญิงนักการเมืองถ้าเกินหน้าเกินตาผู้ชายนั้นก็ไม่ใช่เวลาทุกในสภา อย่าได้เก่งเกินผู้ชาย ถ้าเขาไม่เห็นด้วย เขาจะเตะเขา เพราะเขายังว่าประสาผู้หญิงจะเก่งอะไร”¹⁹⁶ ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงถึงทัศนคติของผู้หญิงที่เข้ามาในสภาการเมือง การยอมรับในอำนาจชายเป็นใหญ่ ความคิดเหล่านี้ปิดกั้นโอกาสให้ผู้หญิงแสดงความสามารถ และเรื่องที่น่าเสียดายนั้นหากตรงกับความต้องการของบ้านเมือง อาจอยู่ในภาวะวิกฤติ หรือเหตุการณ์ที่เกิดผลกระทบโดยตรงต่อประเทศ เช่น ปัญหาภัยไข้ที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ ปัญหาความยากจน ปัญหาเกษตรกร ปัญหาจัดสรรงบประมาณ ปัญหาการเลือกปฏิบัติเกี่ยวเนื่องกับความเสมอภาคระหว่างเพศหรือความเป็นหญิงเป็นชายเป็นต้น ดังเช่นกรณีแม้ว่าถนนการเมืองเป็นเส้นทางที่ผู้หญิงก้าวเข้ามามีบทบาทมากกว่าในอดีตก็ตาม แต่ผู้หญิงที่แสดงบทบาทบนเวทีการเมืองก็ยังมีอยู่อย่างจำกัด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางท่านเข้ามาบนเวทีการเมืองหลายสมัยแล้วยังไม่มีโอกาสแสดงบทบาททางการเมืองอย่างที่ตั้งใจไว้ได้ และก็มีอีกหลายท่านที่เข้ามาทำหน้าที่เพียงสมัยเดียวก็เลิกลาไป จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าเส้นทางการเมืองของผู้หญิงมิได้สดสวยขาวไกลอย่างที่คิด เพราะยังมีแนวคิดแบบเดิมยังปรากฏอยู่

ดังนั้นเมื่อผู้หญิงที่เข้ามาในเวทีการเมืองได้และทำหน้าที่เป็นผู้แทนประชาชนจริง ๆ ในการเป็นนักอภิปราย แสดงความคิด ความรู้ ร่วมอภิปรายแสดงข้อคิดเห็น มีเหตุผล มีหลักฐานเพียงพอในการอภิปรายประกอบความคิดเห็น มีลีลาชั้นเชิงในการอภิปราย เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยภาพรวมย่อมกลายเป็นความสกา แต่ถ้าหากเข้าสภาแล้วไม่เคยแสดงบทบาททางการเมือง คอยแต่ยกมือสนับสนุน หรือเสนอข้อคณะกรรมการก็กลายเป็นแค่ไม้ประดับในสภา แต่ถ้าหากผู้หญิงแสดงบทบาทในสภาเก่งมากเกินไปก็อาจเป็นที่จับตามอง คือเก่งมากเกินไปทำให้ผู้ชายเกลียด

ความเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น

ผู้นำที่มีประสิทธิภาพมักมีคุณลักษณะเฉพาะอย่างที่แตกต่างกันจากบุคคลธรรมดา และบางอย่างเหนือกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้นำ ถ้าหากผู้นำคือคนที่อยู่บนเวทีสูงส่งว่า ในขณะที่คนอื่นคอยฟังและสังเกต เพื่อปฏิบัติตามแบบอย่างด้วยความเชื่อมั่นและไว้วางใจ ดังนั้นฐานรากของผู้นำยังต้องแข็งแกร่งมั่นคงพอที่จะรับทุกสถานการณ์ได้ และกลายเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น ศาสตราจารย์ประเวศ วะสี ท่านได้กล่าวถึงท้องถิ่นในกระแสความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมว่า “พระเจดีย์ต้องสร้างจากฐานราก ยิ่งฐานแข็งแรงเพียงใด ส่วนบนของพระเจดีย์ก็สูงใหญ่ และมั่นคงได้มากจนนั้น สังคมก็

¹⁹⁶ สัมภาษณ์นางบุญเรือน ศรีเรศ. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม. ที่บ้านพักศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

เช่นเดียวกัน ถ้าฐานรากสังคมเข้มแข็ง สังคมก็มั่นคงเติบโตได้มากฉันนั้น”¹⁹⁷ แสดงให้เห็นว่าแนวคิดของท่านมุ่งที่การพัฒนาในระดับรากหญ้าคือฐานล่างของสังคมคือชุมชนและท้องถิ่น แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าความเป็นสัญลักษณ์ท้องถิ่นเกิดขึ้นเมื่อใด

การก่อตัวของพลังท้องถิ่นหากพิจารณากันให้ดีแล้วจะเห็นว่าเกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ประชาชนในระดับรากหญ้าเติบโตด้วยวิถีชีวิตท้องถิ่น และเริ่มเกิดท้องถิ่นนิยม อาจารย์ประเวศบอกว่า “โลกของฐานล่างชุมชนท้องถิ่นถูกเรียกว่าเป็นคนยากจน ไม่มีความรู้ แต่วันนี้ชาวบ้านกำลังแสดงออกทางตัวตนของเขา จากมิติที่ถูกมองด้วยอคติทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมท้องถิ่นหายไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกลดค่า ไม่ว่าจะเป็น พระ หมอตำแย หมอพื้นบ้าน ช่างต่าง ๆ แม้แต่ผู้หญิงเก่งเรื่องอาหาร ยา สมุนไพร หัตถกรรม ดอนนี่แทบไม่หลงเหลือความภาคภูมิใจในท้องถิ่น”¹⁹⁸ สิ่งเหล่านี้เองคือวิกฤติท้องถิ่นทางวัฒนธรรมที่รับแนวคิดถ่ายทอดมาจากตะวันตก โดยเฉพาะช่วงเวลา 50 กว่าที่ผ่านมามีเกิดการรวมตัวของรัฐชาติขนาดใหญ่เพื่อดำเนินมหาอำนาจตะวันตก ชนชั้นนำมีจำนวนน้อยแต่มีอิทธิพลในการครอบงำที่กำหนดความเป็นไปของสังคม ความเป็นรัฐชาติหายไปกลายเป็นรัฐบริวารด้วยกระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาทุกทิศทาง มีผลทำให้คนในท้องถิ่นขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง

ส่วนสัญลักษณ์ผู้นำหญิงจากภาพที่ปรากฏส่วนใหญ่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสูง แต่ในวัยเด็กผู้นำจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจต่ำ ดังนั้นผู้นำจึงมีแนวโน้มของการเคลื่อนย้ายทางสังคมสูง และมักมีการศึกษาอยู่ในระดับสูง มีความสามารถสูง และมีความเฉลียวฉลาด ซึ่งพิจารณาจากการตัดสินใจ ความรู้ และความสามารถในการพูดเป็นเยี่ยม ผู้นำจะมีลักษณะของการตัดสินใจที่ดีเฉลียวฉลาดเด็ดขาด รวมทั้งมีบุคลิกภาพก้าวร้าวและความเป็นผู้มีอำนาจ มีอารมณ์รุนแรง ไม่ถ่อมตน รักอิสระ เป็นตัวของตัวเอง มีความคิดสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นในตนเอง นอกจากนั้นยังเป็นผู้มีเป้าหมายในการทำงานสูง มีความคาดหวัง มีพลัง และความต่อเนื่องในจุดหมายสูง รวมทั้งบุญบารมี ค่านิยม ความเชื่อ บุคลิกภาพ และมีจิตวิทยาสูงเป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้หลายคนเข้าใจว่า การมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้สูง มีประสบการณ์มากมักจะมีอำนาจมากและสามารถเป็นผู้นำผู้อื่นได้ ซึ่งเป็นความคิดที่ผิดอย่างยิ่ง เนื่องจากการเป็นผู้นำมิใช่แค่การเป็นผู้รู้มาก เก่งกว่า ฉลาดกว่า และมีอำนาจมากกว่า และใช้อำนาจเหล่านั้นเพื่อผู้อื่น แต่การเป็นผู้นำคนอื่นได้นั้น แท้จริงแล้วต้องแสดงพลังอำนาจเชิงงามในเชิง

¹⁹⁷ ประเวศ วะสี. พลังท้องถิ่นในกระแสความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. 2546. หน้า 4.

¹⁹⁸ เอนก นาถบุตร. “ปรากฏาพิเศษ” ใน พลังท้องถิ่น. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. 2546. หน้า 6.

สร้างสรรค์ออกมา ด้วยบทบาทในการเป็นผู้นำตนเองต่องานที่รับผิดชอบ และต่อบุคคลคนอื่นเพื่อให้เกิดการยอมรับหรือมีศรัทธาต่อตนเองจนพร้อมที่จะยอมตามใจผู้นำทุกอย่างโดยไม่ต้องบังคับฝืนใจ หรือสร้างเงื่อนไขเพื่อให้คนอื่นทำตามด้วยอำนาจเทียมที่คนสร้างขึ้น

อย่างไรก็ตามความเป็นสัญลักษณ์ท้องถิ่นจึงเกิดขึ้นภายใต้ความรู้สึกลึกซึ้งรักท้องถิ่นที่สืบทอดโดยพฤติกรรมมิใช่ด้วยวาจา วิถีชีวิตของชุมชนแม่ถูกแบ่งแยกไปบ้างแต่ก็ยังพอมีพลังความแข็งแกร่ง ซึ่งเกิดขึ้นในตัวคนของผู้นำโดยเฉพาะภาพของผู้นำหญิงที่นำมาศึกษาพบว่า ความเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นต้องเป็นที่ยอมรับของชุมชน ดูพ่อแม่เป็นแบบอย่าง และมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงท้องถิ่น เช่น ใครที่ส่งลูกเรียนหนังสือ คนอื่นก็จะส่งลูกเรียนตามกัน หรือถ้าพ่อแม่ได้เป็นนักการเมืองท้องถิ่น ลูกก็จะเป็นนักการเมืองท้องถิ่น หรือพ่อแม่เป็นครูลูกก็จะเป็นครูตามด้วย ชาวอีสานเรียกว่า “เปิงบ้าน” คือวิถีชีวิตที่ปฏิบัติตามเลียนแบบกันในชุมชน นอกจากนั้นสตรีที่เลือกศึกษาทั้งนักการเมืองและผู้บริหารมักได้รับการขนานนามว่า “สตรีเหล็ก” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสตรีนักต่อสู้ เก่ง เข้มแข็ง คิดแบบหัวตรงกันข้ามต้องพิสูจน์ความสามารถกล้าออกไปทำงานที่เคยเป็นงานของผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงที่กล้าออกไปทำอย่างนั้นทุกคนมีความรู้เป็นอย่างดี พ่อแม่มีหวัคึก้าวหน้าให้ลูกได้รับการศึกษา กล่าวได้ว่าพลังความรู้ให้โอกาสและสร้างเสริมความเป็นผู้นำได้เป็นอย่างดี ส่วนบางคนก็เป็นสัญลักษณ์ของคน 14 ตุลา ต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมจากระบบเก่าสู่ระบบใหม่ อุคมการณ์ได้รับการถ่ายทอดคือเป็นนักต่อสู้ทางการเมือง กล้าคิดกล้าทำ บางคนก็เป็นสัญลักษณ์ของทายาทนักการเมืองของบิดามารดา และสามีหรือเครือญาติ และยังเป็นทายาทนักการเมืองกลุ่มนักธุรกิจด้วย บางคนเป็นสัญลักษณ์ของการรักพวกพ้องพี่น้องเครือญาติและเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มแม่บ้านและสร้างอาชีพให้กลุ่มแม่บ้านให้ความดูแลเส้นสายให้ความอุปถัมภ์ สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า คนก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำย่อมมีผู้ให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น

2. พลังผู้บริหารสตรี

ในภาวะสังคมอยู่ท่ามกลางการแข่งขันอย่างรุนแรง องค์กรยุคใหม่ต้องมีการปรับตัวบริหารจัดการทุกรูปแบบเพื่อความอยู่รอด ทรัพยากรที่ถูกนำมาใช้มากที่สุดนอกเหนือจากเงินทุนคือความรู้ และทรัพยากรมนุษย์ และผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดชะตากรรมขององค์กรแต่ละองค์กรย่อมหนีไม่พ้นผู้ทำหน้าที่ผู้นำ หรือผู้บริหาร ในสถานศึกษาก็เช่นกัน องค์กรจะประสบผลสำเร็จได้ ต้องมีผู้นำที่บริหารงานเต็มความสามารถ ซึ่งผู้บริหารสตรีที่มีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับก็มีไม่น้อย แตกต่างจากผู้บริหารบุรุษในด้านความละเอียด รอบคอบ การจัดสวัสดิการ การดูแลลูกน้อง การติดตามงาน ทั้งนี้ต้องพิจารณาปัจจัยแวดล้อมเพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรให้เข้มแข็ง หากเชื่อว่าสถานศึกษาที่ประสบผลสำเร็จ เกิดจากการมีผู้นำที่มีคุณภาพ และมีการศึกษาสูง แต่ผู้นำก็ไม่สามารถทำงานเองได้ทุกอย่าง นั่นคือผู้นำที่มีคุณภาพจะเก่งคนเดียวไม่ได้ ดังนั้นผู้บริหารสตรีต้องมีลูกน้องที่เชื่อถือ ไว้วางใจได้

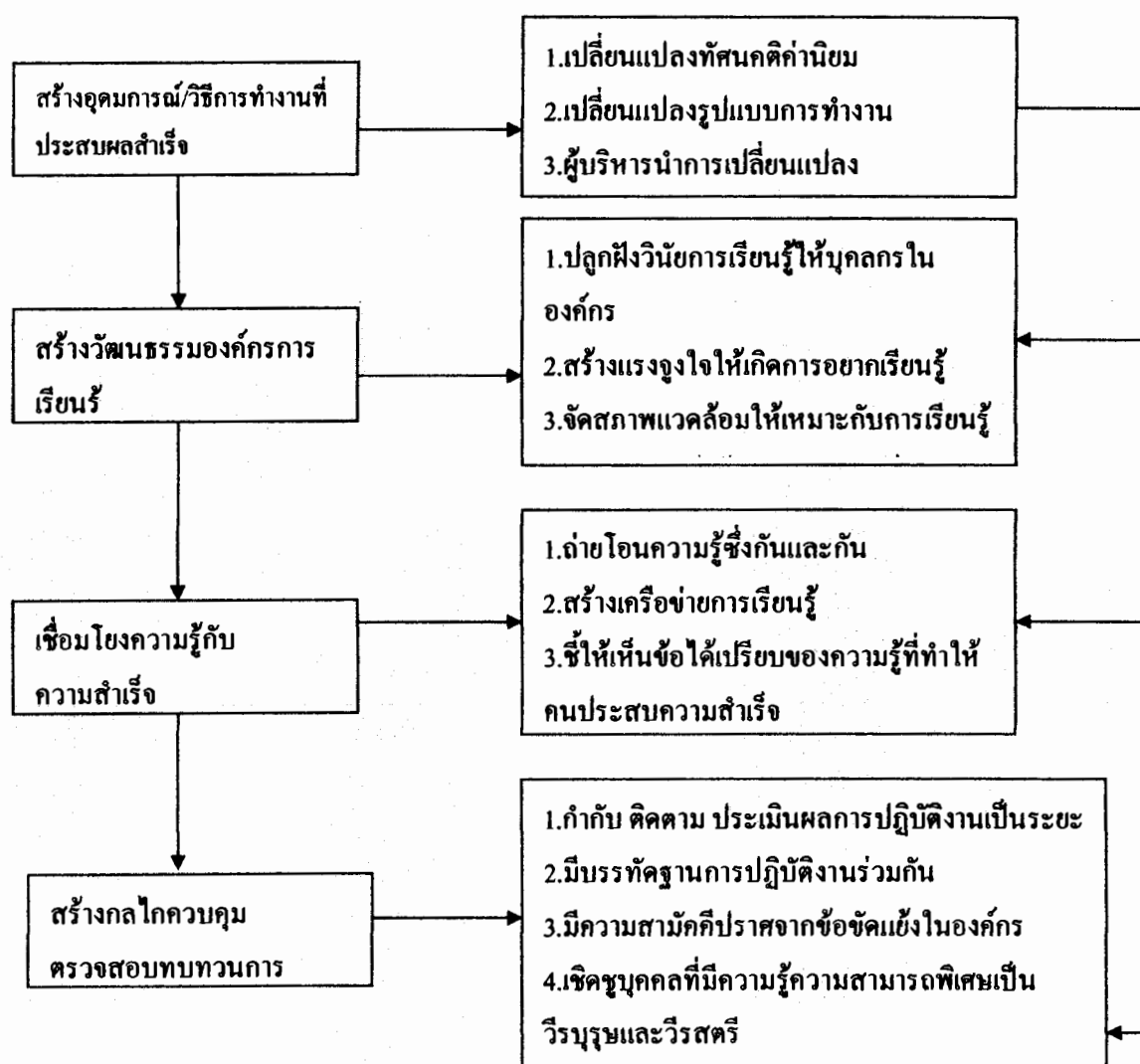
ปฏิบัติงานแทนได้รวมทั้งความก้าวหน้าของระบบเทคโนโลยี สื่อสาร สารสนเทศได้ส่งผลให้เกิดการบริหารงานในรูปแบบใหม่เต็มไปด้วยการแข่งขันรุนแรง รวดเร็ว ฉับไว มุ่งเน้นความรู้ความสามารถทั้งระดับบุคคลและระดับองค์กรในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หากเชื่อว่าการศึกษาคือการสร้างคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษาก็คือต้องพัฒนา ความคิด และจิตใจ หากขาดการพัฒนาให้คนเป็นคนดีดังกล่าว การจัดการศึกษานั้นก็ล้มเหลวจึงเป็นภารกิจร่วมกันระหว่างครอบครัว ชุมชน และสถาบันต่าง ๆ ในสังคม เพื่อความอยู่รอด คนในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนจะต้องมีความสามารถปรับตัวเพื่อให้ก้าวตามทันหรือก้าวนำหน้าการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ ทั้งนี้เพราะปัจจัยสำคัญของการบริหารงานคือ ความรู้ความสามารถขององค์กร บุคคลที่มีศักยภาพต้องเรียนรู้ให้รวดเร็วกว่าผู้อื่นและประยุกต์ใช้ความรู้กันอย่างทั่วถึงทั้งองค์กร โรงเรียนจึงเป็นหน่วยงานที่สำคัญที่สุดในการจัดการเรียนรู้ เพราะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนใช้เวลาอยู่ด้วยในแต่ละวันยาวนานที่สุด และมีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างคุณลักษณะโดยรวมของผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ บุคลิก ลักษณะนิสัยใจคอ เมื่อปัจจัยสำคัญของการบริหารงาน คือ ความรู้ความสามารถของบุคคล ดังนั้นผู้บริหารหญิงต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กรจึงต้องมีการเรียนรู้ สถานศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างการเรียนรู้ขององค์กรได้คือ คนในสถานศึกษาต้องพัฒนาตนเองเสมอ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมองค์กรนั้น มีผลต่อการสร้างการเรียนรู้ขององค์กร หากเห็นว่าการันยัมกับความเชื่อของคนในองค์กรนั้นมีพลังอำนาจที่มีผลต่อความรู้ในองค์กร ก็ควรยอมรับว่าองค์กรประกอบไปด้วยคน ซึ่งคิดและแสดงพฤติกรรมออกมาตามอิทธิพลและความเชื่อของตนเอง นอกจากนี้สถานศึกษาที่เอื้อต่อการเรียนรู้ยังสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง รวมทั้งผูกพันร่วมกันในการเรียนรู้ และคิดอย่างเป็นระบบของทุกคนในองค์กร คุณลักษณะเช่นนี้จึงจะสามารถนำไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามความมุ่งหวังได้

การสร้างวัฒนธรรมองค์กรเกิดขึ้นจากทุกคนในองค์กรร่วมมือกันทุกฝ่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมที่เอื้ออำนวยให้ทุกคนได้เรียนรู้วินัยของการพัฒนาตนเองในการแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง จากการพูดคุยกับผู้บริหารท่านหนึ่งกล่าวถึงการสร้างวัฒนธรรมองค์กรว่า “ให้ครูได้มีการแลกเปลี่ยน ถ่ายโอนความรู้ซึ่งกันและกันเพื่อนำมาปฏิบัติจริง ให้ครูได้พัฒนาตนเอง และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาใช้ยุทธศาสตร์ขยายขีดความสามารถของผู้คนทั้งองค์กรอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างอนาคต หลักการสำคัญของการนำไปสู่องค์กรเรียนรู้ นี้ประกอบด้วย การสร้างวินัยความรอบรู้ตนเอง แบบแผนความคิดอ่าน วิสัยทัศน์ร่วมในการพัฒนา การเรียนรู้ของทีม การคิดอย่างเป็นระบบ”¹⁹⁹

¹⁹⁹ สัมภาษณ์นางพวงทอง ภูศศศรี. ผู้อำนวยการ โรงเรียนห้วยเม็กวิทยาลัยกาฬสินธุ์ อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

ซึ่งการคิดอย่างเป็นระบบนี้เองที่มีความสำคัญที่สุดต่อความสำเร็จและการเกิดขึ้นขององค์กรแห่งการเรียนรู้ในขณะเดียวกัน แกนหลักขององค์กรแห่งการเรียนรู้ นั่นคือ ระบบย่อยของการเรียนรู้ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่ม และระดับองค์กรซึ่งจะนำไปสู่วิธีการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ เพราะการเรียนรู้ในระดับองค์กรต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นระบบอันประกอบไปด้วยการเรียนรู้ องค์กร คน ความรู้ และเทคโนโลยี ประกอบขึ้นเป็นโมเดลระบบขององค์กรแห่งการเรียนรู้ซึ่งในส่วนขององค์กรแล้ว วัฒนธรรมองค์กรยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมในส่วนของการค่านิยมและระบบความเชื่อ โดยเป็นแรงผลักดันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

แผนภูมิที่ 5 ยุทธศาสตร์การสร้างวัฒนธรรมองค์กร

กลยุทธ์ที่คิดและมีพลัะนั้นจะนำไปสู่การเริ่มต้นของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้กลยุทธ์ที่สำคัญที่สุดในการนำไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้คือ การเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาการเรียนรู้กับความสำเร็จที่เพิ่มขึ้นขององค์กร เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้นั้นเป็นแหล่งกำเนิดของข้อได้เปรียบในเชิงกลยุทธ์ที่ยั่งยืนขององค์กร การเรียนรู้จะช่วยพัฒนาความสามารถหลักเป็นเครื่องมือให้องค์กรคิดค้นสิ่งใหม่ๆ และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับโอกาสต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การดำเนินงานต้องมีการวางแผน และติดตามงาน ผู้บริหารหญิงกล่าวถึงกลยุทธ์ที่ตนเองใช้ในการบริหารงานว่า “ฉันจะให้ครูเขา รู้จุดอ่อน จุดแข็งของเขาเพื่อจะได้นำมาคิดแปลงคิดสร้างสรรค์งานของเขาเอง”²⁰⁰ กลยุทธ์ที่จำเป็นขององค์กรคือการสร้างการเรียนรู้ในกิจกรรมต่าง ๆ และปฏิบัติการทั้งหมดขององค์กร ดังนั้นองค์กรจึงต้องมีการวางแผนและสร้างการเรียนรู้ในกระบวนการทุกขั้นตอนตั้งแต่การออกแบบ การบริหารงาน การผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพ และการบริหารงบประมาณเป็นต้น ดังที่เรียกกันว่าสายโซ่แห่งคุณค่า ซึ่งเป็นการรวบรวมขอบเขตการเรียนรู้ที่ผ่านการพิจารณาแล้วทุกส่วนขององค์กรจึงต้องมีการออกแบบงานใหม่ เพื่อให้การปฏิบัติงานและการเรียนรู้สามารถเชื่อมโยงประสานกัน ได้อย่างลงตัว

อีกกลยุทธ์หนึ่งในการสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้คือ การใช้นโยบายของใจให้ครูเรียนรู้ ซึ่งสามารถใช้วิธีการประเมินผลการปฏิบัติงานเข้ามาช่วยในการนี้ โดยการประเมินผลจะวัดที่ความต้องการในการเรียนรู้ของพนักงานแต่ละคน ดังนั้นองค์กรจึงต้องสรรหาครูที่มีความต้องการที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของเขาเอง องค์กรจะต้องจัดหารางวัลสำหรับการเรียนรู้ทั้งในระดับบุคคล ระดับทีม และระดับองค์กรนอกจากนี้จะต้องมีการประเมินผลการเรียนรู้ขององค์กรด้วยว่าใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้นานแค่ไหน ยิ่งการเดินทางของวงจรแห่งการเรียนรู้ตั้งแต่การวางแผน การนำไปใช้ จนถึงผลกระทบของปฏิบัติการ ถือว่าได้ผลการเรียนรู้ได้สร้างผลการปฏิบัติงานนั้นดีเยี่ยม เมื่อองค์กรมีพนักงานที่พร้อมในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง องค์กรจะต้องสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้กับพนักงาน โดยจัดหาเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ หรือสื่อหลายทางในการเรียนรู้ที่มีทั้งภาพ และเสียงเช่น จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ การประชุมทางไกล การสัมมนา และรายงานการเปรียบเทียบข้อมูลกับหน่วยงานอื่น เป็นต้น

²⁰⁰ ภัสสร ลิมานนท์. บทบาทเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544. หน้า 16 – 17.

การทำให้ครูมีความรู้ลึกถึงความเป็นเอกลักษณ์ขององค์กร ช่วยให้เป็นที่เข้าใจของบุคลากร และกระตุ้นให้มีความกระตือรือร้นในการทำงานของตนเอง คือดูความสนใจการทำงานที่ส่งเสริม วิบุรุษและวีรสตรี ผู้ซึ่งมีผลการปฏิบัติในระดับดีด้วยความซื่อสัตย์และความสร้างสรรค์ ผู้เป็นวิบุรุษ ขององค์กรจะรับรู้ได้ถึงระบบการให้รางวัลที่จะสร้างให้เขาเป็นบุคคลตัวอย่างขององค์กรที่น่าเอา แบบอย่าง นอกจากโอกาสในการเรียนรู้แล้ว ผู้บริหารต้องจัดสรรเวลาที่สามารถสะท้อนหรือวิเคราะห์ เกี่ยวกับแผนกลยุทธ์ความต้องการของผู้เรียนตรวจสอบระบบข้อมูล และประคิษฐ์คิดค้นเทคนิค วิธีการใหม่ ๆ เพราะการเรียนรู้จะเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ต้องให้เวลากับการไตร่ตรองพิจารณา ใคร่ครวญ และเมื่อครูมีเวลามากขึ้น สภาพแวดล้อมจะต้องส่งเสริมการเรียนรู้ด้วย โดยการจัดสรรพื้นที่ ทำงานให้เอื้ออำนวยต่อการเกิดสมาธิในการทำงาน เช่น พื้นที่โล่งโปร่งสบาย ไม่มีกำแพง ขวางกั้น มีการจัดแสง สี ที่สบายตา มีหน้าต่างสำหรับพักสายตามองเห็นบรรยากาศภายนอกอาคาร โดยเฉพาะเด็กอนุบาลมีความจำเป็นมากในเรื่องของการจัดบรรยากาศ “คิดค้นต้องจัดบรรยากาศ ภูมิทัศน์ให้เด็กได้มีที่พักผ่อน ที่เล่น ได้ทำกิจกรรมอื่น ๆ ในโรงเรียนได้สะดวกสิ่งที่สำคัญที่สุด สำหรับกลยุทธ์ที่นำองค์การไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้คือการเรียนรู้จาก การปฏิบัติ หรือเรียนรู้ จากงานที่ทำ”²⁰¹ ทั้งการเรียนรู้ด้วยตนเองและการช่วยผู้อื่นในการเรียนรู้ซึ่งกระบวนการในการ เรียนรู้จะเกิดขึ้นโดยอาศัย การมอบหมายงาน ปัญหาในการทำงานและประสบการณ์ที่ดีว่าเป็น โอกาสในการเรียนรู้ ซึ่ง ตัวอย่างให้เห็นถึงแนวปฏิบัติ ในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้จากกระบวนการ ปฏิบัติ หรือการเรียนรู้ในที่ทำงาน ทั้งในกรณีของการเรียนรู้ด้วยตนเอง “กระบวนการช่วยเหลือผู้อื่น ให้ได้เรียนรู้ ต้อง มีการวางแผน ด้วยการจำแนกว่ามีสิ่งใดบ้างที่จะต้องเรียนรู้ เพื่อจัดการกับ สถานการณ์ใหม่ ที่ยังไม่คุ้นเคย และตั้งคำถามว่าจะใช้เครื่องมืออะไรในการแสวงหาความรู้ที่ เกี่ยวข้องกับปัญหา วิเคราะห์ผลสะท้อนของแผน โดยจัดโครงสร้างของปัญหาใหม่ ด้วยการมองอยู่ ข้างหน้าในมุมมองที่แตกต่างออกไป และปฏิบัติตามแผน วิเคราะห์ผลสะท้อนของการปฏิบัติตามแผน โดยการนำผลสะท้อนที่ได้จากการปฏิบัติมาปรับปรุงการดำเนินงาน”²⁰² ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นผล ทางบวกหรือลบ ถ่ายโอนความรู้ที่ได้มาด้วยการบันทึกสิ่งที่ประ โยชน์จากการเรียนรู้นำมาอ้างอิง เป็นประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และแบ่งปันประสบการณ์นั้นให้กับเพื่อนร่วมงาน

²⁰¹ สัมภาษณ์นางนิตยา ศรีปัดดา, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลกิตติยา, อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2547.

²⁰² สัมภาษณ์นางอมรรัตน์ โพธิ์ปัดดา, ผู้อำนวยการโรงเรียนชนบทศึกษา, อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2547.

ในการให้การช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้เรียนรู้มีกระบวนการวางแผน ด้วยการจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ ให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนร่วมงานในการกำหนด และการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งสามารถทำได้ทั้งในขณะที่ทำการมอบหมายงานหรือในขณะที่มีการทบทวนการปฏิบัติงาน ทำให้รู้ถึงจุดด้อยที่ต้องพัฒนา ทำให้สามารถกำหนดเป้าหมายที่ต้องการได้ จากนั้นจึงร่วมมือกันจัดหาเครื่องมือและทรัพยากรที่จะต้องใช้ในการปฏิบัติตามแผน วิเคราะห์ผลสะท้อนของการปฏิบัติ โดยให้เพื่อนร่วมงานช่วยวิเคราะห์ผลสะท้อนจากการปฏิบัติตามแผน ด้วยการตั้งคำถามเพื่อค้นหารายละเอียดที่สำคัญ ๆ จากสิ่งที่ได้ปฏิบัติ ซึ่งผลสะท้อนป้อนกลับที่ได้จากการปฏิบัติงานช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และนำเอาผลสะท้อนนี้ไปใช้ในการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ถ่ายโอนการเรียนรู้ โดยถ่ายทอดการเรียนรู้ที่ได้ไปสู่หน่วยงานอื่น ๆ ในองค์กรโดยการบันทึกเป็นข้อมูลจากประสบการณ์ เพื่อให้ผู้อื่นได้ร่วมเรียนรู้ด้วย จากหน้าที่ของวัฒนธรรมองค์กรข้างต้นทำให้เห็นได้ว่าวัฒนธรรมองค์กรนั้นมีความสำคัญต่อการบริหารองค์กร ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมเข้มแข็งหรือวัฒนธรรมที่อ่อนแอ เพราะวัฒนธรรมทั้งสองแบบล้วนมีอิทธิพลต่อทิศทางในการดำเนินงานขององค์กร

หากผู้บริหารท่านใดเลือกใช้รูปแบบหรือประเภทของวัฒนธรรมองค์กรอย่างใดจะมีผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในองค์กรในรูปแบบนั้น นอกจากนั้นยังจะส่งผลต่อระบบความคิด ความเชื่อที่จะมีผลต่อระบบความคิด ความเชื่อที่จะมีผลต่อการกำหนดโครงสร้างองค์กร การจัดอาคารสถานที่ และสภาพแวดล้อมในการทำงานด้วย ซึ่งหมายความว่าองค์กรนั้นมีวัฒนธรรมองค์กรตามประเภทที่ถูกนำมาใช้อย่างเข้มแข็งนั้น ส่วนความเห็นที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมองค์กรได้อย่างชัดเจนขึ้น ความสำคัญของวัฒนธรรมองค์กรในลักษณะของการอุปมา เช่นวัฒนธรรมเปรียบเสมือนเข็มทิศ ทำหน้าที่ชี้แนะแนวทางให้กับองค์กร วัฒนธรรมเปรียบเสมือนใยของสังคม ทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในองค์กร

ในการใช้วัฒนธรรมองค์กรเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงนั้น ได้แนะนำกลไกการสร้างหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กร โดยผ่านสิ่งเหล่านี้ ได้แก่ วิธีการที่องค์กรสร้างขึ้นเองหรือออกแบบได้ ระบบและกระบวนการต่าง ๆ เช่นการประเมินผลการปฏิบัติงาน พิธีกรรมและงานพิธีออกแบบตกแต่งสถานที่ทำงาน อาคารสำนักงาน เรื่องราว ค่านาน เกี่ยวกับผู้คนในองค์กรการสร้างค่านิยมร่วมกันโดยการใช้คำขวัญ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมองค์กรต้องใช้เวลาในการก่อสร้างตัวจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่เข้มแข็งและทรงอิทธิพลต่อระบบความเชื่อที่กลายเป็นค่านิยมของสมาชิกในองค์กร การเปลี่ยนแปลงก็เช่นเดียวกันต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนระบบความเชื่อที่มาจากข้อสมมติพื้นฐาน ดังนั้นผู้บริหารจึงต้องให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมองค์กรให้มากที่สุด เพราะว่าไม่ว่าผู้บริหารจะต้องการองค์กรแบบใด สิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงด้วยคือ วัฒนธรรมองค์กรแบบที่เหมาะสมกับองค์กรที่พึงปรารถนา รวมทั้งบุคลากร กลยุทธ์ วิสัยทัศน์ ที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมองค์กร

กล่าวได้ว่าพลังความรู้ พลังทักษะวิชาชีพ พลังบุคลิกภาพ พลังโลกทัศน์เป็นพลังที่มีบทบาทสำคัญให้ผู้บริหารประสบผลสำเร็จได้นอกเหนือจากการมีเทคนิค วิธีการ กลยุทธ์ในการบริหารงานอย่างเป็นระบบ สมาชิกทุกคนในองค์กรต้องมุ่งมั่นตั้งใจและเชื่อมต่อเป้าหมายขององค์กร สามารถลำดับความสำคัญในงานขององค์กรได้ ทำการปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจเพื่อให้องค์กรบรรลุเป้าหมาย วัฒนธรรมที่เข้มแข็งนั้นมีอิทธิพล อย่างมากต่อความคิดและพฤติกรรมของคนในองค์กร และยังช่วยสร้างความผูกพันของสมาชิกอีกด้วย

บทบาทของผู้นำสตรีด้านการศึกษา

ผู้นำที่มีประสิทธิภาพมักมีคุณลักษณะเฉพาะอย่างที่แตกต่างกันจากบุคคลธรรมดา และบางอย่างเหนือกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้นำ ถ้าหากผู้นำคือคนที่อยู่บนเวทีสูงส่ง ในขณะที่คนอื่นคอยฟังและสังเกต เพื่อปฏิบัติตามแบบอย่างด้วยความเชื่อมั่นและไว้วางใจ ดังนั้นฐานรากของผู้นำยิ่งต้องแข็งแกร่งมั่นคงพอที่จะรับทุกสถานการณ์ได้ แม้หลายคนเข้าใจว่าหากสตรีเป็นผู้นำต้องมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้สูง มีประสบการณ์มากมักจะมีความชำนาญและสามารถเป็นผู้นำผู้อื่นได้ ซึ่งเป็นความคิดที่ผิดอย่างยิ่ง เนื่องจากการเป็นผู้นำมิใช่แค่การเป็นผู้รู้มาก เก่งกว่า ฉลาดกว่า และมีอำนาจมากกว่า และใช้อำนาจเหล่านั้นเหนือผู้อื่นได้นั้น แท้จริงแล้วต้องแสดงพลังความดีงามในเชิงสร้างสรรค์ออกมา ด้วยบทบาทในการเป็นผู้นำตนเองต่องานที่รับผิดชอบ และต่อบุคคลคนอื่นเพื่อให้เกิดการยอมรับหรือมีศรัทธาต่อตนเองจนพร้อมที่จะยอมตามใจผู้นำทุกอย่างโดยไม่ต้องบังคับบีบบังคับใจหรือสร้างเงื่อนไขให้คนอื่นทำตามด้วยอำนาจที่ตนสร้างขึ้น

บทบาทของผู้นำที่ดีต้องเป็นบุคคลที่ทำให้องค์กรก้าวหน้าและบรรลุผลสำเร็จ รู้จักการบริหารงาน บริหารคน และบริหารตนเองอย่างลงตัว มีความเชี่ยวชาญและเป็นผู้สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้ได้บังคับบัญชาได้ นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลสร้างแรงจูงใจเหนือผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม รวมทั้งสามารถใช้อำนาจทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำกลุ่มประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรด้วย “เราเป็นเพื่อนกันตั้งแต่เรียนปริญญาตรี ได้คุยกัน เขาบอกว่า แม้มีความสามารถและประสบความสำเร็จขนาดนี้น่าจะสร้างสังคมในระดับสูงได้แล้ว เรามาคิด เอ๊ะ มันคนละรูปแบบกับสส.และสว. เพราะสส.ต้องลงพื้นที่ ต้องรับใช้ประชาชน แต่ผู้บริหาร โรงเรียน ไม่ใช่ข้อจำกัดของพี่คือ ไม่มีเวลาให้ครอบครัวเต็มที่เท่านั้นเอง”²⁰³ ด้วยเหตุนี้บทบาทของผู้นำคือการแสดงคุณสมบัติภายในที่มีอยู่ทั้งหมดออกมาภายนอกเพื่อตนเอง และผู้อื่นซึ่งเกี่ยวข้องกับงานที่ตนต้อง

²⁰³ สัมภาษณ์นางวิลาวัลย์ คัมวัฒนพงษ์, สมาชิกวุฒิสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี, ที่สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชธานี อุบลราชธานี, เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547.

รับผิดชอบ และผู้อื่นยอมรับหรือปฏิบัติตามอย่างใดอย่างหนึ่ง “การแสดงออกของความเป็นผู้นำต่างกันนะระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย เพราะสังคมยังคิดที่ความอ่อนแอ แต่ความจริงแล้วที่ว่าผู้หญิงทำงานได้ดีไม่แพ้ผู้ชายนะ คิดตามงานใกล้ชิด ละเอียดถี่ถ้วนกว่า”²⁰⁴ ดังนั้นการเป็นผู้นำแท้จริงมิได้หมายถึงการใช้อำนาจเหนือผู้อื่นเพื่อบังคับบัญชาหรือบงการให้ผู้อื่นทำตามตนเองเสมอไป เพียงแต่การกระทำของคนนั้นมีผลให้คนอื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามตนเองก็ถือเป็นผู้นำแท้จริงแล้ว นอกจากนี้ยังมีพลังในการทำงาน มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาสังคม ความอดทนในการทำงาน ผู้นำที่มีอายุวัยฉกรรจ์หรือวัยผู้ใหญ่จะมีความก้าวหน้าในการศึกษาอย่างดี พลังในการทำงานย่อมมีมาก ผู้นำจึงมีลักษณะเด่นทางกายภาพคือ เป็นคนรุ่มนุ่มและมีพลังในการทำงานสูง

ส่วนภูมิหลังในด้านการศึกษา สถานภาพสังคม และการเคลื่อนย้ายทางสังคม ผู้นำจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจสูง แต่ในวัยเด็กผู้นำจะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจต่ำ ดังนั้นผู้นำจึงมีแนวโน้มของการเคลื่อนย้ายทางสังคมสูง และมักมีการศึกษาอยู่ในระดับสูง มีความสามารถสูง และมีความเฉลียวฉลาด ซึ่งพิจารณาจากการตัดสินใจ ความรู้ และความสามารถในการพูดเป็นเยี่ยม ผู้นำจะมีลักษณะของการตัดสินใจที่ดีเฉลียวฉลาดเด็ดขาด รวมทั้งมีบุคลิกภาพก้าวร้าวและความเป็นผู้มีอำนาจ มีอารมณ์รุนแรง ไม่ถ่อมตน รักอิสระ เป็นตัวของตัวเอง มีความคิดสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นในตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีเป้าหมายในการทำงานสูง มีความคาดหวัง มีพลัง และความต่อเนื่องในจุดหมายสูง รวมทั้งบุญบารมี ค่านิยม ความเชื่อ บุคลิกภาพ และมีจิตวิทยาสูงเป็นต้น “คิดฉันเป็นคนจริง ท่านรู้คือ ท่านนายกไม่มีเลือกคนที่ไม่ทำงานกับประชาชนหรอกค่ะ คิดฉันมั่นใจ เพราะหูดตาของท่านกว้างขวาง ใครคิด ใครบริสุทธิ์ ใครทำอะไรต่ออะไร คิดฉันมั่นใจว่าท่านคงทราบนะค่ะ ความรู้สึกของคิดฉัน อาจารย์ก็คงจะทราบนะค่ะ การทำงานการเมือง จะให้ถูกใจคนร้อยเปอร์เซ็นต์ไม่มีหรอกค่ะ”²⁰⁵ อย่างไรก็ตาม คุณสมบัติความเป็นผู้นำมีส่วนสัมพันธ์กับงานเป็นคุณสมบัติที่แน่นอนของผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องมีความคิดริเริ่ม มีความเข้าใจอารมณ์และเห็นใจผู้อื่น มีความสามารถในการปรับตัว และควบคุมตนเองได้ มีความกล้าหาญพร้อมที่จะกลับคืนสู่สภาพเดิมได้

ผู้นำที่มีบุญบารมีเป็นคุณสมบัติพิเศษของบุคคลแตกต่างจากบุคคลอื่น ทำให้ดูเหมือนว่าบุคคลนั้นมีความสามารถเหนือมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็มีความสามารถพิเศษในขณะที่คนอื่น ๆ ไม่มี ซึ่งผู้นำที่มีบุญบารมีอาจจะทั้งคนดีและคนเลว ข้อสำคัญคือคนทั่วไปยอมรับว่าผู้นำคนนั้นมีพลังเหนือคนทั่วไป เมื่อเปรียบเทียบกับผู้นำที่ไม่มีบุญบารมีเมื่อยังไม่มีอำนาจก็มีคนนับหน้าถือตาไม่มากนัก แม้มี

²⁰⁴ สัมภาษณ์นางวิลาวัลย์ คิ้ววัฒนพงษ์, สมาชิกวุฒิสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี, ที่สำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชธานี อุบลราชธานี, เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547.

²⁰⁵ สัมภาษณ์นางอรดี สุทธรศรี, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์, ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย บ้านเลี้ยว อำเภอฆ้องกลาง จังหวัดกาฬสินธุ์, เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2547.

ลูกน้องช่วยเหลือก็หวังถึงตอบแทนเป็นเงินตราหรืออำนาจ แต่เมื่อผู้นำเหล่านี้ได้อำนาจมากก็จะมีลูกน้องเพิ่มขึ้นมากมาย แต่คนเหล่านี้ไม่ได้เลื่อมใสในคุณสมบัติพิเศษของผู้นำ ขอมตัวเป็นลูกน้องเพื่อผลประโยชน์ที่คิดว่าตนจะได้ แต่เมื่อหมดอำนาจเมื่อใด ลูกน้องทั้งหลายก็จะหลบลี้หนีหน้าทันที “แม่หญิงผู้มีอุดมการณ์การเมือง มีแค่ต้องการตำแหน่งทางการเมือง แม่หญิงผู้นี้ เกิดได้ย่อนบุญเก่าฟ้า อดคิดกับบุญรุ่น สืบจากสามี แม่หญิงเป็นสัญลักษณ์ของสามี”²⁰⁶ ความคิดเห็นของผู้นำแบบบุญบารมี อาจครอบงำความคิดเห็นของบริวาร กลายเป็นความขัดแย้งกัน เพราะบริวารยอมรับว่าผู้นำนั้นมีคุณสมบัติพิเศษ แต่จะมีบ้างที่มึนงงหรือขัดแย้งกัน ผู้นำต้องสามารถเกลี้ยกล่อมให้มีความเห็นคล้อยตามกันได้ อาจกล่าวได้ว่าการยอมรับบุญบารมีของผู้นำเป็นสิ่งที่พิสูจน์ให้เห็นว่าผู้นำคนนั้นมีบุญบารมีอยู่จริง เพราะการกล่าวอ้างตนเองว่าเป็นผู้มีบุญบารมีซึ่งมนุษย์คนอื่นไม่มีนั้น ใครก็พูดได้ แต่การเป็นที่ยอมรับของอื่นไม่ใช่ของง่าย ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่ผู้นำต้องแสดงความสามารถเป็นระยะ ๆ มิเช่นนั้นจะถูกสงสัยว่าผู้นำนี้เก่งจริงหรือไม่ โดยธรรมชาติคนอำนาจที่เกิดจากบุญบารมีไม่มั่นคงนั่นเอง

การเข้าใจคุณลักษณะของผู้นำที่มีประสิทธิภาพเป็นแนวทางในการเลือกผู้นำ ถ้าหากเชื่อว่าความซื่อสัตย์ จินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความเป็นผู้นำ ก็จะสามารถใช้วิจรรณญาณเลือกผู้นำได้ตามลักษณะนั้น และยังสามารถเตรียมความรับผิดชอบในความเป็นผู้นำ และแสวงหาประสบการณ์เพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น ความเชื่อมั่นในตนเอง การแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม การปัญหาเฉพาะหน้าเป็นต้น “ผมสนับสนุนผู้หญิงนะ ทุกวันนี้กล้าแสดงออกขึ้นมาเป็นผู้นำซะ เติมทีแต่ก่อนนะ ผู้หญิงเก่งถือว่า เป็นช้างเท้าหลัง เป็นผู้หญิงประเภทอ่อนแอ เคียวนี่บ่ออ่อนแอแล้ว ผู้หญิงทุกวันนี้ทอเทียมกับผู้ชาย บางทีมีแนวคิดก้าวหน้ากว่าผู้ชายอีก”²⁰⁷

ดังนั้นผู้นำไม่จำเป็นต้องได้อำนาจ ข้อสำคัญคือมีคนยอมรับนับถือเขาเป็นผู้นำ และยอมรับว่าเป็นศูนย์กลางของขบวนการเปลี่ยนแปลง จึงควรพิจารณาคุณภาพของผู้นำตั้งแต่ยังไม่ได้รับพลังซึ่งบุญบารมีต้องถูกแสดงออกมาให้เห็นตั้งแต่ยังไม่ได้รับพลังทางการเมือง ส่วนการพิจารณาคุณลักษณะผู้นำด้านปมค้อยหรือปมเด่น โดยส่วนใหญ่แล้วทุกคนจะมีความรู้สึกว่า ตนเองมีทั้งปมค้อยและปมเด่น ปมค้อยเป็นความรู้สึกว่าตนเองมีอะไรบางอย่างค้อยกว่าคนอื่นจึงพยายามขจัดขสิ่งทีคิดว่าตนเป็นปมค้อยนั้น ส่วนปมเด่นเป็นความรู้สึกว่าตนเองเหนือกว่าผู้อื่น บางครั้งปมเด่นหรือปมค้อยก็ เป็นสิ่งที่เด่นหรือค้อยกว่าผู้อื่นจริง ๆ แต่บางครั้งอาจเกิดจากจินตนาการก็ได้

²⁰⁶ สัมภาษณ์นายบุญกว้าง วาทยอทา, นักประชาสัมพันธ์จังหวัดกาฬสินธุ์, ที่โรงพยาบาลหมอธีรวัฒน์ จังหวัดกาฬสินธุ์, เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2547.

²⁰⁷ สัมภาษณ์นายแพทย์ธีรวัฒน์ ร่มไทรทอง, ผู้อำนวยการโรงพยาบาลธีรวัฒน์ จังหวัดกาฬสินธุ์, เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2547.

การกำหนดปณิธาน และพันธกิจ

เงื่อนไขสำคัญจำเป็นต่อการก้าวหน้าของสตรีคือ การกำหนดปณิธาน มิได้มีความหมายเพียงแค่การประกาศเจตนารมณ์ และการบรรลุหลักการไว้ในแผนปฏิบัติการ หรือแผนพัฒนาเท่านั้น หากหมายรวมถึงการสร้างสถาบันเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม สร้างกลไกในการอยู่ร่วมกัน มีการดำเนินงาน ตรวจสอบทบทวนผลการปฏิบัติงาน หากดำเนินการดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและก้าวหน้า การสร้างปณิธานขององค์กรเป็นการทำความเข้าใจร่วมกันในการกำหนดเป้าหมาย และมองอนาคตในทิศทางอย่างเดียวกัน การแสวงหาทิศทางและวิธีการที่สังคมก้าวไปสู่จุดหมายอย่างมั่นใจ ซึ่งนายแพทย์ประเวศ วะสี เรียกว่า “ญาณทรรศน์ หรือ วิสัยทัศน์”²⁰⁸ โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างภาพในอนาคต บุคคลแต่ละคนอาจมีปณิธานเหมือนกัน แต่มีกลยุทธ์ในการบริหารงานต่างกัน เช่นเดียวกับประธานาธิบดีเหมาเจ๋อตง กับ Deng เสี่ยวผิงมีปณิธานร่วมกันคืออุทิศตนเพื่อความสุขความเจริญของประชาชนชาวจีน แต่ทั้งคู่ใช้กลยุทธ์ในการบริหารบ้านเมืองต่างกัน ในขณะที่เหมาเจ๋อตงต้องการควบคุมอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ แต่ Deng เสี่ยวผิง ต้องการพัฒนาเสรีในการบริหารประเทศตามยุคสมัย ถึงกระนั้นก็ตาม หากมีปณิธานโดยขาดความชำนาญก็กลายเป็นการผินค้ำก็ได้ คือไม่ประสบผลสำเร็จในการบริหารนั่นเอง เป็นที่น่าสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ การเรียกร้องหาผู้นำสังคม การเรียกร้องให้มีการกระจายอำนาจทุกระดับ และเกิดการต่อต้านระหว่างความคิดแบบอนุรักษนิยมกับเสรีนิยม

ดังนั้นผู้บริหารทุกคนต้องการความสำเร็จในการบริหารงาน จะต้องเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง มุ่งปฏิบัติงานให้เกิดความคาดหวังตามปกติ มั่นใจในการใช้ความสามารถให้บรรลุผลสำเร็จตามภารกิจ ซึ่งต้องมีพลังในการบริหารจัดการ พลังในการควบคุม ซึ่งต้องกำหนดปณิธาน ซึ่งเป็นความคิดเห็นร่วมกันของคนในองค์กรยินยอมผูกพันการดำเนินงานภายใต้จุดหมายเดียวกัน ให้สมาชิกพัฒนาปณิธานตนเองสอดคล้องกับปณิธานร่วมขององค์กร มีความมุ่งมั่นตั้งใจทำงาน “คิดค้นเป็นคนจริงทำนายนกรู้ และทำงานจริงด้วย คิดจะทำก็ทำ และต้องทำให้ประสบผลสำเร็จด้วย”²⁰⁹

แสดงว่าผู้หญิงต้องตั้งมั่นในการทำงานให้สำเร็จ ผลงานจะเป็นสิ่งบ่งบอกว่าผู้หญิงคนนั้นเก่งหรือไม่เก่งและเป็นแรงผลักดันให้ปฏิบัติงานมุ่งสู่เป้าหมายอย่างมีจุดหมายและมีความผูกพันกับองค์กร ตั้งอยู่บนพื้นฐาน ค่านิยม ปรัชญา ความคิด ความเชื่อในทิศทางเดียวกัน ส่งผลให้ทำกิจกรรมร่วมกัน

²⁰⁸ วีรบุรุษ บุญมี. จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย. กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2536. หน้า 38.

²⁰⁹ สัมภาษณ์นางอรดี สุทธรศรี. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์. ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย บ้านเสียว อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2547.

อย่างมีความสุข และพันธกิจที่แสดงถึงบทบาทหน้าที่ของบุคลากรสอดคล้องกับปณิธาน รวมทั้ง กำหนดวิธีการทำงานชัดเจน การจัดวางบุคลากรให้เหมาะสมกับงาน

กล่าวได้ว่าปณิธานเป็นตัวกำหนดทิศทางการทำงาน การเรียนรู้ การฝึกฝน การปฏิบัติตาม ภารกิจ และการพัฒนาให้สำเร็จลุล่วง ตามมาตรฐานของผู้นำที่มีประสิทธิภาพสูง คราบไคที่ผู้นำสตรี ไม่ได้ใช้ความสามารถและพรสวรรค์ของตนเองอย่างเต็มที่ เนื่องจากเหตุผลใดก็ตาม เมื่อนั้นคงยังหา ความก้าวหน้าจากการปฏิบัติงานไม่ได้ แต่มีแนวคิดใหม่ที่ว่าผู้นำมีหลายแบบและมีองค์ประกอบสำคัญ สำหรับการเป็นผู้นำได้แก่ ผู้ตาม ลักษณะงาน และสถานการณ์ โดยไม่มีแบบใดที่เหมาะสมทุกสถานการณ์ ดังนั้นผู้บริหารต้องใคร่ครวญให้รอบคอบว่าสถานการณ์ไหนควรใช้ภาวะผู้นำแบบใด และกำหนด ปณิธานก็ต้องมุ่งมั่นอย่างจริงจัง จึงจะทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพ หากผู้นำสามารถประพุดติ คนให้เหนือคนอื่นได้ด้วยพลังที่สร้างขึ้นในตนเอง ทั้งพลังกาย พลังจิต พลังสติปัญญาจากการ มุ่งมั่นสร้างพลังความรู้ ความสามารถ

การบริหารตามขนบขององค์กร

วัฒนธรรมขององค์กรแตกต่างกัน และการบริหารงานต่างกันในแต่ละองค์กร ย่อมขึ้นอยู่กับผู้นำขององค์กรเช่นกัน รวมทั้งปัจจัยภายในและภายนอกเป็นตัวกำหนด ตลอดทั้งการ กำหนดควมวิสัยทัศน์ ภารกิจด้วย แม้จะมีการยอมรับว่าสตรีมีบทบาทในการประกอบอาชีพมากขึ้น แต่ ในทางปฏิบัติแล้ว ผู้หญิงยังคงประสบปัญหาเรื่องการยอมรับความสามารถในการเป็นผู้นำทางการ บริหาร การยอมรับในบทบาทผู้นำมักเกิดจากตำแหน่งหน้าที่ที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น หากดำรงตำแหน่ง แต่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดีเหมาะสม ก็ย่อมถูกกล่าวหาว่าไม่มีความสามารถ อาจไม่ได้รับการ ยอมรับก็ได้ ดังนั้นผู้หญิงที่ก้าวสู่บทบาทนักบริหารต้องทำให้ตนเองเป็นที่ยอมรับ ศรัทธา ไม่ว่าจะเป็น ฐานอำนาจส่วนตัวที่เกิดจากความรู้ความสามารถเฉพาะคนในด้านฐานความรู้ เทคนิค ประสบการณ์ เหนือผู้อื่น รวมทั้งรูปแบบการดำเนินชีวิตและบุคลิกลักษณะผู้นำสามารถเป็นแบบอย่างผู้ได้บังคับ บัญชาหรือเพื่อนร่วมงาน “ผมว่าผู้หญิงที่เป็นผู้บริหารมีความสามารถในการปกครองคนนะ ถือว่าไม่ ธรรมดาละ เพราะไหนจะดูแลครอบครัว ไหนจะแก้ปัญหาลูกน้อง ถ้ามีแค่เป็นผู้หญิงสมัยเก่าเรียบร้อย เหมือนผ้าพับไว้ ใครเขาจะเชื่อถือ ผู้บริหารที่เป็นผู้หญิงนี่ต้องเก่งนะลูกน้องจึงจะยอมรับ”²¹⁰ แสดงว่า ผู้หญิงเป็นผู้บริหารต้องเปลี่ยนแปลงตนเองมากพอสมควร อดทนต่องานในบ้านและงานนอก บ้านแม้จะมีการยอมรับทางสังคมว่า การประกอบอาชีพของผู้หญิงได้ก่อให้เกิดประ โยชน์ต่อสังคมและ ประเทศ ซาติมากมาย แต่ในทางปฏิบัติผู้หญิงก็ยังถูกขีดจำกัดเรื่องโอกาสเข้าสู่อาชีพ และโอกาสใน

²¹⁰ สัมภาษณ์นายไพฑูริย์ ภูคาโก. รองผู้อำนวยการโรงเรียนกาฬสินธุ์พิทยาสรรพ์ ที่โรงเรียนกาฬสินธุ์ พิทยาสรรพ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2547.

การก้าวหน้า ในตำแหน่งหน้าที่การงาน และระดับรายได้ ตำแหน่งที่ถูกกีดกันมากที่สุดคือ ตำแหน่งบริหาร ด้วยเหตุผลดังกล่าวคือ ไม่เหมาะสมกับเพศ ความสามารถน้อยกว่าบุรุษทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานต่ำกว่า ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุใด ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ในการเป็นผู้นำของสตรีนั้นมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ แม้ว่าจากการศึกษาวิจัยของนักวิชาการหลายท่าน พบว่า ผู้หญิงนั้นมีความสามารถในการบริหารได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษ แต่เมื่อปฏิบัติแล้วจะพบว่า มีสตรีเป็นผู้นำมีเพียงจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับผู้ชาย

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานของข้าราชการหญิงคือผู้บังคับบัญชาและร่วมงานไม่ยอมรับความสามารถของผู้หญิง ลักษณะของงานไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้แสดงความสามารถอย่างเต็มที่ ค่านิยมของสังคมที่ว่าผู้หญิงทำงานไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยไม่จริงจังกับงาน เพราะสตรีมีหน้าที่ธรรมชาติคือ การคลอดบุตร และภาระทางบ้าน “สาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงเป็นจำนวนน้อยได้มีโอกาสนั้นไปสู่ผู้นำระดับบริหาร เนื่องจากขาดความเชื่อมั่นในตนเอง การไม่นิยมความมีอำนาจ การไม่ยึดมั่นในอาชีพใดอาชีพหนึ่งตลอดไป การมีความกระตือรือร้นในการทำงานน้อยและค่านิยมของสังคมที่ไม่ยกย่องให้สตรีเป็นผู้นำ ข้อจำกัดที่ทำให้สตรีต้องเผชิญหน้ากับอุปสรรคในการเป็นผู้นำ²¹¹ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงขาดคุณลักษณะในการเป็นผู้นำประกอบด้วยความเชื่อ ตามคำสอนทางศาสนาที่กำหนดบทบาทของผู้ชายที่จะให้เป็นผู้ใช้อำนาจปกครองครอบครัวย ผู้หญิงเชื่อว่า “การใช้อำนาจบังคับในสังคมเป็นเรื่องของบุรุษ ข้อจำกัดทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดคุณลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างสตรีกับบุรุษ วัฒนธรรมจะกำหนดบรรทัดฐานของเพศ จำแนกพฤติกรรมและบทบาท จึงเชื่อกันว่าวัฒนธรรมจำกัดการพัฒนาตนเองของสตรี จำกัดทางเลือกและโอกาสในการมีส่วนร่วมในสังคม ข้อจำกัดทางด้านบทบาท แง่คิดนี้ เชื่อว่าบุคคลจะพยายามรักษามารยาทของตน และพยายามประพฤติปฏิบัติตามที่ถูกคาดหวังจากสังคมภายนอก”²¹² ดังนั้นเมื่อผู้หญิงจำเป็นต้องปฏิบัติตามบทบาททางเพศที่สังคมคาดหวังในการเป็นมารดาและเป็นภรรยา จึงทำให้ผู้หญิงไม่มีเวลาเพื่อการมีส่วนร่วมในงานอื่น ๆ นอกเหนือไปจากงานบ้าน สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้ให้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาดังนี้ ส่งเสริมให้เกิดความคิดร่วมในการทำงานเพื่อใช้ประโยชน์ของความแตกต่างระหว่างเพศ การคัดเลือกบุคคลต้องปราศจากอคติในเรื่องเพศ ฐานะทางครอบครัวและระดับชนชั้น ควรปรับปรุงเกณฑ์และระเบียบที่ปฏิบัติที่เป็นอุปสรรคต่อการให้ความเสมอภาคระหว่างบุรุษกับผู้หญิง ทำความเข้าใจในเรื่องทัศนคติหรือความคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับการศึกษา

²¹¹ สัมภาษณ์นางอมรรัดน์ โพธิ์ปัดสา. ผู้อำนวยการโรงเรียนชนบทศึกษา. อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2547.

²¹² ภัตสร ลิมานนท์. บทบาทเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544. หน้า 29.

ของบุตรธิดาว่าควรให้โอกาสเท่าเทียมกัน ปรับปรุงความคิดเกี่ยวกับบทบาทผู้หญิง โดยเฉพาะบุรุษให้ยอมรับและเปลี่ยนความคิดดั้งเดิม ผู้ชายและผู้หญิงควรมีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันในการเลี้ยงดูลูกและในการกิจที่เรียกว่า งานบ้านเพื่อให้ผู้หญิงได้พัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพ

นอกจากนี้ ในทางกฎหมายความรู้ความสามารถและการวางตัวเป็นเกณฑ์ที่เสริมโอกาสในการทำงานของข้าราชการสตรีและเพศไม่เป็นผู้สมัครต่อการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้บริหาร แต่ข้าราชการสตรีได้รับตำแหน่งทางการบริหารน้อยกว่าผู้ชายนั้น เพราะเมื่อมีโอกาสดำเนินการก้าวหน้าโดยการอบรม สตรีจะให้ความสนใจน้อย หากมีโอกาสดำเนินงานจนถึงขั้นผู้บริหารได้ต้องทำงานหนักกว่า ทำตัวให้เก่งกว่า จึงจะมีคนมองเห็นความสามารถและได้รับการยอมรับ

เหตุผลเกี่ยวกับการที่ข้าราชการสตรีเสียโอกาสในการได้รับพิจารณาสำหรับตำแหน่งผู้บริหาร ซึ่งผู้บริหารท่านหนึ่งกล่าวว่า “เป็นเพราะความเชื่อผิด ๆ เกี่ยวกับผู้บริหารที่เป็นสตรีว่ามีความสามารถและความฉลาดน้อยกว่าบุรุษ และขาดคุณสมบัติการเป็นนักบริหารที่ประสบความสำเร็จเช่น ความเข้มแข็งอดทน การรักษาผลประโยชน์ ความมั่นคงในทางอารมณ์และมีความทะเยอทะยานน้อย”²¹³ นอกจากนี้ยังมีค่านิยมทางสังคม เช่น การไม่ยอมรับผู้นำที่เป็นผู้หญิง ก็เป็นปัจจัยสำคัญเปิดโอกาสผู้หญิงได้เลื่อนตำแหน่งเข้ามาเป็นผู้บริหาร ฉะนั้นผู้หญิงจึงต้องต่อสู้กับค่านิยม และความเชื่อผิด ๆ เหล่านั้น เพราะในความเป็นจริงผู้หญิงก็มีความสามารถไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผู้ชาย

นอกจากนี้ผู้บังคับบัญชาที่เป็นสตรีที่ประสบความสำเร็จในการบริหารงานได้นั้นจะต้องรับรู้ถึงการควบคุมบุคลิกภาพ อารมณ์ ทักษะคิดมากกว่าผู้ชายหรือสตรีทั่วไป และประการสำคัญ อันดับแรกนั้นผู้หญิงอยู่ในตำแหน่งผู้บังคับบัญชาเหล่านี้จะต้องรับรู้ถึงรูปแบบบุคลิกลักษณะของผู้ชายเสียก่อนจึงจะทำให้ประสบความสำเร็จในการบริหารงานได้และโดยทั่วไป ส่วนการบริหารงานนั้นผู้หญิงมีคุณภาพต่ำกว่าผู้ชายเมื่ออยู่ใน ตำแหน่งผู้บังคับบัญชา หากผู้มีการศึกษาสูงจะมีทัศนคติเห็นด้วยกับบทบาททางเพศของผู้หญิง ในขณะที่ผู้มีการศึกษาคต่ำจะยังคงสนับสนุนบทบาทของสตรีตามประเพณี อย่างไรก็ตามการทะลุข้อจำกัดของผู้บริหาร เพื่อก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำ ต้องฟันฝ่าอุปสรรคมากมาย การเป็นผู้นำทางการบริหารของผู้หญิงไทยระดับบริหาร จากข้าราชการ พบว่า การศึกษามีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ผู้บริหารประสบความสำเร็จ และสตรีที่มีการศึกษาสูงมีโอกาสเป็นผู้นำมากกว่าสตรีที่มีการศึกษาคต่ำ รวมทั้งค่านิยมดั้งเดิมมีผลให้สตรีมีโอกาสเป็นผู้นำทางสังคมน้อย ส่วนพื้นฐานครอบครัวของสตรีที่เป็นผู้นำมาจากการเป็นผู้ให้ ด้วยการช่วยเหลือสังคม และเป็นที่รู้จัก

²¹³ สัมภาษณ์นางพวงทอง ภูสอศรี. ผู้อำนวยการโรงเรียนห้วยเม็กวิทยาคม. ที่โรงเรียนห้วยเม็กวิทยาคม อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

กันทั่วไป รวมทั้งการศึกษาก็มีส่วนช่วยพัฒนาความคิดสตรีให้มีสถานภาพดีขึ้นมากกว่าเดิม นอกจากนั้นสตรีสามารถเป็นผู้นำได้เช่นเดียวกับบุรุษ ปัญหาอุปสรรคขัดขวางไม่ให้สตรีเข้ามาเป็นผู้นำทางการศึกษาได้แก่ขาดเงิน ทำให้ขาดโอกาสในทุกด้านด้วย ส่วนภาวะผู้นำของสตรีในการบริหาร ต้องมีบุคลิกดี มีมาดผู้นำที่เด็ดเดี่ยว เดี่ยวขาด กล้าคิด กล้าทำ กล้าตัดสินใจ แต่แฝงด้วยความอ่อนโยน เข้าถึงปัญหาทุกปัญหา โดยอาศัยความละเอียดอ่อนลักษณะการทำงาน ไม่นิยมใช้อำนาจ แต่ใช้ความสุภาพและสร้างความเข้าใจ ฐานะทางเศรษฐกิจและภูมิหลังของครอบครัวมีส่วนสนับสนุนให้มีโอกาสเป็นผู้บริหาร

การบริหารแบบก้าวหน้า

การบริหารงานแบบก้าวหน้าเป็นการพัฒนาคนให้ทำงานอย่างเต็มศักยภาพ ผู้บริหารต้องเป็นนักส่งเสริม ทำทนาย สร้างสรรค์ และประสานเพื่อความเจริญก้าวหน้าของบุคคลและองค์กร กล่าวได้ว่าผู้บริหารมิได้เป็นเพียงผู้นำที่เป็นแบบอย่างหรือผู้ที่มีความสามารถพิเศษเท่านั้น แต่ต้องเป็นนักออกแบบ เป็นสถาปนิก เป็นศิลปินที่มีความคิดสร้างสรรค์และรับผิดชอบต่อการสร้างเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการบริหารงานแบบก้าวหน้า ผู้บริหารหญิงโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งกล่าวว่า “การบริหารงานหากอยากได้ใจลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน ต้องเอาใจวัดทุกอย่างจะกำหัวใจลูกน้องไว้เป็นใจเดียวได้ ทำอย่างไรเขาจึงจะทุ่มเทการทำงานให้เรา อันนี้ต้องคิดนะ เอาใจเขามาใส่ใจเรา สั่งให้เขาทำงาน เราก็ต้องทำด้วย เขาอยากได้อะไร อยากพัฒนาอย่างไร เอื้อประโยชน์ให้เขา ให้เขาได้ทำงานอย่างเต็มที่ พร้อมกับพัฒนาความรู้เขาเรื่อย ๆ คือส่งเสริมให้เรียนต่อ ส่งเสริมให้อบรม วิทยฐานะเป็นต้น”²¹⁴ แสดงว่าผู้บริหารสตรีต้องรู้จักผู้ใต้บังคับบัญชา ปลูกกลีเรียนรู้ชีวิตจิตใจ ความต้องการและวัฒนธรรมการทำงานของเพื่อนร่วมงาน พร้อมทั้งจะปรับและเปลี่ยนแปลงให้ขวัญกำลังใจ เพื่อนร่วมงานภารกิจของผู้บริหารในภาครัฐภายใต้บรรยากาศปฏิรูปการเมืองและการศึกษา หากเน้นการพัฒนาองค์กร ในภาพรวมไม่มองแบบแยกส่วน เพราะการมองแบบแยกส่วนเสมือนการเล่นจิ๊กซอว์ ซึ่งทำให้มองเห็นภาพทีละชิ้นจะทำให้ไม่สามารถบอกได้ว่าภาพรวมรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ซึ่งต้องจัดให้เข้าที่เข้าทางตามลักษณะความสัมพันธ์ขององค์กร เช่นเดียวกับการบริหารงานแบบแยกส่วนหากไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันย่อมส่งผลต่อภาพรวมขององค์กรคือพลังในการพัฒนาลดลง และความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมของบุคลากรหายไป ขาดการทำงานร่วมกัน และขาดวิสัยทัศน์

²¹⁴ สัมภาษณ์นางพวงทอง ภูสศศรี. ผู้อำนวยการโรงเรียนห้วยเม็กวิทยาคมกาฬสินธุ์ อำเภอห้วยเม็ก จังหวัดกาฬสินธุ์. เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2547.

ร่วม เนื่องจากในอดีตข้าราชการมีวิวัฒนาการมาจากกลุ่มคนที่มีอำนาจ มีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ การเป็นข้าราชการจึงไม่เพียงแต่เป็นมีอาชีพเท่านั้น หากยังต้องเลื่อนขั้นฐานะทางสังคมด้วย ลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นรูปแบบของการเป็นเจ้าคนนายคน และเป็นผลต่อการปลูกฝังจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีก รุ่นหนึ่ง เพราะไม่มีใครมาคานอำนาจ จนกระทั่งมาถึงยุคใหม่นี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ บริหารงานแบบใหม่เน้นความก้าวหน้าของบุคลากรและผลสำเร็จของงานเชิงประจักษ์ ผู้บริหารต้อง สามารถนำการเปลี่ยนแปลงโดยใช้หลักเปลี่ยนกระบวนการทัศน์และปรับกระบวนการ พัฒนาบุคลากรโดย นำความคิดเดิมให้หลุดกรอบแนวคิดเดิมสู่กระบวนการใหม่ หากองค์กรใดไร้ผู้บริหารที่มีคุณภาพ ความพยายามเปลี่ยนแปลงองค์กรทั้งหมดย่อมล้มเหลว

ดังนั้นการบริหารงานแบบก้าวหน้าจึงต้องสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง และกระตุ้น ให้คนกล้าทำ กล้าลอง กล้าเสี่ยง พร้อมเผชิญข้อผิดพลาดตลอดเวลา สมาชิกในองค์กรมีความตื่นตัว มี แรงบันดาลใจที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องสิ่งสำคัญคือต้อง เรียนรู้จากสิ่งที่ทำลงไป และเรียนรู้จากข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นให้ได้ สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารงาน แบบก้าวหน้าคือบุคลากรกลัวความผิดพลาด ไม่กล้าเสี่ยง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงช้า แม้มีการปฏิรูป องค์กรด้วยการกระจายอำนาจการบริหารงานกระทรวงทบวงกรม ทิศทางการพัฒนาให้บทบาทพรรค การเมือง และบุคลากรในภาครัฐมากกว่าเดิม แต่สิ่งสำคัญคือผู้นำหรือผู้บริหารในภาครัฐต้องปรับตัว อย่างมาก เพราะระบบองค์กรจะดำเนินไปได้ นั่น นอกเหนือจากการกำหนดนโยบาย โครงสร้าง และ ยุทธศาสตร์การบริหารตามขั้นตอนในรูปแบบใหม่แล้ว ยังต้องอาศัยผู้นำหรือผู้บริหารเป็นปัจจัยหลักใน การขับเคลื่อนให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพสูงสุด มุ่งผลสัมฤทธิ์เป็นหลัก ดังนั้นผู้นำต้องเปลี่ยน บทบาทตนเองในองค์กรจากการบริหารงานแบบเดิม ๆ โดยหารูปแบบวิธีการใหม่ ๆ เพื่อท้าทาย ความสามารถของบุคลากร

จุดเปลี่ยนด้านเพศสภาพในองค์กร

มนุษย์ถูกสร้างขึ้นมาสองสถานะคือด้านหนึ่งโครงสร้างร่างกายมีมาแต่กำเนิด ส่วนอีกด้านหนึ่ง เป็นการประกอบสร้างทางสังคม ในทำนองเดียวกันผู้หญิงกับผู้ชายก็ถูกสร้างมาสองสถานะเช่นเดียวกัน คือ ด้านหนึ่งเกิดจากชีววิทยาซึ่งผูกติดกับเรื่องเพศ ส่วนอีกด้านหนึ่งเกิดจากการประกอบสร้างทาง สังคมซึ่งเรียกว่า “เพศสภาพ” การจะทำความเข้าใจความเป็นเพศหญิงเพศชายจึงจำเป็นต้องแยกแยะ เพศสองด้านเพื่อทำความเข้าใจเรื่องเพศ โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่ทำให้เป็นจุดเปลี่ยนด้านเพศสภาพใน องค์กรทั้งองค์กรการเมือง องค์กรการศึกษา หรือองค์กรทางธุรกิจได้แก่พลังความรู้ความสามารถ และ กระแสโลกาภิวัตน์เน้นความก้าวหน้าขององค์กร โดยบุคลากรต้องได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้านจน ขำนาญไม่ว่าหญิงหรือชาย แม้จะมีการสร้างอุดมการณ์เพื่อควบคุมพฤติกรรมทางเพศตามความแตกต่าง ระหว่างเพศหญิงและเพศชายนำไปสู่ความเชื่อว่า ผู้หญิงและผู้ชายแตกต่างกันในด้านอื่นด้วยเช่น

สติปัญญา ความสามารถ ความถนัด จิตใจ อารมณ์ และมักถูกมองว่าความแตกต่างนี้เกิดจากธรรมชาติ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ในขณะที่เดียวกันความเชื่อเหล่านี้มีผลให้สถานะผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชาย ทั้ง ๆ ที่ความเป็นเพศหมายถึง องค์ความรู้ที่สร้างความหมายให้กับความแตกต่างทางร่างกายกลายเป็น ความสัมพันธ์ซับซ้อนในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจิตวิทยาระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย

เจตคติดั้งเดิมเกี่ยวกับเพศสภาพในองค์กรเป็นผลต่อการหล่อหลอมทางสังคมสำหรับผู้หญิงในวัยเด็กทั้งในครอบครัว และสังคม ความเชื่อดังเดิมเหล่านี้มีฝังรากลึกมานานเป็นสาเหตุให้เกิดพฤติกรรมยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับหน้าที่การงาน อันตรายที่ต้องเผชิญ และความสามารถของผู้หญิง แม้แต่บทบาทผู้นำในครอบครัว ชุมชน ธุรกิจ บทบาทเหล่านี้มักถูกมองว่าเป็นบทบาทของผู้ชาย บทบาทดั้งเดิมดังกล่าวนี้ทำให้ผู้หญิงเป็นผู้นำด้วยความยากลำบาก มักเกิดความท้อ ไม่อยากเป็นผู้นำ เพราะสังคมไม่เห็นด้วย

อย่างไรก็ตามด้านการเมืองสตรีจำนวนผู้หญิงเพิ่มมากขึ้น แสดงถึงการมีส่วนร่วมของสตรีในสภาพอย่างช้าแต่มั่นคง ส่วนสตรีที่มาจากองค์กรธุรกิจเอกชน แต่การจะกลายเป็นหญิงหรือชายเป็นกระบวนการทางสังคม กล่าวได้ว่าวัฒนธรรมสร้างความเป็นหญิงและชายในสังคมขึ้น และเป็นตัวสร้างความ เป็นเพศรวมทั้งเป็นผู้บอกด้วยว่าต้องปฏิบัติตัวอย่างไร คิดอย่างไร และคาดหวังอะไรจากผู้อื่น ดังนั้นความเป็นหญิงและชายอาจแปรเปลี่ยนไปตามเวลาและสถานที่ กลายเป็นแบบแผนอำนาจผู้ชาย ในการควบคุมผู้หญิงอย่างชอบธรรมภายหลังการแต่งงานและตอบสนองความต้องการของสามีด้วยการบริการทางเพศสะท้อนอุดมการณ์เรื่องเพศโดยผู้ชายต้องเป็นผู้ริเริ่ม ในขณะที่ธรรมชาติของผู้ชาย ต้องการปลดปล่อยความต้องการทางเพศ รวมทั้งผู้ชายสามารถมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้หญิงอื่นได้ การอ้างอุดมการณ์เรื่องเพศจึงเชื่อมโยงไปสู่การเชิญชวนให้ผู้หญิงรอคอยผู้ชายที่ดีเป็นคู่ชีวิต การแสดงออกถึงความปรารถนาทางเพศของผู้หญิงจึงกลายเป็นเรื่องอับอายในที่สุด

ด้วยเหตุนี้เองความเป็นผู้ชายจึงถูกปลูกฝังเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับศักดิ์ศรี บทบาท สิทธิ และหน้าที่ ซึ่งเป็นเรื่องของนามธรรม และมักแสดงตนว่าเป็นตัวแทนของมนุษยชาติจึงได้กำหนดกฎเกณฑ์จัดระเบียบสังคมและแบ่งความสามารถ ด้วยการกำหนดบทบาทชายหญิงตามลักษณะเพศ พร้อมกับกล่าวอ้างเหตุผลความแตกต่างทางธรรมชาติ²¹⁵ เนื่องจากความแตกต่างระหว่างเพศมีผลต่อชีวิต ความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมที่แตกต่างกันด้วย จึงมีคำอธิบายเกี่ยวกับเพศในความหมายของผู้ชายเป็นเรื่องของความแข็งแรง มีอิสระ เป็นอิสระ มีเหตุผล ไม่ถูกครอบงำง่าย คัดสินใจฉับไว และมีความเชื่อมั่นในตนเอง นอกจากนั้นยังคิดว่าตนเองมีอำนาจเหนือหญิง²¹⁶ ผู้หญิงจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิต

²¹⁵ กัสสร ลิมานนท์. บทบาทเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544. หน้า 16 – 17.

²¹⁶ พรทิไล ถมั่งรักษัสต์ย์. ปรัชญาผู้หญิง. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539. หน้า 3.

ถูกผู้ชาย ไม่ได้มีคุณค่าหรือความสำคัญมากนัก เมื่อมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้หญิงอื่นนอกเหนือจากภรรยาซ้อนขึ้นมาจึงกลายเป็นเรื่องศักดิ์ศรีที่ต้องแสดงความสามารถเป็นชายชาตรีในเรื่องเพศที่มีผู้หญิงในครอบครองหลายคน จากการศึกษาพบว่า “ผู้ชายคือผู้สร้าง ผู้ที่มีความเข้มแข็งและเป็นผู้ที่สามารถทำให้มีการเกิด การมีครอบครัวอยู่ด้วยกันต้องเข้าใจกัน เวลาออกสังคมผมไปไม่ได้ก็ให้ภรรยาผมไปแทน เคียวนี่ผู้หญิงผู้ชายไม่แตกต่างกัน ผู้หญิงเก่ง ๆ ก็มีเยอะ เพียงแต่เขายังไม่มีโอกาส แค่อำนาจขึ้นมาเป็นผู้แทนฯ เขาก็ทำงานได้ดี ไม่แพ้ผู้ชายเลยทีเดียวนะ อย่างเช่น สส.กุสุมาลวดีก็เก่งนะเป็นนักต่อสู้”²¹⁷ นอกจากนั้นแนวความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงผู้ชายจากการสัมภาษณ์ “ความเป็นหญิงชายผมมองที่ความสามารถ ในสังคมดั้งเดิมผู้หญิงเป็นหัวหน้าเผ่าพันธุ์ด้วยซ้ำ ชีวิตการครองเรือนไม่มีสูตรสำเร็จเพศไม่ใช่สิ่งกีดขวางในการก้าวไปในอนาคต สังคมไทยเป็นสังคม Feminist คนคุมอำนาจในครอบครัวคือผู้หญิง เพราะต้องรับผิดชอบหมด ความรู้ไม่ได้แสดงถึงความสามารถ การขับเคลื่อนในสังคมทุกวันนี้ผู้หญิงมีบทบาทมาก”²¹⁸ จากข้อมูลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ชายมองความแตกต่างระหว่างเพศและแบ่งบทบาทหน้าที่ในครอบครัวชัดเจน ให้โอกาสผู้หญิงมากขึ้น รวมทั้งการขัดเกลาจากสถาบันต่าง ๆ ในสังคมจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ มีการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศ โดยให้ความสำคัญแก่เพศชายและถือเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของการสร้างความเป็นชาย ซึ่งต้องเป็นคนมีวัฒนธรรม มีเหตุผล และมีความรับผิดชอบต่อกิจกรรมสาธารณะเพื่อส่วนรวม

ระบบคิดดั้งเดิมแบบทวิลักษณ์ได้จัดความหมายให้ผู้ชายดีกว่าผู้หญิง โดยสร้างภาพว่าผู้หญิงเป็นเพียงสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีคุณลักษณะพิเศษคือ มีอารมณ์ และความสังหรณ์ใจเป็นพื้นฐาน²¹⁹ ดังนั้นในความหมายนี้ผู้หญิงจึงไม่มีตัวตนในแง่ของจิตวิญญาณต้องพึ่งพาอาศัยผู้ชายหรือผู้ที่มีพลังเข้มแข็งกว่าเสมอ ผู้หญิงจึงเป็นฝ่ายถูกกระทำ ไม่มีเสรีภาพ ผูกพันแต่เรื่องใกล้ตัว ไม่สามารถคิดอะไรซับซ้อนได้ ไม่สามารถคิดอะไรที่นอกเหนือประสบการณ์ได้ รวมทั้งไม่สามารถตัดสินใจสำคัญได้ มีผลให้ผู้หญิงไม่ได้รับความสนใจและไม่ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำไม่ว่าในระดับใด รวมทั้งสัดส่วนของผู้หญิงในบทบาทผู้นำมีโอกาสตัดสินใจเรื่องที่มีผลต่อชีวิตของคนจำนวนมากน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่มีผู้หญิงกว่าครึ่งหนึ่งของโลก

²¹⁷ สัมภาษณ์นายอดิศักดิ์ โกคากุลกานนท์, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี, ที่บ้านพักศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย, อำเภอตระการ จังหวัดอุบลราชธานี, เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2547.

²¹⁸ สัมภาษณ์นายธีรวัฒน์ โอทยานนท์, นักธุรกิจทายาทบริษัทโอสถสภาเด็กเฮงหยู จำกัด, ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานพรรคไทยรักไทย บ้านเสี้ยว อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์, เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2547.

²¹⁹ ศศิธร สิริประเสริฐกุล, การปิดกั้นผู้หญิงเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ, ปรวิญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2544, หน้า 81 – 82.

กระบวนการรับสมาชิกใหม่เกิดจากความเหมาะสมของต้นแบบทางเพศ โดยการประเมินค่าว่าเป็นวิถีทางที่เหมาะสมของการเป็นอยู่เกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางเพศด้วยซึ่งการก่อรูปของธรรมชาติในแง่ความเป็นเพศหญิงหรือชายนำมาซึ่งสถานภาพของความเป็นจริงเชิงวัตถุวิสัย และถูกทำให้เป็นบุคคลที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติ และหาเหตุผลต่อชะตากรรมที่แตกต่างระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย²²⁰ ส่วนความสัมพันธ์ในเรื่องเพศ ผู้หญิงส่วนใหญ่มีทัศนะว่าเป็นเรื่อง ของอารมณ์ ความรู้สึกมากกว่าเหตุผล เพราะธรรมชาติของผู้หญิงให้ความสำคัญและให้ความหมายทางเพศว่าเป็นเรื่องของชีวิต จิตใจ ทั้งหมดของชีวิตทุ่มเทเพื่อร่วมแบ่งปันทางความคิดพร้อมกับสร้างความหมายให้กับตนเอง ในทำนองเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับความรู้สึก และอารมณ์²²¹ ดังนั้นถ้าหากผู้หญิงได้รับการตอบสนองความต้องการ ก็จะมีความรู้สึกว่าได้รับความรัก ความเอื้ออาทร และความเข้าใจ นอกจากนั้นมักถูกครอบงำว่าเป็นเพศที่อ่อนไหว ไร้เหตุผล ไม่เป็นอิสระ ขาดความมั่นใจในตนเอง การตัดสินใจต้องขึ้นกับผู้อื่นเสมอ จากการศึกษาพบว่า “ฉันคิดว่าผู้หญิงถูกออกแบบให้มีสัญชาตญาณของความเป็นแม่ และนี่ถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ไม่ใช่แค่เรื่องเพศและความรักสวยรักงามเท่านั้น ที่ไม่ได้มองถึงความแตกต่างของความสามารถนะ ไม่เคยมองว่าผู้หญิงค้อยกว่าผู้ชายเลย แต่โอกาสของผู้หญิงไม่เปิดให้ในสังคมไทยเท่านั้นเอง ”²²² “ผู้หญิงผู้ชายต่างกันคอกหนู แต่ในวงการบริหาร ผู้ชายผู้ความละเอียดรอบคอบผู้หญิงได้ทุกราย เช่น การเข้าใจครูนี้ก็ปลีกซึ่งปานได้ ผู้ชายเก่งจึงได้ผู้หญิงเก่งจึงชั้นละหนู”²²³ “ผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายให้ เพราะเป็นทางเดียวที่จะทำให้เขามีความสุข และก็ทำให้เราเป็นสุขด้วย บริหารครอบครัวยุกับบริหารโรงเรียนต่างกันนะแค่ที่โหลคที่สามเ้าใจที่และสนับสนุน”²²⁴

ความคิดเห็นเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่ายอมรับความแตกต่างธรรมชาติระหว่างหญิงชาย แต่แตกต่างกันด้านความสามารถ ตัวคนผู้หญิงที่มองตนเองมองในความละเอียดอ่อน รอบคอบ ขอมรับบทบาทที่สังคมกำหนดเพื่อให้คนที่ตนรักมีความสุข นี่ถึงประโยชน์โดยรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มีจิตสาธารณะ ถ้าหากเป็นเรื่องความสามารถก็คิดว่าตนเองไม่แพ้ผู้ชาย และต้องการ โอกาสจากสังคม “แม่พื่นกะสอนให้เป็นแม่บ้านแม่เฮือน เฮ็ดกับข้าวเฮ็ดหญังกะเป็น ไปเองละหนู คั้นขึ้นมากะ

²²⁰ ชลดา มนตรีวัด. การสร้างความเป็นหญิงชายทางสังคม และจริยธรรมในชุมชนธาตุ : กรณีศึกษาหญิงธาตุ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541. หน้า 26 – 29.

²²¹ ศศิธร ศิริประเสริฐกุล. เล่มเดียวกัน. หน้า 184.

²²² สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. สมาชิกวุฒิสภาจังหวัดขอนแก่น. ที่ห้อง V.I.P.ท่าอากาศยานขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547.

²²³ สัมภาษณ์นางพรณี ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9 ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี. เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547.

²²⁴ สัมภาษณ์นางนิตยา ศรีปีดถา. ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลกิตติยา จังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2547

กวาดบ้านถูบ้าน เช็ดกับข้าวจะมีเอื้อยลูกป้ามาชอย เสาจะเลยเป็น ชีวิตนี้เชื่อแม่มาตลอดจนกระทั่ง แต่งงานนั้นละหนู”²²⁵ “การมีลูกผู้หญิงก็เป็นห่วงนะคะ พี่สอนเขาในเรื่องให้ตั้งใจเรียน หมายความว่า พ่อแม่ไม่ได้อยู่กับเขาตลอดไป ให้ช่วยเหลือตนเองต่อไปต้องมีครอบครัวตัวเอง การคบหาผู้ชายก็ให้ คบได้ แต่อย่าให้เกินเลย อย่าให้มีข้อครหา เขาก็เชื่อฟัง”²²⁶ “แต่ก่อนเป็นเด็กเรียบร้อย ไปเรียนขอนแก่น วิทยต้องกลับบ้านสี่โมงเย็นทุกวัน เป็นนักกีฬาของโรงเรียนต้องเข้าค่ายซ้อมวิ่ง ก็ไม่มีโอกาสเข้าค่าย เพราะเป็นลูกผู้หญิงพ่อแม่เป็นห่วงต้องอยู่บ้านไม่ได้ไปเที่ยวไหน”²²⁷

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการปลูกสร้างความเป็นเพศถูกสร้างโดยผ่านสถาบันครอบครัว และความสัมพันธ์ระหว่างหญิงจนกลายเป็นความชอบธรรม หากที่จะรื้อถอนโครงสร้างฐานคิดเดิม เพราะถูกสังคมปลูกสร้างมาหลายยุคสมัยรากฐานความคิดการมองโลกแบบตะวันตกมักจะแบ่งสรรพ สิ่งออกเป็นสองขั้วตรงข้ามแบบทวิลักษณ์ เช่นขั้วหนึ่งมีความหมายในเชิงบวก ส่วนอีกขั้วหนึ่งมีความหมายในเชิงลบ ดังนั้นทัศนคติที่มีต่อผู้ชายจึงมีความหมายเชิงบวกเป็นกระแสนิยมของสังคม ซึ่งถือเป็นเรื่องของวัฒนธรรมและความมีเหตุผล เชื่อกันว่าเป็นสิ่งสำคัญทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากยุคมืดเข้าสู่ยุคแสงสว่างแห่งปัญญาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ถือเป็นคุณสมบัติของผู้ชาย จึงเป็นวิธีการสร้างความ เป็นชายผ่านการจัดเกลาครอบงำ ซึ่งเกิดจากมนุษย์มากกว่าเกิดจากธรรมชาติภายใต้กรอบคิดว่า ผู้ชายเป็น มาตรฐานของสังคม ส่วนผู้หญิงเป็นเพียงส่วนประกอบ ซึ่งมีผลต่อการจัดระเบียบสังคมโดยเฉพาะการใช้แรงงานคน ผู้ชายจะได้เปรียบและผู้หญิงจะเสียเปรียบในด้านแรงงาน ด้วยการแบ่งบทบาทใน ครัวเรือนบ้านชัดเจนคือพ่อทำงานนอกบ้าน ส่วนแม่ทำงานในบ้าน ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ภายใต้ฐานคิดความเชื่อเรื่องคุณลักษณะความแตกต่างทางธรรมชาติของผู้ชายมาจัดระเบียบทาง ความคิดให้ผู้หญิงยอมรับบทบาทของความเป็นแม่และภรรยาที่ต้องดูแลลูกและต้องการความคุ้มครอง จากสามี และเป็นเรื่องถูกต้องเหมาะสมจนกลายเป็นความจริงในสังคมในที่สุด

²²⁵ สัมภาษณ์นางพรณี ขจรวิทย์. อดีตผู้อำนวยการระดับ 9 ที่บ้านพักจังหวัดอุบลราชธานี. เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547.

²²⁶ สัมภาษณ์นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช. สมาชิกวุฒิสภาจังหวัดขอนแก่น. ที่ห้อง V.I.P.ท่าอากาศยาน ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2547.

²²⁷ สัมภาษณ์นางฤศมาลวดี สิริโกมุท. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม. ที่บ้านพักอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2547.

สิทธิสตรีในกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ภาวะปลดปล่อยผู้หญิงหมายถึงอิสรภาพและเสรีภาพของสตรีในฐานะที่เป็นบุคคลตามกฎหมาย ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยปรากฏว่า ผู้หญิงมีสิทธิด้านกฎหมาย นอกเหนือจากนั้นสิทธิมนุษยชนที่สำคัญประการหนึ่งคือความสามารถและความเป็นจริงของสตรี การรับรองความเป็นตัวตนจึงเป็นการยอมรับความเป็นคนเต็มคนของสตรี การมีตัวตนเป็นเจ้าของร่างกายของตนเอง ผู้อื่นมิอาจล่วงเกินได้ จุดหักเหครั้งสำคัญของการเมืองไทยด้านการเมืองที่มีผลให้สตรีมีบทบาทชัดเจนขึ้น เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรกในปี 2475 นับเป็นการสิ้นสุดการปกครองตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และเป็นจุดเริ่มต้นของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ตลอดช่วงเวลา 6 ทศวรรษที่ผ่านมา การเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตยค่อยเป็นค่อยไป มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมือง หลายคนอาจมองว่าล้มลุกคลุกคลานวนเวียนอยู่ในวัฏจักรของการเลือกตั้งสลับกับการปฏิวัติรัฐประหารมาตลอดระยะเวลา 70 กว่าปีมานี้ มีการฉีกรัฐธรรมนูญเก่า และร่างรัฐธรรมนูญใหม่ถึง 16 ฉบับ แสดงให้เห็นว่าเสถียรภาพทางการเมืองกับโครงสร้างทางการเมืองไม่สัมพันธ์กับสภาพสังคม การร่างรัฐธรรมนูญใหม่ก็เป็นการจัดระเบียบการเมืองให้เหมาะสม อย่างไรก็ตามการกำหนดเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญย่อมสัมพันธ์กับสถานการณ์การเมืองเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสถานการณ์ทางกฎหมายของสตรีมีการต่อสู้เพื่อให้มีความเสมอภาคในสังคม ไม่เลือกปฏิบัติไม่ว่าเป็นใคร และในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่บัญญัติไว้ให้หญิงและชายมีความเสมอภาคกัน สังเกตได้ว่าปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแก้ไขระเบียบข้อบังคับ กฎหมายหลายประการ คือ การมีผู้หญิงได้รับแต่งตั้งให้เข้าร่วมร่างรัฐธรรมนูญ นับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้สตรีมีบทบาทในสังคมมากขึ้น และมีการต่อสู้เรียกร้องสิทธิมากขึ้นตามลำดับเพื่อสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม

การประกันสิทธิที่เท่าเทียมระหว่างหญิงชายเป็นเรื่องที่องค์การสหประชาชาติ และหลายประเทศให้ความสนใจ และผลักดันให้เกิดขึ้นมานานแล้ว และพยายามสร้างกลไกทางกฎหมายในรูปแบบอนุสัญญาขึ้นเพื่อเป็นกรอบในการผูกมัดให้รัฐต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกคน โดยมีจุดเน้นว่าสิทธิสตรีคือสิทธิมนุษยชน และเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานเป็นสิ่งที่ทุกคนพึงได้รับและมีอิสรภาพในการแสดงความคิดเห็น และแสดงออก ตามปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งองค์การสหประชาชาติ โดยประเทศไทยเป็นสมาชิกตามอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ เมื่อ พ.ศ. 2528 ผลจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกทำให้รัฐบาลเริ่มสนใจปัญหาผู้หญิงมากขึ้น และประเด็นเกี่ยวกับสตรีที่ถูกนำมาพิจารณากลายเป็นปัญหาระดับประเทศ ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนค่านิยมบางประการ จากเดิมมีคำเปรียบเปรยว่า “ผู้ชายคือช้างเท้าหน้า คือทำหน้าที่เป็นผู้นำ และผู้หญิงคือช้างเท้าหลัง ทำหน้าที่เป็นผู้ตาม” มาสู่การให้ความเสมอภาคระหว่างชายและหญิง สังคมเริ่มเปิดโอกาสให้การยอมรับความรู้ความสามารถสตรีมากขึ้น ซึ่งมีผู้หญิงเข้ามามีบทบาทก้าวหน้าในสาขา

อาชีพต่าง ๆ เช่น การเป็นผู้แทนราษฎร วุฒิสมาชิก ผู้พิพากษา อัยการ นักบิน วิศวกร ผู้บริหาร สถานศึกษา นักธุรกิจ เป็นต้น

นอกจากนั้นสิ่งที่แสดงถึงการปลดปล่อยด้านสิทธิมนุษยชน ได้แก่ สิทธิสตรีตามกฎหมาย รัฐธรรมนูญปี 2540 ได้เพิ่มแนวทางแก้ไขปัญหาสตรีไทยดังนี้

มาตรา 4 ได้ระบุสิทธิของบุคคลทั่วไปรวมทั้งผู้หญิงด้วยว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” ซึ่งสิทธิดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่กฎหมายกำหนด และเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการตอบสนอง เพื่อแก้ไขความไม่ชอบธรรมที่มีต่อผู้หญิงทุกรูปแบบ โดยละเว้นการกระทำใด ๆ ก็ตามที่จะละเมิดสิทธิผู้หญิง กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ยังได้กำหนด บทบัญญัติที่สำคัญหลายประการเพื่อเป็นหลักประกันความเสมอภาคและเท่าเทียมของหญิงชาย

มาตรา 5 ประชาชนชาวไทย ไม่ว่าแหล่งกำเนิด เพศ หรือศาสนาใดย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา 30 ได้ระบุให้บุคคลเสมอภาคได้ตามกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นบทบัญญัติให้มีการเลือกปฏิบัติในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็ตาม หลักความเสมอภาคได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงสามารถขยายบทบาทและแสดงศักยภาพสูงขึ้น

มาตรา 31 บุคคลย่อมมีสิทธิ เสรีภาพในชีวิตและร่างกาย การทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้าย หรือไร้มนุษยธรรม จะกระทำมิได้ เว้นแต่การลงโทษโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย) นับจากนี้ไปผู้หญิงมีสิทธิที่จะปกป้องตนเองจากการถูกทำร้ายร่างกาย ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นสามีก็ตาม

มาตรา 34 สิทธิของบุคคลในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง หรือความเป็นอยู่ส่วนตัว ย่อมได้รับการคุ้มครอง

มาตรา 38 บุคคลย่อมมีสิทธิเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา และปฏิบัติตาม พิธีกรรมความเชื่อของตน (ปัจจุบัน ผู้หญิงสามารถถือบวชเป็นสามเณรีได้)

มาตรา 43 บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอภาคกันในการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย (เด็กหญิงและเด็กชายมีสิทธิเท่าเทียมกันในการได้รับการศึกษาโดยเสมอภาค)

มาตรา 53 ระบุว่า บุคคลในครอบครัว (โดยเฉพาะผู้หญิงและเด็ก ซึ่งเป็นผู้ถูกระทำ มาก) ควรได้รับความคุ้มครองโดยรัฐ จากความรุนแรงในครอบครัว และการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม การบัญญัติตามมาตราเฉพาะที่เกี่ยวกับสิทธิผู้หญิงไว้นั้น ถือเป็นข้อกำหนดที่สังคมหรือกฎหมายต้อง ปฏิบัติตามเพื่อเสริมสร้างและปกป้องสิทธิผู้หญิง ที่เคยถูกระเมิดมิให้กระทำซ้ำอีก

มาตรา 80 ระบุว่ารัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว และความเข้มแข็งของชุมชน

โดยให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมที่คนอาศัยอยู่ เพื่อ
อนุรักษ์และพัฒนาไปสู่ความเท่าทันสถานการณ์ที่ผันแปรไปตามกระแสสากลที่เป็นอยู่

มาตรา 83 รัฐต้องดำเนินการให้มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม (รัฐต้องไม่เลือก
ปฏิบัติต่อประชาชนที่มีเพศต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม)

มาตรา 86 รัฐต้องส่งเสริมให้ประชาชนวัยทำงานมีงานทำ ค้ำครองโดยเฉพาะแรงงาน
เด็กและแรงงานหญิง จัดระบบแรงงานสัมพันธ์ ประกันสังคม รวมทั้งค่าตอบแทนแรงงานให้เป็นธรรม

กล่าวได้ว่า สิทธิสตรีคือสิทธิขั้นพื้นฐาน หากไม่มีการถิรอนสิทธิคงไม่มีการเรียกร้อง
สภาพความเป็นจริงของสังคมสะท้อนให้เห็นความไม่เท่าเทียมระหว่างชายและหญิง ทั้งสิทธิ หน้าที่
และเสรีภาพในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านครอบครัว การเมือง สังคม หรือแม้แต่การศึกษา ดังนั้นรัฐ
ได้ทำหน้าที่และมีบทบาทในการปลดปล่อยสิทธิสตรี จากบทเรียนในอดีตมีการกำหนดพัฒนาสตรี
เป็นนโยบาย แต่ขาดการส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติอย่างจริงจัง จากหน่วยงานที่รับผิดชอบ มีผลให้
สถาน ภาพสตรีไม่ค่อยได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร กลายเป็นเงื่อนไขให้สตรีไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากร
ที่มีอยู่ ในขณะที่สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามกระแส แต่คนไม่รู้หนังสือยังมีมากถึง
ร้อยละ 62 การมีส่วนร่วมในการบริหารและการตัดสินใจมีไม่ถึงร้อยละ 10 และผู้หญิงได้รับค่าจ้าง
แรงงานน้อยกว่าชาย ถ้าเปรียบเทียบกับสถานการณ์ผู้หญิงไทยกับสถานการณ์โลก พบว่าผู้หญิงไทย
ถูกละเมิดสิทธิในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย โดยมีทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อดั้งเดิมเป็นอุปสรรคต่อการ
พัฒนา ดังนั้นรัฐต้องกำหนดนโยบายที่สามารถปฏิบัติได้ และสร้างความร่วมมือจากหลายฝ่ายเพื่อให้
เกิดกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาอย่างจริงจัง มีการกระจายทรัพยากรและ โอกาสสู่ท้องถิ่นและ
ภูมิภาค สร้างความเสมอภาคทั้งเศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งปฏิรูปข้อกำหนดและกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม
ต่อผู้หญิงทุกรูปแบบ

ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจมีผลกระทบ โดยตรงต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
สังคม การเมืองหลายด้าน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้หญิง และ
การเข้าถึงสิทธิมนุษยชน เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ข้อมูลข่าวสารเชื่อมโยงถึงกันทั่วโลก ทำให้
พรมแดนการเมือง พรมแดนวัฒนธรรมลดความสำคัญลง เกิดแนวคิดสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและ
การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีการก่อตัวร่วมกันไปในทิศทางเดียวกันเป็นสากลมากขึ้น เช่นวัฒนธรรม
บริโภคนิยม ในขณะที่เดียวกันก็มีปฏิกิริยาสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้นมา การเปลี่ยนแปลง
เศรษฐกิจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือสร้างประโยชน์ให้ประชากรทั้ง
หญิงและชาย และยังผลักดันให้เกิดสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานอีกด้วย เช่น สิทธิด้านการศึกษา สิทธิด้าน
สุขภาพอนามัย ได้แก่ ศึกษาการมีร่างกายจิตใจสมบูรณ์ รู้จักรักษาสุขภาพ มีความรู้อย่างน้อยการศึกษา
ภาคบังคับสิทธิ มีโอกาสพัฒนาทักษะวิชาชีพ พึ่งตนเอง ทำงานเหมาะสม มีความกระตือรือร้น ใช้สิทธิ

และโอกาสแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนให้เต็มที่มีความเข้าใจบทบาทหน้าที่ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และมีคุณธรรม²²⁸

นอกจากนั้นยังเกิดผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงอีกด้วย ซึ่งเป็นผลมาจากความอ่อนแอของชีวิตครอบครัวมักเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ มีการย้ายถิ่น องค์กรสตรีและองค์กรอื่น ๆ ในภาครัฐและเอกชนถือว่าเป็นปัญหาสำคัญของผู้หญิง ความขาดแคลนเศรษฐกิจในชนบททำให้เกิดการอพยพแรงงาน ชนาคครอบครัวเล็กลงเนื่องจากอัตราการเกิดน้อยลง ครอบครัวเดียวกลายเป็นบรรทัดฐานของสังคมเมือง ในด้านตรงกันข้ามคนแก่กลับถูกทอดทิ้ง และให้ดูแลเด็กขณะที่พ่อแม่ไปทำงานต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ การมีบุตรโดยไม่แต่งงาน การแยกกันอยู่ระหว่างสามีภรรยา และการหย่าร้างมีมากขึ้น สิ่งเหล่านี้กลายเป็นปัญหาทำให้เกิดการส่งเสริมความก้าวหน้าของผู้หญิงในการประกันสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานทุกด้านบนรากฐานความเสมอภาคกับผู้ชาย และรัฐได้จัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมประสานงานสตรีแห่งชาติคอยให้คำแนะนำ ปรีกษาแก่รัฐในประเด็นสตรี เสนอแผนและนโยบายพัฒนาผู้หญิงที่เหมาะสม และเป็นองค์หลักในการรับผิดชอบประกันสิทธิมนุษยชนเสรีภาพของผู้หญิง

กล่าวได้ว่าหากรากฐานของสิทธิมนุษยชนคือการปลดปล่อยอิสรภาพทั้งจากพลังธรรมชาติ และพลังจากการครอบงำของมนุษย์ด้วยกันเอง แนวคิดมนุษยชนก็กลายเป็นเรื่องที่ซับซ้อน เนื่องจากคนต้องการเป็นอิสระจากธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ต่อต้านการครอบงำจากมนุษย์ด้วยกันเอง สิทธิมนุษยชนเป็นเพียงชุดแนวคิดทางการเมืองในรูปแบบหนึ่ง สามารถพัฒนาเป็นอุดมการณ์การเมืองได้ในเวลาต่อมา เช่น เสรีนิยม ประชาธิปไตย สังคมนิยม หรือโลกาภิวัตน์ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่น่าจะเกินเลยที่จะกล่าวว่า วัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนสามารถพัฒนาเป็นอุดมการณ์เสรีนิยมหรือสังคมนิยมที่ถือกำเนิดในสังคมทุนนิยมประชาธิปไตยที่ทำให้คนร่ำรวยมั่นคงปลอดภัยหรือยากจน

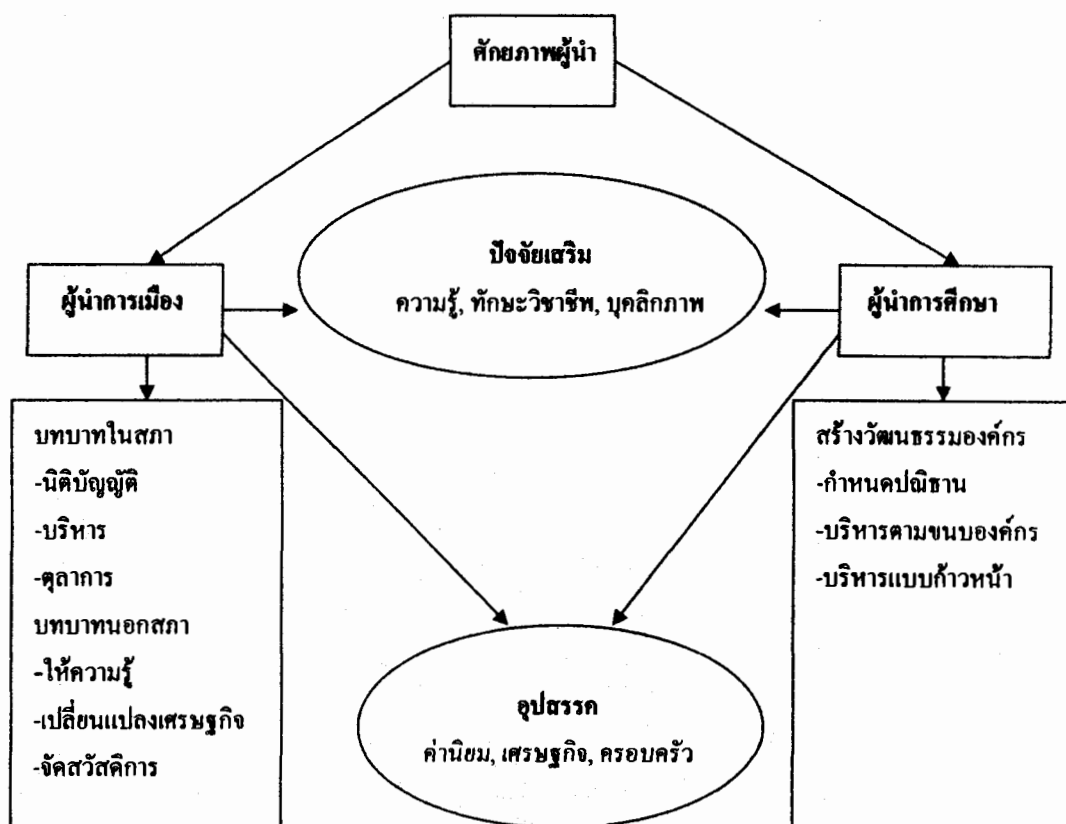
สรุป

กล่าวได้ว่าเดิมสตรีมีบทบาทเพียงแค่ภาระงานในบ้าน หากทำงานนอกบ้านสังคมครหาในทา เรื่องการคบชู้ผู้ชายอื่นที่ไม่ใช่สามีคน เนื่องจากสังคมดั้งเดิมยังไม่ยอมรับให้สตรีต้องทำงานนอกบ้าน เพราะมีสามีคอยหาเลี้ยงครอบครัว และเศรษฐกิจในเวลานั้นยังไม่ซับซ้อนและไม่ถึงกับบีบบังคับให้สตรีต้องทำงานนอกบ้าน แต่เมื่อสภาพการเมือง เศรษฐกิจ สังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้สตรีต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองทำงานหารายได้ช่วยครอบครัว คลอดทั้งสิทธิกฎหมายรัฐธรรมนูญให้โอกาสสตรีใน

²²⁸ คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำรายงานการอนุวัติตามอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ, รายงานอนุวัติตามอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบของประเทศไทย ฉบับที่ 2 และฉบับที่ 3 (ฉบับรวม), กรุงเทพฯ : สนง.ส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2539, หน้า 26 – 35.

การเลือกทางเดินชีวิต จึงเป็นสาเหตุให้สตรีมีโอกาสทางการศึกษา และเลือกประกอบอาชีพตามความรู้ความสามารถ ทำให้สตรีได้มีโอกาสพิสูจน์ความรู้ความสามารถในอาชีพ และเกิดความก้าวหน้าตามลำดับจนเป็นผู้นำทางด้านการเมือง และผู้นำด้านการศึกษา นับเป็นก้าวใหม่ของสตรีในบทบาทผู้นำภายใต้ภาวการณ์เปลี่ยนแปลงรูปแบบการเมืองการปกครอง และกระแสโลกาภิวัตน์ดังนี้

แผนภูมิที่ 6 โครงสร้างการเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรี

กล่าวได้ว่าพลังความรู้ความสามารถทั้งระดับองค์กร และระดับปัจเจกตอบสนองความเปลี่ยนแปลง แตกต่างจาก โครงสร้างพลังที่ผู้ชายมีโอกาสแต่ผู้หญิงไร้โอกาส เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้สิทธิผู้หญิงในทุกด้านทั้งการศึกษาและการเลือกทางเดินชีวิตสำหรับตนเองหากมีความสามารถ หากความรู้เป็นเครื่องมือสำหรับการเพิ่มพลังศักยภาพให้ผู้หญิงได้เต็มตามความสามารถ รวมทั้งให้โอกาสผู้หญิงในการเลือกทางเดินชีวิตสำหรับตนเอง นั้นหมายความว่าพลังแห่งความรู้ได้สร้างความมั่นใจ และความสามารถท้าทายความเชื่อดั้งเดิมที่ฝังรากลึกว่าผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชาย เนื่องจากความรู้สามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตคนได้ ใครเข้าถึงความรู้ได้มากมักก่อให้เกิดการได้เปรียบ ดังนั้นการกล่อมเกลாதองสังคมยังถือว่าเป็นกระบวนการก่อตัวผ่านการอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็กมุ่งให้ความสำคัญต่อ

ลำดับขั้นของการพัฒนา ในขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงกลับพบปัญหาพรมแดนความรู้ไร้ขอบเขตที่คนให้ความสำคัญต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งต้องปรับระบบการศึกษาเพิ่มขีดความสามารถ และ โอกาสการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อองค์กร บุคคลที่อยู่ในโลกแห่งการแข่งขันจึงต้องเป็นคนมีศักยภาพและความสามารถสูง รูปแบบการทำงานก็เปลี่ยนไป จากงานไร้ทักษะเป็นงานต้องใช้ความรู้ หรืองานโครงการเรากลายเป็นการทำงานเป็นทีม แม้แต่การสั่งการกลายเป็นการประสานงาน และพลังของผู้บริหารกลายเป็นพลังของผู้รับบริการ

บทที่ 6

ข้อค้นพบ ความรู้ ความจริงในบทบาทผู้นำสตรีอีสาน

จากการศึกษาชีวประวัติของผู้นำสตรีอีสานด้านการเมืองและการศึกษาที่นำเสนอมาแล้ว นั้น ประเด็นเกี่ยวกับการก้าวสู่บทบาทผู้นำของสตรีแต่ละท่าน สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมชัดเจนทั้งด้านค่านิยม ความเชื่อ การเมืองการปกครอง สังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ กล่าวคือ แม้ในอดีตสังคมไม่ยอมรับสตรีเป็นผู้นำ แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง มีผลทำให้สตรีมีบทบาทในสังคมมากขึ้น

จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สตรีมีโอกาสดำเนินการตนเองด้านการศึกษา ทำให้มีความรู้ และเริ่มก้าวล้ำเข้าไปมีบทบาทด้านการเมือง ซึ่งในอดีตบทบาทการเมืองเคยเป็นพื้นที่เฉพาะผู้ชายเท่านั้น ต่อมาในปี 2492 มีผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทการเมืองคนแรกในตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเป็นชาวอีสานด้วย สิ่งเหล่านี้นับเป็นการประกาศศักดาว่าผู้หญิงก็สามารถทำงานที่ผู้ชายทำในบทบาทผู้นำได้ดีไม่แพ้ผู้ชาย กลายเป็นจิตสำนึกใหม่ที่ท้าทายจิตสำนึกเดิม การที่จะเป็นผู้นำได้ต้องสั่งสมบารมีเพื่อให้คนยอมรับ รวมทั้งมีฐานความรู้ ฐานเศรษฐกิจดี มีผู้อยู่เบื้องหลังคอยสนับสนุนและมีความสามารถพิเศษ ออกทน ออกกลั้น ทะเยอทะยานอยากพบความสำเร็จในชีวิต จากผู้นำสตรีทั้งหมดที่เจาะจงเลือกศึกษา 15 ท่าน หลังจากที่ได้นำเสนอรายละเอียดของผลการศึกษาสตรีในโครงสร้างสังคมอีสาน การสืบสร้างบทบาทผู้นำ พลังผู้นำสตรีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และหลากหลายชีวิตจากบ้านสู่รัฐสภา เนื้อหาในบทนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอข้อค้นพบจากการวิจัย ซึ่งผลจากการวิเคราะห์และตีความจากข้อมูลและกรอบแนวคิดที่นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา

ดังนั้นในบทนี้จึงต้องการสรุปข้อค้นพบความรู้ที่ได้จากการศึกษา และความจริงที่ปรากฏในบทบาทผู้นำสตรีอีสาน เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีเกิดขึ้นได้อย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร และคุณลักษณะของผู้นำมีอะไร โดดเด่นพิเศษที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างจากผู้หญิงที่ไม่ได้เป็นผู้นำ

1.สตรีก้าวสู่บทบาทผู้นำสะท้อนการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม

จากข้อมูลเอกสารและข้อมูลสนามที่นำเสนอมาแล้วนั้น ประเด็นการศึกษา เศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมเป็นสาระสำคัญอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงชัดเจน กล่าวคือ สังคมไม่ยอมรับผู้หญิงเป็นผู้นำ แต่เมื่อมีเสรีภาพด้านการศึกษา ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสดำเนินการความรู้ความสามารถ โดยเฉพาะยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้หญิงเริ่มก้าวเข้าสู่บทบาททางการเมือง และได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยลำดับ

สตรีโดยส่วนใหญ่ตกอยู่ใต้ใต้สำนัก มีแรงกดดันกดดันอยู่โดยไม่รู้ตัว บางคนลืมไปว่าตนเองมีความสามารถยอดเยี่ยม และไม่รู้จักดึงศักยภาพตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด สตรีจะมีศักยภาพสูงสุดเมื่อได้รับการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เริ่มตั้งแต่การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวตั้งแต่เด็กจนกระทั่งเติบโตมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ รวมทั้งการได้รับการศึกษาสูงก็ทำให้มีโอกาสได้ก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ และสร้างการยอมรับให้ชุมชน ดังนั้นกล่าวได้ว่าสังคมเริ่มให้ความสำคัญต่อสตรีในฐานะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ทรงคุณค่า มีความคิดดี มีความรู้ เข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ มีมาตรฐานการครองชีพที่เหมาะสม สามารถใช้ชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและเชื่อมั่น เคารพตนเอง และได้รับการยอมรับนับถือจากผู้อื่น ดังนั้นการก้าวสู่บทบาทใหม่ในการเป็นผู้นำทั้งด้านการเมืองและการศึกษาจึงสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมดังนี้

ตารางที่ 19 การเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรี

สภาพสังคมอีสาน	บทบาทสตรี
2.หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน	1.ผู้หญิงมีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้น ทำให้ได้พัฒนาความรู้ความสามารถ 2.ต้องการมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น และต้องการมีส่วนร่วมทุกกิจกรรมของสังคม 3.การแข่งขันการค้าเสรีในระบบทุนนิยมมีผลทำให้ผู้หญิงต้องทำงานนอกบ้าน และมีโลกทัศน์กว้างขึ้น 4.ผู้หญิงเริ่มสนใจการเมือง และเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับของสังคม 5.การเมืองและเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ เปิดโอกาสให้ผู้หญิงก้าวเป็นผู้นำมากขึ้น เพราะต้องการให้สังคมยอมรับความสามารถของผู้หญิงไม่แตกต่างจากผู้ชาย
1.ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475	1.ผู้หญิงขาดโอกาสทางการศึกษา 2.ค่านิยมดั้งเดิมการเมืองเป็นเรื่องของผู้ชายจึงไม่สนใจการเมือง 3.ชีวิตนี้เพื่อผู้อื่นตลอด คัดสินใจเองไม่ได้ คือ ชีวิตในวัยเด็กและวัยรุ่นพึ่งพาพ่อแม่ เมื่อแต่งงานพึ่งพาสามี และพึ่งพาอาศัยลูกเมื่อยามชราภาพ 4.สตรีชั้นสูงในฐานะเป็นภรรยาเพื่อประดับเกียรติยศสามีเท่านั้น ส่วนสตรีระดับชาวบ้านมีบทบาทในการทำมาหาเลี้ยงชีพเลี้ยงปากเลี้ยงโหล่สามี

จากตารางที่ 20 การเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรีสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของสตรีอีสาน และการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคม นับแต่ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ค้นพบแง่มุมสำคัญดังนี้

ประการที่ 1 พื้นฐานดั้งเดิมของโครงสร้างสังคมอีสาน สถานภาพของผู้หญิงและผู้ชายอีสานระดับชาวบ้านในด้านการแบ่งงานกันทำไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ ช่วยแบ่งเบาภาระการทำงาน เข้าทำนอง “หัวหาบเมียคอน” หรือ “หัวจับกก เมียจับปลาย” แต่ปัจจัยที่ทำให้สถานภาพของผู้หญิงอีสานต่ำลงคือ การขาดโอกาสทางการศึกษา และค่านิยมดั้งเดิมยังปรากฏอยู่ “ชายน่าหญิงตาม” หรือ “ชายเท้าน้ำ หญิงเท่าหลัง” นอกจากนั้นการปลูกฝังให้ลูกผู้หญิงต้องสงบเสงี่ยมเจียมตัว ลักษณะอย่างนี้ทำให้หมดโอกาสที่จะแสดงความรู้ความสามารถโดยปริยาย

ประการที่ 2 ผู้นำสตรีแต่ละท่านต่างมีจุดร่วมและจุดต่าง สะท้อนให้เห็นสถานภาพทางครอบครัวเก่า (อยู่กับบิดามารดา) และครอบครัวใหม่ (แต่งงานมีสามี) รวมทั้งฐานะทางเศรษฐกิจในครอบครัวด้วย ทุกคนต่างมีจุดวิกฤตในชีวิตที่ทำให้บางครั้งท้อแท้ เพราะต้องเผชิญกับปัญหารอบด้านทั้งปัญหาส่วนตัว และปัญหาการบริหารจัดการ ซึ่งต้องรับภาระหนัก ผู้บริหารสตรีบางคนถ้ามุ่งงานอาจเสียครอบครัว แต่ถ้าหากดูแลครอบครัวมากกว่างานบริหาร ผู้ได้บังคับบัญชาเกิดความเชื่อถือศรัทธา สตรีนักบริหารจึงต้องเก่งคน เก่งงาน จึงจะได้รับการยอมรับจากผู้อื่น ส่วนสตรีที่เกิดในตระกูลคหบดีมีฐานะร่ำรวย ถือว่ามีรากฐานทุนดั้งเดิมสนับสนุนให้เป็นผู้นำทางการเมือง กลายเป็นฐานพลังให้มีบทบาทและมีพลังมากพอสมควร เนื่องจากต้นตระกูลเคยสร้างคุณความดีให้แก่บ้านเมือง ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อถือศรัทธา

ประการที่ 3 การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง มีอิทธิพลต่อชีวิตลูกผู้หญิง คือ มีโอกาสเลือกทางเดินชีวิตมากขึ้น ส่วนนักการเมืองสตรีบางคนเข้าสู่เวทีการเมืองเพื่อแสวงหาเกียรติยศชื่อเสียง และอำนาจ ความต้องการมีชื่อเสียง ก็ต้องการให้คนยอมรับ และสามารถทำให้ตนมีพลังในการกระทำใด ๆ หากคนเชื่อถือ ศรัทธา เนื่องจากตำแหน่งการเมืองเป็นตำแหน่งที่ผลักดันให้บุคคลมีฐานะทางเศรษฐกิจดี และสังคมดี การเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองและมีพลังต่อการตัดสินใจของรัฐบาล ยังสามารถส่งผลต่อการรักษาหรือปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง หรือพรรคพวก ทำนองเดียวกันแรงจูงใจในการรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจส่วนตัวผลักดันให้เข้าสู่บทบาททางการเมืองเพื่อปกป้องทรัพย์สินตนเอง โดยอาศัยการเมืองไปสู่ความต้องการทางเศรษฐกิจ

ประการที่ 4 สตรีผู้นำด้านเศรษฐกิจในการมองตนเองเกี่ยวกับฐานะเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เติบโตบนเส้นทางการเมืองและการศึกษา ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาวิวัฒนาการเศรษฐกิจไทยได้ส่งผลให้สตรีมีโอกาสทางการศึกษามากขึ้น การเปลี่ยนแปลงในตลาดแรงงาน ซึ่งมีผลมาจากการที่ที่ดินเพื่อการเกษตรลดลง ส่งผลผลักดันให้แรงงานสตรีเป็นแรงงานหลักภาคอุตสาหกรรมการผลิต พาณิชยกรรม และการบริการมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรายได้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง

โครงสร้างตลาดแรงงาน สตรีจึงนับว่ามีบทบาทมากขึ้น แต่ยังไม่อาจสรุปได้ว่า สตรีมีโอกาสทางการศึกษา และอาชีพเท่ากับชาย นอกจากนี้การที่สตรีมีบทบาทในการหารายได้มากขึ้น ก็มีได้หมายความว่ามีโอกาสทางการอาชีพดีขึ้น ซึ่งสตรีอาจจะต้องเข้าไปในกิจกรรมที่มีผลตอบแทนต่ำ หรือผลตอบแทนที่มีความแปรปรวนสูง หรือกิจกรรมที่ไม่เป็นที่ต้องการของแรงงานชายก็ได้

2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจผู้นำสตรีอีสาน

มโนทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้นำสตรีอีสาน เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาในบทบาทผู้นำ แม้อำนาจปรากฏไม่ชัดเจน แต่ก็สามารถพิจารณาจากการแสดงออก และท่าทีของผู้นำสตรี ข้อค้นพบจากการศึกษาในประเด็นนี้คือ สามีและภรรยาเป็นผู้นำทั้งคู่ และภรรยาเป็นผู้นำแต่สามีไม่มีบทบาทเป็นผู้นำในสังคม ดังนั้นการศึกษาด้านนี้จึงเป็นการพึ่งพาอาศัยกันองค์ ประกอบหลักของความสัมพันธ์เชิงอำนาจก็คือ ไม่ว่าฝ่ายภรรยาหรือสามีสามารถควบคุมหรือจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรในครอบครัว ได้แก่ บ้านทรัพย์สิน เงินทอง ค่าใช้จ่าย และทรัพยากรดังกล่าวนี้ มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในครอบครัวและสังคมระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจจึงเป็นผลของการควบคุมเหนือทรัพยากร อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นความสามารถที่คู่สมรสคนหนึ่ง มีอิทธิพลเหนืออีกคนหนึ่ง โดยสามารถกำหนดให้อีกคนหนึ่งทำตามความต้องการของตน และไม่คำนึงว่าอีกฝ่ายหนึ่งพอใจหรือไม่ เช่น การตัดสินใจบางเรื่อง หากเป็นเรื่องสำคัญสามีภรรยาต้องตัดสินใจร่วมกัน แต่การตัดสินใจครั้งสุดท้ายมักจะเป็นภรรยา ส่วนการดูแลบ้าน การสร้างบรรยากาศในบ้านก็ยังเป็นหน้าที่ของฝ่ายภรรยา ดังนั้นผู้หญิงสามารถมีอำนาจในครอบครัวได้ ก็ต่อเมื่อมีความสามารถในการเพิ่มโอกาสผลประโยชน์ตนเองด้านเศรษฐกิจ ต้องมีสิ่งสนับสนุนคือ มีการศึกษาสูงและการมีบทบาทในองค์กรเหนือสามี ข้อค้นพบนี้มีนัยเกี่ยวข้องกับอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงในครอบครัวอีสาน การเข้าใจกิจกรรมที่เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสามีภรรยาในบทบาทแตกต่างกัน จึงประเมินได้จากการตัดสินใจและความเป็นอิสระในครัวเรือนและในองค์กรสังคมที่ตนปฏิบัติหน้าที่ ดังนี้

ตารางที่ 20 แสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	ในครอบครัว	ในสังคม
1.สามีภรรยา	- มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ภรรยา มีบทบาทควบคุมค่าใช้จ่าย เก็บทรัพย์สินที่สามีหามาได้ - มีอำนาจในการตัดสินใจทุกอย่างในบ้าน - ไม่ทำงานบ้านเองแต่จ้างแม่บ้านมาทำงานบ้าน	- ต่างฝ่ายต่างแสดงบทบาทผู้นำตามตำแหน่งหน้าที่การงาน - ส่งเสริมบทบาทความก้าวหน้าในสังคม
2.ผู้นำสตรีกับผู้ได้บังคับบัญชา	- แสดงความเอื้ออาทร และให้ความดูแลครอบครัวผู้ได้บังคับบัญชา	- แสดงความเป็นญาติมิตร/พี่น้อง/ขอความร่วมมือมากกว่าสั่งการ - ให้สวัสดิการผู้ได้บังคับบัญชาดูแลผลประโยชน์
3.ผู้นำสตรีกับประชาชน	เคาะประตูเยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุขถึงบ้าน	- เป็นผู้ให้ มากกว่าผู้รับ เน้นให้ความช่วยเหลือในการถูกเอาเปรียบ และช่วยเหลือเมื่อมีงานบุญประเพณี

จากตาราง แสดงให้เห็นว่าโดยทั่วไปการแบ่งงานระหว่างสามีภรรยาอาจมิได้เป็นไปตามอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่เสมอไป เนื่องจากบางครอบครัวความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา มีความเข้าใจกันทั้งสามีภรรยาพึงพอใจในชีวิตสมรส สามียกย่องให้เกียรติภรรยา และมอบทรัพย์สินเงินทองให้ภรรยาทั้งหมด ถึงแม้ผ่านภาวะวิกฤติในครอบครัว แต่ทั้งสองฝ่ายยังมีจิตใจมั่นคงต่อกัน ดังนั้นในประเด็นนี้จึงมีข้อค้นพบดังนี้

ประการที่ 1 ผู้หญิงอีสานในบทบาทผู้นำมีสถานภาพทางสังคมสูงทั้งในครัวเรือนและสังคมภายนอก ถ้าพิจารณาในครอบครัว ศูนย์กลางอำนาจของครอบครัวอยู่ที่ผู้หญิง แม้ว่าสามีจะเป็นหัวหน้าครอบครัวก็ตาม แต่เมื่ออยู่ในสังคมหน่วยงานหรือองค์กรที่ตนเองทำงานอยู่ต้องแสดงบทบาทผู้นำให้ชัดเจน และสามีภรรยาไม่ก้าวล้ำงานซึ่งกันและกัน แต่จะร่วมปรึกษารื้อกันบ้างหากงานมีปัญหาอุปสรรค และร่วมเชิดชูส่งเสริมบทบาทผู้นำซึ่งกันและกัน

ลักษณะอย่างนี้หากฝ่ายภรรยาซึ่งมีบทบาทเป็นผู้นำเหมือนกันรู้จักการบริหารจัดการงานและบริหารครอบครัวก็ทำให้สามารถพบความสำเร็จได้ แต่จากที่ศึกษามีส่วนน้อยที่พบความสำเร็จ

ส่วนใหญ่หากก้าวเป็นผู้นำเหมือนกัน มักเกิดปัญหาครอบครัว เช่นกรณีลูกขาดความอบอุ่น เพราะมุ่งงานจนลืมครอบครัว ดังนั้นสิ่งสำคัญของการเป็นผู้นำทั้งสามมีกรยาอยู่ที่ความเข้าใจซึ่งกันและกัน และการจัดสรรเวลาดูแลครอบครัวอย่างทั่วถึงจึงจะสามารถจัดปัญหานั้นออกไปได้

ประการที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำสตรีกับผู้ตาม ให้ความเอื้ออาทร แสดงตนเป็นญาติมิตร ใช้อำนาจในการทำงานแบบมีส่วนร่วมและขอความเห็น มากกว่าการสั่งให้ทำ การสร้างความเป็นกันเองและอบอุ่นต่อผู้ใต้บังคับบัญชา มักจะได้รับการทำงานให้อย่างทุ่มสุดตัว หากมีความเป็นกันเองมากแต่ขาดความเด็ดขาดละมีวิสัยทัศน์ในการมองสถานการณ์อย่างรอบด้านก็ทำให้ขาดความเชื่อถือได้เหมือนกันผลก็คือผู้ใต้บังคับบัญชาไม่จริงจังกับงาน ทำงานเพียงเอาหน้าเท่านั้น

ลักษณะความเอื้ออาทร การทำงานแบบมีส่วนร่วมและเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับก็เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการเป็นผู้นำแบบมุ่งใจเน้นการมีส่วนร่วมมากกว่าการสั่งให้ทำตาม เพราะความคิดสร้างสรรค์ย่อมไม่เกิดขึ้นหากทำตามอย่างเดียว รูปแบบงานแปลกใหม่ก็ไม่มีด้วย

ประการที่ 3 ปฏิสัมพันธ์แบบการแสดงความห่วงใย ให้ความช่วยเหลือ ตามทุกข์สุขดิบ และเยี่ยมเยียนดูแลเป็นผู้ให้ มากกว่าผู้รับ เน้นให้ความช่วยเหลือในการถูกเอาเปรียบ และช่วยเหลือเมื่อมีงานบุญประเพณี เป็นวิธีการหนึ่งของการมีอำนาจจากการถูกเลือกขึ้นมาเป็นผู้นำ ดังนั้นในลักษณะเป็นผู้นำที่มีความพร้อมในทุกด้านทั้งด้านความรู้ ความสามารถ ฐานะทางเศรษฐกิจ และการเข้าถึงทรัพยากร จึงมีความพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น และงานการเมืองเป็นงานท้าทายความสามารถ ต้องปฏิบัติการทุกรูปแบบเพื่อขึ้นหัชฌนเวทีการเมืองได้อย่างยาวนานและครองใจประชาชน เป็นผู้ให้ มากกว่าผู้รับ เน้นให้ความช่วยเหลือในการถูกเอาเปรียบ และช่วยเหลือเมื่อมีงานบุญประเพณี

3. กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีเกิดจากบุญบารมีในระบบอุปถัมภ์

การเป็นผู้นำการเมืองและการศึกษาของสตรีในบทบาทสส. สว. หรือผู้บริหารสถานศึกษาอธิบายความสามารถสตรีในบทบาทผู้นำ แม้สังคมเปลี่ยนแปลงไป และสตรีมีสิทธิมากขึ้น แต่ความเข้าใจของสังคมยังอยู่ที่ผู้หญิงเก่ง ต้องเก่งสองสถานะคือความสามารถภายในบ้าน กับความสามารถนอกบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงครอบครัว เศรษฐกิจ ระบบเครือญาติ ความรัก ความรู้สึก และสามี ดังนั้นผู้หญิงในบทบาทผู้นำมักเกี่ยวข้องกับศักยภาพ และความสามารถอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การเปลี่ยนแปลงสถานภาพสตรีไทยตามกฎหมาย มีผลให้สตรีเข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างค่อนเนื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมให้โอกาสสตรีได้แสวงหาความรู้ และแสดงความสามารถ จากการศึกษาด้วยแบบชีวิตผู้นำสตรีทั้งสส. สว. และผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม สกลนคร ศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลฯ จึงสรุปรูปแบบช่วงชีวิตสู่ความเป็นผู้นำดังนี้

ตาราง 21 แสดงบทบาทชีวิตผู้นำสตรี

ผู้นำสตรีนักการเมือง	ผู้นำสตรีนักบริหาร
ชีวิตวัยเด็ก - คลุกคลีการเมือง - บิดา/มารดา เป็นนักการเมืองท้องถิ่น - ฐานะร่ำรวย รักดีใฝ่เรียน เชื่อฟังพ่อแม่ การตั้งสมประสงค์ - ศึกษาตัวแบบจากพ่อแม่ - ศึกษาตัวแบบจากผู้ประสบผลสำเร็จ การสร้างฐานพลัง - จากบิดา/มารดา/เครือญาติและชุมชน - ช่วยเหลือชุมชน/เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน กลยุทธ์ช่วงชิงตำแหน่งทางการเมือง - หาเสียงเลือกตั้ง / ช่วยเหลืองานชุมชน - ใช้เงินทุกรูปแบบ ศักยภาพการเป็นนักการเมืองสตรี - บทบาทในสภา - บทบาทนอกสภา	ชีวิตวัยเด็ก - ฐานะยากจน - สร้างพลังจากการศึกษา - รักดีใฝ่เรียน เชื่อฟังพ่อแม่ การตั้งสมประสงค์ - ศึกษาในระบบโรงเรียน - ศึกษาตัวแบบจากผู้ประสบผลสำเร็จ การสร้างฐานพลัง - จากการศึกษา - จากศักยภาพการทำงานของตนเอง กลยุทธ์ช่วงชิงตำแหน่งผู้บริหาร - สอบคัดเลือกชิงตำแหน่งผู้บริหาร - เส้นสายผู้บังคับบัญชาเพื่อเข้าสู่ตำแหน่ง - ใช้เงินซื้อตำแหน่ง ศักยภาพการเป็นผู้บริหารสถานศึกษา - บทบาทในโรงเรียน - บทบาทนอกโรงเรียน

จากตาราง แสดงให้เห็นว่าครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานและเป็นหน่วยทางสังคมมีบทบาทในการหล่อหลอมระบบคิด พฤติกรรม และวัฒนธรรมผ่านกลไกต่าง ๆ ของสังคมเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติในฐานะสมาชิกของครอบครัวหรือสังคม นอกจากนี้การกล่อมเกล่าในครอบครัวยังถือได้ว่าเป็นกระบวนการก่อตัวของบุคคลผ่านกระบวนการอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็ก มุ่งให้ความ สำคัญต่อลำดับขั้นของการพัฒนา ช่วงเวลาดังกล่าวสำคัญยิ่งต่อการกำหนดคุณลักษณะของบุคคลการ ได้รับการกล่อมเกล่าจากครอบครัว ข้อค้นพบในประเด็นนี้คือ

ประการที่ 1 กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีมี 5 ขั้นตอน ดังนี้

1.ขั้นต้นทุนชีวิต ต้องเริ่มต้นใช้ต้นทุนชีวิตจากวัยเด็กผ่านการเรียนรู้ และตั้งสม

ประสงค์ การได้รับการศึกษาที่ดี ฐานะครอบครัวก็มีส่วนสนับสนุนให้มีโอกาสเป็นผู้นำ เพราะถ้าหากฐานะครอบครัวยากจน คงไม่คิดเพื่อส่วนรวม คิดแต่เรื่องใกล้ตัวเพียงว่าทำอย่างไรจะมีอยู่มีกิน ส่วนคนที่

ความพร้อม ไม่ต้องคิดในเรื่องเหล่านี้ ย่อมมีโอกาสคิดเรื่องอื่น และได้ทำในสิ่งที่ประ โยชน์ต่อส่วนรวม นับเป็นก้าวหนึ่งของการเป็นผู้นำ เพราะนักการเมืองต้องทุ่มเทมากกว่าการเป็นผู้บริหารสถานศึกษา ในขณะที่ฐานะยากจน หากไม่ละทิ้งการศึกษา และขยันหมั่นเพียรก็มีโอกาสเป็นผู้บริหารได้ ขึ้นอยู่กับ ใจว่าโอกาสเพื่อตนเองแค่ไหนแต่เมื่อมาถึงจุดหนึ่ง การแสวงหาโอกาสเพื่อตนเองต่างก็เป็นเรื่องของการ ต่อรองและผลประโยชน์ รวมทั้งต้องพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้มีโอกาสเป็นผู้นำ ซึ่งไม่ว่าบุรุษ หรือสตรีเมื่อ ก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำองค์กรทั้งการเมืองและการศึกษา ย่อมต้องใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งเพื่อมีบทบาทสำคัญ ในสังคม

2. สังคมประสบผลกระทบจากการทำงาน พบว่า ชีวิตผู้นำสตรีสองด้านทั้งด้านการเมืองและ การปกครอง มีชีวิต 2 ด้าน คือแบบแผนชีวิตเดียวกัน เช่น การได้รับการศึกษา การถูกปลูกฝังความเป็น ผู้หญิงจากบิดามารดา กับ แบบแผนชีวิตแตกต่างกันในด้านการสร้างฐานพลังความรู้ และประสบการณ์ การช่วงชิงพื้นที่เข้าสู่ตำแหน่งสำคัญในสังคม นอกจากนั้นการจัดสรรบทบาทในครอบครัว ภรรยา มี บทบาทในการรับผิดชอบต่อสมาชิกครอบครัว ในสังคมต่าง ๆ การจัดสรรลักษณะนี้คือการให้ผู้หญิงเป็นผู้ มีบทบาทสูงสุด ซึ่งพบเห็นน้อยมาก และร่วมรับผิดชอบปัญหาครอบครัวด้วยกัน ปรากฏในชีวิตของ สส. สตรีบางท่าน

3. การสร้างฐานพลังผู้นำสตรี ผู้นำสตรีสร้างฐานพลังสนับสนุนตนเอง จากบุคคล ใกล้ชิด ญาติพี่น้องวงศ์วาน แล้วขยายเครือข่ายไปสู่เพื่อนร่วมงานหรือคนอื่นเพื่อให้เกิดงานตามเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลเงิน ตำแหน่งหน้าที่การงาน ญาติพี่น้อง สามารถทำให้คนยอมร่วมมือและเป็น เครือข่าย ได้ และเป็นการยกระดับคุณค่าตนเอง ด้วยวิธีการกำหนดเป้าหมาย และเปลี่ยนทัศนคติผู้อื่นให้ กลัวยตามตนเองได้ เพราะพลังตนเองแสดงต่อผู้อื่นทำให้ตนเองมีความสำคัญ คนอื่นยอมรับ อาจมีผลต่อ ความรัก ความศรัทธาในครอบครัวด้วย นักการเมืองคือบุคคลใช้อำนาจทางการเมืองมากกว่าบุคคลอื่นใน สังคม เพราะเป็นกลุ่มที่มีอำนาจมากในสังคม โดยเฉพาะผู้มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ มีชื่อเสียง หรือมี ตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับราชการ ซึ่งเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคมสูง ควบคุมทรัพย์สินส่วนใหญ่ หรือเป็นผู้ มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของสมาชิกโดยรวม มักจะเป็นผู้กำหนดหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมสังคม

4. ยุทธศาสตร์เข้าสู่ตำแหน่งและช่วงชิงบทบาทผู้นำสตรี ภาพสตรีในการใช้ยุทธศาสตร์สร้าง ฐานนิยม ซึ่งผู้สมัครทุกคนพยายามทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ได้ชัยชนะ แต่ภาพสตรีหาเสียงสู่ชุมชนมักได้รับ การกล่าวขานถึงเครือข่าย วงศ์วาน ความสามารถ และการเข้าถึงประชาชน ทั้งในบทบาทนักการเมืองใน ตำแหน่งวุฒิสภาหรือสมาชิก สภาผู้แทนราษฎร แม้บทบาทนอกสภาไม่ได้ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญก็ ตาม แต่ก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นขาดไม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรัฐอ่อนแอ ราษฎรไม่มีที่พึ่งก็ต้องไปหาผู้แทนฯ เพราะคิดว่าผู้แทนฯ สามารถช่วยตนเองได้ แต่ถ้าหากสส.สตรีสามารถแปรความต้องการของชาวบ้านมา เป็นนโยบายหรือกฎหมายได้ เท่ากับว่าผู้แทนฯ สตรีท่านนั้นได้พยายามสร้างความเป็นตัวแทนของพื้นที่ กลายเป็นตัวแทนระดับชาติได้อย่างแท้จริง

5. ศักยภาพผู้นำและผู้บริหารสตรี บทพิสูจน์ความสามารถของสตรีคือการทำงานสำเร็จตามเป้าหมาย แก้ไขปัญหาชีวิตตนเอง และปัญหาชีวิตผู้อื่นได้ ทำให้สตรีเปลี่ยนโฉมหน้ารูปแบบชีวิตของตนเองรวมทั้งการแสดงความ สามารถให้ปรากฏต่อชุมชน ความสำเร็จและการยอมรับจึงจะตามมาภายหลัง แต่ถ้าหากเมื่อใดชาวบ้านต้องการความช่วยเหลือ ต้องแสดงศักยภาพในการเป็นผู้ให้อย่างจริงจังจะทำให้เกิดการยอมรับในบท บาทผู้นำ ส่วนเงื่อนไขส่งเสริมฐานบทบาทการเมืองของสมาชิกวุฒิสภาให้เด่นชัด ส่วนใหญ่มีความพร้อมด้านฐานะการเงิน และเป็นสตรีผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ เพราะไม่ต้องวิตกกังวลเรื่องความทุกข์ยากลำบากในการทำมาหาเลี้ยงชีพ สส. และสว.บางคนบางคนเข้าสู่การเมืองเพราะต้องการผล ประโยชน์ตนเองด้านการศึกษาเอกชนให้มีมาตรฐาน เนื่องจากตนเองเป็นเจ้าของธุรกิจด้านการศึกษา เงื่อนไขในการเข้าสู่การเมืองของสส. ส่วนใหญ่มีความพร้อมด้านฐานะการเงิน และเป็นสตรีผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับทุกคน และต้องการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ต้องการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมท้องถิ่นอื่น ก็ต้องการช่วยเหลืออาชีพกลุ่มแม่บ้าน

ประการที่ 2 ปัจจัยพื้นฐานที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงประสบผลสำเร็จจนก้าวสู่บทบาทผู้นำมีหลายประการด้วยกัน ได้แก่

1. พลังความรู้ในบทบาทผู้นำสตรี เกิดจากโอกาส และความ สามารถพิเศษ หรือ คุณสมบัติเฉพาะตัว หากเป็นคนเก่งก็ต้องเก่งที่สุด หากชำนาญก็ต้องชำนาญที่สุด หากรู้ก็ต้องรู้จริงและรู้ลึก รวมทั้งภูมิหลังของผู้นำสตรีแต่ละท่านมีส่วนเกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการก้าวสู่บทบาทผู้นำ การศึกษามีส่วนอย่างมากในการพัฒนาความรู้และนำความรู้ไปพัฒนาคนอื่น นอกจากนั้นลำดับการเกิด โดยเฉพาะการเป็นลูกคนโต หรือเป็นลูกสาวคนเดียว กลายเป็นความคาดหวังของครอบครัวให้มีบทบาท ในครอบครัวมากกว่าคนอื่น พลังการศึกษากลายเป็นตัวแปรที่มีอนุภาพ มากที่สุด สร้างความแตกต่าง ระหว่างความร่ำรวยกับความยากจน ระหว่างความเจริญและความเสื่อมโทรมทางวัตถุ สิ่งเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาด้านการศึกษาเป็นภารกิจที่มีความสำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษา เป็นทั้งเป้าหมายบั้นปลาย และเป็นเครื่องมือที่จะพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมและการเมือง โดยพัฒนาเป็นศูนย์กลาง การศึกษาจึงเป็นภารกิจที่ใหญ่หลวง และมีขอบเขตกว้างขวาง เกินกว่าระบบการศึกษาในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมก็มีความสำคัญเท่า ๆ กับการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การปรับเปลี่ยนทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เพื่อให้เกิดการพัฒนา ที่ยั่งยืนสงวนไว้ซึ่งทรัพยากร ธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และท้องถิ่น จึงต้องอาศัย การศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเป็นเครื่องมือหลัก ภาวะผู้นำทางการเมืองจึงจำเป็นต้องมี วิสัยทัศน์ที่กว้างไกลกล้าที่จะรับผิดชอบจึงจะถือได้ว่าเป็นผู้หญิงเก่ง

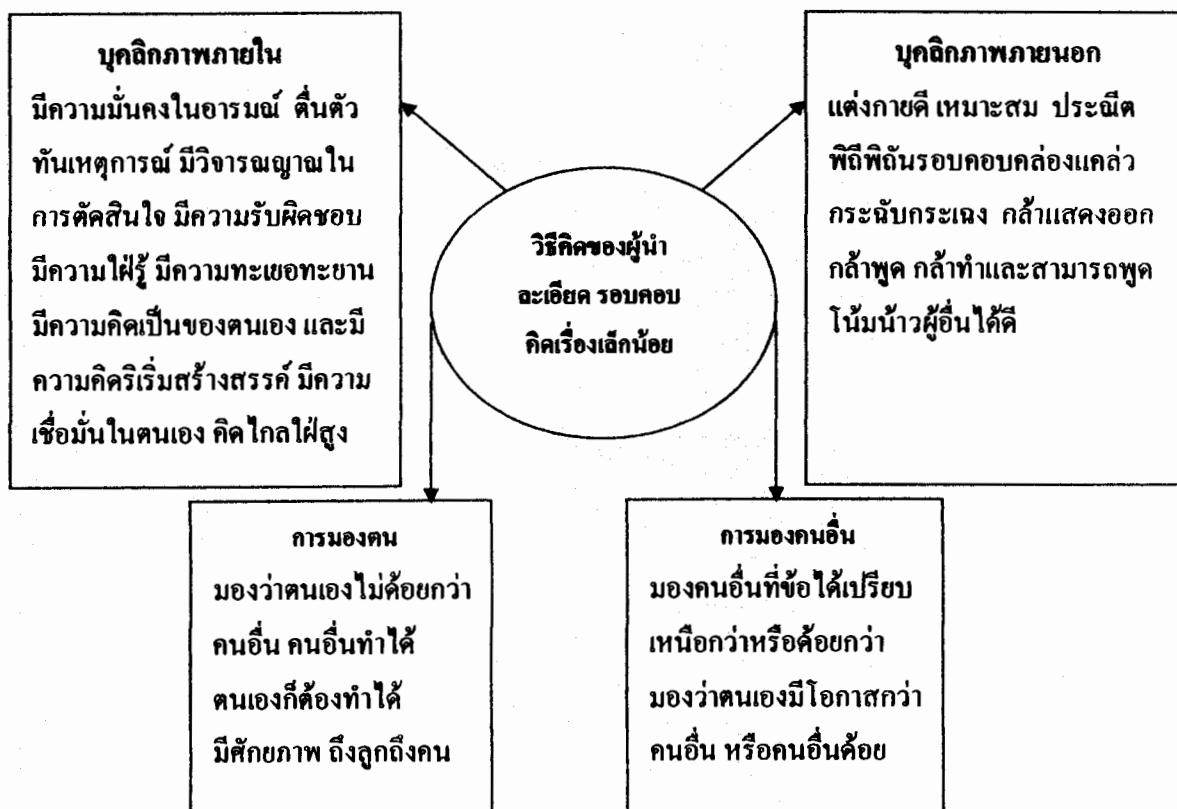
2. พลังของทักษะวิชาชีพในบทบาทผู้นำสตรี การเป็นผู้บริหารมืออาชีพ คือ การปฏิบัติจริงในสาขาที่ตนถนัด เช่น หากเป็นนักการเมืองก็ต้องเริ่มต้นทำงานร่วมกับนักการเมือง เรียนรู้รูปแบบ การทำงานจากนักการเมืองคนเก่ง ๆ หากต้องการเป็นผู้บริหารก็ต้องเรียนรู้และได้เต้าจากตำแหน่งเล็ก ๆ

ไปถึงตำแหน่งผู้บริหารและทำงานร่วมกับผู้บริหารที่ใคร ๆ ยอมรับว่ามีความสามารถในการบริหาร ผู้หญิงในยุคปัจจุบันมีความเสมอภาคกับผู้ชายไม่ว่าจะเป็นการเข้ารับราชการหรือการเมือง และมีโอกาสก้าวหน้าในทุกอาชีพมากกว่าในอดีต โดยเฉพาะการประกอบอาชีพอย่างกว้างขวางทุกวงการข้าราชการสามารถดำรงตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงของกระทรวง ทบวง

3.พลังของบุคลิกภาพในบทบาทผู้บริหารสตรี คนที่มีบุคลิกภาพดีย่อมมีพลังในตนเอง

และสามารถนำพลังที่มีอยู่ในตัวตนไปสร้างให้เกิดพลังอื่น ๆ ตามมา พลังความรู้ พลังที่ปรารถนาให้ตนพบความสำเร็จ เพราะความแข็งแรงของร่างกายและความสมบูรณ์ของจิตใจ ซึ่งสามารถแสดงออกให้เห็นทางบุคลิกภาพนอก ผู้ที่เป็นผู้นำหรือผู้บริหารก็เช่นกันมักมีบุคลิกลักษณะดี โดดเด่น การเป็นผู้นำที่ดีต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถและมีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นตัวอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดีและมีบุคลิกภาพเหมาะสม มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ มีวินัยในการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเที่ยงธรรม มีความรับผิดชอบต่องาน เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนทั่วไป ถ้าผู้บริหารขาดความเป็นผู้นำที่ดี นอกจากจะบริหารงานไม่ประสบผลสำเร็จแล้ว อาจไม่ได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงาน

แผนภูมิที่ 7 แบบแผนบุคลิกภาพผู้นำสตรีอีสาน

จากแผนภูมิสะท้อนให้เห็นว่า คุณลักษณะผู้นำสตรีอีสานมีลักษณะร่วมเป็นแบบแผนบุคลิกภาพทั้งภายในและภายนอกทั้งวิถีคิด การมองคนว่ามีความสามารถเหนือคนทั่วไป และการมองคนอื่นในด้านข้อได้เปรียบเสียเปรียบ และให้ความช่วยเหลือทำคุณประโยชน์มากกว่าเหยียบย่ำ โดยภาพรวมมีลักษณะโดดเด่นกว่าสตรีธรรมดาทั้งพฤติกรรม ความคิด กิริยาท่าทางกระฉับกระเฉง กล้าแสดงออก มีความเชื่อมั่นตนเองสูง และเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นได้ สามารถสังเกตได้จากภายนอก มีความเชื่อมั่นตนเองสูง แสดงพฤติกรรมของคนในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้เหมาะสม แม้อยู่ในภาวะวิกฤต หรือกดดัน จะเป็นผู้เก็บอารมณ์ ใช้ภาษาพูดที่จริงจัง หนักแน่น แสดงท่าทีเหมาะสม มีความมั่นคง และควบคุมอารมณ์ได้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะพิเศษของผู้นำ มีสติปัญญาและความสามารถ มีวิจรรณญาณในการตัดสินใจมีความรับผิดชอบ มีความอดทนสูงต่อความตึงเครียด รู้จักตนเองและมีวัตถุประสงค์ในการทำงานชัดเจน รวมทั้งความเฉลียวฉลาดรอบรู้สูง มีประสบการณ์มากเป็นลักษณะเด่นของสตรีผู้นำ มักมีอำนาจมากและสามารถเป็นผู้นำผู้อื่นได้ ซึ่งเป็นความคิดที่ผิดอย่างยิ่ง เนื่องจากการเป็นผู้นำมิใช่แค่การเป็นผู้รู้มาก เก่งกว่า ฉลาดกว่า และมีอำนาจมากกว่า และใช้อำนาจเหล่านั้นเพื่อนำผู้อื่น แต่การเป็นผู้นำคนอื่นได้นั้นแท้จริงแล้วต้องแสดงพลังอำนาจเชิงงามในเชิงสร้างสรรค์ออกมา

ประการที่ 2 ปัจจัยพื้นฐานที่คุกคามไม่ให้ผู้หญิงก้าวสู่บทบาทผู้นำมีหลายประการด้วยกันได้แก่

1. ค่านิยมคั้งเดิม คือ ในทางปฏิบัติสตรียังคงประสบปัญหาเรื่องการยอมรับ

ความสามารถในการเป็นผู้นำทางการบริหาร การยอมรับในบทบาทผู้นำมักเกิดจากตำแหน่งหน้าที่ที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น หากดำรงตำแหน่ง แต่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดีเหมาะสม ก็ย่อมถูกกล่าวหาว่าไม่มีความสามารถ ดังนั้นสตรีที่ก้าวสู่บทบาทนักบริหารต้องทำให้ตนเองเป็นที่ยอมรับ ศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นฐานอำนาจส่วนตัวที่เกิดจากความรู้ความสามารถเฉพาะตนในด้านฐานความรู้ เทคนิค ประสบการณ์เหนือผู้อื่น รวมทั้งรูปแบบการดำเนินชีวิตและบุคลิกลักษณะผู้นำสามารถเป็นแบบอย่างผู้ได้บังคับบัญชาหรือเพื่อนร่วมงาน

2. การประกอบอาชีพของสตรีได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติมากมาย แต่ในทางปฏิบัติสตรีก็ยังถูกขีดจำกัดเรื่องโอกาสเข้าสู่อาชีพ และโอกาสในการก้าวหน้า ในตำแหน่งหน้าที่การงาน และระดับรายได้ ตำแหน่งที่ถูกกีดกันมากที่สุดคือ ตำแหน่งบริหาร ด้วยเหตุผลดังกล่าวคือ ไม่เหมาะสมกับเพศ ความสามารถน้อยกว่าบุรุษทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานต่ำกว่า ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุใด ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ในการเป็นผู้นำของสตรีนั้นมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ แม้จะจากการศึกษาวิจัยของนักวิชาการหลายท่าน พบว่า สตรีนั้นมีความสามารถในการบริหารได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษ แต่เมื่อปฏิบัติแล้วจะพบว่ามีสตรีเป็นผู้นำมีเพียงจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับบุรุษ

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานของข้าราชการสตรีคือผู้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงานไม่ยอมรับความสามารถของสตรี ลักษณะของงานไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้แสดงความสามารถอย่างเต็มที่ ค่านิยม

ของสังคมที่ว่าสตรีทำงานไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยไม่จริงจังกับงาน เพราะสตรีมีหน้าที่ธรรมชาติคือ การ
คลอดบุตร และภาระทาง

3. ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สตรีขาดบุคลิกภาพในการเป็นผู้นำประกอบด้วยความเชื่อ
ตามคำสอนทางศาสนาที่กำหนดบทบาทของบุรุษที่จะให้เป็นผู้ใช้อำนาจปกครองครอบครัวยุค เมื่อสตรี
จำต้องปฏิบัติตามบทบาททางเพศที่สังคมคาดหวังในการเป็นมารดาและเป็นภรรยา จึงทำให้สตรีไม่มี
เวลาเพื่อมีส่วนร่วมในงานอื่น ๆ สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ควรส่งเสริมให้เกิด
ความคิดร่วมในการทำงานเพื่อใช้ประโยชน์ของความแตกต่างระหว่างเพศ การคัดเลือกบุคคลต้อง
ปราศจากอคติในเรื่องเพศ ฐานะทางครอบครัวและระดับชนชั้น ควรปรับปรุงเกณฑ์และระเบียบที่
ปฏิบัติที่เป็นอุปสรรคต่อการให้ความเสมอภาคระหว่างบุรุษกับสตรี ทำความเข้าใจในเรื่องทัศนคติหรือ
ความคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับการศึกษาของบุตรธิดาว่าควรให้โอกาสเท่าเทียมกัน ปรับปรุงความคิดเกี่ยวกับ
บทบาทสตรี โดยเฉพาะบุรุษให้ยอมรับและเปลี่ยนความคิดดั้งเดิม บุรุษและสตรีควรมีหน้าที่รับผิดชอบ
ร่วมกันในการเลี้ยงดูลูกและในภารกิจที่เรียกว่า งานบ้านเพื่อให้สตรี ได้พัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพ

3. ในด้านกฎหมายความรู้ความสามารถและการวางตัวเป็นเกณฑ์ที่เสริมโอกาสในการทำงาน
ของข้าราชการสตรีและเพศไม่เป็นผู้ประกอบการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้บริหาร แต่ข้าราชการสตรี
ได้รับตำแหน่งทางการบริหารน้อยกว่าบุรุษนั้น เพราะเมื่อมีโอกาสในการก้าวหน้าโดยการอบรม สตรี
จะให้ความสนใจน้อย สตรีที่จะมีโอกาสในการทำงานจนถึงขั้นผู้บริหารได้ต้องทำงานหนักกว่า ทำตัว
ให้เก่งกว่า จึงจะมีคนมองเห็นความสามารถและได้รับการยอมรับ

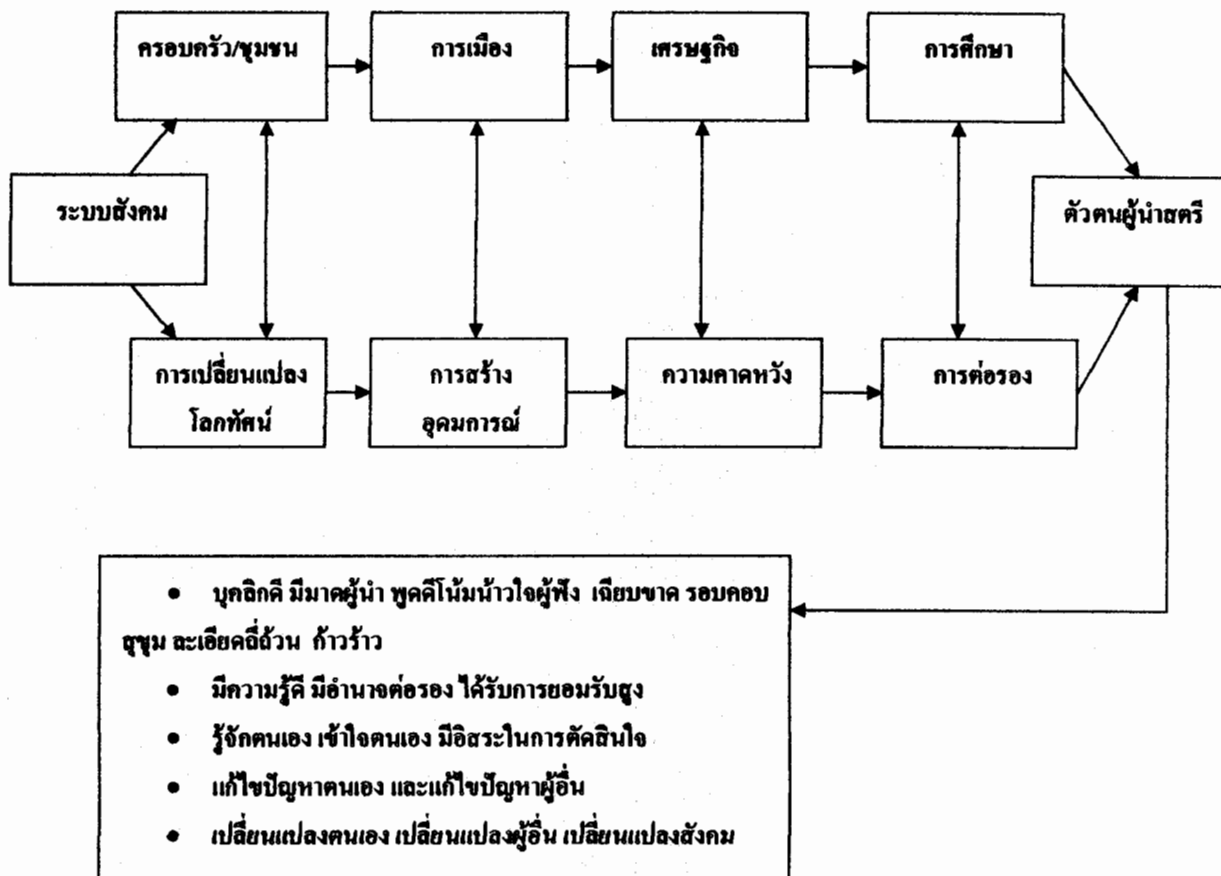
เหตุผลเกี่ยวกับการที่ข้าราชการสตรีเสียโอกาสในการได้รับพิจารณาสำหรับตำแหน่งผู้บริหาร
นอกจากนี้ยังมีค่านิยมทางสังคม เช่น การไม่ยอมรับผู้นำที่เป็นสตรี ก็เป็นปัจจัยสำคัญเปิดโอกาสสตรี
ได้เลื่อนตำแหน่งเข้ามาเป็นผู้บริหาร ฉะนั้นสตรีจึงต้องต่อสู้กับค่านิยม และความเชื่อผิด ๆ เหล่านั้น
เพราะในความเป็นจริง สตรีก็มีความสามารถไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษ

นอกจากนี้ผู้บังคับบัญชาที่เป็นหญิงที่ประสบความสำเร็จในการบริหารงานได้นั้นจะต้องรับรู้
ถึงการควบคุมบุคลิกภาพ อารมณ์ ทัศนคติมากกว่าผู้ชายหรือผู้หญิงทั่วไป และประการสำคัญ อันดับ
แรกนั้นผู้หญิงอยู่ในตำแหน่งผู้บังคับบัญชาเหล่านี้จะต้องรับรู้ถึงรูปแบบบุคลิกลักษณะของผู้ชายเสียก่อน
จึงจะทำให้ประสบความสำเร็จในการบริหารงานได้และโดยทั่วไป ส่วนการบริหารงานนั้น ผู้หญิงมี
คุณภาพต่ำกว่าผู้ชายเมื่ออยู่ใน ตำแหน่งผู้บังคับบัญชา หากผู้มีการศึกษาสูงจะมีทัศนคติเห็นด้วยกับ
บทบาททางเพศของสตรี ในขณะที่ผู้มีการศึกษาดำจะยังคงสนับสนุนบทบาทของสตรีตามประเพณี
อย่างไรก็ตามการทะลุข้อจำกัดของผู้นำสตรี เพื่อก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำ ต้องฟันฝ่าอุปสรรคมากมาย การ
เป็นผู้นำทางการบริหารของผู้หญิงไทยระดับบริหาร จากข้าราชการ พบว่า การศึกษามีบทบาทสำคัญใน
การผลักดันให้ผู้นำสตรีประสบผลสำเร็จ และสตรีที่มีการศึกษาสูงมีโอกาสเป็นผู้นำมากกว่าสตรีที่มี
การศึกษาดำกว่า รวมทั้งค่านิยมดั้งเดิมมีผลให้สตรีมีโอกาสเป็นผู้นำทางสังคมน้อย

4. ตัวคนของผู้นำสตรีมีลักษณะร่วมและลักษณะต่าง สะท้อนความเป็นผู้นำสตรีท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง

สตรีได้รับการยอมรับให้มีบทบาทสำคัญทางสังคม ด้วยเหตุผลใดก็ตาม กล่าวได้ว่าเป็นก้าวใหม่ของชีวิตสตรีข้ามผ่านอุปสรรคขึ้นมาเป็นผู้นำ มีโอกาสได้ใช้ความรู้ ความสามารถ ใช้ประสบการณ์ ช่วยเหลือสังคม การเกิดพลังข้อมมาจากฐานอำนาจรองรับให้ตนเองเข้มแข็ง มิได้เกิดขึ้นทันทีทันใดในตัวบุคคลแน่นอน หรือใครคิดอยากเป็นผู้นำก็ได้เป็นคงไม่ใช่ หากต้องมาจากการสั่งสมบารมี แสดงความสามารถให้ผู้อื่นยอมรับ ภาพลักษณ์นักการเมืองสตรีจึงมักเกิดจากการได้รับการสนับสนุนและความสามารถเฉพาะตัวที่มีอยู่ในตนเองพิเศษที่คนอื่นอาจไม่มี หรือมีแต่ไม่มีโอกาสได้ทำหน้าที่นี้ และมีความอดทนเป็นเลิศ

คุณลักษณะผู้นำสตรี

จากแผนภูมิ ปัจจัยที่ทำให้ตัวตนของผู้นำสตรีได้แก่ระบบสังคม เริ่มต้นในครอบครัว การกล่อมเกลามาจากผู้ให้กำเนิด โดยการซึมซับเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรม การทำตามแบบผู้ที่ตนเคารพนับถือ เป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติภายใน ความพยายามแสดงให้คนอื่นเห็นว่าตนมีพฤติกรรมตามที่สังคมคาดหวังด้วยการเลียนแบบคนที่ตนศรัทธา และยอมทำตามเป็นการเปลี่ยนแปลงตนเอง บทบาทของผู้นำคือการแสดงคุณสมบัติภายในที่มีอยู่ทั้งหมดออกมาภายนอกเพื่อตนเองและผู้อื่นซึ่งเกี่ยวข้องกับงานที่ตนต้องรับผิดชอบ และผู้อื่นยอมรับหรือปฏิบัติตามอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้นการเป็นผู้นำแท้จริงมิได้หมายถึงการใช้พลังเหนือผู้อื่นเพื่อบังคับบัญชาหรือบงการให้ผู้อื่นทำตามตนเองเสมอไป เพียงแต่การกระทำของตนนั้นมีผลให้คนอื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามตนเองได้ก็ถือว่า เป็นผู้นำแท้จริงแล้ว แม้ว่าคุณลักษณะของผู้นำเป็นอย่างไรก็จะมีลักษณะสัมพันธ์กับแนวความคิดและพฤติกรรมของผู้นำด้วย ผู้นำจึงควรมีลักษณะบุคลิกภาพสังเกตได้จากภายนอก ส่วนความพอใจในชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวที่ ประกอบด้วย มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความไว้วางใจได้ มีลักษณะเด่นกล้าแสดงออก รู้กาลเทศะและโอกาสอันควร มีความมั่นคงทางอารมณ์ มีความกระตือรือร้น มีอารมณ์ขัน มีความเอื้ออารี มีเมตตา มีความอดทนสูงต่อความตึงเครียด รู้จักตนเองและมีวัตถุประสงค์ในการทำงานชัดเจน นอกจากนั้นยังมีพลังในการทำงาน มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาสังคม ความอดทนในการทำงาน ผู้นำที่มีอายุวัยฉกรรจ์หรือวัยผู้ใหญ่จะมีความก้าวหน้าในหน้าที่ พลังในการทำงานย่อมมีมาก ผู้นำจึงมีลักษณะเด่นทางกายภาพคือ เป็นคนรุ่มนุ่มและมีพลังในการทำงานสูง

กล่าวได้ว่าสตรีผู้นำมีโลกทัศน์การมองตนเอง เห็นตัวเองในชีวิตจิตใจของอีกคนหนึ่ง และความสามารถในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งประสบผลสำเร็จ ก่อนข้างมีอำนาจ และคนอื่นคิดอย่างไรเกี่ยวกับตน และตัวเองควรตัดสินใจอย่างไร ทั้งในด้านการเมืองมักมองว่าตนเองมีคุณค่าสูง จึงทำให้มีลักษณะเข้มแข็ง เชื่อมั่นในตนเอง กล้าแสดงออก มีความวิตกกังวลต่ำ แต่ถ้ามองว่าตนเองด้อยกว่าคนอื่น มักขาดความเชื่อถือตนเอง ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น เป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำ การมองผู้อื่น ละเอียดยึดถ่วง ทั้งในการทำงาน และในครอบครัว ด้านเศรษฐกิจต้องการเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ เนื่องจากการลงทุนจากการหาเสี่ยงเลือกตั้ง เพื่อให้มีช่องทางธุรกิจ หรือเข้าไปดูแลผลประโยชน์เพราะมีธุรกิจเปลี่ยนแปลงกฎหมายให้เป็นช่องทางส่งเสริมธุรกิจของตน เข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ มีมาตรฐานการครองชีพที่เหมาะสม สามารถใช้ชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและเชื่อมั่น เคารพตนเอง และได้รับการยอมรับนับถือจากผู้อื่น ในลักษณะข้อได้เปรียบในการขึ้นสู่ตำแหน่งทางการเมือง การเป็นผู้นำจึงต้องมีจิตสาธารณะ เสียสละ และมีมาดของผู้นำที่ดี สามารถครองใจลูกน้องทุกคนได้ เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ อันเกิดจากบุคลิกภาพภายนอกของผู้นำ จากรูปแบบการดำเนินชีวิตในภาพรวม ความเฉียบแหลมทางภูมิปัญญา ความองอาจของบุคลิกลักษณะ และความสามารถที่แสดงออกให้ผู้อื่นเห็น อันเกิดจากการสั่งสมเฉพาะบุคคลของตนเองทั้งเกียรติยศ ชื่อเสียง รสนิยม ดังนั้นผู้นำสตรีมักมองคนอื่นอย่างเปรียบเทียบกับ มองว่าตนเองมีโอกาสมากกว่าคนอื่น และมองในเรื่องของความเท่าเทียม

สรุป

การยอมรับจากผู้อื่น การเป็นนักการเมืองต้องมีความสามารถเฉพาะตัว หรือมีคุณสมบัติพิเศษ และมีพลังสูงสุดในตนเอง ไม่ว่าจะเป็นความขยัน ซื่อสัตย์ อดทน และขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน จนเกิดภาพลักษณ์สตรีอีสานยุคใหม่ที่มีพลังต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหาอุปสรรคอื่นหยัดอยู่ในเวทีการเมืองได้อย่างสง่างาม ดังนั้นกระบวนการกลายมาเป็นผู้นำ จึงต้องประสบความสำเร็จสูงสุดในชีวิตและการทำงาน เมื่อพิจารณาภาพรวมของการค้นพบตนเอง คนส่วนใหญ่จะมองปัจจัยภายนอก ๆ มีส่วนบันดาลให้เกิดความสำเร็จและไม่สำเร็จเท่านั้น เช่น วาสนา บารมี ทนทรัพย์ ภูมิรู้ ประสบการณ์ หรือความมานะบากบั่น แต่ในความเป็นจริงแล้วแม้แต่ละคนพยายามสร้างความพร้อมให้ตนเองอย่างมุ่งมั่น ผลของการกระทำยังมีทั้งประสบผลสำเร็จ และไม่ประสบผลสำเร็จอยู่นั่นเอง ความพร้อมดังกล่าวเป็นคุณสมบัติด้านเดียวไม่สามารถเกิดความมั่นใจได้ว่าบุคคลจะพบความสำเร็จตามความต้องการอย่างแท้จริง จนกว่าค้นพบพลังในตนเอง และดำเนินชีวิตตามเป้าหมายตนเองกำหนดจนเกิดศักยภาพแล้วเท่านั้นลักษณะผู้นำสตรีที่ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายแพ้หรือล้มเหลวก็ครั้งก็ยังมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะให้ถึงจุดหมายปลายทาง และปรารถนาพบความสำเร็จ ไม่ถึงเลแม้หนทางยากลำบาก เพราะโดยทั่วไปคนมักยอมแพ้ปัญหาและทอดทิ้งเมื่อพบกับความล้มเหลว แต่หากอดทนพยายามอย่างมุ่งมั่น สร้างพลังความคิดใหม่ ๆ ในการสร้างสรรค์โอกาสให้ตนเอง หากมีความปรารถนาจากภายในก็จะทำให้ค้นพบวิถีทางที่จะพบความสำเร็จได้เช่นกัน ดังนั้นการที่สตรีจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ต้องค้นพบแววจิตวิริยะของตนเองที่เป็นความสามารถพิเศษเหนือผู้อื่น กล่าวได้ว่าต้องเป็นสตรีที่เก่งจริง ๆ และคนทั่วไปให้การยอมรับ การค้นหาพลังความสามารถของสตรีผู้นำกลายเป็นสิ่งที่ท้าทายและน่าสนใจมากขึ้น บนฐานการสร้างตัวตนขึ้นมาจากคนที่ไม่มีอะไรและเป็นที่รู้จักของใคร ๆ แต่ก็สามารถก้าวขึ้นมาสู่การเป็นผู้หญิงผู้นำในระดับแถวหน้าขององค์กร เนื่องจากเราเคยพบแต่ตัวตนของคนด้อยโอกาสที่พยายามต่อสู้เรียกร้องเพื่อให้ตนเองมีพื้นที่ในสังคม และรัฐต้องยื่นมือเข้ามาจัดการช่วยเหลือ แต่ขณะเดียวกันผู้นำหญิงในบทบาทนักการเมือง และบทบาทผู้บริหารสถานศึกษาแตกต่างจากสตรีในระดับรากหญ้าโดยสิ้นเชิง กล่าวคือผู้หญิงในบทบาทผู้นำเป็นทั้งผู้ให้ เสียสละ กล้าได้กล้าเสีย พุดเก่งและโน้มน้าวผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ บุคลิกดี มีความพร้อมด้านฐานะ การศึกษา และมีโอกาส ขอบอุทิศตนช่วยเหลือผู้อื่น มีวิธีคิดแตกต่างจากสตรีทั่วไป คือคิดละเอียดรอบคอบ มองตนเองอย่างมีศักยภาพ มีพลัง มีความหวัง มุ่งหวังความสำเร็จมีมาดผู้นำ เค็ดเดี่ยว เจียบขาด เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ทำงานเก่ง ละเอียดถี่ถ้วน แสดงให้เห็นว่า สตรีในบทบาทผู้นำด้านการเมือง และด้านการศึกษามีรูปแบบการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตนและชีวิตการทำงานสามารถเป็นแบบอย่างให้สตรีทั่วไปได้เอาเป็นเยี่ยงอย่างในการต่อสู้มุ่งหวัง และการก้าวสู่จุดหมายปลายทางของความสำเร็จ และยังสะท้อนความแตกต่างระหว่างเพศมิใช่อุปสรรคในการทำงาน หากเปิดโอกาสให้สตรีเล่นบทบาทสำคัญและมีส่วนร่วมทุกกิจกรรมในสังคม ก็จะปรากฏเห็นพลังความสามารถแผ่เร้นทัดเทียมบุรุษ ภายใต้กรอบของสังคมกำหนด

บทที่ 7

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรี ปัจจัยที่เป็นภาวะคุกคามและส่งเสริมการสร้างพลังอำนาจผู้นำสตรีใน วัฒนธรรมอีสาน และตอบคำถามใจหายวิจัยว่า อะไรคือพลังของผู้นำสตรีอีสาน กระบวนการสร้างพลัง เกิดขึ้นได้อย่างไรในสถาบันครอบครัวและชุมชน ปัจจัยใดบ้างเป็นภาวะคุกคาม และส่งเสริมการสร้าง พลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน อะไรคืออัตลักษณ์ผู้นำสตรีอีสาน กรอบแนวคิดในการศึกษา คือ สตรี มีความสามารถไม่ต่างจากบุรุษ หากสังคมให้โอกาส และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ควบคู่กับ การศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า โดยการสัมภาษณ์ สังเกต การบันทึกชีวิตประวัติ การอ่าน และ การตีความอัตชีวประวัติ โดยมุ่งศึกษาบทบาทชีวิตของสตรีที่เป็นผู้นำการเมือง ในตำแหน่งสมาชิก สภา ผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และสตรีที่เป็นผู้นำทางการศึกษา ในตำแหน่งผู้อำนวยการสถานศึกษา การก้าวสู่ตำแหน่งหรือบทบาทสำคัญทางสังคมเป็นผู้นำสตรีกลุ่มนักการเมือง และนักการศึกษา ประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพที่มีพื้นที่อยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด มหาสารคาม สกลนคร ศรีสะเกษ และจังหวัดขอนแก่น

สรุปผลการวิจัย

1. พลังของผู้นำสตรี สตรีอีสานที่ก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำมักปรากฏลักษณะพิเศษ โดดเด่นกว่า สตรีอื่นแตกต่างชัดเจนคือผู้นำสตรีทุกท่านที่ศึกษามีพลังงานสูง ไม่ชอบอยู่หนึ่ง มีความทะเยอทะยาน มีแรงจูงใจ มีความมุ่งมั่น และปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะพบความสำเร็จ และแสดงความสามารถให้ ผู้อื่นยอมรับ มีความขยัน ทรหด อุตทน อดกลั่น กล้าเสี่ยงและชอบแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จ อันเป็นสุดยอดแห่งความปรารถนา สตรีที่เป็นผู้นำจึงต้องมีความพร้อมรับผิชอบชะตาชีวิตของผู้อื่น และพร้อมให้การช่วยเหลือผู้อื่น โดยเฉพาะผู้มีสถานภาพต่ำกว่าตน

สตรีที่เป็นผู้นำย่อมต้องการให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของตน แสดงถึงบุญบารมีสามารถ สั่งการผู้อื่นได้ ซึ่งเกิดขึ้นได้เพราะความสามารถ มีการศึกษาสูง มีจิตใจมั่นคงเด็ดเดี่ยว เชื่อมั่นตนเองสูง มีบุคลิกลักษณะดี แต่งกายดีมีฐาน กล้าแสดงออก รู้กาลเทศะและ โอกาสอันควร มีความกระตือรือร้น มีความอดทนสูงต่อความตึงเครียด มีพลังในการนึกคิด มีจินตนาการสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ ๆ ที่สามารถ เป็นจริงได้ นอกจากนั้นยังมีพลังในการทำงาน มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาสังคม มีวิธีคิดแบบ คาบารอบด้านเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด นำความคิดนั้นมาใช้ในการแก้ไขปัญหา หากเป็น

ผู้บริหารสตรี้ระดับสูงจะก้าวเข้ามาดูแลตรวจสอบงานมุกกว้าง รวบรวมข้อมูลแล้วเจาะลึกเวลาตัดสินใจ จะคำนึงถึงตัวแปรมากมาย คิดในเชิงนามธรรมมากกว่ารูปธรรม คิดจากเรื่องใกล้ตัว ออกไปไกลตัว การมองเห็นไม่ได้เป็นผลจากที่ตนเองแสดงออกต่อสังคม แต่มาจากตนเองคิดว่าคนอื่นมองเห็นตนเองอย่างไร และตัดสินใจพฤติกรรมอย่างไร รู้จักตนเองและมีวัตถุประสงค์ในการทำงานชัดเจนมีผลต่อบุคคลในด้าน ความรู้สติปัญญา ความสัมพันธ์กับผู้อื่น การมองผู้อื่น ละเอียดยิ่งขึ้น ทั้งในการทำงาน และใน ครอบครัว

ดังนั้นพลังของผู้นำสตรี้คือ พลังของคนที่มีศักยภาพในตนเอง สามารถทำให้บุคคลอื่นเชื่อฟัง ขอบรับ ปฏิบัติตาม การมีพลังเกิดขึ้นได้กับทุกคน แต่เกิดขึ้นในระดับที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขของ สังคม พลังที่เกิดขึ้นมีพื้นฐานมาจากความเข้มแข็งสมบูรณ์ทางกายให้ความรู้สึกรอคอย ส่วนพลังจาก ความแข็งแรงสมบูรณ์ทางจิตใจให้ความรู้สึกรอคอย ซึ่งต้องมีพลังความรู้ ทักษะความชำนาญวิชาชีพ บุคลิกภาพและปัจจัยทางสังคมจึงจะทำให้เกิดพลัง รวมทั้งความรู้สึกรอคอยที่ตนเองเหนือกว่าผู้อื่น ความ สมบูรณ์ของคนที่พลังจะเป็นจริงอยู่กับการยอมรับจากผู้อื่น หากไม่เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลก็ เป็นการยากที่จะเข้าใจรายละเอียดของพลังผู้นำ และเป็นพลังแห่งความสามารถ ต้องใช้ความอดทน อด กลั้น และอดทนในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้สัมฤทธิ์ผล และสามารถควบคุมพฤติกรรมคนอื่น ได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนสามารถสร้างคนและใช้สมัครพรรคพวกหรือ บริวาร โน้มน้าวให้ทำตามความต้องการของตนได้ และเลือกปฏิบัติต่อเจ้านายหรือผู้บังคับบัญชาอย่าง ชาญฉลาดเพื่อเลื่อนสถานภาพของตนให้สูงขึ้น หรือรักษาสถานภาพของตนมิให้ตกต่ำลง ซึ่งมี มาตรฐานกำหนดการเปลี่ยนแปลงของสถานภาพคือบุญที่สะสมมาแต่ชาติปางก่อน เช่นเดียวกับ เส้นทางชีวิตของผู้นำสตรี้ การได้มาซึ่งตำแหน่งผู้นำโดยการแข่งขันกับผู้อื่น และเมื่อได้เป็นผู้นำก็ต้อง รักษาตำแหน่งไว้ไม่ให้หลุดลอยไป คนร่ำรวยย่อมมีพลัง หรือมีความสามารถในการกระทำใด ๆ ได้ มากกว่าคนจน เพราะคนร่ำรวยมีอิสระทางความคิด เนื่องจากไม่มีความทุกข์ยากลำบากในการหาเลี้ยง ชีพ การได้เป็นผู้นำส่วนหนึ่งเพราะเป็นคนสร้างบารมี และตั้งสมณฐานความดีไว้มากนั่นเอง

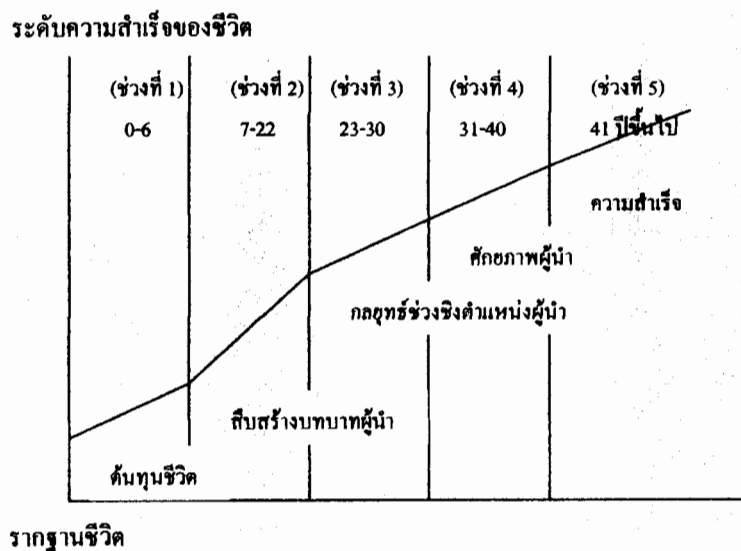
2. กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรี้ในวัฒนธรรมอีสาน

2.1 ภูมิหลังชีวิตสตรี้ผู้นำด้านการเมืองทุกคนมีความรู้และความดี มีความพร้อมด้าน ฐานะการเงิน และการศึกษา มีคุณสมบัติพิเศษเหนือผู้อื่น มีโอกาส ได้รับความไว้วางใจจากครอบครัว มี แนวผู้นำปรากฏในวัยเรียน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในวัยทำงาน ขยันมุ่งมั่น ทรหด อดทน เสียสละ ทะเยอทะยาน กล้าได้กล้าเสีย ซึ่งมีกระบวนการสร้างพลังเพื่อก้าวสู่ และเป็นการกระทำเพื่อส่วนรวม จึง จะเกิดการยอมรับจากคนทั่วไป พลังในการตัดสินใจ สามารถรู้เท่าทันผู้อื่น คิดได้เหมือนผู้อื่น มองเห็น เหมือนผู้อื่นแม้ทุกคนเกิดมาจากรากเหง้าเดียวกัน แต่มีความสามารถหรือความเก่งเฉพาะตัวไม่

เหมือนกัน ซึ่งเกิดจากการหล่อหลอมของแต่ละคนจากครอบครัวและสังคมแตกต่างกัน ทั้งด้านการเมืองและการศึกษา

ส่วนภูมิหลังชีวิตสตรีผู้นำด้านการศึกษา ส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง ในวัยเด็กเข้าใจพลังความสามารถในตนเอง รู้จักสิทธิ หน้าที่ มีโอกาสได้รับการศึกษาเล่าเรียน และเรียนเก่งได้รับเลือกให้เป็นผู้นำ ได้รับความไว้วางใจจากครอบครัว มีความคิดมีความรับผิดชอบสูง ริเริ่มสร้างสรรค์ ช่างสังเกตจดจำและสงสัยในประเด็นที่ไม่ชัดเจน รู้จักใช้พลังให้เกิดผลดีต่อตนเองและครอบครัว เรียนรู้การอยู่ร่วมกันและใช้พลังที่ตนมีอยู่อย่างชอบธรรม ซึ่งมีกระบวนการสร้างพลังเพื่อก้าวสู่ตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา พลังความรู้สามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตคนได้ พื้นฐานและการกล่อมเกลามาในครอบครัวตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยทำงาน จนกระทั่งก้าวสู่บทบาทผู้นำองค์กร การฝึกเป็นคนมีเหตุผลรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น เสียสละ อดทนรับผิดชอบ ปฏิบัติตนเป็นลูกที่ดีเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา มิได้หมายความว่าพลังสตรีในครอบครัวใช้กำลังบังคับ หรือลงโทษผู้อื่น แต่เป็นความยินยอมพร้อมใจ และมีความผูกพันไว้วางใจเป็นฐานรองรับ สรุปเป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ 9 การสืบสร้างชีวิตผู้นำสตรีอีสาน

จากแผนภูมิสรุปได้ว่าบทบาทผู้นำสตรีด้านการเมืองและการศึกษา ต้องเริ่มต้นใช้ต้นทุนชีวิตจากวัยเด็กผ่านการเรียนรู้ และสั่งสมประสบการณ์ การได้รับการศึกษาที่ดี ฐานะครอบครัวก็มีส่วนสนับสนุนให้มีโอกาสเป็นผู้นำ เพราะถ้าหากฐานะครอบครัวยากจน คงไม่คิดเพื่อส่วนรวม คิดแต่เรื่องใกล้ตัวเพียงว่า

ทำอะไรจะมีอยู่มีกิน ส่วนคนที่มีความพร้อม ไม่ต้องคิดในเรื่องเหล่านี้ ย่อมมีโอกาสคิดเรื่องอื่น และได้ทำในสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อส่วนรวม นับเป็นก้าวหนึ่งของการเป็นผู้นำ เพราะนักการเมืองต้องทุ่มเทมากกว่าการเป็นผู้บริหารสถานศึกษา ในขณะที่ฐานะยากจน หากไม่ละทิ้งการศึกษา และขยันหมั่นเพียรก็มิโอกาสเป็นผู้บริหารได้ ขึ้นอยู่กับไขว่คว้าโอกาสเพื่อตนเองแค่ไหนแต่เมื่อมาถึงจุดหนึ่ง การแสวงหาโอกาสเพื่อตนเองต่างก็เป็นเรื่องของ การครองและผลประโยชน์ รวมทั้งต้องพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้มีโอกาสเป็นผู้นำ ซึ่งไม่ว่าบุรุษ หรือสตรีเมื่อก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำองค์กรทั้งการเมืองและการศึกษา ย่อมต้องใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งเพื่อมีบทบาทสำคัญในสังคม

2.2 การสืบสร้างบทบาททางการเมืองจากคั่นตระกูลหรือบรรพบุรุษเป็นนักการเมืองหรือบิดามารดาเป็นผู้นำท้องถิ่น และสืบทอดการเป็นนักการเมืองจากสามี เนื่องจากสามีขาดคุณสมบัติในการสมัครรับเลือกตั้ง สตรีบางคนสามีถึงแก่กรรมในขณะที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองจึงต้องทำหน้าที่ที่สืบทอดเจตนารมณ์สามี แม้แต่การแสวงหาผู้อุปถัมภ์ เป็นเส้นทางสำคัญในการก้าวสู่บทบาทผู้นำ การฝากเนื้อฝากตัวและทำตนเป็นประโยชน์ การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้อุปถัมภ์ เพื่อรับความช่วยเหลือทั้งด้านการเงิน ตำแหน่ง ฐานะ ลักษณะการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน การสร้างฐานการเมืองเริ่มต้นด้วยการสร้างฐานพลังจากประชาชน โดยเฉพาะข้าราชการ และค้ายการเมืองมีอำนาจเหนือข้าราชการประจำ คือมีอำนาจแต่งตั้งโยกย้ายรวมทั้งจัดสรรงบประมาณ ให้คุณให้โทษ ข้าราชการระดับสูง และระดับหัวหน้าหน่วยงาน โครงสร้างอำนาจแบบนี้จึงเกิดการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมได้ง่าย และการแสวงหาผลประโยชน์ก็สามารถทำได้โดยง่าย

2.3 ยุทธศาสตร์การเข้าสู่ตำแหน่ง สร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นผลักดันให้เข้าสู่บทบาทผู้นำและมีอำนาจควบคู่กันไป การเตรียมความพร้อม การสร้างฐานพลัง การสร้างความนิยมให้ประชาชนยอมรับ การออกหาเสียงด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งอาจมีการซื้อเสียง หรือซื้อตำแหน่งชิงศรัทธาจากประชาชน เพราะศรัทธาและความเชื่อมั่นเป็นเงื่อนไขการเข้าสู่อำนาจและเป็นเงื่อนไขความสำเร็จในการใช้พลัง เพื่อรักษาหรือช่วงชิงสถานภาพการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเพื่อความอยู่รอดของตน การสร้างภาพลักษณ์ทางการเมือง พรรคการเมืองแต่ละพรรคก็แข่งขันแย่งชิงผู้สมัครรับเลือกตั้งที่เห็นว่าน่าจะมีโอกาสได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรเพื่อให้ได้สมาชิกในสังกัดของตนมาก ซึ่งเป็นผลคือมีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลมากขึ้น การต่อสู้นอกเหนือกติกาเกิดขึ้นบ่อยครั้งบนเวทีการเมืองไทย ผู้นำจึงต้องพึ่งพาผู้ตามและคนใกล้ชิดเพื่อเป็นพลังช่วยเหลือสนับสนุนในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกับผู้อื่น การพึ่งพิงนี้ตั้งอยู่บนฐานความสัมพันธ์ส่วนตัว จึงต้องเตรียมตนเองให้มีความพร้อมทุกด้าน ศึกษาวิธีการเข้าสู่ตำแหน่งจากผู้ประสบผลสำเร็จ และต้องทำให้ดีกว่าคนที่เคยทำมาแล้ว รวมทั้งทำประโยชน์เพื่อสังคม สร้างภาพทางการเมืองให้คนทั่วไปได้รู้จัก สร้างฐานฐานการเมืองสนับสนุน

เข้าถึงประชาชน การต่อสู้วิธีหนึ่งคือการเอาชนะด้วยเล่ห์เหลี่ยม อำนาจเงิน หรือแรงสนับสนุนจากผู้อื่นที่ให้ผลประโยชน์ต่อตนเองทุกวิถีทาง

ส่วนการเข้าสู่ตำแหน่งเส้นทางสู่ตำแหน่งผู้บริหาร เป็นไปตามลำดับขั้น ระดับความสำเร็จของชีวิตพิจารณาจากทุนชีวิตแรกเริ่ม แบบแผนการเรียนรู้ การช่วงชิงตำแหน่งผู้บริหาร และศักยภาพการเป็นผู้นำ รวมทั้งการใช้ความรู้ ภาษาพูด บุคลิกท่าทาง ได้เด้าจากสายผู้สอน ทุ่มเททำงานเพื่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา ใช้ระบบเส้นสายผู้บังคับบัญชาและนักการเมือง และใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าสู่ตำแหน่ง รวมทั้งการเข้าถึงผู้มีอำนาจในการคัดสรรบุคคลเข้าสู่ตำแหน่งยุทธศาสตร์การสร้างวัฒนธรรมองค์กร สร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ ผู้บริหารต้องมีความสามารถ สร้างแรงจูงใจให้บุคลากรในองค์กรทำงานอย่างเข้มแข็ง ส่งเสริมความรู้ความสามารถของคนในองค์กร และให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าขององค์กร

2.4 ศักยภาพทางการเมืองเป็นปรากฏการณ์ของผู้มีพลังอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากความรู้และความศรัทธาเชื่อมั่นจากประชาชนเป็นแก่นกลาง ขึ้นอยู่กับประชาชนสนใจบ้านเมืองมากน้อย และต้องรู้เท่าทันการเมือง ซึ่งเป็นเครื่องมือควบคุมการทำงานของนักการเมืองให้โปร่งใส ซึ่งผู้ดำรงตำแหน่งการเมือง จึงเป็นสิ่งที่ผู้นำสตรีแต่ละคนต้องการเข้ามาครอบครองและใช้เป็นเครื่องมือในการรักษา และแสวงหาผลประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ เพื่อให้เกิดการยอมรับทั้งบทบาทในสภาด้วยการแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านกระบวนการพิจารณาในสภาผู้แทนราษฎร และบทบาทนอกสภา ออกเยี่ยมเยียนช่วยเหลือผู้ด้อย โอกาส ให้ความรู้ประชาธิปไตยแก่ประชาชน ช่วยเหลืองานบุญประเพณี รู้จักใช้คนรู้จักสร้างคน และมีบารมี

2.5 ความสำเร็จของการเป็นผู้นำมิใช่เฉพาะความสามารถของคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างเดียว หากแต่ยังหมายถึงสัมพันธภาพกับผู้มีอำนาจเหนือตนและมีทรัพยากรเหนือตนเอง และความสามารถทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและเจ้านาย การยอมรับของเจ้านายและลูกน้องนำมาซึ่งความภูมิใจของผู้นำสตรี และการมีศักยภาพในการบริหารงาน ใช้ทักษะทั้งศาสตร์และศิลป์ องค์กรจะอยู่หรือรอดขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารเป็นหลัก บริหารงานแบบใช้พระคุณมากกว่าพระเดช คัดสินใจเฉียบขาด มีความเป็นกันเองกับลูกน้อง มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ยึดมั่นคุณธรรมและความถูกต้อง คิดตามงาน มีความละเอียดรอบคอบ จัดสวัสดิการดูแลลูกน้อง เป็นที่พึ่งของผู้ได้บังคับบัญชา สร้างทีมงานเข้มแข็งไว้ใจได้

สรุปผู้นำสตรีทางการเมืองและการศึกษาส่วนใหญ่มีภูมิหลังชีวิตเพียบพร้อมด้านฐานะทางเศรษฐกิจดี มีโอกาสได้รับการศึกษา มีความรู้ มีแนวผู้นำปรากฏในวัยเด็ก มีความคิดสร้างสรรค์ทะเยอทะยาน ฉลาดทันคน สังเกตจดจำ ได้รับการอบรมจากครอบครัวดี เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา รู้จักใช้พลังที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง สืบสร้างบทบาทการเมืองจากบิดามารดา สามี หรือเครือญาติ

และมีผู้ให้การสนับสนุนห้วคณะและพรรคการเมือง ส่วนผู้บริหารสตรีเกิดจากการซึมซับและเลียนแบบจากเครือญาติหรือผู้ประสบผลสำเร็จ เป็นไปตามลำดับขั้นตอนเมื่อเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองและการศึกษาได้ต้องแสดงศักยภาพการทำงานทั้งในสภาและนอกสภา รวมทั้งในองค์กรสถานศึกษา และได้รับการยอมรับสูงจึงถือว่าประสบผลสำเร็จ

3. ปัจจัยที่เป็นภาวะคุกคาม และภาวะส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

3.1 ภาวะคุกคามการสร้างพลังผู้นำสตรี ผู้นำสตรีส่วนใหญ่มักแสดงคนว่าเป็นผู้ที่มีความใฝ่ฝัน รู้จักใช้ความรู้ ความ สามารถไขว่คว้าโอกาสเพื่อบรรลุความใฝ่ฝัน แต่ในขณะที่เดียวกันมักมีลักษณะเป็นนักปฏิบัติและยอมรับข้อจำกัดของสังคม แม้มีการยอมรับว่าสตรีมีบทบาทมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติสตรียังประสบปัญหาเรื่องการยอมรับความสามารถในการเป็นผู้นำ การปลุกฝังในครอบครัวยังมีจุดเน้นอยู่ที่การเป็นลูกที่ดี เป็นภรรยาที่ดี และมักพบกับแรงกดดัน ซึ่งเป็นช่องว่างระหว่างผู้นำกับผู้ตาม แต่ถ้าหากจัดการปัญหาอุปสรรคได้ ก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้นำที่มีศักยภาพสามารถสร้างวิกฤตให้เป็นโอกาสให้ก้าวสู่ความเป็นผู้นำปัจจัยที่ทำให้การเป็นผู้นำล้มเหลวได้แก่ ค่านิยมดั้งเดิมยังปรากฏอยู่ และการให้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงตามความเป็นจริง การสร้างภาพไม่น่าเชื่อถือต่อฝ่ายตรงข้าม การใช้เงินซื้อเสียงหรือซื้อตำแหน่ง และการไม่เชื่อว่าสตรีสามารถเป็นผู้นำได้ ด้านเศรษฐกิจ ถ้าหากไม่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ไม่สามารถเป็นผู้นำได้ มีการศึกษาสูงและมีโอกาสจึงจะสามารถเป็นผู้นำได้ ถ้าหากครอบครัวไม่ส่งเสริมก็ไม่สามารถเป็นผู้นำได้ การเป็นผู้นำของสตรีเหล่านั้นมีข้อเสียมากมายเหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการ โหมทำงานหนักเกินไป จนทำให้มีเวลาพักผ่อนน้อยลง มีเวลาให้ครอบครัวน้อยลง เวลาส่วนใหญ่ทุ่มเทกับความทะเยอทะยาน หลายคนสูญเสียความเป็นส่วนตัว ครอบครัวแตกร้างก็มี ความขัดแย้งในองค์กรกลายเป็นปัญหาอุปสรรคในการบริหารงานของผู้นำ และเป็นช่องว่างระหว่างผู้นำกับผู้ตาม หากลดข้อขัดแย้งได้ก็แสดงให้เห็นความสามารถในการคลี่คลายปัญหา และอาจเกิดจากความผิดพลาดในการถ่ายโอนผู้นำ เมื่อเป็นผู้นำมักอยู่ในตำแหน่งนานเกินไป และอาจเกิดความเสียหายให้องค์กรมากกว่าผู้นำที่อยู่ไม่นาน หากแนวคิดในทางปฏิบัติที่ผู้นำสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สัมพันธะระหว่างการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี นอกจากนั้นยังถอดแบบผู้นำที่ไม่ดีจากผู้อื่น หรือลอกเลียนแบบสิ่งที่ไม่ดี และขาดทักษะการเป็นผู้นำ ทำให้ขาดแบบอย่างที่ดีและขาดที่เลี้ยยกอบขี้นำชี้แนะ

ภาวะส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรี ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการสร้างภาวะผู้นำ และมีส่วนทำให้การเป็นผู้นำประสบผลสำเร็จ ได้แก่ พื้นฐานการกล่อมเกลามาจากครอบครัว การได้รับความไว้วางใจ การได้รับแรงสนับสนุนในครอบครัว มีความรู้ดีและนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและช่วยเหลือผู้อื่น พลังความรู้มีอิทธิพลต่อการเป็นผู้นำสูง ทำให้เข้าถึงทรัพยากรและข้อมูล

จำเป็น พื้นฐานด้านเศรษฐกิจ ฐานะครอบครัวไม่เดือดร้อนด้านการเงิน มีแหล่งเงินทุนสนับสนุน ถ้าหากฐานะไม่ดีก็ก้าวสู่ตำแหน่งที่ต้องการได้ยาก การเป็นผู้นำต้องคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน คนที่เป็นผู้นำส่วนใหญ่จึงมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีมากและมีบุคลิกลักษณะเป็นผู้นำเหมาะสม เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว อดทน มีวินัย กล้าตัดสินใจ พุดโน้มน้าวผู้อื่นได้ดี ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส คุณสมบัติเหล่านี้มีผลต่อการเลือกผู้นำ มีทักษะในการเป็นผู้นำ คือทำตามความคาดหวังของผู้ตาม และรู้จักเลือกสรรเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง มีที่เลี้ยวดี มีคนคอยสนับสนุน มีฐานข้อมูลที่จำเป็นต่อการบริหารงาน ได้รับแบบอย่างแนวคิด พฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างบทบาทในสังคม

สตรีอีสานที่ก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำมักปรากฏลักษณะพิเศษ โดดเด่นกว่าสตรีอื่นแตกต่างชัดเจนคือผู้นำสตรีทุกท่านที่ศึกษามีพละกำลังสูง ไม่ชอบอยู่หนึ่ง มีความทะเยอทะยาน มีแรงจูงใจ มีความมุ่งมั่น และปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะแสดงฝีมือความสามารถของคนให้ผู้อื่นยอมรับ มีความซื่อสัตย์ อดทน อดกลั้น กล้าเสี่ยงและชอบแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จอันเป็นสุดยอดแห่งความปรารถนา สตรีที่เป็นผู้นำจึงต้องมีความพร้อมรับผิดชอบชะตาชีวิตของผู้อื่น และพร้อมให้การช่วยเหลือผู้อื่น โดยเฉพาะผู้มีสถานภาพต่ำกว่าตน

สตรีที่เป็นผู้นำย่อมต้องการให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของตน แสดงถึงบุญบารมีสามารถสั่งการผู้อื่นได้ ซึ่งเกิดขึ้นได้เพราะความสามารถ มีการศึกษาสูง มีจิตใจมั่นคงเด็ดเดี่ยว เชื่อมั่นตนเองสูง มีบุคลิกลักษณะดี แต่งกายภูมิฐาน กล้าแสดงออก รู้กาลเทศะและโอกาสอันควร มีความกระตือรือร้น มีความอดทนสูงต่อความตึงเครียด มีพลังในการนึกคิด มีจินตนาการสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ ๆ ที่สามารถเป็นจริงได้ นอกจากนั้นยังมีพลังในการทำงาน มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาสังคม มีวิธีคิดแบบดาบเขี่ยรอบด้านเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด นำความคิดนั้นมาใช้ในการแก้ไขปัญหา หากเป็นผู้บริหารสตรีระดับสูงจะก้าวเข้ามาดูแลตรวจสอบงานมุมกว้าง รวบรวมข้อมูลแล้วเจาะลึกเวลาตัดสินใจจะคำนึงถึงตัวแปรมากมาย คิดในเชิงนามธรรมมากกว่ารูปธรรม คิดจากเรื่องใกล้ตัว ออกไปไกลตัว การมองคนไม่ได้เป็นผลจากที่ตนเองแสดงออกต่อสังคม แต่มาจากตนเองคิดว่าคนอื่นมองตนเองอย่างไร และตัดสินใจพฤติกรรมอย่างไร รู้จักตนเองและมีวัตถุประสงค์ในการทำงานชัดเจนมีผลต่อบุคคลในด้านความรู้สติปัญญา ความสัมพันธ์กับผู้อื่น การมองผู้อื่น ละเอียดถี่ถ้วน ทั้งในการทำงาน และในครอบครัว

อภิปรายผล

การศึกษากระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรี ปัจจัยที่เป็นภาวะถูกถามและส่งเสริมการสร้างพลังอำนาจผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน และมุ่งตอบคำถามใจหายวิจัยว่า อะไรคือพลังของผู้นำสตรีอีสาน กระบวนการสร้าง

พลั้งเกิดขึ้นได้อย่างไรในสถาบันครอบครัวและชุมชน ปัจจัยใดบ้างเป็นภาวะคุกคาม และส่งเสริมการสร้างพลังอำนาจผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน อะไรคืออัตลักษณ์ผู้นำสตรีอีสาน กรอบแนวคิดในการศึกษาคือ สตรีมีความสามารถไม่ต่างจากบุรุษ หากสังคมให้โอกาส ในการตอบคำถามดังกล่าว ผู้วิจัยพยายามทำความเข้าใจและตีความหมายประสบการณ์จากประวัติศาสตร์บอกเล่า “วิถีชีวิต และการก้าวสู่บทบาทผู้นำอีสาน” จากแง่มุมในมิติกาลเวลา มิติเศรษฐกิจ และมิติสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ด้วย เพื่อให้เห็นภาพรวมของปรากฏการณ์ที่สำคัญนี้ตามหลักการ กระบวนการ วิธีการ และแนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยา

การศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตผู้นำสตรีเพื่อบันทึกชีวิตประวัติในบทบาทนักการเมือง และผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 16 ท่าน แต่มิได้หมายความว่า การเลือกนำเสนอแนวคิดผู้นำทั้งหมดท่านนี้เป็นตัวแทนของชนชั้นทางการเมืองและการศึกษา หรือมีความสำคัญกว่าสตรีที่เป็นผู้นำท่านอื่น ๆ หากแต่เลือกเสนอแนวคิดของผู้นำแต่ละท่านนั้นเป็นการเลือกบนพื้นฐานของคุณภาพข้อมูลเชิงประวัติที่สามารถบันทึกได้ ความแตกต่างด้านอาชีพ และวิถีทางก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำทางการเมืองและการศึกษามีความเกี่ยวเนื่องกัน ความเหมือนและความต่างของสตรีแต่ละกลุ่มอาชีพ ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสนอตัวอย่างรูปแบบการดำเนินชีวิตของสตรีที่สามารถก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ และสามารถบงการให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของตนได้ มีคนสรวทรา เชื้อมัน ขอมรับในบทบาทผู้นำ ซึ่งน้อยคนนักที่จะทำได้ อย่างนี้ อย่างน้อยก็เป็นการจุดพลังให้สตรีท่านอื่น ๆ เห็นตัวอย่าง และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง ดังนั้นจากการศึกษาข้อมูลภาคสนามกว่าจะ ได้ข้อมูลครบถ้วนตรงตามประเด็นที่ต้องการศึกษาคงนี้

1. แรงบันดาลใจเริ่มแรกที่ศึกษาเรื่องผู้นำสตรีนี้เกิดจาก ความสนใจส่วนตัวเกี่ยวกับสตรีทุกบทบาท จึงพยายามรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสตรีเพื่อประโยชน์ในการอธิบายชีวิตความเป็นมาของสตรีในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน แต่เมื่อศึกษาถลึงลงไปกลับพบว่า เบื้องหลังชีวิตของสตรีทั่วโลกมีการต่อสู้ดิ้นรนช่วงชิงพื้นที่และความหมายเพื่อให้มีบทบาทในสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงแถบยุโรป โดยเฉพาะฝรั่งเศส อเมริกา อังกฤษ มีการต่อสู้เรียกร้องการมีสิทธิของสตรีอย่างร้อนแรงจนกลายเป็นแบบอย่างให้ภูมิภาคอื่นทั่วโลกออกมาสนใจเรียกร้องขอสิทธิเพื่อตนเองบ้าง ถ้าหากไม่มีการกดขี่ข่มเหง รังแก เอารัดเอาเปรียบจากสังคม โดยเฉพาะจากผู้ชาย ก็คงไม่มีการเรียกร้องขอสื่อสิทธิกันมากมายขนาดนี้ แต่เมื่อศึกษาผลงานของนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับผู้หญิงไว้พบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงในระดับชนชั้นต่ำ หาเช้ากินค่ำ ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ จำต้องมีหน่วยงานองค์กรภาครัฐหรือเอกชนให้การช่วยเหลือด้านอาชีพ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม จึงทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า ในเมื่อมีผู้ศึกษาผู้หญิงบ่อยโอกาสไว้มากแล้ว น่าจะมีการศึกษาผู้หญิงมีโอกาสนี้และที่เป็นผู้ให้มากกว่า

ผู้รับ มีพลังเข้มแข็งเป็นผู้นำ อาจจะได้แง่มุมของชีวิตอีกรูปแบบใหม่ที่คาดไม่ถึง เพื่อเป็นตัวอย่างชีวิต แก่ผู้หญิงอื่นทั่วไป หากต้องการเป็นผู้นำต้องเตรียมการอย่างไรบ้างเพื่อพบกับความสำเร็จในชีวิตนั่นเอง

2. หลังจากนั้นเมื่อมีความตั้งใจแน่วแน่ และได้รับฉันทานุมัติจากคณะกรรมการควบคุม และสอบวิทยานิพนธ์ให้ศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างพลังอำนาจผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน จึงพยายามศึกษาข้อมูลจากเอกสารและเก็บรวบรวมไว้มากมาย จึงสำรวจงานสนามเมื่อลงพื้นที่ที่เป็น สตรีกลุ่มเป้าหมายทั้งด้านการเมือง และการศึกษาเพื่อตรวจทานกับกรอบคิดและ โจทย์วิจัยที่กำหนด ผล การลงสนามครั้งแรกใช้วิธีการศึกษาแบบ Snow ball คือศึกษาบริบทแวดล้อมของสตรีที่ศึกษาก่อน โดยยังไม่เจาะเข้าถึงตัว Key informant หลักและทำการสอบถามสัมภาษณ์ข้อมูลของผู้นำสตรีจาก เครือญาติ ผู้ใกล้ชิด เพื่อนร่วมงาน จากคำบอกเล่าพบว่า ส่วนใหญ่เชื่อมั่นในความสามารถของสตรีผู้นำ เหล่านั้น และยอมรับว่าเป็นคนเก่ง ถึงลูกถึงคน แต่ก็ยังมีบ้างที่บอกว่ายังไม่เชื่อว่าจะเก่งจริงมีความ เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ เพราะบุญบารมีบิดามารดา หรือสามีต่างหาก ซึ่งในความเป็นจริงไม่ว่าบุรุษ หรือสตรีเมื่อก้าวสู่การเป็นผู้นำก็ต้องสร้างฐานพลังในการสนับสนุนให้ตนเองทุกด้าน คงไม่มีใครเก่ง คนเดียว โดยไม่ปฏิสัมพันธ์กับใคร การลงสนามแบบนี้ใช้เวลาานมากเกือบปี จึงจะได้เข้าถึงสตรีผู้ให้ ข้อมูลหลักจนทำให้เกือบทอดอถอย เนื่องจากการประสานเพื่อขอเข้าพบและสัมภาษณ์สตรีผู้นำ ต้อง เป็นไปตามขั้นตอน คือแจ้งจุดมุ่งหมาย เวลาการให้ข้อมูล ให้ชัดเจน มิเช่นนั้นจะไม่มีโอกาสได้พบ เพราะสตรีแต่ละท่านมีภารกิจมากมายทั้งส่วนตนและส่วนรวม แต่เมื่อผู้วิจัยได้เข้าพบและพูดคุยกับสตรี แต่ละท่านที่กำหนดในการศึกษา ปรากฏว่าทุกท่านน่ารักมาก ให้ความเป็นกันเอง พร้อมทั้งจะเปิดเผย ชีวิตส่วนตัว ยิ่งเมื่อเวลาเล่าเบื้องหลังชีวิตตนเองก่อนเข้าสู่การเมือง หรือการเป็นผู้บริหารสถานศึกษา ผู้เล่าจะมีความสุข อิ่มเอิบ กระตือรือร้นอยากเล่าให้ฟัง ผู้วิจัยมองเห็นความเด็ดเดี่ยว มุ่งมั่น มีระเบียบ แบบแผน มีหลักการในชีวิต เปิดเผยให้เกียรติผู้ร่วมสนทนาดีมาก ไม่ถือตัว วางตัวเหมาะสม ส่วนบาง ท่านผู้วิจัยแอบไปพบและศึกษาวิธีการทำงานหาคะแนนเสียงจากชาวบ้าน เราทั้งมาก นึกไม่ถึงว่าใน ขณะที่พูดคุยกับเราแรก ๆ แต่ละท่านจะมีท่าทีประหม่า เกร็งบ้างเล็กน้อย แต่เมื่อเวลาท่านทำงาน และ พุดคุยปราศรัยกับชาวบ้าน ท่านมีวิธีการพูด โน้มน้าวให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อถือ ศรัทธาได้ดีมาก แม้แต่ การให้คำมั่นสัญญาก็น่าเชื่อถือ และมีวิธีการครองใจชาวบ้านมากกว่า ส.ส.ผู้ชาย คือคลุกคลีกับ ชาวบ้านตั้งแต่เรื่องในบ้านจนถึงเรื่องนอกบ้าน แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้ประชาชนทุกเรื่อง ดังนั้น แม้กำหนดเวลาให้จำกัด แต่ท่านก็ยังคุยต่อไปเรื่อย ๆ ซึ่งสร้างความประทับใจให้กับผู้วิจัยในการศึกษา ครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

3. เมื่อได้ข้อมูลจากงานสนามก็นำข้อมูลมาจัดกระทำ ตรวจสอบความถูกต้องชัดเจน ทุกครั้งเมื่อลงสนาม และกระทำในทันทีเพื่อป้องกันการผิดพลาด และการลืมของผู้วิจัยเอง พบว่า อัตชีวประวัติของผู้นำสตรีแต่ละท่านมีเส้นทางชีวิตที่น่าสนใจ การต่อสู้ก้าวสู่การเป็นผู้นำ โดย

ตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามกับกรอบคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาบทบาทสำคัญของสตรีในการพัฒนาสังคม สรุปกรอบคิดและทฤษฎีได้ว่า การสืบเนื่องและการดำรงอยู่ของการส่งเสริมให้สตรีมีบทบาทสำคัญ เนื่องจากสตรีคือยุรนา จึงเป็นเหตุให้นั่นพลังสตรีเพื่อพัฒนาสังคมโดยมีส่วนร่วมทั้งชายและหญิง นอกจากนั้นลักษณะของเพศชายมีความก้าวร้าว รักอิสระ กระตือรือร้น ชอบการแข่งขัน มีเหตุผล รักความก้าวหน้า มีความเป็นผู้นำ เชื้อมันตนเอง ทะเยอทะยาน ไม่ชอบฟังฟัง มีความคิดว่าผู้ชายอยู่เหนือผู้หญิง ส่วนลักษณะพฤติกรรมของเพศหญิงเอาแต่อารมณ์ ถูกครอบงำง่าย ตื่นเต้น ไม่มีเหตุผล ไม่ค่อยเป็นผู้นำ ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง รับรู้ความรู้สึกของผู้อื่น

แต่เมื่อย้อนกลับมาดูข้อมูลสตรีที่ศึกษาจากงานภาคสนามข้อมูลที่ได้กลับตรงกันข้าม จากทฤษฎีโดยสิ้นเชิง เพราะสตรีที่เลือกศึกษาไม่ใช่สตรีคือโยโอกาส แต่เป็นสตรีผู้นำและมีโอกาส มีความคิด มีอุดมการณ์ของคนเหนียวแน่น และไม่ใช่นักสตรีที่ค้อยกว่าบุรุษ แต่เป็นสตรีที่มีความเชื่อมั่นตนเองสูงจนคู่อังการ เมื่อเวลาแสดงความรู้สึกและเป้าหมายต่อไปที่จะกระทำ สืบเนื่องจากการพูดคุย และแววตาที่มุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว ทำทาบ ไม่กลัวใคร พร้อมทั้งจะเผชิญกับทุกปัญหา แต่ถ้าหากจะกล่าวได้ว่าไม่ชอบฟังฟังใครคงเป็นไปได้ เพราะอย่างน้อยการก้าวสู่ภาวะผู้นำไม่สามารถประสบผลสำเร็จได้ด้วยตนเองผู้เดียวแน่นอน เพราะย่อมต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบ เพื่อเกื้อหนุนตนเอง มิเช่นนั้นก็ไม่สามารถอยู่ในตำแหน่งได้นาน ความสำเร็จที่สมบูรณ์แบบคนทั่วไปต้องยอมรับ อีกอย่างหนึ่งของข้อค้นพบคือลักษณะนิสัยของผู้นำสตรีโดยภาพรวมไม่ต่างกัน แต่ละท่านมีความเหมือน คือทรง งามอาจ กล่าวย บางครั้งก้าวร้าว ละเอียคละเอียดข้อมูลจึงตัดสินใจทำอะไรลงไป เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ชอบคิดใหม่ ทำใหม่ และทำทาบสังคม แต่เรื่องบางเรื่องก็ไว้ใจคนง่าย และมีความแตกต่างตรงที่ฐานะชาติกำเนิด และประสบการณ์แต่ละคนรวมทั้งวิธีการแก้ไขปัญหาก็แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมมาในอดีต การได้รับการศึกษาไม่เท่าเทียมกันเท่านั้น

ส่วนกระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรี ข้อสรุปจากกรอบคิดและทฤษฎีโดยรวมนักคิดทั้งหมด สรุปได้ดังนี้ กระบวนการสร้างพลังเพราะการถูกเอาเปรียบจากผู้ชาย และต้องการมีอำนาจ ต้องการได้รับการยอมรับ การสร้างพลังเกิดจากพลังกาย และพลังความรู้ ทักษะ บุคลิกภาพ บางครั้งก็เกิดจากความกดดันผลักดันให้ฮึดสู้และมีพลังเข้มแข็ง และการสนับสนุนจากบุคคลใกล้ชิด จากกรอบคิดทฤษฎีครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าค่อนข้างจะเห็นด้วย เพราะจากการศึกษาชีวิตผู้นำสตรีแต่ละท่านบอกคล้ายกันว่า ต้องการให้สังคมรับรู้ว่าคุณผู้หญิงมีความสามารถไม่ต่างจากชาย เหมือนกับมีแนวความคิดอะไรบางอย่าง ช้อนเร้นได้ชีวิตจิตใจเกี่ยวกับความต้องการให้สังคมยอมรับความสามารถ ส่วนหนึ่งอาจเพราะต้องการมีอำนาจ เพราะอำนาจสามารถดลบันดาลให้คนทำตามความต้องการของตนได้ เป็นความภาคภูมิใจ ซึ่งอำนาจก็มาจากพลังหลาย ๆ ส่วนที่สะสมมา เช่นพลังฐานะเศรษฐกิจ พลังความรู้ พลังทางสังคม พลังเหล่านี้มีลักษณะคล้ายกับเส้นทางการก้าวสู่บทบาทนักการเมืองของสตรีผู้นำที่โดดเด่นในด้านการเมือง

ของต่างประเทศเช่น นางอินทรีรา คานธี วีรสตรีของชาวอินเดีย เป็นนักการศึกษาและนักการเมืองคนสำคัญของอินเดีย เนื่องจากชีวิตตั้งแต่วัยเด็กถูกคลึงกับการเมือง เพราะเธอญาติเป็นผู้นำประเทศตนเองก็มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนในต่างประเทศ ได้รับความรู้ แนวคิดใหม่ ๆ จนกลายเป็นสตรีหมายเลข 1 และไม่ถึงตัวแม้สังคมอินเดียมีการแบ่งชนชั้นวรรณะชัดเจน เลือกตั้งครั้งใดจึงครองใจประชาชนจนได้รับชัยชนะทุกครั้ง แม้แต่นางองซาน ซูจี วีรสตรีของชาวพม่า ก็เติบโตในตระกูลขุนนาง มีโอกาสได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ เป็นนักพูด นักคิด และนักประชาธิปไตย เธอชนะการเลือกตั้งอย่างท่วมท้น แต่กลับถูกจับในข้อหาทกฏและไม่มีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลและถูกกักกันบริเวณจนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งโลกต่างยกย่องและให้กำลังใจแก่เธอ แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้เพราะเป็นการเมืองภายในประเทศ แสดงว่าพลังความรู้ทำให้คนมีโอกาสก้าวหน้าเท่าทันผู้อื่น เช่นเดียวกับการก้าวสู่การเป็นนักการเมืองทุกเส้นทางทางเดินโดยข้อมมีอุปสรรค

4. เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วก็เริ่มต้นเขียนรายงานจากสารบัญชบทที่กำหนดไว้จึงค้นพบว่ามิอะไรใหม่และน่าสนใจมากกว่าเดิม ประกอบกับการได้รับการชี้แนะอย่างละเอียดในการนำเสนอข้อมูลข้อสำคัญผู้วิจัยต้องลงสนามอีกรอบ รวมทั้งเข้าห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ และหอสมุดแห่งชาติท่าเสาสุกรี รวมทั้งหอสมุดรัฐสภา ซึ่งผู้วิจัยทุ่มเทให้กับงานวิจัยชิ้นนี้มาก คือสาระที่ต้องนำมาเขียนใหม่ทั้งเล่มนี้ดูน่าสนใจกว่าทำทากว่าเดิม มีความเป็นวิชาการ มีความเป็นเหตุเป็นผล มีที่ไปที่มา จึงค่อย ๆ ลงมือเขียนเรียบเรียงความคิดใหม่ อย่างช้า ๆ แต่ก็ยังไม่มั่นใจกับสิ่งที่ตนเองจัดกระทำลงไปเท่าใดนัก เพราะปัญหาของงานภาคสนามเบื้องต้นคือกำหนดกลุ่มเป้าหมายนอกเหนือจากนักการเมืองและผู้บริหารสถานศึกษา เป็นผู้นำนักธุรกิจสตรีที่ประสบความสำเร็จ มีธุรกิจเครือข่ายส่งออกและเป็นผู้บริหารระดับสูง ปรากฏว่าเมื่อลงสนามไม่เคยได้ข้อมูลจากสตรีเหล่านี้เลย แม้ใช้หลาย ๆ วิธีที่นักวิจัยท่านอื่น ๆ ทำมาแล้ว ก็ไม่ได้ผล แต่บังเอิญว่า คณะกรรมการทั้งดิงว่าหน่วยในการวิเคราะห์คือผู้นำสตรีมีหลายคนเกินไป ซึ่งครั้งแรกผู้วิจัยกำหนดไว้ว่า 34 คน จึงต้องคัดลงครึ่งต่อครึ่งเหลือผู้ให้ข้อมูลหลัก 16 คน ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเพียงพอและพอดีกับสิ่งที่ต้องการศึกษา

การเป็นผู้นำแท้จริงมิได้หมายถึงการใช้อำนาจเหนือผู้อื่นเพื่อบังคับบัญชาหรือบงการให้ผู้อื่นทำตามตนเองเสมอไป เพียงแต่การกระทำของคนนั้นมีผลให้คนอื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามตนเองได้ก็ถือว่าเป็นผู้นำแท้จริง และมีพลังให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของตนได้ มีความสามารถ มีการศึกษาสูง มีจิตใจมั่นคงเด็ดเดี่ยวเชื่อมั่นตนเองสูงลักษณะผู้นำสตรีที่ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นพ่ายแพ้หรือล้มก็ครั้ง ก็ยังมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะให้ถึงจุดหมายปลายทาง และปรารถนาพบความสำเร็จ ไม่ถึงเลแม้หนทางยากลำบาก สร้างพลังความคิดใหม่ ๆ และให้โอกาสตนเอง พยายามค้นหาวิถีทางที่จะพบความสำเร็จ และคนทั่วไปให้การยอมรับ กลายเป็นสิ่งที่ทำทาบพื้นฐานการสร้างตัวคนขึ้นมาจากคน

ที่ไม่มีอะไรและเป็นที่ยึดของใคร ๆ แต่ก็สามารถก้าวขึ้นมาสู่การเป็นสตรีผู้นำองค์กรในบทบาท
 นักการเมือง และบทบาทผู้บริหารสถานศึกษาแตกต่างจากสตรีในระดับรากหญ้าโดยสิ้นเชิง ซึ่งกล่าว
 ได้ว่าสตรีในบทบาทผู้นำ กล้าได้กล้าเสีย พุดโน้มน้าวผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ บุคลิกดี มีความพร้อมด้าน
 ฐานะ การศึกษา และมีโอกาส ชอบอุทิศตนช่วยเหลือผู้อื่น มีวิธีคิดแตกต่างจากสตรีทั่วไป ถือคิด
 ละเอียครอบรอบ มองตนเองอย่างมีศักยภาพ มีพลัง มีความหวัง มุ่งหวังความสำเร็จ มากผู้นำ เด็ดเดี่ยว
 เจียบขาด เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ทำงานเก่ง ละเอียถี่ถ้วน แสดงให้เห็นว่า สตรีในบทบาทผู้นำด้าน
 การเมือง และด้านการศึกษา มีรูปแบบการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตนและชีวิตการทำงานสามารถเป็น
 แบบอย่างให้สตรีทั่วไปได้เอาเป็นเยี่ยงอย่างในการต่อสู้มุ่งหวัง และการก้าวสู่จุดหมายปลายทางของ
 ความสำเร็จ และยังสะท้อนความแตกต่างระหว่างเพศมิใช่อุปสรรคในการทำงาน หากเปิดโอกาสให้
 สตรีได้มีบทบาทสำคัญและมีส่วนร่วมทุกกิจกรรมในสังคม

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษารั้วนี้เลือกศึกษาเฉพาะผู้นำสตรีด้านการเมืองและการศึกษา แต่การศึกษาสตรี
 ผู้นำด้านอื่น ๆ ยังไม่ค่อยมีใครศึกษา เช่น สตรีผู้นำด้านธุรกิจ ด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรมเป็นต้น หาก
 ศึกษาชีวิตผู้นำสตรีแต่ละด้านจะทำให้เห็นเส้นทางชีวิตการต่อสู้ได้เด่นชัดเป็นผู้นำแต่ละคนแตกต่างกัน
 ความสำเร็จแต่ละคนไม่เหมือนกันจึงทำให้เป็นสิ่งที่น่าศึกษาเป็นแนวทางชีวิต
2. ผลจากการศึกษานำไปใช้เป็นตัวแบบชีวิตในการก้าวสู่ความสำเร็จ และเป็นผู้นำด้วยความ
 อุดสาหกรรมวิริยะแก่สตรีคนอื่น ๆ ได้เอาเป็นแบบอย่างในทางที่ดี

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ และ กัลยาณี อุณมี. ผู้หญิง : เศรษฐกิจการทำงาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- กรวิภา บุญเชื้อ. แนวทางการต่อสู้ขององค์กรสตรีไทยกับอำนาจที่แปรเปลี่ยน. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ. 2537.
- กอบกุล อิงคุทานนท์ บรรณาธิการ. ผู้หญิงกับอำนาจที่แปรเปลี่ยน. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2537.
- กอบกุล พันธุ์เจริญวรกุล อ้างถึง อนุกุล มะโนทน. การดำเนินงานศูนย์และโรงพยาบาลทั่วไปเขตสาธารณสุข. 2541.
- กาญจนา แก้วเทพ. อิตถีศาสตร์. กรุงเทพฯ : เจเนเดอร์เพลส, 2535.
- โกวิท พวงงาม. การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักการและมิติใหม่ในอนาคต. กรุงเทพฯ : วิญญูชน จำกัด, 2543.
- กิตติภา สุวรรณรัตน์. การสร้างพลังอำนาจในตนเองของสตรีที่ประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัว : ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์พิทักษ์สิทธิสตรีมูลนิธิเพื่อนหญิง. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- กิตติพัฒน์ สุนทรเกสัช. ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, กรุงเทพฯ : โกลบอลวิชั่น จำกัด, 2540.
- เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. สตรีกับความเสมอภาค. กรุงเทพฯ : มติชนการพิมพ์, 2545.
- คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส). ปฏิญญาปักกิ่งและแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี. 2540.
- งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : รามการพิมพ์, 2543.
- จรรยา เศรษฐบุตร และอุมาภรณ์ ภัทรวาณิช. รายงานการวิจัยความรับผิดชอบด้านครอบครัวและการทำงานที่มีผลต่อสุขภาพและความมั่นคงในชีวิตสมรสของผู้บริหารหญิง. 2541.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. "สำนักขบถในนิทานลาว" ใน ผู้หญิงอีสาน : ทางเลือก ศักยภาพและแนวทางการพัฒนา. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.
- _____. วิถีชีวิตชาวอีสานในชุมชนลุ่มน้ำชี. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (12 - 13 มิถุนายน 2546) ณ ห้องประชุมคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2546.
- จารุภา โสดารักษ์. "ทัศนะเชิงพุทธเศรษฐศาสตร์กับประเด็นสตรีไทย" ใน วารสารสหวิทยาการ. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2545.

- จิตติมา พรอรุณ. การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 - 2519. ปรินซ์นิพนธ์อักษร
ศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- จินตนา ยูนิพันธ์. การเรียนการสอนของพยาบาลศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรม
ศาสตร์, 2541.
- จุฬาพรรัตน์ ผดุงชีวิต และคณะ. การได้มาซึ่งพลังอำนาจของสตรี : การศึกษาบทบาทสตรีในการ
เป็นผู้นำการพัฒนาและการใช้กลยุทธ์ทางการสื่อสารในการพัฒนาชุมชน. มปท. 2545.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. "บทนำแนวคิดหรือมโนทัศน์สำคัญ : อำนาจ" ใน มนุษย์ วัฒนธรรม :
อำนาจและสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2544.
- _____. " การศึกษาครอบครัวไทย : ข้อคิดและแนวทางการศึกษา " สังคมและวัฒนธรรมใน
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน). 2542.
- _____. ฉลาดชาย รมิตานนท์. "ผู้หญิงกับวัฒนธรรม : มนุษย์ศึกษาคำตอบหรือตัวปัญหา"
ใน การศึกษาเรื่องผู้หญิง. กรุงเทพฯ : โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ัญญเสน. สตรีในพุทธกาล. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2545.
- จุฬิพร ปิยสุทธิ์. กิจกรรมการสอนของอาจารย์พยาบาลเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจของนักศึกษา
วิทยาลัยพยาบาลในการฝึกภาคปฏิบัติตามการรับรู้ของวิทยาลัยพยาบาล ในวิทยาลัย
พยาบาลสถาบันพระบรมราชชนก. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, 2539.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. New Social Movements ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบ
ใหม่. กรุงเทพฯ : วิทยา, 2545.
- ทิพาดา ยังเจริญ. โลกทัศน์ของสตรีญี่ปุ่นยุคเทคโนโลยี : ความตื่นเนื้อและการเปลี่ยนแปลงจาก
สมัยจารีต. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- ธิดารัตน์ ธรรมเกษร. บทบาทเพศ สัมฤทธิ์ผลทางอาชีพและการอนุমানสาเหตุความสำเร็จใน
อาชีพผู้หญิงทำงาน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, 2543.
- ธีระกุล เอี่ยมอำภา. การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพกลุ่มสตรี อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัด
จันทบุรี. มปท. 2536.
- ธีรนาถ กาญจนอักษร. หญิงชายกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. กรุงเทพฯ : เอคิสันเพรส
โปรดักส์, 2542.
- นภัส สิริสัมพันธ์. " ผู้หญิงหัวขบวนถึงท้ายขบวน" ใน ผู้หญิงกับอำนาจที่แปรเปลี่ยน.
กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์คบไฟ, 2537.

- นริ วรพีพัฒน์. บทบาทที่คาดหวังและบทบาทที่เป็นจริงของผู้นำชุมชนในการจัดเก็บและ
ใช้ประโยชน์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบทตามทัศนะของเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลัก
จังหวัดนครราชสีมา. ปรียัญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, 2536.
- นวลจันทร์ รัตนกร. คนคิดคนเด่น เนื่องในโอกาสปีเยาวชนสากล 2528. กรุงเทพฯ : มปท., 2528.
- นันทา วีรวิชญกุล. "สตรีกับอัตลักษณ์" ใน สตรีศึกษา 2 ผู้หญิงในประเด็นต่าง ๆ. คณะกรรมการ
ส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2543.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. "มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง : ความหมายและความสำคัญ"
ใน มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน), กรุงเทพฯ : 1544.
- นิตยา เพ็ญศิริภา อ่างถึง อุรา สุวรรณรักษ์. การเพิ่มพดั่งอำนาจต่อการดูแลสุขภาพตนเองของ
ผู้ป่วยโรคเบาหวานโรงพยาบาลสตึงพระ. วิทยานิพนธ์ 2542 .
- นิตยา โพธิ์สุข. ศักยภาพของนายจ้างในการจัดการเมืองปฏิบัติต่อลูกจ้างหญิงตามมาตรฐาน
แรงงานระหว่างประเทศ. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, 2538.
- นิพนธ์ อินทจักร์. การรับรู้บทบาทของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับ
ตำบลในจังหวัดอุดรธานี. ปรียัญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร,
2536.
- บวร ประพาศศิริ และคณะ. สตรีไทย : บทบาทในการเป็นผู้นำการบริหาร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ไทยเกษม, 2520.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. "ความสัมพันธ์ทางทรัพย์สินในสังคมชนบทอีสาน" ใน สังคมศาสตร์ วาร
สารวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม –
มิถุนายน 2542.
- บุญเคิม ไพเราะ. สถานภาพและบทบาทสตรีในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต
แผนกวิชาสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ และวันชัย ธรรมสังการ. ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้สตรีประสบความสำเร็จ
ในทางธุรกิจกรณีศึกษาภาคใต้ของประเทศไทย. รายงานการวิจัยศูนย์วิจัยและพัฒนาสตรี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, 2536.
- ปราณี วงษ์เทศ. เพศและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์. 2535.
- ประเมษฐ์ กาญจนวราภรณ์. การพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองสำหรับสตรี.
2541.
- ปรียัญญา ดันตกุล. คัมภีร์แห่งอภินิหาร. กรุงเทพฯ : จิตจักรวาล, 2544.

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. เศรษฐศาสตร์การเมืองโลกทัศน์กับการวิเคราะห์ระบบและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- ปรีชา ช้างขวัญอิน. สถิติในคัมภีร์ตะวันออก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ปัทมา ราตรี. ศักยภาพชุมชนในการพัฒนา : ศึกษากรณี ตำบลหนองไผ่ อำเภอนาูน จังหวัดมหาสารคาม. ปรินิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหาสารคาม, 2540.
- พงษ์ฤทธิ์ กองประสิทธิ์. โครงการวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ประชาชน. กองวิชาการและแผนงาน กรมการปกครอง, 2528.
- พจน์ พรหมจิตต์. "แนวคิดและทิศทางของการพัฒนาสตรี" ใน วารสารพัฒนาชุมชน 39. (มีนาคม 2543) : 14 - 19.
- พรพิไล ถมัยรักษ์ศักดิ์. ปรัชญาผู้หญิง. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- พรรณี เหมือนวงศ์ และ คณะ. รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนามหาวิทยาลัยต่อการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนในหมู่บ้าน. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.
- พระศรีปริยัติโมลี และคณะ. สถิติในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : เอมี่เทรดดิ้ง จำกัด, 2544.
- พิชัย รัตตกุล. "รองนายกรัฐมนตรีเรียกร้องให้ผู้ชายไทยเข้ามามีส่วนร่วม สนับสนุน พัฒนาสตรี " ใน ไทยรัฐ. (15 สิงหาคม 2538) : 3-13.
- พัฒนา กิตติอาษา. ตัวตนทางวัฒนธรรม. เอกสารประกอบการประชุม วันที่ 27 - 29 มีนาคม 2545 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เอกสารอัดสำเนา.
- พัลลภ ดันจรัญภรณ์. "กระบวนการพัฒนาสตรีในประเทศไทย : แนวคิดและนโยบาย " ใน วารสารพัฒนาชุมชน 39. (มีนาคม 2543) : 3-10.
- ไพฑูรย์ วงศ์วานิช. ประวัติ 3 นายกรัฐมนตรีหญิงของโลก. 2517.
- ไพรัตน์ เฉชะรินทร์. การมีส่วนร่วมในสังคมการเมืองการปกครองของสตรีไทย. กรุงเทพมหานคร : กรมการพัฒนาชุมชน, 2525.
- ไพศาล ไกรสิทธิ์. วัฒนธรรมการทำงานของคนไทย. ปรินิพนธ์ดุสิตบัณฑิต มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. 2544.
- ภัตสร ลิมานนท์. โครงการวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ประชาชน. กองวิชาการและแผนงาน กรมการปกครอง, 2528. บทคัดย่อ. (อัดสำเนา)
- _____. บทบาทเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา Gender Roles, Status of Woman and Development. วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

มานพ นักการเรือน. พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา (Buddhism and Women's Studies).

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

มันทนา สามารถ. "กลยุทธ์ในการเพิ่มจำนวนสตรีในองค์การบริหารส่วนตำบล" ใน ผู้หญิง

อีสาน : ทางเลือกศักยภาพและแนวทางการพัฒนา. สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, 2541.

ยศ ตันตสมบัติ. จากวรรณถึงเทวคา : มากชีสม์และมานุษยวิทยามากชีสม์. กรุงเทพฯ :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

ยศ ตันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

_____. หลักช้าง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2543.

รัตนา จงสุทธานามณี. บทบาทของผู้นำสตรีในการเมืองท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2538.

ลักขณา กนกพรภิษฐ์. การศึกษาการจ้างแรงงานสตรีนอกระบบในภาคอุตสาหกรรมภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาอุตสาหกรรมการผลิตแหวน จังหวัดขอนแก่น.

ปริญญาานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544.

_____. มนุษย์กับวัฒนธรรม. ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

วลีรัตน์ แสงไชย. บทบาททางการเมืองของสมาชิกผู้แทนราษฎรสตรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร

มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.

วราณี ฐิตินิติ. "ความเป็นเพศ" ใน แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม.

กรุงเทพฯ : 2543.

วราณี ฐิตินิติ. สตรีนิยม ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ :

โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2543.

วิระดา สมสวัสดิ์. "การศึกษากฎหมายและสิทธิมนุษยชน" ใน สังคมศาสตร์. วารสารวิชาการ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 13 (1), 2544.

_____. บรรณาธิการ. พลวัตสังคม (ผ่านสายตานักวิชาการไทย : หกสิบปีฉลาดชาย

รมิตานนท์.) เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2545.

_____. กฎหมายครอบครัว. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2540.

วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์. การสร้างความหมายว่าด้วยเครือญาติและครอบครัวในเครือข่ายทางสังคม

ของผู้หญิงอีสาน (ย่า) ภายใต้วิถีผลิตเชิงพาณิชย์และระบบสังคมที่ให้อำนาจชายเป็น

ใหญ่ : กรณีศึกษาแม่ค้าเย็บในตลาดแห่งหนึ่งของชุมชนเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ศูนย์

สตรีศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

- _____ พวัตความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิง
อิวเมียน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- วันทนีย์ วาสิกะสิน และ สุณีย์ เหมาะประสิทธิ์. สังคมไทยคาดหวังอย่างไรกับผู้หญิง. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ. แนวคิด บทบาท และปัญหาในการพัฒนาของผู้นำสตรีชนบทอีสาน.
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535.
- วิลาลินี พิพิธกุล. "ผู้หญิงกับเทคโนโลยีข่าวสาร" ใน สตรีศึกษา2 ผู้หญิงในประเด็นต่าง ๆ. 2535.
- สมภพ มานะรังสรรค์. เศรษฐกิจชนบทไทย : วิธีการผลิตและการตลาดของภาคเกษตรกรรม
ไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.
- สมเกียรติ อินทอภา. บทบาทเชิงเศรษฐกิจของสตรีชาติพันธุ์ไทย - กูย บ้านกันตรึม
ตำบลกันตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2545.
- สายสุรี จุติกุล และคณะ. สตรีศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ฯ, 2541.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2543.
- สุภัทรา สิงหลกะ. สิทธิสตรี : ประวัติและวิวัฒนาการของการเรียกร้องสิทธิสตรีไทย. กรุงเทพฯ :
เรือนแก้วการพิมพ์, 2525.
- สุภางค์ จันทรวนิช สุภางค์ หิรัญบุรณะ และกุลวิตรา กังกานนท์. รายงานการวิจัยเรื่องการเปลี่ยน
แปลงทางวัฒนธรรมและปัญหาจริยธรรม. 2538. (อัคราเนนา)
- สุภาเรศ มั่นขันธ์. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล คุณลักษณะความเป็นหญิงชาย
การได้รับ การเสริมสร้างพลังอำนาจจากอาจารย์ กับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง
ของนักศึกษาพยาบาลวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุข. วิทยานิพนธ์
มหาบัณฑิต คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- สุธีรา ทอมตัน และ เมทินี พงษ์เวช. ผู้หญิง : กระแสหลักของการปรับเปลี่ยนสังคมใน 5 ปี
ข้างหน้า. สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนาสมาคมส่งเสริมสถานภาพ
สตรีฯ, มปป. มปท.
- _____ สิทธิสตรีไทยในรัฐธรรมนูญ. สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา
สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี, มปป. มปท.
- สุริยา สมุทคุปต์. แม่หญิงต้องคำขู่ : กระบวนการทอดผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้หญิงใน
หมู่บ้านอีสานปัจจุบัน. นครราชสีมา : สมบูรณ์การพิมพ์, 2537.

- สุวิทย์ รุ่งวิสัย. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement). เชียงใหม่ : คาราวรรณการพิมพ์, 2542.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ (National Statistical Office, 1997).
- ศศิธร ศิริประเสริฐกุล. การปิดกั้นผู้หญิงเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ. ปรินญาการศึกษาคุณูปการบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2545.
- ศรีธัญญา รูปกระจ่าง. ปัจจัยที่มีอิทธิพลเสริมสร้างพลังอำนาจความเข้มแข็งของชุมชนชนบทไทย. วิทยานิพนธ์, 2544.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : มติชน. 2546.
- สุลิมา นฤมล. กระบวนการกลายเป็นหมอนวด : กรณีศึกษาหญิงบริการในสถานบริการอาบอบนวด. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- หนึ่งฤทัย จันทร์เกษ. ชีวิตการทำงานของแรงงานสตรีในระบบเศรษฐกิจชุมชน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. "ผู้หญิงกับพิธีกรรมล้านนา : ข้อสังเกตจากพิธีเลี้ยงผีผดเมืองแพร่" รายงานการประชุมเสนอผลงานทางวิชาการด้านสตรีศึกษาในภาคเหนือ. โครงการสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2532.
- _____. บรรณาธิการ. ทะลุกรอบคิดของทฤษฎี. กรุงเทพฯ : แปลน พรินต์ติ้ง จำกัด, 2546.
- _____. เส้นผมบังภูเขา : ความกีดกันผู้หญิงวิพากษ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เคเอ็นเอส, 2545.
- อภิชัย พันธเสน. แนวคิดทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2539.
- อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. แนวคิดหลักทางสังคมวิทยาเรื่องอัตลักษณ์ใหม่ (Identity). เชียงใหม่ : มปท.เอกสารอัดสำเนา.
- อภิญญา เวชยชัย. "เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีอีสาน "กลุ่มแม่หญิง," ใน สวัสดิการโดยภาคชุมชน (2) กลุ่มผลิตภัณฑ์. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด. 2544.
- อนุช อาภาภิรม. "การระเบิดของประชากรและการบริโภคสู่ความยากจน" ใน เครื่องเล่นความเจริญ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2543.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. วิเคราะห์เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลง. มปท. 2534. (อัดสำเนา)

ภาษาอังกฤษ

- Aithal, v. Empowerment and global action of women : Theory and practice. 1999.
- Al.,Barry C.,Amy S. and Marc Z., **Health Education and community Empowerment**
Hralth Education Quarter, 1994.
- Allan G. Johnson, " Gender Identity " **The Blackwell Dictionary fo Sociology : a user's**
guide to sociological language. 1995.
- Caroline Moser's. **Gender Planning in the Third World : Meething Practical and**
strategic Gender Needs' in World Developmment. 1799 - 1825.
- Barbara, Al.,Barry C.,Amy S. and Marc Z., **Health Education and community**
Empowerment Hralth Education Quarter, 1994, Biesanz, Mavis H' and John
Biesanz. **Introduction of Sociology**. New Jersey : Prentice - Hall, 1978.
- Broverman Inge K. and Raymond Susan Vogel. "Sex - role Sterotypes : A Current
Appraisal" Journal of Social Issues 28, 1972.
- Caroline Moser's. **Gender Planning in the Third World : Meething Practical and**
strategic Gender Needs' in World Developmment. 1799 - 1825.
- Clutterbuck and Kernagham, S. **The Power of Empowerment : Release The Hidden**
Talent of Employees. London. 1995.
- Coleman John C. **The nature Adolescence**. New York : Methuen publication, 1980.
- Cynthin Nelson. " Public and private politics : Woman in the Middle Eastern world"
American Ethnologist. vol.d1, No.3 (August) 1974.
- Darunee Tantiwiranond and Shashi Ranjan Pendey, "New opportonities on new
inequalities : Development issues and Women's life in Thailand" Proceedings of the
6th International conferenece on Thai Studies, Theme V : Women.
- Engels, F. **The Origin of the Family, Private Property and the State**. New York :
International Publishers. 1972.
- Featherstone, Mike. 'Global and Local Cultures' In **Mapping the futures : Locsal**
Cultures. Global and Local Cultures. Global Change . Jon Bird et al. (eds.)
London & NewYork : routledge, 1993.
- Foucault, Michael. **The History of sexuality**. (Vol. 1 - 3) NewYork : Vintage Books,
1990.

- Friedman, E. "Woman's Human Rights : The Emergence of a Movement" in **Petter and A Wolper (eds) Women's Right, Human Rights : International Feminist Perspectives**. New York : Routledge. 1995.
- Geertz, Clifford. " **The Integrative Revolution : Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States** " in *The Interpretation of Cultures*. Basic Books. 1973.
- Gibson, C.H.a. " Concept analysis of Empowerment". **Journal of Advanced Nursing**. 1991.
- Giddens, A. **A Contemporary Critique of Historical Materialism Vol. Power, Property, and the State**. Berkly. 1981.
- Hardstock, N. **money, sex and Power : Towards a Feminist Historical Materialism**, 1995.
- Janet Price. **Women's Development : Welfare Projects or Political Empowerment?**. Amsterdam Conference. 1977.
- Jenkins, Richard. **Social Identity**. London and New York : Routledge. 1997.
- Jo Rowlands. **Questioning Empowerment Working with Women in Honduras**. Oxfam UK and Ireland is a registered charity no. 202918, and is a member of Oxfam International. 1997.
- Johnson, **Feminist as Radical Humanism**. Boulder, Co : Westview Press. 1987.
- Johnson, **Feminist as Radical Humanism**. Boulder, Co : Westview Press. 1987.
- Kathryn Woodward. **Identity and Difference**, Sage Publications. 1997.
- Katy Gardner and David Lewis " **New Directions - Practice and Change** " in **Anthropology, Development and Post - Modern Challenge (London and Sterling, Virginia : Pluto Press)**. 1996.
- Katy Gardner and David Lewis " **New Directions - Practice and Change** " in **Anthropology, Development and Post - Modern Challenge (London and Sterling, Virginia : Pluto Press)**. 1996.
- Keyes Charles F. **Thai - Lao Kin Group, in Change and Persistence in Thai Society**. 1995.
- Kieff, C. **Citizen Empowerment : A development perspective**. Prevention in Human Service. 1984. Kirkpatrick, Jean J. **Political Woman**. New York : The Eagleton Institute of Politics, Rutgers University, 1974.

- Kornblum, William. **Sociology in a Changing World**. 3th ed. New York : Harcourt Brace College Publishers, 1994.
- Kuokkanen & Leino - Kilpi, H. **Power and Empowerment in Nursing : Three theoretical Approaches**. Journal of Advanced Nursing. 31 (1) : 2000
- Leach, Edmund. **Political Systems of Highland Burma**. London : G. Bell and Sons. 1954.
- Linton, Ralph. **The Study of Man**. New York : D Appleton century Crofts, 1964.
- Mc Whirter, EH. **Empowerment in Counselling : Journal of Counselling and Development**. 1991.
- Mille, Douglas. " Capitalism and The Structure of Yao Descent Units in China and Thailand : a comparison of Youling (1983) and Pulangka (1968) " in Gehan Wijeyewardene (ed), **Ethnic Groups across National Boundaries in mainland Southeast Asia** (pp. 133 - 141), Singapore : Institute of Southeast Asia Studies.
- Moerman, Michael. **Ethnic Identity in a Complex Civilization : Who are the Lue?**" **American Anthropologist**, 67 (5) (pt.1) 1965.
- Moerman, Michael. **Ethnic Identity in a Complex Civilization : Who are the Lue?**" **American Anthropologist**, 67 (5) (pt.1) 1965.
- Neil, Dennis O. **The nature of kinship : an introduction to descent systems and family. Organization** (online). Available : [http : // anthropology. About.com/science](http://anthropology.about.com/science). 2001 may 30.
- Nelson, Cynthia. " Public and private politics : Woman in the Middle Eastern world " **American Ethnologist**. vol.1, No.3 (August) 1974.
- Oldon, David H. and Ronald E. Cromwell. **Power in Families**. Distributed by Halsted Press, New York : John Wiley & Sons. 1975.
- Parson, RT. **Empowerment : Purpose and Practice Participation in Social Work with Group**. 1992.
- Rappaport, J. **Studies in empowerment : Introduction to the Issue**. Prevention in Human Service. 1984.
- Rodwell, C.M. **An analysis of the concept of empowerment**. Journal of Advanced Nursing Studies. 1996. Sathe, Vijay. **Culture and Related Corporate Realities**. Homewood, Illinois : Richard D. Irwin, 1985.

- Scott, C. V. **Gender and development : Retbiking Moddernization and Dependency Theory.** 1995.
- Scott, J. **Weapons of the Weaks : Everday Forms of Peasant Resistance.** New Haven, Ct : Yale University Press. 1985.
- Scott, Joan W. **Gender and the Politics of History.** New York : Columbia University Press. 1988.
- Seymour – Smith, Charlotte. **“Gender”** in Memillan Maemillan Dictionary of Anthropology. Great Britain : press. 1986.
- Show, Marin. **E Group Dynamics : The Phychology of Small Group Behavior.** 1981.
- Shulamit Reinharz, **Feminist Methods in Social Research.** New York : Oxford University Pressss, 1992.
- Singh, N., & Titi, V. **Empowerment for sustainable development : Toward operational strategies.** London : Zed Books. 1995.
- Suteera thomson. **" Gender Analysis and Development " A background paper presented at the Meeting on South - South Cooperation : Sharinnng Experience Among High Level Policy Makers on Integraed Population and Development and Policies.** 1997.
- Talcott Parson, **Social Structure and Peersonality.** New York :The Macmillan Company, 1968.
- Turner, Jonathan H. **The structure of Sociological Theory.** Homewood : The Dorsey Press, 1982.
- Whelehan, Imelda. **Modern Feminist Thought.** 1995.
- www.data.pusri.chula.ac.th/poppulation/stat/002.htm. เมื่อ 20 สิงหาคม 2546.
- Zimmerman, M. A. **Empowerment theory : Psychological, organizational and community levels of analysis.** Retieved december 9.

ภาคผนวก

ก. ประวัติผู้ให้ข้อมูลหลัก

ตารางที่ 1 แสดงผู้บอกข้อมูลหลัก (Key informants)

พื้นที่จังหวัดอุบลฯ, กาฬสินธุ์, มหาสารคาม, ศรีสะเกษ, สกลนคร, ขอนแก่น	ผู้นำสตรี ผู้ให้ข้อมูลหลัก	รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก
1. องค์กรการเมือง	สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรี จำนวน 5 คน สมาชิกวุฒิสภา จำนวน 5 คน	1.นางมุกดา พงษ์สมบัติ 2.นางผ่องศรี จิ่งประเสริฐ 3.นางสาวอรดี สุทธศรี 4. นางกุสุมาลวดี ศิริโกมุต 5. นางบุญรัตน์ ศรีธเรศ 1.นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช 2.นางวิลาวัณย์ ดันวัฒนะพงษ์ 3.นางมาลีรัตน์ แก้วก่า 4.นางมลวิมลย์ เงินหมื่น 5.นางเพ็ญศักดิ์ จักมุกจินดา
2. องค์กรการศึกษา	ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 6 คน	1.นางพรรณี ขจรวิทย์ 2.นางกุหลาบ ปุริสาร 3. นางสาวปัทมา กิตตะจันทร์ 4.นางพวงทอง ภูสศศรี 5.นางนิตยา ศรีปีดดา 6.นางสมพร เทชะอำรุง

ข. แบบสัมภาษณ์ผู้นำสตรีอีสาน

1. ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ สกุล
- 1.2 วัน เดือน ปีเกิด อายุ
- 1.3 อาชีพ
- 1.4 สถานภาพทางครอบครัว
- 1.5 สถานภาพทางสังคม และบทบาทการเป็นผู้นำ

2. ประวัติศาสตร์ชีวิตของผู้ตอบคำถาม

- 2.1 เล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ชีวิตในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน
- 2.2 มีจำนวนพี่น้องกี่คน ผู้ชายกี่คน ผู้หญิงกี่คน ผู้ให้ข้อมูลเป็นบุตรคนที่เท่าไร
- 2.3 ใครเป็นผู้นำในครอบครัว และคุณพ่อ – คุณแม่ประกอบอาชีพอะไร
- 2.4 เคยโตในครอบครัวแบบใด (ครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขยาย)
- 2.5 ฐานะของครอบครัวเป็นอย่างไร มีรายได้มาจากทางใดบ้าง
- 2.6 ใครดูแลค่าใช้จ่ายในบ้าน และใช้จ่ายอะไรบ้าง (สิ่งที่ต้องการในครอบครัว)
- 2.7 ใครทำหน้าที่อะไรบ้างในครอบครัว แบ่งงานกันทำในครอบครัวอย่างไร
- 2.8 เวลาอยู่บ้านคุณพ่อทำอะไรบ้าง คุณแม่ทำอะไรบ้าง ลูก ๆ ทำอะไร
- 2.9 มีเรื่องทะเลาะกันในครอบครัวบ้างหรือไม่ ถ้ามี ทะเลาะกันเรื่องอะไร คล้ายคลึงอย่างไร
- 2.10 จุดหักเหของครอบครัวคือเรื่องอะไร เปลี่ยนแปลงอย่างไร เพราะเหตุใด
- 2.11 ใครมีบทบาทในการตัดสินใจในครอบครัวมากที่สุด เช่น ซื้รถ ซื้บ้าน เป็นต้น
- 2.12 เวลามีปัญหาปรึกษาใคร แก้ไขอย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 2.13 คุณพ่อ คุณแม่สอนอย่างไรในเรื่องเพศ การดำเนินชีวิต การครองคนในบ้านนอกบ้าน
- 2.14 ประทับใจใครมากที่สุด เพราะเหตุใด
- 2.15 มีแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างไร ยึดใครเป็นต้นแบบ เพราะเหตุใด
- 2.16 เป้าหมายหลักในการดำเนินชีวิตคืออะไร แนวทางที่จะบรรลุเป้าหมายคืออะไร
- 2.17 มีความคาดหวังอะไรที่สุดในชีวิต
- 2.18 อะไรที่คิดอยากทำ แต่ยังไม่ได้ทำ เพราะเหตุใด
- 2.19 อุปสรรคในการทำงานคืออะไร อุปสรรคสำคัญในชีวิตคืออะไร แก้ไขอย่างไร
- 2.20 ประสบผลสำเร็จในชีวิตอะไรบ้าง สาเหตุใดที่มีผลทำให้ประสบผลสำเร็จ

3. ชีวิตในวัยเด็ก

- 3.1 คุณพ่อ คุณแม่ปลูกฝังอย่างไรในการเป็นลูกสาวลูกชาย
- 3.2 ในวัยเด็กถูกเลี้ยงดูอย่างไร
- 3.3 สังคมปลูกฝังความเป็นผู้หญิงอย่างไร
- 3.4 ทัศนคติอย่างไรเกี่ยวกับญาติพี่น้องที่เป็นผู้หญิง และผู้ชาย
- 3.5 ในวัยเด็กใครให้ความรัก และดูแลตนเองมากที่สุด
- 3.6 เคยฝฝึ้นเกี่ยวกับอนาคตตนเองอย่างไร และคิดว่าตนเองจะทำได้สำเร็จหรือไม่
- 3.7 เคยปฏิเสธคำสอนของพ่อแม่หรือไม่ ถ้าเคยผลเป็นอย่างไร และเคยรู้สึกว่าคุณเองผิดหรือไม่
- 3.8 คิดว่าตนเองมีความสามารถในเรื่องใดมากที่สุด เพราะเหตุใด
- 3.9 สังคมอีสานสอนอย่างไรบ้าง มีข้อห้ามอะไร และเคยฝ่าฝืนหรือไม่ ผลเป็นอย่างไร

4. ชีวิตในวัยรุ่น

- 4.1 มีจุดหักเหของชีวิตเรื่องใดบ้างในวัยนี้
- 4.2 เรื่องการศึกษาต่อในระดับสูง ปรึกษาใคร ตัดสินใจอย่างไร ใครช่วยตัดสินใจ สาขาวิชาอะไรที่เหมาะสมกับความเป็นผู้หญิง
- 4.3 ช่วงวัยรุ่นมีเพื่อนชายหรือไม่ คบกันอย่างไร พ่อแม่พูดถึงเรื่องนี้อย่างไร เคยไม่เชื่อฟังหรือไม่ รู้สึกไม่ดีกับการไม่เชื่อฟังหรือไม่
- 4.4 เพื่อหญิงกับเพื่อผู้ชายต่างกันอย่างไร เพราะเหตุใด
- 4.5 พัฒนาขีดความสามารถของตนเองขึ้นมาอย่างไรบ้าง ประทับใจหรือไม่อย่างไร
- 4.6 มีบทบาทเด่นชัดในการเป็นผู้นำอย่างไร ทำหน้าที่อะไรบ้าง ปัจจุบันส่งเสริมคืออะไร
- 4.7 เวลาว่างชอบทำอะไรมากที่สุด เชื่อฟังใครมากที่สุด ผลเป็นอย่างไร
- 4.8 ได้รับคำแนะนำในการคบเพื่อน ญาติพี่น้อง และคนพิเศษ (แฟน) อย่างไร
- 4.9 สื่อโทรทัศน์ วิทยุ นิตยสารพูดถึงผู้หญิงอย่างไร และพูดถึงผู้ชายอย่างไร คิดอย่างไร เพราะเหตุใด
- 4.10 ตนเองมีอิสระในการตัดสินใจหรือไม่ เพราะเหตุใด

5. ชีวิตัยทำงาน

- 5.1 ปัจจุบันประกอบอาชีพอะไร คิดถึงใจเลือกงานนี้เพราะเหตุใด ปรึกษาใครบ้าง
- 5.2 ตำแหน่งงานที่ทำคืออะไร มีโอกาสก้าวหน้าในการทำงานหรือไม่ อย่างไร
- 5.3 มีความสามารถพิเศษนอกเหนือจากงานที่ทำประจำเหนือคนอื่นอย่างไร
- 5.4 ทำงานมากี่ปี ก่อนมีครอบครัวกับมีครอบครัวแล้วงานที่ทำต่างกันอย่างไร มีผลต่อตนเองและครอบครัวอย่างไร
- 5.5 เกณฑ์ในการพิจารณาการเลื่อนขั้น หรือตำแหน่งพิจารณาจากอะไร
- 5.6 ตำแหน่งงานที่ทำอยู่ขณะนี้ได้มาอย่างไร เร็วหรือช้าเมื่อเปรียบเทียบกับเพื่อนร่วมงานต่างประเทศ
- 5.7 เคยรู้สึกได้ว่าได้รับความไม่เป็นธรรมจากการพิจารณาเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงานหรือการเปลี่ยนแปลงงานที่ทำหรือไม่ เกิดจากอะไร
- 5.8 อะไรเป็นอุปสรรคปิดกั้นการทำงานไม่ให้มีโอกาสนำหน้า
- 5.9 ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานเป็นอย่างไรระหว่างเพศเดียวกัน กับต่างประเทศ
- 5.10 เพื่อนร่วมงานต่างวัย กับเพื่อนร่วมงานต่างประเทศแตกต่างกันอย่างไร
- 5.11 ถูกกีดกัน และเลือกปฏิบัติจากนายจ้างหรือผู้บริหารบ้างหรือไม่ อย่างไร และถูกเอาเปรียบจากเพื่อนร่วมงานหรือไม่ อย่างไร
- 5.12 ที่ทำงานส่งเสริมความก้าวหน้าอย่างไรบ้าง
- 5.13 หัวหน้างานเพศเดียวกัน กับหัวหน้างานต่างประเทศมีวิสัยทัศน์การทำงานอย่างไร
- 5.14 โอกาสความก้าวหน้าของผู้หญิงกับผู้ชายต่างกันอย่างไร
- 5.15 เป้าหมายของการทำงานคืออะไร
- 5.16 เคยได้รับคำชมจากผู้บริหาร หรือจากเพื่อนร่วมงานหรือไม่ เรื่องอะไร และประสบผลสำเร็จจากการทำงานหรือไม่
- 5.17 คิดอย่างไรกับงานในบ้านและงานนอกบ้านต่างกันอย่างไร คิดว่างานประเภทใดเหมาะสมกับตนเองที่สุด
- 5.18 ก้าวขึ้นสู่บทบาทสำคัญ และได้รับตำแหน่งผู้นำได้อย่างไร ใครสนับสนุน อุปสรรคคืออะไร
- 5.19 ความสำเร็จในชีวิตตรงกับความคาดหวังหรือไม่ มีอะไรไม่เป็นตามที่คาดหวัง มีวิธีการบรรลุลความคาดหวังอย่างไร
- 5.20 เมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพของสามีต่างกันอย่างไร ลักษณะงาน ผลตอบแทน ความก้าวหน้า

หน้า อะไรทำให้คิดอย่างนั้น

6. การใช้ชีวิตก่อนแต่งงาน

- 6.1 ก่อนแต่งงานอยู่กับใคร ครอบครัวเป็นอย่างไร
- 6.2 ใช้เวลาพักผ่อนที่ไหนอย่างไร มีรสนิยมแบบไหน
- 6.3 แบ่งเวลาทำงานอย่างไร มีอิสระแค่ไหน อยากทำอะไรแล้วได้ทำ และไม่ได้ทำเพราะอะไร
- 6.4 มีรายได้มาจากไหน แบ่งปันให้ใครบ้าง ดูแลใครบ้าง
- 6.5 มีการรับผิดชอบในครอบครัวอย่างไรบ้าง

7. การใช้ชีวิตหลังแต่งงาน

- 7.1 ชีวิตประจำวันทำอะไรบ้างนับตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งเข้านอน (ต้องการภาพชีวิตในบ้าน)
- 7.2 วันหยุดทำอะไร วันธรรมดาทำอะไร กิจกรรมเพื่อสังคม หรือส่วนรวมมีบ้างไหม
- 7.3 มีเวลาไปเที่ยงพักผ่อนกับครอบครัวบ้างไหม อย่างไร
- 7.4 อาหารประจำวันในครอบครัวใครทำ
- 7.5 ค่าใช้จ่ายในครอบครัวใครรับผิดชอบ (ค่าเล่าเรียน ค่าอาหาร เสื้อผ้า ของใช้ส่วนตัวของลูก และตนเอง)
- 7.6 การลงทุนทำธุรกิจปรึกษาใคร อย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 7.7 ตัดสินใจซื้อของใช้อุปโภคบริโภคอย่างไร เหตุผล
- 7.8 วางแผนอนาคตอย่างไร
- 7.9 การเป็นภรรยา และการเป็นแม่ของลูก ต่างจากที่ตนเองเคยคิดเคยวาดฝันไว้อย่างไร
- 7.10 แต่งงานมาก็ปี มีบุตรกี่คน เลี้ยงดูอย่างไร
- 7.11 ครอบครัวใหม่กับครอบครัวเก่าต่างกันอย่างไร
- 7.12 มีความสุขหรือทุกข์อย่างไรกับการมีครอบครัวใหม่

8. อุดมการณ์การเมือง

- 8.1 คิดว่าตนเองมีสิทธิในสังคมด้านใดบ้าง และถูกจำกัดสิทธิด้านใดบ้าง
- 8.2 กฎหมายให้ความยุติธรรมต่อผู้หญิงหรือไม่ ถ้าไม่ ควรแก้ไขอย่างไร
- 8.3 การเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย ผู้หญิงไม่เกี่ยว ใช่หรือไม่ เพราะเหตุใด
- 8.4 รัฐธรรมนูญให้บทบาทผู้หญิงอย่างไร ในด้านใด

- 8.5 กฎหมายครอบครัวยุคใหม่เกิดขึ้นได้อย่างไร แก้ไขปัญหาอย่างไรประเด็นน่าสนใจคือเรื่องใด
- 8.6 ผู้หญิงในอดีตกับผู้หญิงในปัจจุบันต่างกันอย่างไรกับการมีบทบาททางการเมือง
- 8.7 บทบาทสำคัญของสตรีที่ประสบผลสำเร็จทางการเมืองจะต้องเป็นอย่างไร
- 8.8 ผู้หญิงควรมีบทบาทในการพัฒนาหรือไม่ อย่างไร หรือเป็นหน้าที่ของผู้ชายอย่างเดียว
- 8.9 เป้าหมายทางการเมืองของผู้หญิงที่เล่นการเมืองคืออะไร เพราะเหตุใด
- 8.10 ชีวประวัติเป็นแบบอย่างทางการเมือง เพราะเหตุใด
- 8.11 ผลสำเร็จของอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นอย่างไร

9. กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

- 9.1 ความหมายของความสำเร็จในชีวิตคืออะไร
- 9.2 ต้องการความสำเร็จของชีวิตในเรื่องใดบ้าง เพราะเหตุใด คิดว่าต้องทำอะไรจึงจะพบกับความสำเร็จ
- 9.3 คิดว่าตนเองมีความสามารถในด้านใดบ้าง และได้ใช้ความสามารถนั้นเต็มศักยภาพหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด
- 9.4 ผู้หญิงเก่งในสายตาของตนเองต้องเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างผู้หญิงที่ตนเองคิดว่าเก่ง
- 9.5 ผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จในชีวิตต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไรกับผู้หญิงเก่ง
- 9.5 การก้าวขึ้นสู่การยอมรับว่าเป็นผู้หญิงเก่งต้องทำตนอย่างไรบ้าง มีขั้นตอนอย่างไร
- 9.6 ขั้นตอนของการซื้อเสียงจนประสบผลสำเร็จในชีวิต เริ่มจากจุดไหน อย่างไร
- 9.7 ใช้ชีวิตผู้นำ ผู้บริหาร หรือผู้จัดการเจ้าของกิจการอย่างไร
- 9.8 รู้จักตนเองดีแค่ไหน กลียศตนเองเรื่องอะไรมากที่สุด
- 9.9 ภูมิใจตนเองในเรื่องใดมากที่สุด

10. ปัจจัยส่งเสริมให้สตรีสร้างพลังอำนาจ

- 10.1 การได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำหรือเป็นหัวหน้าหน่วยงานเกิดขึ้นเพราะอะไร ใครให้การสนับสนุนส่งเสริม
- 10.2 การวางแผนก้าวขึ้นสู่ภาวะความเป็นผู้นำอย่างไร ใครแนะนำ ใครให้การสนับสนุน
- 10.3 มีปัญหาปรึกษาใคร แก้ไขปัญหานั้นอย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 10.4 สามารถรู้เท่าทันผู้อื่นหรือไม่ อย่างไร
- 10.5 มีพลังสูงสุดในตนเองด้านไหน (พลังกาย พลังจิต และพลังสติปัญญา)

ใช้พลังงานอย่างไร

- 10.6 คิดว่าตนเองมีพลังความสามารถโน้มน้าวให้ผู้อื่นคล้อยตามหรือไม่ อย่างไร
- 10.7 เคยพูดปราศรัยในที่ชุมชนหรือไม่ อย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 10.8 เคยทำงานร่วมกับผู้อื่นด้านการเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนาอย่างไรบ้าง
- 10.9 เริ่มต้นได้เข้าขั้นสู่บทบาทสำคัญทางหน้าที่การงาน จนได้รับการยอมรับเป็นผู้นำ
อย่างไร ใครสนับสนุน มีอุปสรรคอะไรบ้าง คล้ายคลึงปัญหานั้นอย่างไร ปรึกษาใคร
- 10.10 ปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อให้ตำแหน่งสำคัญดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน

11. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการสร้างพลังอำนาจสตรีอีสาน

- 11.1 วัฒนธรรมอีสานกดขี่ หรือเสริมสร้างพลังความสามารถของผู้หญิงอย่างไร
- 11.2 ในอดีตบทบาทผู้หญิงเป็นอย่างไร แต่ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงได้รับโอกาสทางสังคม
อย่างไร พึงพอใจอยู่หรือไม่
- 11.3 เพื่อนร่วมงานยอมรับฟังความคิดเห็นของท่านหรือไม่ และปฏิบัติตามคำแนะนำ
หรือไม่
- 11.4 ท่านมีประสบการณ์ในการทำงานมากน้อยแค่ไหน อย่างไร
- 11.5 ภาระงานในครอบครัวเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของท่านหรือไม่ อย่างไร
- 11.6 ท่านเคยขาดความมั่นใจในการทำงานหรือไม่ อย่างไร ในเรื่องอะไร
- 11.7 เมื่อใดที่ท่านรู้สึกไม่แน่ใจในสถานภาพของตนเองจากงานที่ปฏิบัติ
- 11.8 เมื่อใดที่ท่านขาดความมั่นใจในการตัดสินใจแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
- 11.9 ท่านแก้ไขปัญหาแล้วเกิดผิดพลาดด้วยเรื่องอะไร ผิดพลาดอย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 11.10 เพศเป็นอุปสรรคต่อการเป็นผู้นำของท่านหรือไม่ อย่างไร
- 11.11 ท่านเคยเกิดความขัดแย้งกับเพื่อนร่วมงานหรือไม่ อย่างไร
- 11.12 ท่านเคยมีปัญหาการใช้จ่าย หรือปัญหาหารายได้ไม่พอกับรายจ่ายหรือไม่ อย่างไร

ก. แบบสัมภาษณ์เพื่อนร่วมงาน

1. ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ สกุล
- 1.6 วัน เดือน ปีเกิด อายุ
- 1.7 อาชีพ
- 1.8 สถานภาพทางครอบครัว
- 1.9 สถานภาพทางสังคม และบทบาทการเป็นผู้นำ

2. รู้จักผู้นำสตรีในแง่มุมใดของชีวิต

- 2.1 เล่าเรื่องราวชีวิตของผู้นำสตรีคนในแง่มุมที่รู้จักในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน
- 2.2 รู้จักสตรีคนนี้อย่างไร ตั้งแต่เมื่อใด ใครเป็นคนแนะนำให้รู้จัก แนะนำอย่างไร
- 2.3 ประทับใจผู้นำสตรีคนนี้ด้วยเรื่องใด เพราะเหตุใด
- 2.4 พฤติกรรมวัยเด็กเป็นอย่างไร วัยรุ่นเป็นอย่างไร วัยทำงานเป็นอย่างไร
- 2.5 ผู้นำสตรีคนนี้มีหลักการทำงานอย่างไร
- 2.6 มีอุปนิสัยโดยทั่วไปอย่างไร มีความสามารถพิเศษอย่างไร
- 2.7 คิดอย่างไรเมื่อผู้นำคนนี้ได้เป็นหัวหน้าหน่วยงาน หรือหัวหน้าองค์กรต่าง ๆ
- 2.8 พฤติกรรมส่วนตัวเป็นอย่างไรต่อสาธารณชน
- 2.9 พฤติกรรมในครอบครัวเป็นอย่างไร
- 2.10 เลี้ยงดูบุตร – ธิดาอย่างไร เห็นว่ามีปัญหาหรือไม่
- 2.11 สตรีผู้นำมีการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นอย่างไร มีปัญหาหรือไม่
- 2.12 สตรีที่เป็นผู้นำคนนี้มีปฏิกิริยาตอบคำถามรดาอย่างไร ผู้มีพระคุณอย่างไร
- 2.13 ฐานะทางเศรษฐกิจเป็นอย่างไร
- 2.14 ฐานะทางสังคมเป็นอย่างไร
- 2.15 ผู้นำสตรีที่ท่านรู้จักเกิดในตระกูลอย่างไร

3. กระบวนการสร้างพลังอำนาจผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

- 3.1 ความหมายของความสำเร็จในชีวิตคืออะไร
- 3.2 สตรีที่ประสบผลสำเร็จต้องประกอบด้วยปัจจัยใดบ้าง
- 3.3 ผู้หญิงเก่งในสายตาของตนเองต้องเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างผู้หญิงที่ตนเองคิดว่าเก่ง
- 3.4 ผู้หญิงที่ประสบผลสำเร็จในชีวิตต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไรกับผู้หญิงเก่ง
- 3.5 การก้าวขึ้นมาสู่การยอมรับว่าเป็นผู้หญิงเก่งต้องทำตนอย่างไรบ้าง มีขั้นตอนอย่างไร
- 3.6 ขั้นตอนของผู้หญิงที่เป็นผู้นำสร้างชื่อเสียงจนประสบผลสำเร็จในชีวิต เริ่มจากจุดไหนอย่างไร
- 3.7 มองเห็นการใช้ชีวิตผู้นำ ผู้บริหาร หรือผู้จัดการเจ้าของกิจการอย่างไร

4. ปัจจัยส่งเสริมให้สตรีสร้างพลังอำนาจ

- 4.1 การได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำหรือเป็นหัวหน้าหน่วยงานเกิดขึ้นเพราะอะไร ใครให้การสนับสนุนส่งเสริม
- 4.2 การวางแผนก้าวขึ้นสู่ภาวะความเป็นผู้นำอย่างไร ใครแนะนำ ใครให้การสนับสนุน
- 4.3 มีพลังสูงสุดในตนเองด้านไหน (พลังกาย พลังจิต และพลังสติปัญญา)
- 4.4 คิดว่าผู้นำสตรีคนนี้มีพลังความสามารถโน้มน้าวให้ผู้อื่นคล้อยตามหรือไม่ อย่างไร
- 4.5 เคยเห็นบุคคลปราชัยในที่ชุมชนหรือไม่ อย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 4.6 เคยเห็นทำงานร่วมกับผู้อื่นด้านการเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนาอย่างไรบ้าง
- 4.7 เริ่มต้นได้เข้าขั้นสู่บทบาทสำคัญทางหน้าที่การงาน จนได้รับการยอมรับเป็นผู้นำอย่างไร ใครสนับสนุน มีอุปสรรคอะไรบ้าง คลื่นคลายปัญหานั้นอย่างไร ปรึกษาใคร
- 4.8 ปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อให้ตำแหน่งสำคัญดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน

5. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการสร้างพลังอำนาจสตรีอีสาน

- 5.1 วัฒนธรรมอีสานกดขี่ หรือเสริมสร้างพลังความสามารถของผู้หญิงอย่างไร
- 5.2 ในอดีตบทบาทผู้หญิงเป็นอย่างไร แต่ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงได้รับโอกาสทางสังคมอย่างไร พึงพอใจหรือไม่
- 5.3 เพื่อนร่วมงานรับฟังความคิดเห็นของสตรีที่เป็นผู้นำหรือไม่ และปฏิบัติตามคำแนะนำหรือไม่
- 5.4 ท่านมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันมากน้อยแค่ไหน อย่างไร

- 5.5 ภาระงานในครอบครัวเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของผู้นำสตรีหรือไม่ อย่างไร
- 5.6 ท่านคิดว่าผู้นำสตรีขาดความมั่นใจในการทำงานหรือไม่ อย่างไร ในเรื่องอะไร
- 5.7 เมื่อใดที่คิดว่าผู้นำสตรีไม่แน่ใจในสถานภาพของตนเองจากงานที่ปฏิบัติ
- 5.8 ผู้นำสตรีท่านแก้ไขปัญหามาแล้วเกิดผลพลาคด้วยเรื่องอะไร ผลพลาคอย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 5.9 เพศเป็นอุปสรรคต่อการเป็นผู้นำสตรีหรือไม่ อย่างไร
- 5.10 ผู้นำสตรีเคยมีความขัดแย้งกับเพื่อนร่วมงานหรือไม่ อย่างไร
- 5.11 ผู้นำสตรีเคยมีปัญหาค่าใช้จ่าย หรือปัญหา รายได้ไม่พอกับรายจ่ายหรือไม่ อย่างไร

จ.แบบสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดในครอบครัว

1. ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ สกุล
- 1.2 วัน เดือน ปีเกิด อายุ
- 1.3 อาชีพ
- 1.4 สถานภาพทางครอบครัว เกี่ยวข้องกับผู้นำสตรีอีสานอย่างไร
- 1.5 สถานภาพทางสังคม และบทบาทการเป็นผู้นำ

2. รู้จักผู้นำสตรีในแง่มุมใดของชีวิต

- 2.1 เล่าเรื่องราวชีวิตของผู้นำสตรีคนในแง่มุมที่รู้จักในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน
- 2.2 ชีวิตวัยเด็กเป็นอย่างไร วัยรุ่นเป็นอย่างไร วัยทำงานเป็นอย่างไร
- 2.3 มีอุปนิสัยโดยทั่วไปอย่างไร มีความสามารถพิเศษอย่างไร
- 2.4 มีบุคลิกแตกต่างจากบุคคลอื่นอย่างไร
- 2.5 สอนอย่างไร สอนอะไรบ้าง หรือให้คำแนะนำอย่างไร เรื่องอะไร
- 2.6 เชื่อฟังหรือไม่ เคยฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำหรือไม่
- 2.7 การศึกษาเป็นอย่างไร เรียนเก่งหรือไม่
- 2.8 ชอบช่วยเหลืองานทางบ้านหรือไม่
- 2.9 คุณลักษณะพิเศษที่ฉายแวบความเป็นผู้นำปรากฏมีหรือไม่ อย่างไร
- 2.10 ประทับใจลูกสาว(แม่, ภรรยา, พี่สาว, น้องสาว) คนนี้อย่างไร
- 2.11 ช่วยเหลือครอบครัวอย่างไรบ้าง
- 2.12 ชีวิตก่อนแต่งงานเป็นอย่างไรหลังแต่งงานเป็นอย่างไร
- 2.13 พฤติกรรมส่วนตัวเป็นอย่างไรต่อสาธารณชน
- 2.14 พฤติกรรมในครอบครัวเป็นอย่างไร
- 2.15 สตรีผู้นำมีการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นอย่างไร มีปัญหาหรือไม่
- 2.16 ปฏิบัติต่อบิดามารดาอย่างไร ผู้มีพระคุณอย่างไร
- 2.17 ฐานะทางเศรษฐกิจเป็นอย่างไร
- 2.18 ฐานะทางสังคมเป็นอย่างไร

3. กระบวนการสร้างพลังอำนาจผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

- 3.1 ความหมายของความสำเร็จในชีวิตคืออะไร
- 3.2 สตรีที่ประสบผลสำเร็จต้องประกอบด้วยปัจจัยใดบ้าง
- 3.3 ผู้หญิงเก่งในสายตาของตนเองต้องเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างผู้หญิงที่ตนเองคิดว่าเก่ง
- 3.4 ผู้หญิงที่ประสบผลสำเร็จในชีวิตต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไรกับผู้หญิงเก่ง
- 3.5 การก้าวขึ้นมาสู่การยอมรับว่าเป็นผู้หญิงเก่งต้องทำตนอย่างไรบ้าง มีขั้นตอนอย่างไร
- 3.6 ขั้นตอนของผู้หญิงที่เป็นผู้นำสร้างชื่อเสียงจนประสบผลสำเร็จในชีวิต เริ่มจากจุดไหนอย่างไร
- 3.7 มองเห็นการใช้ชีวิตผู้นำ ผู้บริหาร หรือผู้จัดการเจ้าของกิจการอย่างไร

4. ปัจจัยส่งเสริมให้สตรีสร้างพลังอำนาจ

- 4.1 การได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำหรือเป็นหัวหน้าหน่วยงานเกิดขึ้นเพราะอะไร ใครให้การสนับสนุนส่งเสริม
- 4.2 การวางแผนก้าวขึ้นสู่ภาวะความเป็นผู้นำอย่างไร ใครแนะนำ ใครให้การสนับสนุน
- 4.3 มีพลังสูงสุดในตนเองด้านไหน (พลังกาย พลังจิต และพลังสติปัญญา)
- 4.4 คิดว่าผู้นำสตรีคนนี้มีพลังความสามารถโน้มน้าวให้ผู้อื่นคล้อยตามหรือไม่ อย่างไร
- 4.5 เคยเห็นบุคคลปรารถนาในที่ชุมชนหรือไม่ อย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 4.6 เคยเห็นทำงานร่วมกับผู้อื่นด้านการเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนาอย่างไรบ้าง
- 4.7 เริ่มต้นได้เข้าขั้นสู่บทบาทสำคัญทางหน้าที่การงาน จนได้รับการยอมรับเป็นผู้นำอย่างไร ใครสนับสนุน มีอุปสรรคอะไรบ้าง คล้ายคลึงปัญหานั้นอย่างไร ปรึกษาใคร
- 4.8 ปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อให้ตำแหน่งสำคัญดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน

5. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการสร้างพลังอำนาจสตรีอีสาน

- 5.1 วัฒนธรรมอีสานกดดัน หรือเสริมสร้างพลังความสามารถของผู้หญิงอย่างไร
- 5.2 ในอดีตบทบาทผู้หญิงเป็นอย่างไร แต่ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงได้รับโอกาสทางสังคมอย่างไร พึงพอใจหรือไม่
- 5.3 เพื่อนร่วมงานรับฟังความคิดเห็นของสตรีที่เป็นผู้นำหรือไม่ และปฏิบัติตามคำแนะนำหรือไม่
- 5.4 ท่านมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันมากน้อยแค่ไหน อย่างไร

- 5.5 ภาระงานในครอบครัวเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของผู้นำสตรีหรือไม่ อย่างไร
- 5.6 ท่านคิดว่าผู้นำสตรีขาดการมั่นใจในการทำงานหรือไม่ อย่างไร ในเรื่องอะไร
- 5.7 เมื่อใดที่คิดว่าผู้นำสตรีไม่แน่ใจในสถานภาพของตนเองจากงานที่ปฏิบัติ
- 5.8 ผู้นำสตรีท่านแก้ไขปัญหาลแล้วเกิดผิดพลาดด้วยเรื่องอะไร ผิดพลาดอย่างไร ผลเป็นอย่างไร
- 5.9 เพศเป็นอุปสรรคต่อการเป็นผู้นำสตรีหรือไม่ อย่างไร
- 5.10 ผู้นำสตรีเคยมีความขัดแย้งกับเพื่อนร่วมงานหรือไม่ อย่างไร
- 5.11 ผู้นำสตรีเคยมีปัญหากการใช้จ่าย หรือปัญหาขายได้ไม่พอกับรายจ่ายหรือไม่ อย่างไร

ง. แสดงการจัดกระทำต่อข้อมูล

ตารางที่ 1 แสดงผู้บอกข้อมูลหลัก (Key informants)

ชื่อ-สกุล วันเดือนปีเกิด/อายุ/จังหวัด ความสามารถพิเศษ	การศึกษา สูงสุด	ประวัติ ครอบครัวเดิม	ประวัติ ครอบครัวใหม่
1.นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช เกิด 26 มิ.ย.2494 สว.ขอนแก่น อาชีพเดิม รับราชการ (กองการเจ้าหน้าที่สำนักงาน ปลัดกระทรวง)	ปริญญาโท (สตรีศึกษา) ธรรมศาสตร์	บิดาเป็นนักธุรกิจ เจ้าของ โรงสี ปิมน้ำมัน ตั้งโรงเรียน เอกชนอมตวงศ์ และเป็น นักการเมืองท้องถิ่น (สจ.) มารดาเป็นแม่บ้าน ฐานะครอบครัวร่ำรวย	สามีรับราชการ (ปลัดกระทรวงมหาดไทย) ปัจจุบันรัฐมนตรีช่วยว่าการ กระทรวงมหาดไทย มีบุตรด้วยกัน 3 คน
2.นางวิลาวัลย์ ดันวัฒนะพงษ์ เกิด 5 ก.พ. 2494 สว.อุบลราชธานี ปัจจุบันเป็นเจ้าของและ อธิการบดีวิทยาลัยเทคโนโลยี	ปริญญาตรี ปริญญาโท และ ปริญญาเอก (ครุศาสตร์บัณฑิต) จุฬาฯ	บิดามารดาค้าขาย เป็น เจ้าของโรงสี ฐานะร่ำรวย	สามีเป็นนักธุรกิจโรงเรียน เอกชนและเป็นอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชธานี อุบลราชธานี ฐานะร่ำรวย
3.นางมาลีรัตน์ แก้วก่า เกิด 10 ต.ค. 2496 สว.สกลนคร อาชีพเดิม เป็นครู ปัจจุบันเป็นนักการเมือง	ปริญญาตรี (วิทยาศาสตร์ บัณฑิต) ม.ขอนแก่น	บิดาเป็นตำรวจ มารดาทำนา มีบุตรธิดา 9 คน รับราชการ ทุกคน	สามีทำธุรกิจโรงพิมพ์ อดีตหัวหน้านักศึกษาภาคอีสาน เคยเข้าป่าเมื่อ 14 ตุลา 2516 มีบุตร 1 คน ขอมาลี้ภัย 1 คน
4.นางมลวิมลย์ เงินหมื่น เกิด 1 ธ.ค. 2490 อายุ 53 ปี สว.อุบลราชธานี อาชีพเดิม ข้าราชการบำนาญ	ปริญญาโท (พัฒนบริหารฯ) สถาบันฯนิด้า	บิดามารดาทำนา ฐานะยากจน มาอาศัยเรียนหนังสือกับ พี่สาวใน จ.อุบลฯ	สามีเป็นครู และต่อมาเป็นสส. คือ นายสุทัศน์ เงินหมื่น มีบุตรธิดา 3 คน

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลผู้นำสตรีอีสาน (ต่อ)

ชื่อ-สกุล วันเดือนปีเกิด/อายุ/จังหวัด	การศึกษาสูงสุด	ประวัติครอบครัวเดิม	ประวัติครอบครัวใหม่
5.นางเพ็ญศักดิ์ จักมูจินดา เกิด 30 ก.ย. 2479 อายุ 68 ปี สว.สกลนคร อาชีพเดิม นักสังคมสงเคราะห์	ปริญญาโท(พัฒน สังคม) NIDA	บิดาเป็นครูประชาบาล และ นักการเมืองท้องถิ่น (สจ.) มารดาเป็นครู และนักการเมืองท้องถิ่น(สจ.)	สามีทำธุรกิจ เป็นคนมัธยัสถ์ มีบุตร 2 คน ลูกตนเอง 1 คน ขอมมาเลี้ยง 1 คน
6.นางมุกดา พงษ์สมบัติ เกิด 11 ส.ค. 2495 อายุ 52 ปี สส.ขอนแก่น อาชีพเดิม ค้าขาย	ปริญญา (ร.ร.ธุรกิจอาชีพ) จ.ขอนแก่น	บิดามารดาทำนา ฐานะครอบครัวปานกลาง	สามีทำธุรกิจค้าไม้และของเก่า มีบุตร 4 คน ฐานะร่ำรวย
7.นางพ้องศรี จึงประเสริฐ เกิด 20 ก.พ.2493 สส.สระแก้ว อาชีพเดิม รับราชการครู	ปริญญาตรี ภาษาอังกฤษ ปริญญาโทบริหาร	บิดาเป็นตำรวจ มารดาเป็นแม่บ้าน ฐานะปานกลาง	สามีเป็นนักธุรกิจ เป็นนักการเมืองท้องถิ่น (สจ.) มีบุตรธิดา 3 คน
8.นางอรดี สุทธศรี เกิด 9 พ.ย. 2486 สส.กาฬสินธุ์ อาชีพเดิม นักธุรกิจ	ปริญญาโทนโยบาย สาธารณะ	บิดาเป็นครูประชาบาล และ นักการเมืองท้องถิ่น (สจ.) ฐานะปานกลาง	สามีทำธุรกิจบริษัทโฮสเทล เด็กเองอยู่ ฐานะร่ำรวย
9.กุศมาลวดี ศิริโกนุก เกิด 10 ธ.ค.2505 สส.มหาสารคาม อาชีพเดิม มัคคุเทศน์	ปริญญาโท(พัฒน สังคม) NIDA	บิดามารดาเป็นครูประชาบาล และนักการเมืองท้องถิ่น (สจ.) เป็นเจ้าของ ร.ร.เอกชน ฐานะปานกลาง	สามีทำธุรกิจ เป็นคนมัธยัสถ์ มีบุตร 2 คน ลูกตนเอง 1 คน ขอมมาเลี้ยง 1 คน ฐานะปานกลาง
10.นางบุญรัตน์ ศรีขเรศ เกิด 10 ต.ค. 2486 อายุ 61 ปี สส.กาฬสินธุ์ อาชีพเดิม รับราชการครู	ปริญญาตรี (ภาษาไทย) ปริญญาโท มธธ.	บิดามารดาทำนา มีบุตร 9 คน มีโอกาสเรียนหนังสือ 3 คน	สามีเป็นสส. 7 สมัย เสียชีวิต ด้วยโรคมะเร็ง มีบุตรธิดา ด้วยกัน 3 คน คนโตเสียชีวิต ฐานะปานกลาง

ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลผู้นำสตรีอีสาน (ต่อ)

ชื่อ-สกุล วันเดือนปีเกิด/อายุ/จังหวัด	การศึกษา สูงสุด	ประวัติ ครอบครัวเดิม	ประวัติ ครอบครัวใหม่
11.พรรณี ขจรวิทย์ เกิด 31 สิงหาคม 2491 ข้าราชการบำนาญปี 2541 จ.อุบลราชธานี	ปริญญาตรี	บิดาเป็นนักปกครอง มารดาค้าขายผ้าไหม ฐานะปานกลาง	สามีรับราชการ(เสียชีวิต) มีบุตรด้วยกัน 3 คน คนเล็กเสียชีวิตด้วยโรคเชื้อรา ขึ้นสมอง ฐานะปานกลาง
12.นางพวงทอง ภูสศศรี เกิด 12 มกราคม 2497 ผู้อำนวยการโรงเรียนห้วยเม็ก วิทยาคม จ.กาฬสินธุ์	ปริญญาโท (บริหารการศึกษา)	บิดาเป็นครู มารดาเป็น แม่บ้าน ฐานะปานกลาง	สามีเป็นผู้บริหาร มีบุตรธิดา 3 คน ฐานะปานกลาง
13.นางนิตยา ศรีปีดดา เกิด 23 สิงหาคม 2497 ผอ.โรงเรียนอนุบาลกิตติยา จ.มหาสารคาม	ปริญญาตรี (ภาษาไทย)	บิดาเป็นนัก ปกครอง มารดาเป็นแม่บ้าน ฐานะร่ำรวย	สามีเป็นอดีตรองอธิการบดีราชภัฏ มหาสารคาม มีบุตร 3 คน ฐานะร่ำรวย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นางเกศรี วิวัฒนปฐพี
วันเกิด	วันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2502
สถานที่เกิด	153/2 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 95 หมู่ที่ 2 ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี 41000 โทร. (042) 211104 มือถือ 01-9649188
ตำแหน่งหน้าที่การทำงาน	ศึกษานิเทศก์ชำนาญการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	7/7 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 1 อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โทร. (042) 246665
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2514	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 โรงเรียนสนามบิน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. 2518	มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนกัลยาณวัตร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. 2520	มัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนแก่นนครวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. 2527	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง (ป.กศ. ชั้นสูง) วิชาเอกภาษาไทย วิทยาลัยครูสวนสุนันทา (ปัจจุบันมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา)
พ.ศ. 2533	ปริญญาการศึกษาบัณฑิต (ศษ.บ.) วิชาเอกภาษาไทย (การสอนมัธยม) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. 2535	ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ. ม.) สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม (ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหาสารคาม)
พ.ศ. 2538	ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) สาขาวิชาบริหารการศึกษา สถาบันราชภัฏอุดรธานี (ปัจจุบันมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี)
พ.ศ. 2549	ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม